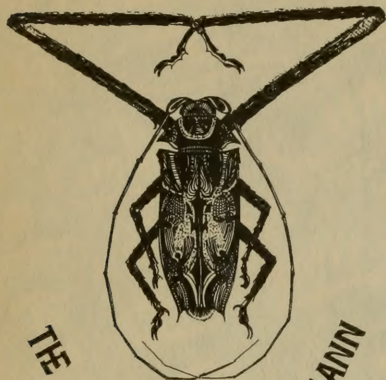

I VÄSTAFRIKAS URSKOGAR

YNGVE SJÖSTEDT

YNGVE SJÖSTEDT

I VÄSTAFRIKAS URSKOGAR

NATUR- OCH DJURLIFSSKILDRINGAR

FRÅN EN ZOOLOGISK RESA I KAMERUN

AF

YNGVE SJÖSTEDT

PROFESSOR OCH INTENDENT VID NATURHISTORISKA RIKSMUSEUM

MED TALRIKA ILLUSTRATIONER EFTER FOTOGRAFIER,

LAVERINGAR OCH AKVARELLER

SAMT

EN KARTA

STOCKHOLM, FRÖLÉEN & COMP.

STOCKHOLM
TRYCKT HOS P. PALMQUISTS AKTIEBOLAG 1904

TILL MIN MOR

PÅ 75-ÅRSDAGEN

19 $\frac{28}{1}$ 04

En ny hackspett från Ngolo-landet i Kamerun.

Efter akvarell af *Axel Ekblom*

Inledning.

Det var i april 1890. Solen hade redan brutit vinterns bojor och spred sitt ljus öfver den uppvaknande naturen, lärkornas sång tonade åter genom den svala vårluften, och sinnet längtade allt mer från staden ut i det fria, ut till skog och mark. En sådan dag var det, jag helt oförmodadt mottog anbudet att företaga den färd, hvars hufvuddrag i det följande skildras. Tankarne, som förut rört sig kring hemlandets natur, fingo med ens en annan riktning. Troperna med sina yppiga scenerier, sin glödande sol och sitt rika djurlif hägrade i stället för blicken och kommo blodet att flyta hastigare i ådrorna.

En resa till Västafrika, till hvilken Uppsala zoologiska institution genom anslagna medel önskade ansluta sig, var af intendenten vid Naturhistoriska Riksmuseet i Stockholm prof. Chr. Aurivillius planerad, sedan genom frikostiga landsmäns intresse dess ekonomiska sida syntes betryggad. Målet för resan var det i Guinea-buktens innersta del liggande *Kamerun*-området. Dess nordvästra, ännu icke af någon zoolog besökta trakter skulle befaras, och landet ej blott längs kusten utan framför allt inåt zoologiskt undersökas. Ty, ehuru kustfaunan här i och för sig var okänd, var dock kustgördeln och dess djurvärld af mer likartad natur, hvaremot det inre af landet, med dess skiftande vegetation och terräng, omväxling af höjder och dalar, tät och svårgenomtränglig »buschskog», reslig, högstammig urskog med här och hvar glesare partier, soliga grässlätter och fria flodstränder, alla med för desamma mer eller mindre karaktäristiska djurformer, säkerligen hyste de zoologiskt värdefullaste skatterna.

Af flera skäl var utforskandet af dessa zoologiskt okända trakter af vikt.

Belägen på gränsen mellan öfre och nedre Guinea med deras i flera afseenden från hvarandra afvikande djurformer måste öfvergångsregionen erbjuda studier af sådan art, hvartill endast få trakter gifva tillfälle. Hvarandra närstående men i sina extrema typer väl skiljbara djurformer från öfre och nedre Guinea mötas här och erbjuda sammanbindande länkar af stort intresse.

Det zoologiska Västafrikas stora skogsland har här sitt kustcentrum.

Detta stora område, som innefattar skogstrakterna mellan omkring 15 graden nordlig bredd till 10° sydlig, inåt kontinenten utbredande sig till de stora afrikanska sjöarne, bär i sin helhet en kraftig, självständig prägel. Oceanen, öknar, insjöar, bärg eller stepper omsluta det på alla sidor, och inom dessa gränser har under tidernas lopp en djurvärld af karaktäristiskt samhörig prägel utbildat sig, hvars representanter i mycket talrika fall icke anträffas utom desamma.

Då hela det som zoologiska Västafrika betecknade området bär en så självständig prägel, måste denna än skarpare träda i dagen i dess centrum, och just där var Kamerun, resans mål, beläget.

Flera svenskar hade med ofta utmärkt resultat berest olika delar af Afrika och till riksmuseet hemfört samlingar af oskattbart värde.

Framför allt hafva vi Wahlberg, hvars samlingar från Natal, Orange-staten, Transvaal, Damara, Ngami och Kapkolonien ej blott genom sin omfattning utan äfven genom sin utmärkta preparering väckt berättigad uppmärksamhet, och nu äro en heder och en prydnad för vårt riksmuseum. Vidare samlingarne af Afzelius från Sierra Leone, af de Vylder från Damara och Kapkolonien, af Victorin från Kap, af Hedenborg från Baar-el-Abiad o. s. v.

Till det centrala Västafrika hade däremot ingen zool. resa från vårt land företagits.

Under senare år hade emellertid äfven från dessa trakter, synnerligast genom herrar Knutson, Valdau och Theorin värdefulla samlingar kommit svenska riksmuseet till godo, hvilka

läto ana de skatter, en resa till dessa trakter ytterligare kunde medföra.

Lägg härtill, att det i zool. afseende oundersökta område, till hvilket resan skulle företagas, beboddes af landsmän, som sedan några år tillbaka hit inträngt och nu vid planeringen af en färd till detsamma med en välvillighet, som sedermera ytterligare ökades, erbjödo fri vistelse på deras faktorier och därmed äfven den under sådana resor ovärdeliga fördelen af säkra platser för magasinering af de gjorda samlingarne — och skälen för en färd till detta land voro tillfyllest grundade.

Sådana voro de planer, som nu i sina hufvuddrag framställdes för att under resans lopp och genom närmare studier af dess resultat vidare utvecklas.

Att icke mer än ett svar var möjligt på erbjudandet att företaga denna färd stod omedelbart klart för mig, och det blef därför bestämdt, att den skulle anträdas kommande höst, hvarvid sommaren lämnade tid till nödiga förberedelser.

Ehuru följande skildringar från resan först efter dessa ar utgifvas, atergifva de dock i stort sedt bilder, intryck och observationer, sådana dessa under vandringar i skogen, under färder på floderna, längs kusten, i mangroveträsken o. s. v. direkt uppfattades och omedelbart nedskrefvos. De hafva därför i många fall karaktären af ögonblicksbilder.

För att tydligt kunna angifva de föremal, som observerades, och hvilka skildringarne gälla, fordrades emellertid att känna desammas namn, och detta var i de flesta fall först efter samlingarnes närmare bearbetning möjligt. Nu, sedan nästan allt hemfördt material i ett fyratiotal utgifna arbeten ingående granskats, och hvarje djurform, som varit af någon betydelse för en allmän öfverblick öfver de besökta trakternas djurvärld, blifvit bestämd, hafva skildringarne kunnat erhålla den nödiga grund, utan hvilken de måste hafva lämnat en allt för svag och obestämd bild.

Innan jag afslutar dessa inledande rader, ber jag att äfven här få tacka de personer, genom hvilka expeditionen möjliggjordes. Jag tackar därvid först min företrädare vid Riksmuseet, Vetenskapsakademiens n. v. sekreterare prof. Aurivillius, af hvilken resan blef at mig anförtrodd, och för det intresse han

ej blott från dess början till dess afslutning utan långt därefter visat. Jag tackar äfven prof. TYCHO TULLBERG för det understöd han såsom prefekt för Uppsala universitets zoologiska institution lämnade, herrar KNUT KNUTSON, GEORG VALDAU och generalkonsul OTTO HEILBORN, på hvilkas faktorier jag på inbjudan vistades i Kamerun för därunder visad gästfrihet samt konsul F. WARBURG i London, som äfven bidragit till resans förverkligande.

Akvareller och laveringar äro utförda af artisten Axel Ekblom och min gamle Uppsalakamrat konservatorn vid Trondhjems museum dr. Gustaf Swenander; det är mig äfven en glädje att till dem uttala mitt tack för den omsorg och naturtrogenhet, hvarmed bilderna blifvit utförda.

Stockholm, Naturhistoriska Riksmuseet den 28 jan. 1904.

Yngve Sjöstedt.

Från Sverige.

Efter afslutade förberedelser var stunden för afresan den 25 oktober inne.

Redan ljöd signalklockan till tecken, att allt om bord var färdigt, och de kring ångaren samlade små båtarne kastade loss för att vända och styra mot land. Ett sista farväl af de vänner, som stodo på däck, och snart ångade »Norden» sakta ned för Göta älf mot hafvet.

Ehuru känslan att se en af mina största förhoppningar från yngsta år stå för dörren att uppfyllas, den att besöka tropikerna och med egna ögon se den prakt naturen där utvecklar, det rika djurlif deras ändlösa skogar hysa, intränga i deras täta snärjen för att där söka ännu okända djurformer, befara floder och öfvervandra solglödande slätter nästan helt och hållet behärskade sinnet, saknades icke medvetandet om, hvad färden innebar, ej blott då det gällde en genom sitt klimat så illa

beryktad trakt som det inre af Guineabukten, utan kanske än mer vid den ofta, och särskildt nu, framträngande tanken på, huruvida de planer, som uppgjorts, öfverhufvud skulle kunna förverkligas.

Afrika är ju, som ordspråket säger, icke det land, där det heter: »jag vill» utan oftare: »du måste». Febrar nedslå krafter och håg och bryta ofta det varmaste intresse. Oberäknade förhållanden ställa sig hindrande i vägen och rubba uppgjorda planer, hvilkas förverkligande ofta ännu strax före deras fullbordan ej med säkerhet kan bestämmas.

Under sådana reflexioner stod jag ännu en stund kvar betraktande den alltmer försvinnande staden. Det var en mulen höstdag. Digra moln började draga fram genom luften, och det fallande, fina regnet insvepte för en stund land och vatten i en dyster slöja.

Utåt skärgården hade naturen redan klädt sig i lätt vinterskrud, och hvita snötäcken klädde här och hvar de kala klipporna, hvilka i all sin enformighet dock gåfvo en bild af tilltalande scenerier. Jag slog mig ned i hytten för skydd mot regnet utan att dock förlora det passerande landskapet ur sikte.

Emellertid ville tankarne ej riktigt fästa sig vid omgifningarne. Resans mål, den afrikanska urskogen, i fantasien kanske vida underbarare och mera sagolik än verkligheten, hägrade ständigt för blicken, och jag sökte att efter skildringar och bilder göra mig förtrogen med dess skiftande natur.

Men snart behöfdes ej fantasiens hjälp för att se ett omväxlande natur- och djurlif, om också ej i ramen af tropisk sol och svällande vegetation, utan ett typiskt svenskt västkustssceneri med dess vimlande fågellif.

Tordmular, sillgrisslor, teistar och lommar summo här och hvar på vattnet flockvis eller spridda, än gungande på vågornas toppar, än försvinnande i vågdalarne, under det ejderflockar med snabba vingslag drogo fram öfver ytan. Alkornas och grisslornas rörelser, då de försvunno i djupet, voro därvid roliga att betrakta. En sillgrissla, som råkade dyka upp strax vid sidan af båten, var synbarligen villrådig om bästa sättet att lyckligen undslippa den förmodade faran. Oroligt vred hon hufvudet, nickande åt alla håll, men förblef dock på samma ställe, där

hon kommit upp, under det att båten till hela sin längd passerade strax bredvid. Gråtrutar och fiskmåsar flögo längs skären eller sutto på strax ofvan ytan uppskjutande klipphällar, tydligen föga belåtna med det kusliga vädret. Öfver hafsytan sågs här

PROF. CHR. AURIVILLIUS,
Vetenskapsakademiens Sekreterare.

och hvar äfven en skarf svinga sig fram för att snart försvinna i fjärran. Detta var den sista bild jag för en längre tid skulle se af svensk natur och svenskt djurlif, hvilken därför sedan lifligt stått för mitt minne.

Den 27 okt. på morgonen passerade vi under det lugnaste väder Kuxhafen och voro vid half 1-tiden i Hamburg.

Efter att på Woermannlinjens kontor hafva löst biljett samt erhållit adressen till min blifvande reskamrat dr. Richard Jungner uppsökte jag denne, som kort förut framkommit till Hamburg.

Ett besök i den vackra zoologiska trädgården kom mig redan nu att lära känna en präktig representant från Kameruns fågelvärld nämligen skrikhafsörnen (Haliaëtus vocifer). Denna örn hade jag sedan flera gånger tillfälle att se i Västafrika, då den tronande i något vid flodstranden stående resligt träd lät sitt höga skrik ljuda genom skogen. Nu satt den vackra fågeln allvarlig och orörlig i sitt fängelse; men hägrade kanske äfven för honom stundom bilden af afrikansk natur!

I Hamburg sammanträffade vi med en af cheferna för svenska firman i Kamerun, generalkonsuln Heilborn, och fingo, under åtnjutande af hans gästfrihet, med honom närmare rådgöra om vistelsen på våra landsmäns faktorier.

Morgonen den 1 november var tiden för afresan inne, och kl. 8 förde oss en droska till passagerarehallen, där en ångslup väntade för att föra oss om bord på »Erna Woermann», vår blifvande bostad under en och en half månad. En sista hälsning från hemmet på europeisk botten var oss här till mötes.

Emellertid hade det ej varit vår plan att resa med denna ej vidare komfortabla eller stora ångare, då färden var bestämd att ske med en annan af bolagets samtidigt till Västafrika afgående, vida präktigare och mera snabbgående båtar. Men sedan all last till Kamerun blifvit förd ombord på Erna, fann bolaget det bekvämare att låta flytta äfven vårt bagage dit och slutligen hänvisa oss själfva till dess trånga hytter.

Då de flesta passagerarne medföljt den större båten, bestod vårt ressällskap endast af ett par unga köpmän den ene med Monrovia i Liberien den andre med Quitta som mål.

Efter intagen lunch stego tulltjänstemännen i sin båt, hvarpå Erna lyfte ankar.

Glittrande i solljuset lekte vattnet kring ångaren, då vi styrde ned för Elbe mot hafvet, och snartförtonade allt mer strändernas konturer.

Men låtom oss kasta en blick på förhållandena om bord. Som redan är antydt, hörde vår båt just icke till de modernaste och vackraste i sitt slag.

De små under däck liggande hytterna, liksom äfven matsalongen, voro genom de tillskrufvade fönstren, som endast vid lugnt väder fingo öppnas, ofta varma och kvafva, och inredningen, ehuru snygg, erbjöd icke någon vidare komfort. Matsedeln var riklig, ehuru rätt enkel. Redan kl. 7—½ 8 stod kaffe färdigt, hvilket äfven serverades vid den kl. ½ 9 dukade frukosten; half 1 intogs lunch, kl. 6 supé och half 9 té.

För zoologen fanns från första stunden om bord tillfällen till omväxlande iakttagelser.

Under första delen af resan hade vi ständigt till trogna följeslagare talrika skrattmåsar (Larus ridibundus). Denna vackra lilla mås med sin ljust askblå mantel, bländande hvita undersida och hos den gamla fågeln mörkt sammetsbruna hufvud, under flykten skarpt framträdande hvita främre vingkanter samt svarta vingspetsar, och hvilken hos oss hufvudsakligen förekommer i landets sydligare delar, på Öland, Gotland o. s. v., men äfven anträffas längre uppåt, i Tåkern o. s. v., mötte oss i Hamburg i förvånande mängd. Sväfvande på sträckta vingar gledo de här i hamnen fram mellan båtarna, spejande efter någon från dessa utkastad läckerhet. Knappt var en sådan upptäckt, förr än skrattmåsar från alla håll skyndade till och störtade ned på vattnet för att under gälla skrik kämpa om bytet.

Hastigt rycker slutligen någon förslagen mås till sig det upptäckta föremålet och höjer sig med några lätta vingslag för att skynda bort.

Men ännu hafva de andra ej förlorat allt hopp att eröfra det; skrikande kasta de sig efter röfvaren, som, förföljd af de närgångna rivalerna, stundom länge får kämpa för att behålla sin fångst.

Så småningom äro de åter tillbaka utmed båtarne och börja sitt sökande. Det vackra, mörkbruna hufvudet med det röda näbbet och de klara ögonen vrides spanande åt alla håll, utan att fågeln synes bekymra sig om den ofta blott några få alnar därifrån på däcket stående askådaren. Plötsligt hejdas farten, och på sträckta vingar hvilar måsen orörligt i luften för att strax åter glida bort med några mjuka, elastiska vingslag.

Vi närma oss emellertid hafvet.

Lugnt klöf Erna de mötande vågorna, som skummande

foro upp mot sidorna för att bakom båten åter fräsande slå samman.

Men redan första natten skulle vi få erfara, att vi lämnat det skyddande landet. Allt högre torna vågorna upp mot Ernas stålbog, allt häftigare skakas hennes fogningar af deras våldsamma slag. Hit och dit rulla de i hytten liggande föremålen, och från matsalen höras gång efter annan de klingande ljuden af krossade glas och skålar.

Hvad som i hög grad försvårade kampen mot vågorna, var den ganska stora båt, som, fästad med tvänne ofantliga trossar, under hela färden följde oss i släp. I stället för att länsa undan i stormen fick Erna, för dennes skull, ofta sakta af maskinen; och ehuru särskildt manskap fanns ombord för att styra båten, kunde detta ej hindra, att densamma af vågorna kastades än åt ena, än åt andra sidan och därvid äfven kom Erna att ryckas ur sin kurs. Som ett spån slungades den upp på vågtopparne, ryckte och slet i sina fasta bojor och försvann djupt mellan vågkammarne för att åter våldsamt höja sin hvita gestalt ur hafvet. Skummande yrde vattnet öfver bord, och den föga afundsvärda besättningen hade under resans lopp mången hård dust att utkämpa.

Följande dagar voro rätt vackra.

Den 4 på e. m. sutto vi under det härligaste väder i våra fällstolar och betraktade de båtar och skepp, som nu allt talrikare visade sig, då vi närmade oss Dovre. Plötsligen riktas våra kikare mot några på långt afstånd ur hafvet uppskjutande föremål, och länge behöfva vi ej vara i ovisshet, att det nu så lugna hafvet under en storm begraft ett det präktigaste skepp. Tre väldiga master sköto upp ur djupet, och de sönderslitna seglen fladdrade för den lätta brisen liksom till ett sista, vemodigt afsked från den begrafna storhet, som nyss med svällande segel klufvit vågornas ryggar.

I fjärran uppdyker nu allt tydligare den engelska kusten. Branta höja sig de hvita kritklipporna ur hafvet, och från tvänne på höjden stående fyrar strömmar en flod af ljus.

Emellertid sjunker solen allt mer, och då Dovre passeras, var trakten redan insvept i mörker. Af staden syntes blott ljuset af dess tända lyktor, hvilket som en eldlinje genomträngde dunklet.

Den 5 nov. ingick med det vackraste väder. Öfver de svaga vågorna sköto präktiga, stora hafsulor (Sula bassana) i sin hvita dräkt och sina svarta vingspetsar med skarp flykt fram, än följande vågorna, hvarvid deras bländande färg bjärt bröt af mot det dunkla vattnet, än höjande sig upp i sirliga kretsar.

Ett par starar och en lärka hade redan förut visat sig vid engelska kusten, från hvilken de gjort en utfärd.

Men det vackra vädret skulle icke länge följa oss, och redan samma kväll började vinden friska i. Följande afton, då vi redan försvunnit i våra hytter, väcktes vi af några våldsamma ryckningar i fartyget. Skålar, glas och tallrikar kastades under brak och klingande i golfvet i den utanför varande matsalen, och endast med möda kunde vi hålla oss kvar i våra bäddar. En storm hade brutit lös och fortsatte med häftighet hela natten. Med oemotståndlig kraft lyfte vågorna fartyget upp på sina ryggar för att därpå med våldsam fart låta det slungas ned i de djupa vågfälten. Under hela natten hördes endast båtens stönande kamp mot de upprörda elementen, vågornas slag, då de skummande krossades mot fartygets sidor eller fräsande brusade fram längs dessa, samt hvinandet i tackel och tåg.

Slutligen gryr dagen.

Med ett språng var jag ur bädden för att från däcket betrakta det upprörda hafvet. Redan de första stegen visade emellertid, hvad dessa timmar förmått nedsätta spänstigheten, och efter några famlande steg hamnar jag åter i bädden. Med stålsättande af krafterna blir jag slutligen herre öfver nerver och muskler och skyndar ut för att genom salongen komma upp på däck. Men hvilken bedröflig tafla mötte ej i den eljest rätt inbjudande salongen. Vattnet strömmar på golf och bord, och i taket brinner med splittradt glas en af saltvattnet hvit lampa. De krossade, öfre glasluckorna visa den väg, vattnet kommit in.

Först efter flera försök kunde dörren till däcket öppnas, så hårdt prässade den påliggande stormen.

Den tafla, som här mötte blicken, var emellertid lika bister som imponerande, och aldrig hade jag sett hafvet i sådant raseri.

Som höga åsar kommo de väldiga vågorna mot Erna, som syntes dömd att begrafvas under deras upptornade massa; kam-

marna voro hvita, och det yrande skummet for som piskande regn genom luften.

Nu är en våg framme, och Erna, som just höjt sig ur en djup vågdal, klyfver darrande det mötande vattenbärget.

Den splittrade vågen brusar med våldsam kraft yrande fram öfver däcket, och högt mot masttoppen stänker dess fradgande skum.

Men äfven detta onda skulle hafva ett slut, och redan följande dag var hafvet rätt lugnt.

Som nämndt hade Erna i släp en med tvenne ofantliga trossar fästad mindre ångbåt, afsedd som flodångare för någon plats nedåt Västafrika. Oaktadt sin betydande styrka voro trossarne dock redan nu på väg att brista och måste därför ersättas af nya, hvarför Erna styrde in mot engelsk hamn för att anskaffa en stållina.

Under regn och dusk närmade vi oss den nästan öfver allt jämnhöga, skoglösa kusten vid Falmouth och ångade in i den vida hafsbukten.

Vi vaknade dock följande dag vid det vackraste väder.

Hafvet låg som en glimmande sköld, utan minsta krusning, och vimplar och flaggor hängde på de talrika i hamnen liggande fartygen orörligt ned från en skog af master och rån, då en liten båt vid half niotiden förde oss till landningsplatsen.

Den rätt obetydliga staden, som, belägen i en stor naturlig bukt, äger en af Englands bästa hamnar, var snart genomvandrad, och efter att hafva besett en vacker park, där koltrastar, järnsparfvar och andra fåglar höllo till, passerat ett litet torg samt några smala uppåt och nedåt gående gator, voro vi snart ute på det omgifvande landet, där färden fortsattes för att se, hvad detta vid en hastig öfverblick kunde erbjuda för likheter eller afvikelser från vår svenska fauna.

På en telegraftråd upptäcktes snart en hane af den hos oss endast tillfälligt anträffade svarthakade buskskvättan (Saxicola rubicola), på de solbelysta åkrarne spatserade råkor och starar i all stillhet, en gärdessmyg kröp omkring bland några risiga buskar, och äfven rotgeln och hämplingen visade sig — allt för oss så öfverraskande, då vi nyss lämnat ett af snö delvis täckt land.

Efter att hafva passerat en hög brant vid hafvet, hvilket

vi under tiden åter närmat oss, styrdes stegen ned till stranden, där ett par rätt stora af vattnet uppkastade bläckfiskar (Octopus) lågo utsträckta. Under upplyftade stener fanns en del mindre kräftdjur (Gammarider), som lifligt svängde hit och dit för att komma undan, under det att platta landtsnäckor (Planorbis) och svarta och bruna sniglar (Limax, Arion) lättare upptäcktes bland gräset ofvan sanden.

Men äfven en fågel skulle vi medföra från exkursionen, en på stranden påträffad nyss fälld skrattmås, hvilken visserligen sedan preparerades och torkades vid ångbåtens stora ångpanna — en ypperlig torkugn, som jag sedan många gånger önskade mig åter! — och medfördes till Bibundi i Kamerun, men vid affärden inåt landet där blef kvarlämnad. Vid återkomsten under regntiden hade den täckts af den vackraste mögelvegetation; ännu hade jag då, vid affärden inåt landet, ej praktiskt sett verkningarne af landets fuktiga klimat, men länge skulle det ej dröja, innan dessa synnerligen lifligt inpräglades i mitt medvetande.

Efter ännu några timmars flyktig blick på natur och djurlif var tiden inne för återfärd.

Vi voro nu, sedan en stållina vederbörligen ersatt de tjocka hamptrossarne, åter till hafs, men den förut blå himlen började snart öfverfaras af jäktande skyar. Vinden ryckte i tackel och vågorna stänkte högt upp mot Ernas sidor.

Likväl var hafvet icke ödsligt. Talrika liraner (Puffinus), stormfåglar af en mindre mås' storlek, ofvan svarta, under hvita, i flykten, då de sköto fram på smala, orörliga nedåtböjda vingar ej ringa liknande ofantliga tornsvalor, voro här i rörelse.

Följande vattnet upp och ned för vågorna kastade de sig då och då rakt upp i luften för att strax åter glida ned och fortsätta sin ilande färd öfver ytan.

Så småningom lade sig stormen, och långa, låga svallvågor efterträdde de höga, hvitskummiga vattenmassor, mot hvilka Erna nyss kämpat.

Vi hade gått upp på kommandobryggan för att med kikare betrakta de liraner, som på något afstånd gledo fram öfver vågorna, då en flock af de för alla sjöfarande i sydligare haf så välkända delfinerna eller tumlarne visade sig. Följande i rad efter hvarandra sköto de, den ena efter den andra, upp ur vatt-

net, för att efter en kort båge i luften åter stupa ned i djupet; med ilande fart styrde de strax åter mot ytan för att upprepa sina egendomliga luftsprång.

Åter skulle vi ett par dagar få känna stormens och störtsjöarnes våldsamma angrepp mot Erna. Darrande i sina fogar klöf hon de mötande vattenmassorna, som splittrade rusade upp mot hennes sidor och i våldsamma kaskader yrde fram öfver däcket upp mot tackel och tåg. Från höjden af de upptornade vattenbärgen styrde hon så åter ned i de djupa vågfälten för att undanväkande hindren åter arbeta sig upp på en jättevågs breda rygg.

Dessa brottningar mot våg och vind försvårades i hög grad af den i släp medföljande ångbaten, som stundom tvang att sakta af till half maskin eller mindre, för att den ej skulle sänkas af de upptornade vågorna.

Stundom tycktes vi stå alldeles stilla. Något vistande på däcket var nu ej att tänka på, hvarför hytten allt mer artade sig till ett fängelse. Men allt mer saktade vinden af, och solen började genombryta molnen, som trasiga jagade hvarandra i skyn; den jäsande oron i hafvet aftog, och de hvitskummiga åsarne utbredde sig till låga svallvågor.

Den 16 vaknade vi rätt tidigt af den tryckande temperaturen, som redan nu började göra sig kännbar i luften, och hvilken under natten ofta förtagit sömnen. En blick genom det runda kajutfönstret visade, att de svåra stormdagarne nu voro öfver och detta, som det skulle visa sig, i det hela taget för hela resan. Den jämna ytan återspeglade glittrande de förgyllda strålarne af den vid horisonten som ett eldklot ur hafvet uppstigande solen, och snart samlades passagerare och officerarne på däcket för att inandas den friska luften och beundra den visserligen enformiga men i denna belysning storartadt måleriska vattenöken, som utan afbrott för ögat rundt omkring utbredde sig långt till synfältets rand.

Men äfven fåglar skulle genom sina smidiga former och tilltalande färger höja prakten af denna vackra stämningsbild och förläna den lif.

En liten graciös stormsvala (Thalassidroma pelagica) kastade sig med lekande vingslag fram öfver vågorna så nära båten, att

vi tydligt kunde betrakta hennes svartbruna dräkt och hvita bakrygg. Våra nästan ständiga följeslagare måsarne voro äfven nu tillstädes, representerade af några ringkedjor (Larus tridactylus), som spejande vredo sitt hufvud där de under jämna vingslag flögo fram öfver kölvattnet, uppsnappande hvarjehanda från köket utkastade godbitar. Högt upp i den klara luften sköto tre spetsstjärtade labbar (Lestris parasitica), alla med hvit undersida, som falkar fram spanande efter någon mås, från hvilken de kunde röfva hans sträfsamt förvärfvade byte. En sådan jakt utkämpades också utan att vi kunde se dess afslutning, då den hetsjäktade måsen snart försvann ur synhåll.

På den lugna hafsytan visade sig nu en del simmande djurformer, som lockade oss att fresta fångstlyckan för att på närmare håll få taga dem i betraktande. Talrika voro ett slags med våra maneter besläktade simpolyper, troligen en Velella.

Denna har formen af en fritt simmande elliptisk skifva af några få centimeters bredd, inuti försedd med ett slags hårdt skelett, som gifver djuret dess form. Denna skelettskifva bär på öfre sidan en snedt ställd uppskjutande kam och är inuti genomdragen af luftförande kanaler.

Den skifformiga kroppen är emellertid icke ett enda djur, utan bär på undersidan en hel koloni af enskilda, i organisk förbindelse stående polyper, hvilka äro ombildade för olika funktioner. I midten nedhänger en näringspolyp, som genom sin storlek vida afviker från de öfriga kring honom grupperade mindre polyperna, under det att långa tentakelpolyper utgå innanför skifvans undre rand.

Äfven andra hafsdjur summo på eller vid ytan eller sutto fästade på kringflytande föremål. Bland de senare fanns en mängd cirripeder eller rankfotingar (Lepas anatifera), kräftdjur af ett högst egendomligt utseende, hvilka några gånger uppfångades.

Deras utseende i utbildadt tillstånd är i så hög grad afvikande från andra kräftdjurs, att man snarare skulle vilja anse dem vara mollusker, till hvilka de äfven i själfva verket blifvit räknade, innan deras rätta natur genom kännedom om deras utveckling blifvit uppdagad. Djurens främre del, med hvilken de sitta fästade vid kringsimmande stockar, plankor, tång och

dylikt, är ombildad till en lång, naken stjälk, i hvars ända en körtel utmynnar, genom hvars sekret djuren hålla sig fast. Den egentliga kroppen omslutes af en med en springformig öppning försedd mantel med fem glatta eller grundt strierade, porslinsliknande hvita eller blåaktigt skiffergrå, rörligt förenade plåtar af 3—5 cms längd, hvilka ytterst omsluta kroppen. Af dessa fem skal betäcker det opariga ryggen, de två andra hvarandra olika paren sidorna. Hvad som synnerligen väcker uppmärksamhet, äro de sex paren långa, tvågrenade, fina, böjda och mångledade, med talrika hår beklädda s. k. rankfötter, hvilka genom att ständigt kastas fram genom den omtalade springan i manteln och åter indragas åstadkomma en ständig vattencirkulation till gälarna och komma i vattnet kringsimmande födoämnen att föras till djurets mun.

Var denna morgon den vackraste vi haft, skulle solnedgången blifva om möjligt än praktfullare. Strålande i sin fulla glans rullade solen ned mot hafvet; allt mer försvinner hon under synkretsen, till dess äfven den sista skimrande randen är borta, lämnande ögat nästan bländadt af dess skarpa ljus.

Och hvilket färgspel. Det var, som om hafvet hissat den svenska flaggan! Öfver den blå ytan dallrar i ett bredt band mot solen ett gult skimmer, en sista gyllene reflex far öfver de fina krusningarne, som nu vid nattens inbrott visa sig på ytan. Vid hvarje ögonblick förändras det hänförande natursceneriet på ytan och i skyn. Från djupaste blodrödt, karmosin och violett till svagt rosenskimmer, från svart, grönt och blågrönt till ljusblått o. s. v. finnas alla färger representerade i de skiftande molnen. Men snart är det vackra skådespelet öfver, och de framträdande stjärnorna tyda på att natten nalkas.

Efter ett par dygns fortsatt resa, gynnad af solljusa dagar och stjärnklara nätter voro vi, försenade mer än en vecka, vid resans första mål, det mångbesjungna Madeira, vinets och den eviga vårens ö — de bröstlidandes paradis.

Då vi den 19 på morgonen kastade blicken genom kajutfönstret, var det efterlängtade landet i sikte.

Med ofta branta kuster uppstiger den vulkaniska, af talrika laviner och dalgångar genomkorsade ön ur hafvet, höjande sin högsta spets, Pico Ruivo, till nära 2,000 meter.

I en af tvänne utskjutande landtpartier begränsad dal ligger hufvudstaden, Funchal, hvars hvita hus, i synnerhet uppåt höjderna inbäddade i en rik, nästan tropisk grönska, sprida sig från stranden upp mot bärgets spets, ehuru den tätast bebyggda delen ligger nedåt hamnen. Terrassformigt höjer sig den ena etagen öfver den andra af träd- och vingårdar, som genom jordens utomordentliga fruktbarhet utveckla en sällsynt yppighet. Snart kastade Erna ankar i den naturliga hamn, som bildas af bukten, hvarpå vi från däcket närmare togo land och stad i betraktande, öfver hvilka den uppgående solen kastade ett haf af ljus, som kom de hvita husen att än skarpare bryta af mot sin gröna omgifning.

Funchal.

Fran land styrde nu små, af nästan nakna, brunhyade pojkar rodda båtar ut, och inom kort omsvärmas Erna af en hel flottilj af sådana. Som grodor döko pojkarne ned i djupet för att upphämta nedkastade silfverslantar, vanligen langt innan dessa under sin sicksackfärd genom vattnet nått bottnen.

Då Erna hela dagen skulle kvarligga för kolning, beslöto vi att gå i land och togo plats i en af några svartmuskiga portugiser rodd båt, som raskt närmade sig stranden, där båten vid en tillhakad ketting af piskade oxar i galopp drogs genom det grunda vattnet upp på stranden.

Knappast urstigna omgifvas vi af skrikande och pladdrande folk af nästan mulattyp, hvilka alla visade sig mer än önskvärdt

tjänstaktiga, utbjudande sina af oxar förspända egendomliga, på medar löpande åkdon för en färd upp för de branta, med små, af åkdonen glattslitna stenar belagda gatorna.

Andra ville som ciceroner följa oss och voro ständigt i hälarne, oaktadt de tydligen fingo förstå, att vi tänkte dem förutan betrakta staden och dess omgifning.

Så småningom blefvo vi fria från dem och styrde i den redan nu brännande solen våra steg genom några smala gator till en med skuggande trädrader försedd boulevard, hvars ena sida begränsades af en djup, för tillfället nästan uttorkad klyfta eller ravin, i hvars botten en liten bäck mödosamt slingrade sig fram i sin smala bädd.

En rik delvis tropisk vegetation af bredbladiga pisanger med gulnande fruktsamlinger, aloër och andra utbredde sig längs dess ena sida och gåfvo oss en liflig erinran, att vi nu befunno oss långt från hemlandets anspråkslösare men kanske ofta täckare flora.

Till höger styrde vi stegen upp för en smal gata, på båda sidor omgifven af hvita murar, från hvilka solen återkastade en brännande hetta. Under den mödosamma vandringen riktades då och då vid någon friare plats blicken nedåt för att beundra den vackra tafla, som här utbredde sig; grönskimrande trädgårdar med sina aloër, sina orangeträd och bredbladiga pisanger, ståtliga kronor af resliga plataner, hvitglänsande hus och det i solens fulla ljus glittrande hafvet med den brant uppskjutande klippön och dess fort, flaggprydda fartyg och öfver ytan framglidande båtar.

Men det var ingen tid att förlora, om vi, såsom vår önskan var, skulle få en om än mycket ytlig bild af den djurvärld, som omgaf oss.

Se där på muren löper en ödla, som dock i ett nu räddade sig mellan några kringspridda stenar. Det är emellertid dock ej ondt om dem. Öfver allt springa de kvicka varelserna mellan rankor, grenar och bladväxter utan att vi lyckas få fatt i mer än en enda liten stackare, förutom ett par invalider, som svansarne redan sprungit af, innan djuren ännu blifvit fångade.

Vi betrakta vår lilla fånge. Det är en murödla (Lacerta muralis), en i medelhafsländerna, synnerligast i Spanien, Portugal,

Frankrike och Italien ofta i förvånande mängd uppträdande art, mycket påminnande om vår skogsödla (L. vivipara), ehuru den blir något större, till omkring ett par decimeter. Svansen är lång och mycket smal, dubbelt så lång som den öfriga kroppen. Buksköldarne äro bredare än på skogsödlan, i det hvarje rad motsvarar 3—4 rader sidofjäll, och halsvecket är helbräddadt, ej tantadt. Nosen är smalare än hos våra arter, med tvärhuggen spets, trakten kring tinningarne besatt med en massa små fjäll, som omgifva en större sköld. Sidornas och ryggens fjäll äro små, rundade och korniga. Ryggens grundfärg är brun eller grå, från hufvudet utmed sidorna löper en mörkare strimma, hvarjämte mörkare fläckar eller flammor äro spridda här och hvar. På gränsen mellan buk och sidor löper en rad af blå fläckar, större och lifligare färgade på de gamla hanar, vi sedan togo. Undersidan är hvitaktig, hos hanen ofta citrongul eller rödgul, med brun- eller svartaktiga flammor och fläckar. Så där sågo de små flinka djuren ut, som nu prasslade öfver allt omkring oss, än löpande upp för stammar och väggar, än nickande nyfiket tittade fram ur sina gömslen eller behagligt solade sig på de heta stenarne.

Uppåt har den förut ofta af hvita, brännande murar begränsade gatan ersatts af en skuggig väg.

Vi veko af från denna uppför en smal stig till sluttande bärgväggar, beklädda med torra lafvar och här och hvar ett kort, gulbrändt gräs. Några slitna fjärilar, Vanessa cardui och andra, flögo här omkring, talrika gräshoppor, acridiider, cittrade bland det korta gräset och hoppade fladdrande upp framför våra fötter. Vi hade just passerat en trädgrupp och styrde stegen upp för sluttningen, då några välkända strofer tonade oss till mötes, som kommo oss att med intresse lyssna; — det var en kanariefågel, men ej den fångne enslingen, utan hans frie, lyckligare broder. Klara och sköna, än hetsigare, än i blidare takt flöto de genom afståndet dämpade tonerna fram ur löfverket af ett högt träd; men den lille gulgröne sångaren själf kunde ej upptäckas bland det skyddande löfverket.

Detta var ej det enda, som skulle påminna om hemmet. Ur ett buskage lät en rotgel höra sin flitiga sång, hvilken frammanade en bild från våra nordiska trakter. Det var en helt

enkel bild från en af de allra första vårdagarne, som nu upprullades för mitt öga: — — —

Endast då och då har solen för en stund visat sig, och den frusna marken ligger ännu höljd af det hvita, gnistrande snötäcket. Flockar af gulsparfvar, pilfinkar och gråsparfvar hafva samlat sig på grenarne af träd och buskar i trädgården och låta höra sitt första sorlande kvitter efter den långa vintern. Men ännu synes denna vara härskande, och endast den ljusa luften påminner om vårens antågande.

Plötsligt visar sig en liten rödbröstad varelse, som på en gång kommer tanken på den förestående våren att vakna, en budbärare från sydligare trakter, som af längtan till sitt gamla hem redan gifvit sig ut på färden mot den ännu föga gästvänliga norden.

Det är en rotgel, som så oförmodadt skymtat fram mellan grenarna af några buskar. Käck och liflig hoppar han ned bland de torra löfven, som förblifvit blottade under det skyddande täta grenverket, för att söka uppleta någon insekt eller spindel, stannar hastigt, nickar till, sänker vingarna, slår upp stjärten, ropar sitt fina sits och försvinner så bakom grenarne för att nästa ögonblick visa sig i en närstående låg gran. Det är svåra dagar för den lille sångaren, som af några vackra soldagar lockats att öfvergifva den lugnare och varmare södern. I sin nöd nalkas den äfven för öfrigt ej skygga fågeln nu människors boningar, där — — —

Men vi återvända till platsen för fyndet af den lille sångare, som fört oss litet på afvägar mot norden. Ännu flera kända former visa sig, såväl djur som växter. Men rundt omkring och bland dessa spirade en nästan tropisk vegetation, syntes en del för oss främmande djur och växter. I luften sväfvade tvänne små tornfalkar, troligen Cerchneis Naumanni, en vår vanliga tornfalk närstående men mindre falk, under det att längre bort en vråk kretsade omkring i den klara luften.

Från den höjd vi så småningom nått, stego vi ned i en djup sänkning, i hvars botten en lugn bäck silade fram. Det var emellertid en rätt riskabel färd. Med det ej så ringa djupet under våra fötter hoppade vi från afsats till afsats, än klängande oss fast vid buskar och grenar, än glidande ned för den fuktiga bärghällen. Min reskamrat tappade därvid sin portör, som fort-

satte sin färd, tills den djupt bland klyftorna fastnade i snärjen af stickande buskar, och det kostade ägaren mycken möda, innan han, våt och sönderrifven, lyckades rädda sin egendom.

Åter bär det uppför de branta höjderna, solen bränner i vår rygg, då vi fingo se en i skuggan liggande stuga, där ett glas öl, några gula bananer och färska fikon stärkte oss för vidare vandring. Uppfriskade arbetade vi oss än vidare upp för höjden.

Gräshoppor svärmade kring oss i massor, och ständigt hördes deras surrande i luften och tasslet i gräset, där de slogo ned.

Här vid en öppen plats, beskuggad af resliga kronor, stannade vi åter för att beundra den vackra taflan kring oss. Nedåt

Vy från Funchal och dess hamn.

den stora sänkningen, i hvilken staden ligger, möter ögat ett haf af grönska, trädkronornas saftiga bladverk, tjusande grupper af bredbladiga växter och prunkande blommor. Längre ned växa husen allt mer i antal och regelbundet läge, tills de slutligen, tätare sammanslutna, bilda den egentliga staden.

Där utanför glittrar i middagssolen det mäktiga hafvet, en präktig fond till den storslagna taflan. Uppåt terrassformigt den ena lilla planteringen öfver den andra, platåer, uppkomna genom i bärget gjorda uthuggningar, på hvilka den jord lagts, hvarur den rika växtligheten uppspirar.

Än mer höjes vyns måleriska verkan af ett vattenfall, bildadt af en från höjderna nedstörtande bäck, som lämnar sval-

kande vatten åt hela omgifningen. I kanaler ledes detta från bäcken i skilda riktningar bort till bassänger, hvarifrån det hämtas till de olika delar, som bilda det stora orangeriet.

Ännu en stund och vi befunno oss på en af ekar och plataner beskuggad platå med ännu friare utsikt. Från närliggande små villor kommo några svartflätade unga tärnor för att bjuda ut äkta madeira, och här med den vackra taflan för våra blickar och sinnet fylldt af ljusa framtidsbilder drucko vi en afskedsskål för Europa, som vi nu gingo att lämna. Ingen af oss skall säkert glömma denna stund; hvarje nerv var i spänning, allt lekte för ögat. Resans besvärligheter föreföllo blott glada, och minnet af därunder utståndna obehag väckte nästan nöje.

Mången gång stod äfven denna ljusa bild med sin skärande kontrast för mig, då jag i Kameruns skogar, hvilande på en af utspända säckar hopkommen bädd, ofta med de hoprullade kläderna till hufvudgärd och omgifven af orena negrer kämpade mot febrarnes obehag.

Så bryta vi upp och bese med ledning af ett par ciceroner den ofvanför liggande katolska kyrkan, San Nicolo del Monte, hvars tvänne uppskjutande torn vi redan kunnat se från Ernas däck.

Nu var det tid att återvända, och instufvade i en slags släde foro vi med fart ned för de branta, med tusentals små glattslitna stenar belagda gatorna.

Vi hade dock ej kommit så långt, förr än föraren stannade och påstod, att vi voro vid »gränsen», och att det kostade lika mycket till att komma ned. Då vi emellertid mer af nyfikenhet satt oss i hans släde, stego vi ur och voro efter en stund nere i staden. Hade vi flera gånger under dagens lopp varit utsatta för befolkningens närgångna tiggeri, skulle vi vid utfärden till den väntande ångbåten blifva ytterligare pungslagna.

På morgonen hade ett pris af en mark person, fram och åter, uppgjorts med roddarne, och nu fordrade de helt enkelt 4. Att protestera hjälpte till intet. Vi sökte få någon af de andra båtarne, som lågo vid stranden, men deras ägare ruskade på hufvudet och visade på den båt, vi haft. Här fanns intet val, vi måste ombord. Innan vi stego i roddbåten, som de under tiden hotat att åter draga upp, måste afgiften erläggas.

Så voro vi åter ute från land. De små vågorna slogo upp mot båtens sidor och stänkte då och då in på oss, där vi sutto i fören. Luften var sval och verkade uppfriskande efter dagens vandringar. Några små båtar gledo förbi oss i halfmörkret, och efter en kort rodd lade vi till vid Ernas trappstege, på hvilken vi äntrade upp, belåtna med att lämna våra följeslagare, hvilkas svartmuskiga fysionomier just ej ingåfvo något odeladt förtroende.

Från Gran Canaria.

På soligare haf.

Efter en rätt orolig natt, hvarunder vi ofta störts af den pågående kollastningen, lämnade vi Madeira följande morgon vid tiotiden.

Från Ernas däck betraktade vi den allt mer försvinnande ön med dess brant ur hafvet uppskjutande bärgväggar, som inåt fortsattes af allt mer sig höjande bärgmassor, utlöpande i flera koniska spetsar, på hvilka höjder en svag vegetation af, som det tycktes, tallar kämpade för tillvaron. Allt otydligare blir bilden, allt svagare och obestämdare konturerna, tills de slutligen förtona vid synranden.

Så voro vi åter till hafs, ännu ett stycke följda af våra vänner måsarne, till största delen unga gråtrutar och kanske äfven sillmåsar samt ringkedjor, och med som det tycktes föryngrad kraft plöjde Erna den något oroliga vattenytan.

Följande dag, den 22 nov., började soltälten att spännas upp, hvilket dock för tillfället syntes rätt onödigt, då luften

blifvit till och med ganska kylig. Täta moln öfverdrogo till en del himlen och utestängde solen.

Men redan fram på e. m. började molnen förtunnas, ett svagt solljus silade fram och spred sig öfver den vidsträckta vattenöknen, allt mer sönderslets molnslöjan och solen trädde åter segrande fram.

Passagerarne, som hållit sig i sina hytter eller i den gemensamma salongen, visade sig åter på däck och slogo sig ned under soltälten i de uppfällda hvilstolarne. Kl. half tre hade vi passerat Palma, och Tenerife, den största af de Kanariska öarna,

Gran Canaria; gata i Teror.

började skönjas. Allt tydligare framträda konturerna af den vulkaniska ön med dess majestätiskt mot skyn uppskjutande berjktade pik, Pico de Teyde, hvars ena spets når en höjd af 3.760 meter. Redan på afstånd företedde den en präktig bild, nedtill inhöljd i moln, som likt en slöja omsvepte dess bas, och höjande sin glittrande snöhöljda spets upp i den rena etern.

Den mycket bärgiga ön med sina stora, utbrunna kratrar har en befolkning på nära ett hundra tusen själar.

Till höger se vi fortfarande den vida lägre ön Palma, under det att en annan ö, Gomera, dyker upp vid synranden.

Bakom Tenerife, åt kusten till, höjde sig Gran Canaria, i storlek den förra nästan jämnbördig.

Först under hemfärden skulle jag emellertid närmare få bese de kanariska öarne, som utgöras af 7 större och 6 mindre, omkring 100 km. från Afrikas kust liggande öar. Bekanta för sitt härliga klimat kallades de redan af de gamle för »de lyckliga öarne».

Ehuru det på hafvet i allmänhet ej så ofta gifves tillfälle till omväxlande zoologiska rön, ådrog sig dock djurvärlden då och då vår uppmärksamhet. En dag sväfvade en liten hök fram öfver den i släp gående båten, »Möve». Med elastisk flykt sköt han därpå förbi Erna för att efter en sväng utåt hafvet några ögonblick liksom betänksamt stanna öfver oss och därpå sänka sig för att hvila högt upp bland tacklingen. Flera liraner (Puffinus), hvilka vi ej sett sedan Biscayaviken, visade sig åter, och flygfiskar hamnade ofta under sina luftsprång på däcket.

Vid middagstiden den 24 nov. passerades vändkretsen. Ända sedan Madeira hade vinden ofta varit rätt frisk och luften så sval, att vi stundom haft svårt att tro, att vi verkligen voro vid Afrikas kust utanför Saharas brännande sandfält.

Följande dag stodo vi i det vackraste solljus och läto blicken glida ut öfver den vidsträckta, böljande vattenytan, då på en gång hela hafvet tycktes få lif. En ofantlig hjord af delfiner korsade vår väg, och inom kort vimlade hela ytan af dessa djur, som i orolig ifver störtade från landsidan ut åt oceanen. Som stora flygfiskar syntes de i fjärran skjuta upp ur vågorna, deras spolformiga, nakna kroppar blänkte i solljuset, och efter en stund voro vi midt ibland de tumlande och hoppande djuren. Med nervös fart kastade de sig upp i luften för att nästan vinkelrätt skjuta ned i vågorna, under det att andra blott vid en svag volt visade sig öfver ytan och strax därpå åter försvunno i djupet. Somliga kommo enstaka, andra i rader och slutligen i formliga led, hvilka liksom på ett gifvet tecken sköto fram ur ytan. Deras antal uppgick till flera tusen. Säkerligen var det den vanliga tumlaren eller marsvinet (af lat. mare = haf) (Phocæna communis), en art med vidsträckt utbredning, som under sina vandringar genomkorsar Atlanten från Grönland till dessa trakter, och genom Beringssund uttränger i Stilla hafvet nedåt de japanska öarne. Dess glatta, kort spolformiga, ofvan svarta, grönt glänsande, under hvita kropp når en längd af till

två meter och bär midt på ryggen en kort, trekantig fena. Deras fart i vattnet var vid detta tillfälle högst betydlig, och med lätthet sköto de förbi den för full maskin gående angaren. Gärna kastade de sig äfven framför fartyget, där de med stjärten nästan vidrörande båten liksom plöjde väg för denne i vågorna, och långa stunder var det ett nöje att högt från förens spets betrakta de liksom torpedos i det klara vattnet framskjutande mörka kropparne.

Så småningom låg hafvet nästan lugnt. Delfinerna hade försvunnit, och måsar, stormsvalor och liraner höllo sig ur vår synkrets. På ytan gledo flockar af tång (Fucus) och sjögräs (Zostera) förbi, hvarpå långhalsade rankfotingar (Lepas) med hvitglänsande skal sutto fästade.

Då vi från däcket betraktade det glimmande hafvet, skymtade på ytan något rödglänsande föremål förbi. Det visade sig nu, att denna öfver allt var betäckt med någon insekt, en stor gräshoppa. Under tre timmars tid gingo vi alltjämt genom detta dödens slagfält. Djurens antal måste hafva varit ofantligt. Visserligen lågo de ganska glest, vanligen flera meter, och ofta än längre, från hvarandra; men då den väg, vi under denna tid beforo, uppgick till omkring 40 engelska sjömil, måste enorma massor legat kringspridda på denna yta, synnerligast om densammas bredd får antagas hafva varit af motsvarande utsträckning.

Att från den i gång varande ångaren uppfiska djuren var ingen lätt uppgift.

Slutligen lyckades vi dock att med en på en stång fästad buteljkorg af ståltråd få ett exemplar om bord. Det var en vandringsgräshoppa (Schistocera peregrina), en vida spridd art, känd från Syrien, Portugal, Mexico, Buenos-Aires o. s. v. Dess hufvudsakliga utbredningsområde ligger dock mellan Röda hafvet och Atlanten ned till Senegal. Den tillhörde den i Västafrika och Amerika mest utbredda röda varieteten, under det att den andra färgvarieteten har motsvarande partier citrongula. Hufvudet, thorax och abdomen voro köttröda, svagare på abdomens och thorax' undersida, och äfven vingarnes nedre del företedde denna, utåt af hyalint ersatta färg. Bruna, utåt större och till flockar sammansmältande fläckar prydde vingarne, och de på baktibiernas öfre sida sittande taggarnes spetsar voro glänsande svarta. Ving-

nerverna voro hvita, de större röda eller mörka, och thorax delvis fint gråluden. Längden från hufvudets till vingarnes spets var 65 mm.

De talrika arterna af detta släkte tillhöra för öfrigt alla Amerika, hvarför den förmodan framställts, att denna världsdel vore artens egentliga hemland.

Vi voro nu 20° N 18° V, sålunda midt utanför Sahara, norr om Senegal. Troligen hade de med kraftiga vingar försedda gräshopporna i svärmar dragit omkring på kustområdet, af någon vind förts ut åt hafvet och slutligen nedstörtat i vågorna.

Den 25 nov. hade vi det härligaste väder, vi ännu under resan haft. Värmen var hög, ehuru ej tryckande, och en svag bris drog svalkande genom luften. För hvarje stund märktes allt tydligare, huru vi hastigt närmade oss ekvatorn.

Större delen af dagen tillbragtes numera på däck under soltältet, då hytterna började blifva om ej tryckande heta så dock långt ifrån svala.

Öfver det lugna, glittrande hafvet svärmade snart en hel liten djurvärld ut till Erna, där nu formliga exkussioner anställdes på det öppna, solheta fördäcket. Med platt utslagna vingar sutto vackra trollsländor på plankor och master, på hytternas väggar och hvarjehanda andra föremål eller flögo uppskrämda surrande omkring för att snart slå sig ned på för solen utsatta ställen. Efter den 22 geogr. mil långa färden från land voro de ännu vid lifligaste vigör och trotsade månget försök att komma dem inom fångsthåll. De tillhörde alla Libellula leucosticta, en till storlek med vår L. vulgata jämförlig art af 45—50 mm:s spännvidd. Vingarna voro glasklara med ett bredt brunsvart, stundom svagare markeradt band tvärs öfver vingarnes yttre hälft, från midten uppåt, och gulhvita vingmärken. Den älskar heta torra trakter, där den gärna hvilar på den brännheta sanden och förekommer öfver hela norra Afrika från Senegambien, Algier, Egypten till hvita Nilen och vidare ända ned till Kafferlandet, hvarifrån ett af Wahlberg hemfördt exemplar finnes på riksmuseet. En rödstjärt i sin vackra höstdräkt, med hvita bräm på den svarta strupen och roströda undersidan flög omkring på däcket, där den föll för ett fint dunstskott, och snart låg preparerad bland de andra samlingarne. En stenskvätta hoppade om-

kring bland tunnor och andra saker, under det att en ung sandrulling (Charadrius minor), uttröttad af färden, lät lefvande taga sig med blotta handen. Labbar (Lestris) sköto under skarp flykt fram högt i luften, och en stormsvala (Thalassidroma pelagica) kastade sig med elastiska vingslag fram öfver ytan.

Voro dessa vackra varelser till allas glädje och intresse, funnos andra, som voro i lika hög grad afskydda. I hvarje sockerskål, som ställdes på bordet, kröp en mängd ytterst små, spensliga blott omkring ett par mm. långa, gulröda myror (Monomorium pharaonis), som innästlat sig om bord och valt isynnerhet sockerlådorna till uppehållsort. Könsdjuren äro större, omkring 4 mm. I Kamerun skulle jag än närmare få lära känna denna rent af allestädes närvarande insekt, som ständigt var färdig att kasta sig öfver allt ätbart, som blott för en liten stund lämnades utan tillsyn. Deras uppspåringsförmåga trotsar all beskrifning, och deras ringa storlek tillåter dem att intränga genom de minsta springor, hvarför det knappt fanns möjlighet att skydda sig mot dem, om ej med naftalin och dylikt. Lades en dödad insekt på bordet, sågos snart hela karavaner af dessa små kräk marschera fram från alla möjliga håll för att i klumpar omgifva den och inom kort hafva sönderbrutit den och förtärt så mycket, som deras små käkar förmått krossa. Ja, om den också lades midt på en tallrik, där den icke från någon sida kunde ses af dem, hade de likväl snart upptäckt bytet. Här om bord voro de ej så talrika, men dock rätt besvärliga.

Denna lilla myra är för öfrigt nästan kosmopolitisk och kallas allmänt »röda myran». Den antages hafva sitt egentliga hemland i Nordamerika och är en af de få insekter, som därifrån, i så fall, nått större spridning i Europa, där den i många större städer blifvit till lika stor förargelse som i sitt hemland. Den synes fortplanta sig ofantligt hastigt, och ett hus, som blifvit riktigt inpyrdt med dessa små ständigt hungriga och nästan allt angripande myror, blir nästan obeboeligt. De anlägga sina bon i aflägsna vrår, under golfven, i väggarne, i lådor o. s. v., som längre tid fått stå orörda.

I Kamerun fann jag vid ett tillfälle en af packlådorna bebodd af en annan något större, förut okänd myra (Pheidole

Aurivillii) med storhufvade soldater, äfven den synnerligen besvärlig och en svår förstörare af samlingar.

I hytterna om bord uppehöllo sig stora kakerlakor (Periplaneta americana), där de sönderåto ylleklåder och hvarjehanda andra föremål. Biträdd af en af officerarne anställde jag en dag jakt efter de snabba djuren, hvarvid några grepos och oskadliggjordes.

Vår första tanke, då vi följande morgon, den 26 nov., vaknade var att skynda till kajutfönstret för att se, hvar vi befunno oss, då vi nu måste vara nära land.

Ett ögonkast var tillräckligt att förvissa oss, att så äfven var förhållandet; vi sågo Afrikanska fastlandet. Hastigt klädda voro vi på kommandobryggan för att närmare betrakta Cap Verde, som vi just passerade.

En smal landttunga, glest beväxt med träd och försedd med ett par högre och lägre kullar är allt, hvad vi först skönja af de svartes världsdel, och ett närmare betraktande skulle visa, att detta var yttre randen af en bakåt sig vidt sträckande udde. Snart ångade vi förbi ett par mindre öar in i Gorée-bukten, där Erna kastade ankar.

Detta var sålunda den första närmare anblicken af Afrika; mèn huru olik den i fantasien förespeglade. En likt en smal, gul sandbank sig utbredande, i norr och söder förtonande kust, en där framför liggande gullysande ö, med mörka uppskjutande klippor och en massa hvita hus af ganska hvardagligt utseende — se där den rätt oväntade första bilden af de svartes värdsdel.

Men några bjärt afstickande element i taflan öfvertygade oss snart, att vi nu befunno oss under tropernas sol. Ur den gula marken sköto resliga palmer sina smärta pelarstammar, hvilkas stolta kronor praktfullt aftecknade sig mot en molnfri himmel, lifligt påminnande om bilder från öknens oaser.

Gorée är en fransk besittning. Efter en kort väntan glider en af 6 negrer rodd båt med den välkända trikoloren fram öfver ytan mot Erna, en i hvitt klädd tjänsteman stiger om bord till kontroll af hälsotillståndet för att, sedan nödiga papper granskats, och franska flaggan hissats i ångarens topp, åter styra mot land.

Under tiden kryssade några rätt stora segelbåtar ut från land för att hämta last och lade under negrernas högljudda

rop och bråk intill vid ångbåtens sida. En del negrer klättrade därpå om bord, under det att de öfriga sorglöst kastade sig i solgasset på däcket af sina båtar. De voro dåligt klädda, och de trasiga kläderna slängde hit och dit på de svarta kropparne, hvaremot somliga endast buro det traditionella höftklädet.

Om bord var redan lif och rörelse, och däcket vimlade af svarta skepelser. Då aflastningen skulle fortgå hela dagen, beslöto vi att gå i land och stego ned i en af negrer förd segelbåt med kurs mot kusten af den ur hafvet uppdykande ön, hvars långt ut från hafvet synliga fästning från en basaltklippa behärskade omgifningen.

Genom trånga, backiga, här och hvar i öppna, sandiga, med gruppvis eller enstaka stående palmer försedda platser utmynnande gator, hvilka markens gula färg gåfvo ett snyggt och rent utseende, vandrade vi öfver den lilla ön ut till stranden midt emot den på fastlandet liggande staden Dakar för att efter en stund åter befinna oss bland de hvita husen.

De flesta mötande negrer, och framför allt de här och hvar stolt kringspatserande araberna, voro omsvepta af brokiga eller hvita burnuser, hvilkas ena del låg kastad öfver vänstra skuldran, och åtminstone de senare hade hufvudet betäckt af ett slags turban, under det att kvinnornas dräkter liknade morgonrockar af blårutigt bomullstyg. Européerna glänste i sina oklanderliga hvita dräkter och hvita solhjälmar.

I ögonen fallande var de inföddes hårklädsel, som visade en mängd variationer mellan fullständigt rakadt hufvud till naturlig hårväxt; somliga hade bakre hälften af hufvudet rakadt, den del som bäst borde fordra mjukt underlag under sömnen, andra hade håret kortklippt i ett bredt band ifrån pannan öfver hufvudet ända till nacken. Kvinnorna buro håret i små tunna, ett par tums långa flätor, ofta med en hvit pärla eller dylikt i spetsen, eller hade detsamma fullsatt med svarta pärlor, bildande breda, bakåt löpande band o. s. v.

Under vår fortsatta vandring fäste en långsträckt, hvit byggnad, nästan liknande ett magasin, vår uppmärksamhet.

Då vi kastade en blick genom en af de rätt högt belägna gluggar, som bildade fönstren, sågo vi, att vi hade en skola framför oss. En högrest vacker fransman i svart helskägg och

klädd i katolsk prästdräkt bjöd oss på ett älskvärdt och förekommande sätt välkomna att bese skolan, hvilken inbjudan vi med nöje efterkommo.

Emellertid var ingången belägen rätt långt därifrån och ej lätt att utan vidare finna, hvarför en ung neger sändes för att visa oss vägen; och så befunno vi oss snart i klassrummet, där de små svarta parflarne genom att resa sig hälsade oss vid inträdet och äfven under hela besöket förblefvo stående.

Det var lektion i välskrifning. På lärarens tillsägelse kommo de fram den ena efter den andra för att visa sina skrifböcker, och många af de 8—10 åriga pojkarne hade mycket god ehuru naturligtvis oöfvad stil.

Efter slutad kurs genom skolans fyra klasser, upplyste läraren, kunna barnen erhålla vidare utbildning i St. Louis, staden vid floden Senegals utlopp, hufvudort i de franska besittningarne i Västafrika, där under en treårig kurs undervisning meddelas i kemi, fysik o. s. v.

Efter en stund togo vi farväl af den vänlige munken och fortsatte vår färd till stranden, där ett vimlande handelslif börjat kring några från hafvet hemkomna fiskarbåtar, och äfven vi drogos af intresset ned att bese fångsten. Det var stora, rödaktiga, taggfeniga fiskar, mycket påminnande om kungsfiskar (Sebastes), men äfven hvarjehanda mindre former.

Rundt omkring oss rörde sig ett brokigt lif af handlande och köpslående negrer, ofta af godt, ja vackert utseende, hvilket i synnerhet gällde kvinnorna. Mödrarne buro sina små barn på ryggen i ett veck af manteln, hvarur de lifliga, långt ifrån fula ansiktena med sina stora, svarta ögon tittade fram.

Så småningom hade solen närmat sig hafvet, och sedan vi köpt några utbjudna väfvarfåglar och befriat en sådan från sin tyrann, en negerpojke, som hjärtlöst drog den i det ena, afbrutna benet fängslade fågeln efter sig i sanden, stego vi i båten och voro snart om bord, där allt på däcket, till följd af pågående aflastning, befann sig i största oreda.

Äfven följande dag rådde samma lif om bord, ångvinschen var i ständig verksamhet, och maskinen utstötte i stackato sina hvita ånghvirflar, rasslet af kättingar, skriket af arbetande negrer, rop och skratt ljödo från lastrummet, och laddningar af gröna

En ny, med våra sothöns besläktad vadare från Meme-floden i Kamerun.

Efter akvarell af *Axel Ekblom.*

gin-lådor, hvaraf lasten hit hufvudsakligen bestod, visade sig med korta mellanrum i den stora lastluckan för att efter vederbörlig kontrollräkning af en officer och den mottagande firmans ombud nedstufvas i de utmed Erna förtöjda båtarne.

Plötligen hvirflade en stickande rök oss i ansiktet från en af dessa, där vi stödda mot relingen betraktade den rörliga taflan, och nu skulle vi få en första inblick i negrernas kokkonst.

Det var en för öfrigt rätt vacker negerpojke, som vid den rykande elden tillredde frukosten.

I en järngryta, hvari diskvatten förut stått, kastades, utan föregående sköljning af kärlet, bitar af fisk med inälfvor och allt samt gryn och sönderskurna pumpor, vatten påfylldes, hvarefter det hela omrördes med en smörjig sticka — och efter en stunds kokning var anrättningen färdig.

Denna fredliga idyll skulle emellertid efterföljas af ett blodigt uppträde. Af någon för oss obekant anledning kom ett par på båtarne arbetande negrer i häftig ordväxling. Under lifliga gester och hotfulla miner närma de sig hvarandra steg för steg, och inom kort är striden i full gång. Med ett språng kastar sig den ene öfver sin motståndare och uppsliter hans kläder, så att trasorna knappast hängde kvar på kroppen. Ett otäckt slag med en järnsplint var den andres svar. Nu är den förre med ett språng uppe i relingen, hvarifrån han med sidan af den nakna foten tilldelar sin motståndare ett sjungande slag. Blod och fradga stå ur munnen, hvilket dock ej mycket tycks genera honom. Men nu har stridslusten på en gång sjunkit från kokpunkten till noll, och efter några tillmälen fortsättes arbetet utan vidare intermezzon.

Dessa Senegal-negrers kroppar äro ofta beundransvärdt välformade; smidiga och muskulösa liknade de mörka gestalterna i brons gjutna statyer.

Den 18 nov. voro vi åter till hafs, där temperaturen nu i högst kännbar grad började stiga. Hafvet låg lugnt. Kring Erna flögo stormsvalor med mjuka, elastiska vingslag, och dessa förut endast enstaka eller parvis observerade fåglar blefvo allt talrikare, så att vi mot aftonen på en gång kunde se sex samtidigt fara fram öfver den blanka ytan.

Nästa dag skulle vi få se en af hafvets mest beryktade invånare, hvilken länge varit föremål för våra samtal, nämligen hajen (Carcharias glaucus). Hvarje resande, som på hafvet första gången närmar sig de heta luftstrecken, afvaktar väl alltid med stegradt intresse det ögonblick, han skall få se dessa beryktade djärfva roffiskar, om hvilka han från yngsta år hört och läst så mycket, dessa hafvets på samma gång hyenor och tigrar, hvilka under ständig hunger genomströfva oceanen och uppstiga i de bredare flodernas mynningar och med samma glupskhet sluka öfver bord kastade lik, som de sönderslita de olyckliga, hvilka från skeppen fallit i vattnet eller oförsiktigt bada vid stränderna.

Det är också med lika stor respekt som hätskhet alla, hvilka uppehållit sig i dessa farvatten och på närmare håll sett dessa djärfva sjöröfvare i naturen, skildra deras glupskhet, närgångenhet, styrka och snabba angrepp. Någon skonsamhet för dem finnes lika litet som för en huggorm, och en fångad haj släpper man ej åter i hafvet.

De uppehålla sig gärna vid hafsytan, där man, då de närma sig fartygen, redan på afstånd kan se deras ur vattnet uppskjutande trekantiga ryggfena. De se väl, och äfven lukten torde att döma af de ofantligt utvecklade luktloberna vara jämförelsevis god. Hajens kropp är långsträckt, öfra delen af den smala ryggfenan mycket förlängd, med bågböjd öfverrand; den främre, stora ryggfenan är belägen i linje mellan bröst- och bukfenorna, hufvudet är platt, framtill långt utdraget och under försedt med ett fruktansvärdt beväpnadt gap, hvars trekantiga, platta, spetsiga, i kanten sågade tänder i öfverkäken bilda fyra sneda rader. Kroppen är betäckt med små skarpa taggfjäll, som göra den mycket sträf, hvarför huden användes vid polering af vissa föremål. Färgen är ofvan skiffergrå, under hvit.

Hajens rörelser i vattnet äro, om ej smidiga, så dock lätta och åtminstone vid angrepp ytterst snabba.

Det bör icke väcka förvåning att vi med spänning afvaktade det ögonblick, då vi med egna ögon skulle få se dessa beryktade djur i fria naturen.

Vi hade just slagit oss ned på våra under soltältet utbredda filtar, då ropet: »en haj!» hördes från besättningen. Vi skyn-

dade oss alla fram till relingen och sågo ned i vattnet, där en 3—4 meter lång haj sam vid ytan; den stora trekantiga fenan stack högt upp ur vattnet, och äfven en del af ryggen var synlig. Endast långsamt rörde han sig i sitt element, hvarför vi på det korta afståndet noga kunde se honom i det klara vattnet om än blott en helt kort stund, då Erna snart lämnade honom långt bakom sig.

Åter sutto vi på vår vanliga plats under soltaket.

Solen brände duktigt, och hafvet låg nästan lugnt, endast stördt af mindre svallvågor. Intet lif sågs till på den öde ytan, icke ett fartyg vid den aflägsna horisonten.

Förgäfves blickade vi ned i det förbiglidande vattnet för att finna något lif, något som i dessa enformiga stunder kunde fängsla intresset; men allt var som sterilt, icke en fisk visade sig vid ytan, icke ens en simmande Pelagia eller någon annan af hafvets otaliga invånare.

Men åter upplifvades för en stund taflan; den ena liranen (Puffinus) efter den andra visade sig nämligen framför oss i fjärran för att allt mer närma sig Erna och snart på olika håll omgifva den.

Det syntes emellertid ej vara tillfälligt, att de här uppehöllo sig. Plötsligen höjde sig här och hvar större stim eller skaror af flygfiskar (Exocœtus) ur vågorna. Med surrande ljud, påminnande om det, som stora gräshoppor under sina språng i luften åstadkomma, sköto de på sträckta, orörliga fenor fram i luften, vanligen rakt ut, gledo fram längre eller kortare stycken, stundom några få alnar, stundom ett par hundra fot, för att sedan åter dyka ned i vågorna. Det är egentligen bröstfenorna, som under deras luftfärder tjänstgöra som vingar eller fallskärmar, hvartill de genom sin utomordentliga längd synnerligen väl kunna tjäna. Deras längd uppgår till icke mindre än omkring två tredjedelar, och deras bredd till en tredjedel af djurets hela kroppslängd. Ögonen äro mycket stora, fjällen tunna och lätt affallande. Äfven simblåsan är af påfallande storlek; den fyller hälften af djurets bukkavitet och torde bidraga att lättare hålla fisken uppe i flykten.

Under sina luftfärder höja sig flygfiskarne vanligen en eller annan meter öfver ytan och snudda därvid ofta mötande vågor. Vid längre färder kunna de höja sig ända till sex meter.

Utan att vara fullt beroende af den riktning, de från början tagit, kunna de något ändra denna och till och med, genom att vrida fenorna mot vinden, höja och sänka sig.

Då de i stim samlade fiskarne störtat upp ur hafvet, följas de sedermera ej åt, utan sprida sig åt många håll, dock ofta flera i sällskap, ungefär som en flock påskjutna rapphöns.

Nu, liksom i allmänhet om dagen, undveko de fartyget; men när natten inträdt, och landtärnornas ljus lockar dem, komma de ej sällan nedfallande på däcket, där de utan svårighet gripas.

Den höga temperatur, som nu var rådande, inverkade ej blott slappande på människorna. Äfven den svarta skeppshunden började se allt mer nedstämd ut och öfverfölls plötsligen af våldsamt solstyng.

Tjutande och gnällande kröp han fram öfver däcket, under det att bakdelen liksom förlamad släpade efter honom, och fradgan rann ur munnen. Ögonen stirrade som glaskulor framför sig eller rullade med ett uttryck af förtviflan eller rädsla omkring för att sedan åter antaga sitt själlösa, stirrande uttryck. Så häftigt anfallet än var, skulle det dock snart gå öfver; och sedan patienten afkylts med några ämbar hafsvatten, upphörde snart tjuten, hvarpå han darrande kröp in mellan några tunnor, där han snart syntes lugna sig och därpå, för säkerheten om bord, i koppel fördes under däck.

Den 1 dec. var inne, och en månad hade därmed förflutit, sedan vi från Hamburg anträdde färden med Erna.

Ehuru vi fortfarande voro vid bästa hälsa, blef dock tiden, med den ringa omväxling en sådan resa i det hela erbjuder, rätt lång.

Vi hade slagit oss ned under soltältet. Blicken gled åter ut öfver den ändlösa vattenöknen, som glittrande i den tropiska solens hela glöd utbredde sig till den aflägsna synranden, och ögat sökte förgäfves något nytt och främmande att fängsla intresset, då efter middagen den första, svaga konturen af den dunkla kontinenten åter som ett töcken steg upp ur hafvet. Allt mer närma vi oss land. Snart antog bilden en bestämdare form, på samma gång den vann i utsträckning; och som en smal, jämnhög bank låg den yttersta randen af Liberias kust

Om bord på en Woermanns-ångare.

för våra blickar. Något till höger sköt landet upp i en kulle för att åter sänka sig ned till den vanliga nivån.

En svag bris kom oss till mötes, då vi närmade oss Monrovia, den fria negerrepublikens hufvudstad, belägen i en liten, till höger af en tät trädbeväxt höjd begränsad bukt.

Den liberianska negerrepubliken, som räknar omkring en miljon invånare, däribland c:a 18,000 civiliserade, till största delen härstammande från Amerika, har en kustutsträckning af omkring 600 kilom. och en areal af närmare 40,000 kv.-kilom. Den af ett nordamerikanskt sällskap för frigifna slafvar 1822 bildade kolonien fick 1847 självständig styrelse efter nordamerikanskt mönster.

Långt innan Erna kastat ankar, sköt från land en hel liten flottilj af bräckliga, smala kanoter ut; allt mer växte deras antal, och snart gungade ett trettiotal på vågorna, snabbt frampaddlade af nästan nakna negrer, hvilka som ett koppel jakthundar öfverbjödo hvarandra att först nå målet. Som nötskal kastades kanoterna upp och ned bland vågorna, hvilka spolade in öfver de låga farkosterna, som de hotade att fylla.

Endast några få negrer bemannade hvarje kanot.

I hastig takt lyftas de spadlika paddlarne i luften, hvarvid roddarens undre hand fattar i skaftet längst ner vid bladet, den öfre högt upp mot spetsen; öfver allt glimma de vattendrypande paddelbladen för att nästa ögonblick till ny fart åter sänkas i vågorna.

Främst i den lilla armadan, hvilken liksom till angrepp rusade fram öfver vattnet, ilade tvänne kanoter med en alla de öfrigas öfverträffande fart; stänket yrde öfver dem, då de skuro mot någon uppsvallande våg, hetsande ljödo deras rop, än mer spändes muskler och nerver under den vilda täflingsjakt mellan dem, hvilken nu nått sin spets. De voro hvarandra emellertid vuxna, ingen kunde kallas segrare, och snart voro de, fredligt styrande vid hvarandras sida, framme vid Erna, som under tiden långsamt fortsatt sin färd inåt kusten. Framkomna göra de sig redo att äntra upp på båten, hvarvid dock ingen tycks bry sig om dem. Inga trossar kastas ut, ingen repstege finnes att klänga sig fast vid, hvarför deras bräckliga farkoster snart åter dansa bland hvirflarne i ångarens kölvatten.

Emellertid har Erna långsamt glidit fram, ankaret firas och ett dånande kanonskott förkunnar för den svarta republiken, att den hedras med besök från Europa.

Under tiden har kanoternas antal blifvit allt större, de som sist arbetat sig genom bränningarne hafva äfven nått fram, hela flottiljen gungar på vågorna kring ångbåten, och luften genljuder af negrernas rop, då de på nedfirade repstegar, linor och tåg, ja utmed själfva ankarkettingen täflande äntra om bord, där de sedan i hela stim sprida sig öfver däcket.

Hvad vilja nu alla dessa anstormande negrer, och hvarför tillåter man dem öfver hufvud taget att komma om bord?

Nyckeln till denna gåta är snart funnen. Till följd af den tropiska solens förslappande inverkan befrias de hvita matroserna i dessa trakter från allt gröfre arbete vid på- och aflastning, hvartill endast negrer användas. De yppersta krafter för detta arbete erhållas i Liberia, hvars »cruboys» med rätta stå högt i anseende för sin ihärdighet, styrka och pålitlighet samt skicklighet att föra fraktbåtarne genom de svåra, opålitliga bränningarne.

Här förse sig de åt södern gående ångarne med för resan nödigt antal svarta arbetare, som sedermera efter slutad resa där åter aflämnas. Då endast ett begränsadt antal sålunda får medfölja, uppstår en ifrig täflan om dessa platser. Under öronslitande skrän samlades negrerna vid kommandobryggan, där lappar till ett visst antal utdelades, luften genljöd af rop och skrik, till dess alla biljetter voro utdelade, hvarpå de »lycklige» skyndsamt gåfvo sig i land för att hämta hvarjehanda för resan nödiga saker.

Här lämnade oss en af passagerarne, en ung tysk, som vid Monrovia nått sin bestämmelseort. Upplyst af en fackla styrde mot kvällen den från faktoriet utsända båten tillbaka mot den af skummande bränningar bevakade stranden.

Följande dag skulle de under resan erhållna samlingarne ökas med ett värdefullt fynd. Solen kastade just sitt första ljus genom kajutans små fönster, då kaptenens högljudda samspråk med en af officerarne kom mig att lyssna. En egendomlig fågel hade fångats om bord, där den sprungit omkring bland tunnor och lådor, och under negrernas ifriga gester och rop öfverlämnats till kaptenen, som nu ville visa mig fyndet, om

Tredjeklass-passagerare.

det kunde hafva något värde. Klädd i möjligast luftiga dräkt gick jag ur hytten och mötte då kapten, som höll en vacker vadare i händerna. Fågelns ofvan mörka, med olivbruna fjäderkanter prydda, under blågrå dräkt samt långa tår tycktes i första ögonkastet angifva en vattenrall, men det korta, åkerknarrens liknande näbbet visade, att den tillhörde sumphönsen, och vidare granskning visade, att det var Crex egregia, en sumphöna, som under resans lopp endast en gång ytterligare skulle anträffas, nämligen vid Bibundi, där ett exemplar bland det höga s. k. elefantgräset fångades i augusti månad följande år. De klara ögonens lackröda färg och de nakna röda ögonkretsarne höjde ytterligare effekten af fågelns täta och mjuka fjäderskrud.

Sedan sumphönan blifvit preparerad och lagd till torkning utmed ångpannan, återstod ännu en fågel att inlägga, en stormsvala, en af dessa små vackra simfåglar, som vi under resan då och då sett, där de med elastiska vingslag foro fram öfver ytan, och hvaraf ett exemplar föregående kväll tagits om bord. Den feta, liksom af olja drypande kroppen fordrade vid prepareringen stor försiktighet, för att ej fjäderskruden skulle förstöras, och äfven de omtalade små röda myrorna, som under natten uppspårat fågeln, hade gjort sitt till för att skada den genom att längs halsen, äfvensom vid vingarne, bita flera hål, hvarur fettet framsipprade. Genom riklig tillgång på potatismjöl, som kocken beredvilligt lämnade, och medförd eter, hvarmed det feta borttvättades, låg snart äfven detta skinn med sin mjuka nya kropp rent och färdigt till torkning.

På däcket var nu ett rörligt lif bland de svarta, hvaraf 26 medföljde för arbete om bord, under det de öfriga hade tjänst hos firmor på skilda ställen nedåt kusten. Njutande af sin frihet lågo de flockvis spridda på däcket, de flesta endast iklädda sitt enkla höftkläde, andra buro vatten, putsade och skurade eller sysslade med tillredningen af sin måltid. Vi stodo och betraktade den omväxlande taflan, då en framtagen fisk ådrog sig min uppmärksamhet. Det var nämligen ett öfver en fot långt exemplar af den beryktade sugfisken (Echeneis). Dessa egendomliga fiskar hafva från äldsta tider genom sin sällsamma skapnad ådragit sig uppmärksamhet och gifvit anledning till en mängd fabler och sägner.

Hvad som vid första ögonkastet frapperar, är den egendomliga bildningen ofvan djurets hufvud och främre kroppsdel, en stor oval, med talrika tandbärande tvärrynkor försedd skifva, hvarmed fisken suger sig fast vid fartyg och andra, helst rörliga, föremål, men äfven vid stora vattendjur, särskildt hajar, som kunna vara alldeles betäckta af dem. Denna egendomliga skifva visar sig vid närmare granskning vara den ombildade främre ryggfenan. Men det är icke blott denna säregna bildning, som frapperar; hela fisken tycks vara upp- och nedvänd. Hvad som först synes vara buk, visar sig vara fiskens rygg och tvärt om. Genom att den, fastsugen med nämnda ofvan hufvudet belägna skifva, tillbringar större delen af sitt lif vid andra, vanligen rörliga föremål, kommer buksidan att vara riktad mot ljuset och erhålla öfversidans mörka färg, under det att ryggen blir ljus. Suger en sådan fisk sig fast vid botten, ter sig den uppåtvända, böjda mörka sidan helt naturligt såsom rygg, under det den i själfva verket är fiskens buksida. Sugskifvan verkar nästan som ett koppglas. Efter att hafva prässats mot den yta, där fisken ämnar fästa sig, och mot hvilken de mjuka ränderna tätt tryckas, uppresas de omtalade lamellerna och bilda mellan sig lufttomma rum, hvarvid vattnets tryck ytterligare bidrager att öka adhesionens styrka.

Såg anrättandet af sugfisken rätt inbjudande ut, skulle den strax intill utspelade striden om några från köket utkastade råa kvarlefvor efter ett slaktadt får erbjuda en tafla af motsatt slag och visa dessa negrers kompletta likgiltighet i fråga om renlighetens enklaste begrepp.

Det förut i ett trångt, osnyggt bås instängda djurets underben och inälfvor hade utkastats till de svarta. De förra lades med ull och allt på glöd, sveddes en stund, hvarpå den orena huden afslets med tänderna bit för bit ända ned till klöfvarne. Sedermera vidtog den egentliga måltiden, hvilken såg renligare ut.

På hvita utbredda skynken slogo de sig ned, som det tycktes efter ålder, i grupper på 5—6 man. I midten ställdes en brandhink innehållande kokt ris, i hvars midt ett svedt trästycke tjänstgjorde som slef. I tur och ordning framsträckte de rundt omkring sittande negrerna högra handen, fattade en liten portion af det kokta riset, som i handen kramades ihop till en

boll, hvarpå denna mer kastades än stoppades in i munnen. Litet ytterst skarp peppar, hvarpå de då och då smakade, gaf brytning åt den eljest enformiga födan.

Efter en kort stund var hinken tömd, hvars innehåll, efter våra begrepp, borde hafva räckt till ett mångdubbelt antal magar.

Det hela erbjöd en rätt idyllisk tafla. Smidiga och välformade aftecknade sig de chokoladbruna kropparne vackert mot det hvita klädet, hvarpå de sutto, ansiktena hade ett godt uttryck, ja några, synnerligast de yngre, voro till och med mycket vackra. När måltiden var öfver, spredo de sig för att hvila på det nakna däcket.

Vi njöto nu af de vackraste dagar. Glittrande och glimmande låg det vida hafvet i solens fulla ljus, och ända till synkretsen speglade sig en molnfri, klar himmel i den omätliga vattenytan. Stundom kunde vi äfven tydligare betrakta den eljest rätt aflägsna kustens växlande scenerier, beundra skogarnes skiftande löfverk, än lysande i klaraste grönt, än fördystradt af en djupare färgton, här och hvar afbruten af röda eller gula bladverk liksom en höstbild.

Den ofta betydande värmen mildrades stundom af sakta vindar, som drogo fram utmed kusten, höjande små krusiga vågor på den vida vattenspegeln.

Från vår skuggiga plats under soltältet riktades ofta blicken mot land för att då och då uppfånga en skymt af den väldiga kontinent, utmed hvilken vi ångade fram.

Den 5 nov. passerade Erna längs Guldkusten, så nära att ej blott dess uppstigande strandkonturer läto oss ana landskapets natur, utan denna senare äfven stundom tydligt kunde urskiljas.

Tämligen lågt och enformigt, ofta beväxt med buskar och annan lägre vegetation, erbjöd kustpartiet dock länge föga omväxling. Här och hvar sköt en stundom rätt betydlig höjd upp öfver den vanliga nivån, och längre fram mot Accra utbredde sig äfven skogar, innanför hvilka rader af kullar på regelbundna afstånd höjde sig, skarpare eller svagare aftecknande sig mot den ljusa himlen. Först efter mörkrets inbrott samma dag nådde vi Accra, Guldkustens hufvudstad, en gång en dansk besittning, och hvilken först följande dag något närmare kunde tagas i betraktande.

Belyst af en brännande sol låg den stora negerstaden då för våra blickar. Terrassformigt höjde sig ur den gula, kala omgifningen med dess nästan ökenartade fysionomi de hvita, på båda sidor af fort begränsade husraderna. Här och där sköt en smärt palm sin runda krona mot skyn, under det att de bakom liggande höjderna kläddes af kraftigare vegetation. Mot den delvis klippiga stranden bröto sig hvitskummande bränningar, som hotade att begrafva de båtar, hvilka sökte bana sig väg genom dess upptornande vågor. På stranden uppåt sluttningen låg en massa kanoter uppdragna, på afstånd påminnande om sofvande sälar.

Här fingo vi åter göra bekantskap med en fågel från vår svenska fauna, nämligen en ung gråtrut, som på afstånd sväfvade fram längs kusten. Äfven vid Quitta, som snart därpå passerades, sågos flera måsar, gamla och unga sillmåsar samt gråtrutar, liksom under återresan flera sillmåsar iakttogos vid Bonny utanför Nigers delta samt vid Adda. De från Europa medföljande ringkedjorna eller tretåiga måsarne sågos, som nämndt, sista gången strax söder om Madeira.

Redan på afstånd märkte vi trenne flaggor, en tysk och två engelska, svaja på toppen af sina höga stänger, då vi närmade oss Quitta, som låg vackert inbäddad bland resliga palmer. Efter en dånande salut från ångaren sköt en kanot från land hastigt genom bränningarne ut mot Erna; snabbt skar den de mötande vågorna, och färden tycktes ej vara utan risk. Skummet yrde högt öfver roddarne, som liksom täflade med någon för oss osynlig rival, och de lätta paddlarne, som taktmässigt döko ned i vågorna för att åten glimmande höjas i luften, rörde sig med jäktande hastighet. I självfva verket var vårt antagande riktigt. Det var en med hvarjehanda lifsmedel lastad kanot, som täflade att först få sälja sina varor om bord.

Den tafla, som mötte vid anblicken af den nu framkomna farkosten, visade åter negrernas råa känslolöshet för djurens plågor.

Bundna med segt, kring fötterna åtsnöradt bast lågo på botten bland inströmmande vatten knippen af lefvande höns och ankor flaxande och pipande. Som knippen af vildt kastades fåglarne öfver negrernas axlar under det de äntrade om bord. Uppkomna på däcket kastades de lefvande byltena handlöst på golfvet framför kocken, som med kännarmin mönstrade handels-

Besök från kusten.

varorna, däribland äfven tre små getter jämte grönsaker såsom färsk peppar, lök m. m.

Sedan ytterligare en handelskanot aflämnat sin lefvande laddning, ankom en båt för att hämta en af passagerarne, en ung tysk köpman, som redan börjat angripas af feber och ej tycktes hafva krafter att länge kunna uthärda det farliga klimatet.

Efter en kort rast styrde vi åter mot öster. Ett par utanför Dahome vid Slafkusten för ankar liggande franska krigsfartyg tycktes visa, att oroligheter utbrutit i detta människooffrens och amazonernas beryktade land.

Vid middagstiden den 7 nov. voro vi vid Lagos och kastade ankar bland sex förut där liggande ångbåtar. Staden, som ligger på en ö vid floden Lagos mynning, syntes stor och delvis vacker, men är osund. Ehuru en glödande sol under dagens lopp sökt nästan förintade våra krafter, återvände dessa snart efter solnedgången, då en behaglig svalka inträdde, som sedan till och med blef rätt kännbar. Erinrande oss, att några flaskor svensk punsch funnos bland bagaget, hämtades dessa, hvarpå vi, hvilande i våra korgstolar, med kapten och officerarne tillbragte några timmar på däcket, omgifna af den rörliga taflan af lossande och lastande fartyg. Tysta gledo negrernas kanoter, framdrifna af sina mörka ägare, liksom spökfigurer omkring på vattenytan i det svaga månskenet, ur skogen genljöd de flygande hundarnes kacklande stämma, så karaktäristisk för en västafrikansk nattstämning, under det att negrernas monotona sånger hördes från fartygens däck.

En del af staden har europeisk prägel, under det att andra delar utgöras af de inföddes enkla hyddor.

Från Lagos gick resan utan afbrott till Kamerunstäderna.

Den 10 nov. närmade vi oss det sund, som bildas mellan Fernando Po och fastlandet, porten till Nedre Guinea, med sin praktfullt måleriska, mångbeprisade och i sanning hänförande vy.

Som tvänne vaktande jättar resa sig här imponerande Kamerunbärget och Fernando Po's vulkaniska bärgmassor, höjande sina kala hjässor upp i molnen, under det att en tät tropisk vegetation bekläder deras sluttande sidor.

Som en töckenbild började den vackra spanska ön nu dyka upp vid synkretsen ur det glittrande hafvet; allt mer skärpas

dess konturer, de dunstiga bilderna klarna allt mer, och snart hafva vi ön i all dess skönhet för våra blickar.

Som ett böljande löfhaf sträcker sig den tropiska vegetationen från hafvets skummande bränningar uppför de starkt sluttande sidorna, hvarvid palmerna genom sina runda kronor tydligt afbryta mot den öfriga vegetationen, där för öfrigt endast grönskans olika skiftningar förläna taflan någon omväxling.

Men det hela är icke någon solid, jämn vulkankägla. Ås efter ås, skilda genom djupa klyftor och dalsänkor, höjer sig terrassformigt öfver hvarandra, tills de med Clarence Pic nått

Vy från Lagos.

en höjd af 2,850 m. Den praktfulla taflan vinner ytterligare i skönhet genom S:ta Isabels hvitglänsande byggnader. Här och hvar afbrytas trädkronornas täta hvalf af en friare plats, beväxt med spridda mindre träd.

Detta är kakaoplantager, som på senare år blifvit anlagda, och hvilka genom sin friska grönska visa sig utmärkt trifvas på den tropiska ön, bland hvars produkter flera slags färgträd, tobak, ris, sockerrör och bomull ytterligare må nämnas.

Fåfängt sökte vi på detta afstånd bland den täta, rika vegetationen upptäcka spår af djurlif på trädens grenar eller i luften där ofvan; och äfven på hafvet rådde samma tomhet.

Sedan ett par dagar hade vi knappt sett ett större djur, med

undantag af en mängd delfiner, som då och då visade sig under sina volter ur hafvet, eller med synbart nöje höllo sig framför fartyget, där de lekande vimlade kors och tvärs, stundom försvinnande rakt i djupet, för att strax åter visa sig vid ytan, eller, med stjärten nästan berörande båtens för, som torpedos sköto fram under ytan.

Vi riktade nu blicken åt vänster, där Kamerunbärgets väldiga kägla med sina i omkring en half rät vinkel sluttande sidor och med sin nakna spets omgifven af ljusa molnskyar höjde sig öfver det omgifvande landet. Vi närmade oss emellertid allt mer Kamerunflodens mynning, och vattnet hade antagit

Från det modernare Lagos.

en grumlig färg. Flera kokosnötter gledo förbi på vattenytan, säkra tecken att vi närmade oss en tropisk kust.

Under tiden löpte Erna in i sundet mellan Kap Kamerun och Suelaba's midt emot i en smal landtunga framskjutande udde. Allt flitigare anlitas sänklodet. Från lodningsbryggan höras matrosernas enformiga rop: »zehn Faden (det högsta, som mättes), kein Grund!» snart förändradt till 9, 8, 7 famnar, under det att Erna fortfarande gick för full maskin.

Redan förut hade då och då ett fint regn dragit fram genom luften; men de tunna molnen genombrötos snart af den tropiska solens kraftiga strålar, allt mer klarnade det, till dess den vattendrypande vegetationen syntes glittra i ett haf af ljus. Men åter

drogo hotande moln oss till mötes, blygrå och tunga hopa de sig allt mer, tätna och svartna, utbreda sig vidare och insvepa snart bärgens höga spetsar i en tung, svart slöja, hvarur slutligen ett förlösande regn i strida massor nedströmmar öfver land och vatten.

Under tiden gick Erna för ankar i den breda flodmynningen, då tidvattnet ej tillät att resan omedelbart fortsattes fram till Kamerunstäderna, numera benämnda Dualla. Och då kaptenen om natten ej vågade sig fram bland sandbankar och grund, var det först följande eftermiddag vid 2-tiden färden fortsattes med det ingående tidvattnet.

En mäktig, tät mangroveskog utbredde sig längs de högra stränderna af dessa sumpmarker, inåt uppblandad med och stundom ersatt af vinpalmernas stolta jättebuketter, bildande en ända ned till ytan sig sträckande gördel, en präktig ram till den lugna vattenspegeln.

Nu började äfven en och annan representant för djurvärlden att visa sig.

Med jämna vingslag strök en gamhafsörn (Gypohierax angolensis), dessa sumptrakters ständige bebyggare och jämte några andra arter deras mest karaktäristiska fågel, i sin något solkigt hvita dräkt och svarta vingspetsar fram utmed mangroveskogens mörkgröna mur, under det att den ljusblå, hvita och svarta isfågeln Halcyon Forbesi, hvilande på en torr gren, i skydd af det täta bladverket lät sin skarpa stämma ljuda genom skogen.

Äfven representanter för insektfaunan visade sig. På förbiglidande bankar flögo stora svarta och gula svalstjärtade fjärilar (Papilio hesperus) eller sutto med fladdrande vingar sugande i den fuktiga sanden.

Det var den första vy vi sågo från den skiftande tafla af tropiskt djurlif, som under närmaste framtiden skulle fängsla vårt intresse.

Det var äfven en för dessa deltaländer högst karaktäristisk och alldaglig bild, som åter och åter framträdde under kanotfärderna och vistelsen i mangroveregionens enformiga sumptrakter.

Allt mer närmade vi oss emellertid Kamerunstäderna, där redan européernas hvita, bland ståtliga palmer inbäddade hus tydligen kunde ses. Sakta ångade Erna fram utmed den till

Dualla eller Kamerun-städerna sedda från ångaren.
Här bakom utbredde sig de grässlätter, där de första jakterna företogos.

höger liggande stranden, hvars ofta stupande stränder betäcktes af den vackraste vegetation af lägre, ofta slingrande växter, hvaröfver träd och palmer uppsköto. Redan hade vi passerat guvernementsbyggnaden och några i floden liggande fartyg, då en dånande salut rullade fram öfver vattnet, förkunnande att vi nått vårt mål; ankaret firades och tyska flaggan hissades tre gånger upp och ned till hälsning.

Erna låg nu midt i strömmen. Utmed stränderna for en mängd kanoter fram och åter, och på land sågos grupper af infödingar med intresse följa det rörliga lifvet om bord. Från land sköto några båtar öfver vattnet mot Erna, i hvilka flera européer, hvilkas bländande hvita dräkter vackert afbröto mot de roende negrernas chokoladbruna färg, tagit plats.

Men äfven roddarne buro smakfulla, klädsamma dräkter, olika i de olika båtarne; i en svarta virkade toppmössor, hvit tröja och ett höftkläde i svart, hvitt och rödt mönster; i en annan brokig toppmössa, röd jacka och hvita benkläder, i en tredje röd fez och brokigt höftkläde o. s. v. Inom kort äro de hvita om bord och utbyta hälsningar. Öfverväldigade af all denna elegans, kände vi oss i våra af resan något medfarna kostymer, och utan att hafva ens en ren krage att taga på oss, rätt enkla. Hvem hade väl också väntat sig finna sådan parad i dessa aflägsna vildmarker vid civilisationens gränser!

Efter en kort stund togo de besökande afsked och återvände i sina båtar.

Om bord hade emellertid redan ett rörligt lif tagit sin början; ångvinschen utstötte stampande sina hvita ångpelare, hvilka snart förlorade sig i den heta luften, kettingarne gledo rasslande och skramlande genom sina trissor, svettdrypande, nästan nakna negrer — våra hittills rätt stillsamma reskamrater — rörde sig skrikande och gestikulerande om hvarandra och mottogo de ur fartygets lastrum uppdykande laddningarne af tygbalar, ginlådor, gevär, saltsäckar och allt, hvad det kunde vara, som nedfirades i de väntande pråmarne.

Men denna lifliga tafla skulle ej länge få förbli ostörd. Mot aftonen började plötsligen digra moln lägra sig på himlen, grå och hotande drogo de sig hastigt allt tätare tillsammans. Klara eldlinjer foro blixtsnabbt öfver firmamentet, som för ett ögon-

blick syntes rämna högt ofvan horisonten från norr till söder, slocknade för att åter tändas, och oroliga ljusbälten genomlyste då och då den täta molnväggen. Det var en tornado, som var i antågade, ett af dessa tropernas beryktade åskväder, som draga fram med hvinande hvirfvelvindar och störtsjöar af nedvältrande vattenmassor. En känsla af ringhet och maktlöshet griper en människa ovillkorligen, då hon första gången står midt ibland dessa rasande utbrott af vilda naturkrafter. Blixt på blixt med knappast några ögonblicks mellanrum och med en styrka, som vi nordbor väl aldrig hos oss få se, följer oafbrutet under långa stunder, brak och dån, som om himlens fästen störtade tillsammans, uppfyller luften, och vindens våldsamma kraft sätter trädens kronor på starkt prof.

Så småningom var tornadon öfver, regnet upphörde och vinden dog bort; men ännu länge lyste i mörkret de snabbt, ljudlöst som kornblixtar, uppblossande och åter slocknande eldbältena, kastande sitt sken öfver det på andra sidan liggande bärgets jättekägla, som spöklikt aftecknade sig mot den mörka molnfonden. Detta var det föga gästvänliga mottagande, med hvilket naturen mötte oss vid vår ankomst till det nya landet!

På Afrikas jord.

Följande dag den 11 december 1890 satte vi första gången foten på Afrikas fastland.

Om bord var redan ett rörligt lif, då vi på morgonen i sällskap med kaptenen, rodda af fyra negrer, styrde mot land. Ett hopp från den mot den gula stranden uppglidande båten — och vi stodo på afrikansk botten.

Det var ett ögonblick fullt af skiftande tankar och känslor.

Hvad kunde denna färd, som nu egentligen tog sin början, bära i sitt sköte? Skulle den blifva fördärfbringande och vi dela så många andra resandes i dessa trakter öde, eller skulle krafterna stå oss bi, det mål, som hägrade för oss, kunna förverkligas och rika skördar inhöstas? Skulle de vyer, som nu började upprulla sig för oss, motsvara hvad vi väntat, djurvärlden visa den mångskiftande bild och rikedom, hvarpå vi hoppats?

Sådana voro de frågor, som i tankarne hastigt aflöste hvarandra, och hvarpå redan den närmaste framtiden till stor del skulle gifva svar.

Från stranden, där vi för några ögonblick stannat för att taga land och vatten i betraktande, stego vi upp för en af tätt

löfverk bildad tunnel och fortsatte vår promenad uppåt den närliggande Bellstaden, ledsagade af en i hvit tröja klädd negerpojke, som träget erbjöd sina tjänster. Terrängen var här uppe öppen, och solen brände skarpt, där vi vandrade fram.

Med lifligt intresse gled blicken fram öfver det öppna landskapet med dess höga gräs, dess här och hvar uppskjutande palmer, träd och buskar för att uppfånga bilden af något af dess mer i ögonen fallande djurlif; och länge behöfde vi ej söka. I ett bland gräset uppskjutande buskage hade en flock små praktfinkar (Spermestes, troligen punctata) glänsande svarta, grönskiftande med hvit buk och hvitpunkterade armpennor, under sorlande kvitter tagit plats, och på de öfre grenarne af ett tämligen smalt men högstammigt träd glänste såsom ett par stora snöbollar tvänne kohägrar (Bubulcus ibis) i sin hvita dräkt. Denna fågel syntes dock inom området ej vara allmän; åtminstone lyckades det mig ej att mer än ytterligare två gånger anträffa den, nämligen vid floderna Meme och Ndian, i juni och november månader. Den lilla vackra hägern, som är ungefär af en småspofs storlek, är utbredd öfver Afrika ända till Madagaskar och vidare upp till södra Europa och västra Asien.

Utan fruktan hade de tagit plats strax intill negerhusen och kvarsutto trygga, under det vi på ringa afstånd från det rätt höga trädet togo dem i betraktande.

Kohägern förekommer eljest ej blott, såsom hägrar i allmänhet, i närheten af vatten, utan ofta långt därifrån på stäpper och ökenartade områden, där han stundom i skaror på tusenden förföljer framdragande gräshoppsvärmar. Ja själfva öknen undviker han ej helt och hållet, utan infinner sig stundom där vid karavanernas läger. Sitt namn har han, som bekant, fått af den förkärlek, hvarmed han uppehåller sig bland boskap äfvensom bland zebror, antiloper, bufflar och elefanter. Utan fruktan spatserar han tryggt bland de betande eller hvilande djuren, flyger ofta i hela flockar upp på deras ryggar för att förtära de dem plågande insekterna, hvilka utgöra dessa hägrars älsklingsföda.

Här kunna de dock för sina värdar vara till ej oblandad glädje, i det de i mängd följa efter dem och genom sin bländhvita dräkt på långt håll förråda dem för jägaren.

Men äfven med människan lefva de på förtroligaste fot och skyddas af denna. Stundom följa de plogen för att upptäcka af denna i dagen bragta puppor och larver m. m. Då floderna svämma öfver, hålla de gärna till på de här och hvar som öar kvarvarande torrare fläckarne, dit råttor, skalbaggar, ödlor och dylikt tagit sin tillflykt. Liksom andra hägrar häckar äfven kohägern kolonivis i träden, där ett trettiotal bon eller flera kunna vara samlade, sittande från stammen långt ut på de sviktande grenarne. De innehålla 2—4 blåhvita ägg. Vid boet äro häggarne i rörelse ej blott om dagen, knappt hvilande de hetaste stunderna, utan äfven natten lång; och när ungarne blifvit vuxna, råder här ett bedöfvande lif. En sådan koloni erbjuder också naturvännen en fängslande tafla, en härlig anblick, som ej lätt går ur minnet.

Emellertid fortsatte vi var färd och voro snart inne på en af gatorna i Bell town.

Präktiga grupper af bredbladiga pisanger bildade vackra dekorationer kring de ofta i regelbundna rader stående negerhusen, utanför hvilka massor af svarta barn lekte, under det att kvinnorna sysslade med beredning af mat. De vi först sågo voro mest gamla, af miserabelt utseende, med förtorkad, nästan naken kropp och tatuerade bröst.

Alla betrakta oss visserligen med en viss nyfikenhet, ungefär som då främlingar hemma passera genom en småstad, utan att dock följa efter; därtill var anblicken af hvita dem här för hvardaglig.

Längre fram vid en öppen plats mötte oss en dystrare tafla. Hopkopplade med järnlänkar sutto fängslade negrer i rader på marken, med sina fascinknifvar ränsande denna från uppväxt ogräs. Det var straffångar. Deras ögon tycktes icke båda något godt, äfven om vi tryggt kunde gå ibland dem.

På husens väggar och tak sprungo talrika agamer (Agama colonorum), områdets allmännaste ödla, omkring, ett djur, som jag sedermera åtminstone på de flesta ställen nästan dagligen skulle ha tillfälle att iakttaga, och till hvilket vi sedermera återkomma.

Den brännande solen hade redan kommit törsten att ganska svårt kännas, då vi af en neger erhöllo några sura citroner, hvilkas med vatten blandade saft betydligt uppfriskade oss.

Sängen var bäddad med hvita lakan och örngatt, något som naturligtvis inat landet aldrig var fallet, där bädden antingen utgjordes af en hård, någon aln öfver marken sig höjande brits af trä, klufna bamburör eller dylikt, stundom endast af blotta marken, hvarpå en tunn matta utbredts.

Äfven de nämnda britsarne voro ofta täckta af mattor. Unge Bell, som sade sig hafva besökt England, kunde läsa och skrifva, och visade äfven prof på sistnämnda färdighet. Då han vid afskedet på begäran erhöll mitt kort, ville han lämna något motsvarande och skref därvid på ett hämtadt papper närstående namnteckning, som kan hafva sitt intresse såsom bevis på, huru fort en viss grad af civilisation slagit rötter hos det intelligenta Dualla-folket. Det kan ju äfven vara en rätt märklig autografi. Manga Bell, »kronprinsen-regenten», var kung Bells äldste son och redan vid denna tid mäktig, då Bell själf var ganska gammal.

Kamerun.

Innan vi fortsätta färden, vilja vi taga en kort öfverblick öfver det land, dit vi nu kommit, dess historia och allmänna naturförhållanden.

Kamerun är en tysk koloni. Enligt fördrag med England af den 7 maj 1885, 2 aug. 1886, 1 juli 1890, 14 april och 15 nov. 1893 går dess gräns i norr från Rio del Reys mynning öfver Adjasso och Yola till Tsadsjöns södra strand, hvarvid Yola genom en böjning af gränslinjen förts till det norrut liggande engelska Niger-området.

I söder och öster begränsas Kamerun af franska Kongo. Östra gränsen går, enligt fördrag med Frankrike af den 24 dec. 1885 och 15 mars 1894, från den i nämnda sjö utfallande Scharifloden ned till 10° n. br. fr. Gr., följer denna grad väster ut till 14° 20′ ö. l., hvarpå gränsen i sydvästlig riktning går till 15° följande denna nedåt till 4° s. br. och vidare åt s. o. till Sanga. Härifrån går gränsen åt väster, utom strax i början, rakt utmed 2° 15″ n. br. till nära Campoflodens mynning, hvilken flod sedan bildar dess gräns i söder.

Ytinnehållet af detta gebiet utgör 493,600 kv. km. med omkring 3 ½ miljoner invånare.

Tysklands kolonier i Västafrika äro ej af gammalt datum.

Den förut okända honan af en praktväfvare från skogarne vid Ndian.
Hanen har äfven större delen af hufvudet i gult och rödt.

Efter akvarell af *Axel Ekblom.*

Första ingripande anledningen till organiserandet af desamma var den konvention, som den 28 juni 1882 i Paris afslöts mellan England och Frankrike för uppdragandet af gränslinjer mellan deras västafrikanska besittningar norrut till Sierra Leone.

Detta i mars följande år offentliggjorda fördrag föranledde Tyskland att genom en tilläggskonvention närmare ordna de bestående handelsfördragen med de stater, som här hade besittningar, och ställa de tyska handelsintressena på möjligast säkra basis. Hansestädernas senater blefvo härvid anmodade att göra sina önskningar gällande, då hanseförbundet här var starkt representeradt, och endast Hamburger-firmor på västkusten redan ägde öfver ett tjugotal faktorier. Äfven Bremer-firmor hade här sådana, hvaremot den fria hansestaden Lybeck i dessa trakter ej var representerad af någon firma, hvarför dess senat ej heller uttalade några önskemål i dessa frågor.

Den 6 juli 1883 afgaf handelskammaren i Hamburg en viktig berättelse om läget i Västafrika och tyskarnes ställning bland de andra nationerna.

Ehuru tyska köpmän i de engelska kolonierna, hette det i berättelsen, i allmänhet hade samma rättigheter som engelsmännen själfva, utgjorde Sierra Leone dock därifrån ett undantag, i det att innehafvarne af en där varande tysk firma för att förvärfva fast egendom nödgats öfvergå till engelska medborgare.

Beträffande de franska kolonierna anfördes, hurusom tyskarne i början haft samma rätt som fransmännen och t. ex. i Gabun fått förvärfva fast egendom samt åtnjutit skydd mot de infödda. På senare tid hade dock detta förhållande vida förändrats.

Särskild uppmärksamhet hade ett 1883 utfärdadt dekret om införselförbud af gevär till Gabun väckt i tyska intresserade kretsar, då det var bekant, att franska kammaren beviljat samma koloni ett hundra tusen gamla gevär, afsedda till försäljning bland infödingarne, och motiveringen vid nämnda förordnings utfärdande, att det vore för koloniens säkerhet farligt att lämna negrerna gevär, som en gång kunde användas mot de hvita, därmed förfallit. Handelskammaren i Hamburg framställde därför den önskan, att hos franska regeringen utverka om nämnda lags upphäfvande.

Äfven med de portugisiska kolonierna Angola och Benguela borde en uppgörelse ske i riktning att borttaga den differentialtull,

med hvilken alla på icke portugisiska skepp importerade varor voro belagda.

Med negerrepubliken Liberia, som tvärt emot afslutade handelsfördrag höjt hamnafgifterna för en tysk firma, men ej för därvarande engelska, vore förnyad uppgörelse eller en revision af den gamla nödvändig för tillförsäkring af lika behandling af tyskar som af andra nationer.

Allt detta rörde emellertid kolonier tillhörande europeiska makter, eller, såsom Liberia, i alla händelser en rätt civiliserad stat·

Verksammare skydd fordrades emellertid, då det gällde trakter, där tyska handelsmän stodo i direkt beroende af de infödda, utan skydd af någon civiliserad nation. Härvid voro krigsskepp nödvändiga, och såsom station för dessa föreslogs inköp af den spanska, utanför Kamerun liggande ön Fernando Po. De af handelskammaren framställda önskemålen omfattade äfven utnämnandet af en tysk konsul på Guldkusten, närmast i anknytning till missionsväsendet, neutralisering af Kongomynningen och närliggande kustområde, förvärfvande af en kuststräcka vid Biafra-bukten för grundandet af en handelskoloni samt skydd för kolonisterna genom krigsskepp.

I svaret på denna skrifvelse gillades bland annat förslaget om en flottstation, hvarvid ett krigsskepp beordrades att genast nedresa för skyddande af tyskarnes intressen.

Sedan ministerns skrifvelse i ärendet blifvit känd, fäste herrar Jantzen och Thormählen, som länge varit i firman Woermanns tjänst på kusten, i skrifvelse af den 5 febr. 1884 regeringens särskilda uppmärksamhet på kusten vid Biafra, speciellt Kamerun.

Omedelbart därpå fick dr Nachtigal, generalkonsul i Tunis, i uppdrag att söka afsluta vänskaps-, handels- och protektoratfördrag med infödingar af skilda stammar utmed Afrikas västkust, i Angra Pequena och vid sträckan från Nigerdeltat till Gabun, med särskild uppmärksamhet fäst på landet innanför Fernando Po d. v. s. Kamerun. Någon vidlyftig förvaltningsapparat med garnison o. s. v. var dock ej meningen att nu införa, utan Nachtigal bemyndigades blott att utse någon lämplig person att representera kejsaren.

Den 11 juli ankom Nachtigal, efter besök på andra orter speciellt Popo till Kamerun, där sakerna så utvecklat sig, att

de mäktige Dualla-höfdingarne, trots engelsmännens bemödanden i motsatt riktning, visade sig villiga att ställa sig under Tysklands flagga.

Dagen före ankomsten hade emellertid på de engelska köpmännens kallelse en engelsk kanonbåt ankommit. Tyskarne trodde nu, att allt för dem var förloradt; men då den engelska konsuln ej var tillstädes, kunde befälhafvaren endast bedja de mäktiga Dualla-höfdingarne Bell och Akwa att vänta med underskrifvandet af frånträdelsedokumenten till tyskarne, till dess att engelska konsuln om några dagar skulle återkomma från Bonny, dit han afrest.

På morgonen den 11 styrde kanonbåten bort för att hämta konsuln, och samma kväll inlöpte det tyska krigsskeppet »Möwe» med dr Nachtigal ombord. Redan samma dag underskref höfdingen Deido fördraget, och följande dag de mäktigare Bell och Akwa; och den 14 juli 1884, sexton år sedan den första tysk, Thormählen, såsom agent för firman C. Woermann 1868 här upprättat faktori, ställdes »Kamerun», hvarmed då afsågs de kända trakterna vid Mungos, Abos och Wuris mynningar från Bimbiafloden i norr söder ut till Kwa-Kwa-floden och vidare till 4° 10′ genom tyska flaggans hissande i de tre nämnda höfdingarnes byar under tyskt beskydd. Det är lätt att tänka sig befälhafvarens och den engelske konsuln miner, då de ombord på kanonbåten den 13 juli återkommo och funno ockupationen vara en fait accompli. Den senare erhöll därvid af sina landsmän den just ej så smickrande titeln »the too late Consul».

Det var strax före denna tidpunkt, i dec. 1883, som våra landsmän hrr Knutson och Valdau ankommit till Kamerun och begifvit sig upp på det närliggande bärget till Manns spring, där de nu befunno sig. Här kommo de snart att spela en politisk roll, i det att de under täflan om landvinning mellan tyskar och engelsmän, hvilka senare bl. a. innehade staden Victoria, med sitt inflytande hos de infödde ställde sig på tyskarnes sida, en tjänst som tyska regeringen belönade genom att för en tid framåt tillförsäkra dem handelsmonopol inom ett visst område.

Följande år utkommo flera andra svenskar och slogo sig ned på bärget nämligen hrr Gunnar Linnell, Arvid Knöppel, Carl Pettersson, G. Lundin och järnvägsingenjören Samuelsson,

hvilka, sedan de förenat sig med landsmännen O. A. Ljungstedt och J. Berg, antogo det klingande namnet »Mungo-associationen». Af alla dessa finnas endast Valdau och Linnell ännu i Kamerun, såsom innehafvare af de stora kakaoplantagen i Kap Debundscha.

Efter i »Kamerun» väl förrättadt ärende gick dr Nachtigal den 20 till Bimbia, där just dagen förut ett tyskt krigsskepp försökt att taga distriktet i besittning, och hissade här följande dag den tyska flaggan. Vidare ockuperades den 22 Malimba, den 23 lilla Batanga vid Nyongfloden och den 24 det ännu mer i söder liggande Kribi.

Emellertid framställde England i Berlin klagomål öfver ockupationen af trakterna kring Kamerunfloden, stödjande sig på äldre petitioner från höfdingarne Bell och Akwa. Genom konventionen i London 1886 afträddes dessa områden dock definitivt till Tyskland.

Genom de engelska kolonisternas fortsatta agitation och uppvigling bland infödingarne hade tyskarne i början många svårigheter, och representanten för Woermannska firman blef till och med mördad. Men härpå måste blifva ett slut.

I dec. 1884 anlände tvänne tyska krigsskepp, »Bismarck» och »Olga», för att skaffa tyska flaggan respekt bland negrerna, trupper landsattes, den upproriska Joss-staden förstördes, hvarvid det första tyska blodet flöt till den nyförvärfvade koloniens försvar.

Efter stridens slut tillsattes en förvaltning bestående af friherre v. Soden som guvernör, v. Puttkammer som kansler och dr Krabbes som sekreterare jämte lägre, sedermera utkommande tjänstemän, hvarjämte två krigsskepp blefvo där stationerade.

Under guvernören ställdes en »Bezirksamtmann» för det norra distriktet, med säte i Victoria, och en för det södra, i Kribi. Ett råd af de högre tjänstemännen och tre medlemmar bland Kameruns handelshus stå vid guvernörens sida. Rättskipningen utöfvas af en tysk domare med ett råd af de förnämsta höfdingarne i Kamerun, Victoria och Kribi.

Emellertid hade den nya kolonien ännu flera uppror att bekämpa, och straffexpeditioner utsändes till ordningens upprätthållande.

Af dessa må en omnämnas, då den på mina planer hade de mest ödesdigra följder.

Dualla kvinnor tillredande maniok.

De örtartade skotten ätas som grönsaker, men innehålla såsom friska en ytterst giftig mjölksaft, hvilken dock är af mycket flyktig natur och lätt urlakas i vatten. Infödingarne hopbinda skotten, se bilden! och nedgräfva dem därpå i den våta flodsanden, hvarvid giftet aflägsnas. Äfven roten, hvaraf maniok eller kassavastärkelse erhålles, innehåller sådant gift, som, sedan roten krossats, likaledes måste aflägsnas före mjölets beredning och användning.

För att tukta de svårhandterliga bärgsborna vid Buea besteg guvernören bärget med en expeditionstrupp, egentligen bestämd att intränga längre åt öster, och hvilken stod under befäl af löjtnant Gravenreuth, som den 5 nov. 1891 stupade vid nämnda by. Det var vid denna tid jag, såsom längre fram närmare skall omnämnas, skulle hafva bestigit bärget och då varit i Manns spring, där säkerligen ingen varning kunnat nått mig, innan jag varit omgifven af de från massakern vid Buea anstormande bärgsborna, hvilka åt detta håll togo till flykten.

Emellertid skulle expeditionens ammunition ha tagit slut, och, då den under sådana omständigheter ej vågade sig samma väg tillbaka genom Mapanja, måtte den bryta sig fram genom urskogen längs bärgets sidor till Bibundi, hela tiden förföljd af de svarta.

Först i febr. 1893 underkufvades bärgsborna, som i början ansågo sig hafva vunnit seger, och på höga villkor, bland annat, såsom man i Kamerun uppgaf, att dr Preuss, hvilken ansågs vara orsaken till anfallet mot dem, skulle utlämnas och all nedskjuten boskap återbetalas, »erbjödo» de hvita fred.

Buea, som ligger friskt och sundt, blef 1894 inrättadt till sanatorium.

För utforskandet af landet hafva talrika expeditioner företagits och forskningsstationer på flera ställen anlagts såsom vid Yaunde mellan floderna Nyong och Sannaga, vid Buea på bärget, i Victoria vid kusten, vid Barombistationen vid Elefantsjön, vid Johann Albrechtshöhe, vid Kribi o. s. v.

Kameruns befolkning tillhör Bantu-negrernas stam, som, utbredd öfver hela Afrika söder om ekvatorn med undantag af i sydväst, hvarest hottentotter och buschmän bebo vissa delar, samt i nordost, öster om Victoria Njansa, där Massai-folk, negrer af hamitiskt blod, från norr nedträngt, här bildande gränsen för Bantunegrernas utbredning i nordost. Härifrån utbreda sig Bantu vidare åt öster norr om ekvatorn till söder om Njam Njam landet. Norr om Bantu bo Sudannegrer och besläktade stammar, och åt nordost, som nämndt, Massai-folk och de med dem besläktade Somali och Galla.

Inåt Kamerun-landet bor på vissa ställen, såsom mellan Nyong och Sannaga, ett egendomligt dvärgfolk med ovanligt gul kroppsfärg.

I koloniens norra delar intränger emellertid alltmera det muhammedanska, vida högre stående, under Adamaua lydande Fulbe-folket och i söder Fan-folket, af hvilka det förra äfven massvis bortför Bantu-negrer som slafvar.

Den stora folkrasen Bantu, af gemensam typ och grundspråk, består af ett stort antal ofta mycket olika stammar. Äfven inom det af mig besökta området finnas flera sådana, som dock i stort sedt äro hvarandra mycket lika, om än en närmare granskning finner dem mer eller mindre väl skilda.

På Kamerunbärgets sydöstra sluttning bo sålunda de boskapsskötsel bedrifvande Bakwiri eller Bakwileh, omkring 25,000 till antalet, under det att kusten söder om Victoria på ett ringa område bebos af Bimbia-folk. Kring Kamerunflodens mynning och vid de densamma bildande flodernas nedre lopp bo Duala eller Dualla, i trakterna väster, med Bibundi, norr och nordväst om bärget bo Bomboko, omkring 20,000, och norr därom vid Kottasjön Bakundu. Vid Bavo bo Baji, vid Bonge en stam af samma namn, och söder därom på andra sidan Meme Ekumbi, väster härom nedåt kusten bo Balundu och vid hafvet Betikka. Folket vid Ekundu och kring Memes mynning äro Balundu eller Barundu, kring Kitta bo Balombi eller Barombi. Vid Ndians faktori tillhöra negrerna ännu Balundu, men strax norr ut vidtager Ngolo-folket och längre inåt Batanga. Vid Itoki bo nedre Ngolo-folk, mellan nedre Ndian och Akwa Yafe Isangilli o. s. v.

Det intelligenta och vakna Dualla-folket tillhör ej ursprungligen dessa trakter utan har för mer än ett par århundraden sedan utvandrat från det inre, från öfre Lungasi, och förträngt den förra befolkningen, Kwa-Kwa, långt inåt. Dualla-negrerna äro ett kraftigt, ganska vackert, krigiskt och handelsälskande folk. Men de äro äfven i hög grad oförskämda, uppblåsta, lättretade, hämndgiriga, roflystna, grälsjuka och lata och hafva beredt de europeiska kolonisterna, för hvilka de åtminstone i början just ej hyste någon vidare respekt, ej ringa svårigheter.

Kamerunområdets natur är inom olika trakter mycket växlande. Där icke, såsom i norr, flodernas vidsträckta sumpiga deltaländer bilda yttersta gränsen mot hafvet, sträcka sig ofta splittrade klippor af sandsten och granitblock långt ut i detsamma, vid bärget ersatta af basalt och lafva. Därpå följer en

Det unga Dualla.

smal sandstrand, och där innanför omedelbart den täta ogenomträngliga urskogen, bildande en kustgördel af 150—200 kilometers bredd, endast sällan afbruten af mindre slätter, sådana som t. ex. norr om Kamerunbärget, öster om Dübenfallet, hvilka sedermera skola närmare omtalas.

Längre in höjer sig ett likaledes skogbeväxt, halfcirkelformigt kuperadt högland, sträckande sig från Ballue-bärgen i norr söder ut till Campofloden, hvilket inåt öfvergår i ett vidsträckt, vackert, ofta parkartadt gräsland, som vidare fortsättes af en 7'—800 m. högt belägen platå, från hvilken längst i norr, på båda sidor om Binuë, talrika höjder och bärg af till 3,000 m. höjd uppskjuta. Från Kamellebärgen sluttar landet ned mot Tsadsjön, dess gräns i nordost. Geologiskt är landet föga utforskadt. Kamerunbärgets basaltmassa sträcker sig ut till hafvet. Vid Mungofloden blottas en vacker granit med rosafärgad fältspat. På denna granit ligger hvit och rödaktig sandsten, hvarpå laterit följer, den vidt utbredda afrikanska, starkt rödaktiga ofta äfven gulaktiga jorden.

Söder om Dievo, ej långt från Kottasjön, fann Valdau under en marsch åt norr från Mapanja för första gången hvit kvartssand.

Beträffande det af svenskarne bebodda området har detta geologiskt undersökts af vår landsman ingenjör P. Dusén.

Största delen af detsamma hvilar på basaltgrund, antingen, såsom vid Kamerunbärget, helt och hållet täckande urbärget, eller norrut därifrån med delvis eller, såsom kring Ndian, helt blottadt urbärg. Man har anledning att förmoda, att urbärget i landets inre delar har stor utbredning. Vid flodmynningarnes delta finnas alluviala bildningar, och basalttufferna visa sig ofta rikt växtförande.

Enligt Dusén är det af honom undersökta området, som sträcker sig från Kamerunfloden i söder norrut till Akwa Yafes källtrakt, från Elefantsjön i öster till Calabarflodens mynning i väster, i sin geologiska byggnad enkelt och lättydt. Af den äldsta, arkeiska, serien förefinnes grå och röd gneis, granulit och dioritskiffer, af den mesozoiska, representerad af kritsystemet, grå, delvis ganska grof, ej fossilförande sandsten, gråsvart något glimrig lerskiffer med konkretioner i vissa horisonter samt delvis fossilförande kalksandsten. Af den yngsta, kenozoiska serien,

representerad af nutida aflagringar samt af basalt och basalttuff, kvartära eller sentertiära, finnes basalt af olika strukturformer, basalttuff än med än utan fossil, vidare laterit, sandaflagringar utmed kusten, sandiga svämleror utefter vattendragen samt slamafsättningar i deltaområdena.

Sedan vi sålunda i dess allmännaste drag något lärt känna landet, dess historia och naturbeskaffenhet, fortsätta vi skildringen af de första intrycken på afrikansk botten.

De första skotten.

Under exkursionen första förmiddagen hade visserligen en del insekter och andra mindre djur fångats. Men fågelvärlden hade endast på afstånd kunnat betraktas, då ingen bössa medtagits.

Jag beslöt därför att om bord hämta denna och åter gå i land.

Efter afslutad lunch styrde vi därför åter mot stranden. Förbi planteringar af praktfullt dekorativa, bredbladiga pisanger gick vägen genom en med lägre träd, buskar och dracæner beväxt friare terräng utåt den bakom staden varande grässlätten. Det var första jakten på afrikansk botten.

Följda af några negrer banade vi oss väg mellan buskar och lägre träd. Framför oss reste bland spridda pisanger en dracæna sin smala stam med sin toppbukett af svärdformiga blad. En svajande rörelse af dessa kom mig att kasta blicken upp, där just en från marken uppskrämd mindre fågel tagit plats. Det var en trast (Turdus saturatus) af brungrå, obetydlig färg, som sålunda skulle blifva det första bytet. Denna fågel

iakttogs sedan flera gånger såväl under regn- som torrtiden vid Bibundi, där den som en koltrast plägade hoppa omkring på en genom kakaofarmen gående väg vid sidan af det höga elefantgräset. Den uppehöll sig alltid på öppen terräng, särskildt i farmer och plantager, hvaremot den aldrig visade sig i täta skogen. Dess föda utgjordes af insekter, som anträffades i de fällda exemplarens mage.

Sedan en ny patron kastats i bössan, fortsatte vi vår färd längs en smal, genom det höga gräset gående stig. På grenarne af ur gräset uppskjutande buskar sutto små eleganta, smärta biätare (Melittophagus pusillus) i sin smaragdgröna mantel, ägggula, undertill mörkt begränsade strupe och vackert rostfärgade undersida.

Ur det mer än manshöga gräset kastade sig, där vi gingo fram, långstjärtade svarta och gula änkefåglar, hanar af Coliopasser macrurus, upp under egendomligt vinglande flykt för att snart som törnskator slå upp i toppen af öfver gräset sig höjande buskar, där de sedan på långt afstånd skarpt aftecknade sig mot omgifningen. Liksom de förut nämnda praktfinkarne tillhöra de väfvarfåglarnes familj.

Solen brände skarpt från den molnfria himlen, där vi i rad gingo fram längs den buktande stigen. Dallrande låg den heta luften öfver det höga gräset, som med en eller annan palm ganska vidsträckt utbredde sig rundt omkring, och en fullkomlig vindstilla ökade än mer den tryckande hettan. Här och hvar flögo små dufvor (Chalcopelia afra) upp (se vignetten) och kastade sig med lätt och snabb flykt öfver gräset för att snart slå ned bland glesa buskar och lägre träd eller på marken längre fram vid gångstigen. Denna lilla vackra dufva visade sig här mycket allmän; ofta sågs den ensam eller blott några få tillsammans och var föga skygg. Äfven vid Bibundi farm var den mycket allmän, hvaremot den endast sparsamt anträffades i skogstrakterna uppför floderna eller där alldeles saknades. Boet, som består af glest lagda kvistar, lägges på grenarne af buskar och lägre träd; det innehåller två hvita ägg af omkring 23 mm längd och 17 mm bredd. Den omkring 20 cm långa dufvan, hvilken sålunda blott är af en sidensvans' storlek, är ofvan ljust rödbrun, hjässan är grå, pannan ljusare; halsens främre del, bröstet och

Vid stranden i Dualla.

Marknadsplats i Victoria.

buken äro vinröda, den senare ofta ljusare, åt sidorna hvit, och vingarne äro prydda med flera metalliskt blått eller grönt glänsande fläckar. Bakryggen är tecknad med ett par svarta af ljusbrunt skilda tvärband. Vingpennorna äro kanelbruna med mörkbruna spetsar och ytterkanter. De mellersta undre stjärttäckarne äro svarta, de yttre hvita eller grå. Stjärtpennorna hafva svarta spetsar, de mellersta äro bruna, de yttre grå, de yttersta med grå ytterspets; fötterna äro lilaröda. De med gröna och blå vingfläckar hafva förut beskrifvits som skilda arter; men då de stundom anträffas tillsammans, anses denna färgskillnad numera endast vara individuell olikhet. Dock synas de med blå vingfläckar vara vanligare i världsdelens nordöstra och västra delar, de med gröna talrikare i dess östra och södra, hvarför Reichenow anser möjligt, att man har att göra med en i delning varande form, och att i framtiden, om bestämda gränser kunnat uppdragas mellan dessa formers utbredningsområden, deras beteckning som skilda arter blefve berättigad.

Medan vi lyssnade till den lilla dufvans vemodiga, upprepade du-du-du, som ljöd från en ur det höga gräset uppskjutande torr buske, och stundom starkare tycktes komma från närmare håll, stundom liksom förtonande aftog, sväfvade en brun snyltglada (Milvus ægyptius) oss till mötes från slätten. Det är en öfver hela Afrika och Madagaskar utbredd och äfven i södra Europa förekommande art, hvilken jag äfven vid andra platser hade tillfälle att se i Kamerun under torrtiden, där den då som strykfågel visade sig. Vid grässlätter, såsom där vi nu befunno oss, vid floder, negerbyar och annan öppen terräng infann hon sig då för att söka möss, ödlor, fisk, höns och dylikt, som utgör hennes föda.

Det är en vacker anblick att se denna smidiga fågel, där den i sirliga kretsar på sträckta vingar glider fram, än höjande, än sänkande sig i den klara luften. Den ger lif och färg åt landskapet och kommer en att med växande intresse låta blicken följa hennes eleganta och säkra rörelser.

I hög grad nyfiken är hon ej svår att fälla. Likt en mås, som upptäckt en utkastad läckerhet, närmar hon sig, om än icke så hastigt och omedelbart som denne, alltjämt sväfvande kring i kretsar, den plats, som fäst hennes uppmärksamhet.

Nyfiket blicka de gulbruna, klara ögonen fram från det spejande, åt alla håll sig vändande hufvudet, för att från olika sidor betrakta det tillämnade bytet.

I ett nu är hon där, klorna kastas fram och gripa rofvet, hvarefter hon med några jämna vingslag åter styr bort.

Allt mer närmar hon sig emellertid vår plats, men ej ostraffadt, ett skott, och den vackra fågeln är vårt byte.

Vi tågade vidare i det glödheta solskenet längs den genom det höga gräset ledande stigen. Då och då mötte vi negerkvinnor i sitt vanliga höftkläde, hvilka med vattenkrukor på hufvudet vandrade mot staden. I skuggan af några palmer och dracænor, dit den tryckande värmen tvungit oss att taga vår tillflykt, uppfriskade vi oss med en flaska medförd lemonad. Emellertid hade vi valt platsen strax intill den stora stråkvägen, där en mängd infödingar passerade, och voro snart omgifna af en högljudd, gestikulerande negerflock, för hvilken våra ledsagare under lifliga åtbörder skildrade, hur den skjutna gladan tumlade ned ur luften.

Efter en kort rast voro vi åter på väg, hvarvid den ena fjäriln efter den andra blef vårt byte.

Emellertid hade vi nått nästan till den grässlätten åt detta håll begränsande skogen, och tiden började mana till återmarsch. Ett par biätare, sådana som jag redan nämnt, hvilade på grenarne af en förtorkad buske; de fälldes och kunde verkligen återfinnas, hvilket ej var förhållandet med flera andra på hemvägen skjutna fåglar, väfvare och änkefåglar, till sitt allmänna utseende väl kända från zoologiska trädgårdar och äfven ofta i enskildas ägo. Redan nu skulle jag få göra den erfarenheten, som sedan så ofta bekräftades, att man bland den täta tropiska vegetationen, vare sig i skogar, framför allt de täta »buschskogarne», eller på terräng, som den förevarande, vid skottet först måste tillse, om djuret satt så, att det öfver hufvud taget var möjligt att bland den under varande vegetationen kunna återfinna det. På denna grässlätt var det som att söka bland hög vass, kanske än värre, då en massa bruna, multnande blad och bladslidor nedåt marken bland de höga, täta stånden vanligen bildade ett sådant virrvarr, att sökandet efter ett däri nedfallet djur ofta var lönlöst, om man ej alldeles kunde bestämma den plats, där det fallit.

Botaniska trädgården i Victoria sedd från hafvet.
På höjden synes bezirksamtmannens bostad.

Så småningom hade vi nått staden och begåfvo oss, ledsagade af Wilhelm Bell, i dennes kanot på väg till den i floden liggande ångaren.

Sålunda var den första jaktfärden på Afrikas jord, som så ofta sysselsatt tankarne under den gångna tiden, en verklighet. Vi hade omgifna af infödingar inträngt på af dem banade stigar, sett en lefvande bild af tropisk djurvärld, betraktat de första jaktfynden och erfarit den sällsamma känsla, som bemäktigar sig sinnet, då man första gången står öga mot öga inför en ännu främmande natur. Visserligen var den bild, vi under dagen sett af denna, i och för sig ingenting ovanligt, och kanske de rätt vidsträckta grässlätterna med sina öppna, flaka vidder i längden till och med skulle hafva förefallit enformiga. Men nyhetens behag tryckte nu på dem en helt annan prägel, och dessa vyer skola därför säkerligen aldrig gå ur minnet, om de än också endast delvis tillfredsställde den redan så länge gnagande längtan efter anblicken af en tropisk natur och dess djurvärld.

Sedan vi efter en hastig rodd framkommit till Erna, började inläggningen af fynden, och följande dag var allt färdigt till fortsatt färd.

Så ångade Erna åter till hafs nedför den breda Kamerunflodens sakta flytande vatten; och på e. m. den 14:de framkommo vi till Victoria, denna numera tyska, af engelsmännen grundade i Ambasbukten liggande koloni. En ung liflig ljus man, som steg om bord vid Kamerunstäderna, väckte redan från första stund vår uppmärksamhet, och inom kort hade vi nöjet att göra hans bekantskap. Det var dr Paul Preuss, sedermera föreståndare för försöksplanteringarne och den botaniska trädgården i Victoria, hvilken nu på uppdrag af tyska kolonialförvaltningen i botaniskt och zoologiskt syfte stod i begrepp att företaga en bärgsbestigning, en färd som i förening med omfattande insamlingar och undersökningar äfven inom andra trakter af Afrika genom sitt framstående resultat gjort hans namn väl förtjänt i Västafrikas forskningshistoria. Hufvudkvarteret under sin vistelse på bärget valde dr Preuss i Buea, en vid en höjd af 950, enligt annan uppgift 920 m., på sydöstra sluttningen belägen by, och utsträckte under följande juli—oktober sina forskningar högre upp ända till 3,300 m.

Det var med lifligt intresse vi togo del af hans erfarenheter från sin vistelse i Kamerun. För min del står jag särskildt i tacksamhet för gåfvan af ett nyligen från Tyskland erhållet arbete af Reichenow rörande områdets ornitologi, som skulle blifva mig till stor nytta och nöje. Det var emellertid blott ett korrekturafdrag, men innehöll de sista nyheterna rörande denna gren af områdets fauna.

Vi hade nu Victoria med det bakom sig höjande bärget för våra blickar, en vy af storslagen skönhet; böljande terrassformigt sig höjande träd och palmer, öfver hvilka här och hvar silkebomullsträden, skogens jättar, uppsköto, hvita europeiska hus och infödingarnes mörka hyddor, alla omgifna af en yppig tropisk vegatation. Och framför detta det glittrande hafvet med dess fräsande, hvitskummiga bränningar.

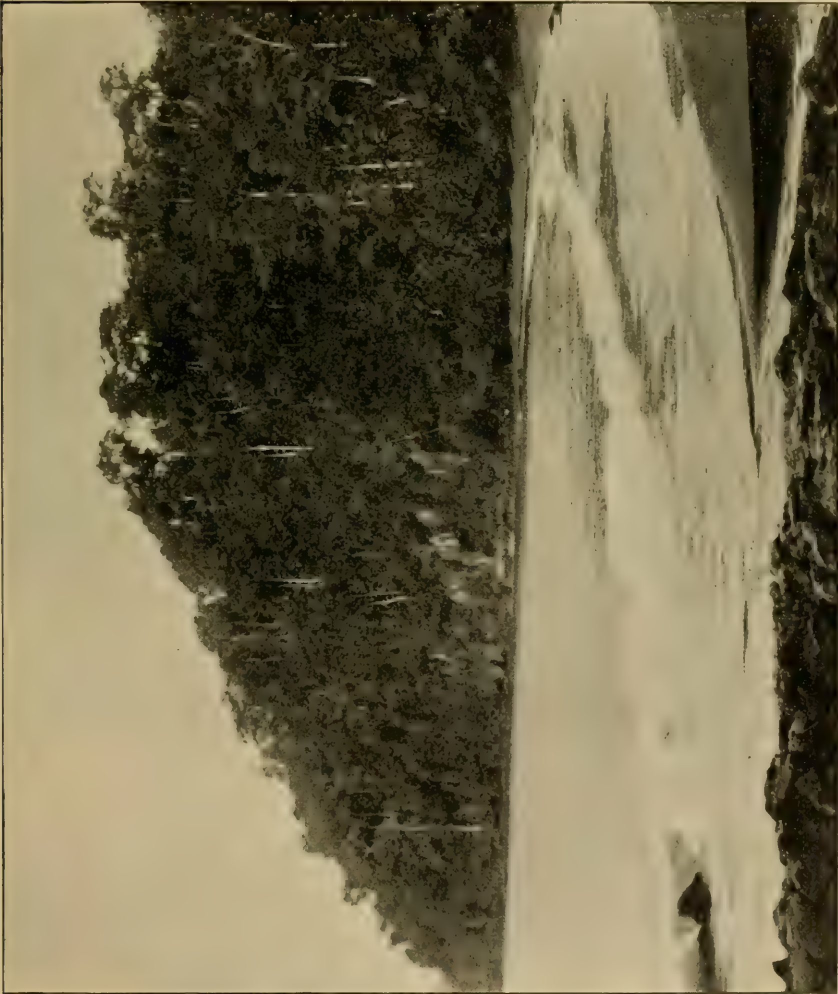
Som nämndt tillhörde Victoria först engelsmännen. Ursprungligen grundadt af från den midt emot belägna ön Fernando Po fördrifna svarta victorianer, hvilkas ättlingar ännu bebo den mellersta af stadens tre gator och genom sina snygga, ofta af planteringar omgifna hus skilja sig från de där bakom boende Bakwiri, togs det i besittning af England för att genom generalkonsul Nachtigals energiska ingripande öfvergå till tysk koloni.

Dess första, utmed hafvet löpande gata har europeisk prägel; här ligga faktorier, regeringsbyggnader, missionsanstalter, kyrkan o. s. v. under det att, som nämndt, den svarta befolkningen bebor stadens inre delar mot bärget.

Mycket vacker är den af dr Preuss förestådda botaniska trädgården, som till en stor del har f. guvernören v. Sodens intresse att tacka för sin uppblomstring. Det är icke blott en botanisk trädgård i vanlig bemärkelse, utan dess viktigaste uppgift är att vara försöksfält för acklimatisering af praktiskt användbara växter, att vara en plats för studiet af det regniga klimatets inverkan på införda växter och möjligheten och lämpligheten af deras vidare spridning i dessa delar af Västafrika. Kaffe, kakao, vanilj, tobak, peppar, bomull och kautschukplantor, se där några af de viktigaste försöksväxterna.

Stora områden äro i dessa trakter numera uppröjda för kakaoplantager. Så uppgick Westafrikanische Pflanzungs-Gesellschaft Victoria's territorium 1898 till 920 ha med öfver 400,000

kakaoträd. De från stammen direkt utgående frukterna, som innehålla bönstora kärnor, skördas mogna, kärnorna befrias noga från omgifvande fruktkött, torkas och utskeppas.

Strandparti mellan Victoria och Bibundi.

Tidigt på morgonen den 15, resans sista dag, vaknade vi vid smattrande regn, himlen var grå och dyster, och åskans dofva mullrande hördes då och då på afstånd. Det vackra kustsceneriet mellan Victoria och Bibundi med dess täta skogsvegetation och

grönklädda höjder var ofta så godt som doldt för våra blickar, och då vi på morgonen kastade ankar utanför Bibundi, var äfven bärget från fot till hjässa höljdt i en dyster, hvitgrå molnslöja.

Ett dånande skott rullar fram öfver ytan; snart närma sig i töcknet tvänne af negrer rodda båtar, och i en af dessa befann sig herr Georg Valdau, en af svenska firmans chefer.

Så småningom lättade de tunga molnen, och som ett jämnlöpande skogsbälte framträdde den för oss liggande, ännu rätt aflägsna kusten, framför hvilken en smal sandig, gul eller på andra ställen mörk strand utbredde sig.

Söder ut från den lilla här mynnande floden Bekongoles mynning, strax innanför hvilken den svenska stationen låg, brötos vågorna hvitskummande mot de ända till hafvet utskjutande basaltklipporna, innanför hvilka på något afstånd Kamerunbärgets väldiga jättekägla höjde sig, kring hvars öfre del gråhvita moln svepte sin täta slöja. Genom de upptornande bränningarne, hvilka som en gördel bekransade kusten, styrdes båten med säker hand mot land af en storväxt muskulös neger, och snart hafva vi lyckligt passerat de fräsande sista vågorna och glida in i flodens lugna vatten och upp till faktoriets brygga, välkomnade af firmans andra där varande chef herr Knut Knutson.

Bibundi.

Så voro vi efter sex veckors färd från Hamburg vid vår första bestämmelseort, hvarifrån resan vidare skulle fortsättas inåt de i zoologiskt hänseende fullt okända områden kring floderna Meme, Massake och Ndian samt vid Rio del Reys deltaland. Äfven Bibundi var visserligen äfven zoologisk en terra incognita, men då kusten ej så synnerligen långt därifrån, både åt norr och söder, åtminstone något blifvit undersökt, var det först i det inre af landet, som de värdefullaste skördarne voro att vänta.

Men låtom oss kasta en orienterande blick öfver den trakt, som omgifver oss, dess vegetation och växlande natur. Den grund, på hvilken vi stå, är liksom det närliggande Kamerunbärgets massa vulkanisk, svart basalt. De vid Bekongoles mynning sig utbredande sandbankarna äro äfven af denna färg,

liknande skrifsand, och först längre bort åt norr antager stranden en gul, mera leende skiftning.

Utom Kamerunbärgets till en höjd af 3,960 m. uppskjutande jättekägla, i tyska afrikanska kolonier blott jämförligt med de ostafrikanska jättarne Kilima Ndscharo och Kenia, se vi på sluttningarne flera mindre toppar, alla skogbevuxna, bland hvilka den »lilla kamerunpiken» med en höjd af 1,774 m. är den resligaste. Sträckande sig upp till en höjd af omkring 8,000 fot ersättes skogsvegetationen därofvan till 10—11,000 fot af gräs, under det att spetsen, någon gång med snöbetäckt hjässa, kal skjuter upp i den tunna etern.

Det åt väster, mot Bibundi, upptill brant stupande bärget är här sönderbrutet af talrika raviner och klyftor, af hvilka många bilda bäddar för små forsande bäckar med kallt, klart vatten. Vid nämnda plats drager sig bärget något tillbaka från kusten, dess sidor blifva långsluttande och bilda myllrika terrasser, erbjudande ypperliga boningsplatser för den här täta befolkningen. Sluttningarne äro betäckta af tät, nästan ogenomtränglig urskog, en hemvist för elefanter, leoparder, antiloper och talrika andra djur.

Från Bekongoles mynning, där basaltklipporna som nämndt nå ända ned till hafvet, ersättas desamma norr ut af en låg, smal sandig strand, innanför hvilken omedelbart den tropiska urskogen med sina spridda palmer, sin täta undervegetation af lägre träd, slingerväxter eller manshögt, kraftigt gräs höjer sig. Kasta vi blicken ännu längre mot norr utbreda sig för densamma i fjärran de nämnda flodernas vidsträckta sumpiga deltaländer, under det att atlantens ofantliga vattenspegel åt väster begränsar synfältet.

Närmast innanför kustranden, mellan denna och bärgets fot, är landet, delvis till följd af odling, af en öppnare natur.

En viktig del af den kraftiga vegetation, som strax vid strandens basaltklippor tager sin början, består af öfver manshögt gräs med stark, stamartad stjälk och säfliknande blad, det s. k. elefantgräset (Pennisetum polystachyon), som i böljande, täta massor utbreder sig öfver rätt stora ytor och tillika med några andra monokotyla växter, nämligen en ingefärsväxt (Amomum granum paradisi) med stark, aromatisk lukt samt

en med omkring tre meter höga skaft och spadformiga blad försedd marantacé, ej sällan bildar den omgifvande skogens nästan ogenomträngliga undervegetation, så väl under torr- som regntid bevarande sin grönska, styrka och lifskraft.

Ehuru delvis betäckt af denna kraftiga gräsvegetation är trakten, liksom dess omgifning, dock ett typiskt skogsland. Väldiga silkebomullsträd (Eriodendron anfractuosum) urskogens jättar, hvilkas nedre med breda utskjutande skifvor försedda stammar ofta öfverklädas af slingerväxternas gröna draperier, och hvilka i regel få kvarstå, då den öfriga vegetationen vid odling borthugges, palmer med sina smidiga pelarstammar och runda kronor, fikon- och kolaträd, grupper af dracænor, väl för de flesta af våra läsare väl kända från växthus, boningsrum eller planteringar, Kigelia africana och andra träd höja här och hvar sina kronor, växa vid pereferin oregelbundet allt tätare tillsamman och öfvergå så i den omgifvande urskogen, som i stort sedt behärskar hela landskapet.

De friare platserna, hvilka af européerna delvis blifvit förvandlade till ståtliga tobaksplanteringar och kakaofarmer, bilda en omtyckt samlingsplats för en rik fågelvärld, såsom det skulle visa sig den rikaste och mest omväxlande, som under resan anträffades, om än de mest typiska af där anträffade former voro från större delen af kusten kända och vidt utbredda arter.

Efter att sålunda under en vandring i det allt mer uppklarnande solljuset hafva tagit land och vatten i betraktande, låtit blicken glida från palmernas runda kronor till silkebomullsträdens väldiga gestalter, från det höga elefantgräsets gröna massor bort öfver det framlysande hafvets yta, från bärgets jättekägla, som ännu dolde sin höga, kala hjässa i en molnslöja, öfver urskogens djupgröna bladöken, vände vi åter med sinnet fullt af oförgätneliga intryck. Till sent på kvällen sutto vi sedan samspråkande med landsmännen uppgörande planer för vår fortsatta färd.

Och nu lämnar jag ordet åt min reskamrat, som på följande sätt skildrat vår första natt på Afrikas jord, där den spartanska enkelheten tycktes hafva förefallit honom litet förbluffande.

»Den tropiska natten nalkades med hastiga steg. Vi frågade hr K., hvar vi skulle få ligga. »Jo här», sade han, pekande

på ett litet plåthus, hvilket stod upplyftadt på några stenar, men snedt och osäkert. Vidare tillade han, att herr Valdau och han hade bebott detta hus, men att de nu flyttat in i magasinet, emedan de sett stora ormar under golfvet af det förstnämnda. »Kattor och höns hade blifvit ihjälbitna», upplyste man oss. Vi togo god natt af våra värdar och trädde in i vår bostad. Sedan vi efter något besvär praktiserat oss upp genom dörren, lyste vi med — tändstickor och en medförd ljusbit. »Här äro stora hål i golfvet, akta dig, att du icke bryter benen af dig», varnade jag min följeslagare, som var strax efter mig och hvilken, liksom jag, bar en hård packe tyg, afsedd till hufvudgärd. »Sängar skola vi sedermera skaffa», hade hr K. sagt. Det gällde därför att få reda på något föremål, som kunde ersätta sängen. Jag slog mig ned på en trähylla på ena långväggen. Min följeslagare hade gjort det så bekvämt han kunde åt sig i ena hörnet af rummet. Trött som jag var, var jag icke säker om, huruvida jag kunde sofva den lätta sömn, som jag ansåg nödvändig, och som för resten ägnar och anstår en äkta afrikan. »Se där hvilka kolossala spindlar», sade min kamrat och lyste på väggen, som var tätt besatt med dessa djur. »Tror du, att de äro farliga?» sporde han. »Å nej, man får väl icke tro, att allt i Afrika är farligt», svarade jag lugnande, men hyste själf inom mig en panisk farhåga för dessa djur, hvilka jag naturligtvis aldrig förut sett. Jag lade mig alltså, färdig att somna, släckte min ljusbit, men höll fortfarande densamma kvar i ena handen och en tändstickslåda i den andra. Skjutvapnen hade jag för säkerhets skull (tänk om spindlarne kommit!) placerat på hyllan inunder.

Ögonblicket därefter väcktes jag ur min halfslummer af ett gällt läte från det hörn af rummet, där kamraten låg. Men jag lugnade mig genast, ty det var endast en get, som stack upp nosen ur ett hål i golfvet, och som troligen hade kommit underfund med, att något ovanligt var på färde ofvan taket af hennes nattläger. S. liksom jag höll ljus och tändstickor i händerna, men tycktes under de närvarande omständigheterna icke vara böjd att sofva.

— Tycker du det är roligt i Afrika? sporde han mig.

— Ja, det är just så jag vill ha det, svarade jag.

— Jag också, genmälte han.

Och så kom sömnen, icke tung, icke »cibo vinoque gravatus», utan lätt som en sväfvande ängel.

Jag vaknade emellertid snart däraf, att jag hörde upprepade slag i väggen.

— Det är bara jag, sade S., hvilken tändt upp ljus och nu var i färd med att söka fånga de nämnda spindlarne. Hans intresse för vetenskapen hade vaknat midt i natten. Med ljuset i ena handen och en glasburk i den andra gjorde han förtviflade försök att införpassa djuren i denna. Dessa *) togo emellertid ingen skada däraf, liksom de också voro fullkomligt oskadliga. När han emellertid kommit underfund med, att fångandet var omöjligt, och då han ansåg sig tillräckligt länge studerat snabbheten hos ifrågavarande djur, lade vi oss, försedda med tändstickor och ljus som förut.

Men den flygande hundens belåtna kraxande från trädtopparne i den angränsande urskogen och negrernas entoniga sång kring sina eldar vaggade oss ändtligen till ro, och vi drömde se'n om guld och gröna skogar.»

*) Heteropoda regia (Fabr.).

Våra landsmän i Kamerun.

Innan vi fortsätta vår berättelse, vilja vi i korthet skildra våra landsmäns och tillfälliga värdars växlande öden i detta land, där de under i synnerhet första tiden stora svårigheter och då ofta i saknad af hvarje spår af, hvad vi kalla komfort, eller ens utrustade med, hvad som anses nödigt att fylla de enklaste anspråk på lifvet, ätande infödingarnes kost och delande deras hyddor, med energi kämpade sig fram till en tryggad ställning.

Den 15 nov. 1883 afreste herr Knut Knutson (född 1857) och studenten Georg Valdau (född 1862) åtföljda af tvänne svenska tjänare från Hamburg och ankommo den 20 dec. till Kamerunstäderna, hvarifrån de fortsatte till Victoria och i början af följande januari med 25—30 bärare bestego bärget och slogo sig ned vid Mann's spring, på en höjd af omkring 7,500 fot, för att drifva handel med infödingarne. Vid den lilla af höga bärgstoppar omgifna källan uppfördes längre fram en »buschhydda» efter infödingarnes mönster och sedermera ytterligare några sådana till magasin, negerhus samt rum för husdjuren, hvarjämte en trädgård anlades.

Intresserade af djurvärlden genomströfvade de trakten äfven i zoologiskt syfte insamlande insekter, däggdjur, fåglar och kräldjur m. m., som därefter preparerades.

Det är så väl genom detta intresse, hvilket skulle komma vetenskapen till godo, som för sin sträfvan att verkligen lära känna land och folk, som omgåfvo dem, under marscher och flodfärder besöka, skildra och äfven upprepade gånger kartlägga nya områden *), som dessa våra landsmän mer än de flesta

*) Ymer 1885—1892.

under dylika förhållanden vetat att göra sitt namn kändt och påkalla ett allmännare intresse.

Från Mann's källa, denna deras första egentliga uppehållsort, härstammar mycket af de värdefulla samlingar, som genom dem kommit till riksmuseet, och studiet af djurens vanor lärde dem under vistelsen där allt mer de metoder, som säkrast förde desamma i deras besittning.

För att erhålla de skygga små skogsantiloperna t. ex. (Cephalolophus melanorheus, C. Ogilbyi och andra, större arter), uppbrändes det höga, torra gräset; det uppspirande nya framlockade nu de skygga, vackra djuren, som då kunde fällas. Floran vid dessa höjder påminde till deras stora öfverraskning ofta om hemlandets, ett märkligt förhållande, till hvilket vi längre fram utförligare skola återkomma. Bland från bärget hemsända fåglar befann sig äfven ett par från vår svenska fauna kända nämligen löfsångaren (Phylloscopus trochilus) samt flera tornugglor (Strix flammea).

Marscher och exkursioner, som först gällde närmaste trakter, utsträcktes snart vidare omkring. I början af 1884 företog Knutson och en från Stanley-expeditionen återvändande svensk kapten, Levin, en längre färd, först norr ut öfver bärget, sedan åt denna bärgssidas sluttning öfver Bomana till Bibundi. Under en annan färd nådde Knutson och Valdau en 16 km. norr om Ekundjo bakom Mapanja belägen vild skogstrakt, hvilken förut aldrig varit besökt af någon hvit.

Vid Mann's spring kvarstannade de elfva månader, en tid, som satte både hälsa och ihärdighet på hårda prof, och hvarunder i synnerhet den låga natt-temperaturen ofta mycket plågade dem.

Då emellertid platsen till följd af sitt isolerade läge visade sig mycket ofördelaktig såsom handelsplats, och deras existens, som till största delen berodde på handeln, därför blef allt svårare, — de ledo på grund af svårigheten att uppfå förnödenheter från kusten stundom t. o. m. nöd — flyttade de i nov. 1884 till Mapanja, lägre ned på bärget vid en höjd af omkring 3,000 fot. Därmed började den andra, bättre perioden af deras vistelse på bärget.

En viktig inkomstkälla blef upptäckten af en kautschukväxt,

en lian, Landolphia florida. Infödingarne lärde snart att insamla och råbereda den däraf erhållna växtsaften, hvarmed grunden lades till en för Kamerunområdet ny handelsgren.

Snart kommo de äfven att spela en politisk roll. Under den täflan om landvinning, som denna tid, sedan tyskarne 1884 annekterat ett område vid Kamerunflodens stränder, ägde rum mellan tyskar och engelsmän, ställde sig våra landsmän, som

Herr Knut Knutson.

nämndt, med sitt inflytande hos infödingarne på tyskarnes sida, af hvilka de förut ofta fått hjälp, och med hvilka de alltid stått på god fot.

De blefvo nu äfven ägare af ett i närliggande trakter på bärget under tyskt beskydd stående område omfattande byarne Batoki, Elundu, Etome, Boasse, Bonatanga, Boando, Mapanja, Ekundjo, Lekumbi, Boassa eller Bassa samt Bomana. Mellan de längst ifrån hvarandra belägna Batoki och Bassa var ungefär 7—8 timmars marsch.

Rakt väster ut från Mapanja höjer sig Lilla Kamerunbärgets pik Mongo-ma-Etinde. Att bestiga denna ända till toppen med träd beväxta 1,774 m. höga vulkankägla blef snart deras önskan och utfördes vid olika tillfällen både af Knutson och Valdau.

Första gången denna pik uppnåddes af hvita var den 21 april 1885, då Knutson och en annan svensk, Gustafsson, bestego den.

Herr Georg Valdau.

Ungefär halfvägs till piken befunno sig små med högt gräs bevuxna slätter, som blefvo allt talrikare och större, ju mer man närmade sig den förra. Här uppe var allt tyst och stilla, och endast tonerna från en liten befjädrad sångare uppstego klart från bärgets lägre del, under det att hafvets dofva brus hördes från kusten.

Emellertid önskade de ej allenast känna närmast omgifvande trakter utan äfven tränga längre in i det då föga eller icke kända

landet för att lära känna detsamma och dess förutsättningar för handeln. Den 20 maj 1885 kom denna plan till utförande, och då anträdde de sin första längre färd. Med nio man bröto de upp från Mapanja med den af missionären Thomsen upptäckta sjön Mbu, af europćerna till följd af de stora däromkring lefvande elefanthjordarne, som ofta försvårat framträngandet, benämnd Elefantsjön, som mål. Hvarje bärare var försedd med gevär och 12 paket patroner och en börda bytesvaror o. s. v. på 19 kg.

Marschen gick i nästan rak nordlig riktning. I Masuma *) möttes första gången Bombokospråket, som dock föga skilde sig från Bakwiri's, och strax söder om Kottasjön passerades den sista Bombokobyn, Mesambe. Det norr därom boende Bakundufolkets språk visade sig så pass afvikande, att bärarne stundom icke eller endast med någon svårighet kunde förstå detsamma. Dievo var den första by med husen bildande en verklig gata.

Efter tretton dagars marsch nåddes Elefantsjön, hvarefter färden fortsattes genom af hvita obesökta trakter väster ut.

Vid Bakundu ba Bakombone, sista lägerplatsen söder om Elefantsjön, påträffades väster ifrån komna kalabarmän, hvilka ända hit drefvo sin handel och icke utan skäl anande konkurrenter visade sig mycket misstrogna mot svenskarne. Under framträngandet mot väster blefvo köpmännen från Old Calabar talrikare och i Balundu, resans gräns åt detta håll, hade en kalarbarhöfding sitt hufvudkvarter. Resan gick nu åt s. o. till Foë, därifrån åt s. v. till Betikka vid hafvet, vidare längs hafsstranden till Bibundi, därifrån mest i kanot till Batoki samt den 19 juni upp till Mapanja. Färden hade varat i 31 dagar, af hvilka 25 voro marschdagar, under hvilka 500 kilometer eller i medeltal 20 km pr dag tillryggalades; 55 byar passerades däraf 24, som aldrig förr besökts af hvita. Under denna färd konstaterades, att Kottosjön, åtminstone under den torra tiden, saknar aflopp. Genom att tvänne gånger hafva passerat Meme, först uppåt dess källor och sedan närmare mynningen, hade de upptäckt loppet af denna flod, hvilken de dock, ehuru oriktigt, antogo vara identisk med den endast vid mynningen kända Rio del Rey, hvilken då ansågs vara en flod. Likaledes hade de

*) Se kartan.

upptäckt och följt loppet af den hittills okända mellan Betikka och Bibundi utfallande ej så obetydande floden Oonge.

Länge hade våra landsmän närt en liflig önskan att bestiga Kamerunbärgets spets Mongo-ma-Loba, som förut endast fem gånger nämligen af Burton, Mann och Calvo, Greenfell, Comber samt Thomsen uppnåtts af hvita.

Kamerunbärget bildar inåt afslutningen af den långa rad af isolerade vulkankäglor, som åt sydväst sträcker sig öfver Fernando Po, Do Principe, S. Thomé och Annobon. Dess basala yta torde täcka omkring 36 kv.-mil. Så långt man minnes tillbaka, hafva inga af dess omkring 28 kratrar varit i vulkanisk verksamhet. Dock uppgifvas rykande solfatarer förekomma, d. v. s. med svafvelsyrlighet, svafvelväte eller annan svafvelförening mättade ångor, som utströmma i närheten af de högsta spetsarne, hvilket i så fall visar, att den inre glöden ännu ej slocknat. Dess högsta någon gång snöbetäckta spets, Albertpiken, är 3,960 m., men har förut uppskattats till 4,190 m. och vid dess sida står Victoriapiken. En tredje, Hookerpiken, har en krater af 90 m. djup.

I febr. 1886 utförde Knutson i sällskap med en nyligen utkommen landsman, herr Ljungstedt, bärgsbestigningen, som hittills strandat mot Bakwirifolkets motvilja att medfölja åt detta håll.

Emellertid hade det nu lyckats Knutson att erhålla fem Mapanjamän, som voro villiga att medfölja till pikens fot, och i den bestämda föresatsen att bestiga Mongo-ma-Loba bröto de behörigen utrustade den 3 i nämnda månad upp från Mapanja.

Efter att första dagen hafva nått sitt gamla, nu förfallna hem vid Mann's spring och där ha uppslagit sina tält för natten fortsattes det mödosamma uppstigandet. Vägen gick snart öfver dystra, kolnade slätter med afbrändt gräs. Solens strålar brände som eld, och ej ett träd, ej en buske gaf skugga. Plötligen kommo några snöhvita moln liksom neddansande från de aflägsna bärgåsarne, och inom kort bortskymde en isande dimma den nyss så brännande solen. Emellertid närmade de sig trädgränsen, där ännu på en höjd af 8,000 fot dvärgartade förkrympta träd trotsade bärgvindarne, under det att gräsvegetationen fortsatte till omkring 10,500—11,000 fots höjd. Vid Bueafolkets jakthydda

slogo de åter nattläger, och temperaturen visade nu endast 7°. Tidigt följande dag fingo de Mongo-ma-Loba i sikte, där det aftecknade sin höga hjässa mot den klara, blå luften.

Men nu började bärarne tröttna, den ene efter den andre; de klagade öfver feber, ondt i hufvud och hjärta, och äfven de hvita kände en ökad hjärtverksamhet och feber, hvarför de åter slogo läger för att nästa dag från denna plats söka bestiga piken.

Här börjar den mest spännande delen af deras svåra uppstigning, som af Knutson skildras sålunda:

»Efter en half timmas färd öfver lavaströmmar och grässlätter ankommo vi till pikens fot. Nu först kunde vi något så när bedöma det arbete, vi hade framför oss; att det var förenadt med stora ansträngningar och svårigheter blef oss strax tämligen klart. Vi togo oss en liten rast och intogo en måltid af corned beef, innan vi började vår stigning. Först gingo vi upp för en större gräsbevuxen bärgås, hvarefter lavaströmmar passerades. Vägen blef allt brantare. Vi kände svårighet att andas och kunde ej gå fem minuter utan att stanna. Marschen torde ha fortgått så ungefär 2 ½ timmar, då vi ändtligen hade de svåraste lavafälten under våra fötter. Ännu en halftimmas klättrande och vi uppnådde krönet af en större krater. Här funno vi aska, som tycktes utvisa, att bärget för ej lång tid sedan varit i verksamhet. På senaste tiden hafva äfven förmärkts jordstötar, ehuru mycket lindriga. Full storm blåste omkring oss, och som vistelsen här uppe var allt annat än behaglig, satte vi oss snart i marsch. Efter 15 minuter voro vi uppe på den lägsta af »de tre systrarne» — de trenne öfversta pikarne af Mongo-ma-Loba kallas så af de infödde. Hade vi förut haft storm, så fingo vi nu orkan, vild, full orkan, och endast krypande kunde vi bana oss väg framåt.

På båda sidor om oss gapade afgrunder, och vi måste iakttaga stor försiktighet.

Då vi krupit fram till den andra piken, tänkte jag närma mig öfversta kanten för att se ner i kratern på andra sidan, som också tycktes hafva varit i verksamhet på senaste tiden, men häjdades af ett varnande rop: »akta dig, där är undergräfdt!» Detta gif akt var kanske min räddning, ty jag såg sedan själf, att endast några steg till kunnat vara tillräckliga att

föra mig ned i afgrunden. Vordna mera försiktiga höllo vi oss nu längre åt höger, och efter en stunds varsamt krypande voro vi uppe vid målet af vår sträfvan.

Nu var all möda förgäten.

Svenska flaggan fästades vid alpstafven och svajade ut med en fart, som skulle den kära blågula duken slitas i stycken. Vi märkte genast tvänne stenhögar, hvilka talade sitt stumma språk om, att hvita män varit här före oss. Men hvilka? det var frågan. Den ena högen tycktes vara för länge sedan sammanförd, ty mossa växte redan öfver stenarne, men något papper eller annat tecken var ej att finna.

Emellertid nedlade vi vår blecklåda *) mellan stenarne i den i en fyrkant lagda högen och placerade några stenar kring densamma på ett så mycket som möjligt i ögonen fallande sätt. Den andra stenhögen tycktes vara af nyare datum och förskref sig troligen från någon af de engelska missionärerna. Piken är emellertid till hälften nedrasad, och med största försiktighet närmade vi oss denna andra stenhög, hvilken vi dock måste lämna utan en närmare undersökning. Täta dimmor lågo under oss och bortskymde all utsikt öfver det nedanför liggande landet. Vi voro således ej lyckligare än föregående bestigare af bärget, af hvilka ingen sades fått njuta af fri utsikt från toppen.

Våra läppar voro spruckna, blodet ilade feberhett i händerna, synnerligast fingertopparne, ögonen värkte och svårigheten att andas tilltog mer och mer. Vi voro verkligen lätta om hjärtat, då vi passerat den sista spetsen och fingo börja vårt nedstigande. Aldrig har jag känt vinden så isande kall, och detta ehuru jag nu var klädd efter nordliga förhållanden. Uppstigandet från pikens fot tog 3 ½ timmars tid, nedstigandet däremot 1 ½ timma. Vid pikens fot och i lavarämnorna, ja ända upp till 12,500 fots höjd växte blommor (evighetsblommor bl. a.). De voro visserligen tynande och små men likväl lefvande bevis på, att växtligheten går ganska högt upp här i söder.»

*) Med innesluten skrifvelse så lydande: »Den 7 februari 1886 besöktes Mongo-ma-Loba af undertecknade. Ett glas tömdes för Sverige. Alla landsmän, som efter oss besöka platsen, uppmanas godhetsfullt att teckna sina namn här nedan. Mongo-ma-Loba den 7 februari 1886».

Knut Knutson. *Olof Ljungstedt.*

Så var den äfventyrliga färden, som för dem båda säkert utgör ett af de märkligaste minnena i lifvet, fullbordad.

Deras ihärdighet och fasta beslut att trotsa alla svårigheter hade krönts med framgång; steg för steg hade de ryckt fram, än öfver vida lavafält, där hvarje spår af väg saknades, än krypande upp för stupande branter, till dess de vid spetsen af bärget, Västafrikas jätte, patriotiskt låtit den svenska flaggan utveckla sig i den rasande stormen.

Från Mapanja flyttade våra landsmän 1886 till kustplatsen Bibundi för öppnande af gummihandel, då infödingarne på bärget där redan sköflat Landolphian, samt på grund af de ständiga fientligheterna mellan stammarne på bärget. Äfven behöfdes en exportplats vid kusten.

Men färderna fortsattes vidare tid efter annan. Så företog Valdau i och för kautschukhandeln den 2 febr. 1887 en kortare marsch till de strax norr om bärget belägna Bombokobyarne, af hvilka flera förut ej varit besökta af hvita.

Som förut blifvit nämndt, hade Knutson och Valdau under sin färd genom trakterna norr om Kamerunbärget 1885 upptäckt Memes öfre del och en del af dess lopp, hvaremot dess mynning ännu förblifvit okänd.

I början af maj 1887 upptäckte Knutson äfven Memeflodens mynning och under färden uppför floden inköptes tre för handeln viktiga platser. Egendomligt var, att floden undgått tyskarnes uppmärksamhet, ehuru desamma genomrest landet och sysselsatta med kartläggning flera dagar uppehållit sig i deltalandet utanför flodens mynning. De upptäckte däremot några månader senare floden Massake och konstaterade, att Rio del Rey icke var en flod utan ett gemensamt afloppsbäcken för flera floder.

Upptäckten af Memes mynning och lopp blef af största betydelse för de båda svenskarne, och ehuru Knutson redan vid sin första färd uppför floden inköpt byarne Kumbe, Meme och den stora Ekumba Liongo ansågo de dock, för att draga rätt fördel af sin upptäckt, det vara nödvändigt att sätta sig i besittning af de återstående områdena vid floden, framför allt den plats, där floden upphör att vara segelbar, Matuttu, samt Bonge. För att göra dessa köp måste en ny färd företagas, hvilken Valdau beslöt sig för att utföra.

Från det inre Kamerun.
Vy från Nyasoso i Nkosi-området mellan Mungos och Abos öfre lopp, o. n. o. om Elefantsjön.

Den 27 maj 1887 skedde resan från Bibundi, dit under tiden deputationer från fyra Balundubyar infunnit sig med stränga förhållningsorder att uppbjuda allt för att förmå de hvita att komma dit för handel och inköp af land, hvarigenom folket skulle vara skyddadt mot sina gamla förtryckare kalabarerna.

Färden gick längs hafsstranden förbi Betikka till Bamoso och vidare i kanot upp genom mangrovesumpar. Först inköptes Balundu ba Boa, Bonjari, Bungo, Likume med den därmed nästan sammanhängande lilla Kundo och den välbygda och prydliga Illoani, hvilka byar alla lågo söder om Memes nedra lopp och beboddes af Balundufolk. Vidare besöktes den redan af Knutson förvärfvade Ekumbibyn Ekumba Liongo, ett stort och flitigt negersamhälle med minst ett par tusen invånare. Vid de två hufvudgatorna lågo 160 hus och därbakom talrika andra.

Härifrån fortsattes i kanot nedför Meme till den viktiga handelsplatsen Bonge, som Knutson under sin färd ej lyckats förväfva, och hvarifrån en deputation nu kom med inbjudan att köpa byn, hvilket köp äfven afslutades.

Härmed var resans syfte uppnådt, och den 3 juni företogs återfärden i kanot nedför Meme och tillbaka till Bibundi.

Enär svenskarne vid upptäckten af Meme varit förhindrade att uppnå flodens stora vattenfall, företog Valdau en färd dit i juli 1887. Floden är ofvan fallet omkring 90 m. bred. Fallets bredd är 120, dess höjd 30 m.

Det benämndes af sin upptäckare efter professor Düben för Dübenfallet.

Under denna färd köptes den betydande byn Ekumba Ndene, belägen ej långt från Dübenfallet, och därmed voro svenskarne i besittning af hela Balundulandet söder om Meme samt 4—5 kilom. land å ömse sidor af denna flod från mynningen till Dübenfallet, det hela omfattande 10 byar med 6—7,000 invånare. På nyåret 1888 fördes handelsvaror första gången upp för Meme till Ekumba Liongo, där ett faktori uppförts, liksom äfven ett dylikt, som blef firmans förnämsta, anlades vid Bonge.

Emellertid tilltog handeln. För att kunna bortföra de in köpta produkterna och förse faktorierna med bytesvaror, hvartill de små båtarne och kanoterna visat sig otillräckliga, inköptes under Valdaus besök i Stockholm 1888 en liten ångslup och i

Liverpool en heldäckad pråm på 12 tons, hvarmed en ny era inträdde i handeln. De vid faktorierna inköpta produkterna: olja, ebenholz, elfenben och palmkärnor fördes i kanoter ned till en upplagsplats i mangroveskogen, belägen så högt upp ångslupen kunde gå. Sedan full last där samlats, afhämtades den af ångslupen och pråmen och skeppades med dem bort till Bibundi.

Bonge faktori var anlagdt i nedra Bongelandet vid Meme. För att undersöka öfre Bongelandets betydelse för handeln företog Valdau från Bonge en färd i juli 1890. Under denna marsch upptäcktes en insjö, något mindre än Elefantsjön, eller omkring två kilometer tvärs öfver, hvilken efter Kameruns förste, driftige guvernör kallades Soden-sjön.

Under dessa marscher till landets inre delar uppsöktes lämpliga platser för anläggandet af nya faktorier. Så uppfördes Itoki vid floden Massake i början af 1890 och Ndians vid Ndianflodens vattenfall mot slutet af samma år och öppnades för handel följande februari.

Från detta faktori företog Valdau den 21 nov. 1890 åtföljd af sex med mausergevär beväpnade krunegrer, en tolk och en vägvisare en färd till det norrut belägna Ngololandet för att lära känna detta och söka bryta mellanhandeln mellan de hvita och de bakom liggande folken. Att intränga i det norr därom liggande Batanga lyckades till följd af Ngolofolkets motstånd och vägran att lämna vägvisare icke; däremot framträngde han till det strax intill det af mig sedermera besökta Itoki na Ngolo belägna Kirri-Kirri i öfre Ngololandet, strax vid gränsen af Batanga.

Det visade sig nu, att de produkter, som gingo till Itoki faktori, dit återmarschen skedde, icke af Itoki-folket ens köptes direkt från Batanga, det egentligen producerande folket, utan först från detta uppköptes af norra Ngolo, och att svenskarne således fingo sina varor först i tredje hand, hvarvid hvarje mellanhand fördyrat desamma med kanske 100 %.

Genom denna färd, som mest afsåg att rekognoscera, hade rätt betydande fördelar vunnits. Svenskarne hade lärt känna vägen till det inre landet åt detta håll, fått idé om dess utseende och förhållandena därstädes samt beredt flera byar direkt tillträde till deras faktorier.

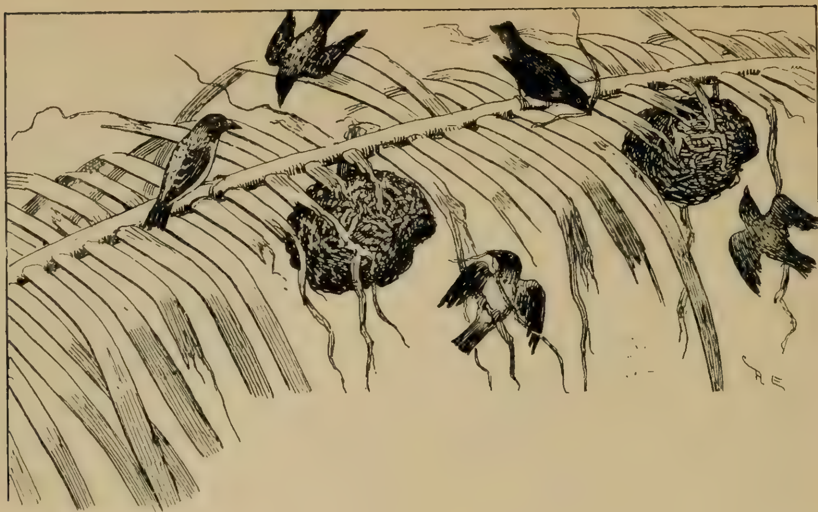
Detta var strax före vår framkomst till Kamerun. Sedermera företogos af Valdau flera nya färder inåt Ngolo, hvarvid slutligen äfven det svåråtkomliga Batangalandet uppnåddes. Det ligger i sakens natur, att sedan våra landsmäns affärsverksamhet så utvecklat sig — år 1886 ingick konsul Heilborn som tredje delägare i firman — och allt mer tog deras samlade krafter i anspråk, tiden för zoologiska insamlingar skulle blifva allt knappare, eller ingen, om äfven det geografiska, antropologiska och etnografiska, för hvilket Valdau särskildt intresserade sig, under hans upprepade marscher åt olika riktningar i och för nya handelsförbindelser med förut föga eller icke kända trakter, gåfvo de gynnsammaste tillfällen till studier, hvilka tillfällen äfven beaktades, hvarom hans ofta ingående skildringar om flera af dessa resor bära det bästa vittne.

Emellertid var intresset för därvarande fauna, som särskildt utmärkt Knutson, därför ingalunda slocknadt, och när en zoologisk resa till dessa trakter här hemma blef påtänkt, erbjödo de därför genast fri bostad på sina faktorier för den zoolog, som komme att företaga resan, ett erbjudande, som af firman Knutson, Valdau och Heilborn sedermera frikostigt utsträcktes till fritt vivre i sin helhet. Äfven en botanist erbjöds samma fördelar.

Omkring 40 svenskar voro, enligt Knutson, under dessa år i deras tjänst, hvaraf 16 ej uthärdade det ödesdigra klimatet, utan redan därute eller efter hemkomsten afledo.

År 1896 försåldes firman till ett tyskt konsortium. Ännu vistas dock herr Valdau i Kamerun, där han ingått i firman Linnell & C:o.

Efter denna i allmänna drag skisserade historik öfver våra landsmäns verksamhet i det land, till hvilket vi nu kommit, huru de från sin ensliga hydda uppe på bärget vid Mann's spring, nästan isolerade från all beröring med européer, genom sin företagsamhet, energi och omtanke nu skapat en aktad och känd handelsfirma, som af tyska regeringen belönats med särskilda privilegier, återknyta vi den vid aftonen första dagen för vår ankomst afbrutna berättelsen.

Kustfaunans prägel.

Tidigt följande morgon väcktes vi af en ljudande trumpetstöt, togo på oss kläderna, en synnerligen enkel procedur, då vår afrikanska dräkt endast utgjordes af en jägertröja, ett par vida benkläder af bomullstyg, öfver hvilka strumporna nedtill voro uppdragna, en bomullsrock, starka snörkänger med klackjärn samt solhjälm, och praktiserade oss ned från det på sina vedstaplar vinglande huset.

Första målet på morgonen, hvartill Knutson med hornet nyss gifvit signal, bestod, såsom sedermera vanligt, af te med kondenserad mjölk och »biscuits», ett slags runda, flata, hårda, hvita skeppsskorpor af ungefär en hands storlek och bakade så, att de lätt kunde klyfvas i tvänne skifvor, samt smör.

Ännu låg det vid denna tidiga timma en viss olustighet öfver taflan. Luften var dimmig, och täta molnslöjor skymde större delen af det bakom liggande bärget. Negrerna i sina höftkläden och för öfrigt nakna, svartbruna kroppar voro redan i rörelse och samlades så småningom kring byggnaderna, faktoriet och magasinet, där deras högljudda samtal och tillrop blefvo allt lifligare, då arbetet för dagen skulle taga sin början. Äfven höfdingen eller »kungen», som dessa här benämnas, från Bibundi ej långt därifrån belägna by hade infunnit sig blygsamt stan-

nande vid knuten, där han under sitt »ama fokko!» och en gest med högra handen, åtföljd af en svag bugning, inställsamt hälsade på de passerande hvita.

De infödde börja nästan alltid sitt tal med ett »ama» eller »amma», hvilket endast är ett lystringsord, och det nämnda fokko eller fokko-ē, såsom det ofta utdrages, betyder, »jag kommer». Deras hälsning innebär således helt enkelt en bekräftelse på att de infunnit sig, ej såsom vår någon vänskaplig tillönskan för den mötande.

Emellertid bryter solen fram genom dimmorna, som snart upplösas i lätta töckenslöjor, molnen kring bärgets sidor höja sig allt mer, upplösas äfven de och försvinna slutligen; och nu ter sig mot den eterblå bakgrunden för våra beundrande blickar hela den imponerande, breda, nära 4,000 m. höga jättekäglan upp mot den kala hjässan omgifven af ett haf af böljande tropisk vegetation, ur hvilken palmernas runda kronor, liksom här och hvar något särskildt träslag genom sin afvikande färgton framträdde.

Men vi ville ej blott på afstånd beundra naturen, utan träda den närmare in på lifvet, lära känna de föremål den dolde och bereda oss till en första exkursion.

Åtföljd af ett par unga negrer, som buro bössa, håfvar, flaskor och dylikt styrde jag stegen åt den rätt breda farmvägen, som, i början utgörande en förlängning af faktoriplanen, svängde af åt vänster, här inåt omgifven af elefantgräs, genom hvars täta massor den röjts fram, fortsättande sig genom den längre bort belägna, ut till hafvet nående kakao- och tobaksfarmen, hvilken tillhörde en tysk firma, som här uppfört en synnerligen vacker, med omgifvande breda verandor försedd villa, hvars utseende ytterligare förhöjdes af de vackra, bladrika, yngre oljepalmer, som rikligt växte där omkring eller voro spridda i kakaofarmen bland de ännu rätt låga, på afstånd från hvarandra i rader planterade kakaoträden. Under tiden göra vi några fynd. På stammen af ett upptill afbrutet träd visar sig en nära en tredjedels meter lång, i stålblått glänsande hane af områdets allmännaste ödla, Agama colonorum, prålande i sitt blodröda hufvud och bjärt blåa rygg. Hastigt löper den upp ända till spetsen, där den nickande med hufvud och framkropp lifligt ser sig omkring, tills den för ett fint hagelskott nedfaller i gräset.

Denna ödla fanns inom området nästan öfverallt, på de flesta ställen i förvånande mängd. I negerbyar är den allestädes närvarande och visar sig synnerligast heta dagar, under torrtiden, vid nästan hvarje öppen plats. Öfver allt höres deras prassel, då de löpa fram. På husens väggar och tak löpa de massvis omkring eller sitta fastklamrade, gassande i solskenet; på i farmen stående enstaka stora träd löpa de från roten till långt upp mot kronan, dit de taga sin tillflykt vid hotande fara. De gamla hanarne äro dock rätt skygga och ej så lätta att bemäktiga sig, hvarför de, såsom nyss, säkrast fällas med ett fint skott. Deras rörelser äro hastiga och ske ryckvis. Med stor snabbhet löpa de ett stycke framåt, stanna så plötsligt, fortsätta åter snabbt, om de ej känna sig trygga, stanna, se sig omkring och nicka med hufvud och framkropp.

Endast de gamla hanarne pråla i lysande dräkt. Honorna, liksom yngre hanar, äro vida mindre och bära en enkel, brunaktig dräkt med ljusare rygglinje och gröna fläckar. Betraktande det vackra bytet skulle vi just fortsätta, då blicken föll på en jättestor tusenfoting, som låg hoprullad i gräset. Utan fruktan upplyftes den af mina följeslagare och var snart i säkert förvar. Det var Spirobolus pulvillatus, en svart, brunbandad form och en inom området ganska vanlig företeelse.

Insektlifvet var ej synnerligen rikt här utvid kusten åtminstone ej vid tanken på, att vi befunno oss så nära ekvatorn, och alla förutsättningar för öfverflödande rikedom på dessa djur tycktes förefinnas.

Bland det låga gräset fladdrande några Mycalesis dorothea, brunsvarta, under ljusare dagfjärilar och där försedda med svarta gulkantade ögonfläckar med hvit centralpunkt. Gräshoppor, till sitt allmänna utseende liknande våra, liksom hvarjehanda andra insekter, sågos här och hvar.

Solens strålar föllo skarpt på solhjälmen, det på morgonen daggdrypande bladverket började torka, och utan att för mycket nedblötas kunde vi nu bana oss väg in mellan den täta vegetationen. Just hade vi framträngt till en där inne varande öppen plats, då en i ljusblått strålande fågel af omkring en stares storlek pilsnabbt susade fram mellan bladverket. Det var ej utan, att blodet började löpa hastigare än vanligt vid åsynen af

denna vackra varelse, hvilken som ett stjärnskott lyste och försvann. Sakta böjas de hindrande grenarne undan, och de tjocka grässtjälkarne knastra under fötterna. Åter äro vi ute på en liten mera öppen fläck, och där på en torr gren sitter helt lugn den vackra, stornäbbade fågeln.

Det var en kungsfiskare, och närmare granskning skulle visa, att det var Halcyon senegalensis, traktens vanligaste isfågel. Liksom nästan alla sina släktingar har han en prålande dräkt; i svart, hvitt och ljusblått. Ryggpartiet var blått, med en viss skiftning i grönt; vingarnes midtparti klarare blått. Hela undersidan hvit, delvis, synnerligast på bröst och sidor, fint gråvattrad och öfvernäbbet blodrödt, det undre däremot till större delen svart.

I motsats till den i traktens mangrovesumpar lefvande något större Halcyon Forbesi — skild dessutom genom sitt blå bröstband och sina röda, ej svarta, fötter — lefver denna isfågel vanligen i farmer, vid skogsbryn och gläntor i skogen, ofta rätt långt från vatten och lifnär sig här af gräshoppor och andra insekter, under det de flesta andra isfåglar lefva af fisk, kräftdjur och dylikt. Han är egentligen föga liflig, ehuru flykten är snabb. Långa stunder sitter han stilla på någon torr gren, i spetsen af en flaggstång eller dylikt, spejande efter byte, på hvilket han snabbt nedskjuter. Lätet, som är skarpt, genomträngande gnäggande eller drillande, börjar med en markerad anslagston. De små korta benen äro därvid indragna bland bukfjädrarne, hufvudet med det stora näbbet hålles rakt i luften, och fågeln ser i sin trygghet ut, som om han för hela världen med full stämma ville basuna ut, hur fri och sorglös han känner sig. Inför makan uppbjuder hanen hela sin älskvärdhet, utspärrar den blåskimrande fjäderskruden, vingarne bredas ut som på en gam, under det hans gälla, gnäggande skrik genomskär luften.

En karaktäristisk bild åt dessa trakter förläna ofta de i kolonier byggande väfvarfåglarne, hvilka äfven från första stunden ådrogo sig uppmärksamheten.

Icke långt från en vid stranden varande byggnad stod en mindre oljepalm, hvars blad sönderslitits af de talrika väfvarfåglar, som där hade sitt tillhåll.

Som runda bollar af ett par knytnäfvars storlek hängde

bona i stor mängd på bladen, under det att fåglarne genom sitt rörliga väsen, sitt kvitter och sin tilltalande fjäderdräkt förlänade taflan lif och färg. Det var två arter, som här i sämja häckade tillsammans, båda af en gråsparfs storlek eller obetydligt större. Den ena (Ploceus nigerrimus) bar, som det latinska namnet angifver, en helt svart dräkt, präktig glänsande samt gul iris. Den andra (Ploceus cucullatus) var ofvan gul- och svartbrokig, hela hufvudet och halsen voro svarta, nacken samt en triangulär fläck under den svarta framhalsen glänsande kastanjbruna, under det att hela buksidan briljerade i en kraftig höggul färg. Ögat var gulrödt eller gråhvitt med dragning åt rosa. Det kraftiga finknäbbet var hornsvart och fötterna bleka, nästan köttfärgade. Honan bar en anspråkslösare, mattare och blekare dräkt utan svart på hufvudet eller brunt på hals och nacke.

En sådan väfvarkoloni erbjuder en fängslande anblick. Med smala, ofta fotlångt bakom dem fladdrande strån komma hanarne flygande till den gemensamma häckplatsen vanligen, såsom här, en palm eller ett mindre träd, hvarest massor af bon från föregående parningstid hänga på blad eller kvistar, och börja uppförandet af nya. Deras ifver och uthållighet äro beundransvärda. Ständigt kvittrande och sjungande hänga de sig fast med flaxande vingar för att fästa det medförda strået, böja det, infläta det bland förut varande material och bilda på så sätt så småningom ett bo, som sedan göres allt starkare och tätare. Detta är, som nämndt, rundt, täckt och på ena sidan försedt med en rund öppning. Har strået riktigt kommit på sin plats, hoppar fågeln ännu en stund kvittrande och drillande omkring på eller vid det och flyger därpå bort. Så går det oafbrutet; ständigt komma nya, ständigt flyga andra bort, och det där härskande lifvet och rörelsen, fåglarnes beundransvärda konstfärdighet, deras vackra dräkt och behagliga kvitter gör en sådan väfvarekoloni till en af de mest tilltalande och intressantaste bilder från den tropiska fågelvärlden. Det är hufvudsakligen hanarne, som åstadkomma den liffulla taflan, honorna visa sig däremot ej så mycket.

Under den häftigaste regntiden i juni och juli höllo sig dessa fåglar som sparfvar flockvis i plantagen, kring faktorierna och negerbyarne; men så snart regnet mot slutet af augusti började aftaga, och solen åter bröt fram genom molnen, samlade de sig

vid sina gamla häckställen och beredde sig till ny häckning. Deras sång är icke egentligen vacker men frisk och påminner hos cucullatus isynnerhet genom den sista, utdragna tonen något om grönsiskans.

Men vi fortsätta vår exkursion inåt farmen; blicken gled just upp mot den klara skyn, från hvilken ett haf af ljus nedströmmade, då en gamhafsörn (Gypohierax angolensis) visade sig i sin hvita och svarta dräkt, i stora bågar kretsande omkring på rätt ansenlig höjd, höjande och sänkande sig på sträckta vingar. Äfven flera tillsammans kunna så glida fram i luften. Det är dock endast de gamla, som bära en mot den ljusblå luften så vackert afbrytande dräkt; de yngre bära en mer anspråkslös, brun färg.

Men äfven de gamlas dräkt bar ej alltid så klara färger, då det hvita ofta var nedsöladt och solkigt. Gamhafsörnen kan betecknas som en af det zool. Västafrikas karaktärsfåglar, om han också förekommer spridd inom Ostafrika. På västkusten förekommer han från Gambia till Angola. I Kamerun var han en vanlig företeelse och anträffades ensam eller parvis vid floder, mangrovesumpar, sjöar och vid hafvet i närheten af flodmynningarne. Hans favorittillhåll var mongroveregionen. Dock är han ej bunden vid vattnet, då han äfven anträffades i skogen tämligen långt därifrån.

Utom fisk och dylikt förtär denna roffågel med begärlighet det oljiga bastet af oljepalmens nötter, hvaraf rester nästan alltid anträffades i fällda exemplar; oljan synes sålunda för dem kunna ersätta den animaliska födan. Detta förklarar äfven, hvarför gamhafsörnen begifver sig från vattnet in i skogarne, ganska långt från detsamma. Genom sitt nakna ansikte påminner han mycket om en mindre gam. Det stora boet skall byggas i höga vid flodstränder stående träd.

Insektvärlden var här vid kusten, som nämndt, ej så rik och understeg vida mina förhoppningar. De först insamlade insekterna uppåtos dessutom af de små här allestädes närvarande faraomyrorna, våra gamla bekanta från sockerskålarne ombord på Erna under utresan, men hvilka jag först nu riktigt skulle få lära känna i deras infernaliska förmåga att uppspåra och uppäta insekter, fåglar och dylikt, som någon stund lämnades utan tillsyn.

Ja till och med då djuren lades på en tallrik midt på bordet, såg man snart rader af dessa små myror vandra upp för bordsbenen och angripa desamma.

Bland under dessa dagar erhållna fynd var äfven en klippdass (Hyrax dorsalis) af en liten kanins storlek, den enda jag skulle få af dessa i sin byggnad både om gnagare och elefantdjur erinrande mammalia

Vi hafva förut, i inledningen, omnämnt, att Kamerun är beläget i det zool. Västafrikas litorala centrum, påpekat den stora själfständighet, som utmärker denna underregion och uppdragit dennas ungefärliga begränsning.

Innan vi fortsätta våra undersökningar af traktens djurvärld, vilja vi något närmare belysa dessa frågor, se till, huru Afrika i sin helhet från djurgeografisk synpunkt ter sig, och uppdraga subregionens närmare konturer, sådana de visat sig framstå vid nyligen utförda genomgående studier af ett par omfattande djurgrupper.

På grund af den typiska öfverensstämmelse, som utmärker djurvärlden inom vissa större områden af jordklotet, har man uppdelat detta i flera zoologiska regioner med underregioner, hvilka vidare stundom kunna grupperas i mer eller mindre väl begränsade smärre områden. Af dessa regioner äro två representerade inom Afrika nämligen den »palearktiska» i norr samt den »etiopiska».

Den etiopiska regionen, Afrika söder om den 18 breddgraden, sålunda ej omfattande länderna norr om Sahara, hvilka, anslutande sig till den nordligare, palearktiska regionen, som här åt söder har sin afslutning, och med hvilken regions fauna dessa trakters representanter inom djurvärlden typiskt öfverensstämma, delas i tvänne zool. sub- eller underregioner: det västliga skogsområdet och det östligt-sydliga stäppområdet, från hvilket senare världsdelens södra, eller mer sydvästra, delar, liksom äfven Madagaskar, stundom afskiljas som själfständiga underregioner, hvad den förra vidkommer med en mot den östliga dock ofta svagt markerad begränsning.

Det zool. Västafrika omfattar hela det stora skogsområdet från omkring 15° nordl. till omkring 10° sydl. bredd och in till de stora sjöarne. Från Nordafrika skiljer sig denna subregion skarpt och naturligt genom ökentrakter, och äfven i söder är begränsningen ofta liknande.

Det ligger emellertid i sakens natur, att begränsningen af ett så vidtomfattande område i zool. hänseende ej låter sig så preciseras, att gränserna öfver allt skarpt kunnat uppdragas. Äfven om detta i och för sig vore möjligt, har det förhållandet, att stora områden ännu förblifvit outforskade eller i alla händelser äro allt för litet kända, hittills ställt sig hindrande i vägen för ett sådant mål, hvartill vidtomfattande samlingar från hela området utgöra nödvändiga förutsättningar.

Zoologiska Västafrika — I och II — enl. Reichenow, begränsadt på grund af studier öfver fåglarne.

På grund af fåglarnes utbredning har prof. Reichenow nyligen begränsat det zool. Västafrika så, att det omfattar skogsområdet från Gambia i norr söder ut till mellersta Angola, till vattendelaren mellan floden Kuanza och den söder därom i Benguella, strax norr om staden med detta namn utmynnande floden Katumbella. Härifrån går gränsen inåt kontinenten rakt åt öster mot Njassa-sjön, dit den dock ej fullt når fram, till vattendelaren mellan Kongo och Sambesi söder om Tanganjika,

följer denna sjös västra strand, vidare bort till Victoria Njansa, hvars norra och östra strand den äfven omfattar, i nordost sträckande sig till och omslutande Njamnjamlandet. Det omfattar alltså enligt Reichenow Gambias, Voltas, Nigers, Sannagas, Kongos och Kuanzas flodområden.

I motsats till de väster om Victoria Njansa belägna områdena bilda de öster därom varande i allmänhet slättland, hvilka dock vid flodmynningar och dalar kunna uppvisa en praktfull urskog med typiskt västafrikanska djurformer. Här synas sålunda de sista utlöparne af skogsregionen skjuta fram, och det zool. Västafrika i denna riktning hafva sin afslutning, åt öster begränsadt af Massailandets öde steppar. Den säkerligen af de flesta af våra läsare väl kända grå, rödstjärtade papegojan »jako» (Psittacus erithacus), den kanske allmännaste af våra burpapegojor och en af de mest typiska representanterna för Västafrikas fågelvärld, förekommer ännu i Usoga norr om Victoria Njansa. Det östligt sydliga steppområdet omfattar världsdelens södra delar nordväst till vattendelaren mellan Katumbella och Kuanza och mellan Sambesi och Kongo, Ostafrika väster till Tanganjika och Victoria Njansa, utom dess närmaste trakter i öster och norr, Nordafrika från vattendelaren mellan Nilen och Kongo, Tschadområdet och vidare bort till och med Senegalområdet i nordväst. Begränsningen här i norr är emellertid ej fullt fastställd.

I subregionens norra kustområde finna vi nämligen en fauna, som delvis blifvit uppblandad med östliga och nordöstliga former och bragt i tvifvel, huru stor del som rätteligen bör räknas till den västra subregionen.

Vid sina monografiska studier öfver etiopiska regionens dagfjärilar har prof. Aurivillius, för så vidt det gäller dessa insekter, förlagt subregionens norra afslutning något längre i söder, ungefär vid 10 graden.

Huru långt den västafrikanska subregionen sträcker sig inåt landet ofvan öfre Guineas kust är ej heller fullt kändt, då stora trakter här ännu förblifvit zoologiskt outforskade. Emellertid möter man snart innanför det skogiga kustområdet former, som tillhöra Ostafrikas fauna, hvars subregion från öfre Nilen i ett långt bälte skjuter fram åt väster mellan detta skogsparti och öknen, som bildar regionens begränsning åt norr.

Så väl det västliga som det östligt sydliga området kan, åtminstone då det gäller fågelvärlden, uppdelas i flera grupper med viss karaktäristisk enhetlig prägel, mellan hvilka dock naturligtvis än mindre några skarpa gränser kunnat uppdragas.

Till dessa senare områden hafva vi öfre och nedre Guinea.

Zoologiska Västafrika — det mörkast betecknade området — enl. Aurivillius, begränsadt pa grund af studier öfver dagfjärilarne.

Gränserna mellan dessa, hvilka i detta fall numera rätt säkert kunnat fastställas, bildas vid kusten af Kamerunbärget.

Då just gränsområdet mellan öfre och nedre Guinea norr om bärget vid tiden för resan ännu var fullt okändt, voro dessa trakter af mer än vanligt intresse och zoologisk betydelse och deras snara genomforskande var ej minst från djurgeografisk synpunkt med förväntan motsedd.

Efter denna öfverblick öfver begränsningen af den zoologiska subregion, i hvars centrala delar vi nu befunno oss, skola vi se till, hvad denna plats under de få dagar, vistelsen här denna gång varade, ytterligare hade att erbjuda, dess närmare utseende, vegetation och allmänna karaktär.

Det var följande dags förmiddag. Blicken gled ut öfver den framför faktoriplanen sakta förbiflytande Bekongole, som just här gjorde sin sista korta böjning före utloppet i hafvet, då en liten sandrulling visade sig på den svarta basaltstranden midt öfver floden.

Med en ung neger som paddlare steg jag ned i en vid bryggan liggande kanot och styrde från land; allt närmare gled denna öfver ytan mot den som ett klot hoptryckta fågeln. Oroad löpte han snabbt fram på stranden rörande benen med en sådan hastighet, att de liksom försvunno, stannade, utstötte ett klagande läte, mycket liknande det från våra sandrullingar, och gaf sig slutligen under upprepade ljudande toner bort för att snart åter slå ned på den här ljusare stranden. Det var en Charadrius tenellus, till storlek liknande vår mindre sandrulling, men utan mörkt bröstband. Öfversidan var blekbrun med tydlig kanelbrun skuggning, pannan och hela undersidan hvita, den senare med rödaktig skuggning på bröstet; ett streck mellan näbb och ögon svart. De stora, klara ögonen voro mörka. Det var en vid Bibundi vanlig fågel, liksom den äfven sågs vid hafsstranden längre upp åt Meme. Föga skygga tilläto de att man kom dem ganska nära, där de ett par tre tillsamman eller enstaka löpte fram utmed stranden eller stodo i vattenbrynet.

Från hafsstranden styrde vi stegen tillbaka nedåt Bekongoles sakta rinnande strömfåra.

Strax ofvan mynningen förenade sig två armar af denna från bärget kommande lilla flod eller, om man så vill, bäck. Det där emellan närmast liggande låga, vid flod öfversvämmade landet var till större delen betäckt med en vegetation af vinpalmer (Raphia vinifera), coffeaceer, Myristica-arter, små hvassa phoenixpalmer (Phoenix spinosa) och andra växter af mindre höjd, skrufpalmer (Pandanus) o. s. v.

Här rådde för tillfället ebb, och det låga vattenståndet tillät mig att tämligen torrskodd intränga bland träd och palmer. Under tiden hade ännu en ung neger slutit sig till oss,

Marken var något slammig, ehuru underlaget utgjordes af sand och småstenar, som äfven betäckte flodbädden. Den genom bladverket nedsilande solen brände med sin fulla styrka, luften var varm och fuktig som i ett växthus, och allt omkring ingaf känslan, att vi nu voro långt borta från hemlandets svala skogar.

Plötsligen hördes en högljudd fågelröst, ett kort och bestämdt »kro!» efter ett ögonblicks paus följdt af en hel rad dylika snabbt på hvarandra följande läten. Ifrigt pekade mina svarta nedhukade följeslagare under ropet »look, massa!» framför sig och några ögonblick därefter framskymtade mellan löfverket en hjälmfågels karmosinröda vingar.

Som en skata dök fågeln med hopfällda vingar ned bland träden, höjde sig åter och var just i begrepp att styra öfver till andra sidan, då ett skott hejdade den och kom den att nedfalla på stranden. De i solen skimrande vingarne darrade ännu, då vi banat oss väg till floden genombrytande de täta snåren, och med en känsla af sällsam hänryckning upplyfte jag den praktfulla varelsen. Det var en Turacus meriani, infödingarnes »koka», en af dessa trakters vackraste men äfven allmännaste fåglar. Hela öfversidan skimrade i stålblått, som på den långa afrundade stjärten öfvergick till metalliskt grönt, hufvudet och hela framsidan voro gröna, och den uppresbara fjäderkammen i spetsen liksom vingarnes flesta handpennor karmosinröda. Under ögat gick ett hvitt streck bakåt, och de bruna ögonen voro kantade med en naken, röd ring.

Det gula, delvis röda, tämligen korta och höga näbbet, påminde, ehuru det ej var så starkt böjdt eller var försedt med så stor hake, något om ett ugglenäbb.

En af områdets mer karaktäristiska fåglar anträffades denna hjälmfågel sedan nästan dagligen under exkursioner i skogarne; den tillhör pisangätarnes, musophagidernas, grupp, ett dock rätt vilseledande namn, då väl knappast vare sig denne eller hans släktingar förtära pisanger eller bananer. Åtminstone var ej så förhållandet i dessa trakter, där dylika frukter dock förefunnos i öfverflöd.

Bladrika lägre kronor i den täta buschskogen, snärjen af kring de större trädens stammar sig slingrande lianer och andra klängande växter äro deras mest omtyckta uppehållsorter, och härifrån

hör man ofta deras karaktäristiska, kråklika stämma ljuda. Oroas de härvid blifva de genast tysta, titta med nedåt- eller framåtsträckt hals och upprest fjäderkam nyfiket fram mellan det täta bladverket, oroligt rör sig den breda stjärten hit och dit, hvarvid de ofta förråda sig genom ett om skatans påminnande hväsande läte. Till rösten påminna de om kråkan, och lefnadssättet är nötskrikans oroliga kringstrykande.

Men äfven däri erinra de om dessa senare, såsom de hos oss uppträda om hösten, att de stundom högljudda fåglarne störda hastigt blifva tysta, obemärkt smyga sig bort och med ens liksom försvinna. Under sitt kringströfvande i skogarne uppsöka de frukter: fikon, dadlar, bär och dylikt, som utgöra deras föda, men äfven animaliska ämnen: insekter, snäckor m. m. ingå i denna. Köttet är ganska godt och gaf mången gång en välkommen omväxling mot de ständiga konserverna, om ock steken just icke var så stor.

Men åter voro vi på väg brytande oss fram genom snärjena längs stranden uppåt den lilla floden, då några välkända, klangfulla, klagande och hvisslande toner hördes. Det var en gluttsnäppa (Totanus glottis) en af de 11 svenska vadare jag under resan i Kamerun skulle påträffa.

Dessa voro: mindre sandrulling (Charadrius minor), drillsnäppa (Actitis hypoleucus), gluttsnäppa, rödbent snäppa (Totanus calidris), gropsnäppa (Totanus ochropus), grönbent snäppa (Totanus glareola), småspof (Numenius phæopus), spofsnäppa (Tringa subarquata), skärfläcka (Recurvirostra avocetta), grå häger (Ardea cinerea) samt purpurhäger (Ardea purpurea).

Vi fortsatte vår väg längs flodbädden, än på stranden, än, där denna väg af det utskjutande bladverket, stammar och buskager var stängd, längre in, stundom nästan krypande på händer och fötter på den sumpiga marken.

Solen strålade öfver det sakta framglidande vattnet, och icke en vindfläkt rörde den af varm fuktighet mättade luften. Men ändock kändes hettan ej här så tryckande till följd af flodens svalkande inverkan. Stundom, på bredare ställen, var vattnet så lågt, att jag nästan utan att blöta fötterna på de blottade stenarne kunde öfvergå floden, och äfven om foten glidit i vattnet, hade risken ej varit stor.

Emellertid gick blicken längs det saftiga bladverket af den stränderna omgifvande tropiska vegetationen, hvarifrån då och då okända toner hördes. Ett fint pipande ljud kom mig att se nedåt ytan, och längs denna skjuter då en liten i blått och rödt prålande fågel af ej fullt en sparfs storlek fram för att slå ned på en under det skyddande löfverket utskjutande gren. Det var en isfågel, ehuru af vidt skildt slag mot den förut i farmen fällda. Det visade sig vara Alcedo Guentheri, tillika med den förutnämnde områdets allmännaste isfågel. Hela öfversidan var ultramarinblå på mörk botten, skarpare, ljusare och liksom vågig på hufvudets öfversida, hvilket med det mörka näbbet i längd motsvarade nästan hela fågeln i öfrigt. Undersidan var vackert roströd, på strupen blekare, gulaktig, bröstet svagt vattradt med blått och ögonen mörka. Mellan skuldrorna glänste en skarp koboltblå fläck, och äfven bakryggen hade denna intensivt blå färg, hvilken synnerligast framträdde under fågelns flykt. De korta benen voro röda och stjärten mycket liten.

Allmännast anträffades denna isfågel i mangroveskogen vid Memes, Massakes, Ndians och Rio del Reys delta, dock, ehuru vida sparsammare, visande sig uppför dessa floder. Här vid Bekongole var den en hvardaglig företeelse. Till skillnad från H. senegalensis är han bunden vid vattnet; aldrig finner man honom bland träd och buskar i farmer, i skogsgläntor eller dylikt långt från sitt våta element. Då vattnet vid ebb drager sig tillbaka blottande de vidsträckta gyttjebankarne utmed mangroveskogens kanaler, då börjar i dessa sumptrakter deras egentliga jakttid, och de eljest i skogen sittande fåglarne begifva sig ut till brynen utmed sumpkanalerna för att från öfver ytan framskjutande, af det skuggande löfverket skyddade grenar bedrifva sin jakt på de slamkrypare eller hoppfiskar (Priophthalmus Koelreuteri var. papilio), som där i massor hoppa kring eller klättra upp på mangroveträdens förgrenade rotverk. Vanligen träffas de parvis, orörligt sittande på grenarne, eller surra de pilsnabbt fram öfver ytan.

Under följande dagar företogos exkursioner inåt kakao- och tobaksfarmen kring den tyska firmans faktori, och här på den mer öppna terrängen visade sig en ofta rik fågelvärld.

På den genom farmen förande större vägen spatserade små

dufvor (Chalcopelia afra), hvilkas bekantskap vi redan gjorde under första besöket i land vid Kamerunstäderna, omkring eller hvilade på grenarne af här och där befintliga mindre träd. Här träffades äfven regelbundet en liten grässångare (Cisticola rufopileata), brungrå med roströd hjässa. Oftast såg man den lifliga lilla fågeln som en buskskvätta på högsta spetsen af lägre träd eller buskar, hvarifrån den, orolig, med högt upphöjd utbredd stjärt och slående med de sänkta vingarne lät höra sin raska och trefliga ehuru ej vidare vackra, sträfva, drillande sång, som kanske närmast vore att förlikna vid gråsångarens (Sylvia cinerea). Alla årstider var den här allmän.

I toppen af de små kakaoträden lyste på långt håll den svarta droppfinken (Spermospiza guttata), en väfvarfågel, i sin bjärt röda och svarta dräkt, den förra färgen utbredd öfver bröstet och dess sidor upp öfver strupen och hufvudets sidor samt på öfvergumpen. Honan, efter hvilken arten fått sitt namn, är under ljust droppfläckig. Den bebor med spridda träd försedd öppnare terräng, och här i farmen, där partier med högt, tätt växande elefantgräs omväxlade med odlingarne med sina spridda palmer och träd hörde den till de vanligaste företeelserna. De voro aldrig samlade i flock utan hoppade enstaka eller parvis omkring i det höga gräset eller sutto på de låga kakaoträden, hälst i högsta spetsen. Ofta såg man dem på marken, däremot icke i höga träd. Deras föda bestod af frön och späda knoppar, som ofta fyllde kräfvan af fällda exemplar.

Bland palmerna uppehöllo sig stora hornskator (Ceratogymna elata) sökande palmnötter, hvilkas oljiga bastskal de med begärlighet förtärde. Denna präktiga art, den största hornskata, som påträffades inom området och tillika med C. atra den största i Afrika, var isynnerhet under regntiden allmän i Bibundi, där jag nästan dagligen såg henne i mindre flockar eller något par tillsamman. De äro skygga, vilda och försiktiga och ej lätta att närma sig. Vid ringaste tecken till fara utstötte de sina skarpa trumpettoner och flögo under bullrande flykt åt skogsbrynet uppåt bärget, till där stående silkebomullsträd, på hvilkas yttersta, sviktande grenar de slogo ned bland det täta löfverket. Utom oljenötter och andra frukter förtära de äfven insekter såsom stora skalbaggar o. s. v. Länge skulle dessa skygga djur trotsa

alla försök att komma dem inom skotthåll, och först under regntiden lyckades det just utanför tyska faktoriet, dit jag af dess gästvänliga innehafvare då liksom flera gånger var inbjuden, att fälla det första exemplaret. Åtföljd af en landsman hade jag gått ned från verandan för att skjuta några af de nämnda svarta droppfinkarne, som lyste bland kakaoträden. Ett par dunstskott lågo i bössan, som jag just höjde för att blifva ägare af en prålande hane, då ett rop från min följeslagare: »se, där flyger en hornkorp!» kom mig att sänka bössan. Ja, snedt från skogen susade en sådan fram och föll till min glädje för ett i hast ombytt gröfre skott. Maken fick jag strax därpå i en palm vid faktoriet. Det var en ståtlig fågel af nära en meters längd, svart, ofvan glänsande, stjärten var hvit med ett par svarta midtpännor och under strupen nedhängde en naken blå och hvit säck såsom på en kalkon. Det ofantliga näbbet var försedt med en framtill aftrubbad hjälm, hvars öfre del var hvit, under det dess undre del liksom näbbet var gråsvart; ögonen voro röda.

Honan, som ofta är något mindre, har brunt hufvud och vida mindre hjälm.

Inga af områdets fåglar hafva en så bullrande flykt som de stora hornskatorna eller hornkorparne, såsom denna stora mörka art här äfven kallades, och vanligen hör man dem i luften långt förr, än man får syn på dem.

Som nämndt tjänar oljenötterna ej blott fruktätande fåglar utan äfven roffåglar, såsom den omnämnde gamhafsörnen, till föda. Ytterligare ett exempel härpå hafva vi i ormhöken (Polyboroides typicus), en roffågel af en dufhöks storlek. Den gamle fågeln är ofvan liksom hals och bröst askgrå, buken tvärbandadt svart och hvit, näbbets vaxhud och ansiktets nakna delar samt fötterna gula. Yngre fåglar äro mörkbruna. Den är utbredd öfver hela det etiopiska området.

Vid Itoki och Bonge var denna roffågel under torttiden icke sällsynt, men mycket oftare anträffades han under regntiden i juli och augusti vid Bibundi, där han då nästan dagligen visade sig i där växande oljepalmer, hvilkas nötter han delvis förtärde genom att afslita och uppäta deras oljiga basthölje. Äfven larver funnos i mängd i kräfvan af dessa fåglar, som för öfrigt lefva af ödlor, grodor, flädermöss och dylikt. Med flaxande vingar

sutto de fastklamrade på stammar eller vid palmkronor, vid hål och dylikt, sökande sin föda. Än sågos de enstaka, än flera i hvarandras närhet, säkerligen tillhörande samma familj, då bland de vanligare yngre, bruna en eller annan grå fågel visade sig. Seglande fram i luften lyfta de vingarne då och då till jämna, afmätta slag. Men då solen sprider sitt gyllene sken från molnfri himmel, då allt i naturen andas frihet och kraft; då blir dem jorden för trång och höjande sig i stora bågar stiga de allt högre upp i den rena etern, öfverblickande land och vatten, höjder och dalar, skogar och slätter.

Men ännu några fåglar karaktäriserade denna kustplats.

Palmseglare (Tachornis parva), mycket liknande våra tornsvalor, ehuru mindre och smärtare, jagade med hvinande fart genom luften och försvunno mellan palmernas grofva bladstjälkar, där sannolikt deras egendomliga af bomull och fjäder byggda och med ett geleartadt, stelnande sekret öfverdragna bon befunno sig. Metallglänsande nectarinider (Cinnyris-arter) besökte det blommande melonträdet (Carica papaja) och andra växter, och från låga kronor lät Pycnonotus gabonensis, dessa trakters näktergal, sin klangfulla stämma ljuda.

Snart var tiden inne att lämna Bibundi för att fortsätta resan inåt landet, då det var beslutadt, att alla landsmännen för att gemensamt fira julen skulle sammanträffa vid Bonge, svenska firmans hufvudfaktori, beläget vid floden Meme. Seende att det vid kusten — utom hvad fågelvärlden beträffade — för mig just ej var mycket att få, och de gjorda fynden af anförda skäl dessutom antagligen voro af mindre värde, medtog jag hela min utrustning för att direkt kunna fortsätta till den plats, jag uppgjort såsom utgångspunkt för mina zoologiska undersökningar i det inre nämligen Itoki vid floden Massake. Sedan allt för afresan låg färdigt, togo vi afsked af de vänliga tyskarne, hvilka i gnistrande champagne bjödo oss ett auf Wiedersehen!

Ett af vinpalmer begränsadt creek.

Från kusten inåt urskogarne.

Den 21 december styrde vi vid half 8-tiden till hafs med firmans lilla ångslup »Bibundi» för att längs kusten norrut nå flodernas vidsträckta deltaland och genom dessa fortsätta färden uppför Meme till Bonge faktori.

Det var en strålande klar dag; hela naturen badade i ett haf af ljus. Den orörliga luften kändes ännu på morgonen frisk, och blicken gled hänryckt öfver den blanka ytan bort mot strändernas täta vegetation.

Praktfullt är också i sanning det natursceneri, som här på hafvet, då man en sådan dag lämnar Bekongole, utbreder sig för ögat. I söder det imponerande Kamerunbärget, upptornande till en höjd af nära 4,000 m., nedtill betäckt af den i olika grönska skiftande urskogens såsom ett böljande haf sig utbredande

täta kronor och med sin kala hjässa höjande sig högt upp i den eterblå rymden, utmed kusten den ogenomträngliga, genom en smal sandig strand från hafvet skilda urskogen, under det att den allvarliga, allt mer framträdande mangroveskogen mot norr begränsar synfältet. Af djurlifvet synes under en sådan färd längs kusten icke mycket. Stora, gulnäbbade, ofvan ljust blågrå, under liksom pannan hvita, med svart hjässa försedda tärnor (Sterna maxima) påminnande om våra skräntärnor sutto massvis på sandbankarne utanför Betikka ba Malalle. De syntes vara bundna vid hafvet. Aldrig såg jag denna sedan ofta iakttagna tärna enstaka eller i svärmar begifva sig upp för floderna, icke en gång till de af mangroveskogen begränsade kanalerna, hvarest däremot några gamla bekanta från vår fauna: svarttärnan (Sterna nigra) och småtärnan (St. minuta) gärna uppehöllo sig. De hafva icke heller våra tärnors elastiska flykt utan påminna mer om måsar, då de under jämna vingslag stryka fram öfver hafvet. En gamhafsörn drog stundom fram utmed stranden, spårande efter något af hafvet uppkastadt byte, under det att skriande papegojor i skaror foro fram öfver skogen.

Efter något mindre än en dagsresa foro vi in i den täta, rätt låga mangroveskogen, som på stora vidder utbreder sig vid flodernas mynningar.

En helt annan bild af natur, djur- och växtvärld visar sig vid inträdet i dessa egendomliga sumpskogar, än den man finner i landets öfriga skogar.

Oerhörda massor af slam och dy, som isynnerhet under regntiden af de högt öfver sina bräddar svällande floderna medföras inåt landet, afsätta sig så småningom vid deras mynningar i det lugna hafsvattnet och bilda där stora slambankar, hvari blott mangroveträden (Rhizophora mangle) med sina vidt förgrenade rotmassor och sina från grenarne nedhängande, stödjande luftrötter kunna finna nog fäste.

Växande tätt tillsammans bilda de ett oändligt antal större eller mindre öar skilda genom smalare eller bredare kanaler, »creeks», i hvilka en med ebb och flod fallande eller stigande vattenmassa är i nästan ständig rörelse. Det är också utan tvifvel de fram och åter gående vattenmassorna, som brutit och underhålla dessa vägar genom sumpskogen.

En ny gök från buschskogarne vid Ekundu.

Efter akvarell af *Axel Ekblom.*

Mangrove (Rhizophora mangle).
Dessa träd bilda de vidsträckta sumpskogarne vid flodernas mynningar. Genom sitt rikt förgrenade rotsystem och sina från grenarne nedhängande lufttrötter kunna de finna fäste i dessa moras. På rötterna synas massor af balanider.

Emellertid ånga vi under den lilla slupens ideliga frustande och stampande in i den enformigt gröna, ganska lågväxta skogen med dess egendomliga luftrötter och bisarrt formade, som ormar i hvarandra sig slingrande vattenrötter, hvilka borra sig ned i den slammiga, stinkande modden.

Så länge grunden ännu är så lös och dyig, är mangroven ensam härskande, då den genom sina förgrenade vattenrötter och de från grenarne nedlöpande luftrötterna, hvilka på alla sidor stödja den, är för en existens i denna terräng vida lyckligare utrustad än någon annan högre växt.

Men då marken blir fastare och stadigare, och därmed tillvaron för andra växter förbättrad, uppträder snart en mäktig rival, med hvilken den sedan har att utstå en häftig kamp för tillvaron, nämligen vinpalmen (Raphia vinifera). Här och där spåra vi under vår färd ett och annat exemplar af dessa praktfulla liksom jättebuketter bildande växter inklämdt mellan sina högrestare medtäflare och ur stånd att fritt utbreda sig; men alltmer måste mangroven gifva vika för raphian, som slutligen blir ensam herre på större eller mindre områden. Här utvecklar den nu hela sin styrka och skönhet. De ofta 25—30 fot långa bladskaften åt båda sidor utsändande skiftevis ställda, lancettformiga småblad, höja sig resligt än uppåt, än åt sidorna, bildande en enda ofantlig bukett. Palmernas besjungna och beprisade pelarstam ser man ej hos raphian, utan den korta stammen döljes vanligen ända från roten af de från dess sidor utskjutande bladskaften.

Väl segrare hafva palmerna börjat en ännu häftigare strid sins emellan; hvar och en utbreder sina ofantliga blad likt skyddande och värjande armar för att skaffa sig en rymlig och luftig plats; alla omgifvande sträfva emellertid åt samma mål, bladen prässas in mellan hvarandra, och ett tätt, för solstrålarne knappt genomträngligt bladverk har uppstått, som förkväfver hvarje lif, som söker spira upp därunder. De närmast randen stående palmerna böja sina blad öfver kanalen, bildande så, om densamma är af mindre bredd, en tunnel med behaglig svalka, en uppfriskande omväxling mot den ute på öppna vattnet ofta rådande skarpa hettan. Då vattnet vid ebb drager sig tillbaka, och den slammiga bottnen vid sidorna af dessa vattengator, hvilka

liksom en labyrint i alla riktningar genomkorsa skogen och komma den att splittras i otaliga öar, blottas, börjar ett rörligt lif i den enformiga sumpskogen. Skaror af Gobius-liknande, omkring 6—14 cm långa fiskar, de redan förut nämnda slamkryparne, den hufvudsakliga födan till dessa trakters fågelvärld, närma sig nu de blottade dybankarne, höja sitt med långt utskjutande ögon försedda hufvud öfver vattnet och begifva sig skarvis upp på bankarne. Skrämda försvinna de hoppande och simmande utför slammet ned i det grumliga vattnet; men strax därpå visar sig det ena paret ögon efter det andra öfver ytan, till dess att stora fläckar af densamma är täckt af dem.

Det är i sanning egendomligt att se dessa hundratals ögon stirrande skjuta upp ur det grumliga vattnet, som förtar bilden af den under varande kroppen. Utan fruktan för den glödande solen hoppa de därpå med sina till ett slags armar ombildade bröstfenor åter upp på bankarne och klättra upp för mangroveträdens sluttande rotverk. Isfåglar, hägrar och skuggfåglar, deras rofgiriga fiender, låta nu ej länge vänta på sig; och snart finna vi en ofta rätt omväxlande fågelvärld, där kort förut endast vatten, begränsadt af en ända till dess yta nedhängande mur af mangroveträdens täta löfverk var att se.

Den bruna skuggfågeln (Scopus umbretta) en om såväl storkarne som hägrarne påminnande fågel af omkring en storspofs storlek, hvilken förut hvilat mellan rötterna eller på trädens grenar, flyger nu ned på de af fiskar vimlande bankarne. Med vågrät eller något framåtböjd kropp, tillbakakastad hals och snedt nedåtböjdt näbb spatserar han långsamt och afmätt omkring bland det rika bytet, hoppar plötsligen under några vingslag ett stycke framåt, griper en fisk, som försvinner i hans vida hals, och fortsätter så lugnt sin väg.

På en ur slammet uppskjutande stake sitter spejande en grå och hvitbrokig isfågel (Ceryle rudis), en släkting till den vackra blå, hvita och svarta kungsfiskare, vi känna från Bibundi farm, och ungefär af samma storlek.

Plötsligen höjer sig den lugna fågeln ett ganska högt stycke i luften, stannar som en tornfalk med skakande vingar, öfverskådar vattenytan och skjuter rakt ned på sitt utvalda byte.

Under tiden gick ångslupen fram ej långt från creekets ena

På jakt i mangroveskogen.

Umbrettastorken eller skuggfågeln; en af mangrovesumparnes mest karaktäristiska fåglar.
Efter lavering af G. Swenander.

sida, där de täta bladmassorna hängde ned ända till vattenbrynet. Det tjocka vattnet var ogenomskinligt, gulgrått, och förtog bilden af de ofta ej så små fiskar, som stundom kommo upp ända till ytan, där endast vattnets rörelse vid häftiga slag af deras stjärt eller kanske någon gång en uppskjutande rygg förrådde deras närvaro. Det var ofta malfiskar, silurider.

Vid en sväng af creeket förrådde några starka svajande rörelser borta i bladverket, att större djur där uppehöllo sig. Allt närmare komma vi platsen, och nu blef det lif i sällskapet. Det var en flock nunneapor (Cercopithecus mona), områdets allmännaste markatta och dessa sumptrakters mest karaktäristiska däggdjur. Det är ett vackert djur. Ryggen och sidorna äro kastanjebruna, hjässan spräcklig af gröngult och svart, armarnes yttersida är svart, innersidan däremot liksom djurets hela undersida hvit. Utan svans är hon 45, med denna 60 cm.

Det är, som nämndt, områdets allmännaste apa. På en del platser i mangroveskogen förekom nunneapan så allmänt, att man, åtminstone under torrtiden, nästan dagligen kunnat anträffa henne, om man gjort sig möda att söka efter henne.

Trots sin allmänna förekomst voro dessa apor dock ingalunda lätta att fälla, då de med sin fina hörsel redan på långt afstånd märkte närvaron af varelser, som de hälst undveko, och att fälla ett exemplar fordrades därför ofta stor försiktighet. Bäst lyckades detta under färder nedför floderna eller vid medvatten i creeken, i det kanoten då kunde framglida utan buller.

Vid någon krökning kunde det då lyckas att öfverraska dem, innan de hunnit fly och försvinna in i skogen, hvarifrån man sedan hörde de gamla apornas hostande och stönande varningsläten. På raka sträckor af floden varseblifva aporna i de flesta fall kanoten på tillräckligt håll för att ha försatt sig i säkerhet, innan den hunnit fram; och då jägaren närmar sig platsen, där de nyss syntes, hör han blott bullret af de flyende djuren, då de med otrolig vighet kasta sig från krona till krona inåt skogen. Därinne kan man, om skogen är mindre tät, på behörigt afstånd se, huru de nu lugna djuren makligt spatsera längs grenarne, svinga sig öfver till andra träd och där på samma sätt vandra längs grenarne eller sätta sig på sina sittvalkar.

En plats, där dessa apor regelbundet anträffades, var mangroveskogen midt för bryggan vid Ekundu faktori på andra sidan om det ej mer än ett par hagelskotthåll breda creeket. Härifrån hördes om aftnarne deras hostande, rätt högljudda läte, som särskildt uppstämmes af den gamle vaktande hanen, då han upptäckte den sig närmande jägaren eller något annat, som uppväckte hans fruktan. Så snart dessa toner utstöttes, flydde de öfriga hastigt störtande sig från träd till träd, så att grenarne djupt gungade ned vid deras språng.

Men hvad lefva aporna af i dessa ensliga skogar, där knappt något för dem ätbart synes finnas?

Mer än en gång ställde jag mig denna fråga, som ej syntes så lätt att säkert besvara. Kanske förtära de liksom närstående apor, som jag i detta hänseende bättre lärde känna, insekter eller nära de sig möjligen äfven af mangroveträdens som det syntes dock knappt njutbara, kärfva groende frukter.

I den egentliga skogen lefva de gärna af oljepalmens mycket välsmakande nötter, hvilka ej blott negrerna utan äfven vi européer under vandringar i skogen ofta plägade suga på.

Under en färd i mangroveskogen vid Ekundu fick jag vid ett tillfälle i viss mån bekräftelse på det af resande ofta skildrade rörande beteende, sårade apor visa.

Det var en dag under torrtiden, och solen stekte hett på de jäsande blottade dybankarne.

Kanoten gled tyst fram öfver den grumliga ytan, då en rörelse i bladverket ofvan en af bankarne fäste min uppmärksamhet, och i nästa ögonblick störtade för ett skott en apa ned från kronan i modden.

Nu gällde det att uppfiska det dödligt sårade djuret. Att direkt bestiga en sådan bank är ej möjligt, och att halft simmande i den lösa gyttjan taga sig fram öfver den är förenadt med fara, då armarne kunna sjunka ned så långt, att man allt mer utmattad till slut ej förmår draga dem till sig, och hela ansiktet sedan kommer ned i dyn. Men negrerna visste råd. De lade sig på rygg, arbetade sig så med upphöjd framkropp medelst benen framåt, glidande öfver gyttjan som båtar. Uppkastad i kanoten reste sig den sårade apan vacklande, strök med handen upprepade gånger gyttjan ur ögonen och kastade den ifrån sig.

Vid denna egendomliga syn brusto negrerna ut i höga rop; själf kände jag mig ej riktigt väl till mods och skyndade att med ett kraftigt slag mot kanoten göra slut på djurets lidande.

Fram mot solnedgången voro vi vid resans första mål Ekundu, beläget vid det creek, som förbinder floderna Meme och Massake närmast fastlandet.

En dånande salut från ångslupens lilla kanon rullar fram öfver vattnet och ger eko i den framför oss liggande täta urskogen. Med höga rop besvaras den af de vid faktoriet samlade negrerna, under det att de väntande landsmännen vifta med sina hvita solhjälmar.

Herr Gunnar Linnell.

En rätt lång, mörk ung man i ljus dräkt hade redan på afstånd väckt min särskilda uppmärksamhet, och snart kunde jag tydligare urskilja dragen.

Visserligen hade de många år, som förflutit, sedan vi sist träffades, icke kunnat undgå att något förändra dem, en främmande blekhet och kanske ett större allvar lågo öfver dem, men de voro dock för väl bekanta sedan långa år för att ej genast igenkännas.

Det var min gamle vän och kamrat Gunnar Linnell, och detta möte hade bakom sig sin egen saga.

Vi voro under skoltiden klasskamrater och svärmade båda för resor och jakter i tropikerna. Mången kväll hade vi tillbragt bakom nedfällda gardiner, under det att fantasien förde oss långt bort till urskogarne.

Linnell gick alldeles upp i dessa idéer. Han slutade skolan, där han sista tiden icke intresserade sig för andra ämnen än

lefvande språk, synnerligast engelska. Och då han ansåg medicinska kunskaper nyttiga för en färd till tropikerna för att möjligen som läkare kunna medfölja någon expedition, ingick han en tid på apotek och öfvade sig hos en fältskär. Tillsammans med Knöppel, Lundin, Pettersson, Samuelsson och några till, styrde han, försedd med ett större resapotek, i aug. 1885 färden till Kamerun och upp på bärget. Deras mening var att tillsammans idka jakt och drifva handel med infödingarne, hvarjämte Linnell särskildt skulle blifva läkare. Denna senare plan, att agera medicinman bland de svarta, aflopp ej efter beräkning. Ty i stället för att betala begärde dessa efter tillfrisknandet »dash», en present för utståndna lidanden! Men expeditionen upplöstes efter någon tid, Lundin och Samuelsson dogo i feber.

Efter många svårigheter fick Linnell, som ej förfogade öfver tillräckliga medel för en självständig verksamhet, 1887 anställning hos Valdau och Knutson. Genom sin stora duglighet i förening med en ovanlig motståndskraft mot klimatet blef han snart underchef hos firman efter att ha varit föreståndare vid olika faktorier, af hvilka flera uppfördes af honom.

Under en tid, då Knutson och Valdau samtidigt voro i Sverige, ledde han firmans hela försäljning i Kamerun. År 1893 bildade han jämte två tyska ämbetsmän firman Linnell & C:o, som inköpte de stora kakaofarmerna vid Kap Debundscha, hvilka dittill misslyckats. Dessa plantager ha sedermera ökats genom jordinköp från staten. Linnell, som fortfarande vistas där, har sedermera skött plantagen med biträde af tyska och svenska medhjälpare. Numera har äfven Valdau ingått i detta bolag.

För resultaten af Linnells verksamhet på denna plats har dr Preuss lämnat en offentlig rapport, och regeringens ombud har vid redogörelse angående kakaoodlingen i Kamerun framhållit Debundscha-plantagets produkt såsom den till kvaliten bästa och per träd räknadt till kvantiteten den ymnigaste.

Under ett besök hos Knutson en tid före afresan kom jag att tänka på Linnell, som jag hade hört skulle vara i Västafrika, och frågade, om Knutson möjligen hört talas om denne.

Är det Gunnar Linnell? frågade Knutson, och på mitt jakande svar tillade han: jo honom känner jag, ty han är hos oss.

Farmhusen vid Kap Debundscha. I midten synes Linnell.

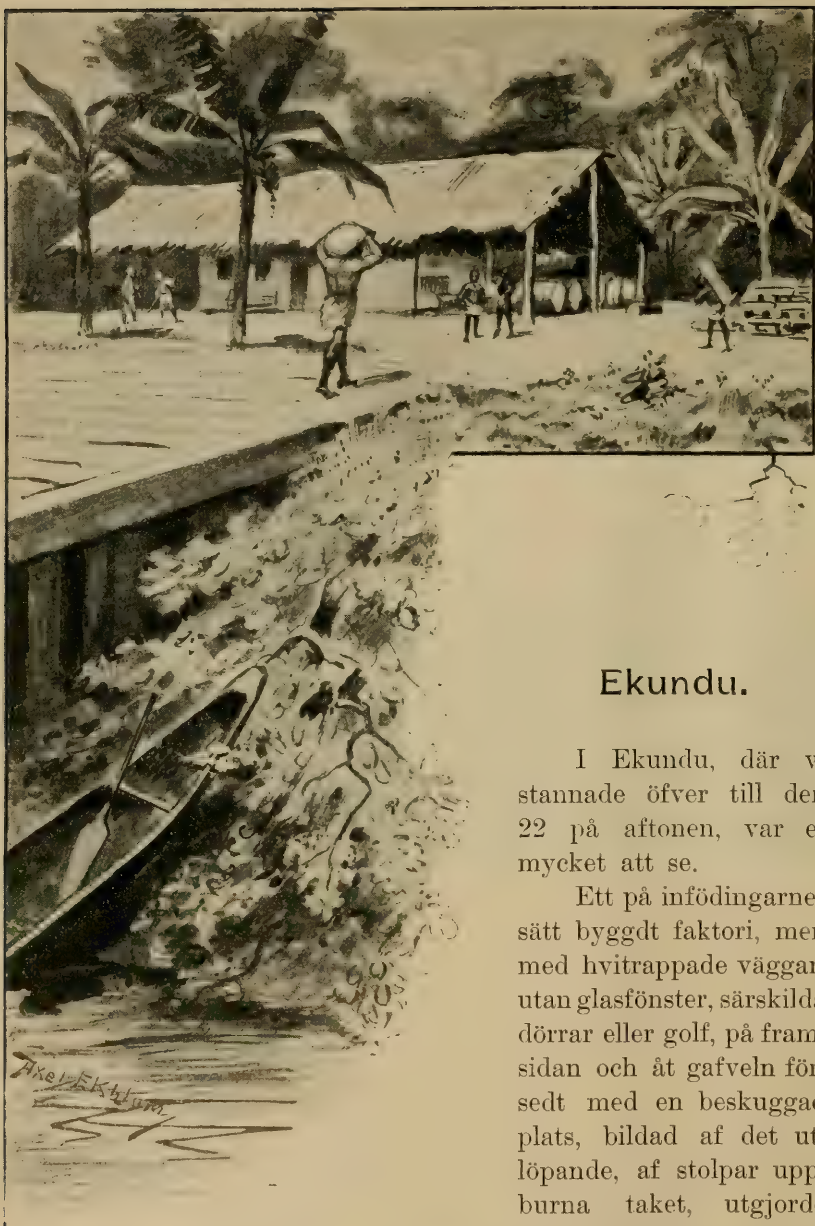
Träffar jag honom i Kamerun? invände jag förvånad.

Ja, han är vid ett af faktorierna.

Ja, där stod han vid bryggan, och efter många ödets växlingar återsågo vi hvarandra nu i tropikerna — och vår ungdomsdröm var förverkligad.

Fran Kap Debundscha. Boningshuset.

Ekundu.

I Ekundu, där vi stannade öfver till den 22 på aftonen, var ej mycket att se.

Ett på infödingarnes sätt byggdt faktori, men med hvitrappade väggar, utan glasfönster, särskilda dörrar eller golf, på framsidan och åt gafveln försedt med en beskuggad plats, bildad af det utlöpande, af stolpar uppburna taket, utgjorde hufvudbyggnaden. I den sandiga marken utanför stodo några spridda plantanstånd. På en omkrets af. väl ett par hundra alnar eller mer var den täta

buschskogen borthuggen. Något afskilda från faktoriet lågo tvänne andra hus, ett kök och ett hus för krunegrerna, det förra åt Massake, det senare åt Meme till. Bryggan vid Ekundu var nybyggd, stor och solid och hade säkert kostat mycket arbete. Midt öfver den framför gående väl ett par hundra fot breda kanalen, »Ekundu creek» utbredde sig den täta mangroveskogen, hvarifrån apornas hostande läten stundom hördes, en omtyckt uppehållsort för skuggfåglar, isfåglar och små hägrar (Butorides atricapillus). Bakom uthuggningen vidtog den svårgenomträngliga, täta, fuktiga buschskogen, som inåt behärskade hela landskapet.

Men äfven dessa enformiga sumptrakter ha sitt behag, om man har känsla och öga för dess sällsamma natur och det djurlif, som där rör sig.

Följande dag beslöt jag att i sällskap med Linnell företaga en första kanotfärd bland creek och dybankar, och sedan vi stufvat ned oss i en liten af en kruneger paddlad kanot, knappt bredare än vi själfva, och som endast några få tum höjde sig öfver ytan, gledo vi fram öfver det grumliga, gulaktiga vattnet bort genom det smalare creek, vid hvilket faktoriet låg, till dess utvidgning åt Meme. Här var det ganska bredt, och vi följde dybankarne åt landsidan, hvilka nu vid ebb sköto upp utmed mangroveskogen.

Ända från bryggan hade vi kunnat se några stora, hvita hägrar (Ardea alba) spatsera på bankarne, men de voro skygga. Oroligt sträckte de redan på afstånd de långa halsarne, stannade, vredo hufvudet liksom lyssnande hit och dit, till dess de under ett sträft kraxande lyfte de stora vingarne och med afmätta slag styrde bort till skogsbrynet i en närbelägen vik, där deras bländande hvita dräkt vackert aftecknade sig mot det gröna löfverket.

Öfver den breda sumpkanalen, som här utvidgat sig till en smalare sjö, sträckte en flock hornskator (Bycanistes Sharpei) fram under sin buktande egendomliga flykt. Det är icke utan, att dessa fåglar i sin hvita och svarta dräkt och ganska långa stjärt verkligen påminna något om skator. Grundfärgen är glänsande svart, kroppens undersida från bröstet, öfre och undre stjärttäckarne hvita. De mellersta stjärtpännorna äro svarta, de yttre

hvita. Det stora med listformiga afsatser försedda näbbet är kalkhvitt, dess midt mörk och undernäbbet försedt med mer eller mindre tydliga, sneda fåror. Längden från näbb till stjärtspetsen är omkring 60 cm d. v. s. rätt märkbart större än vanliga skator, som knappt nå 50. Dessa hornskator äro för mangrovetrakterna och innanför liggande täta buschskogar mycket karaktäristiska och fästa alltid uppmärksamheten vid sig, där de i sluten trupp draga fram öfver de breda kanalerna. Under en om hackspettarnes påminnande flykt skjuta de med några snabba vingslag, vanligen åtföljda af fåglarnes knarrande skarpa läte, genom luften, utspärra samtidigt vingar och stjärt, glida så några ögonblick genom luften allt mer sjunkande och höja sig åter under upprepadt skrik. Allt sker så taktmässigt, alla följas så noga, att man från första ögonblicket fäster sig vid den egendomliga gruppen. De äro emellertid ej lätta att fälla.

Ehuru jag nästan dagligen såväl här under mina upprepade besök som vid Kitta såg mindre svärmar af dessa fåglar, lyckades det först efter åtta månader att erhålla några exemplar, hvilket visar, huru skygga och svåråtkomliga de äro. Deras föda består till större delen af frukter.

På gyttjebankarne hoppade skaror af slamkrypare och skyndade vid vår ankomst att skarvis vända mot vattnet, där de försvunno i den grumliga smörjan för att snart åter visa sig och hoppande sprida sig öfver bankarne.

Då vi styrde in genom ett smalt creek hördes från den här glesa mangroveskogen ett klagande, högljudt läte. Under sakta paddlande närmade vi oss och varseblefvo på en vågrät gren, belyst af det bladverket genombrytande solljuset en ljust blå, svart och hvit isfågel, mycket lik den vid Bibundi vanliga Halcyon senegalensis, men något större. Ett skott genljuder och mellan de som armar i hvarandra sig slingrande mangroverötterna nedfaller den vackra fågeln. Nu gällde det att få tag i den. Vår kruneger kröp upp för de sluttande rötterna, som voro betäckta af gyttja och slemmiga, gröna alger, snäckor och små flinka krabbor (Sesarma Büttikoferi), hvilka löpte iväg långt upp mot stammen, och snart hade vi fågeln lyckligen i kanoten.

Utom genom sin storlek skiljer sig Halcyon Forbesi, som detta var, från senegalensis genom sitt blåa bröstband och sina

röda fötter. Det väldiga skarpa näbbet är ofvan rödt, undernäbbet svart.

Äfven denna fågel är för sådana sumptrakter ett karaktärsdjur, ehuru den äfven kan anträffas längre upp för floderna. I motsats mot senegalensis är det en äkta fiskare, hvars näring i dessa trakter förnämligast består af de nämnda hoppfiskarne eller slamkryparne. Några längre in i landet fällda yngre fåglar hade dock gräshoppor och skalbaggar i magen.

Längre bort på ett ur vattnet uppskjutande dödt träd satt en ormhalsfågel (Anhinga rufa) med gamlikt utbredda vingar, under det att den långa ormlika halsen med en skarp böjning låg tillbakakastad öfver ryggen. Det är en med våra skarfvar besläktad simfågel af, den långa halsen inberäknad, nära en meters längd. Fjäderdräkten är svart med lancettlika, hvita streck på skuldrorna, halsen rödbrun med ett hvitt, smalt band från näbbvinkeln längs sidorna ett stycke ned. Ormhalsfågeln är en för mangroveregionen karaktäristisk och där rätt vanlig fågel, som dock ej var så synnerligen lätt att fälla, då han vanligen uppehöll sig, där han hade fri utsikt rundt omkring och i tid visste att gifva sig bort. Vi voro ännu långt ifrån honom, då han kastade sig ned från grenen mot vattenytan, som han först ett stycke följde för att snart höja sig upp och draga bort längs skogsranden.

I vattnet sänka sig dessa fåglar så djupt, att vanligen endast den smala halsen blir synlig, under det att hela kroppen döljes under ytan.

Ehuru vattnet är deras egentliga element, där de dyka och simma med stor färdighet, äro de äfven goda flygare, som under parningstiden likt roffåglar höja sig högt i luften, sväfvande omkring i stora bågar.

Skulle det ej lyckas mig att fälla detta första exemplar jag såg, blef jag dock vid hemkomsten tröstad, då jag af en faktorist erhöll en ormhalsfågel, som han samma dag skjutit. Äfven en liten lefvande grågul halfapa (Otolicnus apicalis) erhölls här, hvilken några dagar beredde oss mycket nöje. Det var en unge; till svansroten mätte den 10, till den hvita svansspetsen 25 cm. Den lilla darrande stackaren sof nästan hela dagarne sammanhukad med djupt nedböjdt hufvud. Utan det minsta motstånd

lät hon taga sig med händerna och satt äfven lugnt kvar i den öppnade handen. Då och då lät hon höra ett fint pipande, klagande ljud. Hon syntes vara mycket ängslig att falla ned och kramade sig med de små mjuka händerna hårdt fast vid fingrarne, då man bar henne. Det var den mest godmodiga lilla varelse; de stora, runda, gulbruna ögonen stirrade uttryckslöst ut i rymden utan att afspegla vare sig viljekraft eller annan själsstyrka.

Men så var det också bara ett barn.

Efter en dags vistelse i denna sumptrakt, muskiternas förlofvade land, fortsatte vi på kvällen med tre stora kanoter och en båt för att uppför Meme nå Bonge faktori. Båten, hvari Jungner, Linnell och jag hade plats, roddes eller rättare paddlades af ett dussin kraftiga krunegrer. Det var för oss nykomlingar en egendomlig färd. Natten var klar, och vattnet glittrade i månskenet. Urskogen genljöd af denna underbara insektskonsert, som är så utmärkande för den tropiska natten och hos den nyss utkomne europén väcker så stor uppmärksamhet. Natt och dag, men synnerligast efter solnedgången, brusar denna kör, uti hvilken syrsor, gräshoppor och cicador gifva de kraftigaste ackorden, om äfven en del grodor och andra djur därvid ej häller äro att förglömma. Det gnisslar, drillar och gnäller i hvarje vinkel och vrå från urskogens täta gömmen upp till de skyhöga kronorna, och så fortgår det hela natten, tills den gryende dagen kommer en del af orkestern att tystna. Från palmerna hördes de flygande hundarnes (Epomophorus monstrosus) förnöjda, ständigt upprepade kacklande, äfven detta så utmärkande för denna stämning.

Men äfven vi smittades af det brusande lifvet, och sånger ljödo från båt och kanoter, där hvar och en stämde upp efter den gåfva, en gifmild natur förlänat. Aldrig hade väl förut svenska studentsånger ljudit på Meme.

Då vi slutat, uppstämde negrerna sina monotona men rytmiska melodier.

Men natten var långt framskriden, roddarne behöfde hvila, och så styrde vi in i en af öfverhängande löfmassor skyddad bukt och gjorde fast.

Nu gällde det att bland kaos af saker finna en hviloplats, och slutligen bestämde jag mig för en trälåda, på hvilken jag

hopkrupen, alltmer omsvept af en tät ur floden uppstigande kall dimma, tillbragte några sömnlösa timmar.

Slutligen strör den uppgående solen sitt guld öfver skog och vatten.

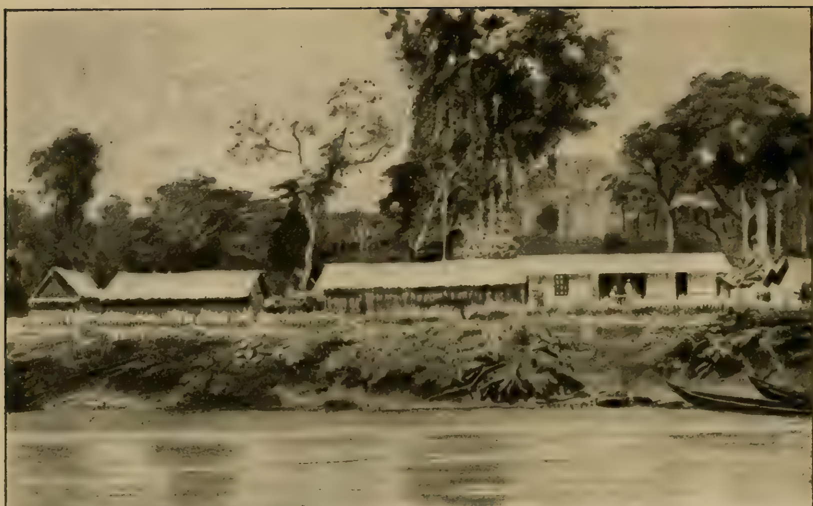
Det saftiga, af nattens dimma fuktiga bladverket, hvilket som en tät mur från ytan till trädens toppar begränsade den glittrande vattengata, på hvilken vi foro fram, glänste i det klara morgonljuset, och millioner vattendroppar återkastade som blixtrande diamanter de brutna solstrålarne.

De täta, hvita dimmorna hade så småningom upplösts, och öfver den sakta framlöpande vattenytan sköto redan några små svarta svalor (Hirundo nigrita) fram och åter, hälsande den nyvaknande naturen med sitt glada kvitter.

Från den ena strandens kronor till den andra sväfvade svarta hornskator (Lophoceros fasciatus) under gälla, skarpa skrik; den stora, skygga kungsfiskaren Ceryle maxima, ofvan skiffersvart beströdd med hvita droppfläckar, under hvit med roströdt bröst, sköt som en hackspett fram utmed vattnet för att långt framför oss slå ned bland de bladskuggade grenarne öfver floden, och från ett väldigt silkebomullsträd ljöd med korta mellanrum den hvithöfdade skrikhafsörnens (Haliaëtus vocifer) — vår vän sedan zool. trädgården i Hamburg — genomträngande, kacklande stämma.

Negrerna uppstämde sina rytmiska sånger, och de olika kanoternas förare sporrade de sina att komma i têten, hvarvid en vild täflan uppstod. Vattnet yrde om dem, och headmännens hetsande rop ljödo från båt och kanoter.

Här och hvar, ofta på ringa afstånd, var den nu vid torrtiden höga stranden genombruten af elefanter, som från skogen banat sig väg ned till vattnet, men djuren själfva hade dragit sig undan till följd af bullret och sången.

Bonge faktori.

En sällsam jul.

På förmiddagen — den 23 dec. — voro vi framme vid Bonge, mottagna af herr Valdau och några andra där varande landsmän.

Bonge, firmans största faktori, var uppfördt på Memes högra, nu under torrtiden omkring tjugu fot höga strand och helt nära denna. Utom det af veckad plåt byggda och med en veranda framtill försedda faktoriet och dess förlängning af saluhall och magasin fanns ett mindre, vid slutet af gången vinkelrätt mot de andra ställdt hus, som sedermera under min långa vistelse här efter regntiden tjänade mig till bostad. Längs den sandiga gångens rand åt floden stod en rad ananasväxter med sina hvassa, svärdliljelika blad och välkända aromatiska frukter.

Från faktorigården uppåt floden sträckte sig firmans stora plantan- och kakaofarmer genom hvilka en bredare väg ledde, och denna mer öppna terräng, där i regel endast de stora silkebomullsträden med sina ofantliga stammar och höga kronor samt spridda oljepalmer kvarstodo af den gamla skogen, bildade

samlingsplatsen för en ofta ganska rik värld af insekter, fåglar och andra djurgrupper.

Då man såg denna vackra natur, öfver hvilken en strålande sol göt hela sitt ymnighetshorn, såg dessa luftens bevingade, sorgfria varelser, från insekternas brokiga, fladdrande och surrande skaror till de sjungande och kvittrande fåglarne, hörde detta brus af rörelse, af sjudande verksamhet och lifsglädje, var det ej lätt att tänka sig, att man befann sig i en af jordens ohälsosammaste trakter och trampade en mark, som redan hyste flera unga landsmäns stoft.

I den brännande solen togo vi en vandring upp genom dessa farmer. Bland det korta gräset cittrade talrika gröna gräshoppor (Conocephalus mandibularis och andra), utmed några vattengölar vid skogskanten surrade en del bruna, blåskimrande trollsländor med hyalina vingspetsar (Palpopleura lucia) fram och åter, och massor af svalstjärtade, svarta, blågröna, under motsvarande silfverglänsande och där rödbandade, vår machaon närstående fjärilar (Papilio polycenes), sutto vid en grop sugande i den fuktiga sanden. En flock grå, rödstjärtade papegojor (Psittacus erithacus), den hos oss i bur så vanliga arten, satt hvisslande i kronan af ett silkebomullsträd, och trots det betydliga hållet nedföll vid skottet en af dem under jämmerligt oväsen. Som papegojorna sårade veta att eftertryckligt bruka sitt starka näbb, varnades jag att med handen fatta den ännu lefvande fågeln. Vi genomvandrade farmen tvärs öfver och närmade oss floden, där elefanterna nyligen varit nere. Stränderna voro här nedrasade på flera ställen, där djuren banat sig väg till vattnet.

En grå häger (Ardea cinerea) hade tagit plats i kronan af ett slätstammigt högt träd, där den vid skottet blef hängande. Med flera negrer försöktes sedan att få ned den, först genom att bestiga trädet, hvilket dock för noga bevakades af talrika, ilskna myror, sedermera genom att fälla det, hvilket ej häller till följd af vedens hårdhet kunde utföras.

Under denna promenad fingo vi riktigt känna, hvad den tropiska solen kan bränna. Men så voro vi äfven midt i torrtiden.

Torrtiden brukar benämnas dessa trakters vinter, det är den tid, då naturen under trycket af en för dess vegetation — atminstone då det gäller öppen terräng — utpinande hetta befinner

sig i ett minimum af lifskraft. Man får naturligtvis på intet sätt tänka sig värmens verkningar på växtligheten så förintande som köldens hos oss.

Visserligen fäller kanske ett eller annat slags träd sina blad, blommorna äro få eller saknas, fåglarne föra efter i allmänhet afslutad häckning ett mer kringströfvande, oroligt lif, och infinna sig under dessa sina ströftåg på trakter, där man förut ej sett dem. Men i det stora hela bibehåller vegetationen sitt typiska utseende i synnerhet kring floder och kuster. Endast de förras låga vattenstånd, de därvid blottade sandbankarne vid mynningar och stränder, de sparsamma blommorna och den genom den starka afdunstningen ytterst rika daggbildningen, hvilken under dagens första timmar försvårar exkursioner och marscher, påminna, förutom den klara himlen med den brännande solen, vid första påseendet om, att man befinner sig i torrperioden. Något bortdöende af vegetationen inträffar däremot icke, åtminstone i de af floderna bevattnade delarne. Deras växtlighet är äfven nu ytterst tät, och urskogen med sina vindlande lianer, träd och buskar, hvilkas grenar och löfverk i ett kaotiskt virrvarr slingra sig in mellan hvarandra bildande ett hvalf, hvars täthet oftast trotsar den skarpaste sol, behärskar i stort taget här landskapet.

På grässlätterna däremot gör den glödande värmen kraftiga ingrepp på terrängens fysionomi. Utan skydd står här den svagare vegetationen utsatt för solens brännande och utsugande strålar. För svag att i längden motstå dess våld får den ett tynande utseende, krymper ihop och vissnar slutligen delvis eller helt och hållet ned. På denna öppna terräng är det man till fullo känner solen, hvars tryckande verkningar i den täta urskogen i väsentlig grad mildras.

Efter att ännu en stund hafva vandrat omkring i den heta solen bland pisanger och kakaoträd gingo vi tillbaka mot faktoriet, där vi, uppgifna af hettan, togo ett uppfriskande bad i Memes sakta flytande vatten. Till skydd mot den farliga solen höllos solhjälmarne under badet på, liksom vid uppstigandet den försiktigheten iakttogs, att med handduken skydda ryggen, då oskuggade ställen passerades.

Vid faktoriet var redan feststämning. Julen hade börjat, och i den öfverbyggda, skuggiga saluhallen var det långa jul-

bordet dukadt. Takets stödjande pelare voro klädda med palmblad, och ej ens ljusprydda »julgranar» — af palmblad! — saknades.

Till sent på natten sutto vi kring borden; tal höllos och sånger ljödo i den underbart stämningsfulla tropiska natten.

Midt härunder hördes rop från skogskanten, negrerna rusade dit, och några återvände i nästa stund ropande: »mokumba, mokumba!» (bössa, bössa!). Hvad kunde nu vara på färde? Utan att förstå, hvad de menade med »Ngoni», tog jag dubbelbössan och var snart framme vid ett smalt, högt träd med glatt stam, kring hvilket de svarta stodo samlade. Till följd af mörkret sågs först ingenting, tills plötsligen ett djur af en ansenlig ekorres storlek löpte upp för stammen, där han suttit fastklamrad. I nästa ögonblick visade han sig på sidan mot skyn och föll vid skottet under infödingarnes glädjetjut till marken. Det var en flygande ekorre (Anomalurus Fraseri) tillhörande en grupp gnagare, Anomaluridæ, utmärkta genom sin fallskärm, utgörande ett stort de främre och bakre extremiteterna sammanbindande hudveck, samt genom de egendomliga, skarpa hornfjällen vid svansens basala undersida. De äro nattdjur. Den nu fällda arten var ofvan gråbrun med mörka ben, under smutsigt hvit; en annan senare äfvenledes vid Bonge erhållen och där ej sällsynt form (Anomalurus Beecrofti) hade hela undersidan rostgul och ryggsidan gulaktigt grå.

Emellertid var de hvites fest vida bekant, och massor af infödingar från omgifvande byar hade infunnit sig att åse den och fira den genom dans och brottning.

Första kvällen var dans af ett par hundra kvinnor, som iklädda endast sitt enkla höftkläde stundom med en eller annan prydnad om hals, armar eller ben samlats på planen utanför faktoriet.

Under hela timmar utfördes detta själlösa skådespel, uti hvilket de deltagande ej ens själfva tycktes finna något nöje, åtminstone att döma af deras uttryckslösa ansiktsdrag.

Under upprepad, monoton sång, som i några få ständigt återkommande toner oafbrutet ljöd i korus, ryckte de sakta fram och åter i två mot hvarandra ordnade led, än med tillbakakastade armbågar vridande på axlar och höfter, än slående sig för magen eller böjande sig framstupa under taktmässiga hand-

klappningar. Men ingen uppsluppenhet sågs, inga skratt hördes, och det hela gaf mer intryck af ett på befallning utfördt ansträngande arbete.

Redan på förmiddagen följande dag började infödingarne att samlas till »falla-falla»; skara efter skara ryckte an, somliga från farmvägen, andra från floden, hvilken de i hopar satte öfver i sina kanoter. Samlingen skedde på faktorigården, hvilken slutligen bokstafligen var fullproppad af en myllrande svart människomassa. De olika byarnes folk slogo sig ned på olika ställen utan att blanda sig med hvarandra. Tillsammans voro de något, kanske ett par tusental. Nu skulle brottningarne taga sin början. För att hindra vredesutbrott och fiendskap fick den mäktige höfdingen Musakka befallning att tillsäga, att den, som under brottningen toge till ilska, skulle plikta en ko.

Sedan detta blifvit kungjordt och med höga rop godkändt, öppnades festligheten med en fingerad brottning mellan Musakka och en annan höfding; de voro båda för gamla för en verklig tvekamp. Musakka, som nämndt traktens mäktigaste man, var en torr, nervös varelse med genomträngande stämma och, såsom det sades, stor talare. De djupt liggande ögonen förrådde slughet, viljekraft och myndighet. Han syntes van att befalla. Då hans röst ljöd genom hopen lyssnade alla, och hans order blefvo också utförda. Höfdingarne sutto på medförda stolar, de öfriga slogo sig ned på marken, på högar af ebenholz, och hvar det fanns plats.

Emellertid tycktes det ej vilja blifva mycket af. Negrernas fega natur trädde här skarpt i dagen, och ingen syntes under en stund vilja utsätta sig för risken att blifva besegrad. Utmaningen tillgick så, att de stridslystna gingo omkring från den ene till den andre, tills de funno någon fullt jämnstor. Antogs utmaningen, framträdde de till brottning. Ofta dricka de därvid först några klunkar vatten, hvaraf de hastigt komma i svettning, då den hala kroppen för motståndaren blir svårare att fasthålla. Den som fällde sin motståndare, höjdes under jubel och skrik af sitt folk på deras axlar och bars så omkring i hopen. Då han sedan kommit på marken, omringa de honom, höja hans armar uppåt, under det de känna på musklerna. Pris bestående af dukar, tröjor och dylikt hade af firman uppsatts på en stång och tillföllo segervinnarne.

Bild fran en kakao och plantanfarm i Kamerun.

Sedan middagen var öfver, inbjödos höfdingarne och deras närmaste, tillsammans ett dussin, att slå sig ned vid vårt bord, där de rikligen undfägnades med mat och dryck. Här trädde åter det vackra drag fram, som man så ofta iakttog hos negrerna, att icke behålla något ensamt utan dela med sig åt omgifningen. Efter att hafva förtärt en del af sina portioner utdelade höfdingarne det andra till folket, så äfven med rhumen, på hvilken de bjudits.

Efter måltiden drogo de svarta skarorna så småningom bort, och det bullrande lifvet ersattes af ett välkommet lugn.

Äfven andra festligheter förekommo. Så afbrändes en afton ett fyrverkeri, som bland de infödde väckte liflig beundran.

Redan den 27 lämnade några af svenskarne Bonge, bland dessa min reskamrat dr Jungner, som föredrog att vid Bibundi studera kustfloran, hvaremot jag, af förut anförda skäl, beslutit att genast intränga i landet uppför floderna. Det faktori, Itoki, jag först ämnade besöka, var beläget vid floden Massake, och den 29 anträddes färden dit.

Hittills hade jag ingenting förmärkt af de beryktade febrarne, men nu tycktes jag nog länge hafva ostraffadt vandrat under palmer. Natten till den 28 dec. bröt första febern ut. Blodet flöt hett i ådrorna och huden var torr; sedan inträdde svettning efterföljd af en stor afmattning. Efter att ha tagit kina och druckit varmt te inrullade jag mig i en filt, kom snart i stark svettning och somnade sedan under oroliga drömmar, hvarvid jag tyckte mig samtala med en afliden släkting. Därpå vaknade jag för ett ögonblick under häftiga susningar för öronen, förorsakade af kinan, hvarefter allt tycktes störta tillsammans omkring mig. Själf kände jag mig sjunka allt längre ned i en afgrund och undrade redan, huru det skulle kännas efter döden, då jag åter kom till medvetande, slog upp ögonen och fann allt vara en feberdröm. Sådana oroliga drömmar under klimatfebrar äro ej typiska för dem, och jag erinrar mig icke sedermera haft några dylika.

Oaktadt feberkänningar begaf jag mig följande morgon på exkursion. Följd af ett par infödingar tog jag vägen genom farmen utmed skogsbrynet, där solen dock snart blef för het. Det bultade i mitt febersjuka hufvud, och jag sökte därför skydd på den smala väg, som från farmen ledde in genom skogen.

Men här inne möttes jag af en angenäm öfverraskning, som för en stund kom mig att glömma febern. Stora dagfjärilar, sådana jag ej sett ute på de solbelysta öppna platserna, flögo här i mängd, uppskrämda från vägen eller från öppnare platser bland de täta buskagen, där de åter slogo ned på kringströdda frukter eller bland de multnande blad, som nästan öfver allt betäckte marken. De flesta voro Euphædra och Euryphene-arter som typiskt tillhöra dessa halfdunkla, fuktiga buschskogar, där de förekomma i talrika arter. De hafva ofta ett karaktäristiskt, likartadt utseende. Kroppen är ganska tjock och kraftig, vingarne äro ofvan mörka, centralpartiet mer eller mindre grönskuggadt, och framvingarne snedt öfver försedda med ett bredt gult band, som under flykten tydligt framträder. Under äro vingarne ofta på grönaktig botten tecknade med talrikare eller färre mörka fläckar och vid basen ofta röda. Larverna till Euphædra äro gröna ofta stötande i violett, mellan tornarne gulaktiga; från segmentens ryggsidor utgå rätt långa horisontellt utbredda, med talrika fina, hårda hår försedda, smala tornar, en åt hvar sida på segmenten, och äfven ryggen bär hvassa, nålfina taggar. Vid beröring brännas dessa larver som nässlor.

Från den täta buschskogens undre delar nådde plötsligt vemodiga, dämpade toner mitt öra. Det var en hårfågel, Criniger, af en mindre trasts storlek, och jag skulle under min vistelse i dessa skogar snart lära känna, hvad detta läte hade att betyda. Mången gång hafva dessa varnande toner räddat mig från att komma in bland de antågande vandringsmyrorna, i mitt och väl mångas tycke några af dessa trakters obehagligaste varelser. Det är nämligen under sin jakt efter vandringsmyrorna, hvilka bilda deras viktigaste föda, som hårfåglarne, synnerligast den vanliga calurus samt notatus och syndactylus, utstöta dessa ljud. Den senare af nämnda arter har en längd af 23 cm, öfversidan är olivgrön, bakryggen roströd, öfvergumpen, stjärten och de mellersta vingpännorna mörkt roströda och undersidan ljusgul. Calurus, som är den vanligaste bland de åtta arter, jag påträffade, är mindre, 18—20 cm, stjärten är roströd, strupen hvit och utpurras under lätet, hufvudet askgrått och bröstet gult med olivgröna sidor. Notatus är ofvan olivgrön, under gul, de yttre stjärtpännorna med breda blekgula spetsar.

Snart stötte jag äfven på själfva vandringsmyrorna, hvilkas tåg som en oändlig orm gick fram än öfver än under de nedfallna bladen, än liksom i en tunnel doldt af uppkastad jord.

Vandringsmyrorna *) äro skogarnes renhållningshjon men, som antydt, ett af dess värsta plågoris. Det är svårt att få färger nog mörka att skildra all den pläga, det obehag och den oro dessa, må vara i viss mån nyttiga men icke dess mindre afskyvärda kräk förorsakade under ens vandringar i skogen, synnerligast strax efter regntiden, men för öfrigt när som helst under torrtiden. I tåg på millioner genomströfvade de skog och öppna platser angripande allt ätbart, som kom i deras väg, icke allenast döda ting och mindre djur utan med ett exempellöst mod och dödsförakt äfven de största. Intet djur går fritt för deras angrepp, om det ej viker ur vägen; men detta veta de flesta att göra, om det finnes någon möjlighet. Blifva de en gång fast, gå de, om de ej äro allt för stora, en kvalfull död till mötes. Men äfven vandringsmyrorna ha sina fiender, som utan att bry sig om deras bett och modiga försvar massvis döda och förtära dem. Hit hafva vi först en liten brun, glänsande skogsödla, Mabuia Raddoni, som vid ett myrtågs annalkande beredde sig på en god fångst. Det var ett nöje att se, med hvilken smidighet de kvicka ödlorna sprungo omkring i den myllrande myrhopen proppande munnen full med myror, hvarpå de löpte till ett säkrare ställe, där de förtärde sitt byte. Ifrigt upptagna med denna jakt sprungo de under tiden utan fruktan rundt omkring den orörligt stående betraktaren, ja tvekade ej ens att springa upp för hans ben, under det att den lifliga blicken granskande for hit och dit för att utforska, om möjligen någon fara kunde vara för handen. Detta var jämte agaman, som vi känna från Bibundi, områdets allmännaste ödla. Under torrtiden iakttogs hon nästan dagligen vid exkursionerna. Snabbt och behändigt löpte hon fram öfver skogsvägen, upp på nedfallna grenar och dylikt och var därvid ej vidare skygg.

Flera fåglar följa äfven regelbundet myrtågen och hämta.

* Bland det hemförda materialet befinna sig: Dorylus nigricans Ill. var. rubellus Sav. och var. Sjöstedti Emery, vidare D. Emeryi Mayr, de två senare nya. Bland de bevingade könsdjuren, hvilka ej deltaga i vandringarne, finnes D. mandibularis Mayr n. sp.

som det synes, nästan uteslutande sin föda från dem. Här böra då först nämnas de omtalade hårfåglarne, särskildt Criniger notatus, samt en Timeliid, Alethe castanea, något mindre, under hvit, ofvan kastanjbrun. Äfven denna senare utstöter under jakten egendomliga, lätt igenkännliga vemodiga läten, hvarigenom man göres uppmärksam och sålunda kan undvika att komma in bland myrorna.

Vidare, ehuru ej så regelbundet, följas tågen af hackspettar, gröna Campothera-arter, och af den i sin allmänna färgteckning och storlek om vår rotgel påminnande Stiphrornis gabonensis.

Då myrorna svärma upp ur jorden, och tåget tager sin början, strömma de fram i ett omkring tumsbredt band, som dock snart delar sig i flera för att åter sammansmälta och delas. Äro de riktigt under vandring och ej behöfva sprida sig för att söka föda, bilda de en oafbruten ström, som hastigt rör sig framåt. Hurudana massor sådana tåg kunna bestå af, framgår t. ex. af, att ett sådant, som en morgon gick öfver vägen i Bonge farm, vid min återkomst fram mot kvällen fortfarande löpte där i oafbruten ström. Arbetarne utveckla en feberaktig ifver och tåga fram med en hastighet som är förvånansvärd, då man betänker, huru länge de sålunda äro i rörelse, innan de söka hvila. Med nedböjdt hufvud löpa de fram i de föregåendes spår, som det tyckes obekymrade, hvart det bär. Hafva de, som ej sällan är fallet, en puppa att föra med sig, bära de denna under kroppen, sedan de gripit ett fast tag om dess ena ända. På båda sidor om tåget paradera de stora arbetarne eller soldaterna, som då och då ila fram några steg, hvarpå de åter stanna, sänka abdomen och höja framkroppen. Det väldiga hufvudet och dess fruktansvärda mandibler med sina inböjda skarpa spetsar och hvassa tand vid insidan nära midten sträckas nästan rakt uppåt, och så stå djuren orörliga, stirrande i vädret med vidöppna käftar färdiga att angripa hvarje varelse, som söker oroa tåget. En i sanning präktig vakt! Då de allt eftersom tåget skrider fram behöfva ändra plats, gifva de sig in bland de öfriga och löpa helt fredligt, till dess att de funnit en ny plats att besätta och stanna då åter. De större hafva en längd af ett par cm, men så väl den från sidorna tilltryckta kroppen som den långsträckt ovala abdomen äro smala och benen långa och spensliga. De

små hafva vida mindre hufvud och äro af varierande storlek, de minsta ej just större än våra ettermyror. Färgen är ljusare eller mörkare rödbrun, stundom nära svart.

Skulle man oroa dem, t. ex. kasta en sticka i deras väg, eller själf vara nog olycklig att omedvetet stå ibland dem, där de tåga fram under blad och dylikt, uppstår en förfärlig oreda, och inom några ögonblick är hela platsen öfversvämmad af myror, som ursinnigt rusa hit och dit och i senare fallet massvis äntra upp för benen, och snart bebåda sin närvaro genom smärtsamma bett. Har man ej märkt dem förr än de hunnit så långt, är man i en af de obehagligaste situationer, man gärna kan komma. Att skaka af sig dem lär icke lyckas. De bita sig fast i kläderna med sina krumböjda, nålfina mandibler, krypa in i skorna och skaffa sig snart väg till kroppen, där deras bett blifva så plågsamma, att man vanligen skyndar till ett säkrare ställe, afkastar kläderna och börjar en grundlig syning af hvarje plagg för sig. Men ändock får man kännas vid dem stund efter annan, ty de veta att så gömma sig i veck och sömmar, att oftast några blifva kvar, hvilka man upptäcker först, när de åter börja sina anfall.

Det skulle vara någon tröst, om myrorna ständigt hölle sig i skogen och läte boningshusen vara i fred, men äfven här göra de påhälsningar, så att man måste lämna bädd och allt, till dess de tågat bort, hvilket dock kan dröja hela dygn, om man ej använder särskilda medel att fördrifva dem. Mången gång fann jag vid hemkomsten hela »golfvet» som en krälande massa — en allt annat än behaglig syn, då man väntat sig hvila efter en tröttande dag. Då måste utrotningskriget börja, hvarvid eld och salt voro de verksammaste vapnen. Naftalin sky de ännu mer. Vid ett tillfälle hade jag köpt ett slags små oljerika kärnor, rätt goda till smaken och kanske mest påminnande om valnötter och lagt dem i ett plantanblad på en blecklåda. Fram på kvällen kom jag att tänka på dem och gick bort för att taga några stycken men griper i stället i en hel klump af myror, som ögonblickligen började bita i handen. Väl befriad från dem fann jag vid lampskenet, att ett helt myrtåg kommit in, och att de vedervärdiga djuren i tumshöga lager betäckte kärnorna och voro spridda öfver hela lådan. Denna var lyckligtvis af bleck och

tom, hvarför jag stänkte på litet fotogen, antände allt sammans och var så befriad från en del af plågoandarne.

Instängda djur anfalla vandringsmyrorna regelbundet; har man en apa eller papegoja, måste buren stå på tjärade stolpar eller i vattenskålar.

Det var en dag vid Bavo faktori under torrtiden. Vi hade på eftermiddagen sett ett myrtåg nära faktoriet och användt både eld och salt för att få djuren att vandra bort. För afsalu vid ångbåtarne hade faktoristen inköpt en hel del papegojor, jag tror ett 20-tal, som två och två förvarades i gröna ginlådor. Till skydd mot myrorna stodo dessa på oljefaten invid faktoriet i skydd under det utskjutande taket. Följande natt hade dock myrorna upptäckt dem, i stora massor vandrat upp för faten och angripit papegojorna, som omgifna af hela klumpar af de rofgiriga djuren döende vredo sig på bottnen af lådorna, då vi om morgonen kommo ut. Hela stycken af bröstet och magen voro uppätna på de ännu lefvande fåglarne, hvilkas plågor måste hafva varit rysliga.

En dag anlände till Bonge faktori en ung svensk, herr N. Vi sutto på kvällarne stundom och språkade om förhållandena härute, hvarvid jag kom att nämna vandringsmyrorna och bad honom se upp för dem. Ett medlidsamt leende var svaret — vara rädd för myror! Nå, väl en vecka hade gått, och åter sutto vi vid lampan i faktoriet, då höga rop från faktorigården plötsligen kommo oss att lyssna. I nästa ögonblick inrusade hr N. halfnaken, med de onämnbara i handen, slående vildt omkring sig. Nästa ögonblick var gåtan löst; en mängd myror började krypa fram ur de på golfvet kastade plaggen och sprungo i väg åt alla håll. Hastigt förpassades dock alltsammans ut på gården, och snart hade vi äfven dödat de myror, som kommit på golfvet.

Sedan första villervallan var öfver, afhörde vi skrattande hans berättelse. Han hade slagit sig ned i mörkret utan att se, att platsen var öfversvämmad af vandringsmyror. Plötsligt började det kräla och krypa under kläderna, och här och hvar kom ett svidande bett. Med flata handen slog han då, där betten kändes, men nu blefvo dessa allt värre; djurens krypande och krälande gjorde honom än ängsligare, då han ej kunde fatta, hvad det var, och i blind förskräckelse tog han sin tillflykt till

faktoriet. Det var med ett visst nöje vi meddelade honom, att det blott var de ju så oskyldiga myrorna, som injagat honom denna våldsamma skräck.

Då ett myrtåg kommit fram till en öppen terräng, en afröjd plats eller dylikt, sprida sig djuren stundom för att söka föda. Framför ett sådant tåg är då ett rörligt lif; spindlar och insekter, grodor och andra smådjur röra sig här om hvarandra hoppande och löpande för att komma undan den fruktade fienden.

Se där på ett blad tronar en stor, grön gräshoppa. Ifrigt förföljd på marken har hon här sökt en lugn plats, men i denna förhoppning blir hon i grund besviken. Hon är observerad, och några dussin myror hafva redan äntrat upp för stammen, hvarifrån de utan tvekan fortsätta ut på grenen. Nu äro de framme, och de första hugga tag i gräshoppans långa bakben. Denna blir orolig och slår då och då bakbenen spänstigt tillbaks för att befria sig från de närgångna angriparne. Men allt flera af dem infinna sig, och med ett långt språng söker hon slutligen blifva dem kvitt — om det lyckas, det blir en annan fråga.

Liksom branden på slätten väcker oro bland de högre djuren, som oemotståndligt drifvas framför den löpande eldslinjen, och slukar allt, som ej hinner undan, så väcka äfven de framvältrande myrskarorna fruktan bland de mindre och lämna för öfrigt lika litet kvar af rofvet som elden. Intet ställe lämnas oundersökt. De krypa upp på stammar och ut på löfven, löpa ned i jordgångar och rännor, hvarur de uppjaga råttor, näbbmöss, skorpioner, maskar, med ett ord allt, som dit tagit sin tillflykt.

Så småningom uppstår, där myrorna samlade draga fram, en urhålkad väg. Den lösgjorda mullen kastas åt sidan, allt mer stiger den så bildade vallens höjd, de båda sidorna närma sig hvarandra och sammanstöta, så att en tunnel bildas, hvari myrorna sedan ostördt kunna framtåga. Det är just vid sådana tillfällen man kan komma att stå midt ibland dem utan att märka det, förr än de med sina bett gifvit sig tillkänna.

Creek med en grupp skrufpalmer, Pandanus.

På floderna till Itoki.

Den 29 var tiden inne att afresa från Bonge för att via Ekundu fortsätta uppför floden Massake till Itoki, den blifvande utgångspunkten för de zool. undersökningarne.

På f. m. samma dag var allt färdigt för afresan. I den stora af 16 negrer paddlade, djupt lastade kanoten togo Valdau, Linnell och jag plats, och under negrernas höga rop, besvarade af de på stranden talrikt församlade infödingarne, styra vi ned för Memes sakta flytande, breda ström.

Längst bort vid faktoriplanen hade de kvarvarande hvita samlat sig vid den höga stranden till ett sista farväl. Så gick det nedför med god fart. Solen brände redan duktigt; taktmässigt höjas och sänkas de vattendrypande paddlarne, under det att negrernas monotona sång gaf genljud i den täta skogen.

Dessa i början nästan irriterande sånger verka slutligen motsatsen, och man tycker att det nästan är tomt, då de slutligen

upphöra. Den timme efter timme upprepade melodien består af blott ett fåtal, här och hvar i takt med paddlingen markerade toner.

Memes breda ström slingrade sig som en orm i bukter fram genom urskogen, hvars täta undervegetation nästan öfver allt spärrade blicken innanför flodens stupande, rätt höga stränder, hvilka själfva ofta betäcktes af en rik vegetation af krypande Ipomæor, cucurbitaceér och andra slingerväxter, mellan hvilka den gulaktiga marken framskymtade. Här och hvar passerades landningsplatser, som förde upp till infödingarnes farmer eller buschhus.

Flockar af hvisslande och larmande papegojor sutto i de höga träden och styrde skrämda efter några svängar bland kronorna, hvarvid deras bjärt röda stjärtar måleriskt aftecknade sig mot bladverkets gröna bakgrund, under en om ändernas mycket erinrade flykt bort öfver skogen och gåfvo oss en osökt erinran om, hvar vi befunno oss.

Från träd till träd flögo framför oss några långsamt framsväfvande svarta hornskator (Lophoceros fasciatus) under det att små prålande isfåglar (Alcedo Guentheri), våra bekanta redan från Bibundi, snabbt skjöto fram öfver ytan för att längre bort från en torr af löfverket skyddad gren betrakta den förbiglidande kanoten. Ett utrop från en af paddlarne kom mig att se in i en bukt, där en Podica senegalensis, en med våra sothöns besläktad vadare, halft springande, halft simmande sökte uppnå den skyddande stranden — men mina till Bonge medförda patroner voro slut, och den öfriga ammunitionen hade kvarlämnats i Ekundu!

Detta skulle ej vara det enda värdefulla djur, som under resan undgick mig. En stor hvithufvad skrikörn fick utan vidare passera, och en ofantlig apa, med största sannolikhet en chimpans, kastade sig på afstånd under trädens djupa, gungande rörelser från krona till krona. En vid skogsbrynet utsträckt krokodil försvann i floden utan att häjdas af den kula, jag, då han var vid ytan, satte i hans bog.

Något för samlingarne värdefullt skulle dock denna färd lämna. Vi hade passerat en bukt af floden, då från en i densamma utskjutande sandbank en högst brokig med våra vipor besläktad fågel och af samma storlek höjde sig. Under en om vipornas påminnande flykt strök den fram utmed stranden, där

den snart slog ned, spatserade fram med afmätta steg, till dess kanoten var rätt nära, då den under ett skarpt, klagande, om sandrullingarnes erinrande läte med jämna vingslag gaf sig i väg för att snart åter slå ned vid flodstranden.

Flera skott hade med ett salongsgevär lossats, då äfven jag från den vaggande kanoten skulle försöka lyckan; och verkligen, där låg den vackra vadaren kvar på stranden med utbredda darrande vingar. Som grodor kastade sig några negrer i vattnet, hämtade varsamt den värdefulla fågeln och lade den i kanoten. Det var en sporrvipa (Lobivanellus albiceps), en fågel, som jag sedermera blott två gånger åter skulle få se, då den fälldes vid Massake och Meme. Hjässan i midten, framhalsen och hela undersidan voro hvita, ryggen var nötbrun, halsens bakre del och hufvudets sidor ljusgrå, den hvita bakryggen var öfver gumpen försedd med ett svart tvärband, stjärten var svart, inåt hvit, och benen ljust gröngula. Det svarta näbbet var vid roten liksom de långt nedhängande nakna kindflikarne gula, och vingarne försedda med en stor hornsporre.

Som jag af brist på hagelpatroner icke hade något att vaka på, slog jag mig ned vid en låda och konserverade sporrvipan.

Ännu fyra krokodiler fingo sina kulor utan att dock blifva på platsen, då de lågo tillräckligt nära ytan för att kunna vältra sig i vattnet, äfven om de voro dödsskjutna. Att söka dem, sedan de dykt i botten, är lönlöst. Slutligen voro vi nere i mangroveregionen. På de nu vid ebb blottade gyttjebankarne spatserade vid ett bredare ställe hvita hägrar (Ardea alba) omkring. Utan rädsla lät en umbretta kanoten passera strax invid, där den klef omkring bland de hoppande slamkryparne. En förbiflygande umbretta häjdade sig plötsligen sex à åtta steg från oss, kastade sig ned på gyttjebanken, grep en fisk och fortsatte lugnt bort utmed den låga mangroveskogen. I ett träd hvilade en långhalsad ormhalsfågel (Anhinga rufa), och öfver sumparne strök en smutsig gamhafsörn fram under jämna vingslag.

Men vi voro nu nära målet; snart skymtade Ekundu brygga fram, negrerna uppstämma ännu kraftigare sina sånger och kanoten skjuter med god fart fram mot det hvita faktoriet.

I Ekundu, vid öfvergången mellan mangroveregionen och den täta, fuktiga buschskogen, stannade vi ett par dagar. Första

f. m. upptogs att ordna packningen för resan, med laddning af patroner, ombytning af sprit på inlagda djur, preparering, uppblåsning af larver m. m. Under e. m. styrde jag i kanot omkring bland gyttjebankarne i mangroveskogen och kringströfvade mot kvällen förhuggningen mellan faktoriet och skogen för att söka puppor och larver, af hvilka senare några uppblåstes. Genom uppblåsning blifva larverna vida bättre bevarade än i sprit, där färgerna ofta alldeles försvinna.

Prepareringen tillgår sålunda, att den i cyankalieburken dödade larven lägges på ett sugpapper, kroppen öppnas med en nål baktill mellan analklaffarne, hvarpå hela innehållet varsamt utprässas genom att en pänna rullas framifrån bakåt öfver larven. Med en pincett fattas den vid prässningen utkommande tarmen och utdrages, så långt den följer med. Härvid är noga att tillse, isynnerhet om larven är luden, att ingen vätska utkommer på skinnet, utan att densamma upptorkas med sugpapper, allt efter som den prässas fram.

Då larvens bakre innehåll utkommit, flyttas pännan allt längre fram och rullas bakåt, dock ej för hårdt, isynnerhet på nakna larver, emedan färgerna därvid lätt kunna medfölja, och skinnet blir glasklart. Sålunda tömmas allt större delar af skinnet, tills man kommit intill hufvudet, där det noga tillses, att allt innehåll bortföres, då eljest trakten bakom hufvudet länge förblir mjuk, sedan hela larven för öfrigt torkat.

Är skinnet sålunda tömdt, införes i öppningen baktill ett halmstrå af så stor tjocklek, att det utan svårighet går in, och skinnes fästes baktill med några fina, genomstuckna insektnålar, som därpå afklippas ett stycke från skinnet för att vid uppblåsningen ej vara i vägen. Är larven ej så stor, behöfvas blott två sådana stift, ett från ryggsidan vid analklaffens främre del tvärs igenom strået och genom skinnet midt emot, och ett vinkelrätt häremot. Vid större larver fordras flera stift för att hindra luften att vid blåsningen framtränga mellan strået och skinnet. Någon tråd bör ej knytas kring larvens bakre del, emedan skinnet då aldrig får sitt naturliga utseende utan blir hopdraget vid en ring.

Sedan skinnet noga tryckts intill strået rundt omkring, införes ett i spetsen utdraget glasrör i stråets andra ända, och en

tråd knytes omkring för att säkert fasthålla det. Den andra delen af det 10—15 cm långa glasröret är fäst vid slangen af en refraicheur, sådan man ofta ser på parfymflaskor, med hvilken en jämn luftström kan erhållas. Därmed är larven färdig till uppblåsning. Denna sker öfver en med fin metallväf öfverspänd ring, hvilande på tre ben, hvilka — för lättare transport — böra kunna frigöras från ringen. Under denna metallväf sättes en brinnande spritlampa. Vid blåsningen är att tillse, att skinnet ej sträckes för mycket, då larven i så fall blir onaturlig, och att detsamma är fullt torrt, innan blåsningen afslutas. För att få larven i naturlig ställning böjes den mot en från väfven uppskjutande nål. För att ej, isynnerhet då larven är hårig, riskera att bränna den genom att komma för nära den heta metallväfven, kan en smalare remsa metallväf böjas öfver den andra på någon centimeters afstånd och larven hålles på denna öfre väf. I det fuktiga klimat, som rådde i Kamerun, visade det sig nödvändigt att genast inlägga de uppblåsta larverna mellan lös bomull i en torr bleckask, som, sedan några korn kamfernaftalin inströtts, hastigt tillslöts, hvarefter fogen tillsmältes med stearin eller parafin.

Vid en kommande uppställning kan det antingen ett litet stycke från larven med en skarp knif afskurna, ej afklippta, strået kvarsitta och nålen stickas genom detsamma eller, bättre, försiktigt uttagas, sedan litet vatten fått suga sig in mellan strået och skinnet. Den så preparerade larven kan i detta fall sedan i sin naturliga ställning med syndetikon fästas vid en gren eller dylikt. Strået bakom larven får ej afklippas med sax, enär detsamma därvid prässas ihop och då ofta söndertager det torra skinnet.

Ännu en dag genomsökte jag denna sumptrakt och angränsande buschskogar utan att dock finna så mycket. En och annan fjäril, de mesta små, togs vid skogsbrynet och inne i buschskogen. På bladen sutto metallglänsande gröna och svartprickiga skinnbaggar, scutellerider (Procilia scintillans), påminnande om buprestider, skimrande i solen. Från de täta låga kronorna hördes då och då hjälmfågelns kråklika stämma, hårfåglar hoppade omkring bland det täta bladverket i underskogen, och små ofvan rödbruna, under hvita jordekorrar (Sciurus pyrrhopus) med gul-

hvitt sidoband hoppade smackande och kurrande omkring på marken bland de nedfallna bladen.

Denna från Kasamanza, söder om Gambia, till Angola kända vackra ekorre fanns ofta just i dessa fuktiga buschskogar innanför mangroveskogen så väl vid Ekundu som vid Kitta.

Här uppehöll den sig med förkärlek på nedfallna stammar och i låga träd, således nära marken, och förrådde vanligen sin närvaro, redan innan man fick syn på honom, genom sitt högljudda smackande. Mången gång kunde jag dock stå villrådig, om bakom det täta löfverket, hvarifrån ett sådant ljud kom, verkligen en ekorre befann sig, och icke lätet kom från en på samma lokal allmänt förekommande grön törnskata (Nicator chloris). Så väl till sitt lefnadssätt på eller nära marken, där de öfriga ekorrarne, förmodligen med undantag af den mycket närstående auriculatus, som jag med säkerhet endast en gång, men just här på denna lokal, fällde, icke gärna uppehöllo sig, liksom äfven genom sina ljusa streck längs ryggens sidor, erinrar denna ekorre mycket om de egentliga jordekorrarne, Tamias. Den nämnda kort därpå från Kamerun beskrifna auriculatus skiljer sig från pyrrhopus genom sin vackert roströdgula undersida och svarta färg på öronens yttersida. Ännu tre arter ekorrar påträffades inom det besökta området, af hvilka Sciurus Stangeri med sin ståtliga yfviga svart- och hvitringade svans var den största.

Vi gingo nu vidare längs den smala genom buschskogen ledande vägen, hvilken, ofvan beskuggad af tätt bladverk, som en tunnel bröt sig fram genom undervegetationen. Marken var nästan öfver allt betäckt med brunsvarta, fuktiga, multnande blad, då inga grönskande örter eller gräs trifvas i detta halfdunkel, dit endast enstaka solstrålar kunna bana sig väg utan att häjdas af det ofvan varande löfverket. Luften var varm och fuktig samt mättad med kolsyra, som bildats vid de vegetabiliska ämnenas förmultning. Närmast marken är kolsyrehalten störst. Mången gång har jag här inne vid undersökningar af insektslifvet bland multnande, på marken liggande blad och stammar, då jag rest på mig, varit nästan bedöfvad och ur stånd att under några ögonblick reda tankarne, ja t. o. m. varit nära att svimma af. Fågelvärlden här inne är stundom rätt rik: hårfåglar (Criniger) och andra skrik- eller frukttrastar såsom

de gröna Andropadus-arterna, vidare den vandringsmyrorna förföljande bruna, under hvita Alethe castanea, de svarta och karmosinröda praktväfvarne (Malimbus) de gröna hackspettarne (Campothera), den kortstjärtade lappflugsnapparen (Platysteira castanea) med sin svart-hvita hane och brun-hvita hona, den äfven till flugsnapparne hörande rödbruna, grå och svarta Terpsiphone tricolor, den om vår rotgel påminnande Stiphrornis gabonensis, den nyss nämnda gröna törnskatlika Nicator chloris och hjälmfågeln (Turacus meriani), infödingarnes »koka» — se där några af de mest karaktäristiska fåglar, man i dessa täta buschskogar så godt som dagligen anträffar, och som för zoologen trycka på dem sin säregna prägel.

Här och hvar på marken reste sig egendomliga till omkring en och en half fot höga af jord uppförda hattsvampliknande eller klubblika bon, hvilkas ljusskygga byggmästare, termiterna, dolde sig i deras inre och först genom bonas sönderkrossande kunde erhållas.

Snart var det tid att återvända för att lägga sista handen vid inpackningen för resan, som var bestämd att ske mot kvällen för att med fallande tidvatten nedkomma till mynningen af »Ekundu creek» i lagom tid att med den började »floden» föras upp för Dongole, Massakes breda utflöde genom mangroveregionen, till flodens egentliga mynning.

Vid återkomsten till faktoriet voro alla i fullt arbete med lastning. Negrernas rop och högljudda samtal hördes från bryggan, där krunegrerna, skinande i sina svettdrypande svarta kroppar, i en rymlig kanot nedstufvade lådor, rhumtunnor, gevär, tygbalar, saltsäckar och andra för Itoki bestämda bytesvaror.

Fram emot kvällen styrde den djupt lastade kanoten, i hvilken äfven Valdau och Linnell befunno sig, bort genom creeken. Färden i mangrovekanalerna erbjöd en redan bekant tafla. Bland mangroverötterna eller på trädens grenar satt här och hvar någon umbrettastork eller en liten svarthufvad häger (Butorides atricapillus) eller spatserade de omkring på de blottade slambankarne. Den blåglänsande isfågelns (Halcyon Forbesi) bekanta läte hördes stundom från mangroveskogen, och en flock apor flydde under grenarnes djupt gungande rörelser från det yttre bladverket längre in i skogen, där anförarens hostande toner

En enstöring i mangroveskogen, Halcyon Forbesi.
Efter lavering af G. Swenander.

tydde på, att djuren voro på sin vakt. Snart bryter mörkret in, och insvepta i våra filtar lade vi oss bland lådor, säckar och tunnor. Emellertid var utrymmet ej stort, och efter en stund vaknade jag vid att fötterna, som legat utanför relingen, af paddlingen blifvit genomvåta.

Vädret, som ännu i början af färden uppför Dongole var rätt vackert, hade nu börjat mulna; ljungande blixtar löpte öfver firmamentet, och åskans brak blef allt skarpare. Svarta moln hopade sig öfver oss, och regnet, mot hvilket vi endast svagt kunde skydda oss, störtade våldsamt ned genom luften. En bris, en nu fruktad förelöpare till tornado, svepte fram öfver det breda vattnet, och visserligen i och för sig små men för den tungt lastade kanoten, liggande vid midten endast några få tum öfver ytan, oroande höga vågor slogo mot dess sidor. Ett par sådana, som spolat in, kunde ha varit tillräckliga att sänka farkosten. Visserligen hade det väl ej varit så stor fara för oss själfva — men kanoten innehöll hela min utrustning; och med allt annat än behagliga känslor betraktade jag i den af blixtar då och då upplysta natten de mot kanoten framrullande böljorna.

Det var nyårsnatten till 1901.

Emellertid saktade regnet allt mer af, åskan dog bort, blixtarne upphörde, och endast då och då genomlyste ännu ett hastigt uppflammande ljus de mörka molnmassorna vid horisonten. Vi drogo en suck af lättnad att hafva undsluppit tornadon, som i denna situation för resan kunnat ha varit ödesdiger.

Solen stod redan klar öfver träden, då vi följande morgon från creeken styrde upp för floden Massake, som vi i början följde med förligt tidvatten. Den kraftiga urskogsvegetationens rika bladverk sänkte sig ända ned till ytan, bildande en kompakt mur på båda sidor om vattnet. Längs floden drogo några småspofvar (Numenius phœopus) fram under snabb flykt, flockar af papegojor foro skränande öfver skogen eller sutto hvisslande bland kronornas bladverk. Praktväfvare (Malimbus scutopartitus) sysslade bland snärjande slingerpalmer med uppförandet af sina alnslånga, retortformiga bon, hjälmfåglarnes kråklika rop hördes ur det täta bladverket af kring några stora stammar sig slingrande lianer, eller framskymtade deras röda purpurvingar, då de flögo öfver till närstående träd. Sedan vi kommit in i den

egentliga flodfåran, där strömmen var mycket svag, saktade paddlarne farten — de hade ej längre hjälp af tidvattnet.

Öfvergången från mangroveskogen bildades äfven här af vinpalmernas ståtliga jättebuketter, som i den mån marken blef fastare allt mer undanträngde mangroveskogen, till dess de längre inåt land själfva fingo vika för den täta buschskogen. Bland vinpalmerna hördes den hvitstjärtade hårfågelns (Xenocichla leucopleura) halft skrikande halft skvattrande stämma, och sådan lokal är också denna fågels käraste uppehållsort. Under det att de öfriga hårfåglarne hälst uppehålla sig i buschskogens täta undervegetation, har denna deras släkting isolerat sig i dessa sumpmarker. Stundom kan man äfven se honom bland oljepalmer eller enstaka träd i farmerna, där han lefver af frukter och frön.

Men det är nyårsdagen, och vid den enkla frukost, som intogs i kanoten, bestående af några konserver och biscuits, drucko vi i rhum en skål för det nya året.

Under tiden gick kanoten under negrernas sång med jämn fart uppför den svaga strömmen. Solen kastade sitt ljus öfver det saftiga, som murar på båda sidor sig resande löfverket. Här och där voro stränderna söndertrampade af elefanter, som banat sig väg ned till vattnet, men djuren själfva höllo sig undan.

En gamhafsörn, som hvilat i toppen af ett högt träd, stryker fram mot oss och faller vid skottet från betydlig höjd ned i floden, där den uppfiskades af negrerna.

Sedan vi passerat ett faktori, skymtar snart Itoki fram på Massakes högra, ganska höga strand och genom faktoriplanen skildt från dess stupande bädd.

Vid Itoki.

Efter något mer än två månaders färd från Sverige, hade jag sålunda nått min egentliga bestämmelseort, den första utgångspunkten för undersökning af områdets högre och lägre djurvärld.

Låtom oss då först kasta en orienterande blick på omgifningen och den bostad, som nu ett par månader skulle blifva mitt hem. Liksom vid Bonge låg äfven här faktoriet längs floden på ringa afstånd från den vid torrtiden rätt höga, blottade flodvallens öfre rand, skild från denna genom en jämn plan. Äfven här bildade faktoriet med förrådsboden och saluhallen en länga, under det att magasinet låg något afskildt därifrån i samma linje.

Något plåthus såsom i Bonge fanns ej här, i det att hela faktoriet var uppfördt af infödingarne, efter mönster af deras hyddor, utan särskildt golf eller med rutor försedda fönster. På gafveln framsköt taket bildande ett slags beskuggad veranda, där måltiderna intogos, och här på ena sidan blef äfven platsen för larvburarne. Strax innanför dörren, till höger, stod en af muskitonät omgifven bädd med tvänne filtar; lakan användes däremot aldrig. Bakom faktoriet och åt sidorna stodo spridda plantanstånd, och längre bort, bakom den sedvanliga uthuggningen, vidtog den täta, höga urskogen, som här i det hela var något ljusare och mindre fuktig än vid Ekundu, i närheten af mangroveregionen.

Denna täta skog behärskade hela landskapet, och endast på de af negrerna mellan deras farmer eller byar upptrampade smala vägarne eller längs floden var det möjligt att taga sig fram. Här och hvar tillät dock den glesare underskogen att direkt tränga något fram mellan stammar, rotskott och buskager, och dessa mera öppna platser bildade ofta de bästa fångstplatserna, synnerligast för fjärilar, men äfven för många andra insekter.

På vissa områden utbredde sig, såsom ofta i dessa skogar, en egendomlig undervegetation af tätt växande örter, scitaminéer, såsom den starkt aromatiska ingefärsväxten Amomum granum paradisi, samt en väldig marantacé, hvars stora spadformiga blad uppbäras af ett ända till tio fot långt, rundt bladskaft. Att framtränga i en sådan underskog möter vanligen de största hinder och blef i vanliga fall praktiskt outförbart med de verktyg, hvaröfver vi i de flesta fall här förfogade. Skjuter man ett mindre djur, som nedfaller där inne, och ej exakt ser, hvar detta är, lönar det vanligen ej att söka efter det, hvilket en lång erfarenhet nogsamt visade.

De vackraste partierna af landskapet finner man nästan alltid vid floderna. Det är ju också naturligt, att vegetationen där genom rikare tillträde af luft och ljus, hvad bladverket beträffar skall antaga en friskhet och yppighet som i den täta, dunkla underskogen undertryckes eller förkväfves. Vid vandringar i denna kan man ej uppfatta mycket; allt omkring bildar ett kaos af grenar, stammar och bladverk. Det är egentligen de högresta trädkronorna och deras olika gröna schatteringar, som understödda af markens kupering åstadkomma storartade och vackra scenerier; men dessa böra betraktas på något afstånd för att göra sig gällande och fullt kunna uppfattas.

Vid flodstränderna sträcker sig detta haf af grönska ända ned till vattenytan terrassformigt från de bakom stående kronorna, lägst ned bildadt af hvarjehanda buskager och slingrande växter.

Emellertid hade solen så småningom sänkt sig. Insekternas högljudda orkester tonade allt starkare genom urskogen, från underskogens täta gömmen till trädens höga kronor, och de flygande hundarne läto från palmerna höra sin kacklande, monotont upprepade stämma.

Men snart höres äfven muskiternas enerverande pip, och vi skynda att innanför nätet finna skydd för deras bett.

Följande morgon ordnades för vistelsen vid faktoriet. Larvburarne uppackades och placerades på uppslagna bräden utanför faktoriets främre gafvel i skydd af det skuggande taket, ett prepareringsbord iordningställdes, och koffertar och lådor placerades utmed rummets väggar, på låga stenar till skydd mot termiterna, för att vara lätt tillgängliga. Håfvarne försågos med skaft; dosor, burkar och rör iordningställdes för exkursioner, papper till konvolut framlades liksom anteckningsböcker för olika ändamål m. m.

Sedan detta något så när ordnats, beredde jag mig till en första exkursion.

Åtföljd af en från Bibundi medförd negerpojke, Vamangaj, en liten ljusbrun krullhåring, undersöktes först den närmaste, afröjda omgifningen, hvarifrån vi fortsatte in på den åt negerbyn ledande buschvägen.

Utrustningen för exkursionerna behöfde ej vara stor. Utom insektshåf, anteckningsböcker, div. askar och glasrör med sprit bar jag på mig två cyankalieburkar med korkpropp och vid mynning för dödandet af insekterna. Vida rör med cyankalium och gips i bottnen äro mycket lämpliga för mindre insekter. Dessutom buro negrerna håfvar af olika slag, gevär samt väskor med fack innehållande rör, askar, glasburkar med sprit till större djur samt andra väskor för insamling af föda åt larverna. En af cyankalieburkarne var på botten försedd med ett 2—3 cm djupt lager af torra risagnar eller grof, torr sågspån, hvaraf de förra här ute lätt erhöllos vid faktorierna, då till försäljning varande ginflaskor lågo inpackade i sådana; den andre hade i stället ett lager af ren bomull. I den förra nedlades mindre ömtåliga insekter såsom skalbaggar, vissa skinnbaggar, rätvingar och andra som, åtminstone de mindre, blandade med agnarne eller sågspånen höllos ifrån hvarandra, till dess de dödats af cyanväteångorna, hvaremot de ömtåligare fjärilarne, liksom äfven flugor, steklar, sländor — åtminstone de mindre — ömtåligare skinnbaggar såsom mindre stritar, flatider, ricaniider och andra alltid måste hafva ett underlag af ren bomull för att ej skadas. Gärna läggas de genom sina lätt affallande fjäll ju särskildt öm-

tåliga fjärilarne för sig i särskild burk, skilda från alla andra insekter. Vidare medfördes ständigt bleckdosor för lefvande larver, hvilkas utveckling skulle följas, samt dylika dosor fyllda med skifvor af sugpapper för magasinering af de dödade fjärilarne, hvilka, för att ej skadas, icke fingo hopa sig i fångstburkarne.

Vid fångst af fjärilar måste en viss försiktighet iakttagas, om man vill hafva utsikt att få dem vackra.

Då en fjäril vid ett snabbt men varsamt grepp kommit i håfven, hvilken därpå med öppningen framåt försiktigt svajas fram och åter, till dess att insekten befinner sig vid dess botten, tilltryckes kroppen varsamt från sidorna, så att fjäriln dör eller domnar af, detta för att den ej skall skada vingarne under fladdrandet mot håfven. Därpå öppnas cyankalieburken och uppföres i den nedåtvända håfven, hvarvid fjäriln får nedfalla i burken utan att man vidrör den. Då så många fjärilar här samlats, att de kunna skada hvarandra, öppnas burken, insekterna uttömmas varsamt och inläggas med uppåt hopvikta vingar — hvilka läggas så, att de noggrant täcka hvarandra, då öfversidans fjäll vanligen mycket lätt affalla, om de slitas mot någon yta — mellan runda pappersskifvor i en bleckdosa, hvari något kamfernaftalin blifvit strödt för att hindra mögelbildning och afhålla en del smådjur, som eljest lätt inträngde, om en sådan ask med innehåll fick vara några dagar, hvilket stundom isynnerhet under längre marscher kunde blifva förhållandet. På hvarje skifva, som hälst bör vara af sugpapper eller annat olimmadt papper, så att insekterna ej glida, lägges i regel endast en fjäril, hvarpå en ny skifva följer och så åter en fjäril o. s. v. De öfverliggande, ej upptagna skifvorna vikas så, att man lätt ser, hvar den öfversta fjäriln ligger. För större fjärilar medföras större bleckdosor. Vid hemkomsten upptagas fjärilarne och inläggas en och en i trekantigt vikta papperskonvolut med påskrift af datum och om man så vill äfven lokal, hvilken senare man dock sedermera kan konstatera af den förra. Dessa konvolut få ligga i solen, till dess att de kännas torra, då äfven den inuti liggande insekten är torkad, och inpackas därpå varsamt i bleckburkar, hvartill här ute med fördel fyrkantiga téburkar användes. Hvarje gång en burk varit öppnad för inläggning af konvolut, bör lockets fogar kringgjutas med stearin för att hindra den fördärfliga

fukten att inträuga, och då den är fylld och definitivt skall tillslutas, bör den en stund utan lock stå i solen, hvarpå locket tilltryckes och stearin gjutes kring fogarne. Mellan konvoluten bör något kamfernaftalin hafva inströtts. I parning anträffade exemplar böra alltid tillvaratagas och inläggas med påskrift, att de tagits tillsammans, då sådana fynd äro af stort värde för att konstatera samhörigheten af de stundom till färgteckning och äfven till form vidt olika könen.

Vackrast blifva de fjärilar, som i burarne blifvit uppfödda från larver eller som kläckts ur anträffade puppor, och hvilka dödats, innan de hunnit på något sätt skada sig. Då studiet af dessa utvecklingsformer, hvilka från ifrågavarande trakter af Afrika voro ytterst litet kända, var en af resans viktigare uppgifter, ägnades ständig uppmärksamhet åt larvers uppfödande, för hvilket ändamål, som nämndt, äfven ett antal larvburar medförts.

Vid anträffandet af en enstaka larv fick jag nöja mig med att beskrifva denna, låta den utvecklas och för samlingarne tillvarataga den framkommande fjäriln liksom äfven det tomma puppskalet, hvilket i de flesta fall var rätt användbart. Af tvänne larver uppblåstes den ena, så snart den andra gått i puppa; funnos flera, uppblåstes några genast, hvarjämte en eller annan lades i sprit, hvarpå de öfriga fingo utveckla sig till fjärilar. Äfven af pupporna bevarades efter tillgång exemplar, och alla samhöriga stadier betecknades med samma nummer och hade i anteckningböckerna under detta sitt konto, där tiden för larvernas anträffande, förpuppning och kläckning, den förändring de under hudömsningarne undergingo, födan m. m. af intresse mer eller mindre ingående antecknades.

Skalbaggar böra dödas i en med risagnar eller grof sågspån, ej med bomull försedd cyankalieburk, då de i senare fallet vanligen insnärja benen i bomullen och sedan kunna vålla stort besvär att få lösa, hvarvid klor och ben dessutom lätt ryckas af. Vid hemkomsten tömmes burkens hela innehåll på ett papper, insekterna utplockas, hvarpå de inläggas i rullar af papper, som formas kring en pänna eller allt efter behof gröfre eller finare andra cylindriska föremål, profrör eller dylikt. Rullen hopvikes nu i ena ändan, hvarefter en skalbagge nedsläppes i den motsvarande öppna. Därpå nedprässas löst en liten bomulls-

tapp, så att insekten ligger stadigare, så följer en ny skalbagge och bomull o. s. v. till dess att cylindern är fylld. Äro skalbaggarne små, kunna flera läggas i samma lager. Sedan rullen hopvikits i den öppna ändan, datum och event. fyndort påskrifvits, får den ligga i solskenet, till dess att papperet kännes alldeles torrt för att sedan, liksom vid fjärilarne blifvit nämndt, inläggas i en blecklåda, som hvarje gång den öppnats för inläggandet af nya fynd genast tillsmältes med stearin eller parafin kring locket, och då den slutligen fyllts får stå öppen en stund i solen, innan den definitivt tillslutes. Mellan rullarne strös något kamfernaftalin.

Dessa försiktighetsmått äro i Kameruns ytterst fuktiga klimat alldeles nödvändiga, om man ej vill riskera att efter någon tid finna de mödosamt insamlade, kanske ofta oersättliga fynden förstörda eller skadade af mögel, under det att man i annat fall kan hafva bästa förhoppning, att samlingarne framkomma i sådant skick, hvari de inlagts, och om detta skett omsorgsfullt, de så väl kunna säkrare vetenskapligt bearbetas som blifva en prydnad för de samlingar, bland hvilka de komma att bevaras.

Detta — noggrannhet vid konservering och inpackning — gäller alla samlingar, och det är vida bättre att medföra mindre, väl bevaradt material än massor af skräp, som endast blifva en besvärlig barlast för museerna.

Under regntiden kunna konvoluten torkas i någon ugn eller på en med ett tjockt sandlager beströdd plåt, som uppvärmes af en under stående lampa eller annan svagare eld.

Ehuru ej så bra som i konvolut kunna skalbaggar konserveras bland i solljuset eller öfver eld strax förut torkad fin sågspån, mellan lagren något uppblandad med kamfernaftalin. Sedan skalbaggarne blifvit fullständigt torra, inpackas de skiktvis i bleckburkar, hvarvid förfares såsom förut blifvit nämndt, om burkarne först så småningom fyllas med insekter.

Denna metod, som kan användas, om ej tiden skulle medgifva det långsammare förfaringssättet att inlägga insekterna i pappersrullar, bör sålunda först i andra rummet komma i fråga. Skalbaggarne måste vara alldeles torra vid inpackningen. De äro därvid naturligtvis ofta mycket sköra och nedläggas därför varsamt ej för nära hvarandra på sågspånen, öfversiktas med

ett täckande lager sågspån, hvarpå strös något kamfernaftalin, därpå åter spån och ett nytt lager insekter o. s. v. till dess att burken är alldeles fylld.

I pappersrullar inläggas äfven steklar, flugor, rätvingar (gräshoppor, kakerlakor o. s. v.) samt de flesta skinnbaggar.

Mindre ömtåliga steklar, såsom större gräfsteklar, Salius och andra, kunna nedläggas tillsammans med skalbaggar i samma fångstburk. I allmänhet, och detta gäller isynnerhet ludna steklar, dödas de dock i en fångstburk försedd med bomull, som alltid hålles ren och torr. Steklarne söktes på blommande växter, på sandstränder och vid vägar, där de ofta gräfde gångar i marken, o. s. v. Uppgräfvas gångarne, påträffas det rof, hvaraf larven lefver, hvilket är af intresse att taga kännedom om. Det inlägges tillika med dithörande stekel och etiketteras med uppgift, att de höra tillsammans. Äro fynden talrika, kunna några exemplar af stekeln och rofvet inläggas i samma spritrör, då all tanke på förväxling sedermera är utesluten.

Ofta påträffades steklar (Sceliphron), som byggde bon af jord, fästade på väggar och stammar. Äfven sådana bon och de i dem inneslutna larverna med rofvet äro af intresse och insamlades, liksom äfven bon af getingar (Belenogaster), tapetserarebin (Megachile) och andra bin (Anthidium) o. s. v. De ganska allmänt förekommande vilda fikonen innehöllo ofta massor af gallsteklar, chalcidider, som jämte frukten inlades i sprit.

Af stort intresse voro vidare parasitsteklar, som ur larver och puppor framkommo i larvburarne, och hvilka omsorgsfullt böra tillvaratagas, huru obetydliga de än förefalla. Af vikt är därvid, att värddjuret kan konstateras genom exemplar af samma slag, hvilkas utveckling man kunnat följa.

Myror bevaras i sprit utom de ofta stora, bevingade könsdjuren.

Flugor fångades lätt, ofta i riklig mängd, vid kadaver, frukter, exkrementer, vid från stammen utsipprande växtsaft, vid blommor o. s. v. och erhöllos äfven i larvburarne, där parasitiska former (Tachina) stundom dödade under uppfödning varande larver eller puppor.

Till denna grupp höra äfven några af landets värsta plågoris, muskiterna, hvilkas elaka rykte spridt sig öfver hela världen, och som på senare tiden fäst ännu större uppmärksamhet vid sig.

sedan deras ödesdigra roll såsom öfverförare af malarian blifvit uppdagad. De voro på många platser, isynnerhet i mangroveregionen, ytterst talrika och förbittrade där ens tillvaro.

Då solen gått ned, började de infinna sig och förkunnade genast sin tillvaro genom sitt enerverande pip och sina smärtsamma bett. Därmed var all trefnad förbi, all hvila i den svala aftonluften omöjlig, och så återstod icke annat, än att antingen så snart som möjligt krypa in under muskitonätet eller att gå fram och åter, så att de ej fingo ro att slå ned.

Lika plågsamma om ej värre, därför att de uppträda om dagen och vanligen i ofantlig mängd, äro sandflugorna. De ytterst små varelserna — de uppnå ej ett knappnålshufvuds storlek — förorsaka med sina sting, hvilka liksom muskiternas svullna upp till en hvit hårdnad, en pinsam klåda, som varar i flera timmar. Vid lämplig dager och god observation kan man se dem som ett fint stoft fara omkring i luften. Rofgirigt slå de därefter ned på händer, hals och ansikte, där man i samma stund får känna deras plågsamma, som nässlor brännande bett.

Sländor inläggas som fjärilar i trekantiga konvolut, hvarvid man tillser, att de stora ögonen ej tilltryckas. Ledsamt nog förlora dessa insekter vid torkningen ofta sina klara, vackra färger. För att undvika eller åtminstone förminska denna olägenhet behöfves dock endast en lätt utförbar preparering.

Den samma dag fångade sländan uppklippes längs undersidan ända upp till bakkroppens rot. På hanarne bör dock andra ringen få vara hel för att ej skada de vid bestämningen ofta viktiga genitalierna. Sländan lägges nu på rygg öfver en torf- eller korkplatta, i nödfall på en skifva af mjukare trä såsom ett stycke af en cigarrlåda, bakkroppens sidor utbredas och hållas i detta läge med några nålar. Därpå bortlyftes tarmen med en pincett, hvarvid man dock måste undvika att skada kitinhudens innersida, emedan de ömtåligare färgerna då medfölja. Äfven bröstpartiet öppnas med ett snitt, hvarefter muskler och magsäck uttagas. I den borttagna tarmens ställe lägges längs hela bakkroppen en sträng af bomull, hvarpå sidorna vikas tillsammans och ordnas, så att öppningen ej synes. Innan bomullen ditlägges, kan huden lämpligen bestrykas med något arseniksåpa. Sländor med stark metallglans såsom arter af Cordulia, Lestes och Calo-

pteryx behöfva ej särskild preparering utan behålla sin metallfärg vid vanlig torkning.

De små flicksländorna, agrioniderna, hvilkas färger äro mycket ömtåliga, kunna läggas några dagar i alkohol tillsatt med 2—3 % formol innan de, torkade, inläggas i konvoluten, då de därigenom bättre bevara färgerna. Äfven en del rätvingar, större gräshoppor, mantider och andra måste hälst prepareras före inläggandet genom att kroppens ena sida uppklippes, inälfvorna uttagas och kroppen inuti bestrykes med svag lösning af arseniksapa, hvilket senare dock ej är alldeles nödvändigt. Kroppen fylles med lös bomull.

Termiter bevaras alltid i sprit; endast bevingade, särskildt större former, kunna inläggas torra, sedan ett tillräckligt spritmaterial förefinnes. Då termitsamhällena, såsom framdeles närmare skall omnämnas, omfatta flera olika slags former, af hvilka en del endast under vissa tider finnes i bostäderna, böra dessa senare, om tillfälle därtill gifves, undersökas upprepade gånger, under olika årstider.

De små poduriderna eller hoppstjärtarne, som förekomma på marken bland nedfallna blad, utkastadt växtaffall, vid komposter, på svampar o. s. v. äro mycket ömtåliga. De hoppa dessutom vanligen långt och äro därför ej så bekväma att fånga. Bäst gick detta under exkursionerna med ett inuti fuktigt glasrör, som hastigt sattes öfver dem. Insekterna, som därvid gjorde ett hopp för att undkomma, fastnade på den fuktiga ytan af rörets insida. Sedan några stycken så fastnat, nedsköljdes de med sprit i ett förvaringsrör. Äfven kunna dessa insekter fångas genom att i ett större kärl med vatten kasta affall och dylikt, hvaribland de lefva. Poduriderna flyta därvid upp till ytan, där de kunna afskummas med en fjäder. Som de ömtåliga djuren under transporten lätt skadas, bör något bomull nedprässas i röret under vätskans yta, så att ingen luftblåsa där finnes.

Spindlar, myriopoder och skorpioner läggas alltid i sprit liksom äfven de till gnagarinsekterna (Corrodentia) hörande fågellössen eller mallophagiderna.

Detta är några af de allmännaste reglerna för konservering af insekter, som under där varande förhållanden visade sig praktiskt lämpliga.

Men vi fortsätta vår exkursion.

Det rika bladverket utmed sidorna var ännu efter nattens dagg genomvått; så småningom torkade det dock af längs vägen, hvaremot det inåt snåren fortfarande dröp af vatten. Marken var något lerig, och efter en stunds fåfänga försök att intränga något längre återvände vi till vägen, hvilken för öfrigt befanns vara den bästa fångstplatsen. Brokiga fjärilar (Euryphene, Euphædra, Catuna och andra) flögo uppskrämda framför oss längs vägen eller slogo ned på marken med utbredda vingar.

Så hade vi gått en stund och sett oss omkring fångande, hvad som kom i vår väg, då plötsligen några rena, klangfulla toner nådde örat, något som väckte min stora uppmärksamhet, då jag hittills nästan endast hört kraxande eller skränande, mer eller mindre oharmoniska läten. Snart visar sig äfven den lille mästaren, som skimrande i sin helt svarta, glänsande dräkt slagit sig ned på ett svajande palmblad. Det är en drongo (Dicrurus coracinus), en nära sommargyllingarne stående fågel, men, som nämndt, helt svart.

Det är en inom området allmän företeelse.

Vid öppna, soliga platser i skogen, vid skogsbryn, i farmer och på dylika lokaler saknades denna fågel sällan, där han genom sin liflighet och högljudda stämma lätt gjorde sig bemärkt.

Hans hållning är vacker, alldeles upprät, och synes genom den djupt klufna, i spetsen utsvängda stjärtens framåtriktade ställning nästan tillbakaböjd. Vanligen hålla hane och hona tillsammans och utvälja ett bestämdt område, där de regelbundet anträffas.

Närmar man sig deras bo, blifva de utom sig af oro och vrede.

Under skarpa, genomträngande men klangfulla skrik störta de sig nästan som fisktärnor vid dylika tillfällen ned mot fridstöraren, sätta sig på öfverhängande grenar, från hvilka de plötsligen förnya sina anfall, då man ej längre fixerar dem. Kommer en roffågel i deras åsyn, störta de sig utan betänkande med ledig flykt efter och förfölja honom såsom ärlor eller ladusvalor under oroliga skrik.

Deras sång och toner äro mycket omväxlande: lugna låta de höra en svag, jollrande sång. Fästes fågelns uppmärksamhet på något, t. ex. då ett skott lossas, infinner han sig genast under

ett högljudt tji-pi tji'p tji'p! och oroligt låter han långa stunder sin om snöskatornas erinrande skvattrande stämma, följd af några välljudande, veka, något drillande, hvisslande toner ljuda från en lian eller gren.

Då fåglarne, som ofta sker, jaga hvarandra mellan träden, utstöta de höga, kraftiga egendomligt skarpa men dock klangfulla toner. De föda sig af gräshoppor, skalbaggar och andra insekter, som de ofta likt flugsnappare gripa i luften för att sedan återvända till sin gamla plats.

Icke långt därefter erhölls af de infödde några ur ett bo tagna stora ungar tillhörande denna fågel.

Vi fortsatte vägen framåt, där tvänne med fascinknifvar och gevär beväpnade infödingar kommo oss till mötes. Då vi passerade, stego de åt sidan hälsande genom ett »ama fokko!» och en gest med högra handen. Länge följde dock deras undrande blickar insektshåfven, en för dem okänd tingest.

En lätt rörelse i löfverket kom mig att kasta blicken åt sidan; ett skott ger eko, och en fågel af ungefär en nötskrikas storlek, med ett stort, tukanliknande, rödt näbb kommer tyst nedfallande mellan grenarne.

Det var åter en hornskata (Lophoceros camurus) men af annat utseende än de, vi förut lärt känna. Hufvudet, halsen och öfversidan voro rödaktigt bruna, vingarne voro försedda med två hvita tvärband, stjärten och vingpännorna voro ljuskantade och undersidan hvit. I motsats till de större hornskatorna uppehåller sig denna nästan aldrig i höga trädkronor, utan vanligen i underskogen och i låga, täta kronor, där hon tyst hoppar omkring på jakt efter skalbaggar, gräshoppor och andra insekter, hvilka jämte frukter utgöra hennes föda. I farmer och på andra öppna ställen förekommer hon ej gärna, om hon äfven någon gång kan visa sig vid något skogsbryn.

Liksom öfriga hornskator har denna rödnäbbade art ett vidt ljudande läte, ett flertonigt fult skrik. Ehuru rätt allmän i skogarne hvar som hälst träffades den dock talrikast i de täta buschskogarne innanför mangroveregionen, såsom vid Ekundu och Kitta. Det är en typisk representant för det zoologiska Västafrika, känd från Liberia till Loango och inåt till Njam-Njamlandet.

Hornskatorna eller hornfåglarne, hvilka i omkring 70 arter äro utbredda öfver Afrika, Indien, Sundaöarne, Filippinerna och Nya Guinea till Salomonöarne, och af hvilka 32 äro kända från Afrika, äro bekanta för sitt egendomliga häckningssätt. Äggen, som äro hvita, matta, ofta spetsigt långsträckt ovala, läggas i rymliga håligheter i träd, hvilkas öppning tillmuras så, att endast en smal springa återstår, genom hvilken hanen räcker föda till den inmurade honan. Det synes emellertid vara honan själf, som med sina exkrementer inifrån tillstänger öppningen, troligen för att känna sig skyddad under häckningen, då hon ruggar och därvid fullständigt förlorar flygförmågan. Då ungarne äro vuxna, har hon återfått sin dräkt och begifver sig med desamma ut i det fria.

Under hvarjehanda fynd följa vi åter den slingrande vägen, då ett litet däggdjur springer upp längs en nedhängande lian för att därpå varsamt titta fram bland det täta bladverket, där det sökt skydd. Det var en liten gröngul ekorre (Sciurus poensis), den minsta af de 5 arter jag fann inom det besökta området, till svansroten 19 cm under det att svansen med hår mätte 23.

Denna lilla från Liberia till Gabun kända art var väl områdets allmännaste ekorre. Gärna uppehöll han sig bland de täta snärjen af kring större stammar sig slingrande lianer och andra dylika växter, vanligen ej långt från marken. Liksom andra af sitt släkte förstod han att vid fara hastigt dölja sig genom att på en gång stanna orörlig, då icke ens ett skott, om det ej träffade, kunde förmå honom att förråda sin plats.

Vid Kitta och ännu mer vid Ekundu, som för ekorrar syntes vara en mycket omtyckt lokal, anträffades han nästan dagligen, ensam eller parvis.

Ehuru däggdjursfaunan i dessa skogar vid närmare undersökning icke visade sig vara fattig, såg man dock under vandringar i skogarne ej ofta sådana djur.

Under det att fåglarne företrädesvis äro i verksamhet om dagen och genom sitt rörliga lif, sin sång och färgprakt ständigt draga uppmärksamheten åt sig, och vissa arter genom sitt regelbundna uppträdande på bestämda lokaler trycka en karaktäristisk prägel på dessa, göra sig de mest om natten i verksamhet varande däggdjuren icke närmelsevis så bemärkta och låta sig, med få

undantag, endast tillfälligtvis ertappas, då de veta att sorgfälligt dölja sig i skogens gömslen.

Så genomströfvade t. ex. skaror af vilda svin (Potamochœrus porcus = penicillatus) ständigt därvarande skogar lämnande efter sig talrika spår; det oaktadt kunde man den ena månaden efter den andra vandra omkring i trakten vid deras uppehållsplatser, utan att få se ett enda af de skygga djuren.

Äfven de rätt vanliga små skogsantiloperna (Cephalolophus) voro mycket försiktiga, och man blef sällan varse dem utan att särskildt bemöda sig därom. Bland de däggdjur, som under exkursioner och marscher i skogarne anträffades, och hvilka i någon mån äfven till det yttre karaktäriserade vissa lokaler, voro ekorrarne de vanligaste. Jämte apor, framför allt den nämnda, synnerligen i mangroveregionen uppträdande nunneapan (Cercopithecus mona), vidare elefanter och de vid mörkrets inbrott framkommande frukt- och insektätande flädermössen äro de för öfrigt de enda däggdjur, man här något oftare får se.

Trots detta döljer sig, som antydt, i dessa täta skogar säkerligen en rätt rik och omväxlande däggdjursfauna, om än icke i sådan grad, som på inre, friare trakter af kontinenten, åt hvilka ofta hjordar af antiloper och andra däggdjur förläna en säregen, liflig prägel.

Vi hade nu kommit till en litet friare plats, och blicken gled in mellan lägre kronor och slingerväxter. Bland några skarptorniga, klängande rottingpalmer (Calamus secundiflorus) visade sig här ett par praktväfvare (Malimbus scutopartitus) i sin glänsande svarta och röda dräkt, en färgteckning, som mer än någon annan kommer dessa fåglar att lätt upptäckas bland det gröna bladverket. Deras egendomliga, omkring alnslånga, retortformiga, genomgående af samma material konstnärligt sammanflätade bon bygga de hälst i dessa kletterpalmer, där de äro fredade från apor och andra djur, som sägas söka röfva dem.

Vanligen finner man några bon i hvarandras närhet, fästade vid tvänne från bladets långa axel (rachis) utgående småblad, från hvilka de nedhänga.

Alla praktväfvare, hvaraf jag fann fem arter, hafva svart och röd dräkt, stundom dessutom gul. Den nu nämnda arten var den allmännaste, och hörde liksom de öfriga till den täta

skogen, där den gärna höll till bland palmer, hvilkas oljiga, bastiga frukthylle den förtärde. Dess hona är svart med röd, genom ett svart längdstreck delad bröstsköld, hvaremot hanen jämte bröstet äfven har hufvud och nacke röda.

Då ungarne äro flygvuxna, draga fåglarne omkring i skogarne familjevis eller i små flockar, hvarvid de gärna uppehålla sig i palmkronor. Ungarne kvittra nästan som gråsparfvar.

Efter ytterligare några timmars exkursion längs den oftast som en tunnel öfverskuggade vägen återvände vi till faktoriet.

Under marscher och exkursioner inlades de fällda fåglarne i strutar af styft papp, sedan en propp af blånor, bomull, mossa eller dylikt instoppats i svalget för att hindra blod och kräfinnehåll att rinna ut och söla ned fjädrarne. Äfven stortarmen behöfver stundom så tillslutas. Sedan blodet på fjädrarne provisoriskt borttorkats, belades såren dock först med lappar af sugpapper synnerligast mellan vingar och kropp, och större sår tilltäpptes med bomull för att hindra blodflödet.

Vid hemkomsten aftvättades blodet sorgfälligt med rent vatten och, om fjädrarne voro hvita, med tvål, till dess att hvarje spår af blod eller annan förorening försvunnit. Större sår igensyddes efter att först ha tilltäppts med bomull eller dylikt. Därpå ingnedos fjädrarne med potatismjöl — som bör medföras i riklig mängd — till dess att de voro fullkomligt torra. Skulle hela fågeln behöfva tvättas, borttages före ingnidningen med mjölet det mesta af vattnet med en duk. Fågeln bör ej flås strax sedan den skjutits, emedan blodet då lätt flyter ut och ofta, isynnerhet vid större arter, i hög grad försvårar arbetet, utan först sedan detta koargulerat, och den stelhet, som en stund efter döden inträder, försvunnit.

Före konserveringen är det af vikt att taga några mått, som antecknas på etiketten, nämligen totallängden från näbbtill stjärt- resp. vingspetsen på den normalt utsträckta fågeln; vidare längden mellan ving- och stjärtspetsen, då vingarne ligga tilltryckta i naturligt läge. Detta mått är af vikt, då det gäller att vid en blifvande uppstoppning eller afbildning afgöra, huru långt stjärten skall sträcka sig utanför eller innanför vingspetsarne, på hvilket fågelns naturtrogna utseende i hög grad beror.

På etiketten noteras vidare näbbets, iris' och fötternas samt

stundom förekommande nakna hudställens färg, sedermera äfven fågelns kön, som alltid måste bestämmas genom en anatomisk undersökning. Därvid öppnas den redan flådda kroppens mage, tarmarne vikas åt sidan, och man efterser, om vid bäckenet, ungefär motsvarande läget af våra njurar, tvänne gulhvita, ovala testiklar eller på vänstra sidan ett drufformigt ovarium finnas. Under häckningstiden äro dessa organ större och svällda; minst utvecklade äro de hos ungfåglar, där isynnerhet äggstocken stundom kan vara mycket liten och otydlig. Testiklarne te sig ofta endast som ett par små ljusa blåsor.

Vidare antecknas iris diameter, fågelns fyndort, datum och samlarens namn. Af intresse är äfven att anteckna maginnehållet för konstaterandet af fågelns föda.

Etiketterna, som ej lämpligen böra vara af för styft papper eller papp, förses med tryckta rubriker för allt, som sålunda bör antecknas, så att ingen af dessa frågor lämnas obesvarad.

Innan prepareringen börjar, efterses, att svaljet är försedt med en i potatismjöl doppad sudd af blånor eller bomull, så att inga föroreningar utrinna, då skinnet kränges af. Äfven näsborrarne måste ofta af samma orsak så tilltäppas.

Nu lägges fågeln på rygg, fjädrarne utvikas längs kroppens midtlinje, och skinnet uppskäres från bröstet till anus, hvarvid tillses, att ej bukhinnan genomskäres, då inälfvorna framtränga och nedsöla fjäderdräkten. Genom prässning med handen skiljes huden rundt omkring magen och nedåt ryggen från kroppen, benen framdragas inifrån och afskäras i knäleden, mellan lår och skenben, (femur och tibia), hvarpå skenbenen ända ned till leden vid tarsens öfre del befrias från muskler och senor. Sedan afskäres kroppen framför sista stjärtkotan, vid hvilken stjärtfjädrarne sitta fästade, hvarvid noga tillses, att ej äfven skinnet på ryggsidan vid snittet genomskäres. Kroppen liksom skinnets insida beströs under tiden rikligt med potatismjöl eller i nödfall med fin, torr sågspån, så att fjädrarne ej nedsölas af blod och fett. Äfven händerna böra hållas rena genom att ofta doppas i mjöl eller sågspån. Nu fortsättes afdragandet af skinnet, hvilket med fingrarne varsamt prässas eller drages från kroppen, hvarvid fästande muskler i tid afskäras, så att inga hål uppkomma. Vid vingarne genomskäras musklerna, hvarvid de förra lösas från

skuldergördeln, och så väl öfver- som underarm medfölja skinnet, som så småningom kränges ut och in ända till näbbroten. Vid början af hufvudet bör försiktighet iakttagas, så att det in i örongången sig fortsättande skinnet här ej sönderslites utan sakta utdrages utan att hål uppkommer. Äfven vid ögonen bör man förfara varsamt, så att ögonlocken ej sönderskäras, då fågeln sedermera vid uppstoppningen ej eller endast med svårighet kan erhålla en vacker, naturlig blick. Öfver ögonen fortsättes afflåendet ända ned till näbbroten.

Därpå skiljes kroppen från hufvudet genom ett snitt mellan detsamma och första halskotan, ögonen utlyftas varsamt, så att de ej gå sönder, då ögonvätskan utflyter, tungan och hjärnan uttagas, och hufvudet rensas i öfrigt med knifven, så att det mesta af köttet aflägsnas. Nu rensas hela skinnet från fett och kött, vingarnes öfverarm befrias från muskler, underarmen öppnas längs vingens undersida, befrias noga från alla muskler, bestrykes med arseniksåpa och förses med en mjuk fyllning af blånor, som äfven lindas kring öfverarm- och underbenpiporna. Hufvudet bestrykes med arseniksåpa, ögon- och örongroparne samt gompartiet fyllas löst med blånor eller bomull, hvarpå hela hufvudet, om man så vill, kringlindas med ett ytterst tunt lager af blånor, blott så mycket, att skinnet hålles isoleradt från kraniet. Sedan äfven skinnet kring hufvud och hals blifvit bestruket med arseniksåpa, kränges hufvudet tillbaka, och skinnet ordnas tillika med fjädrarne, så att allt kommer i naturligt läge. Är halsens skinn smalara än hufvudet, såsom hos hackspettar, änder och andra, uppskäres detsamma i nacken, och hufvudet ränsas denna väg.

På fåglar, som hafva befjädrade tarser såsom ugglor och andra, fortsätter man så långt ned på tarsen som möjligt och lossar sedermera, om man på detta sätt ej kommit ända ned till tårna, skinnet nedåt dessa rundt omkring, så att arseniksåpan kan nedtränga mellan skinnet och benpipan ända ned till tårna. Skulle tarsens nedersta del denna väg ej kunna nås, uppskäres skinnet nedtill utifrån så mycket, som fordras för att kunna bestryka den återstående, nedre delen af tarsens skinn. På större fåglar och sådana med fjädrar ända till klorna uppskäras tårna längs undersidan, hvarpå skinnet lossas från benen och bestrykes

med arseniksåpa. Iakttages ej detta, lossna sköldar och fjädrar lätt vid uppmjukningen och falla af. Nakna tarser uppskäras däremot aldrig utan bestrykas liksom näbbet sedermera utifrån med gift.

Skulle under afflåendet blod eller annat hafva fläckat fjädrarne, borttvättas det omsorgsfullt, hvarvid fjädrarne läggas på kanten af en med rent vatten fylld tallrik eller fat. Äfven nu användes tvål, om fjädrarne äro hvita, enär de eljest ej lätt kunna så fullständigt befrias från blod, att de ej vid torkningen visa åtminstone en anstrykning till smutsgul färgton.

Äro fjädrarne riktigt rena, gnidas de med potatismjöl, till dess de äro alldeles torra, och mjölet genom skakning ryker bort. Så länge klimpar af mjöl finnas på fjädrarne, äro dessa ej torra utan måste fortfarande gnidas med mjölet.

När skinnet är rengjordt och bestruket med arseniksåpa, hvari litet hvit, pulveriserad piplera blandats, då obestrukna fläckar därigenom lättare falla i ögonen, formas af blånor eller, om fågeln är stor, af hö eller halm omlindad med blånor, en rätt mjuk kropp, något mindre än den naturliga. Vid skuldrorna insys, efter tillprässning med en kniptång, tvänne längsgående rännor från främre delen så långt bakåt, som öfverarmens längd, då denna omlindad med blånor sedermera får sin plats i denna ränna; den mellanliggande valken göres så bred som ryggpartiet på den afflådda kroppen mellan öfverarmens ben i naturligt läge visar. Är den med tråd lindade kroppen färdig, genomstickes den af en glödgad — ej oglödgad, elastisk — ståltråd af passande tjocklek och styrka för att kunna gifva stöd åt halsen, ståltråden vikes i bakre ändan, hvarpå den vikta delen åter inprässas i kroppen för att gifva stadga åt ståltråden, så att denna ej kan vrida sig rundt omkring. Nu afklippes ståltråden framtill, så att ett ej för kort stycke längre än halsen återstår, omlindas till halsens längd och tjocklek med blånor, spetsen tillfilas och stickes in genom halsskinnets öppning för att sedan tryckas in i kraniet ut genom pannan. Därpå ordnas fjädrarne kring den nya halsen, vingarne läggas i naturligt läge, hvarvid öfverarmens benpipor inprässas i de för dem sydda rännorna, och fästas sedermera med hvassa ståltrådar eller nålar i detta läge. Den återstående delen af skinnet bestrykes nu med arsenik, kroppen

tillsys, fjädrarne ordnas medelst fingrar och pincett, och halsen hoptryckes till lagom längd, snarare kortare än längre än den naturliga. Sedan fjäderdräkten fullt ordnats, bestrykas näbb, nakna hudpartier och ben med arseniksåpa, hälst utan inblandad piplera, en etikett bindes om ena benet, och det färdigpreparerade skinnet lägges på blånor att torka på ett luftigt ställe, dock ej gärna i skarpa solen, då skinnet därigenom kan blifva skört.

Några konserverade fåglar.

Öfre raden: **glansstare (Lamprocolius glaucovirens), rödstjärtad papegoja (Psittacus erithacus), praktväfvare (Malimbus scutopartitus), biätare (Aerops albicollis).**

Mellersta raden: den blåkrakliknande Eurystomus gularis, väfvare (Ploceus), guldgök Chrysococcyx cupreus).

Nedre raden: **guldgök, isfågel (Alcedo Guentheri), hjälmfågel (Turacus meriani).** Dessutom konvolut visande, huru dessa vikas och hur fjäriln (här Euphædra) lägges i dem med inåt hopfällda vingar, som fullständigt täcka hvarandra för att ej de ömtåliga innersidorna skola nötas. I öfre hörnet en rulle med skifvor af sugpapper för bleckdosorna.

För att fjädrarne bättre skola behålla sitt ordnade läge, kan fågeln därvid omlindas med ett tunt lager af blånor.

Anser man sig emellertid ej vilja nedlägga så mycken omsorg och tid på prepareringen, kan denna förenklas därigenom, att ingen särskild kropp formas. I stället tages en rund sticka af mer än kroppens och halsens längd; den öfre delen kring-

lindas, såsom förut är nämndt, med blånor och uppskjutes i skinnet till hufvudet, hvarefter den öfriga, använda delen löst kringviras med bomull eller blånor. För att hålla vingarne i naturligt läge sammanbindas de vid armbågen med en tråd på det naturliga afstånd, som kroppens ryggparti angifver. Sedan vingarne sålunda kommit i rätt läge, och fjäderdräkten ordnats, omlindas skinnet med blånor eller en pappersremsa, som hopfästes med en nål, och får så torka på blånor eller instoppadt i en öppen, på ett streck upphängd strut. Den utskjutande delen af stickan blir ett skaft.

Då ett tillräckligt antal skinn sålunda ligga färdiga fullt torra, inlödas de, inrullade i papper, i en blecklåda, hvari något kamfernaftalin blifvit strödt, och äro sedan i godt förvar för vidare transport.

Har af en art ett tillräckligt antal skinn blifvit prepareradt, är det af intresse att äfven tillvarataga skelett af densamma, hvilka för bestämning förses med samma nummer eller namn, som skinnet af motsvarande art.

Vid råskelettering afdrages skinnet, inälfvorna och alla större muskelpartier aflägsnas, och skelettet befrias så godt sig göra låter äfven från öfriga mjukare delar. Därpå hopvikes det, omlindas med litet tråd och torkas hastigt, gärna i solen. Råskelett böra ej bestrykas med arsenik, då detta försvårar upplösningen af de mjukare delarne vid den slutliga prepareringen. Till skelettering tagas väl skjutna exemplar; särskildt bör kraniet vara felfritt.

Det ligger i sakens natur, att, om man i första hand önskar skelett af en art, detta tages af först fällda exemplar, då arten genom detsamma och det afflådda tillvaratagna skinnet sedermera kan bestämmas.

Af största intresse äro alla observationer rörande fåglarnes häckning, bon och ägg, hvilka senare, då det gällde dessa trakters fauna, till stor del voro okända och äfven, då så ej var förhållandet, dock ännu i de flesta fall voro sällsyntheter i samlingar.

Utan fullt säker kännedom om dithörande fågel hafva emellertid hvarken ägg eller bon från dessa trakter något egentligt värde, då man ännu endast i undantagsfall sedermera kan få dem bestämda.

Det är därför nödvändigt att, såvida ej samlaren redan

erhållit fågelarten i fråga och utan tvekan igenkänner den, skjuta eller med snara fånga den vid boet och sedermera på etiketten angifva dess samhörighet med de med motsvarande nummer eller namn försedda äggen och boet, om äfven detta hemföres.

Äggen urblåsas, som bekant, medelst ett 2—5 cm från spetsen vinkelböjdt, utåt afsmalnande rör, hvaraf några sorter, finare och gröfre för olika stora ägg, böra medföras, genom ett med äggborr gjordt hål vid ena sidans midt. Äfven hårdt rufvade ägg kunna med litet tålamod och försiktighet tömmas. Därvid urblåses först så mycket af innehållet, som utan vidare lätt medföljer, hvarefter vatten insprutas i ägget, som därpå omskakas. Sedan urblåsningen så fortgått, till dess att allt, som utan svårighet blifvit upplöst, uttömts, fylles ägget med vatten och får sedan stå några dagar, hvarunder fostret så småningom upplöses. Åter företages därpå en skakning och sköljning med vatten, hvarvid det upplösta innehållet varsamt urblåses. Så fortsättes, till dess hela innehållet är upplöst och aflägsnadt. Skulle slutligen, om embryot varit mycket stort, några skelettdelar icke på detta sätt kunna uttagas, få dessa torka, hvarefter de varsamt krossas med något infördt redskap, hvarpå bitarne utkratsas. Stor varsamhet bör iakttagas att ej med pincett för hårdt draga i framträdande hinnor, då kanterna kring hålet därvid plötsligen kunna brista och hela arbetet varit förgäfves. Sedan äggen torkats, förses de medelst en i röd eller svart tusch doppad pensel, med nummer, som svara mot anteckningarne, uppgift om fyndort och datum samt antal ägg, som bildade kullen, hvilka alla få bära samma nummer. Äggen inlindas sedan i blånor eller bomull och packas i starka lådor.

Redan den 3 jan. afreste hrr Valdau och Linnell, hvarefter jag blef ensam med faktoriets föreståndare hr Ålander.

Äfven de närmaste dagarne undersöktes faunan inåt Itoki by; stundom företogos gräfningar efter oligochæter, hvilka konserverades i kokande sublimatlösning eller i Perenyis vätska, eller anställdes håfningar i Massake efter fisk och räkor. Så beslöt jag en dag att söka tränga rakt genom buschskogen, utan att följa vägen eller utvälja någon särskildt friare terräng. Det var ett ansträngande arbete. För hvarje steg måste jag med våld bana väg eller mödosamt krypa fram genom tillfälliga öppningar.

En ny väfvarfågel från Bonge.

Efter akvarell af *Axel Ekblom.*

tusenfotingar utan fara tagits, fick jag ansiktet helt öfverstänkt med en grön, illaluktande, från djurets sidoporer utprässad vätska.

Det är en förut känd sak att vissa geophilider i mörker hafva ett fosforescerande ljus, och en sådan form, Orphnæus brevilabiatus, erhölls i talrika exemplar. Det lysande sekretet, som skall afsöndras från bukporerna, utflyter så rikligt, att djuret efter sig lämnar en lysande strimma, alldeles som en mot väggen dragen fosforsticka. De rörliga, smala, fina geophiliderna uppehöllo sig mest på ej för fuktiga ställen, gärna under bark, bland nedfallna torra löf och dylikt. En liten hithörande form (Geophilus maculosus) påträffades i en cell af ett öfvergifvet termitbo, hvilket dock delvis tagits i besittning af andra termiter. Troligen tjänade de i gångarne och rummen lefvande acariderna, små spindeldjur, denna geophilid till föda; möjligen härskade här dock mellan densamma och termiterna en symbios.

En ny gräshoppa (Orchestridoptera rufipes) från de fuktiga, dunkla skogarne vid Itoki. Endast ena sidans vingar äro utspännda.

Ett helt afvikande lefnadssätt förde Geophilus uliginosus, som träffades under stenar på en sandbank i Bekongole vid Bibundi.

Då denna bank var utsatt för ebb och flod och omväxlande stod öfver och under vatten, måste denna tusenfoting omväxlande

hela timmar befinna sig i vattnet, som dessutom här än var sött än salt eller bräckt.

De plattade polydesmiderna påträffades oftast långsamt krypande på marken bland nedfallna multnande blad eller där marken var fuktig af utsipprande, från stammarne nedrunnen växtsaft. Den mycket allmänna, ehuru förut okända Strongylosoma scutigerinum och de likaledes vanliga Aporodesmus-arterna, hvilka ofta uppträdde tillsammans med de förra, höllo mest till bland nedfallna fuktiga blad.

De mindre arterna af Spirostreptus och Spirobolus träffades mest bland multnande trä; de större däremot kröpo vanligen fritt långsamt omkring och skydde ej det skarpa solljuset. Oroades de, rullade de genast ihop sig i en platt spiral. Af ett sjutiotal arter hemförda myriopoder visade sig omkring fyratio vara förut okända.

Den fuktiga, varma, kolsyrerika luften verkade under framträngandet här inne i den täta buschskogen mycket förslappande, tankarne löpte långsamt, och endast med svårighet kunde jag stå emot att af trötthet sjunka ned på någon kullfallen stam.

Huru uppfriskande kändes det icke att efter hemkomsten få simma omkring i Massakes rätt klara och svalkande vatten.

En speciell uppgift under denna resa var att från bottnen af sötvattenssamlingar, som innehöllo hinnkräftor (entomostracéer), upptaga, torka och hemsända jordklimpar, däri nämnda kräftdjur hafva sina ägg. Om vid framkomsten till Europa dessa torra jordklimpar läggas i vatten, kläckas de härdiga äggen, hvarefter de framkommande djurens utvecklingsstadier bekvämt kunna studeras. Egendomlig och öfverraskande var emellertid den ödslighet som här, och för öfrigt sedermera öfverallt i dessa trakter, mötte i dammar och andra mindre vattensamlingar, som ju hos oss den varma tiden kunna vimla af olika slags larver, entomostracéer, hydrachnider o. s. v. Knappt ett lif stod däremot här att finna i desamma, utan de voro som steriliserade.

En och annan på ytan springande vattenlöpare (gerrid) eller kringsnurrande hvirfveldykare (gyrinider, Orectogyrus-arter) eller i vattnet simmande dykare (dytiscider: Copelatus- och Hydaticus-arter och andra) voro jämte sländlarver och grodyngel nästan det enda, man någon gång fann i desamma.

Hittills upptagen med undersökningar i skogens mera närliggande delar beslöt jag en dag att företaga en jaktfärd uppför Massake.

Med solen voro vi uppe, den lilla smala kanoten gjordes i ordning, en konservburk med »boild mutton» och en strut ris nedlades till proviant jämte en bunt plantaner för negrerna, en flaska negerrhum att blanda i flodvattnet, som ej gärna dracks utan sådan sterilisering, håfvar m. m., gevär och rikligt med patroner, två negrer att paddla — och allt var klart för afresan.

Det var en af dessa härliga morgnar, som från första stund försätter sinnet i stämning. Det vattendrypande bladverket glittrade i solen. Från den ljusblå himlen, på hvilken ej ett moln stod att upptäcka, brände snart den tropiska solen med full kraft, där jag satt med en hvit umbrella till skydd mot dess hvassa strålar. Palmer och trädkronor, de senare ofta kringväfda af täta slingerväxter, bildade inåt skogen ett enda böljande bladhaf, där endast de olika växternas skiftning i mörkare eller ljusare grönt gaf ögat behöflig omväxling. Här och där kunde dock stundom ipomæornas convolvuluslika, ljusröda stora blommor smycka den gröna bladmanteln.

Under tiden skjuter kanoten fram mot den svagt framflytande strömmen, och ögat öfverfar stränder och vatten för att uppfånga bilden af den mest framträdande djurvärlden.

Längs flodens yta ilade ett par svarta, blåskimrande, med hvit strupe och delvis hvit stjärt prydda svalor (Hirundo nigrita) kvittrande fram för att snart slå ned på en ur det grunda vattnet uppskjutande kullfallen stam. Dessa svalor, de allmännaste inom området och just karaktäristiska för floderna, där de med förkärlek uppehålla sig, hålla parvis troget tillsammans. Sätter sig den ena, är snart maken vid dess sida, och lyfter den, flyger äfven den andra med, hvarpå de kvittrande draga fram längs vattenytan.

På en torr gren, halft drömmande i den nu redan tryckande värmen hade den blåkråklika Eurystomus afer, glänsande i sin rödbruna, delvis lilafärgade dräkt, tagit plats. Då och då liksom vaknande till lif kastade den sig ut i luften för att fånga en förbifarande insekt och återvärde så till sin förra plats för att under afvaktan på den tyngande hettans försvinnande försjunka

i sin förra halfslummer. Först fram mot eftermiddagen kommer denna fågel till fullt lif. Med ledig och snabb ehuru något vinglande flykt skjuter den då fram öfver vattnet längs floderna eller öfver farmernas öppna terräng under ifrig insektjakt. På de flesta ställen var detta en ganska allmän fågel. Föga skygg tillät den att man kom honom helt nära, ja en gång kunde en nedskjutas utan att den i samma träd strax intill sittande maken vid skottet blef oroad.

Deras föda består, som nämndt, af insekter: getingar, fjärilar o. s. v., men mest skalbaggar, hvaraf magen på skjutna exemplar stundom var fullproppad. Också försummade jag aldrig, då de svälja sitt byte helt, att undersöka de fällda fåglarne, därvid riktande samlingen med flera värdefulla coleopterfynd.

Den närstående blåstrupiga Eurystomus gularis var inom det besökta området vida sällsyntare.

Under sådana flodfärder får man snart göra bekantskap med en svår plågoande, en fluga, både till utseende och storlek mycket påminnande om vår regnbroms (Hæmatopota pluvialis). Ljudlöst kommer hon farande, slår ned på kanotens kant ett stycke bort och sitter där så stilla och oskyldig, som om hon endast ville hvila ut efter resan från land. Men där sitter hon ej länge. Med några hastiga kast hit och dit försvinner hon utmed kanotens sida, kommer så obemärkt tillbaka för att slå ned på något tryggt ställe, där man ej har blicken fäst, ty för den hyser hon en märkvärdig fruktan och gör aldrig något ofog, så länge man fixerar henne.

Kläder skydda föga för bettet, om de ej äro mycket vida; men äfven då vet hon att uppsöka någon punkt, där de sitta spända mot kroppen, i hvilken hon då, när hon tror sig obemärkt, ej är sen att sänka sin hvassa snabel.

Negrerna med sina nakna kroppar plågas af dessa insekter ännu mer, men hata dem också därefter. De kunna aldrig se en stickfluga på hvarandra, utan att söka döda den, och detta söka de äfven göra, då hon slagit ned på en hvit. Stundom kan man därför under kanotfärder helt oförmodadt få ett kraftigt slag i ryggen af en bakom sittande paddlare, något hvaröfver man i början blir helt uppbragt, då man ej vet, hvad det är fråga om, eller hvilken tjänst han tror sig göra med att döda

djuret. Ja, man blir kanske än mera uppretad efter att ha vändt sig om och då fått se honom grinande med en död fluga i handen.

Emellertid hade vi närmat oss den plats, där vi beslutat landa, och äro nu framme. Kanoten drages sakta upp på den sandiga stranden, bördorna fördelas, och vi träda tyst in i den här glesare skogen under ett tak af bladverk. Här inne sades apor pläga uppehålla sig. Blickarne granska de höga träden, glida bort mellan stammar och kronor, men några apor hvarken sågos eller hördes.

Ett par ekorrar, som kurrande sprungo upp för en stam, och några ur sitt lugn störda, i skuggan kringfladdrande små flädermöss voro de enda däggdjur, som upptäcktes.

Men desto lifligare var fågellifvet. Skogen genljöd från alla håll af kvitter, pip och skrik, kraxande och drillande, och dock tycktes dessa ljud vilja öfverröstas af gräshoppornas cittrande och cicadornas gälla, genomskärande toner, hvilka senare här och hvar hördes öfver alla de öfriga; en oändlig konsert, ett virrvarr af toner, som snart verkade helt bedöfvande.

Mellan löfverket kretsade vackra fjärilar.

Huru eget att här inne i skuggan och fuktigheten träffa dessa solälskande varelser! Men här trifvas de med förkärlek, och den rikaste fångsten blir ofta just där eller på något friare platser i täta skogen, och jämförelsevis få (såsom t. ex. Charaxes-arter) hålla till på de solglödande öppna platserna. Så var äfven förhållandet med områdets näst största dagfjäril den ståtliga Druryia (Papilio) zalmoxis, som stundom sågs draga fram utmed flodstränderna, ofta ej fortare än att den kunde upphinnas och fångas; mellan vingspetsarne är denna omkring 15 cm bred, färgen är ofvan ljusblå med svarta ribbor och en bred, svart, blåprickig bård utmed bakvingarnes yttersidor, bakkroppen är ljusgul, bakvingarne under brunskuggade.

Från en öfverhängande gren lät Dicrurus sina klangfulla toner ljuda. En svag rörelse i löfverket kom mig att kasta ett skott dit, hvarvid en långstjärtad, smärt, 30 cm lång, skiffergrå, ofvan blågrönt metallglänsande gök med stort, gult näbb (Ceuthmochares æreus) nedföll. Det är en i dessa skogar rätt allmän fågel. I täta kronor bland snärjen af lianer och dylikt lefver

han här vanligen ensam, försiktigt och stilla kringhoppande bland löfverket på jakt efter insekter, som utgöra hans föda. Störes han därvid, blir han genast stilla, och icke en rörelse i grenarne förråder hans plats, till dess man slutligen får se hans hufvud med det gula, stora näbbet försiktigt titta fram mellan bladen och han åter börjar röra sig. Likt öfriga gökar är han en storätare. Som bevis på hans enorma glupskhet vill jag anföra, hvilka kvantiteter som funnos i ett undersökt exemplar, hvars mage var så utspänd, att den i volym motsvarade fågelns hela bröstparti. Den innehöll fem stora, gröna skinnbaggar, fem fjärillarver, fyra dagfjärilpuppor, två gräshoppor, hvaraf den ena var 37 mm lång, den andra, delvis smält, i volym syntes hafva varit omkring tre gånger större, två spindlar, fyra skalbaggar och nästan lika mycket delvis smält föda.

Under framträngandet inåt blef skogen ytterst tät och svårgenomtränglig, och någon stig stod ej att se utom sådana, som elefanterna banat vid framträngandet genom underskogen.

Vi vände därför åter mot floden och ut till den sandiga stranden, där en mängd till formen machaonliknande fjärilar (Papilio polycenes) sutto kring en död krabba; ett enda håftag inbragte fjorton stycken af de vackra insekterna. Åter gåfvo vi oss emellertid in i skogen, enär stranden ej var lätt att för öfverhängande grenar och buskager passera, och utkommo längre bort vid en större, men grusig och stenig, i floden utskjutande bank.

Här mötte oss en egen, lifiig tafla. Ett fyrtiotal med fiske sysselsatta negrer, män och kvinnor, rörde sig här om hvarandra eller sutto kringspridda på stenar och på i det grunda vattnet liggande stammar. Näten lågo utbredda på den heta sanden eller användes just i det djupare vattnet till fångst. Från den af en flock nakna, svarta varelser omgifna elden steg i den heta, lugna luften en jämn rökpelare mot skyn, och styckade fiskar lågo bredvid färdiga till vidare beredning.

Ej långt därifrån slogo äfven vi hungriga och trötta oss ned; eld uppgjordes, hvarvid negerpojkarne riktigt tycktes njuta af att kringhvirflas af de tjocka rökmolnen, riset kokades i en liten medförd bleckpanna, och den medförda konservburken öppnades och värmdes i sjudande vatten. Och med denna egendomliga tafla för blicken, en bild från ett af civilisationen ännu oberördt

folks fria naturlif, hvilade vi i skuggan vid flodstranden ut från dagens rätt ansträngande vandring för att sedermera snart anträda återfärden nedför floden.

Emellertid var denna färd ej utan ett gynnsamt resultat, och följande tid företogos exkursioner regelbundet åt detta håll. Med den lilla lätta kanoten och en eller ett par unga negrer gick färden uppför floden till dess förgrening, eller rättare, där den mottager en biflod. Här landade vi på bankarne, där ofta rätt mycket fjärilar uppehöll sig, stego in i skogen, ströfvade fram på gångstigarne, som vanligen löpte längs floden, veko in i buschen bland den täta undervegetationen, där detta var möjligt, sökte bland nedfallna blad efter insekter, snäckor och myriopoder, sönderbröto murkna stammar, afbarkade gamla stockar o. s. v. då och då fällande en fågel eller annat djur.

Då exkursionerna till följd af den starka dagg, som om nätterna föll, ej lämpligen kunde börja förr än något fram på förmiddagen, användes morgontimmarne, sedan en kopp té med rostade plantaner intagits, oftast till skötsel af larvburarne; larvernas olika utseende vid hudömsningarne antecknades liksom tiden för deras förpuppning och kläckning, och föda anskaffades. Då larverna stundom voro tagna långt ifrån faktoriet och ständigt behöfde färsk föda, var anskaffandet af denna mången gång svår nog. Visserligen medtogs vid fynden rätt mycket af de växter, på hvilka de lefde, och nedsänktes i floden för att hålla sig friskt. Men äfven här blef det snart för gammalt och åts sedan ej gärna af larverna.

Bäst mådde dessa, om de dagligen fingo alldeles färsk föda, och sådan hade negrerna till uppgift att före dagens utmarsch om möjligt anskaffa, då de på ett eller annat sätt genom afbrutna grenar eller dylikt märkt de växter, på hvilka larverna tagits. Några i början gjorda försök att på närmare håll anskaffa snarlika blad och utgifva dem för äkta misslyckades grundligt, då bladen vid närmare jämförelse med de förutvarande lätt nog igenkändes som främmande och för öfrigt ej åtos af larverna. Varnade af följderna måste negrerna nu bekväma sig att företaga marscherna, äfven om det gällde längre afstånd. Stundom kunde dock de riktiga växterna anträffas i närheten, hvarvid dessa marscher blefvo obehöfliga.

Den 17 jan. beslöt jag att styra nedåt floden, där terrängen hittills icke blifvit mycket undersökt.

Solen strålade äfven i dag från molnfri himmel. Med fart styrde den lilla kanoten nedför den svaga strömmen här och där svängande undan för en ur det grunda vattnet uppskjutande gammal stam, rötter och dylikt, och snart landa vi på en från stranden utskjutande sandbank. Ett par färska elefantspår var det första vi sågo, ledande från det höga gräset ned i floden. På själfva banken sågs just ingenting. Från skogens ena sida till den andra sväfvade ett par svarta och hvita hornskator fram under sin egendomliga, buktande flykt. Öfver kronorna drog en gamhafsörn fram, under det att en kungsfiskare (Alcedo Guentheri) i sin prålande koboltblå och rödbruna skrud snabbt sköt fram öfver ytan för att i nästa stund fatta post på en öfver vattnet utskjutande gren, hvarifrån han kunde taga öfverblick öfver sitt jaktfält. Orörlig som en stod, man skulle tro den sakna lif, då den under flera minuter ej ens rörde hufvudet, fäste den sina mörka ögon på det under honom framrinnande vattnet, tills den upptäckt något byte. Som ett skott sköt den då ned, stundom nästan försvinnande under ytan för att snart spejande åter sitta på vakt.

Efter en stund gåfvo vi oss öfver på andra sidan floden till en öppning inåt skogen, drogo kanoten upp på stranden och började exkursionen inåt buschen.

Ofta krypande, ja nästan krälande fingo vi här arbeta oss fram mellan buskage, trädstammar, grenar och rotskott och det ej minst hindrande elefantgräset; sega lianer, som speciellt syntes skapade att förhindra inträngandet i denna svårtillgängliga terräng, snodde sig kring benen och uttröttade krafterna. Steg för steg gick det framåt; här och där stannade vi för att taga någon gammal stam eller dylikt i närmare betraktande. Samlingarne ökades, ehuru, då allt vanligare numera i tillräcklig mängd redan blifvit inlagdt, endast under träget sökande. Slaghåfven var i flitig verksamhet och gaf här inne öfver hufvud det bästa resultatet.

Vi voro åter ute vid floden, då en för mig ännu okänd fågel slog ned i ett vid stranden stående träd; ett skott ger eko, och studsande från gren till gren faller han ned mot vattnet fastnande i löfverket af ett under varande träd. Vigt kryper en af

negrerna upp i trädet och ut bland grenarne för att hämta den, då han plötsligen uppger ett skrik och faller i vattnet. Snart visar han sitt förskrämda ansikte och på min fråga, hvad som stod på, kunde han först endast framstamma: »massa snake, big snake!» En stor orm hade ringlat sig ned på honom, hvarvid negern besinningslöst kastat sig ned i vattnet för att undgå att blifva biten.

Vi vilja i detta sammanhang nämna något om ormarne.

Dessa djur kunna, då det gäller en sådan ekvatorial trakt, där betingelserna för en rik ormfauna synas vara ytterst gynnsamma, dock ej, så långt jag sett, sägas vara mycket talrika i Kamerun, ehuru man vid tillvaratagandet af alla anträffade exemplar finner, att faunan i detta hänseende dock ingalunda är fattig. Rätt allmänt skola ormar påträffas vid rensning och upphuggning i farmer.

Under femton månaders kringströfvande i dessa skogar såg jag själf aldrig och hörde icke ens någon alldeles bestämd uppgift, att en människa blifvit biten af en orm.

Detta kan nog visserligen delvis bero därpå, att där varande ormar oftast äro skygga och redan i tid draga sig undan, då man nalkas dem. Å andra sidan framgår dock däraf, att trakten ej är rik på dessa djur.

Anmärkningsvärdt synes mig det rel. stora antal arter som påträffades bland det just icke så stora antalet af exemplar. Af ingen sådan erhölls mer än fyra ex.; detta af den masklika Thyphlops punctatus och den till snokarne hörande Tropidonotus fuliginoides. I det täta bladverket och bland trädens grenar kan man stundom få se en grönskimrande Hapsidophrys eller kanhända äfven en präktig svart omkring ett par meter lång glasögonorm (Naia melanoleuca), under prydd med några breda gulhvita tvärband.

En sådan fälldes en dag vid Ekundu. Genom den strax innanför därvarande mangroveskog befintliga buschskogen går en stig, som leder till Ekundu by. Under en vandring här i februari månad, strax efter en svår feber, fängslades min uppmärksamhet af ett smalt lianliknande föremål, som var lindadt kring öfre delen af en afbruten, ännu på rot stående stam och med sin öfre del sköt fritt upp i luften. Under några ögonblick

stod jag villrådig, hvad det var, till dess ett utrop från en bland bärarne: massa, big snake live! bekräftade min redan hysta förmodan, att det var en orm. Emellertid blef ormen skrämd, ringlade sig med förvånande hastighet ned för stammen, som till stor del skymdes af det täta löfverket, tills han några ögonblick åter sågs genom en öppning bland bladen och träffad af ett hagelskott nedföll med bruten rygg.

Sedan jag banat mig väg fram till den på marken ringlande ilskna ormen, och denna efter en stund utmattat sig och blifvit lugnare, närmade jag mig det gapande djuret, hvars långa gifttänder sågo rätt fruktansvärda ut, och satte i ett nu foten öfver dess nacke. Därpå greps han bakom hufvudet, hvarvid kroppen nervöst ringlade sig kring armen, och tänderna afbrötos med knifven mot en stam. Den utmärkt vackra ormen var något längre än jag.

Det visade sig sålunda vara en mycket vaksam och i sina rörelser snabb orm.

Äfven vattendragen, så väl floderna som de talrika kanalerna i mangroveskogen, räkna ormar till sina invånare, hvilka man stundom kan få se med hastighet röra sig i det våta elementet.

Äfven hvad dessa kallblodiga djur beträffar finna vi, att de flesta där anträffade arter endast förekomma inom det zoologiska Västafrika, isynnerhet inom dess centrala kustområde. Därifrån gå de emellertid mer norr ut åt Gambia till än mot söder, och endast i mer enstaka fall utbreda de sig, så vidt man vet, till större områden. Så är den i Kamerun påträffade giftiga Dacypeltis scabra känd ända från Kapkolonien i söder till Sierra Leone i norr, öster ut till Abessinien. Python sebæ, områdets största orm, hvaraf ett exemplar af 31 fots längd af Dunkan skall hafva dödats i Västafrika, är känd från hela det tropiska och södra Afrika.

En ny, vid Ekundu erhållen giftig art (Atractaspis reticulata) tillhör ett i Afrika från Kap till Liberia och i de centrala och östra trakterna af världsdelen öfver Uganda till Zansibar utbredt släkte.

Beträffande konserveringen läggas kräldjuren alltid, om så kan ske, i sprit, sedan magen öppnats, så att sprit får intränga i bukkaviteten. Större ormar, såsom Python, kunna flås och

skinnet jämte vidsittande kranium läggas i sprit. Krokodiler flås, hvarpå skinnet bestrykes med arseniksåpa, torkas och inrullas. Hufvudet kan dock ej aflås, emedan huden för starkt är fästad vid kraniet. Ormar böra gärna från början läggas i burkar eller flaskor af lagom storlek och ordnas något, innan spriten påhälles; få de stelna i för stora eller på annat sätt olämpliga kärl, kunna de sedermera ej så bekvämt erhålla passande form. Af större sköldpaddor, som svårligen kunna läggas i sprit, tagas sköld och skelett eller af det senare åtminstone kraniet. Rikligt med sprit måste finnas i flaskorna, och ej mer än hälften af dem upptagas af djuren. Spriten ombytes åtminstone en gång.

En tornado.

Följande dag, den 18 jan., skulle blifva en olycksdag, hvars följder länge voro kännbara.

Vi sutto fram mot aftonen väntande på måltiden; jag hade utlagt en del fjärilar och andra insekter samt fåglar till torkning, då luften på en gång blef så sval, att den ledde tanken på en nordisk vinter. Himlen mulnade hastigt, och vi drogo bordet längre in på verandan för att det hotande regnet ej skulle förstöra djuren. Men på en gång förändrades taflan. En tornado, sådan jag aldrig mer skulle få se, var öfver oss. Hela skogen böjer sig liksom i ångest för den oemotståndliga kraften. Tjutande drar orkanen

fram piskande kaskader af yrande vattenhvirflar framför sig och hotande att rycka upp hela skogen med rötterna. Alntjocka träd brytas af eller vräkas omkull, det brakar och smattrar, gnisslar och kvider, hopar af blad och grenar fara genom luften, som snart är ogenomskådlig, och splittrade trädkronor nedstörta i floden.

Det hela har ett värdigt ackompanjemang i den öfver oss smattrande åskan. Blixt följer på blixt, så starka, att de blända ögonen, det brakar och dånar, som om allt kring oss skulle störta tillsamman. Från verandan hafva vi tagit vår tillflykt in i faktoriet. Men allt våldsammare komma stormstötarne, huset börjar darra, väggarne vika sig vågformigt inåt, takbeläggningen slites bit för bit från sin plats och sopas ut bland de i rymden kringdansande föremålen. Vattnet rusar i strömmar in genom tak och väggar, hvilka ej längre lämna något skydd.

Vi stodo rådvilla, hvart vi skulle taga vägen. Till bakre verandan! Vi skynda ditåt, men hinna ej fram förr än vägen spärras. Ett fruktansvärdt brak — och faktoriet störtar tillsammans, hotande att begrafva oss under sina spillror. För att finna något skydd mot de piskande, ur de svarta molnen nedstörtande vattenmassorna, skynda vi bort till magasinet, som redan blifvit illa skadadt. Blixtarne blifva allt häftigare, då vi erinrade oss krutet, som låg i magasinet; om åskan sloge ned i det stora förrådet, vore vårt öde ej ovisst.

Åter jagades vi ut i ösregnet, med blott en säck öfver hufvudet, bort till en öppen plats vid skogen. Regnet kom oss att frysa, och febern kunde ej vara långt borta.

Efter väl 20 minuter var tornadon öfver, regnet aftog och orkanen dog bort. Vi darrade nästan af köld, då vi genomvåta begåfvo oss bort till vår sköflade bostad.

Men hvilken syn mötte oss ej vid inträdet i den del, som ännu stod kvar. Det var som efter en eldsvåda. Vattnet rann i strömmar längs de sönderslitna väggarne, borden voro kullslagna, saker krossade och förstörda af vattnet. Golfvet var en enda gyttjepöl, hvari dessa saker lågo kastade. Kläderna voro genomdränkta och filtarne obrukbara — hvad skulle vi taga på oss! I en inuti bleckbeslagen tunna låg sedan resan en kostym, som dess bättre förblifvit torr. Kappsäcken låg uppslagen och

ända till brädden fylld med vatten. Allt i den var förstördt: kopiebok, papper, böcker, allt! Krutet, som stod under sängen, var som af ett underverk räddadt, då just på detta stället vattnet ej gått igenom.

Men vi måste bereda oss mot febern; kina tages liksom äfven té, sedan det lyckats de svarta att göra upp en eld. Under tiden har skymningen inträdt, och vi gingo slutligen till hvila på en hög af säckar, det enda som ännu erbjöd en torr bädd.

Då vi följande morgon vaknade i vår sköflade bostad, kom bud, att Itoki by »låg jämnad med marken». En negerkvinna skulle med sitt lilla barn, som hon bar på ryggen, hafva blifvit spetsad vid jorden af en nedstörtande stor gren. Alla vägar voro stängda af kullrasade träd och afbrutna grenar, och vid försök att tränga in i skogen för att närmare se tornadons verkningar kunde man ej komma ett halft skotthåll på någon af de tre vägar, som utmynnade vid faktoriplanen, utan att krypa fram under stammar och grenar, hvarvid vägen stundom liksom spårlöst försvunnit.

Af de till torkning utlagda samlingarne kunde ej mycket återfinnas. Insekterna hade förenat sig med öfriga i hvirfveldansen kringfarande föremål, och en del obrukbara skinn hittades ända nere vid Massake.

Att under sådana förhållanden exkursionerna mycket försvårades, är tydligt, då man nästan ingenstädes fritt kunde röra sig. Tröttande blef det äfven i den fuktiga värmen att krypande och klättrande få taga sig fram i skogen.

Hittills hade allt svårare ondt hållit sig fjärran; men den 24 jan. skulle första häftiga klimatfeber bryta ut, under flera dagar fängslande mig vid sjukbädden.

Hvad som därunder nästan mest plågade, var den ofta kväfvande hettan inom det tjocka muskitonätet och den stank, som spred sig från de af den ständigt utsipprande svetten genomdränkta filtarne. Äfven saknades lämpliga medel att stilla törsten, då ej ens en citron kunde erhållas. Magen kunde ej tåla det minsta, ej ens chloralhydratet, som skulle hafva möjliggjort sömn.

Den 28 var febern ännu kännbar, och härom är antecknadt: »Äfven denna dag har hållit mig fängslad af feberns efterdyningar. Ansiktet säges vara gulblekt och ha magrat. Kramp-

aktiga ryckningar kännas i musklerna. Den minsta börda tröttar, och humöret är lätt uppretadt. Jag lider mest af den sysslolöshet, hvartill jag är dömd.»

Följande dag trodde jag mig vara nog stark för en exkursion, hvarför kanoten gjordes i ordning, och med två negrer paddlades uppför floden till det gamla landningsstället. Men febern var ännu i kroppen. Trött och darrande slog jag mig ned på en stam; med liknöjd blick, utan att ens taga åt bössan, såg jag värdefulla fåglar intill mig, liksom äfven insekter och andra djur, och snart styrde vi därför åter mot faktoriet.

Så småningom kommo dock krafterna tillbaka, om också då och då darrningar i kroppen och febersvettningar infunno sig. Ännu den 6 febr. var dock ett obehagligt recidiv.

En krokodiljakt.

Redan under vägen upp för Massake på nyårsdagen hade jag vid en i floden utskjutande bank sett en större krokodil och äfven sedermera iakttagit den på samma ställe.

Första tiden hade emellertid just icke tillåtit att vidare söka efter den, ehuru den ofta kom för tankarne.

Den 7 febr. var nu inne. En strålande sol göt från molnfri himmel sitt ljus öfver landskapet och manade till en längre exkursion. Ännu ej fri från efterdyningarne från febern måste jag dock stanna redan vid framkomsten till floden, där jag i stället började gräfningar efter några mindre djur.

Plötsligen kom tanken för mig att fara ned till krokodilen, som ej på en vecka blifvit störd och därför troligen befann sig på sin gamla plats, den vid flodens krök utskjutande sandbanken. Denna tanke verkade i hög grad lifvande. Ingen kanot fanns emellertid till hands, hvarför jag längs den utmed motsatta stranden i skogen ledande vägen beslöt taga mig fram. Möjligen skulle jag tvärs öfver den ej just breda floden kunna gifva krokodilen en dödande kula. I hast stoppade jag några patroner i fickan, studsaren lämnades till en bärare, själf tog jag hagelbössan på axeln, och så voro vi strax framme vid vägens början och trädde in under skogens täta löfverk. Tornadon hade dock nästan spärrat vägen. I obeskrifligt virrvarr lågo träd, palmer, grenar och rötter i upptornade massor, emellan hvilka man en-

dast med stor möda kunde arbeta sig fram. Hvassa lianer sargade händer och ansikte, grenar och stammar spärrade vägen och tvingade att än böja sig halft krypande för att komma vidare, än att bana sig väg öfver dem. Stora svarta, på ett visst slags träd lefvande illaluktande myror (Paltothyreus tarsatus) passade äfven på att med sina smärtsamma styng — de hafva en verklig gadd — göra vistelsen i dessa snår än plågsammare.

Men detta fick ej hindra oss; öfver rötter, under stammar, in bland snärjen gick det, medan svetten flödade från kroppen.

Floden få vi ej lämna ur sikte för att kunna hitta fram till krokodilens tillhåll vid dess krökning. De täta snärjena hindrade oss att tysta framtränga dit, då de afbrutna grenarne knakade, så att vi lätt kunde höras på afstånd och sålunda oroa det vaksamma djuret. Jag skickade därför in Vamangaj att varsamt framtränga till vattnet och där efterse, om krokodilen fanns. Snart försvann det krusiga hufvudet för att strax därefter åter visa sig. Ögonen glittrade af ifver, då han varsamt kröp fram ur snåren, och hans dämpade utrop »massa, he live!» bekräftade, hvad han sett. Framkommen till floden stannar jag innanför löfverket och spejar efter krokodilen, men han var redan borta. I stället får jag se honom strax intill mig ligga på vattnet orörlig som en stor vattenödla. Att här skjuta honom hade icke tjänat till något, ty äfven dödsskjuten skulle han försvunnit och varit förlorad för mig. Snart börjar han emellertid åter röra på sig och styr kurs mot banken, där han sakta kryper upp.

Från sidan sedt är hufvudet mycket platt, och den kula, jag sände honom, tog för lågt, så att hon endast afskrapade några plåtar på strupen, och med ett språng störtade djuret åter i floden, så att vattnet stänkte högt omkring.

Något modstulen måste jag sålunda anträda hemfärden.

Drypande af svett under en brännande sol, hvilken isynnerhet på öppnare platser betydligt plågade oss, sökte vi först gå tillbaka ungefär samma väg utmed floden, men hejdades snart af ett kullfallet, ofantligt träd. Vi måste då göra en omväg för att komma kring detsamma, men styrde för långt från floden; alltmer bär det af snedt inåt skogen, hvilket vi först efter ett par timmars färd märka, då vi i stället för att framkomma till faktoriet stöta på ett förfallet buschhus, som oljetiden användts

vid oljeberedningen. Ingen af bärarne hade sett det förr, ingen visste, hvar vi nu befunno oss.

Efter en medförd kompass sökte jag återfinna floden, men en hel timmes fortsatt framträngande i den inslagna riktningen kom oss endast att än mera förirra oss. Vi voro vilse i urskogen, och detta var ingen angenäm känsla. Det var första gången sådant händt mig, och det blef äfven den sista, ty läxan var ordentlig.

En besynnerlig oro kom öfver mig; hvart jag såg var endast skog, inga vägar, icke en stig till en by eller ett enstaka buschhus, allt var ett enda tätt virrvarr, där hvarje steg nu föreföll ansträngande och lönlöst. Äfven de svarta sågo modfällda ut, och på min fråga, hvaråt floden var, pekade de i en riktning nästan motsatt, där jag ville hafva den, hvarför jag ej vågade följa deras anvisning. Trött slog jag mig ned på en kullvräkt stam och öfvertänkte vår ställning, som jag fann allt mera oroande.

Som en blixt faller då öfver mig en tanke, som blef vår räddning. Under det att jag satt på stammen och såg mig omkring, märkte jag, att de kullfallna träden lågo i alldeles samma riktning, den i hvilken tornadon gått fram. Denna gick vid faktoriet snedt emot floden åt höger, och vi voro nu på samma sida om floden, som faktoriet låg. Huru långt vi än befunno oss i skogen, skulle vi nödvändigt träffa floden, om vi gingo snedt åt vänster i förhållande till de kullfallna trädens riktning. Hastigt springer jag upp, negrerna följa motvilligt och säga, att vi gå fel. — Efter en stund börjar jag åter misströsta, ty ingen flod sågs till, och slår mig ned för att tänka ut något sätt att komma till rätta. En af bärarne sändes bort att klättra upp i en hög palm för att från denna söka se, hvar floden fanns; markerad som den är af den afbrutna skogsvegetationen, borde den kunna synas från en sådan höjd. Han skulle dock ej aflägsna sig längre, än att han hörde och kunde besvara våra rop, så att vi ej komme att skiljas. Då efter en stund dessa ej besvaras, aflossar jag ett skott, men när äfven detta blef obesvaradt, fruktade jag att han gått för långt och ej mer skulle återfinna oss.

Plötsligt höres ett buller af afbrutna grenar, och helt lugnt kryper buschmannen fram; på min hastiga fråga, om han funnit

floden, svarar han med ett flegmatiskt »Yes, mea thrink wooter, mea look!» Därmed var oron försvunnen, och jag följde honom för att i floden få släcka min törst.

Efter en stund voro vi lyckligen hemma och angrepo med begärlighet den väntande maten.

Det var följande dag strax efter middagen.

Förmiddagens exkursion uppför floden och den tryckande värmen hade gjort mig trött.

Sedan jag preparerat de medförda samlingarne, däribland några fåglar, en rödstjärtad papegoja och en af de omtalade blåkråklika Eurystomus, slog jag mig ned på den åt floden vettande »verandan» för att hvila. Men tankarne började åter att röra sig kring föregående dags irrmarsch och orsaken till densamma, krokodilen.

På intet sätt hade den förra kunnat borttaga mina planer på det präktiga djuret.

Oupphörligt ville denna bild komma för mig; jag såg honom ligga utsträckt på den heta sanden, tyckte mig själf varsamt smyga fram bland strandens täta växtlighet för att sända honom den kula, som för alltid skulle bringa honom i mitt våld. Jag såg den före mig krypande negerpojken vända sig om med af ifver glänsande ögon och peka åt vattnet med ett lågt »he live!» — han är där.

Ja, en plan måste uttänkas för att få krokodilen i mitt våld. Att skjuta honom öfver floden hade misslyckats, och jag beslöt mig för att från samma sida, där sandbanken var, söka komma åt honom. Som nämndt gör floden vid densamma en rät vinkel, och där utskjuter denna bank sträckande sig c:a 40 steg inåt. Därefter vidtager det höga elefantgräset, som här nedåt floden var rätt allmänt och utbredde sig på sådana platser, som urskogen af någon anledning lämnat fria; först innanför detta började skogen.

Mitt beslut var snart fattadt. Ett stycke upp bland det höga gräset skulle en koja byggas med fri utsikt genom gräset till spetsen af banken, där krokodilen brukade gå upp. Här i kojan skulle jag lägga mig fram på förmiddagen och afvakta hans ankomst, och då hållet därifrån ej var långt, var jag säker på att lyckas. Ingen tid var att försumma, ty ett enda starkt

regn skulle hafva kommit vattnet att stiga öfver banken och nödgat mig att uppskjuta planen på obestämd tid.

I hast skaffades några mattor af vinpalmens blad, sådana som allmänt användas till täckning af husen. Dessa lades, jämte några af negrerna i skogsbrynet huggna stänger, i den lilla kanoten och så voro vi färdiga att begifva oss af.

Då vi snart skulle vara åter, tog jag endast hagelbössan med i kanoten, detta för att skjuta de fåglar, som kunde passera öfver floden under färden eller sitta bland den täta strandvegetationen. Jag brukade under dessa färder hälst taga plats längs fram i kanoten för att hafva fri utsikt öfver stränder och vatten.

Färdig att stöta från land frågade jag faktoriföreståndaren, om han ville lämna mig några säckar att lägga öfver taket på kojan till skydd mot den skarpa middagssolen. Han kom snart tillbaka med några stycken, men, tydligen tviflande på en lycklig utgång, sade han, då han lade säckarne i kanoten: »Jaså, det skall vara att stoppa krokodilen i!»

Färden gick raskt ned för strömmen, och snart sågo vi krökningen af floden. Några minuter till, och vi voro strax vid slutet af elefantgräset. Öfvertygad att krokodilen så sent på dagen ej låg uppe på land, skulle jag just med hagelskott i bössan hoppa i land, då jag först reser mig upp och blickar bort mellan gräset till udden, och se! där låg besten uppkrupen på stranden och sof.

Att kasta i en rundkula, sådan jag alltid bar i några patroner för att hafva till hands, om jag hastigt påträffade ett större djur, var ett ögonblicks verk; sakta smyger jag därpå utmed gräset hvarje sekund väntande att se honom rusa ned i vattnet, men han låg stilla. Till slut är jag vid gränsen af gräset, såsom jag sedan mätte fyrtio steg från krokodilen, och då jag icke kunde komma närmare utan att visa mig utanför gräset, höjer jag sakta bössan, siktar noga på skallen, men sänker åter vapnet, då jag icke kände mig fullt lugn. Åter höjes den och en skarp knall ger eko i skogen. Röken hindrar ett ögonblick att se verkan af skottet, men ett par steg fram, och till min glädje låg djuret kvar alldeles orörligt. Med ett rop springer jag fram, och negrerna, som ännu voro i kanoten, kastade sig såsom grodor i vattnet samt uppstämde ljudeliga glädjeskrän. Framkommen ser jag en blodström tränga ut under ena ögat och

ur motsatta örat; kulan hade således tagit fint. Men erinrande mig skildringar om dödsskjutna krokodiler, som hastigt kvicknat till och störtat sig i vattnet, innan jägaren med ett nytt skott hunnit riktigt förlama dem, gaf jag honom ännu en kula i hjärnan.

Några ryckningar på den kraftiga stjärten, några krampaktiga krafsanden med fötterna i sanden, och allt var slut.

För resan hade jag som nämndt endast tagit med mig en liten kanot samt två man. Den ene af dessa sändes nu hem att hämta en stor kanot för transporten samt mera folk.

Under tiden stod jag kvar vid den på sanden utsträckta krokodilen. Ännu hade då för mig den tropiska naturen så godt som nyhetens behag och underliga känslor genomkorsade mig. Var det väl möjligt, att jag nu upplefvat det, hvarom jag så ofta med intresse och spänning läst! Ja, omgifven af resliga palmer och väldiga skogsjättar stod jag nu där med den döda krokodilen för fötterna.

Från skogen hördes ännu för mig okända djurs läten; hornskator med sina väldiga näbb sväfvade från träd till träd under sitt egendomliga högljudda skrik; i luften seglade blåkråkor (Eurystomus) i behagfulla kretsar eller kastade sig vimlande fram längs floden, en hvitvingad gamhafsörn klöf under sakta vingslag rymden, prunkande i sin vackra dräkt. Allt var främmande, intet påminde om det kära hemlandet mer än några ladusvalor, allas våra favoriter, som småkvittrande tagit plats i ett närstående träd.

Snart voro negrerna tillbaka, och nu började de en formlig ringdans kring offret, då och då afbruten med stenkastning och utösande af, som jag förmodar, smädelser mot den döda kroppen.

Därpå springa de fram och fråga ifrigt, om de få något af köttet, och vid mitt löfte, att de skulle få sin goda del, lyste deras ansikten af belåtenhet och gingo upp i ett enda »grin».

Sedan krokodilen därefter ej utan svårighet förts i kanoten, gick färden under högljudd negersång och tutande i ett horn raskt hem. Här mötte oss vid stranden en hel åskådarsamling, däribland äfven faktoriföreståndaren, hvilken jag skämtande kunde meddela, att säckarne tyvärr varit för små att stoppa krokodilen uti.

Då jag först dagen därpå hann syssla med prepareringen af djuret, bars det af sex man upp till faktoriet. Bördan var

så tung, att bärarne, ehuru vägen endast var några skotthåll, måste hvila ett par gånger.

Följande dag var fullt arbete med konserveringen af huden, hvarvid jag hade hjälp af snart sagdt halfva Itoki by, ty ryktet hade nått dit, och bud kom från två höfdingar att få köpa köttet. Dessa hade emellertid, då jag låg i feber, med sitt skrän så plågat mig, att jag svarade dem, att jag hellre skulle kasta köttet i floden än att gifva dem en bit. För öfrigt var det ju redan delvis bortlofvadt.

Hvar och en som ville hafva af köttet måste göra rent ett visst stycke af huden, benen eller hufvudet, och där sutto de snart som korpar kring ett kadaver slitande i köttet.

Krokodilen tillhörde den i Västafrikas floder förekommande spetsnosiga arten Crocodilus cataphractus.

Växtvärlden. Under följande veckor fingo exkursionerna inskränkas till närmaste grannskapet, då den lilla kanoten togs från faktoriet, och de igenrasade vägarne i skogen hindrade längre marscher. Det började äfven blifva allt svårare att få något nytt, då allt vanligare i regel fanns inlagdt i tillräcklig mängd.

Utom insekterna voro samlingarne af fåglar de mest betydande och ökades fortfarande med goda fynd. Som de togo den längsta tiden vid prepareringen, började vanligen denna på kvällen, först sedan allt öfrigt låg färdigt.

Att lifvet på ett sådant faktori, en civilisationens första, yttersta utpost, isolerad som man är uppe i urskogarne och kanske hela månader utan beröring med den öfriga världen, var och i och för sig måste blifva enformigt, är ej öfverraskande.

Tidigt på morgonen samlade sig infödingarne från närmare eller längre håll med sina varor, slogo sig ned i skydd af saluhallens skuggande bladtak under högljudt samtal, till dess faktoriet öppnades. Den viktigaste handelsvaran var palmolja, som erhålles ur det oljiga basthölje, som bildar ytterlagret kring de plommonstora, vackert gulröda palmnötternas hårda kärna. Palmnötterna, som växa tillhopa i stora hufvuden, erhållas af den öfver allt i dessa skogar mer eller mindre talrikt förekommande, stundom ganska tätt växande, vanligen dock mer bland den öfriga skogen spridda Elæis guineensis, den västafrikanska oljepalmen, skogens ståtligaste prydnad och jämte silkebomulls-

trädet, urskogens jätte, dess mest karaktäristiska växt. Efter frukternas prässning, hvilken vanligen sker med fötterna, slås den orangeröda oljan på kalebasser, stora pumpor, hvilkas innehåll, kärnor och fruktkött, uttagits, så att endast det hårda skalet

Ett slags bitterkola, Garcinia xanthochymus, från botaniska trädgården i Victoria.

återstår. I dessa kalebasser, som under marscher bäras på ryggen och för bekvämare transport fastbindas vid en ställning, nedföres oljan till faktorierna. Äfven de afskalade kärnorna, som innehålla mycket växtfett, bilda numera en viktig handelsartikel.

Näst oljan var ebenholz den förnämsta handelsartikeln.

Kakao-skörd i Kamerun.

Det är kärnveden af Diospyros dendo, hvilken legat i skogarne, till dess att den yttre veden multnat, och den hårda kärnveden antagit en svart vacker färg.

Stundom inköptes äfven elfenben.

Köket försågs af infödingarne med plantaner, frukterna af Musa sapientum, som skördades omogna, koktes eller rostades. Mera sällan erhölls här »koko», de rundade jordknölarne af Colocasia antiquorum (= Caladium esculentum) en till aroidéerna hörande växt med Calla-liknande blad, samt jams, hvilka berömda tropiska näringsväxter däremot båda voro vanliga på andra ställen såsom vid Bibundi. Jams (Dioscorea sativa) är en klängväxt, och dess stärkelserika, ganska stora rotstockar äro lika välsmakande som närande.

Ännu bättre fann jag dock den mjöliga, hvita kokon.

I bruket motsvara båda potatis.

Äfven en del andra af Kameruns i det ena eller andra hänseendet viktigare växter kunna här i korthet omnämnas.

Den beryktade kolanöten, fröna af ett äfven i Kameruns skogar vanligt förekommande träd, Sterculia acuminata, och som till följd af sin lifvande egenskap allmänt tuggas af negrerna i mellersta och norra Afrika, var här ej föremål för någon handel. Emellertid har den kemiska analysen mellan kakao och kola utfallit till kolanötens fördel, hvarför densamma möjligen har framtiden för sig.

Med denna bör ej förväxlas den äfvenledes i Kamerun inhemska »bitterkolan» (Garcinia kola), en också af infödingarne högt skattad, den andra i smak liknande växt, hvilken som läkemedel användes mot dysenteri.

Någon gång kunde infödingarne utbjuda en mindre kvantitet af de giftiga s. k. kalabarbönorna. Dessa erhållas från en klättrande buske (Physostigma venenosum) tillhörande ärtväxterna. Baljan innehåller 2—3 aflånga, bruna, stora frön af omkring 3 cm längd, utan lukt och nästan utan smak. Det giftiga ämnet, eserin eller fysostigmin, dödar genom förlamning af respirationen och verkar sammandragande på pupillen; det användes därför vid vissa ögonsjukdomar.

Äfven jordnötter (Arachis hypogæa) sågos någon gång, men de utgjorde här ingen handelsartikel. Liksom kalabarbönorna

erhållas de af en ärtväxt, en ettårig ört med utefter marken krypande grenar.

Sannolikt härstammande från Amerika odlas denna växt numera i nästan alla tropiska trakter liksom äfven i södra Europa. Då blomningen är öfver, utväxer blombottnen till ett styft, nedåt-

Kakao-träd med frukter.

böjdt fruktskaft, hvarigenom fruktämnet så småningom nedtryckes i marken. Här utvecklas det till en 3—5 cm lång, på ytan gropig, med hopsnöringar mellan fröna försedd balja, innehållande 1—3 oregelbundet formade, matta, vackert brunröda frön af en större ärtas storlek. De utgöra, isynnerhet i det inre Afrika,

ett viktigt näringsämne, innehålla omkring 50 % fet olja och hafva en mild god smak.

Kokospalmen (Cocos nucifera) växer ej vild i Kamerun, men finnes vanligen planterad kring hvarje negerby, som redan på afstånd röjer sig genom sin inramning af kokospalmer.

Den omtalade gerna i sumparne på öfvergången från mangroveregionen till fastlandet växande vinpalmen (Raphia vinifera) lämnar ej blott palmvin, hvilket äfven och förnämligast erhölls från oljepalmen, utan har sin största betydelse för infödingarne och de hvita vid uppförandet af husen, som helt och hållet täckas med mattor af dess blad. Äfven användes bladbastet till förfärdigandet af deras ofta mycket vackra och väl gjorda väskor, mattor och dylikt.

De omkring 6 cm långa, torra, fjälliga, inuti med en stor, mycket hård kärna försedda frukterna sitta i stora klasar och äro mycket dekorativa.

Starka s. k. »bush-ropes» erhöllos af klätterpalmer: Eremospatha och Calamus samt af flera slags lianer.

Den vidt utbredda sötpotatisen, batater, (Convolvulus batates) sågs endast vid något tillfälle på de platser jag besökte.

För öfrigt förekomma i Kamerun ananas (Ananassa sativa), som odlades t. ex. vid Bonge, oranger, citroner, mango, melonträd (Carica papaya), hvars söta frukter hafva en viss fadd smak, advokatpäron (Persea gratissima), kända äfven under namnet »alligator-pears», vidare fikon, majs, maniok eller kassava (Manihot utilissima, jämför bilden sidan 69), hvaraf tapiocka-gryn beredas o. s. v.

Bomull (Gossypium herbaceum) växer på flera ställen i Kamerun vild och skall till och med af infödingarne användas till tyg.

Flera slags peppar (Capsicum) växa vilda i dessa trakter och hafva stor användning bland negrerna, framför allt vid tillagning af »palmoil-chop». Det är infödingarnes förnämsta krydda. Några sorter hafva god arom och ytterst skarp och brännande smak.

Hvilken viktig roll kakao (Theobroma cacao) och tobak intaga, är redan antydt. Den förras frukter sitta direkt på stammen.

Af kaffe växa flera vilda arter i Kamerun, där kulturförsök

med lofvande resultat äfven anställts med kultiverade former, framför allt Coffea liberica, som genom sin motståndskraft mot sjukdomar skall hafva stort företräde framför Coffea arabica, liksom den äfven är mer gifvande. På bärget vid Mapanja fann svenskarne en vild art med stora bär.

Kaffe-buske från ett plantage i Kamerun.

Slutligen är äfven den af svenskarne på bärget upptäckta viktiga kautschukförande, ända till ett par hundra fot långa och öfver armtjocka lianen Landolphia florida samt andra arter af detta släkte jämte flera träd af samma natur att nämna. I botaniska trädgården i Victoria hafva äfven planterats sådana

kautschukväxter som Landolphia Watsoni och Kirki, Ficus elastica och andra.

Detta var i korta drag några af landets viktigaste kulturväxter. Vi vilja i sammanhang härmed beröra ett i hög grad anmärkningsvärdt förhållande rörande växtvärlden på Kamerunbärgets högre belägna trakter.

Såsom förut är nämndt, fann Knutson och Valdau under sin vistelse på Kamerunbärget, att många där varande växter typiskt liknade våra nordiska, och dr Preuss, hvilken, som anfördt, sedermera länge uppehöll sig på bärget vid Buea och i febr. 1891 besteg bärgets spets, har närmare skildrat dess skiftande växtformationer och dessas i många fall typiska likhet med vår nordiska flora.

I genomsnitt, säger Preuss, når urskogen upp till 2,200 m., hvarpå öppna grässlätter vidtaga. Gränsen mellan skog och slätt är skarp och bildar en på många ställen veckad och buktad linje. I klyftorna uppstiger urskogen ända till 2,700 m., under det att å andra sidan på torrare lokaler gräslandet skjuter djupt ned i skogsbältet. I skogsregionen höjer sig landet så småningom; därpå stiger det af talrika raviner splittrade, gräsbeväxta bärget först brant upp, till dess det vid 2,700—2,800 m. bildar ett slags högplatå.

Vid omkring 1770 m. inträder en väsentlig förändring i vegetationen. Urskogen visar här och där friare platser, beväxta med glesare skog, och med en flora som lifligt erinrade om det nordligare Europas. De trädartade ormbunkarne upphörde här. Strax därpå visade sig under marschen vid vägkanten en viol liknande Viola persicifolia, men dock skild, och längre upp arter af släktena Thalictrum och Commelina, samt en representant för vår svenska flora G a l i u m a p a r i n e, vidare Rubus, Impatiens o. s. v. I den åter uppträdande skuggiga urskogen stod bland annat en Anthriscus.

Plötsligen öppnade sig skogen, under hvars jättar de vandrande trädde ut till randen af grässlätten. Det var, säger Preuss, en öfverraskande, gripande skön tafla. Framför låg bärget så långt ögat såg uppåt betäckt med böljande gräs. En rik flora var strödd bland det ända till meterhöga gräset. Här funnos bl. a. arter af Hypericum, Geranium, Lactuca, Torilis, Helichrysum,

Nepeta, Calamintha, Euphorbia och Rumex. Vid 2,500 m. höjd gick vägen åter genom ett skogsparti med dels nya, dels förut observerade arter af släktena Impatiens, Viola, Clematis, Veronica och vår svenska Myosotis stricta. Högre upp, kring därvarande jakthålor, en af bärgets i botaniskt hänseende mest intressanta platser, visade sig ett ovanligt stort antal olika, till större delen mycket sällsynta växter. Vid bottnen af den omkring 9 m. breda sänkan, hvars väggar höjde sig 5—10 m., växte om hvarandra Geranium, Alchemilla, Lactuca, Cerastium, Veronica, de svenska Solanum nigrum, Sanicula europæa, Myosotis stricta och Galium aparine, vidare arter af Stachys, Impatiens, Rumex, Rubus, Nepeta, Cynoglossum, Bromus, Festuca, Carex, Ranunculus, Lobelia, Hydrocotyle, Plantago o. s. v. — ett förundransvärdt stort antal från vår nordiska flora kända släkten, och, såsom vi finna, t. o. m. arter!

Omgifna på alla håll af en tropisk natur, genom haf, brännande öknar och vidsträckta urskogar skilda från sina likar i norden hafva de isolerade på denna enstaka vulkankägla i dess högre, svalare region ofta bibehållit sig oförändrade. Andra omkring dem hade anpassat sig något efter de olika förhållandena, förändrat sig mer eller mindre och bildat nya »arter» dock ej mer afvikande, än att släktets typiska utseende bevarats. På randen af dälden och rundt omkring bland gräset ofvanför växte arter af Senecio, Helichrysum, Sonchus, Crepis, Trifolium, Torilis, Veronica, Cynoglossum, Calamintha och en vår Calluna vulgaris rätt liknande form.

Ännu högre upp, där vegetationen redan var sparsammare, några timmars väg från de sista lavafälten, växte en Pimpinella och blommande Solanum nigrum. På lavafälten vid pikens fot var floran icke vidare rik men egen. Bland släkten från vår flora finna vi Helichrysum, Calamintha, Veronica, Silene, Lycopodium, Senecio, Hypericum, Pimpinella och Alchemilla. Uppe på själfva piken, vid 3,300 m., växte ännu Solanum nigrum samt Cerastium vulgatum. Ännu högre, vid gränsen till de stora, öde lavafälten växte Helichrysum, Veronica, Senecio samt Cerastium vulgatum, hvilken upphörde först ofvanför askfälten vid 4,000 m. (Preuss anslår bärgets höjd till 4,200 m.). Vid bärgets högsta delar anträffades en död Sphinx convolvuli!

Huru skall man kunna förklara detta utomordentligt intressanta faktiska förhållande, att på en isolerad bärgstopp nära ekvatorn finna en flora typiskt öfverensstämmande med den nordiska, under det att dessa växter saknas på hela den ofantliga sträckan däremellan genom kontinenten ända upp mot norden? Numera isolerade från sina nordiska släktingar torde nämnda växter en gång under en kallare period haft sin allmänna utbredning i dessa nu tropiska trakter. I den mån klimatet blef varmare, hafva de stigit uppåt bärget med dess svalare luftlager, liksom de å andra sidan alltmer utbredt sig åt norr, under det att vid hettans successiva stegring till tropiskt klimat de på mellanliggande ofantliga sträckor utbredda individerna af samma arter dött ut.

Att icke någon direkt förflyttning af växterna från norr dit ned sedermera ägt rum är påtagligt, då hela floran visar en sådan öfverensstämmelse.

Ett helt annat förhållande vore, om någon enstaka nordisk växt påträffats bland den för öfrigt främmande floran, då frön i synnerhet genom fåglar kunna förflyttas till långt aflägsna trakter. De fastna nämligen ofta vid fåglarnes fjädrar. Då nu fåglarne under flyttningen slå ned långt ifrån det ställe, hvarifrån de medfört fröna, kunna fjädrar, hvarpå desamma sitta fast, falla af och komma ned på marken och fröna gro.

Stundom sitta frön med jord och dylikt fast vid fjäderdräkten, då de vid regn kunna lossna och komma till jorden. Men om en sådan tolkning ofta är berättigad i fråga om enstaka fynd, finner den ingen tillämpning, då en hel typiskt sammanhörande flora isoleradt så träffas tillsammans.

Efter dessa botaniska utflykter återvända vi till förhållandena vid faktoriet.

De viktigaste bytesvarorna — ty handeln med infödingarne skedde uteslutande genom byte — voro tobak, rhum, bomullstyger, gevär, krut, salt, fascinknifvar, gamla sablar och dylikt, skjortor, mössor, pännknifvar m. m. Infödingarne bära sina bördor på ryggen. Komma de längre in ifrån landet, gå de ej ensamma till faktoriet, utan förena sig med andra, som hafva samma ärende, hvarvid så småningom karavaner uppstå, sådana man också dagligen mötte under exkursionerna. Iklädda endast

ett dåligt höftkläde, ofta med en staf i handen, samt beväpnade med en stor, i en slida sittande fascinknif, cutlas, hvarmed de under marschen röjde undan hindrande grenar, stundom äfven med en bössa tågade de i gåsmarsch fram på den slingrande, smala skogsvägen. Sammanstötte flera från olika håll kommande karavaner samtidigt vid faktoriet, uppstod ofta ett rysligt larm, då alla först ville blifva expedierade för att förvissa sig om den eller de särskildt önskade varorna. Ett hot från faktoristens sida att stänga faktoriet var emellertid vanligen tillräckligt att återställa lugnet.

Äfven under dagens lopp kommo tid efter annan större eller mindre grupper af handlande infödingar, som efter förrättadt ärende åter gåfvo sig af. Det ena stora oljefatet efter det andra fylldes därvid så småningom, tillslöts och magasinerades för att med kanot eller båt fraktas nedför floden och sedermera i pråm med ångslup bogseras längs kusten till Bibundi, firmans dåvarande exportort — sedermera efterträdd af Rio del Rey — och därifrån ut till de stora ångarne.

Högar af säckar fyllda med palmkärnor lågo uppradade i faktoriet för att liksom den i vedstaplar såsom famnved liggande ebenholzen på samma sätt fraktas till ångbåtarne.

De för naturen roade faktoriföreståndarne kunde väl i marscher och små jaktutflykter hafva tillfälliga förströelser, men för många blef säkerligen »buschlifvet» i längden, synnerligast då febrarne infunno sig, rätt dystert.

Vi voro nu i slutet af februari, och jag började bestämdare att tänka på att förflytta mig till någon annan station med om möjligt afvikande natur och i samband därmed äfven djurvärld. Exkursionerna gåfvo nu ofta föga nytt, hvartill mycket bidrog, att jag af brist på kanot — och en ny hade ej stått att få i hela Itoki — ej kunde utsträcka exkursionerna utan fick hålla mig i närmaste grannskap.

Den 25 febr. sutto vi vid middagsbordet, då en neger utanför på sin rotvälska hördes ropa: »boat live for come!» Detta rop verkade som en elektrisk stöt, och vi sprungo båda från bordet. Den efterlängtade stunden var sålunda inne, och friska krafter tycktes fylla sinnet vid tanken på de nya trakter med, såsom jag hoppades, delvis olika djurvärld, jag nu skulle besöka.

Under ljudande sång nalkades den tungt lastade båten, allt ifrigare röras paddlerna, och snart styr den upp mot den sandiga landningsplatsen. Headman framlämnade den dyrbara i en duk inlindade posten, som ifrigt varit efterlängtad, då vi nu under i det närmaste ett par månader varit utan förbindelse med den yttre världen.

Utom de kära brefven från hemmet medföljde en skrifvelse från Knutson, innehållande ett erbjudande att följa honom på en marsch uppåt ett bärg i Ngololandet. Om tre veckor skulle han infinna sig för att hämta mig till Kitta, utgångspunkten för marschen, beläget ej långt från Ekundu, vid öfvergången mellan mangroveregionen och buschskogen.

Egentligen hade min afsikt varit att från Itoki begifva mig till Ndian; men då Linnell några dagar förut genom ett bud meddelat, att faktoriet där ännu ej var färdigt, beslöt jag att genast göra i ordning för resan till Kitta och där afvakta tiden för marschen med Knutson.

Det gällde nu att utan för mycket dröjsmål få allt i ordning, ty redan följande morgon skulle båten återvända. Också blef det lif och rörelse på faktoriet. Solen brände skarpt, och ehuru halfnakna badade vi i svett. Lårar, koffertar och lådor slogos upp för inpackning af samlingarne; skinn och skelett, insekter i bleckládor och askar, glasburkar med spritdjur, rör och flaskor allt skulle ordnas och nedpackas för transporten. Icke den minsta tiden åtgick till beskrifningen af ett trettiotal larver. Då alla larvburarne ej fingo rum att placeras i båten sådana de stodo, måste de packas i hvarandra — de voro med beräkning gjorda i olika storlekar just för transporter — och olika arter larver därvid läggas tillsammans. För att ingen förväxling skulle äga rum, måste de då rätt noga beskrifvas, hvarjämte det tillsågs, att de som lades tillsammans ej voro snarlika utan möjligast olika och lätt skiljbara.

Äfven vid faktoriet rådde liflig rörelse. Med en lång kritpipa i munnen, upprifven tröja och uppkaflade ärmar gick hr Ålander omkring och utdelade order, vanligen på infödingarnes språk, som han ganska väl behärskade. Det ena oljefatet efter det andra rullades ned till landningsplatsen, under det att den uppsända provianten, tygerna m. m. uppburos till faktoriet. Bland

provianten befann sig äfven mjöl, som vi förut saknat, och detta sändes genast ut till de svarta kockarne med order om pannkakor!

Så var tiden inne att lämna Itoki, som under ett par månader utgjort medelpunkten för de zoologiska undersökningarne.

Visserligen kanske jag väntat djurlifvet rikare i denna trakt, där förutsättningarne för så väl den högre som den lägre faunan måste betraktas såsom synnerligen gynnsamma, i det att detta af yppigaste vegetation betäckta land, badande i den tropiska solens fulla glöd och rikligt bevattnadt af Massakes breda vattenfåra, erbjuder djuren de mest gynnsamma lefnadsbetingelser. I själfva verket var utbytet också rikt, om man äfven stundom lika ifrigt som hos oss måste söka efter nya fynd, sedan den mest karaktäristiska och hvardagliga faunans ofta i riklig mängd uppträdande arter förefunnos i tillräcklig mängd. Ett outtömligt fält för intresseväckande studier lämnade dock djurens lefnads förhållanden och uppträdande i naturen, deras biologi.

——— ———

Från Itoki

den 26 febr. 1891.

Så gryr morgonen för affärden. En sista blick öfver koffertar och lådor, håfvar och burar, bössor m. m. som af negrerna nedburos i båten, ett hjärtligt tack till hr Ålander, som genom ständigt tillmötesgående underlättat mitt arbete vid faktoriet, och båten skjuter sakta från den sandiga stranden ut i floden.

Ehuru på morgonen något regndigert hade vädret nu klarnat upp, solen kastade sina glänsande strålar öfver det af dagg glittrande bladverket, och under negrernas taktmässiga paddling, ackompanjerad af deras högljudda men rytmiska sång, gick båten med god fart nedför Massakes lugna yta.

Jag hade tagit plats längst fram i fören för att under resan hafva fri utsikt öfver vatten och stränder, där den ena fängslande taflan aflöste den andra. Öfver den omgifvande skogens mörkgröna bladhaf, här och där afbrutet af något i ljusare grönska skiftande parti eller af oljepalmernas runda kronor, höjde de gigantiska silkebomullsträden sina ofantliga kronor.

Såsom i allmänhet så var det äfven här fågelvärlden, som på ett mer i ögonen fallande sätt då och då gaf lif och omväxling åt de vackra naturscenerierna. Efter en stunds färd visade sig ett par hvithufvade skrikhafsörnar, bland de ståtligaste af alla roffåglar, sväfvande omkring i den klara luften, där de belysta af solens glöd aftecknande sig mot den ljusa himlen. Hvisslande och skränande drogo stundom flockar af papegojor fram öfver skogen under sin om ändernas påminnande, jäktande, hastiga flykt, eller sutto i palmerna gnagande på deras oljiga nötter; gröna, fruktätande dufvor (Vinago calva) slogo ned i

flockar bland bladverket, där deras färg, så länge de förhöllo sig stilla, så skyddade dem, att de gäckade äfven det vanaste öga från att upptäckas, eller kastade sig klatschande ut i luften för att under buller och bråk styra bort. Praktväfvarnes bjärt mot löfverket afbrytande svarta och karmosinröda dräkt framlyste någon gång bland kronorna eller bland slingrande klätterpalmer, under det att små svarta svalor (Hirundo nigrita) drogo fram öfver ytan eller sutto på uppskjutande torra stammar.

Trots flodens ofta ringa djup nu vid den långt framskridna torrtiden hade färden hittills gått utan vidare svårighet, då vi plötsligen sutto fast midt i strömfåran. Den tungt lastade båten stod som fastväxt, och alla försök att få den loss voro i början fåfänga. Efter att en stund hafva åsett negrernas arbete, där de med ur skogen huggna störar sökte få båten flott, satte jag mig upp på ryggen af en neger för att vid stranden under tiden kasta en blick på faunan bland den höga flodbäddens slingerväxter. Som guldklot glänste i solen ofvan hvälfda skalbaggar (Cassidider: Aspidomorpha Schönherri var. Afzelii, quadriramosa, togata, diaphana, officiosa, tortuosa och andra), där de sutto på cucurbitacéernas och ipomœornas klängande bladverk.

Vid den öppna, soliga stranden längre bort, glest beskuggad som den var af de högt däröfver sig höjande trädkronorna var ett rörligt fjärillif. Här fladdrade massor af hvita och gulröda, med våra kålfjärilar besläktade Mylothris-arter omkring bland den om våra pärlemorfjärilar påminnande Atella eurytis och citrongula och svarta Tereasarter.

Slutligen var båten loss, och negrerna kommo i land för att koka sina plantaner, deras enda kost. För min del tog jag fram ett par pannkakor, som tyvärr af negerpojkarne bränts alldeles svarta.

Nedåt flodens mynning fingo vi det uppgående tidvattnet emot oss, och att kämpa emot detta lönade ej mödan. Det återstod då ej annat än att fastgöra båten vid ett utmed stranden stående träd och tillbringa natten på floden, där muskiternas bett snart åstadkommo formliga valkar i huden. De tvänne med ribbor beslagna lådor, som tjänade till bädd, voro just ej heller ägnade att underlätta hvilan. Negrerna lågo och sutto kors och tvärs, hur de kunde. En tät ur vattnet uppstigande dimma om-

gaf oss, hvarur insekternas och grodornas brusande konsert och de flygande hundarnes kraxande läten ständigt tonade i våra öron.

Ändtligen gryr dagen, och de stela lemmarne mjuknade åter upp. Headmannens väckande rop hördes, krunegrernas obegripliga, babblande gomspråk ljöd från båtens ena ända till den andra, höftklädena ordnades, de paddlande intogo sina platser och åter gledo vi fram under ljudande sång öfver Massakes här redan rätt breda yta för att snart inträda i mangroveskogens enformiga sumpmarker.

Ännu lägrade sig en hvit gles slöja öfver vattnet, och tusentals väckta papegojor drogo från sina sofplatser i mangroveträden under skrik och larm fram öfver skogen. Midt bland dessa främmande bilder visade sig en gammal bekant från vår fauna, en drillsnäppa, som från en gren kastade sig ned mot vattnet, följande ytan med stelt nedåt bågböjda, i stackato rörda vingar under ljudande utdraget ängsligt drillande bort mot de af dimman omsvepta bankarne, där ett par hvita hägrar (Ardea alba) redan på afstånd oroligt lyssnande stodo med sträckta halsar.

Sumptraktens fågellif började snart blifva rätt rikt. En präktig pelikan (Pelecanus rufescens) sam gravitetiskt med tillbakakastad hals på vattenspegeln, under det att några andra som ett led hvitklädda soldater stodo på en från mangroveskogen utskjutande dybank. Denna pelikan är utbredd från Gambia och Sydarabien, söder ut till Kap. I dessa trakter fann jag honom allmännast på bankarne utanför Ekundu creek nära Massakes mynning, där han visade sig både under regn- och torrtid, hvarje gång jag där passerade. Då vattnet vid ebb drog sig tillbaka, samlade sig fåglarne i flockar på 10—15 stycken vid de blottade bankarne eller summo fiskande omkring i deras närhet. De voro dock skygga som tranor och ytterst vaksamma; redan på betydligt håll utbredde de sina stora vingar, sträckte på halsarne, klapprade med det stora näbbet, gingo några steg flaxande framåt och kastade sig så ut öfver vattenytan, där de under afmätta vingslag ströko fram helt nära vattnet.

Solen brände redan duktigt, och icke en vindfläkt krusade Massakes breda yta, höger om oss och i fjärran begränsad af den monotona mangroveskogen. Luften var klar; stickflugorna, som efterträdt nattens muskiter, infunno sig för att vid något

obevakadt ögonblick smyga sig in under kläderna eller slå ned, där dessa sutto spända mot kroppen, i hvilken de skadegladt sänkte sin blodtörstiga snabel.

Men åter visade sig en gammal bekant från vår fauna. Vid randen af en dybank syntes på afstånd en vadare af ett välkändt utseende. De röda benen lyste redan tydligt, och intet tvifvel fanns, att det icke var en representant för vår svenska fågelvärld, en rödbent snäppa (Totanus calidris), så välbekant från isynnerhet Öland. Här gick hon lugnt och fredligt, inga genomträngande skrik, som då man närmar sig hennes bo, ingen oro. Hon tycktes hafva fullt upp med föda och bekymrade sig föga om den allt närmare kommande båten, till dess hon vid ett fint hagelskott låg på gyttjan med utbredda, darrande vingar. Men att här nå henne var ej lätt. Båten var för stor för att gå intill banken, och i det grunda vattnet öfver gyttjan var ej lätt att simmande komma fram. Krunegrerna voro emellertid som fiskar i sumpen, och om en kort stund låg fågeln, ehuru visserligen något nedsölad, lyckligen i båten. Redan förut hade en gluttsnäppa, småspofvar, drillsnäppor, en grå häger, ladusvalor, gulärlor och mindre sandrullingar fällts, och ännu flera representanter för vår fauna skulle sedermera erhållas. Längre fram sågos hela små flockar af rödbenta snäppor bland hägrar (Butorides atricapillus) och andra vadare.

Vi hade paddlat ännu någon timma, då en ormhalsfågel på långt håll visade sig styrande kurs mot båten längs skogskanten. Under det negrerna efter skottet jäktade den vingskjutna fågeln, dök en ansenlig krokodil upp midt ibland dem. Sakta svängde han den platta stjärten som roder, det tilltryckta hufvudet med de gulaktiga ögonen voro riktade rakt åt mig, och bössan med rundkula låg redan till ögat, då jag såg en af de kringsimmande negrerna vara nästan rakt i skottlinjen.

Häjdande mig i sista ögonblicket, sänkte jag bössan, och i nästa stund dök djuret med några kraftiga slag ned i det gyttjiga vattnet, där rader af uppstigande bubblor visade den väg, det tagit. På frågan, om de ej fruktade en så stor krokodil, ruskade de svarta på hufvudet sägande, att han ej var farlig om dagen. Detta svar fick jag äfven vid ett annat sådant tillfälle.

Framat e. m. blef solen allt skarpare, och detta kändes nu svårare än eljest, då solhjälmen fallit i vattnet och endast en mössa betäckte hufvudet under umbrellan. Luften kändes kvafvare sedan vi åter inkommit i de smala creeken, och stinkande ångor uppstego ur dyn. Krunegrernas kroppar skeno af flödande svett. Allt jämt rörde de som verkliga automater sedan nu snart ett par dagar paddlarne i samma takt. Headman satt förnöjd vid styret, prydd i en grå filthatt och lät då och då höra sina babblande uppmuntringsrop. Vattenflaskan gick flitigt omkring, och äfven jag försåg mig med stora klunkar för att stilla hungern; jag hade nämligen ej sedan affärden ätit mer än några svarta pannkakor och en inlagd färsk sill, då färden ej var beräknad att räcka så länge. Någon halfmogen plantan hade jag äfven köpt af negrerna, men som deras förråd var afmätt, ville jag icke taga mycket från dem, då de ju hade hela arbetet med båten.

Mot solnedgången voro vi framme vid Ekundu. Emellertid syntes ingen hvit till vid faktoriet, hvilket föreföll öfvergifvet. Endast ett par krunegrer, tydligen kockpojkar, kommo slutligen springande och växlade några hälsningsrop med sina i båten varande landsmän, och först vid inträdandet i faktoriet fann jag föreståndaren, hr Löfdal, ifrigt sysselsatt med anteckningar, hans käraste sysselsättning. Sedan den värsta hungern blifvit släckt med en kopp té och ett par rostade plantaner, framsattes »palmoil-chop», den mycket beryktade nationalrätten, som jag hittills ej kunnat förmå mig att äta, sedan jag strax i början sett, huru negrerna med fötterna trampade oljan, som sedan användes till beredningen. Beståndsdelarna af denna rätt äro i olja kokta plantaner, jams eller koko, det senare som nämndt roten af Colocasia antiquorum och mycket god, mjölig och hvit, i luften något blånande liksom vissa svampar, samt kött. Härvid användes hälst höns, men eljest hvad slag som hälst, färskt eller konserveradt, samt rikligt med brännande peppar. Blundande sväljde jag de första bitarne, hvilka dock smakade bättre, än jag väntat; och det gick med mig, som med de flesta — det blef min favoriträtt, som jag sedermera ofta föredrog framför de i längden mycket tröttande konserverna.

Bland sumpskogarne.

Ekundu 27 febr.—8 mars 1891.

Så var jag åter i Ekundu vid gränsen mellan mangroveregionens sumpar och den täta, dunkla, fuktigt varma buschskogen, och jag beslöt att denna gång stanna öfver en kortare tid för att närmare undersöka faunan så väl i mangroveskogen som i den innanför började buschskogen.

Bakom den rätt stora afröjda faktoriplanen höjde sig vid skogsbrynet en del resliga träd med glesa kronor och smäckra, mastliknande stammar. Under detta liksom af pelare uppburna hvalf, genom hvars bladverk solen svagt silade ned, rådde ett klart ljus, utan att platsen trycktes af den utanför i det fria rådande ofta skarpa solhettan. Här uppehöll sig också en hel del fjärilar och andra insekter, och här erhölls den första skorpionen, som ytterst liflig höll på att springa upp på handen, innan jag såg, hvad det var, samt under ett barkstycke en stor fågelspindel (Lycotharses) jämte en närstående äfven förut okänd form (Hyarachne horrida) den största af de hemförda spindlarne, bland hvilka öfver ett hundratal arter förut voro okända.

Från denna mer solljusa plats fortsattes åt höger inåt den täta buschskogen, hvarvid först en något hundra fot lång, af obarkade pinnar och grenar konstlöst uppförd brygga öfver en från sumpen inskjutande, med tätare eller glesare växande skarpbladiga skrufpalmer (Pandanus) beväxt bukt passerades.

Här visade sig åter infödingarnes så ofta iakttagna ringa företagsamhet. Ehuru de dagligen passerade denna brygga från och till faktoriet, höllo de bron i ett miserabelt skick och nästan fallfärdig. På alnslånga stycken hade tvärpinnarne bortfallit,

Hängbro öfver en flod i Kamerun.

så att vi balanserande fingo taga oss fram på sidostakarne, hvilka hvilade i klykorna af de i den lösa marken nedslagna stöden.

På andra ställen bygga infödingarne hängbroar af betydande längd, såsom vidstående bild visar.

Därpå inträdde vi på den 2 à 3 meter breda, af det öfverhängande bladverket beskuggade och som en tunnel genom den täta buschskogen gående vägen. Marken var tilltrampad, fuktig, naken eller här och hvar betäckt med nedfallna blad. Ehuru mycket tät af mindre stammar, rotskott och talrika lianer, från en arms till ett segelgarns tjocklek, än glatta, än — synnerligast de finare — ytterst taggiga, hvilka senare vid alla tillfällen snärjde sig in i och stundom sönderrefvo kläderna, tillät dock terrängen att utan allt för stora svårigheter intränga här och hvar, åtminstone något stycke. Öfver allt lågo här inne gulbruna eller svartnande, fuktiga blad, bland hvilka myriopoder, podurider, mörka locustider, snäckor o. s. v. uppehöllo sig; men icke ett grässtrå syntes till, icke en blomma prydde marken! Här i underskogen, dit endast sparsamma solstrålar finna väg, härskar ständigt en dämpad dager; luften är fuktig som i ett växthus, ingen vindfläkt rör sig bland denna gyttring af stammar och grenar, lianer och bladverk — om ej då en tornado med hvinande dån rensande drar fram genom skogen upphvirflande dess kolsyremättade luftlager.

Skarptaggiga klätterpalmer (Calamus secundiflorus), från hvilka praktväfvarnes alnslånga, retortformiga bon stundom nedhängde, genomväxte här och hvar löfverket, med hvilket de så sammanflätat sig, att de ej utan sönderrifvande våld kunna frigöras.

Men buschskogen bestod ej endast af smalstammigare träd; äfven kraftigare sådana höjde här och hvar sina kronor öfver den något lägre trädvegetationen, bland dessa den resliga Pterocarpus tinctorius; äfven en Firmaria-art var här allmän. Här och där blef skogen något glesare, de täta buskagerna voro borta, och lianerna färre eller saknades. Underskogen bestod här mest af smalare stammar och rotskott, bland hvilka man lättare kunde gå omkring.

Denna buschskog, såväl den täta, men kanske än mer den ljusare och glesare var en ständig uppehållsplats för en del fåglar. I underskogens bladverk rörde sig gulgröna hårfåglar

(Criniger resp. Xenocichla-arter såsom calurus, tricolor, notatus och andra), Alethe castanea, den rotgellika Stiphrornis gabonensis, den lilla ytterst kortstjärtade svarta och hvita eller (honan) brunröda, grå och hvita flugsnapparen Platysteira castanea under liflig insektjakt, de förstnämnda ofta förföljande framtågande vandringsmyror. Ur klungor af kring större stammar växande lianer ljöd hjälmfågelns kråklika rop, under det att den lilla grönguIaktiga Andropadus virens' rätt välljudande, om vår trädgårdssångares påminnande sång tonade från bladrika lägre kronor.

I dessa skogar finner man äfven den vackra ofvan ljusgrå, under rödbruna, med svart hufvud och gråsvart strupe prydda, till flugsnapparne hörande Terpsiphone tricolor, den lilla ofvan gulbruna under på brunaktig botten ljusfläckige hackspetten Campothera nivosa, hvars hane skiljer sig från honan genom sitt röda bakhufvud, den ofvan gulgröne, på vingarne svafvelgult fläckige under grå vid sidorna gulgröna till törnskatorna hörande Nicator chloris, hvars smackande läte förvillande liknar en ekorres, den blågrå med svart hjässa och svartbruna vingar och stjärt försedda flugsnapparen Trochocercus nigromitratus, praktväfvarne Malimbus nitens och cristatus, hornskatorna Bycanistes Sharpei och Lophoceros camurus, en liten rödbrun, med ljust, gråblått hufvud och gröna metallfläckar på vingarne prydd dufva (Peristera puella), den omtalade svarta välljudande Dicrurus, bland de täta snärjena lefvande rapphönsliknande fåglar (Francolinus Lathami) och andra. Längre innanför började den mer typiska urskogen. Oljepalmer och silkebomullsträd blefvo talrikare, träden, hvilkas stammar oftast omslingrades af lianer, convolvulacéer och andra slingerväxter, stodo mer spridda och lämnade stundom friare platser mellan sig, hvaremot den lägre underskogen, som på stora sträckor nästan uteslutande kunde bestå af aromatiska ingefärsväxter (Amomum granum paradisi) och bredbladiga, höga marantacéer förblef lika tät och ogenomtränglig. Sådan var vegetationen ännu mer vid de längre från mangroveregionen uppför floderna belägna skogarne vid Bonge, Bavo, Itoki och delvis vid Ndian.

Jag gick vägen fram fångande från densamma uppflygande fjärilar, då plötsligt några rena, vackra mjuka flöjttoner från

underskogen strax intill nådde mitt öra. Åter upprepades den veka, i mina öron varnande, flöjtstämman, och jag stannade granskande marken rundt omkring mig. Det var den ungefär törnskatstora ofvan rostbruna under hvita, på hufvudets, halsens och kroppens sidor vackert grå Alethe castanea, och vandringsmyrorna, mina gamla fiender, kunde således ej vara långt borta. Äfven andra af myrtågens följeslagare skymtade redan fram inne bland underskogens lägre grenar. Den kanske ifrigaste förföljaren, Criniger calurus, hoppade under sitt sträfva läte med uppurrad hvit strupe oroligt omkring på grenarne, på en stam slog en mindre, grönaktig, under mörkt tvärbandad hackspett (Campothera permista) ned, och längre inifrån ljöd den traststora, olivgröna under längs midten gula, med grått hufvud och grå nacke, hvit strupe och gröngrått bröst tecknade Criniger chloronotus' egendomliga, vemodiga, dämpade, drillande toner, toner som jag länge hörde i dessa trakter, innan jag kunde utröna, från hvem de kommo.

Snart röra sig fåglarne talrikare bland grenarne, de veka flöjttonerna ljuda från olika håll, liksom äfven hårfåglarnes sträfva eller dämpadt drillande stämma, och jag behöfver ej gå många steg till för att hafva myrtåget för mig. Icke på en utan på många vägar gick det här fram. Ifriga, som det gällde undvika en fara, skyndade myrorna på i de föregåendes spår. I de tumsbreda band, som bildade hufvudvägarne, höllo sig djuren tätt tillsammans, än divergerade hufvudvägarne, än närmade de sig hvarandra, under det att mellanliggande ytor vimlade af utan ordning kringrusande myror. I trängre pass strömmade de tillsammans för att sedan som en flod åter förgrena sig.

Längre bort var en stor yta inne i skogen liksom fint upphackad af deras starka käkar. I oräkneliga massor krälade de ilskna djuren i jorden därunder, och blott ett litet skrapande i sanden blottade en mängd af dessa vagabonder.

Jag hade ej gått långt uppåt, förr än jag mötte ett nytt tåg, som marscherade öfver vägen. Det var svartare myror än jag förut sett, en ny var. af Dorylus nigricans. I en enda ström tågade de fram med nervös hastighet och oro, förorsakad af deras för tillfället viktiga mission att transportera larver och puppor. Soldaternas eller de större arbetarnes antal tycktes fler-

dubbladt. I fasta häckar begränsade de det framilande tåget, och vid hvarje öppen plats stodo de i sådana massor, att det knappt var möjligt att med pincetten kunna gripa en eller annan puppa.

Längre fram togo vi af till höger ned åt en sänkning och påträffade här en klar källa. Vegetationen var mycket tät, och vägen blef allt blötare. Stora ormbunkar växte i klungor, och mossa betäckte de fuktiga stenarne. Från underskogens kronor hördes gång efter annan ett karaktäristiskt, upprepadt pitt pitt pitt, pjå, pjå, stundom långa stunder ersatt af smackande, såsom af en ekorre.

Lämnande håfven till en af negrerna gick jag med bössan in och såg snart en fågel af en trasts storlek röra sig i bladverket; ett skott och han nedfaller bland de fuktiga löfven. Det var den redan förut nämnda Nicator chloris. Dess öfversida var gulgrön, undersidan grå och vingarne prydda med rätt stora svafvelgula fläckar. Fjäderdräkten var mycket mjuk och yfvig, ungefär som på en nötskrika. Det är en i sådan tät terräng öfver hela området allmän fågel; här håller han sig på jakt efter mantider, locustider och andra insekter, som utgöra hans föda, ensam eller parvis i trädkronorna eller i den täta underskogens bladverk, där han lätt förråder sin närvaro genom sin karaktäristiska stämma. I farmer, plantager och sådan öppen terräng visar han sig däremot ej gärna.

Åter styrde vi stegen uppåt den större vägen, fångande de fjärilar och andra insekter, som här visade sig, undersökande stammar och multnande stubbar, nedfallna blad o. s. v., och skörden blef rätt tillfredsställande. Att intränga i de täta snärjena hade jag funnit icke vara utan risk om icke annat så för de små ilskna »buschgetingarne» (Polybia tabida), som hälst höllo till i sådan lokal och där hade sina bon. De äro helt små, 10—12 mm långa, samt smärta, till färgen svartbruna med gula skenben och nedre lårdelar på de två främre benparen, äfven munskölden och några andra partier äro gula. Bakkroppens första led bildar ett smalt klubblikt mot den öfriga, ovala abdomen vinkelställdt skaft. Bona, förfärdigade af en gråpapperslik tunn massa, äro af väl högst en knytnäfves storlek och vanligen ständigt besatta med talrika getingar, som ofredade genast störta

sig på angriparen stickande i ansiktet, och hvar de komma åt. Till all förargelse sitta bona i buschskogen ofta just vid manshöjd. Arbetande sig fram mellan rotskott, stammar och lianer är det ej lätt att se sig för, och så kan ett bo vara midt för ansiktet, innan man märker det, då getingarne snart ilsket yra omkring och trots sin ringa storlek gifva högst plågsamma styng, ännu kännbarare genom angriparnes ofta betydande antal. Är oturen riktigt framme, terrängen så tät, att man ej hastigt kan taga sig därifrån, är man i en rätt kritisk belägenhet och kan blifva ordentligt tillpepprad.

Flera gånger hade det lyckats att erhålla bon af dem, men alltid tämligen små, då jag en dag inträngde på en något öppnare terräng i buschskogen. Plötsligen kom något mig att rygga tillbaka — det var ett stort buschgetingbo öfverhöljdt af getingar, som hängde strax framför. Varsamt gick jag bakåt och kunde verkligen undvika att få svärmen öfver mig. Emellertid stannade jag åter och betraktade boet. Det var ovanligt stort och vackert, ljusgrått, och jag önskade ha det till samlingarne. Men hvem ville taga det? Negrerna slogo sig gestikulerande med krökta fingrar i hufvudet visande, hur getingarne slogo fast, och själf hade jag äfven tillräcklig erfarenhet af dessa djur för att utan vidare vilja ha dem i ansiktet.

Efter någon öfverläggning förklarade emellertid en af negrerna, att han mot två buteljer rhum (skall det vara något som lockar dem, så är det detta!) skulle hämta boet alldeles helt. Det uppgjordes, och jag förklarade, att han ej hade det minsta att vänta, om boet skadades, lämnade den nakne buschmannen min bomullsrock att vira om hufvudet, hvarpå han med en slidknif i handen varsamt gick bort mot boet. Med intresse sågo vi — på behörigt afstånd! — hur det skulle aflöpa.

Då han kommit ett stycke ifrån, hukade han sig ned, kröp på marken fram, tills han kommit under boet, fattade varsamt det rätt smala, långa skott, hvarpå detta satt fästadt, och böjde det sakta åt sidan. I ett nu voro getingarne ute och surrade omkring som ett moln kring boet. Därpå böjer han grenen fram och åter, hvarvid insekterna hålla sig i luften, där boet hängt, viker skottet ända ned mot jorden, afskär det och kryper så bort, under det att hela getingsvärmen fortfarande surrade omkring i luften,

där boet varit. Snart har han kommit nog långt ifrån, reser sig och skyndar bort till oss, som dock först med en viss respekt togo det vackra boet i betraktande. Icke ett styng hade han fått, och inga getingar sågos komma ur boet, hvaremot hela svärmen fortfarande surrade omkring där uppe i luften väl något undrande, hvart deras hem så plötsligt tagit vägen.

Efter afslutad exkursion drogo vi oss tillbaka till faktoriet. Vid denna plats fanns äfven en annan ännu plågsammare insekt, som i samband härmed kan anföras.

Som nämndt var planen utanför Ekundu faktori sandig, och här var de beryktade sandloppornas (Sarcopsylla penetrans) tillhåll. Sandlopporna, kända under namnen chigger, djingas, djiggas o. s. v., äro betydligt mindre än sin vanliga släkting

Sandloppan (Sarcopsylla penetrans).

Till vänster en hona i normalt tillstånd, till höger med uppsvälld bakkropp. Förstorade. Efter Karsten.

hos oss och till färgen ungefär som denna. De hoppa kvickt och rätt långt, men pläga ej gifva sig upp på kroppen utan angripa förnämligast fötterna. Utom människor anfalla de hvarjehanda däggdjur.

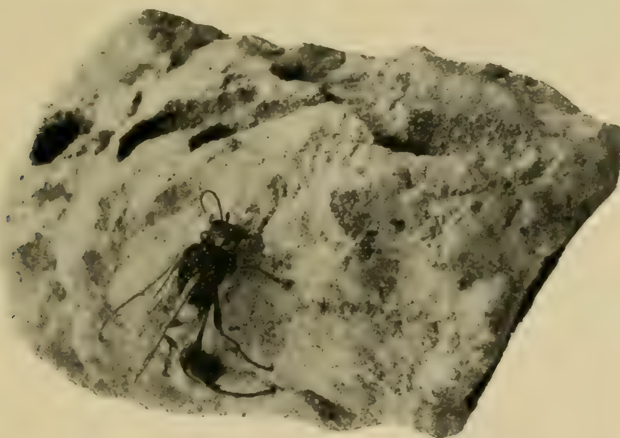
Det är emellertid egentligen honan, som väcker uppseende; hanen lefver ständigt fri i sanden. Honan borrar in främre delen af kroppen under huden, gärna under fötternas naglar. Här sväller abdomen vid ovariernas tillväxt ut såsom på en termithona, så att den slutligen får en större eller mindre ärtas storlek, hvarvid den söndersliter kringliggande väfnader och förorsakar en irriterande klåda. Den gulhvita, af ägg uppfyllda abdomen, i hvars spets ändtarmen, äggens utföringsgång samt andrör utmynna, framlyser under huden som en ljus blåsa.

Där sandlopporna äro talrika, blifva de till stort obehag och

äfven fara, då de under huden sittande djuren kunna förorsaka bulnader.

Deras antal kan vara mycket stort, och det har varit exempel på, att en person på en gång varit angripen af ända till 300 st. Så länge fötterna äro betäckta af ordentliga skodon, har man ingenting att frukta af sandlopporna, men om skodonen äro bristfälliga, innästla de sig snart.

Negrerna lida stundom mycket af dem, och man kan se deras fötter alldeles söndertrasade, då efter hvarje djur, som uttages, ett större eller mindre hål blir kvar, hvars kanter ofta

En sandstekel (Sceliphron spirifex) med bo.
Sitter fastadt på väggar; rofvet, hvarmed larverna födas, utgöres hos denna stekel af spindlar.
Efter fotografi af en hemförd grupp; nat. storlek.

blöda och kunna inflammeras till sårnader. Krypa djuren in under naglarne, medför deras borttagande dessutom ej ringa plåga. Sandlopporna, hvilkas hemland är tropiska Amerika, sägas hafva blifvit öfverförda till Afrika med slafskepp.

På det rappade faktoriets väggar sutto här och hvar omkring 6—10 cm långa, oregelbundet ovala eller rundade jordbon af en omkring 25 mm lång stekel (Sceliphron spirifex) till färgen svart med gulbandade ben och gult långt skaft på abdomen.

Denna stekel föder sina larver uteslutande med spindlar, hvilka stickas så, att de blott förlamas och till det yttre äro fullkomligt oskadade, hvarför de med fördel kunde användas för

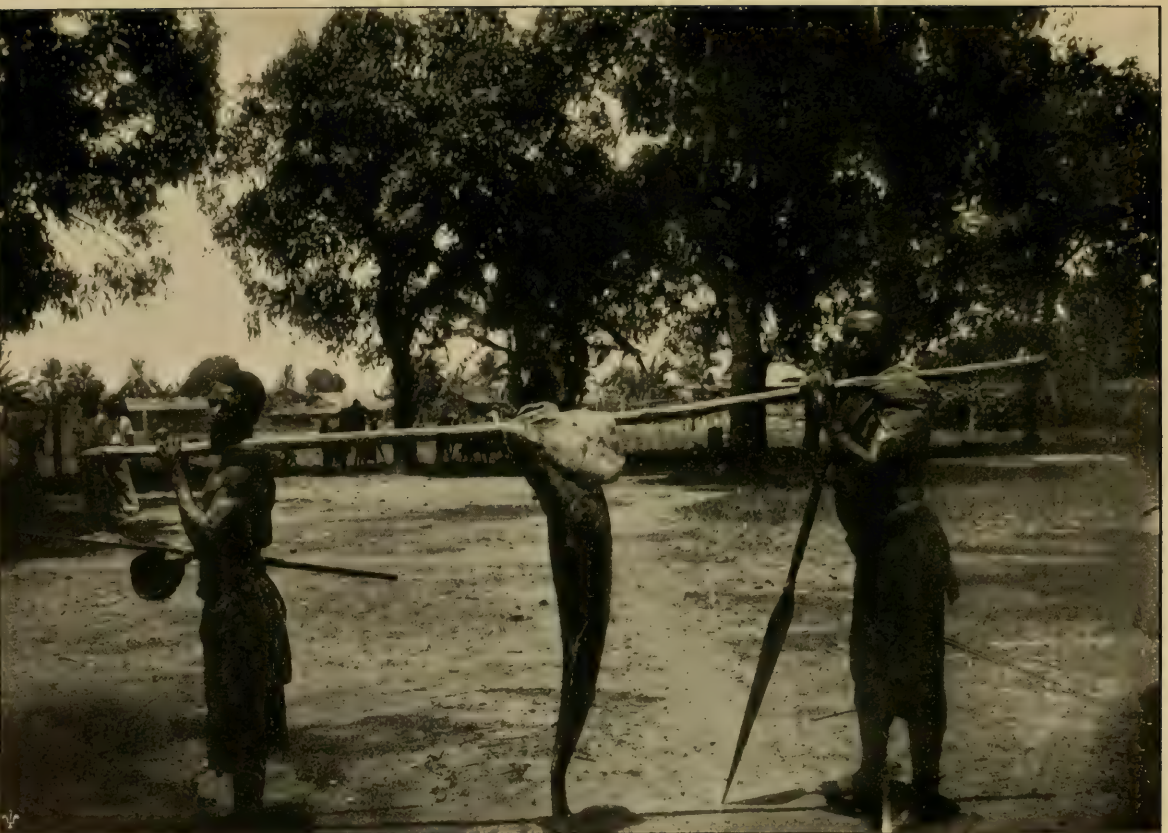
samlingarne. Också betjänade jag mig af denna oväntade hjälp och plundrade alla nästen jag såg på det välkomna bytet. I regel funnos omkring femton spindlar i hvarje cell. Larven har sin plats innerst och angriper under sin tillväxt den ena spindeln efter den andra. Då alla äro förtärda, förpuppar han sig i en rödbrun, pergamentartad kokong.

Cellerna äro rymliga, ovala med glatta väggar och tillslutas, då de fyllts med rof, genom en propp, som utjämnas, så att man sedan ej ser, hvar utgången är belägen. Cellernas antal växlar efter boets storlek, hos de större äro de omkring ett dussin. På samma ställe flögo emellertid rofsteklarnes fiender de praktfulla guldsteklarne omkring och sökte innästla sina ägg i bona, där de framkommande larverna sedan uppåto det insamlade rofvet och stundom äfven larven. Två arter voro där vanliga, båda strålande guldgröna eller något skiftande i blått, den ena, den kosmopolitiska Stilbum cyanurum, stor ungefär som en bidrönare, den andra, Chrysis lyncea, något mindre.

Upprepade kanotfärder i mangroveskogen dels åt Massake, dels åt Meme till gåfvo under de närmaste dagarne en del värdefulla fynd. Därunder hade jag tillfälle att se negrernas fiskfångst, som af de i firmans tjänst varande Accra-männen ofta skedde med kastnät.

Ehuru fiskfaunan ej särskildt var afsedd att blifva föremål för mina närmare undersökningar, och någon speciell utrustning för dessa djur ej medfördes, tillvaratogs dock en del isynnerhet mindre former, som ej fordrade för stora kärl och för mycket alkohol.

De konserveras i sprit, mindre eller mjukare former i 70—75 %, sedan de först någon dag legat i ännu svagare c. 50 %; större, hårdare eller storfjälliga i 70 %, som med ett par till några dagars mellanrum ombytes med 80 % en eller, om man har råd, ett par gånger. Liksom vid i sprit lagda däggdjur och reptilier uppklippes äfven här buken ett stycke längs midten, så att sprit får intränga bland inälfvorna. I början måste fiskarne ligga i riklig sprit, då denna märkbart försvagas, om djuren äro många. Äro fiskarne en gång riktigt genomdränkta af sprit, kunna de inläggas tätare tillsammans för transport, men äfven då böra de ej hopas allt för trångt. Därvid omlindas hvarje

En god fångst.

fisk med ett tunt, ofärgadt tyg, så att fjällen ej afnötas genom fiskarnes gnidning mot hvarandra. Inga ruttnande fiskar inläggas, då de snart kunna skada de andra. Ägnar man sig mer ingående åt insamling af fisk, är det lämpligt att hafva ett par större, lätt öppnade samlingscisterner med 60 och 70 % sprit, uti hvilken de med etikett försedda och uppskurna fiskarne genast efter fångsten nedläggas någon eller några dagar, först i den svagare, och där slem och annan orenlighet får sköljas af dem. Därpå läggas de i 75—80 % sprit i en tredje cistern, där de få ligga till dess de riktigt genomdragits af konserveringsvätskan, hvarefter de tämligen tätt packade, omlindade med tyg, nedläggas i transportkärlen.

I den cistern, uti hvilken fiskarne först läggas, blir spriten naturligtvis först skämd.

Den uttömmes då och förses, något utspädd, med spriten från cisternen n:r 2, som får ren påfyllning. På samma sätt ombytes slutligen n:r 3, då spriten äfven där ej är tillräckligt ren. Som öfverallt vid samlingar är äfven här etiketteringen af största vikt.

Etiketterna, hvilka böra vara af pergament eller pergamentpapper, ej vanligt papper, som lätt går sönder, förses, för att vid behof hastigt kunna användas, redan hemma med en ej för kort stark tråd eller glödgad fin metalltråd, som blifvit trädd genom tvänne hvarandra ej för nära stående hål ett stycke från ena kortsidans rand, och som bakom gälarne eller på något annat lämpligt ställe fastgöres vid fisken. Numren skrifvas med tusch, ej med bläck eller blyerts, som kan försvinna eller blifva otydligt.

Ännu säkrare bibehålles numreringen genom att med en sax inklippa rommerska siffror i etiketten, från undre randen. Vill man t. ex. numrera en fisk med 25, göras tvänne hvarandra som ett × korsande klipp, hvarvid den undre triangeln blir fri och utfaller, samt tvänne som ett V från samma punkt snedt utgående sådana. Vid L får klippet först gå snedt upp åt vänster och därpå rakt upp; vid 100 göres C i en half båge eller med tre i vinkel gående afdelningar.

Mindre fiskar af samma sort, som läggas tillsammans i en glasflaska eller i rör, förses med gemensam etikett. De instoppas med hufvudet nedåt.

I anteckningsboken för fisksamlingarne noteras under motsvarande nummer allt, som kan vara af intresse såsom fyndort och datum, om fisken tagits i flod, bäck, sjö, haf eller damm o. s. v., vid vattenfall, i starkt eller svagt rinnande vatten, bottnens beskaffenhet, om den var stenig, sandig eller slammig, försedd med vegetation och i så fall hurudan, om fisken fångats på grundt eller djupt, kallt eller varmare, grumligt eller klart vatten o. s. v. Vidare angifves ögonens, kroppens och fenornas färg samt de observationer, man möjligen kunnat göra om lektid m. m. För att vara förvissad att numret ej felskrifvits, utan anteckningarne verkligen tillhöra fisken i fråga, är det lämpligt att med några få ord ungefärligen beskrifva den under numret.

Man har en tid mycket förordat formalin för konservering af fiskar. Erfarenheten tycks nu afgjordt hafva visat, att denna vätska härvid har flera nackdelar än fördelar och icke i värde kan mäta sig med spriten. En fördel är dock, att i formol konserverade fiskar, om burken skulle gå sönder eller vätskan på annat sätt kommer ut, ej torka utan behålla sig ganska mjuka och svällda.

Tiden var nu inne att lämna Ekundu för att vid Kitta, beläget blott några timmars färd därifrån, fortsätta undersökningarne af faunan.

På e. m. den 8 mars hade koffertar och lådor, larvburar och öfriga saker nedburits och lastats i den stora kanoten. Allt för resan var efter några timmar i ordning, ett farväl till faktoriföreståndaren, och under negrernas ljudande sång styra vi bort genom Ekundu creek åt Meme till. Under natten hade en våldsam tornado strukit öfver, regnet hvirflade skummande ur skyn, bländande eldbälten genombröto de svarta molnväggarne och blixt på blixt, åtföljda af brak och dån, upplyste det mörka faktorirummet, där vi lågo inom våra muskitonät, lyssnande till naturkrafternas raseri. Åter började nu himlen mulna för att dock efter en stund ånyo klarna och solen segrande träda fram mellan de allt mer försvinnande molnen.

Från de bredare mangrovecreeken gick färden snart genom mindre creek, bekransade af raphiapalmers ståtliga jättebuketter, ett tecken att vi närmat oss fastare terräng. Dessa palmer visa, där de begränsa kanalen, inga höga stammar, utan de ända till

Bild fran inre delen af Kitta creek.
Foto. af Dusén.

25—30 fot långa bladen utgå rundt omkring från den korta stammen ända ned till marken. Fram och tillbaka öfver den glänsande, lugna ytan for den blåkråklika Eurystomus afer under något vinglande flykt, den blåbrokiga kungsfiskaren Halcyon Forbesi satt trygg på en gren strax intill den framglidande kanoten, och en gamhafsörn strök bort öfver den låga skogen.

Men skymningen har hastigt kommit öfver oss, allt smalare blir kanalen; träden, som böja sig ut från dess kanter, hafva snart nått hvarandra, och vi paddla fram i en af löfverk bildad tunnel, genom hvilken endast ett sparsamt ljus vägledande silar ned vid den nu sena timman. Men äfven denna ljuskälla började sina, skymningen breder sig allt djupare öfver den dystra sumptrakten, och inom kort äro vi omgifna af ett ogenomträngligt mörker, under det kanoten fortfarande går med oförminskad fart. Krunegrerna sågo som hästar i mörkret; den i fören stående headmannens stämma ljöd oupphörligt, och efter denna styrdes den tungt lastade kanoten fram på den smala, slingrande vattengatan. Från kanterna utskjutande grenar och palmblad slå oss i ansiktet, då vi ej se att undvika dem, och kanoten hejdas här och hvar af rötter och krakar. Intill mig stod en låda med några i halm invirade ättikbuteljer. En sådan halmtuta begöts med olja, fästes på en cutlas och antändes; och snart upplyser det uppflammande ljuset en egendomlig tafla, där liksom i en stor grotta negrernas svarta kroppar aftecknade sig mot det glittrande vattnet och det belysta bladverkets täta massor.

Några apor, som väckts, gåfvo med hostande läten sin oro tillkänna.

Vi vika nu om vid en bukt och se ett ljus stråla oss till mötes. Från det ej långt därifrån liggande faktoriet hade vår ankomst hörts, och dess föreståndare, väl förstående vår belägenhet, hade nedsändt folk med ljus till landningsplatsen, där han äfven själf infann sig. Ännu en kort rodd och kanoten skjuter upp på den gyttjiga stranden, på hvilken jag snart stod, skakande min landsmans hand.

Sakerna lastades på negrernas ryggar, äfven själfva förse vi oss med bördor och voro snart uppe vid det på den svaga sluttningen upp mot skogen liggande af »bambu»-mattor, såsom infödingarnes hus, uppförda faktoriet, hvilket framtill, liksom

det vid Itoki, var försedt med en skuggande veranda, bildad af det långt framskjutande taket vid den åt landningsstället vettande ena gafveln. Vi inträdde i ett visserligen ej vidare rymligt men snyggt och inbjudande rum, klart upplyst af flera lampor. Längst fram var en soffa med ett stort skrifbord, hvarpå en del böcker och tidningar hade sin plats, men hvilket af herr Pettersson vänligt ställdes till mitt förfogande. Länge sutto vi mot natten vid vårt té och våra pipor språkande om juldagarne, som vi gemensamt firat vid Bonge, och hemmet, tills slutligen de allt mer blodsugande muskiterna tvungo oss att innanför näten söka skydd mot deras bett.

Morgonen var inne, och den daggbegjutna naturen frossade i solens första ljus, då vi togo vår första orienterande öfverblick öfver faktoriet och dess omgifning. Strax vid vattenytan höjde sig landet tämligen sakta, och på denna sluttning var som nämndt faktoriet uppfördt. Hög skog med svårgenomtränglig busch omgaf på alla sidor den lilla öppna terräng, som huggits kring detsamma. Betraktadt från förhuggningens öfre, högre belägna del hade det ett rätt vackert läge; den nedtill halfcirkelformiga fria platsen pryddes af en ståtlig fond af terrassformigt sig höjande bladverk, hvars nedre parti utgjordes af några väldiga indiska bambusnår, såsom det uppgafs minne efter kalabarerna, de hvites föregångare i dessa trakter.

Bakom detta gröna löfhaf höjde sedan ännu högre träd sina kronor. Detta var den vackrare, mera tilltalande bilden af faktoriets omgifning. Uppåt åt vänster tedde den sig helt annorlunda. Fällda trädstammar och torra grenar lågo där huller om buller, och högar af delvis förkolnade stubbar och mindre stammar gåfvo det hela en prägel af ödslighet och död. Här och hvar uppskjöt ett plantanstånd, som dock tycktes föra ett mer tynande lif, jämfördt med sina nedåt sluttningen i full växtkraft stående kamrater. Nästan ständigt rådde här vindstilla, utom då någon tornado drog fram öfver trakten.

Termiterna och deras biologi.

Vid ankomsten till Kitta mot torrtidens slut var insektlifvet fattigt; det var nu riktigt den döda säsongen. I den fuktiga buschskogen stodo, som vanligt, här och hvar, antingen fritt eller vid sidan af trädstammar, termiternas egendomliga bostäder. Andra sådana bon hängde som jordvalkar på stammarne eller bildade runda klot kring grenar och kvistar.

Med termiterna äro vi inne på en af de mest intresseväckande grupper bland alla insekter, hvarför vi mera ingående vilja göra oss förtrogna med dem, de olika slag af individer, som sammansätta deras

kolonier, boens olika utseende och insekternas beundransvärda lefnadsförhållanden.

I så väl gamla som nya världens varmare trakter anträffas ofta dessa i större eller mindre kolonier lefvande insekter, som äfven äro kända under namnet »hvita myror».

Genom sitt egendomliga samhällslif, genom sina många, i hög grad differrentierade, för olika förrättningar afpassade slag af individer, hvilka vi i det följande närmare skola lära känna, genom sitt ofta i ögonen fallande uppträdande i naturen, där ej blott deras lätt igenkännliga, af jord eller hård trämassa uppförda bostäder, hvilka ofta nå en storlek och äro af en styrka, som måste väcka förvåning, då man finner, huru små de byggmästare äro, som uppfört dessa kolosser, och slutligen, och ingalunda minst, till följd af den ofta betydande skada de genom sina angrepp på människors bostäder, husgeråd m. m. kunna förorsaka, hafva dessa insekter ända från äldsta historiska tiden ådragit sig uppmärksamhet och omtalas redan i Wedaböckerna.

Den äldsta berättelse, vi känna om dem, är inväfd i myten; men skildringen i den indiska sagan Sukanja, huru den vid stranden af floden Narmada botgörande Tschiawana så länge blef stående orörlig, till dess Pipîlika — det ord som ansetts betyda termiter — rundt omkring honom och slutligen öfver hans hjässa byggde sitt jordnäste, så att endast botgörarens lågande ögon därur blickade fram; denna skildring är allt för tydlig för att ej med säkerhet kunna tolkas såsom åsyftande termiter.

Vända vi oss sedan till nyare tiders litteratur, hafva väl icke många af de resande, som skildrat sina färder i tropiska eller subtropiska trakter underlåtit att — om ock mycket ytligt — nämna termiterna, hvilkas bon, isynnerhet på öppen terräng, stundom kan förläna ett karaktäristiskt utseende åt hela landskapet.

Ehuru termiterna sålunda till sitt allmänna uppträdande voro kända sedan långt tillbaka, är det först i senare hälften af 1700-talet, som studiet af dem blef mer ingående, och många af de viktigaste observationerna rörande deras biologi och termitkoloniernas sammansättning tillhöra den närmast förflutna tidens forskningar.

Den epokgörande utveckling inom naturvetenskapernas olika grenar, hvartill vår store Linnés verk lade grunden, skulle icke ens lämna denna lilla insektgrupp oberörd. Det är nämligen hufvudsakligen Linnés arbeten vi hafva att tacka, att noggrannare och mer ingående studier öfver termiterna från denna tid började anställas; och snart finna vi tvänne zoologer, den ene i Asien, den andre i Afrika, nästan samtidigt genom en rad af noggranna iakttagelser kasta ett första klarare ljus öfver termitsamhällenas organisation och de olika individernas skilda uppgifter inom desamma.

Den förres, dr Kœnigs, undersökningar offentliggjordes år 1779 och bära prägel af sanning och insikt, hvarför de kunna anses såsom första steget till en noggrannare kännedom om termiternas samhällslif. Att tolka alla de olika slag af individer (se bilden s. 256), som kunna förekomma bland termiterna, förmadde han dock icke. De i det följande skildrade s. k. neotenerna förblefvo honom obekanta; de vinglösa, sterila arbetarne ansågos af honom för hanar, och af soldaterna kände han endast ett slag. Kœnig lyckades vidare aldrig att få se de bevingade termiterna, hanarne och honorna, inuti bostäderna, utan kände dem endast från svärmningarne utanför desamma.

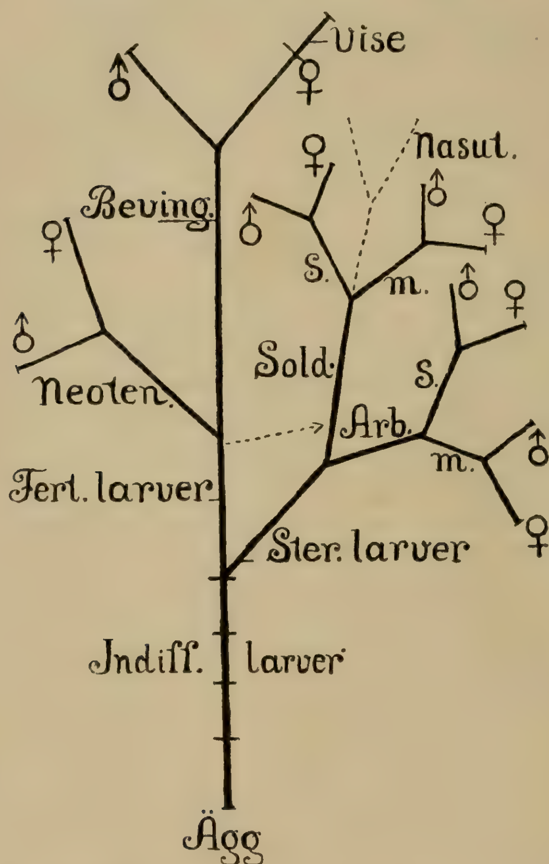
Endast ett par år senare publicerade Smeathman sina ingående undersökningar öfver den stora västafrikanska termiten Termes bellicosus, hvilka undersökningar vunno en sådan ryktbarhet, att under långa tider termiter knappt omtalades, utan att Smeathmans namn samtidigt nämndes.

Smeathman påvisade först och främst, att det gamla antagandet, att termiterna voro ett slags myror — de betecknas, som nämndt, ännu i dag med namnet »hvita myror» — och sålunda steklar, insekter med fullständig förvandling, var alldeles felaktigt, ehuru dessa insekters lefnadsförhållanden i flera hänseenden äro hvarandra liknande.

Men icke heller Smeathman kunde trots sina långvariga och noggranna studier urskilja och till deras funktion tyda alla de olika slagen termiter i ett sådant samhälle, i det att han endast kände de bevingade, fertila, fullt utbildade insekterna, hanar och honor, samt två slag af, enligt hans åsikt, larvformer, af hvilka det ena, det minst utvecklade, som har uppförandet af

boet på sin lott, af honom kallades »arbetare», det andra, mer utvecklade, som försvarade samhällena, fick namnet »soldater», benämningar, som ännu bibehållas.

Smeathman uppfattade emellertid alla dessa slag såsom olika utvecklingsstadier af samma insekt, så att denne, innan den utbildades till bevingad, först genomgått stadierna såsom arbetare och därpå som soldat, och säger därvid: »Hvilken stor förändring sker ej med dessa larvformer under utvecklingen till bevingade, som från de mest energiska, allting förtärande (arbetarne) eller sig och samhället våldsamt försvarande varelser (soldaterna) då blifva de mest hjälplösa, fega och fredliga varelser (de bevingade könsdjuren)».

Öfversikt öfver de olika slag af individer, som kunna förekomma i en termitkoloni.

Emellertid är denna tolkning af arbetarnes och soldaternas natur oriktig, då så väl de förra som de senare äro fullt utvecklade, ofruktsamma former, som, ehuru deras larver i början äro lika, aldrig utvecklas vare sig inbördes från hvarandra eller ännu mindre öfvergå till bevingade, fertila varelser. En förmodan i rätt riktning af soldaternas och arbetar-

Bon af den i Kameruns skogar allmännaste, förut dock okända termiten Eutermes fungifaber. Naturlig höjd omkring en fot. Efter till Riksmuseet hemförda bon.

nes natur framställdes 11 år senare af vår landsman O. Schwartz i Vetenskapsakademiens handlingar.

Neotenerna voro äfven Smeathman okända liksom också förekomsten af mer än ett slag af soldater och arbetare, hvilka dock förekomma just hos den af honom studerade bellicosus, och först fortsatta ingående studier hafva sedermera bragt klarhet i dessa och andra dithörande, kombinerade frågor.

I ett fullständigt organiseradt termitsamhälle finna vi följande slag af individer: bevingade hanar (♂) och honor (♀), som efter svärmning grundlägga nya kolonier, »neotener», som vid de bevingade könsdjurens död ersätta dessa och sålunda i sista hand betrygga samhällenas bestånd, större och mindre soldater, hvilkas hufvudsakliga uppgift är samhällets försvar, större och mindre arbetare, som uppföra byggnaderna, samt larver af olika slag och åldrar. Särskildt beryktad till följd af sin enorma storlek är den äggläggande, under namnet drottning eller vise kända honan. Hos vissa termiter förekommer ett eget slags soldater, med retortformigt utdraget hufvud och förkrympta mandibler, s. k. »nasuti». Blott en del arter hafva två slags soldater eller arbetare, de öfriga endast ett. Det är blott de bevingade och neotenerna som kunna fortplanta sig, äro fertila.

På lägsta steget af utveckling stå de vinglösa, oftast blinda arbetarne, som hos hvarandra närstående former stundom ej ens kunna skiljas, liksom de ibland icke eller knappast afvika från larverna af den art, de tillhöra. Dock bilda de i regel ett fullt differentieradt, visserligen de små indifferenta larverna mycket liknande, men åtminstone genom färg och storlek väl skildt slag af individer. Med indifferenta larver förstå vi de unga larverna, innan man på deras byggnad kan afgöra, åt hvilken riktning de komma att utbilda sig; de äro då lika för alla slagen inom samhället.

Arbetarne hafva det viktiga åliggandet af boets byggnad och underhåll på sin lott. De anskaffa äfven födan, transportera äggen samt vårda de uppväxande larverna.

Hos svampodlande termiter, till hvilka vi längre fram skola återkomma, utföra de dessutom svampkulturen.

Den som företager en exkursion i Kameruns täta skogar, undgår icke gärna att redan från första stunden fästa sig vid

de egendomliga, ungefär fothöga, svampformiga, af jord uppmurade byggnader, som här och hvar stå på marken, i synnerhet i fuktig buschskog, och hvilken europé, man frågar, kan genast upplysa, att de äro uppförda af termiter. De tillhöra en förut, eget nog, okänd art, nu beskrifven under namnet Eutermes fungifaber, hvilket senare namn betyder svampbyggaren, hvilket de erhöllo på grund af bonas svampliknande form. Man träffar emellertid äfven bon af klubblik form, såsom på samma bild synes, men dessa äro ej af någon annan art utan endast sådana, som ännu ej blifvit afslutade. Den öfre, hvälfda delen fullbordas sist.

För öfrigt äro dessa bon mycket olika; några äro korta och breda samt försedda med större tak, andra smalare, med litet tak, och mellan dessa extrema former finnas många mellanformer.

Ifrågavarande bon äro uppförda af jord med inblandade kvartskorn och mycket hårda. Den öfre, hvälfda delen är genom sina tunnväggiga celler mer bräcklig. Det hela är inuti en labyrint af celler, som genom små cirkelrunda hål stå i förbindelse med hvarandra. Dessa alldeles glatta och jämna rum äro 1—2 cm höga och något bredare, oregelbundet afrundade. Skiljeväggarne äro 1—2 mm tjocka, och cellerna hafva en mer eller mindre tydligt strålformig anordning. Den vertikala, upptill ansvällda delen af boet är tämligen jämn och försedd med en mängd fina hål, som sträcka sig genom det yttre cell-lagrets yttervägg, och genom hvilka luft insläppes i byggnadens labyrint. Dessa porers uppgift synes i främsta hand vara att reglera värmen inom byggnaden, hvilket synnerligast under äggens kläckning och larvernas första tid är af vikt; vanligen finner man porerna inifrån tillslutna med små jordklimpar, som vid behof kunna borttagas.

Nära jordytan, där boet är smalast och bräckligast och vid en stöt först brytas af, äro cellerna smalare och fortsättas sedermera i jorden af en labyrint med gångar och kammare. Ofta är i termitsamhällena den cell, där drottningen har sin plats, af en helt annan skapnad och vida större än de öfriga samt belägen på en bestämd plats. Så är dock ej förhållandet hos denna art, i det att nämnda cell var af vanlig form, och drottningen kunde anträffas så väl upptill som långt ned vid basen af boet.

En annan typ af på marken stående termitbon från Kamerun är afbildad på sidan 263. Detta bo utgöres af en omkring en half meter hög, liksom i yttre våningar afdelad jordpelare, med skroflig och ojämn yta. Inuti är den uppdelad i celler och fortsätter under jorden med en labyrint af rum och gångar.

Som redan nämndt bygga termiterna sina bon icke blott under jorden och på själfva jordytan utan äfven i träden, antingen fästade på stammarne eller anbragta rundt omkring grenar.

Bilden sid. 265 visar ett bo af förra slaget i förminskad storlek. Det har formen af en på stammen af ett större träd fästad jordvalk och är af stor fasthet. Äfven detta är från Kameruns buschskogar, där sådana bon allmänt anträffas. Från dess omkrets utlöpa i flera riktningar, så väl uppåt som nedåt, täckta tunnelliknande jordgångar, hvilka dels löpa uppåt trädets krona, dels nedåt jorden, med hvilken termiterna alltid vilja stå i kommunikation. De hafva dock ej till uppgift endast att skydda mot ljuset, utan kanske i lika hög grad mot termiternas talrika fiender.

Från termiternas bostäder, vare sig dessa äro särskildt uppförda eller endast bestå af gångar under bark och trä, leda alltid sådana täckta gångar, uti hvilka de ljusskygga djuren röra sig i olika riktningar. Tydligast iakttages detta, då boet, såsom här, är fäst på en stam, som då omspinnes af enstaka dylika gångar, hvilka framför allt ställa det i förbindelse med jorden, men äfven sträcka sig uppåt trädets krona.

Ämna termiterna angripa något föremål, t. ex. en tygbal i ett varumagasin, ser man täckta gångar af samma material som boet leda från detta till tygbalen, löpande långa sträckor på väggarne och upp till den hylla, där densamma ligger. Äro väggarne hvitlimmade, som stundom är fallet, synas de mörka slingrande gångarne på långt håll. Icke nog härmed, utan de uppföra dylika täckta gångar äfven inuti tygbalen, allt eftersom den sönderätes.

Dessa på stammarne sittande valkliknande bon äro till färgen svarta, mycket hårda, uppförda af med små kiselkorn starkt uppblandad jord och så byggda, att cellerna bilda horisontella våningar, hvilka som skifvor lätt kunna skiljas från hvarandra, och hvilkas begränsning utifrån lätt kan följas.

Den yttre väggen är blott omkring 1 mm tjock, och cellerna växla i form och storlek, äro dock alltid mer eller mindre afrundade och hafva jämna, glatta ytor. De små cirkelrunda hål, genom hvilka rummen stå i förbindelse med hvarandra, ligga vid deras periferi, och utåt föra som vanligt inga öppningar till det fria.

Skiljeväggarne mellan de öfver hvarandra liggande cellerna i de olika våningarne är dubbel, och de båda skifvorna kunna, som nämndt, lätt skiljas från hvarandra. Hvar och en af dessa skifvor är nästan bladtunn, och hvarje till det yttre markerad våning består af två lager celler. Dessa bon, som tillhöra Eutermes arboricola, äfven den förut okänd, blifva intill en tredjedels meter i längd, under det att de små byggmästarne ej nå öfver 4 mm.

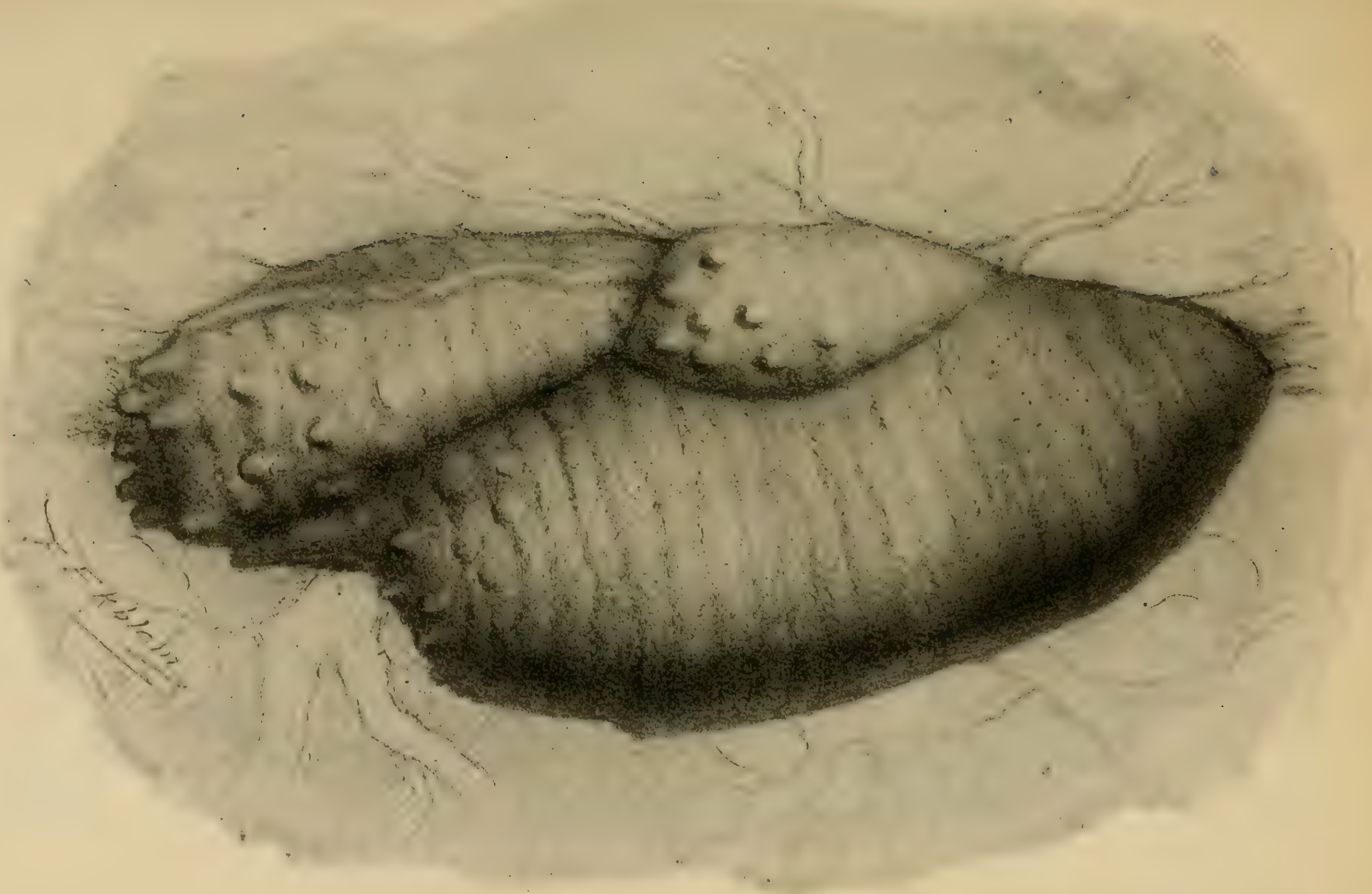
Ännu en typ af i träden varande bon är af intresse att lära känna, nämligen de kulformiga, ej af jord utan af hård trämassa uppförda, som byggas kring trädens grenar (sid. 268).

I dessa skogar ser man ofta sådana; de äro från en knytnäfves till ett mindre människohufvuds storlek. Uppförda af söndersmulad, med kittande sekret uppblandad trämassa hafva de en betydande fasthet och bilda inuti en labyrint af celler och gångar. Den hårda, på ytan, såsom afbildningen visar, mycket ojämna kärnan är rundt omkring omgifven af ett papperstunnt, bräckligt, af samma substans bestående hölje, som från det inre afstänger ljuset. För att visa kärnan är detta hölje på teckningen delvis borttaget. Äfven här finna vi på grenarna från boet utgående täckta gångar, som framför allt sätta boets invånare i förbindelse med jorden, men äfven sträcka sig åt andra håll.

Under nästan ett års tid hade jag vid upprepade tillfällen undersökt de svampformiga på marken stående bona i förhoppning att finna någon drottning, krossat dem bit för bit utan att lämna ett rum oundersökt, men alltid förgäfves. Endast arbetare, soldater, larver och nymfer sågos i stora massor; icke heller några bevingade könsindivider funnos, och hoppet att någonsin anträffa en vise blef allt svagare. Äfven strax efter regntiden blef resultatet detsamma, tills slutligen en dag i november ett helt moln af svartvingade termiter fladdrade fram ur ett krossadt bo. Detta gaf hopp om att rätta tiden nu vore inne; negrerna fingo

Ett i yttre våningar byggdt bo från Kameruns skogar.
Naturlig höjd 45 cm.

På en stam sittande bo af en förut okänd termit från Kameruns skogar.
Från detsamma utgå åt skilda håll täckta, tunnelliknande gångar, i hvilka de ljusskygga djuren röra sig från och till boet.
Höjd omkring 20—30 cm. Teckning efter ett till Riksmuseet hemfördt bo.

tillsägelse att hämta bon och bära ut dem till en bredare och tilltrampad väg för bättre kontroll, att inga kröpo sin väg utan undersökning. Glädjen blef äfven stor, då vid öppnandet af en cell en gulhvit masklik krypande varelse visade sig — den så länge sökta visen.

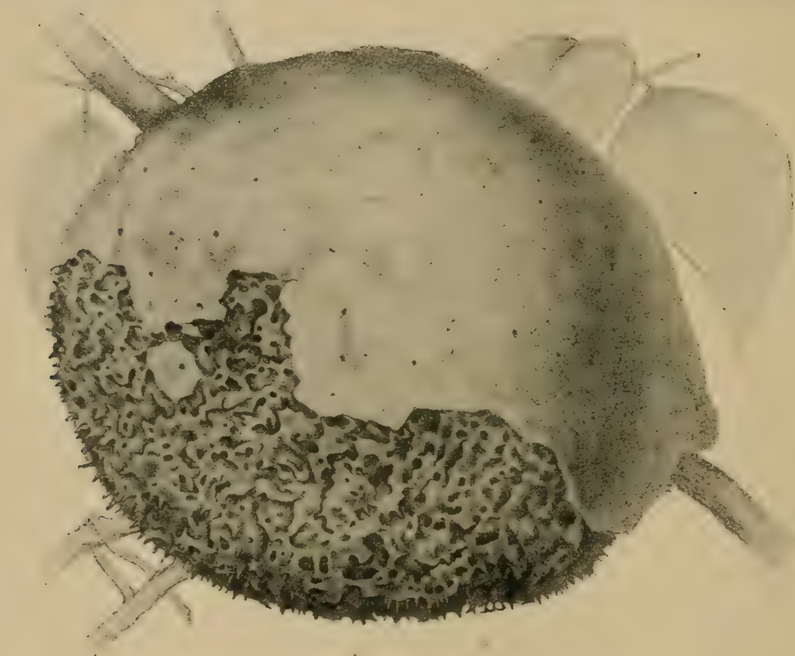
Försiktigt hackades den fram och lades först på marken, där den med största svårighet kröp omkring, släpande sin otympliga kropp efter sig. Jag ville nämligen se, hvad de andra skulle taga sig till, om de skulle samlas omkring sin drottning liksom bina kring visen, men detta var ej förhållandet. De bekymrade sig icke alls om henne; endast några arbetare kommo fram och sökte hjälpa henne undan, men tycktes snart ledsna och kröpo sin väg. De kring drottningen närmast varande kamrarne voro ofta fullständigt fyllda med ägg; dessa blefvo sällsyntare ju längre bort rummen voro belägna, hvilken omständighet var ett gif akt att förfara varsammare i den mån äggen blefvo talrikare, så att de ömtåliga varelserna ej skulle skadas, då hennes cell öppnades. Under samma och följande dagar erhöllos ytterligare 25 st., däribland äfven af två andra termitarter, den ena med de klotrunda, på grenar fästade bona (Eutermes arborum), den andra med de valkformiga på trädstammar (E. arboricola).

Som nämndt är det arbetarne, som uppföra dessa bostäder, och det är af stort intresse att iakttaga dem under deras byggnadsarbeten.

Sönderslår man ett bo af t. ex. Eutermes fungifaber, försvinna termiterna hastigt i det inre, men söka snart reparera skadan och afstänga det förhatliga ljuset. Arbetarne samla sig då i de sönderslagna cellerna och börja tillmura hålen rundt omkring deras kanter. Byggnadsmaterialet utgöres af deras exkrementer. Hastigt löper därvid en arbetare fram, gör hastigt helt om och afsätter en jordklimp af ett knappnålshufvuds storlek, som vidare bearbetas med käkarne och blandas med saliv, samt försvinner därpå åter i labyrinten. Rester af det söndersmulade boet inmuras äfven i den nybildade väggen, sedan de krossats och blandats med det hopkittande sekretet.

Så länge termiterna måste vara i ljuset, går arbetet långsamt. Ofta försvinna de därvid i sina gångar och synas tveka att åter visa sig; men då en liten skyddsvägg väl blifvit färdig,

bakom hvilken de kunna uppehålla sig, går arbetet hastigare, och man ser den ena jordkulan efter den andra skjutas fram på randen, utbredas och förenas med det förutvarande. Är öppningen emellertid för stor, nöja de sig för tillfället med att täcka den rundt omkring, så att ett smalt rum bildas mellan den nya och gamla väggen. Härvid mura de dels öfver-, dels underifrån,

Ett kring grenar byggdt bo af Eutermes arborum.
Ett stycke af ytterlagret är borttaget för att visa den inre byggnaden. Teckning af A. Ekblom efter ett till Riksmuseet hemfördt bo af omkring ett par knytnäfvars storlek.

och när de nya väggarne kommit hvarandra nog nära, afsluta de arbetet med att mura tvärs öfver den smala öppningen.

Mot sina döda och sårade visa dessa termiter icke någon vidare ömhet. Är någon i fara, får han ingen hjälp, och ligger en död i vägen under arbetet, inmuras han utan vidare. Arbetarne af dessa termiter äro i det hela värnlösa och synnerligen ömtåliga varelser, om än deras käkar äro kraftiga, och de med dem kunna åstadkomma stor skada. En lätt tryckning är tillräcklig att krossa den späda organismen, och äfven solstrålarne,

Termiter.

1 Bevingadt könsdjur, som efter svärmning grundlägger koloni; 2 larv till detsamma, s. k. nymf; 3 drottning eller vise, hvars bakkropp till följd af äggstockarnes enorma utveckling antagit oformliga proportioner; är liksom den bevingade afbildad i naturlig storlek; 4 större soldat; 5 mindre soldat; 6 större arbetare; 7 mindre arbetare; den nat. storleken af n:r 2 samt 4—7 angifves af bredvid stående streck.

Bevingadt könsdjur, drottning, arbetare och soldat af den termit, som bygger de svampformiga bona. Alla i nat. storlek.

som direkt falla på dem, fördraga de icke länge. Krossar man ett bo och utsprider djuren på marken, infinna sig genast massor af myror och börja sina anfall; larver, soldater och arbetare, allt bortföres och uppätes, och termiterna bjuda ej ens till att försvara sig, utan släpas bort af de obetydligaste små myror, som om de vore liflösa ting.

Det är arbetarne, som genom sina härjande angrepp gjort termiterna så illa beryktade. Den skada, de genom dessa förorsaka på människors bostäder, där väggar och tak, utan att ytan skadas, så kunna genomborras, att de slutligen störta tillsammans, genom söndergnagandet af hvarjehanda husgeråd, kläder, papper, läder o. s. v., med ett ord allt af organiskt ursprung, som ej genom sin hårdhet eller af annan särskild anledning undgår deras åverkan, är så omfattande, att den till fullo förklarar det rykte såsom svåra förstörare termiterna hafva i sin hemort.

Enligt fleras uppgifter skola somliga arter t. ex. Termes goliath äfven angripa lefvande växter, fruktträd, kakaoträd och dylikt.

Men termiterna göra ej endast skada. I naturen spela de en stor roll vid multnande vegetabiliska ämnens omsättning, och de tjäna dessutom ej blott talrika djur utan t. o. m. människor till föda, i det att de vid svärmningstiden uppsamlas, rostas och krossas samt, blandade med mjöl, bakas till bröd. Det är dock endast några af de större arterna, som kunna få en sådan användning.

Hos vissa termiter finna vi två slag af arbetare, större och mindre. De mindre, som tyckas vara talrikare och hufvudsakligast anträffas i själfva byggnaden, synas hafva uppförandet och reparerandet af denna, transporten af äggen från visens cell samt vården af de unga larverna till sin uppgift, under det att de större, som mest uppehålla sig i de från boet gående täckta gångarne och i boets omgifning för öfrigt, med sina kraftiga käkar söndergnaga och transportera byggnadsmaterialet. Arbetarnes käkar, med hvilka de åstadkomma så mycken skada, äro synnerligen kraftiga. De bestå af tvänne mot hvarandra rörliga, horisontellt ställda kitinskifvor, hvilkas främre, vanligen något böjda rand, i spetsen slutar med ett hvasst, tandlikt utskott. Strax innanför detta sitter ännu ett sådant, antingen af samma storlek eller kortare, och dessa båda bilda det skarpa verktyg, hvarmed arbetaren söndernyper de föremål, han angriper.

Men det är icke nog med att kunna lösrycka stycken ur de föremål, som utgöra insektens föda, eller hvilka han använder som material vid uppförandet af sina byggnader och de täckta

gångar, hvari de ljusskygga djuren uppehålla sig; de måste äfven kunna krossas, och för detta ändamål finna vi ett det bästa redskap i de tvänne längre ned på käkskifvorna, alltså närmare munnen, belägna bredare utskott, som tjänstgöra som krosständer, hvilkas kanter äro skarpa och ytorna ofta försedda med tvärgående åsar, mot hvilka föremålen malas sönder.

Det andra slaget af vinglösa former inom termitsamhället, hvilket i regel, liksom arbetarne, alltid anträffas, då man öppnar ett sådant bo, är soldaterna, som hos skilda arter nästan alltid visa de största olikheterna, och på hvilka arterna därför lättast kunna skiljas. Deras uppgift är att försvara boet, hvarför de äro försedda med kraftiga, tångformade, långt utstående käkar, som uppbära ett ofantligt hufvud. Hos större arter äro de ofta mycket aggressiva och kunna gifva skarpa, blödande bett. Öppnar man ett sådant bo, rusa soldaterna fram ur gångarne, bita i ordets egentliga mening blindt omkring sig, ty de sakna ögon, hela djuret, synnerligen hufvudet med de stora käkarne, skakar nervöst mot underlaget och åstadkommer därigenom ett vibrerande ljud, en varningssignal, som höres på flera stegs afstånd. Hellre än släppa sitt tag, då de gripit fast, låta de rycka sig i stycken.

Emellertid äro de icke alltid så där modiga. Hos mindre termiter äro de till och med rätt fega, åtminstone då de hafva en sådan motståndare som människan. Sönderslår man t. ex. ett bo af det svampformiga slag, som här blifvit afbildadt, skynda soldaterna visserligen fram ur det inre och sträcka sina stora hufvuden med de öppna käkarne ut ur gångarne, men draga sig, om de för mycket oroas, snart åter tillbaka. Hos vissa termiter förekomma två slags soldater, större och mindre. Hvilken speciell roll de senare hafva är ej fullt utredt.

Ännu ett slag af soldater, s. k. »nasuti», och äfven af dessa stundom större och mindre, anträffas hos vissa termiter, där de ersätta de vanliga. De hafva ett egendomligt, retortformigt hufvud, och sakna de långt utskjutande käkarne, som utgöra de andras försvarsvapen. I deras ställe äga de en stor körtel, som genom det noslikt utdragna hufvudets spets afsöndrar en skarp vätska, med hvilken de försvara sig.

Den viktigaste rollen inom termitsamhällena tillkommer de bevingade, fullt utvecklade könsdjuren, som efter svärmningen

grundlägga nya kolonier. I olikhet med de vanligen blinda arbetarne och soldaterna äro de alltid försedda med väl utvecklade ögon.

Termiterna äro nästan alltid nattdjur, och deras svärmning infaller i tropikerna vanligen i början af regntiden någon afton efter de första regnfallen. De i jorden boende arterna hafva därvid ingen svårighet att ur sina gångar komma fram i det fria. Men hur kunna de svaga, bevingade formerna af de arter, som lefva inuti fasta, ofta stenhårda bon, komma ut ur dessa på alla sidor tillslutna fängelser?

Visserligen kunde man förmoda, att de borrade sig fram ur jorden kring dessa eller hade nog kraft att sönderbryta de rätt tunna väggarne på de från boet åt skilda håll utgående, täckta, tunnelliknande gångarne; men samstämmiga iakttagelser hafva visat, att svärmningen sker från självfva boet.

Här är det arbetarne, som med sina kraftiga mandibler komma de svaga bevingade djuren till hjälp. Då tiden för svärmningen är inne, röra sig dessa oroligt i gångar och rum. Arbetarne bryta då sönder väggarne på skilda ställen, och ur dessa öppningar störta i våldsam trängsel de bevingade skarorna fram, höja sig fladdrande i luften, där den oafbrutna strömmen af uppsvärmande insekter med deras stora, halft genomskinliga vingar på afstånd ter sig som en uppstigande rökpelare. Detta gäller i synnerhet de större formerna; de mindre hafva ej så mycket observerats vid svärmningen.

Sedan de bevingade lämnat boet, tillsluta arbetarne åter de uppbrutna väggarne.

Men termiternas lif som bevingade varelser, då de fritt kunna vimla omkring i luften, är af kort varaktighet.

Knappt ha de tunna vingarne höjt dem några meter upp i luften, förr än man ser den ena termiten efter den andra störta till marken. Vingarne äro nämligen vid basen i en linje tvärs öfver mycket tunna, hvarför desamma vid beröring, ofta blott så svag, som när de flygande insekterna stöta mot hvarandra, brytas af. De flesta fortsätta visserligen sin färd och kunna i synnerhet med vindens tillhjälp sprida sig till längre afstånd, men efter natten är hela svärmningen öfver. Följande morgon ser man de nu ofta vinglösa eller med ett par hängande, obruk-

Af termiter skadadt trä.

bara vingar försedda termiterna krypa omkring på marken, där de ifrigt förföljas af sina många fiender; och ehuru de svärmande insekternas antal är mycket stort, äro dessa fiender så talrika, att det nästan kan förvåna, att ens några kunna undkomma för att grunda nya samhällen.

Då de svärmande insekterna strömma fram ur jorden eller från bona och fladdrande som ett moln höja sig i luften, infinna sig nattskärror och andra fåglar, som massvis sluka de läckra insekterna. På marken förföljas de framför allt af myror, deras dödsfiender, samt ödlor. Deras hårda bon öppnas af myrslokar, som till stor del lefva af termiter. Men äfven människorna veta, som nämndt, att vid svärmningstiden massvis fånga och förtära dem.

Utom redan anförda slag finna vi bland termiterna ännu en kategori, hvars betydelse länge varit en gåta. Sedan långt tillbaka hade man i termitkolonier utom de obevingade larver, från hvilka arbetare och soldater utveckla sig, observerat förekomsten af tvänne slags larver med större eller mindre vinganlag. Att det ena af dessa, det med allt mer växande, fritt utstående, mjukare sådana anlag utvecklade sig till bevingade insekter, blef snart ådagalagdt och fordrade mindre svårighet att konstatera, då de i bona anträffade larverna eller nymferna, såsom de sedan vinganlagen utväxt kallas, visade sig större och mer utvecklade, ju mer det närmade sig tiden för svärmningen.

Då termiterna hafva ofullständig förvandling d. v. s. under upprepade hudömsningar så småningom växa ut till fullbildade insekter och ej såsom t. ex. fjärilarne genomgå något hvilande puppstadium, var det påtagligt, att dessa larver med sina allt mer utvecklade vinganlag vid sista hudömsningen skulle framträda som bevingade varelser.

Men hvad kunde det andra slaget vara, de med förkrympta, smala, fjälliknande, ej vidare växande vingar, och hvilken funktion tillkom dessa egendomliga liksom på larvstadiet ständigt förblifvande former? Denna fråga, som studerats af flera entomologer, skulle slutligen lösas och därvid kasta ljus öfver ett i hög grad egendomligt förhållande inom termitsamhällena.

Så länge dessa utveckla sig normalt, förblifva nämnda former — i regel — utan särskild funktion. Skulle däremot någon olycka

drabba det egentliga paret, vare sig att det dör eller uttages ur boet, och koloniens fortsatta utveckling därigenom hotas, då finner man den stora roll, dessa individer hafva att fylla, i det de ersätta det förra och i sista hand genom sin afkomma betrygga sitt samhälles bestånd.

De benämnas »neotener».

Haviland borttog vid fem tillfällen det egentliga paret ur boet hos en malayisk termit och träffade 3—4 månader därefter hos tre af dessa utbildade neotener. Grassi gjorde motsvarande experiment med ett 80-tal bon af en i södra Europa lefvande termit, Calotermes, och återfann senare alltid neotener. Enligt nämnde författares långvariga och noggranna iakttagelser rörande Calotermes återfinner man aldrig något par af det vanliga slaget i ett bo, hvarur detsamma en gång borttagits eller dött, utan det ersättes alltid och för alla tider af neotener.

Skulle dessa dö eller borttagas, ersättas de snarast af andra sådana. De från neotenerna härstammande insekterna äro fullt öfverensstämmande med dem, som födas af de normalt utbildade könsdjuren.

Det är ännu ett förhållande, som gjort studiet af termitsamhällena mycket kompliceradt, nämligen att olika arter stundom lefva tillsammans, blandade med hvarandra, och många felaktiga åsikter hafva därigenom uppstått, innan detta förhållande blef fullt kändt och noggrannare beaktadt. Det är t. ex. detta förhållande, som gaf anledning till Jherings framställning om förekomsten af generationsväxling hos sydamerikanska termiter. Vid undersökning af ett slags termitbo i Brasilien konstaterade han förekomsten af tvänne generationer bevingade, hvilkas flygtid inföll i juli och november. De larver, från hvilka dessa enligt hans åsikt samhöriga bevingade individer utvecklade sig, visade sig emellertid ganska olika. Jhering drog däraf den slutsatsen, att ifrågavarande termit hvarje år utvecklade två generationer bevingade individer af liknande utseende, under det att desamma uppstodo från larver af tydligt olika skapnad.

En rad fortsatta undersökningar kom honom emellertid att uppgifva sin åsikt om generationsväxlingen, då han slutligen konstaterade, att, hvad han ursprungligen antagit vara en art, i själfva verket omfattade två tillsammans boende arter med hvar-

dera en flygtid på året, den enas i juli, den andras i november, och hvilkas bevingade individer voro hvarandra så lika, att han sammanblandat dem, under det att de larver, från hvilka de utvecklade sig, lättare kunnat skiljas.

Betrakta vi nu något närmare de olika slag af individer, som befolka ett termitsamhälle, i deras genetiska sammanhang, deras inbördes släktskap, och följa deras utveckling från ägget (jämför bilden sid. 256), skola vi finna, att alla larver, som framkomma ur äggen, i början hafva samma utseende och lika utvecklingsmöjlighet åt hvilken gren som hälst. Dessa små larver kallas därför »indifferenta».

Efter ett antal hudömsningar inträder emellertid en stor förändring, i det att en grupp af larverna utvecklar sig till fertila insekter, och därvid antingen normalt till fullt utbildade, försedda med stora vingar, och hvilka efter svärmningen grundlägga nya samhällen, eller genom brådmogen utveckling från larv-(nymf-) stadiet, där de sedan till det yttre förblifva under hela lifvet, till neotener med förkrympta vingar, eller stundom med ej ens anlag till sådana, och hvilka som nämndt i regel komma till funktion endast då det egentliga paret dött eller borttagits från boet. Den stora sidogren, som först utgår från hufvudstammen, omfattar de ofruktsamma formerna, arbetare och soldater, hvilka hvardera, som vi sett, kunna vara af två slag, större och mindre, hvardera representerade af hanar och honor.

Utvecklingen blir emellertid ännu mer kombinerad därigenom, att larver, som börjat utveckla sig åt den fertila linjen och redan erhållit anlag till vingar, öfvergå till den andra (på bilden antydt genom en pil) och därvid åter förlora dessa vinganlag. Häraf förklaras det mycket betviflade men af flera zoologer sedan länge anförda faktum om förekomsten af soldatlarver med vinganlag. Att sådana verkligen existera, är numera fullt ådagalagdt, och det har äfven lyckats att med konst framkalla dem genom att uppföda vanliga larver till bevingade under därför nödiga betingelser. Om nämnda larver därvid redan varit så utvecklade, att de erhållit facettögon, hafva de eljest blinda soldaterna i början äfven bibehållit dessa ögon.

Men den indifferenta larvens öfvergång till den ena eller andra af dessa olika grenar är icke med nödvändighet från

början bestämd, och här möta vi åter ett förhållande af stort intresse, dock analogt med hos andra insekter kända, i det att det beror på insekterna själfva, åt hvilket håll utvecklingen skall gå. Som bekant beror det i bisamhällen på bina själfva att uppföda honlarverna till sterila arbetsbin eller till fortplantningsdugliga visar. I sådana samhällen äro de sterila, arbetsbina, endast honor; hos termiterna finnes det bland de sterila arbetarne och soldaterna både hanar och honor.

Genom en rad af observationer har det lyckats tvänne forskare Grassi och Sandias att hos Calotermes påvisa, att öfvergången till neotener betingas af förändring i larvernas föda.

De uppväxande indifferenta larverna födas i början af de äldre med en ur munnen utsipprande vätska, som af de små larverna uppsuges.

Så länge de lefva endast af denna vätska äro de genomskinliga, glasklara, erhålla sedan annan föda bestående af multnande trä och dylikt och antaga då en gulaktig färgton. De som nu bestämmas till neotener erhålla under en längre tid endast saliv, genom hvilken, som det häraf framgår, mer närande diet de få kraft till en hastig, brådmogen utveckling.

Hos de larver, som utvecklas åt den sterila grenen och utbildas till soldater och arbetare, och hvilka till det yttre skilja sig från de fertila genom ett allt mer förstoradt hufvud, och snart få nära sig af hufvudsakligen trämassa, uppträder i matsmältningskanalen en mängd parasitiska mikroorganismer, protozoer, som däremot saknas hos de neoteniska.

Det har varit föremål för långvariga undersökningar, huruvida den hastiga utvecklingen af neotenerna — som ju till det yttre hela sitt lif förblifva på larv-(nymf-)stadiet — skulle bero uteslutande på näringen, eller om frånvaron af parasitiska protozoer och möjligen andra orsaker därvid skulle spela en viktig eller kanske afgörande roll.

Så mycket har man för närvarande kunnat afgöra, att frånvaron af protozoer ensamt för sig ej är tillräcklig att framkalla neotener.

Då det sålunda visat sig, att det beror på termiterna själfva, uti hvilken riktning larverna skola utvecklas, följer häraf, att

den proportion, uti hvilken de olika slagen förekomma inom deras samhällen, bestämmes af insekterna själfva.

Under första tiden af sin utveckling kunna soldaternas och arbetarnes larver, äfven sedan de upphört att vara indifferenta, ej skiljas från hvarandra. Sedermera inträffa skiljaktigheter, som längst fortskrida hos soldaterna, under det att arbetarne behålla larvernas typiska utseende och stundom icke kunna skiljas från sådana. Någon gång kan det inträffa, att en differentiering icke äger rum (Anoplotermes), i hvilket fall soldaterna saknas. Å andra sidan kan det inträffa, att inga egentliga arbetare kunna sägas förekomma, enär de aldrig få något från larverna fullt utpräglad, skildt utseende (Calotermes). Hvad som förorsakar, att en del af de sterila larverna utveckla sig till soldater, under det en del blifva arbetare, är en ännu ej löst fråga. Dock torde liksom vid neotenerna äfven här vare sig kvalitativt eller kvantitativt födan spela en viktig roll.

Vi hafva förut omnämnt några typer af olika termitbon, hvilka dock alla voro af mindre storlek. Andra finnas emellertid, som äro af betydande storlek och kunna gifva ett karaktäristiskt utseende åt den trakt där de finnas. Ofta hafva dessa på marken stående byggnader formen af upptill afsmalnande kullar med eller utan utsprång och spetsar, och äro af mycket varierande storlek, hos några såsom Termes bellicosus och goliath någon gång ända till 20 fot höga och med en omkrets vid basen af 50—60 fot.

I vanliga fall höja de sig dock endast 7—12 fot, spridda på större eller mindre afstånd. Stundom kunna de vara af så betydande antal, att de på afstånd te sig som negerbyar.

Hafva de nått omkring manshöjd, förlora de sitt nakna utseende och täckas så småningom af en ofta rik vegetation. Boets yttre, ända till 1,5 fot tjocka, af stora gångar genomdragna väggar äro så fasta, att de endast med starka verktyg kunna genombrytas. Det inre visar en mängd gångar och rum för olika ändamål, somliga för de i det kommande närmare skildrade svampodlingarne, andra för magasinering af förråd o. s. v. och slutligen drottningens stora från de öfriga afvikande cell.

Vid uppförandet af dessa stora bostäder bygges först på marken uppskjutande, små toppformiga kullar. Dessa förstoras

allt mer; rundt omkring dem uppstå flera, hvilka slutligen genom hopadt byggnadsmaterial sammansmälta vid basen. Allt mer

Schematisk genomskäring af boet till Termes bellicosus, efter Smeathman.

A. Drottningens cell. De mörkt tecknade rummen kring densamma äro tomma, under det att de ljusare rundt omkring den centrala hålighetens nedre delar innehålla svampodlingar. Emellan dessa senare varande gångar och rum finnas utan synbar ordning kammare för magasinerad proviant spridda. B. Afslutning på det egentliga inre boet; där ofvan den dômliknande håligheten. C. Boets inre botten. D. Den ofta mer än fottjocka ytterväggen med sina större och mindre gångar af hvilka en del vid jorden eller under dennas yta kunna hafva större kanonlopps vidd.
Naturlig storlek 7—12, stundom ända till 20 fot.

skjuter den mellersta i höjden, mellanrummen kring de olika bona fyllas igen, till dess det hela bildar en enda sammanhängande, tillspetsad byggnad, hvarvid dock ofta de särskilda

delarnes spetsar förblifva fria. Under tiden borttages midtpartiet med undantag af spetsen, som bildar kullens tak, inre skiljeväggar bortbrytas, så att de olika delarne slutligen bilda en enhetlig byggnad. I boets centrum, vanligen 1—2 fot öfver marken, ligger drottningens stora cell.

Den cell, uti hvilken drottningen under hela sitt lif inneslutes, är som nämndt, hos termiterna stundom af samma utseende som cellerna i allmänhet. Ofta är den dock af särskild form och vida större än de andra. Så är förhållandet hos de nämnda Termes bellicosus och goliath och den här afbildade transvaalensis. Cellen är där ugnliknande, med hvälfdt tak och flat botten, väggarna äro ovanligt tjocka och blott längs cellens nedre rand försedda med en rad små hål, genom hvilka arbetarne kunna intränga för att afhämta och borttransportera äggen. Drottningen uppnår här med säkerhet en ålder af åtminstone ett par år.

Savage observerade under fem års tid ett bo af Termes bellicosus växa och fann däri en mycket stor vise af 4 ²/₃ tums längd, som han antog hafva varit af samma ålder, hvilket äfven synes hafva varit fallet, då enligt nyare undersökningar, såsom redan nämndt, en drottning alltid ersättes af neotener, om den dör, och aldrig af en sådan, som haft utbildade vingar.

Ehuru i regel endast en drottning träffas i samma bo, hvars gemensamma moder den är, kunna stundom ett par eller flera där förekomma. Så har man i Indien funnit 2—3 i samma bo. Savage fann i Västafrika två visar i den stora cellen men skilda genom en tunn vägg. Den senare författaren bekräftar Smeathmans uppgift, att både hane och hona, »kung» och »drottning» såsom de benämnas, inneslutas i samma cell. Genom äggstockarnes enorma tillväxt antager visen slutligen ofantliga proportioner och motsvarar t. ex. hos bellicosus i vikt 20—30,000 arbetare. I den stora cellen finner man här utom kung och drottning massor af arbetare äfvensom små soldater, ofta flera hundra stycken. Äggen bortbäras af arbetarne och läggas i cellerna utan ordning; en del celler kunna vara fulla af ägg, såsom jag äfven fann förhållandet hos fungifaber.

Omkring visens cell, så väl öfver som under, finna vi hos bellicosus en mängd andra, runda eller ovala celler af olika storlek och läge, hvilka alla stå i förbindelse med hvarandra

direkt eller genom gångar, och som hysa talrika soldater och arbetare, af hvilka de förra bevaka visens cell, de senare transportera äggen till de rundt omkring och ofvan liggande stora kammare med platt golf och hvälfdt tak, där den egentliga svampkulturen är innesluten och de snöhvita larverna uppfödas. Hos andra termiter, där bona sakna den stora centrala håligheten, ligga dessa kammare antingen periferiskt ordnade närmast under boets yttervägg eller spridda genom hela byggnaden.

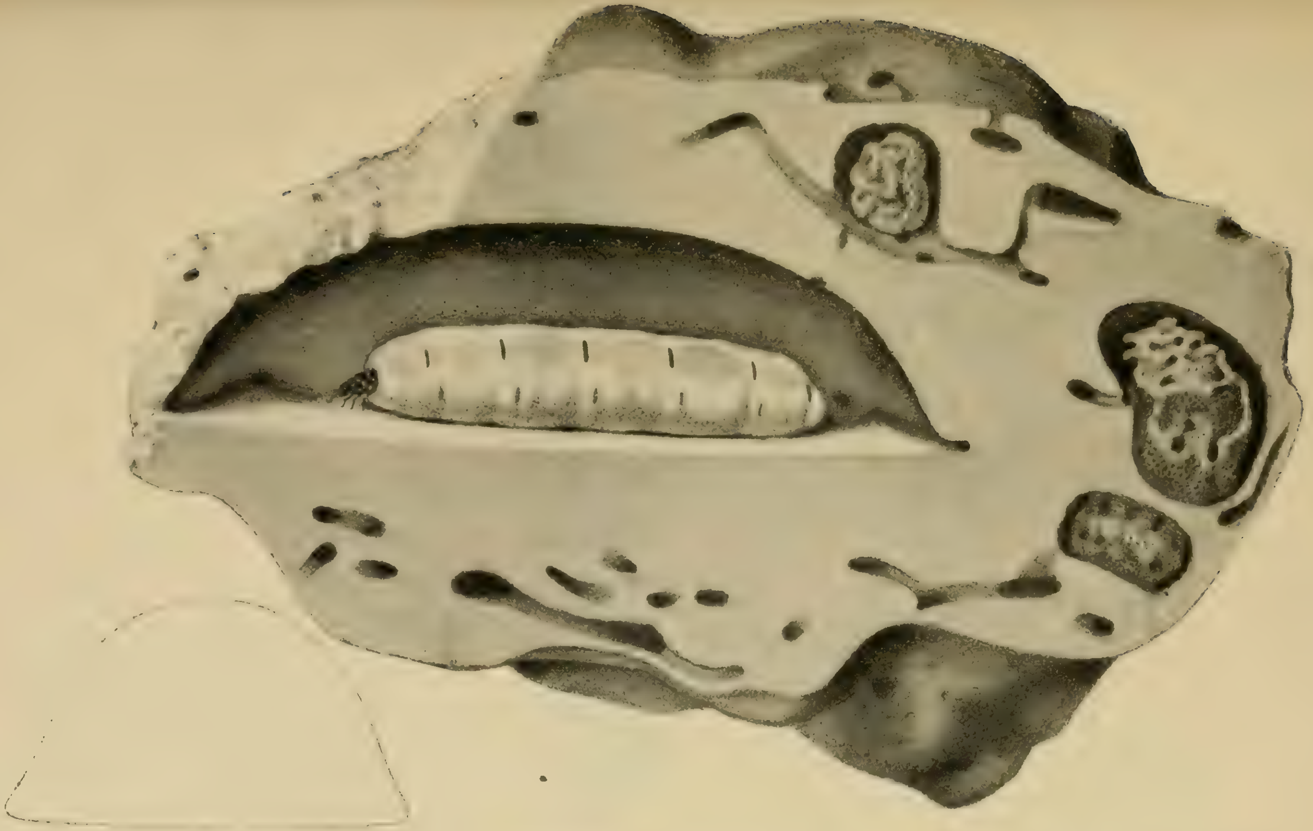
Som nyss blifvit antydt, förstå termiterna stundom själfva att odla svampmycelium, hvarmed de uppföda sina larver, och härmed äro vi inne på ett af de mest beundransvärda kapitlen af insekternas biologi.

Redan under mina exkursioner i Kamerun hade jag tillfälle att iakttaga en stor, förut okänd termit (Termes Lilljeborgi) och vid hemkomsten i skrift omnämna den stora sannolikheten af att densamma var svampodlande, ett hos dessa insekter då ännu ej kändt förhållande; och nyare undersökningar hafva till fullo bekräftat, att svampodling förekommer bland termiterna, liksom detta hos en del myror förut varit kändt.

Det var den 17 mars denna termit första gången anträffades.

Icke långt ofvanför faktoriet var den fuktiga buschskogen som nämndt mycket tät. Blott här och där var det möjligt att utan för stora svårigheter intränga något åt sidorna från den smala, af den täta, tropiska vegetationen beskuggade vägen. På dessa ställen var marken mer sandig och delvis beströdd med grus och småsten. Undervegetationen, som i dessa trakter ofta bestod af tätt växande monocotyla växter, Amomum och en hög marantacé, visade här smala stammar och skott, hvilka gjorde terrängen friare och tilläto solstrålarne att lättare bana sig väg ned till marken. Då jag vek de smala rotskotten åt sidan för att bana mig väg till den friare terrängen, fästes min uppmärksamhet på ett i flera kolonner framryckande termittåg. I motsats till de allra flesta termiter, hvilka som nämndt äro nattdjur, marscherade dessa som vandringsmyror om dagen i ordnade tåg, hvilka alltid, om man följde dem, sågos sluta vid hål i marken, hvari termiterna massvis försvunno.

Dessa kolonner, i hvilka termiterna rörde sig i två riktningar, rån och mot hålen, och som här utbredde sig öfver en yta af

Drottningen med sin särskildt murade, ugnliknande cell jämte några kammare med svampodlingar af en nyligen från Transvaal beskrifven termit.

Hela detta parti, afbildadt i $^{2}/_{3}$ af naturlig storlek, är inneslutet i den stora termitbyggnaden (jämför planschen sid. 280; A.) liggande till en stor del fritt, endast med balkar fästadt vid omgifvande delar. Äggen hämtas af arbetarne och föras genom gångarne till de kammare, som innehålla svampodlingarne (jämför äfven bilden sid. 287), som närmast drottningens cell äro små, men längre ut blifva större, hos vissa arter ända till omkring ett par knytnäfvars omfång. Teckning efter naturen af Axel Ekblom.

blott några kv.meter, väckte min särskilda uppmärksamhet genom de små runda bladskifvor, hvilka de mot hålen gående arbetarne buro lodrätt mellan mandiblerna, hvilket förlänade tågen ett egendomligt utseende.

Såväl på sidorna af tågen som äfven här och hvar på marken mellan de enskilda kolonnerna stodo de ståtliga, stora, brungula soldaterna med sina stora, svarta hufvuden och stora, hotande käkar, beredda till försvar mot hvarje angripade fiende.

Termes Lilljeborgi, en ny, svampodlande dagtermit fran Kamerun.

Mindre soldat, större soldat, arbetare.

Undertill synes ett blad, hvarur arbetarne skurit runda skifvor, hvilka nedbäras i jorden, sönderbitas och användas som underlag för svampkulturen.

Äfven mellan de framtågande arbetarne, af hvilka kolonnerna till största del bestodo, sågs här och hvar enstaka soldater. Såväl mellan arbetarne som mellan de större soldaterna sågos mindre soldater, i samma hotande ställning som de förra. Inga bevingade könsdjur sågos till. Antalet hål, hvari termiterna kröpo ned i jorden, var kanske tio till femton, och hade ungefär vidden af ett ej för smalt pennskaft. Så snart termiterna under framryckandet träffade på nedfallna blad, spridde sig de förut i

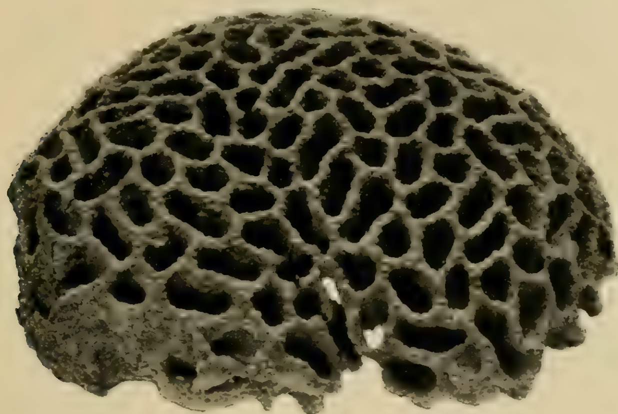
begränsade tåg marscherande djuren, soldaterna ilade på post och vakt kring dessa, hvarpå arbetarne skredo till verket och ur bladen utskuro små runda skifvor, hvilka de sedermera, hållande dem lodrätt mellan mandiblerna, buro bort till hålen och ned i jorden. De på detta sätt delvis sönderskurna bladen liknade en utbakad deg, från hvars kanter man med en form utstämplat kakor. Endast arbetarne voro sysselsatta härmed, de större och mindre soldaterna höllo endast vakt.

Egendomligt var deras beteende, då man retade eller störde dem. Sittande på bladen skakade de darrande mot dessa såsom ursinniga, och frambragte därigenom ett tämligen högljudt läte, hvilket tydligen visade sig vara en varningssignal, som kom de andra att draga sig tillbaka ned i jorden. Termiterna höllo sig hela tiden på eller strax öfver marken eller vid därpå liggande föremål och syntes ej krypa upp på växterna i deras närhet. Här och där stodo, som nämndt, de vaktande soldaterna vid kolonnerna, men äfven ur alla öppningar tittade deras stora svarta hufvuden fram, äfven sedan hela skaran, hvilken blifvit störd af min närvaro — med en pincett plockade jag ned hela högar i medförda rör —, så småningom dragit sig ned i jorden. Efter ungefär en timme var platsen, som förut vimlat af tusentals termiter, tom, och blott de ur hvarje hål framtittande stora soldaterna erinrade om det rörliga lif som nyss härskat, till dess att äfven dessa en efter annan försvunno.

Vid betraktandet af detta tåg ställde jag mig naturligt den frågan, hvad termiterna egentligen skulle med alla dessa nedsläpade bladskifvor. Då dessa insekter förtära i förmultning öfvergående vegetabilier, antog jag först utan vidare, att det var matförråd, de sålunda magasinerade. I analogi med förhållandet hos vissa amerikanska myror, hvilka på samma sätt skära blad till underlag för svampodling, blef det dock tydligt, att äfven termiterna odlade svamp, ett uttalande, som sedermera till fullo blifvit bekräftadt.

Det är arbetarne, som helt och hållet utföra så väl insamlandet af det material, hvaraf substratet för svampodlingen beredes, uppförandet af dessa egendomligt formade, stundom grofporiga, badsvampliknande, stundom af veckade och hoptryckta skifvor bestående eller storcelliga bildningar, på hvilkas yta

svampmyceliet gror, som utförandet af själfva kulturen. Från marken hämtas sedermera svampsporer, som af termiterna placeras på ytan af det af de söndertuggade vegetabiliska ämnena bildade substratet. Då svampsporerna gro, utvecklas en hvit myceliitråd, som af insekterna bites, hvarvid den i spetsen sväller ut till en knappnålslik bildning, och denna utgör insekternas föda. I boets första stadium befinna sig hos Termes bellicosus svampodlingarne, som då ej äro större än nötter, nära intill drottningens cell.

Svampodling.

Termiterna söndersmula blad och dylikt, bilda däraf i särskilda rum inuti sina bostäder eller i jorden dylikt formade bildningar, på hvilkas yta svampmycelier odlas. Dessa tjäna i synnerhet larverna till föda.

Men då, i den mån visen tillväxer och dess cell förstoras, ett allt större antal rum kring densamma fordras till det växande antal vaktande soldater samt arbetare, som där samlas för att afhämta och borttransportera äggen, hvilkas antal här kan uppgå till 80,000 på dygnet, borttagas de små svampodlingarne nära visens cell, ombyggas förstorade längre bort på samma gång som deras antal ökas. Sålunda förstora termiterna oafbrutet sina rum, rifva ned skiljeväggarne och bygga åter upp dem förändrade allt efter behof. De kammare, som innehålla svampkulturen, sträcka sig slutligen från visens cell uppåt till ungefär $^2/_3$ af byggnadens höjd och stå genom talrika gångar i förbin-

delse med boets öfriga delar. Svampkulturen utgöres af en tät väfnad af mycelium d. v. s. svamparnes groddtrådar, hvilka som nämndt genom termiternas bett utskjuta små knoppar af ungefär ett knappnålshufvuds storlek eller större, eller på spridda ställen sammanknyta sig till små runda skifvor.

Detta svampmycelium utgör termiternas, särskildt larvernas, föda. Och ännu ett egendomligt drag.

Svamparne behöfva som bekant fuktighet för att trifvas, och skulle i de murade rummen, som utifrån upphettas af den tropiska solen, under vanliga förhållanden här ej kunna trifvas. Genom termiterna hållas emellertid väggarne till rummen för svampkulturen så fuktiga, att jordmassan här stundom kan sammanknådas till en deg. Rummen för svampkulturen omgifvas, synnerligast inåt, af spridda kammare, omväxlande med celler eller gångar, som fortsätta åt alla håll genom byggnadens ytterlager. Dessa kammare innehålla magasinerade förråd.

Den stora komplicerade byggnaden hos bellicosus är emellertid i sitt fullbordade skick icke allt igenom en labyrint af celler, gångar och kammare såsom i början. Hela den öfra delen bildar sedermera inuti ett stort, öppet, af bågar stödt hvalf, liknande dômen i en kyrka, hvars nedre delar gränsa till de talrika på sidorna rundt omkring belägna rummen för svampkultur och magasin. Denna stora hålighet har till uppgift att förmedla en jämn temperatur i de rum, som innehålla svampodlingar, ägg och larver och vidare att genom i håligheten utmynnande stora gångar sprida en fördelad värme genom boets väggar. Det hela blir en central värmeledning, där den i dômen af den tropiska solen upphettade luften genom rör sprides åt olika håll! Bostäderna växla emellertid mycket så väl till utseende som storlek och hafva ofta en vida enklare byggnad utan någon central hålighet, svampkultur eller förrådsmagasiner.

Vi hafva nu fått en föreställning om dessa så märkliga insekters lif.

Men, huru skola vi uppfatta den konstfärdighet vi funnit hos dem, hvilken synes vara en yttring af ett högt själslif? Är det uttryck för en medveten själsverksamhet, eller fullgöra insekterna dessa funktioner rent mekaniskt, utan att själfva förstå eller kunna bedöma, hvad de företaga sig?

En ny hårfågel från buschskogarne vid Ekundu.

Efter akvarell af *Axel Ekblom.*

Ehuru senare undersökningar angående insekternas själslif med rätta borttagit mycket af den nimbus, som förr omgaf det, i det att detsamma ingående jämfördes med människans och gjorde insekterna till miniatyrmänniskor, som målmedvetet och beräknadt utförde alla de mest komplicerade handlingar, kunna vi å andra sidan icke frånkänna dem all själfständig omdömesförmåga, då de ej sällan logiskt anpassa sig efter för handen varande omständigheter. Det synes därför vara en föga berättigad tolkning att såsom en forskare, Bethe, nyligen gjort uppfatta insekternas alla handlingar såsom omedvetna och dem själfva såsom blotta reflexmaskiner, om de också icke vid alla tillfällen, då vi finna förhållanden enkla och påtagliga, veta att betjäna sig af dem för att nå sitt mål.

Kitta faktori.

I buschskogar och mangroveträsk.

På morgonen den 11 mars anlände från Ekundu en kanot med den nedslående underrättelsen, att Knutson där insjuknat, hvarför jag omedelbart afreste medtagande mitt medicinförråd, hvilket, utrustadt af prof. Sandahl, var rätt rikligt. K. led af sömnlöshet och svår hufvudvärk, men krafterna voro dess bättre ej synnerligen försvagade, hvarför jag redan efter några timmars samspråk, efter att hafva lämnat den medicin, som af förrådet kunde användas, åter styrde mot Kitta. Det blef dock ej en odeladt angenäm färd. Knappt utkomna i Ekundu creek utbröt ett fruktansvärdt störtregn, som nästan

hotade att sänka den lilla farkosten, hvilken ej var mycket bredare än vi själfva, och under ett par timmar fortfor regnet att i strömmar nedstörta ur de svartgrå molnen.

Med ilande fart sköt kanoten fram öfver den stänkande ytan, då plötsligen något liknande en kort orm rörde sig i det grumliga vattnet. Genom ett hastigt tag med håfven, som därpå svängdes kring skaftet, infångades det i förbifarten, hvarpå vi fortsatte med djuret liggande på kanotens botten insnodt i nätet. Att i det hällande regnet vidare undersöka fyndet var ej möjligt, och först vid framkomsten öppnades håfven varsamt, då till min förvåning en ofantlig, taggig fjärillarv låg vridande sig på håfvens botten.

Tyvärr hade han träffats i vattnet, där han väl af regnet blifvit nedslagen, och då födan därför var okänd (bladen af mangroveträden?), fruktade jag, att han möjligen ej skulle kunna hållas vid lif. Emellertid var han fullväxt, började snart förpuppa sig, och en tid därefter framkom ur puppan en stor gul, förut okänd spinnarefjäril, en Gonometa. Larven, i naturlig storlek framställd på närstående bild, är den största fjärillarv, som hittills är känd från Afrika.

Som nämndt var det från Kitta marschen med Knutson skulle företagas. Den 13 mars ankom emellertid en i svenska firmans tjänst varande engelsman, Mr Porter, med underrättelse, att Knutson åter insjuknat och varit nödsakad att afresa till Bibundi för att vid hafvet söka återfå krafterna. I stället var Mr Porter sänd för att intränga i landet i afsikt att efterspana kautschukväxter. Jag beslöt att i så fall göra honom sällskap. Bud sändes till Kitta stad för att erhålla vägvisare inåt Ngolo-landet, och på eftermiddagen infunno sig fyra höfdingar med följe till palaver. Hvart vi ämnade oss, hade ännu ej meddelats. Framkomna till faktoriet slogo de svarta majestäten sig ned på några framställda tomma gröna ginboxar, men då endast tre sådana funnos, togo två af dem helt fredligt i besittning hvar sitt hörn af den ena lådan. Knappt hade vi här väntat något motstånd från deras sida, men utgången blef en helt annan. Efter att hafva hört vår begäran foro de upp som stungna af bin, gestikulerade och skreko, ögonen antogo ett vildt uttryck, och deras miner blefvo allt mer hotande. Misstänkande att egentliga afsikten med

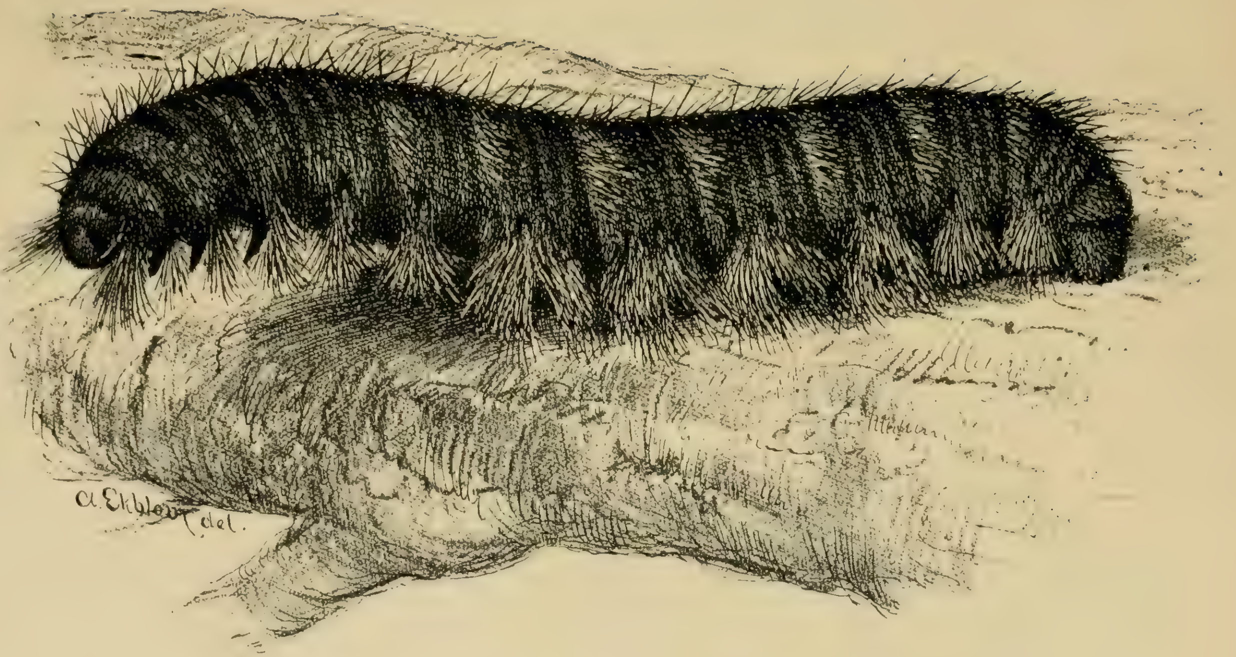
marschen vore att öppna direkt handel med de innanför boende folken, hvarigenom Kitta skulle förlora sin mellanhandel, sade de sig med våld komma att möta den hvite, om han sökte intränga. Hvarken hot eller löften om god vedergällning till vägvisarne inverkade, och då Mr Porter ej ens var försedd med ett gevär, mycket mindre med väpnadt följe, var det ej att tänka på planens realisering, och efter en half timmas häftig palaver aftågade den bråkiga skaran.

Undersökningarne af trakten hade dagligen fortgått.

Redan första aftonen af min vistelse vid Kitta faktori samspråkade jag med faktoriföreståndaren om ett sällsynt däggdjur, som skulle finnas i dessa skogar, och som jag till allt pris önskade få. Det var kvastpiggsvinet (Atherura africana), ett med det vanliga piggsvinet besläktadt djur. Dess längd är omkring 60 cm, hvaraf svansen utgör en tredjedel. Kroppen är betäckt med tillplattade, fårade, skarpa utåt svartbruna, inåt hvitaktiga, utmed kanterna liksom finulliga och vid spetsen med hullingar försedda taggar, hvilka på bakryggen äro runda, grofva och vida längre, några ända till öfver 10 cm. Svansen, som genom sin skapnad gifvit djuret dess namn, är i spetsen försedd med en hvitaktig kvast af böjliga borst, pärlbandslikt uppsvällda till ovala skifvor.

Knappt hade jag slutat skildringen af djuret, förrän faktoriföreståndaren gick bort till en hylla, nedtog en téburk och hällade en mängd däri varande taggar ut på bordet sägande: är det det här? På frågan, hvarifrån han fått alla dessa taggar, då de måste hafva tillhört just ett kvastpiggsvin, meddelade han, att sådana djur funnes i trakten, och att han skjutit detta, han nu visade taggarne af, på faktoriplanen, dit det en dag framkommit från skogsbrynet för att äta på en utkastad plantan. Emellertid kände han djurens uppehållsort, hvarför vi togo våra solhjälmar, kastade bössan på axeln och voro snart inne i skogen vid ett träd med stora, öfver jorden uppskjutande, förgrenade rötter, något stenkast från mangrovesumpens början. Flera lösa taggar lågo spridda kring trädet, ett tydligt bevis att kvastpiggsvin där uppehållit sig.

Några som lockbete öfver natten utlagda plantaner förblefvo emellertid orörda, hvilket visade, att djuren redan dragit sig

Den största hittills från Afrika kända fjärillarv. Upptäckt i mangroveskogen vid Kitta.
Naturlig storlek.

därifrån. Emellertid fortsattes efterspaningarne följande tid. Hvarje misstänkt träd undersöktes, alla större hål i jorden granskades, om de kunde innehålla några affallna taggar, eller om de öfver hufvud taget för tillfället voro bebodda af några djur, hvilket visade sig genom frånvaron af spindelväf tvärs öfver hålen eller kring deras kanter.

Öppningen till en obebodd gång öfverdrogs nämligen snart mer eller mindre af spindelväf, hvilket var den bästa vägledning, då det gällde utsättandet af fällor för råttor och andra mindre däggdjur.

En dag tycktes bemödandena vilja krönas med framgång. I en backsluttning rätt långt in i den täta, fuktiga, ja här nästan våta buschen, dit jag inkommit, låg en stor, jordig, multnande ihålig stam. Granskande håligheten fann jag marken inuti densamma vara glatt och tilltrampad och stammen sålunda tydligen bebodd af något däggdjur. Några utkastade plantaner voro följande dag uppätna, och ett par kvarliggande rester buro tydliga spår af stora gnagtänder. Intet tvifvel att icke här kvastpiggsvin uppehöllo sig! En stor sax gillrades med ett stycke af en plantan som bete, öfvertäcktes med multnande blad och fastlåstes med en kedja kring en närstående stam. Följande morgon trängde vi oss fram genom buschskogen till sluttningen och stodo snart framför stammen — men fällan var försvunnen.

Från trädet följdes nu den ganska långa kettingen nedåt backen, där saxen hittades hopslagen bland blad och grenar. Visserligen fanns intet byte i den, men alldeles tom var den icke — ett stort afslitet bakben satt fast där, och en hastig undersökning tycktes visa, att detsamma måste ha tillhört ett kvastpiggsvin, i alla händelser en stor gnagare.

Alla försök att på denna plats vidare få något i fällan misslyckades, och betet förblef ständigt orördt.

Det var under en exkursion ej långt därefter. Vi hade framkommit till en bäck nedåt mangroveskogen, då ett större hål i jorden upptäcktes, äfven detta med tydliga tecken att vara bebodt. En sax hämtades och gillrades i närheten. Två gånger var betet borta, saxen igenslagen och bortsläpad, men intet byte sågs till. Här måste sålunda ha varit ett större djur, som utan svårighet slitit sig löst. Åter gillrades därför den stora saxen, som användts för kvastpiggsvin, och följande dag befann sig i

densamma en ofantlig s. k. buschråtta (Cricetomys gambianus). Hennes känsel syntes ej ha varit stor. Fastsittande med ena bakbenet, hvars pipa och muskler voro afslitna, så att endast några senor kvarhöllo den stackars fången, satt hon vid min framkomst helt lugn, putsande trynet med tassarne. Hela platsen rundt omkring hade hon så söndergnagit och uppkrafsat, att det var en enda oredig massa af träflisor och jord. Nu blef hon emellertid rädd, ryckte och slet för att komma loss, och skulle nog hafva lyckats detta, ehuru med foten i sticket, om jag ej hastigt dragit mig tillbaka och på lagom håll med ett fint skott gjort slut på hennes lidande. Detta var emellertid i sista ögonblicket.

Framkommen fann jag ett spridt tåg af vandringsmyror i väl aldrig förut sedda skaror vältra sig fram.

De första utposterna sprungo redan strax i närheten af råttan, åt hvilken myrtågets riktning gick. Några minuter till, och den stackars varelsen skulle som ett klot hafva varit omgifven af tusentals af dessa otäcka, ilskna djur och bit för bit blifvit uppäten.

Detta fynd skulle emellertid gifva anledning till en rätt förklaring af det förra. Sysselsatt med råttans konservering, ett ej vidare behagligt arbete, då hon hade en mer än vanligt frän stank, kom jag att fästa mig vid, huru lika hon fastnat i saxen med den förra, nämligen strax ofvan ena tarsleden, och då denna fot fanns bevarad i sprit, framtogs den till jämförelse. Nu visade det sig till min öfverraskning, att fötterna voro alldeles lika — det förmenta kvastpiggsvinet vid den ihåliga stammen var således ej något annat än en sådan buschråtta. Äfven vid Rio del Rey påträffades denna gnagare, som i sitt allmänna utseende liknar en ofantlig brun husråtta med hvit svansspets. Infödingarne lära sätta värde på dess kött, och det uppgafs, att äfven en af landsmännen funnit det njutbart!

I sammanhang med denna stora råtta stod emellertid fyndet af en i hög grad intressant insekt, som under namnet Hemimerus talpoides genom de Saussures uppgift, att den skulle vara försedd med fyra par mundelar, uppkomna genom omvandling af motsvarande antal benpar, i det att ej ett utan två par med ledade palper försedda underläppar skulle förefinnas, under det att alla andra insekter, som bekant, hafva tre par mundelar, ådragit sig den zoologiska världens stora uppmärksamhet.

Det vore en fullkomligt enastående företeelse, en riktig urinsekt, och uppställdes såsom representant för en ny insektordning, Diploglossata. Typerna till densamma härstammande från Sierra Leone och bevarade på British Museum voro emellertid torra och ej lätta att närmare granska, och sedermera hade den eftersökta insekten, som närmast liknar en liten smal, ljusgul kakerlaka utan vingar, med två rätt långa spröt (cerci) baktill, icke blifvit återfunnen. Om dess lefnadssätt och förekomst var ingenting bekant, men på grund af insektens tillplattade form och saknad af ögon, dess korta antenner och formen på benen, hvilka syntes synnerligen lämpliga att klamra sig fast med, antog de Saussure att den förde ett parasitiskt lif, troligen på däggdjur, ett antagande som också visade sig vara alldeles riktigt.

Då jag efter att hafva skjutit råttan höll på att lösa henne ur saxen, märkte jag en del gulaktiga, omkring en cm. långa insekter, som lifligt sprungo på densamma och sökte borra sig in i pälsen; somliga sprungo ut på saxen och föllo ned på marken, där jag lyckades fånga några stycken, som stoppades i ett rör med sprit. Ett par små, yngre exemplar, togos på råttan. Då det sedermera visade sig, att det var den mycket omtalade Hemimerus, jag lyckats återfinna, undersöktes omsorgsfullt alla de råttor, som följande tid fångades, bland hvilka likväl ej befunno sig några »buschråttor», dock utan resultat. Men än en gång skulle det lyckas mig att återfinna det märkvärdiga djuret. Strax före hemresan besökte jag det midt ute i mangrovesumparne uppförda faktoriet i Rio del Rey, som då förestods af Linnell, hvilken lofvat att tillvarataga alla gnagare, han möjligen kunde komma öfver. Vid ankomsten underrättade han mig, att han lyckats få en stor buschråtta, som lagts i rhum.

På min fråga, om han, då råttan fångades, icke sett några gulaktiga insekter springa på den, sade han, att det varit en hel mängd sådana, men att de troligen fallit bort, då djuret bars hem. Hade några stannat kvar, borde de finnas i baljan, där råttan låg, och detta visade sig äfven vara förhållandet, då vid undersökning 7—8 st. funnos på botten.

Den ingående undersökning, som dr Hansen underkastade ex. af det hemförda materialet, visade emellertid, att mundelarne icke företedde någon så märkvärdig olikhet mot förut kända

typer, hvaremot insekten visade en annan mycket stor egenhet, i det att den födde lefvande ungar, och ej blott detta, utan att ungarne i modern utvecklades på helt olika tider, hvarigenom endast en i sänder, med troligen flera dagars mellanrum, lämnade modern. Honorna hade nämligen i sig omkring sex ungar, af hvilka den yttersta, den som sålunda först skulle födas, hade en förvånande storlek, utsträckt nära en tredjedel af moderns hela längd. I modern låg larven hopböjd med bakkroppens båda bihang (cerci) öfver det nedböjda hufvudets främre del; antenner och ben voro väl utvecklade. De inre larverna voro successivt allt mindre.

Denna märkvärdiga propagation, hvarvid samtidigt endast en larv framfödes, och denna så utvecklad, att den i det närmaste redan liknar den gamla insekten, ställer Hemimerus alldeles isolerad bland alla kända vivipara insekter, och kommer den att bilda en särskild familj inom rätvingarne, Hemimeridæ, närmast slutande sig till Forficulidæ eller tvestjärtarne. Visserligen äro flera andra orthopterer t. ex. vissa kakerlakor (Panchlora viridis, Blabera gigantea och andra) på visst sätt vivipara, d. v. s. föda lefvande ungar, men det hela inskränker sig här till, att larverna i de klumpar, hvartill äggen i modern äro förenade, kläckas, innan dessa prässats ut ur honan, hvarvid dock för öfrigt en del ägg samtidigt kunna utkomma okläckta. Under det att således hos några kakerlakor äggklumpen utprässas, innan äggen äro mogna, kvarstannar den däremot hos andra så länge, att en del eller alla ägg kläckas, hvarvid ungarne i stället för äggklumpen utprässas ur honan.

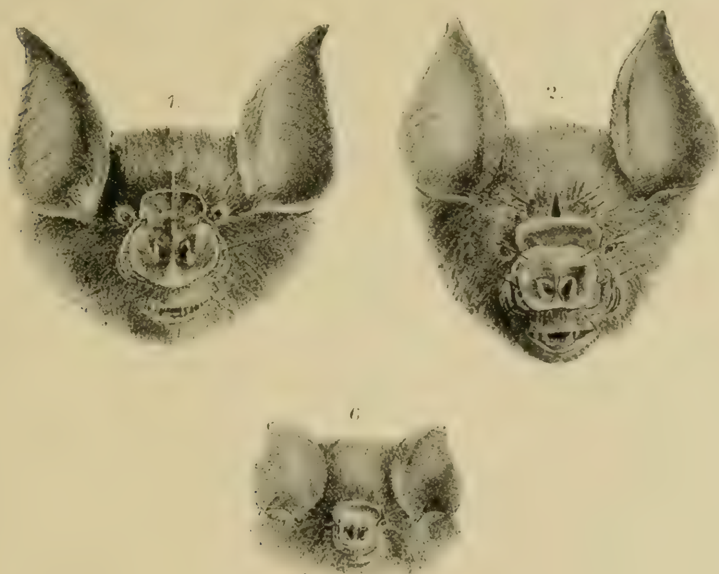
Men hvaraf lefver Hemimerus? På grund af munnens byggnad kan man med tämligen stor säkerhet säga, att den ej suger blod från det djur, på hvilket den uppehåller sig.

Det är däremot ej otroligt, att den lefver af andra parasiter, som uppehålla sig på värddjuret.

Det så eftersökta kvastpiggsvinet erhölls i flera exemplar vid Bonge efter regntiden.

I början af april var så väl insekt- som den öfriga djurvärlden fattig, och en t. ex. den 9 mars företagen ganska lång marsch inåt skogarne lämnade i utbyte af användbara högre djur endast — en väfvarfågel! En del insektsätande flädermöss fladdrade om kvällarne vid öppna platser i farmerna. De till-

hörde i allmänhet »hästskonäsornas» grupp (Rhinolophidæ), vanligen små flädermöss med egendomliga hudbihang omkring de i en djup håla på nosens öfversida belägna näsborrarne. Främre delen af denna bildning är hästskoformig, den bakre bildar en vinkelrätt uppstående flik. Vanligast var Phyllorhina caffra, en liten ofvan mörkbrun till rödaktig under ljusare form och mycket lik den här afbildade fuliginosa.

Hufvuden af några »hästskonäsor».

1. Phyllorhina cyclops; 6. Ph. fuliginosa; 2. Ph. Commersoni.

Efter Dobson.

Den största och ståtligaste inom hela denna grupp var den vid Bonge påträffade Phyllorhina Commersoni. Hanen var ofvan ljusbrun med gråa eller hvita sidor, under ljus med en brun skulderfläck samt mörkare längs bukens midt. Honan var ljust roströd, glänsande nästan guldskimrande. Vid Kitta erhölls en tredje art af denna grupp, (Ph. cyclops) i storlek mellan de båda andra och lätt igenkänd på det egendomliga klubblika, skaftade bihanget vid midten af det bakre, vertikala näsbihanget.

Det var sent en kväll och solen var redan nedgången. Jag återvände från jakt efter de svåråtkomliga jättehjälmfåglarne (Corythæola cristata) och påskyndade stegen för att ännu medan det var något ljus utkomma ur skogen, då en flädermus af ett, synnerligen beträffande storleken, för mig främmande utseende, hvilken snabbt vimlade fram och åter framför hålet af ett träd ett stycke in i skogen, ådrog sig min uppmärksamhet.

Då skymningen, särdeles där inne, redan var rätt djup, hade jag föga förhoppning att återfinna det mellan stammarne vid skottet nedfallande djuret och skulle efter något sökande just fortsätta vägen, då min hand stötte mot detsamma. Det var det enda exemplar af denna art jag såg. Äfven den lilla Nycteris hispida, stor som våra vanliga flädermöss, med i djupa längsgropar belägna näsborrar, var liksom caffra ej häller sällsynt. Omkring ett tjugutal insektsätande flädermöss äro kända från Kamerun; föga utforskad torde deras biologi ännu erbjuda zoologerna ett rikt fält för intresseväckande undersökningar.

Ett annat däggdjur, som länge varit föremål för mina försök att erhålla, var den till sirendjuren hörande, ända till öfver 2,5 meters längd uppnående sjökon, Manatus senegalensis, äfven kallad afrikansk Lamantin. Den är hvalfisklik, men hufvudet är afsatt från kroppen, läpparne äro försedda med borst, och näsöppningarne belägna i nosens spets. De främre lemmarne äro ombildade till fenor med spår af naglar; de bakre äro reducerade.

Den nästan nakna, skifferfärgade huden bär endast enstaka, korta borsthår, läpparne äro tjocka och som nämndt försedda med borst, hufvudet är litet, och den horisontella svansfenan afrundad. Ännu två arter Manatus äro kända, äfven dessa från Atlantiska hafvet, där de alla bebo kusterna af både gamla och nya världen eller uppstiga i floderna. De lefva af åtskilliga vattenväxter, ej såsom öfriga hvaldjur af rof, och äro mycket eftersökta för köttets skull.

Redan vid ankomsten till Kamerun hade jag hört uppgifvas, att manatus skulle finnas utmed kusten vid Beticka ba Malalle, mellan Bibundi och Memes delta, och bud hade sändts till befolkningen att söka skaffa en dylik.

Det var en dag i slutet af mars. Rätt sjuk i en plågande feber hade jag ej kunnat lämna bädden, då på f. m. plötsligen

En fälld sjöko, Manatus. På huden syns en del balanider.

ett tumult hördes från creeket. Negrerna sprungo förbi faktoriet, skrikande och ropande, och tydligen var något ovanligt på färde. Det visade sig också, att en kanot anländt från Beticka medförande en stor sjöko. Ehuru plågad af febern skyndade jag upp ur bädden och ned till landningsplatsen för att betrakta den på stranden uppburna kolossen.

Emellertid var djuret så ruttet, att det formligen sprack och spred en så bedöfvande stank, att det fordrats negrer för att uthärda en så lång färd med en dylik pästhärd i kanoten. Hopar af hvita, tjocka fluglarver krälade i det blågröna köttet och hade i mängd nedfallit på stranden, då djuret rullades upp. Något annat än skelettet kunde sålunda ej användas. Köpet uppgjordes efter lång palaver, men bröts så snart jag gått, och faktorifolket skulle uppforsla djuret.

Då jag febersjuk för andra gången i det brännande solskenet afslutat köpet och vände om, öfverfölls jag af svindel och leddes af faktoriföreståndaren upp i bädden. Knappt hade vi gått, förrän infödingar från Kitta, hvilka, såsom det tycktes på förhand underrättade om kanotens ankomst, under tiden strömmat till, bjödo en mängd plantaner för djuret, en vara som fiskarfolken, som ej själfva just odla sådana, behöfde, och snart voro på väg att begifva sig bort med sjönkon. Faktoriföreståndaren, ombedd att åtminstone rädda kraniet, beväpnade sig i hast med en cutlas, upphann snart den borttågande skaran och afhögg trots ursinniga protester hufvudet på sjökon, hvilket de medföljande negrerna bemäktigade sig och nedförde till faktoriet.

Ehuru nedslagen öfver att till följd af febern ej kunnat komma i besittning af hela det dyrbara skelettet, var det dock en tröst att i sista ögonblicket ha fått räddadt dess värdefullaste del, kraniet. Infödingarne vid Kitta voro, såsom äfven förut är antydt, ej behagliga att handskas med och trotsade ofta ej ringa de hvita.

Som synes af den här lämnade fotografiska bilden af en dödad sjöko, fästa sig ofta balanider, musselliknande kräftdjur, som allmänt anträffas på klipporna äfven vid våra kuster, på huden af dessa djur.

Åter till kusten.

Under tiden från ankomsten till Kitta hade jag genomströfvat närmaste trakter, följande de genom skogarne sig slingrande negervägarne, synnerligast den större, som ledde till Kitta stad, undersökt negrernas här och hvar spridda plantanfarmer, där i den öppna terrängen en del djurformer, som saknades på de skuggiga buschvägarne, uppehöllo sig, samt här och hvar, där terrängen så medgifvit, inträngt i den obanade skogen. Denna var liksom vid Ekundu ytterst tät, fuktig och dunkel. Marken var oftast betäckt af fuktiga, multnande blad utan spår till upplifvande grönska. Genom det täta bladverket silade ett sparsamt solljus ned, under det att här och hvar någon öppnare plats mer belystes af dess strålar.

Emellertid önskade jag nu utsträcka marscherna längre inåt landet och behöfde därför ännu en uppassare. Då en lämplig sådan ej stod att få i Kitta, afreste jag en af de sista dagarne

i mars via Ekundu i sällskap med Knutson till Bibundi för att där söka erhålla någon.

Knutson var nu frisk, och tiden gick rätt fort under samtal om jakt och annat.

Det var en brännande het dag; solens strålar voro som smält bly under färden i mangroveskogen, hvaremot en frisk ehuru svag bris svalkande drog fram öfver hafvet. Då vi framkommit till Bibundi, möttes vi af bl. a. dr Jungner, hvilken sedan vi vid julen skildes blifvit rätt mycket förändrad, mager och brun. I Bibundi var för öfrigt allt sig likt.

Framför faktoriplanen nere vid bryggan lågo några kanoter och en stor roddbåt, under det att den lilla ångslupen och lastpråmen voro förankrade i Bekongole, strax vid dess mynning, skilda från hafvet af en utlöpande sandbank.

Här utanför låg det blanka hafvet, endast då och då krusadt af en svag fläkt, under det att närmare stranden vågorna höjde sig till hvitryggade bränningar.

Insektvärlden visade sig som förut vara rätt fattig, hvaremot fåglarnes antal tycktes hafva tillväxt, och inom kort hade samlingarne ökats med omkring ett tjugutal af för mig förut okända arter.

Strax vid ankomsten till Afrika hördes här i Bibundi en fågel, hvars egendomliga läte i hög grad tilldrog sig allas uppmärksamhet. Vid Itoki hördes det åter, men aldrig ville det lyckas mig att få se det hemlighetsfulla djuret, tills en dag rösten ljöd midt för faktoriet från andra stranden af Massake, som där var beväxt med högt elefantgräs, fågelns käraste uppehållsort i dessa trakter.

Här satt han på ett svajande tjockt grässtånd.

Det var en vacker fågel af en skatas storlek. Hufvudet ofvan och på sidorna samt nacken voro glänsande svartblå, undersidan hvit, ryggen och vingarne kanelbruna och stjärten svart. Vid Itoki skulle det aldrig lyckas att fälla den, ehuru den egendomliga, vidt ljudande, tutande stämman sedan nästan dagligen, morgon och afton, hördes tona från det höga gräset.

Börjande med tre raska stackato-toner, den andra mest accentuerad, sänker sig stämman djup för att sedan löpa skalan upp i en rad hastigare toner och så afslutas med några långsammare

af samma höjd som de första, ungefär sålunda: gŭ,-gu'ck, guck; gŭ, gŭ, gŭ, gŭ, gŭ, gŭ, gŭ-gŭ-gu'ck, gu'ck, guck! Plötsligt ljöd nu den bekanta stämman intill vägen, där vi gingo fram i farmen, bland det höga elefantgräset. Allt starkare röra sig de täta stånden, vicka fram och åter; och nu visar sig den så länge sökta fågeln, uppklättrande på ett böjdt stånd. Den rödbruna öfversidan, det svarta hufvudet och stjärten och den hvita undersidan kommo den skarpt att afbryta mot den gröna omgifningen.

I nästa ögonblick hade den redan sett mig och skulle just kasta sig ned bland stånden, då ett dunstskott på det ringa afståndet fällde honom. Det var en sporrgök (Centropus monachus).

Sporrgökarne, som utmärka sig genom sin långa, raka baktå och sitt kraftiga näbb, äro ej parasiter såsom de flesta af sina släktingar, utan bygga själfva i buskager och dylikt af gräs stora, täckta, med rund öppning försedda bon, hvari de lägga sina hvita, till fem uppgående ägg. De tillhöra gamla världen, och af de 35 kända arterna äro 13 afrikanska.

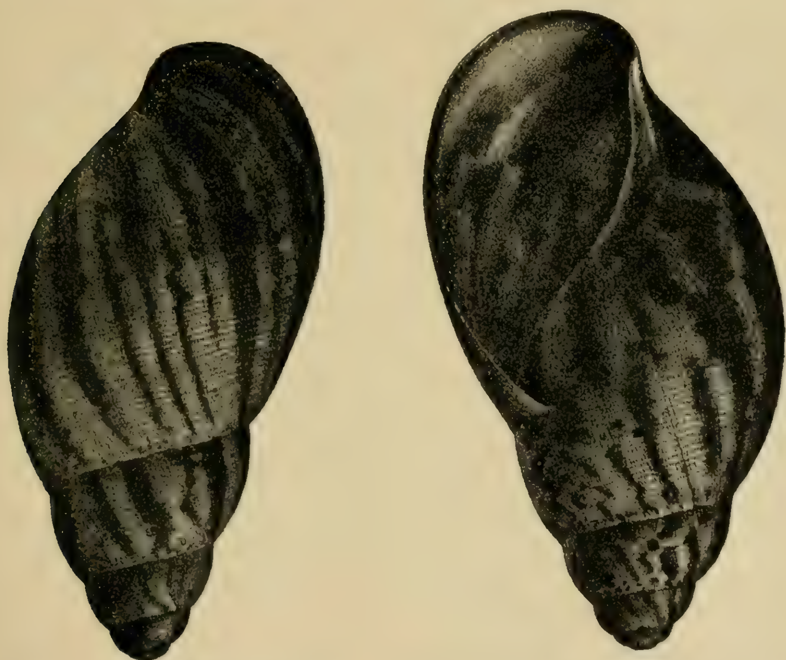

En bland elefantgräset allmän snäcka Zonitarion semimembranaceus.

På bladen af elefantgräset sutto talrika snäckor, hufvudsakligast en 4—5 cm lång, toppformig, brunfläckig art (Limicolaria numidica), som äfven ofta sågs på plantanblad, liksom äfven på marken bland det höga gräset, samt vidare en omkring 35 mm lång, smal, granulerad, mörkfläckig eller ofläckad Zonitarion semimembranaceus, med ett litet af manteln delvis, rundt omkring, täckt, tunt skal, uti hvilket foten ej kan indragas. Bland de omkring 70 arter landt- och sötvattenssnäckor, som anträffades, voro dessa båda de allmännaste.

Vida ståtligare voro emellertid de allmänt förekommande fläckiga Achatina-arterna, af hvilka den allmännaste, A. marginata, hvars något mindre varietet gracilis dock var talrikare än hufvudformen, nådde en längd af ända till 14 cm och en bredd af 7 cm. De lefva på bladen af träd och buskar och uppsökas begärligt till föda af infödingarne. Ofta möter man negrer i skogen bärande de präktiga snäckorna i krukformiga, uppåt som en handkanna afsmalnande, finflätade korgar, hvari de uppsamla dem, eller i smala lianer, som de trädt genom ett i skalet nära

mynningen gjordt hål. Achatinan lägger sina stora ägg, som man vore frestad tro tillhöra någon liten fågel, på mossan i större grenvinklar och dylikt. På samma sätt lägga äfven de vackra, konformiga, långsträckta, till öfver 10 cm långa Pseudachatina-arterna sina ägg, och äfven dessa snäckor, af hvilka flera arter anträffades, sitta på bladen af träd och buskar eller på storbladiga gräs och örter.

En ny landtsnäcka från Kamerun. Achatina camerunensis. Naturlig storlek.

Vi fortsatte upp till tyska farmen, hvars föreståndare, herr Müller, äfven nu med förekommande gästfrihet inbjöd till förfriskning, hvarefter vi gjorde en rond i tobaks- och kakaofarmen. Emellertid var herr Müllers hälsa rätt bruten, och synnerligast plågades han af sår uppkomna genom sönderrifna hettblemmor, hvilka här vanliga hudutslag förorsaka en olidlig klåda och därför ej lämnas i fred. Då han f. n. saknade anticeptiska medel för deras skötsel, hade de värkt upp och blifvit riktiga varhärdar. Jag var därför glad att hafva medfört sublimat på resan hit,

och redan efter få dagar voro såren, som formligen betäckte hela kroppen, efter behandling härmed på väg att försvinna.

Sublimat är i dessa trakter ett ovärderligt läkemedel. Minsta repa eller styng af taggar och dylikt värker upp och varar sig, och de ofta en olidlig klåda förorsakande hettblemmorna, som slå upp i synnerhet på underbenen, kunna, då de ofta sönderrifvas, utan anticeptisk behandling blifva mycket elakartade. Tvättas de med sublimatlösning, i styrka ett på tusen, läkas de däremot snart.

Då vi gingo vägen fram nedåt tobaksplanteringen, sköto upprepade gånger enfärgadt svartbruna svalor (Psalidoprocne fuliginosa) med något klufven stjärt förbi. Dessa små svalor voro ännu allmännare nere vid faktoriet, där de under låg flykt ströko fram och åter öfver planen eller seglade fram öfver elefantgräset. Ofta sågos de som ladusvalor flyga fram tätt öfver marken, kasta sig upp i luften för att gripa något byte, åter skjuta ned och fortsätta sin färd. Utom denna och den lilla vackra i Bonge farm och på grässlätten vid Bakundu ba Foe erhållna flicksvalan (Hirundo puella) med sin stålglänsande, blåsvarta öfversida, hvita svartstrimmiga undersida, rödbruna hufvud och bakrygg samt gaffelformade stjärt, den i oktober på sin flyttning från norden ankommande ladusvalan och den vid floderna vanliga Hirundo nigrita äro äfven en Psalidoprocne fuliginosa närstående art med tvär stjärt, nitens, samt den stora Hirundo senegalensis funna inom området. Denna senare är en präktig fågel med djupt gaffelklufven stjärt; färgen är ofvan glänsande blåsvart, nacken, bakryggen och undersidan äro rostbruna, strupen och kräfvan hvita med gulbrun schattering.

Bland palmerna i farmen sågos flera kolonier af väfvarfåglar, hvilka nu voro i fullt bestyr med häckning, både den gulbrokiga Ploceus cucullatus och den svarta, gulögda nigerrimus.

I vanliga fall finner man ej lätt därvarande fåglars bon.

Häckningstiden i dessa trakter af Västafrika börjar enligt Reichenow i regel vid regntidens början och slutar vid torrperiodens inträdande. Dock inträffa härvid många på lokala naturförhållanden beroende afvikningar, så att man hela året om kan finna ägg och ungar. I allmänhet äro beträffande häckningen endast de arter bundna vid årstiderna, som bebo grässlätter, där

vegetationen under trycket af solens glödande strålar förkrymper och icke vidare lämnar fåglarne passande häckplatser. Emellertid, tillägger samme författare, afbryta äfven de som bebo floddalarne och urskogen vanligen sin häckning under torrperioden, som här börjar i oktober—november och slutar, i stort sedt, fram i maj. September bildar en öfvergångstid till den torrare perioden; juni, juli och augusti äro de egentliga regnmånaderna.

De iakttagelser, jag under vistelsen i dessa trakter kunde göra öfver fåglarnes häckning, bekräfta uppgiften, att ett aftagande äger rum i synnerhet under den skarpaste torrtiden, men visa äfven, att ett sådant aftagande inträder under den häftigaste regntiden, och i juli månad påträffades icke något enda bo. Den egentliga häckningen börjar efter det häftigaste regnets upphörande och varar till inbrottet af den största hettan, då ett uppehåll äger rum, till dess regnet åter bryter ut, hvarvid en ny häckningsperiod inträder, som varar till början af det häftigaste regnet, då åter ett aftagande tydligt kan iakttagas.

Den i dessa trakter resande ornitologen skall säkert blifva besviken, om han vid sökandet efter bon väntar samma resultat, som i våra skogar, ängar, parker o. s. v. utan svårighet uppnås.

Den omständigheten, att häckningen delvis infaller under regniga tiden, då undersökningarna bland den täta vegetationen äro mycket försvårade, dels äfven att fåglarne i den yppiga växtligheten mellan täta bladmassor och i ogenomträngliga buskager veta att ytterst väl dölja sina bon, gör, att hans bemödanden att upptäcka dem icke ofta krönas med framgång.

Detta gäller dock ej de i kolonier lefvande fåglarne, hvilkas bon man lätt finner såsom t. ex. de nämnda väfvarnes och praktväfvarnes, vidare de i ihåliga träd häckande, med hackspettarne rätt närbesläktade skäggfåglarne Gymnobucco calvus och Peli, den till starfåglarne hörande svarta, blåglänsande, långstjärtade Pœoptera lugubris och andra. Huru svår upptäckten af de öfriga där varande fåglars bon är framgår däraf, att jag under femton månaders nästan dagliga marscher och exkursioner i skogarne icke såg ett halft tjog bon, som tillhörde enstaka byggande arter, och flera af de observationer, som gjordes angående tiden för fåglarnes häckning, stödja sig ej på direkta iakttagelser vid bona utan på undersökning af fällda fåglar, hvilka

genom sina stora, i ledaren varande ägg tydligen visade sig vara i häckning.

Härvid bör dock nämnas, att tiden ej tillät mig att anställa några egentliga eftersökningar i detta afseendet, ehuru jag dock alltid hade ett vaket öga på fåglarne för att söka finna deras bon.

Vi fortsatte vår promenad genom farmen, då en metallglänsande nektarinid plötsligen visade sig.

Nektariniderna äro gamla världens kolibrir. Om naturen öfver dessa senare uttömt hela sitt smyckande ymnighetshorn, låtit smaragdens och topasens, rubinens och safirens glans återskimra från dessa små eteriska varelsers skrud, så hafva deras representanter i gamla världen ej heller blifvit lottlösa och täfla mången gång framgångsrikt med de förra i prakt och behag. Se denna i guldgrönt och purpur strålande lilla varelse (Cinnyris chloropygia), som där utmed den blommande häcken flyger fram i solens fulla glöd! Hastigt slår den ned på en Cannas svajande, breda blad för att i nästa ögonblick trona på en blommande banans hängande fruktställning. Bland de nio arter jag fann öfverträffade emellertid ingen Cinnyris superba i strålande prakt. Dess gröna mantel skimrade i guld, och hjässan smyckades af en metallblå krona, strupen glänste i ännu djupare blått, och undersidans mörkröda skrud hade sammetens mjukhet och glans.

Nektariniderna lefva af små spindlar och andra späda djur, frön och växtsaft. Deras tunga är klufven, och hvarje del rörformigt hoprullad, i spetsen flikig, ej pänselformig som kolibrinras. Näbbet är långt och böjdt som på en trädkrypare. Deras bon hafva formen af på grenarne fästade pungar, vid sidan uppåt försedda med en rund, af ett utstående litet tak ofvan skyddad öppning; äggen äro hvita.

Ehuru till storlek och färgprakt liknande kolibrir — så små som de minsta af dessa blifva de dock icke — äro nektariniderna långt skilda från desamma och höra till tättingarne (Passeres), under det att kolibrirna äro spitar (Volucres). De visa sig mest enstaka eller parvis, och endast efter häckningen finner man dem i små sällskap. Ett sådant sågs en dag i januari vid Bonge. Under en exkursion i därvarande skogar nådde ett från olika håll kommande, upprepadt ytterst fint cittrande pip mitt öra. Sakta trängde jag in bland de täta buskagen, gick lyssnande

framåt, hvarvid ljudet, som kanske närmast var att förlikna vid det af en kungsfågel, tycktes komma än från ena än från andra hållet. Slutligen voro fåglarne öfver mig och kunde närmare betraktas. Det var en vacker gråbrun fågel (Cinnyrus cyanolæma), ej förut känd från Kamerun; underkroppen var ljusare, pannan och strupen voro metallglänsande blå och axelfjädrarne gula.

Inom det område dessa fåglar utvalt, visa de sig rätt regelbundet och infinna sig gärna vid hvarjehanda blommande växter, som, om de särskildt äro lockande, en tid kunna bilda samlingsplatsen för nektariniderna i trakten. Strax intill Bibundi faktori stod under regntiden ett blommande melonträd, och här visade sig gärna dessa små älskliga fåglar, som i sitt rörliga mjuka uppträdande rätt mycket erinra om löfsångare, den förut omtalade C. chloropygia, jämte den närstående C. Preussi, näst C. superba områdets praktfullaste nektarinider. C. Preussi har manteln och struppartiet metalliskt gröna, ej så guldskimrande som chloropygia, det intensivt röda bröstbandet är bredare, de öfre stjärttäckarne äro blå och bukpartiet mörkt olivgrönt.

Nektariniderna älska soliga öppna platser såsom farmer, planteringar kring boningshus o. s. v. I täta, dunkla skogen trifvas de ej gärna, och de, som där anträffades (C. obscura och Anthothreptes gabonica), saknade de andras glänsande metallskrud och buro en enkel grön dräkt, därigenom ännu mer påminnande om våra löfsångare, i synnerhet den senare, som jag vid första påseendet i naturen äfven tog för en sådan. Då denna fågel först beskrefs, fördes han ej heller till nektariniderna utan till timeliiderna, som stå närmare sångarne än till nektariniderna. I skogstrakter saknades visserligen ej metallskimrande nektarinider, men de höllo sig då i förhuggningarne och vid negerbyarne; på intet ställe såg jag dem så pass talrikt som vid Bibundi.

Under resor i mangroveskogen ser man ofta en liten grön fågel smidigt, mjukt och raskt hoppa omkring bland bladverket ej långt öfver vattnet. Det är den omtalade Anthothreptes gabonica. Följer man honom sakta med kanoten, kan man stundom upptäcka hans bo, hvaraf flera erhöllos. De voro af den för dessa fåglar vanliga typen: en ofvan sluten med sidoöppning försedd pung, upptill genomborrad af den bärande grenen och sammanväfd af mossa, bark, strån och multnande träflisor; dess

höjd var 13 cm. Häckningen inföll i januari och februari, sålunda under torrtiden, då de sågos så väl bygga sitt bo som uppföda sina ungar. Ett den 3 febr. vid Ekundu undersökt bo innehöll en enda nästan fullvuxen unge, hvars utseende i hufvudsak liknade de gamles; dock var bukens färg gulare, näbbet kortare, vid basen rel. bredare och blekare, iris var brun, icke som hos de gamla mörkröd eller rödbrun. I olikhet med de flesta nektarinider voro hanen och honan af dessa gröna arter lika.

Men de ensliga mangroveskogarne hysa äfven åtminstone en praktfull nektarinid.

På resor i creeken sågs några gånger en annan Anthothreptes nämligen aurantia; strupen och hela manteln voro glänsande metallgröna, nacken och stjärten mer blåglänsande, undersidan hvit med gulbrun skuggning och axeltofsarne präktigt pomeransröda. Honan var anspråkslösare tecknad med hvitt hufvud och strupe och blekgul undersida. Aldrig sågs vare sig denne eller föregående i själfva busch- eller urskogen utan ständigt i mangroveregionen. Snabbt och vigt rörde han sig här i löfverket än alldeles öfver vattenytan än, ehuru mera sällan, högre upp. I slutet af mars påträffades boet hängande omkring fem fot öfver ytan vid sidan af ett creek och innehållande två ägg.

Den andra grönaktige nektariniden Cinnyris obscura hörde däremot till buschskogen och var på flera ställen icke sällsynt. Det är en synnerligen liflig och rörlig fågel; snabbt flyger han från träd till träd, slår ned på nedhängande lianer eller kvistar, vrider hufvudet spejande hit och dit och är så åter borta. Vid Bibundi infann han sig stundom vid faktoriet, oftast parvis, flög omkring under det nedhängande taket, sökande små spindlar och insekter och var då icke skygg. Denna art hade sin häckning under regntiden; ett den 3 aug. fälldt par visade alla tecken till detta, och honans äggledare innehöll ett nästan moget ägg. Sin sång läto dessa fåglar ej ofta höra. En dag öfverraskades emellertid en sjungande Cinnyris chloropygia; dess strofer voro muntra och rätt vackra.

Efter ytterligare någon timmas besök i farmen var tid att återvända; men den gästvänlige herr Müller riktade våra steg mot den vackra, hvita med svalkande verandor försedda och af palmer omgifna villan, där fräsande brauselemonad släckte vår första

törst och ett dukadt bord med inlagd kramsfågel m. m., spatenbier och andra på länge ej smakade läckerheter i mat och dryck kommo en rundlig stund att förgå, innan hemfärden anträddes.

Som besöket i Bibundi gällde anskaffandet af bärare, var det af vikt att ofördröjligen anställa sådana. Särskildt behöfdes en pålitlig pojke att närmare instruera för dagligt förefallande göromål, och som kunde blifva tolk under färder inåt landet. En sådan lämplig skulle finnas i Bibundi negerby, och åtföljd af en svart satte jag mig följande dag i en kanot, for upp för Bekongole till landningsplatsen och fortsatte den smala vägen bort till byn. Det visade sig nu, huru litet negrerna bry sig om att inhämta föräldrarnes åsikt vid sådana tillfällen. Knappt hade vi till den på bygatan mötande pojken framlagt förslaget, förr än han var färdig att följa med, och efter att blott hafva gått efter ett nytt höftkläde aftågade han med oss.

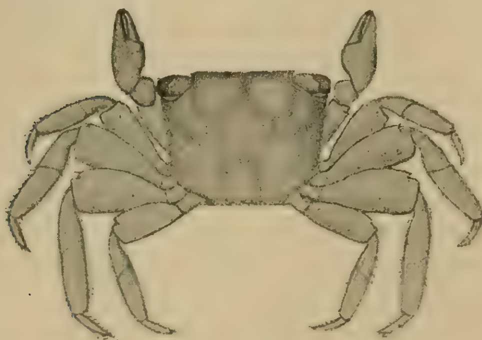
Vid utgången af byn stod någon och ropade efter honom; det var fadern. På min fråga, hvad han ville, svarade de, att han ropade: »slå icke sönder något för den hvite!» — de visste af erfarenhet, att detta plägade vara en stor förbrytelse och ofta strängt bestraffas, då det icke var så lätt där som hemma att få ersatt, hvad som slogs sönder.

Så skulle den nya »slafven» pröfvas, hvarför jag på e. m. satte mig i kanoten med honom som paddlare och gjorde en tur uppför den nu mycket grunda och vattenfattiga Bekongole.

Det var en klar, solljus dag. Solen brännde ännu skarpt från den molnfri himlen, där vi paddlade fram i den smala, stundom något forsande vattenrännan. Bland strändernas täta bladverk hördes här och hvar hjälmfågelns kråklika läte, en blåskimrande isfågel surrade snabbt fram öfver ytan för att snart slå ned bland de öfver vattnet utskjutande grenarne; utmed vattenytan flögo några drillsnäppor fram, praktväfvarnes svarta och röda dräkt framskymtade bland palmernas bladverk, bladgröna dufvor (Vinago calva) kasta sig under klatschande flykt fram ur kronorna, under det att den blyfärgade göken (Ceutmochares æreus) stora gula näbb framlyste ur det täta bladverket, där fågeln sakta rörde sig.

Dessa fåglar sågos naturligtvis ej på en gång utan under färden då och då.

Så långt det bräckta vattnet vid flod tränger upp för Bekongole, sågos allmänt mindre krabbor på stränderna, än uppkrupna på trädens fuktiga, slammiga rötter, än löpande på gamla stammar och dylikt, som lågo på marken eller döljande sig under hvarjehanda föremål, stenar, trästycken m. m. Det var dels den svartbruna, med ljust gulaktiga klor försedda, omkring 2 cm breda Sesarma africana, dels den närstående något mindre, i mangroveskogen allmänna Sesarma Büttikoferi, äfven denna med nästan kvadratisk cephalothorax, något bredare än lång, såsom figuren visar, där djuret är afbildadt i en half gång mer än naturlig storlek. Dessa krabbor gifva en karaktäristiskt prägel åt så väl mangroveskogen, där de ständigt visa sig på trädens gyttjiga, af alger ofta grönslammiga uppskjutande rötter eller stammar, som åt sådana stränder, som vid denna flods nedre lopp, hvilka dagligen öfversköljas af det från hafvet uppträngande, genom floden bräckta tidvattnet. Men ej nog med att de löpa upp på rötter och skrofliga stammar; de springa äfven utan svårighet upp för pålar, upp på bryggor och dylikt, där de hastigt som stora spindlar rusade ned mellan de glesa plankorna, då man närmade sig. Vid det i själfva mangrovesumpen uppförda faktoriet i Rio del Rey voro de talrika och sprungo — kanske tillika med andra, stundom större arter — omkring ej blott på verandan, i magasin m. m. utan vandrade äfven ogeneradt in i rummen, där de prasslande sprungo omkring utmed väggarne, upp för sängarne o. s. v.

En synnerligen i mangroveregionen allmän krabba.
Sesarma Büttikoferi.
En och en half gång naturlig storlek.

Men äfven andra krabbor gjorde sig här vid Bibundi bemärkta. På sandbankarne vid hafsstranden några steg från vattnet, där borta, där sandrullingarne brukade hålla till, lefde på vissa platser hela hjordar af s. k. vinterkrabbor, bekanta för hanens

egendomliga skapnad, i det att den ena klon, med hvilken han vid fara tillstänger gången, däri han tagit sin tillflykt, är af ofantlig storlek. Så mätte den på ett 21 mm bredt ex. ej mindre än 33 mm i längd. Stundom är det den högra, stundom den vänstra klon, som får denna utomordentliga storlek, hos förevarande art (Gelasimus perlatus), åtminstone att döma af de hemförda exemplaren, vanligen den vänstra.

De största af nämnda djur hafva en bredd af 25 mm.

Hela marken, där de vistas, är genomborrad af deras talrika gångar, i hvilka de skrämda hastigt rusa ned. Det är ett rätt egendomligt skådespel att se alla dessa på sanden, inom ett begränsadt område sig rörande krabbor, hvilka med den stora klon upplyftad i luften liksom vinka åt den kommande, en egenhet som gifvit anledning till namnet vocans, kallande, som en art af detta släkte blifvit benämnd.

Här i det bräckta vattnet, så väl som i hafvet utanför, förekommo talrika små eremitkräftor, de förra tillhörande en förut okänd form, beskrifven under namnet Clibanarius africanus, de senare den förut bekanta Clibanarius æquabilis. Dessa kräftor föra som bekant ett egendomligt lefnadssätt, i det att de bebo tomma snäckskal, i hvilka de insticka sin mjuka, masklikt rörliga, köttiga bakkropp, hvars fotbihang liksom äfven de två sista benparen, äro förkrympta. Så bebodde den förra skalen af den här allmänna, i bräckt vatten lefvande långsträckta snäckan Lanistes libycus var. bernardianus; dess färg var gulbrun eller mörkare på de förkalkade, ur snäckskalet framskjutbara delarne, och bakre delen af thorax grågul. Kroppen var c:a 12, stjärten 15 mm lång.

Då snäckskalet, ur hvilka de när de röra sig framsträcka framkroppen och de tre främre benparen, blifvit för trångt, uppsöka de ett större, dit de efter omsorgsfull granskning hastigt praktisera sig öfver. Här ha de sedan en säker bostad, uti hvilken de vid fara draga sig in; ty deras kött är läckert, och talrika äro de fiender, som hota deras lif. Nalkas en sådan, draga de sig såsom snigeln själf, som byggt skalet, tillbaka; och liksom en del snäckor därvid tillsluta öppningen med ett lock, hafva eremitkräftorna i sin fasta pansarrustning ett motsvarande skydd. Att draga ut dem är ej lätt; ty de hålla sig med den muskulösa stjärten och dess små förkrympta ben så fast in i skalet, att

de ofta förr ryckas sönder än hela följa med ut ur detsamma. Trots sitt namn, angifvande att de i sitt skal bo ensamma som eremiten i sin håla, hafva de vanligen ständigt sällskap af andra vattendjur, som dels bo med dem inuti snäckskalet, dels sitta fästade utanpå detta. Det har länge varit kändt, att hafsborstmaskar af släktet Nereis bo tillsammans med eremitkräftorna i snäckskalen och hafsanemoner eller aktinier utanpå desamma, en symbios som för båda parterna kan vara till gagn.

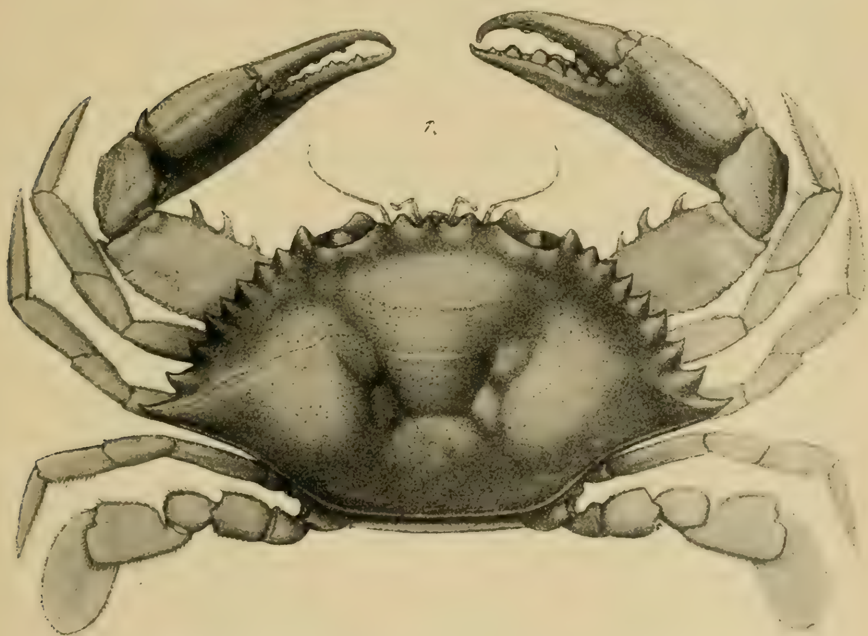
Men äfven normalt långstjärtade, macrura, kräftdjur uppehöllo sig här i det bräckta vattnet, däribland en förut okänd Gebia, beskrifven under namnet furcata, en 13 mm lång kräfta med litet, framtill sammantryckt skal och triangulärt, knottrigt rostrum, funnen vid flodmynningen i multna trästycken. Från hafvet vid Beticka ba Malalle, där befolkningen lefver af fiske och räkfångst, medfördes en del räkor af 5—7 cm som, ehuru de utgjorde detta folks kanske viktigaste födoämne, befunnos okända och nu beskrifvits under namnet Palæmon hastatus, stående närmast den från Ganges mynning till Japan förekommande P. longirostris.

I hafvet funnos sådana krabbor, som den här i naturlig storlek afbildade Neptunus marginatus var. truncata, en förut okänd varietet af ett äfven vid vår västkust allmänt förekommande släkte. På klipporna vid hafsstranden nedanför tyska farmen sprungo stora, vackert tecknade Grapsus-arter omkring, men voro så snabba, att de ständigt, de gånger jag besökte dessa lavaklippor, visste att försvinna i rämnor och dylikt, innan jag hann gripa dem. Vid bäckar och floder uppåt landet fångades stundom sötvattenskrabbor af något mindre storlek än den här afbildade Neptunus, tillhörande Telphusa africana och T. Aubryi. En sådan fångades en dag i en vid en bäck för råttor utsatt ståltrådsfälla.

Strax vid Bibundi faktori, ett stenkast från hafvet, var marken på ett område intill elefantgräset genomborrad af stora djupa hål, uti hvilka ofantliga landtkrabbor (Cardisoma armatum) uppehöllo sig. Under regntiden fångades dessa af infödingarne medelst snaror, gillrade med bitar af kokosnötter. Snarorna, som voro fästade vid spetsen af ett böjdt spö, verkade så, att då krabban från gången ryckte till sig betet, det starka spänstiga spöet

hastigt böjdes upp, hvarvid det vanligen med klon fastnade djuret följde med och blef hängande i luften utmed spöet. Redan på afstånd kunde man därför se, om några sutto i snarorna. Gångarne, stora som efter vattenråttor, voro så djupa, att krabborna alltid kunde nå grundvattnet, då de kröpo ned.

På mangroveträdens rötter, så högt att de vid ebb voro ofvan ytan, sutto ofta talrika sjötulpaner, balanider, fästade, kräft-

En krabba från hafvet vid Bibundi n. var. I naturlig storlek.

djur af ett egendomligt, från alla öfriga sådana högst afvikande utseende och liksom de i hafvet under utresan på kringflytande föremål anträffade lepadiderna hörande till cirripedernas eller rankfotingarnes grupp. Sådana återfinna vi äfven på den dödade sjökon sid. 301. Kroppen är emellertid icke här, såsom hos lepadiderna, delvis utdragen till en stjälk, utan hela djuret inneslutes inom ett kort kägelformigt upptill öppet, af carinan bildadt, på rötter, stenar och andra föremål fästadt kalkskal, i hvars öppna spets två par med hvarandra rörligt förenade plåtar, scuta

och terga, mellan hvilka rankfötterna utkastas och indragas, äro belägna. De tillhörde Balanus amphitrite var. Stutsburi, voro till färgen helt hvita eller med bruna till brunröda längdstrimmor eller stundom med dylika tvärband och hade en höjd af 13 och en genomskärning vid basen af 18 mm.

Slutligen funnos i floderna flera slags sötvattensräkor, främst den stora, af så väl de hvita som af infödingarne för sitt utmärkta kött högt skattade och eftersökta, i naturlig storlek afbildade Palæmon jamaicensis var. Vollenhoveni, den västafrikanska representanten för den i Amerika förekommande hufvudformen. Särdeles vid Bonge, där den fångades i Meme, förde infödingarne den ofta till faktoriet.

En närstående något mindre art, Palæmon acanthurus, anträffad så väl vid Bibundi som vid Ekundu och i floden Meme, är däremot identisk med den amerikanska arten af samma namn.

En annan ännu mindre 3—8 cm lång räka (Palæmon Olfersi) påträffades vid Bibundi i en liten klar, bortom farmen i hafvet utfallande bärgbäck, där de på omkring en meters djup gingo på den sandiga bottnen.

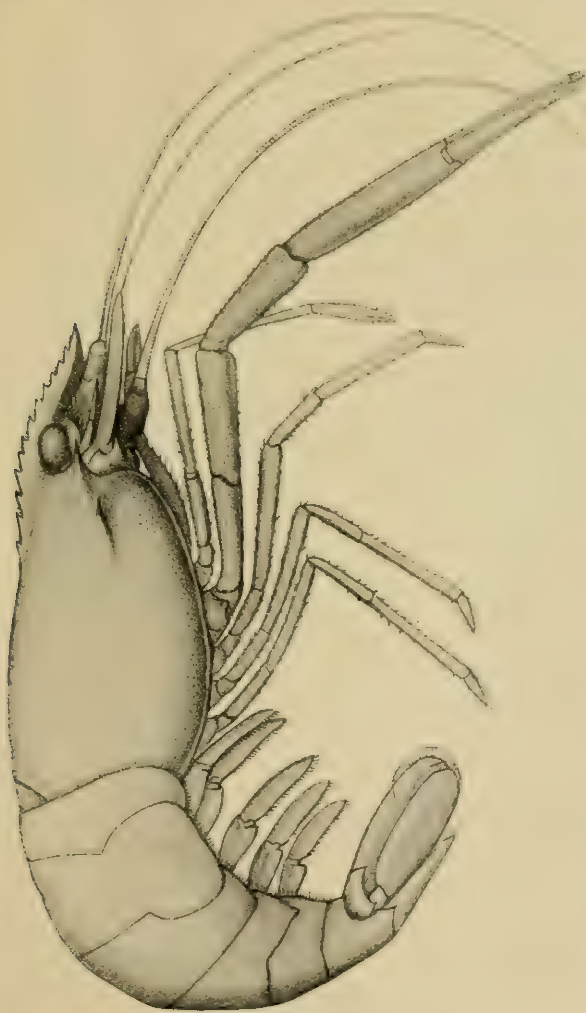
Af det Palæmon närstående släktet Palæmonetes anträffades i en bäck vid Kitta flera exemplar tillhörande en omkring 3 cm lång, förut okänd art, numera efter dessa beskrifven under namnet P. trispinosus.

Efter denna lilla carcinologiska utflykt, som kort skisserar de vanligaste företeelserna inom denna grupp, som här möta zoologen, återtaga vi vår färd uppför Bekongole.

Solen började emellertid snart att sänka sig mot skogens toppar; öfver den af hög trädvegetation omgifna smala floden hade skuggor redan lägrat sig, och endast här och hvar silade ännu solstrålarne ned mellan löfverket. Syrsornas, stritarnes och löfgrodornas högljudda konsert tonade allt starkare och ljöd snart som en jättekör från trädens kronor till underskogens snärjen. Det blef allt svårare att taga sig fram bland stenar och grund, och tiden var därför inne att vända.

Den djupa, nattlika skymningen bredde sitt allt tätare dok öfver trakten. De flygande hundarne flögo med jämna, lugna vingslag fram öfver skogen eller längs floden, de flesta styrande kosan ned åt hafsstranden, där några strax vid faktoriet stående

fikonträd bildade den allmänna samlingsplatsen, från hvilken deras kacklande, monotona läten hela nätterna ljödo. Jag satt just och betraktade dessa ofantliga flädermöss, som i flykten ej så

En i floderna lefvande räka, eftersökt för sitt goda kött. Palæmon jamaicensis var. Vollenhoveni. I naturlig storlek.

ringa påminna om kattugglor, då en stor mörk bevingad varelse kommer ej högt öfver vattnet nedifrån floden uppåt kanoten, följande ytan. Det var nu så godt som nedmörkt, men ehuru jag ej såg att sikta, kastade jag från den vickande kanoten

ett skott mot den mötande varelsen, som under vattnets stänk föll ned i floden. Fortfarande i tron, att det var en ovanligt stor flygande hund, lät jag ro intill för att med paddeln uppfånga den, då ett smalt, långt föremål liknande en orm sköt upp ur vattnet.

Min första tanke var, att en vattenorm tillfälligtvis varit i närheten och ringlat sig öfver det nedfallande djuret, då jag närmare fixerade det på ytan liggande djuret och till min öfverraskning fick se, att den förmenta ormen var halsen af en häger, en purpurhäger, det enda exemplar af denna fågel jag i dessa trakter erhöll.

Den ännu ej döda fågeln uppfiskades försiktigt, ty de kunna sårade huggas rätt försvarligt, hvilket han äfven i början försökte, framslungande sin hals med det långa, skarpa näbbet, och med det lika oväntade som värdefulla bytet styrde vi ned för den mot mynningen något bredare floden bort mot bryggan.

En morgon några dagar därefter vaknade vi vid en dånande kanonsalut från en utanför Bibundi för ankar gående engelsk ångbåt. Sedan vi klädt oss, gingo vi ned på bryggan för att betrakta den välkomna gästen från Europa och hemmet. Knutson, som för affärer rott ut och gått ombord, återkom snart med underrättelse, att han ämnade resa till Victoria och frågade, om vi hade lust att fara med.

Ingen tid var emellertid att förlora, då ångbåten genast skulle fortsätta. Sedan några saker blifvit inpackade, stego vi trots våra bristfälliga kostymer om bord och voro efter få timmar framme vid Victoria. Hafvet glittrade i den tropiska solen, och en svag bris fläktade svalkande öfver våra ansikten, då vi, rodda af kraftiga krunegrer, styrde ifrån ångaren in mot land. Här gällde vårt första besök postkontoret, där bref och paket afhämtades, hvarpå jag med Jungner gjorde en tur i den botaniska försöksträdgården. Omgifven af obetydliga negerhyddor ådrog sig ett europeiskt hus vår uppmärksamhet. Det befanns tillhöra baselmissionen, dit vi sedan erhöllo inbjudan att vara missionärens gäst öfver natten, en inbjudan, som vi med tacksamhet mottogo. Förhoppningen att här erhålla bättre bärare, egentliga orsaken, hvarför jag medföljt, uppfylldes ej, då Bibundifolket föreföll vida bättre för mitt ändamål. Och då en annan från

Kustparti nära Victoria.

söder kommande steamer följande kväll kastade ankar vid Victoria, gingo vi ombord för att med den återgå till Bibundi, en resa, som eljest måst företagas i en liten båt utmed kusten. Döm om vår öfverraskning, då vi komna i ångarens närhet igenkänna »Erna», med hvilken vi så länge kamperat under utresan. Det blef ett gladt återseende, »gammal vänskap rostar icke», heter det, och de band, som förenat oss vid daglig samvaro under en så pass lång färd, hade ej kunnat slitas på några månader.

Kaptenen var sig lik och besvarade på sitt vanliga sätt framställda frågor, utan att man blef klok på, hvad han menade, förste maskinisten hr M. hade fortfarande det sanna tyska gemytet och vitsade som vanligt, och en af officerarne hr S. var allt jämt arg som ett bi.

Vid följande frukost kom champagne från kaptenens vinkällare på bordet, och vi tömde en skål för den förra resans minnen och det glada återseendet.

Medan vi ännu sutto till bords dånade ett skott från ångarens salutkanon och rullar ekande bort mot Kamerunbärget; vi voro framme, och efter ett sista afsked styrde vi i en till mötes utsänd båt in mot flodmynningen.

Tillbaka till skogarne.

Med första båt önskade jag nu återvända till Kitta, och den 9 april styrde vi på e. m. från Bibundi norrut längs kusten. Resan gick raskt, och redan kl. 7 lade vi intill vid Ekundu brygga. Här möttes vi af den sorgliga underrättelsen, att faktoriföreståndaren i Kitta låg illa sjuk i blodfeber, den farligaste yttringen af klimatfebern. Tidigt följande morgon stego vi

därför i en båt och fann honom vid vår ankomst till faktoriet i ett högst medtaget tillstånd. Redan förut hade hans hälsa varit klen. Blek och aftärd låg han nu på den af tjocka muskitonät omgifna bädden i en till följd af feberutdunstningarne nästan förpestad luft.

Sedan flera dagar ur stånd att lämna bädden och med endast ett par buschnegrer till nödtorftig hjälp hade han under denna tid ej haft någon näring, då han ej fått behålla den minsta föda. Varsamt fördes han nu insvept i filtar om bord på båten för att vidare fortsätta färden till Bibundi, där vi hoppades, att den friskare hafsluften skulle återställa krafterna. Tyvärr skulle han dock aldrig återse fosterbygden.

Sålunda hade alla hvita lämnat faktoriet.

Men äfven jag skulle snart känna febern sjuda i ådrorna, liksom ett par dagar under vistelsen i Bibundi varit fallet, och låg på e. m. badande i svett insvept i filtar.

Vid hemkomsten från en marsch inåt skogarne hördes ett par dagar därefter röster och rop från landningsplatsen. Det var Knutson som jämte en ny faktoriföreståndare anländt, hvarför jag skyndade ned för att höra, huru det var med hr Pettersson och fick därvid ganska lugnande svar.

Redan följande dag skulle K. återvända.

Som nämndt hade jag i Bibundi anställt en negerpojke, som medtogs till Kitta. Första dagarne visade han sig villig, och jag märkte hos honom just ingen olust för arbetet.

Men då K. var färdig till afresa, brast det löst. Van som han var att endast sola sig utanför buschhusen och för öfrigt löpa omkring, hvar han behagade, började redan nu det regelbundna arbetet kännas honom besvärligt, och han längtade tillbaka till det fria. Vid underrättelsen att K. skulle resa till Bibundi, greps han af ett häftigt begär att återvända, och då jag efter att ha tagit afsked af K. på morgonen gick ut på exkursion, vägrade han att taga de saker, han hade att bära. Till slut fann han emellertid för godt att liksom de andra bärarne, taga sakerna och tåga i väg uppåt skogsbrynet. Men det gick långsamt; gång på gång fick jag underlätta hans släpande tredskande steg, hvarvid han uppgaf de mest öronslitande nödrop, och då vi hade kommit till skogen, kastade han sig på marken

tjutande, så att fradgan stod ur munnen. Då jag allt för väl visste, att det endast var lättjan, som ansatte honom, försökte jag med några lämpliga erinringar få slut på oljudet, men förgäfves. När han ändtligen kommit på benen, med en flaskkorg och en för honom afsedd väska i handen, slungade han allt sammans i backen, rusade i vildt språng ned till faktoriet och kastade sig på knä för K. under rop att han doge, om han ej finge fara hem. Han hade då varit i arbete i fyra dagar, den enda tid han varit beroende i sitt lif! Emellertid förstod K. mycket väl, hvarom det var fråga och lät hämta ett fint spö, hvarmed han trakterades. Nu var hans sista hopp att slippa arbeta ute, och ehuru motvilligt gick han åter med till skogen, där jag dock hela dagen fick ha honom intill mig för att få honom att göra något. Denna negerpojke, som fick namnet Prisse eller »Bésé» såsom hans kamrater, hvilka ej tycktes kunna uttala pr, kallade honom, blef sedan min ständige följeslagare i skogarne under hela vistelsen i Kamerun, en ovanligt lång tjänstetid för en neger, hvilka vanligen ej vill binda sig för mer än en till tre månader utan afbrott.

Efter denna bemärkelsedag i sitt lif blef han ständigt bättre och tycktes på en gång fått karaktär. Han fann sig i det nödvändiga och blef snart så trogen, att han blef »headman» öfver de andra. Redan den 14 kunde jag anteckna: »pojken bättre än någonsin, arbetar som en hel karl». Han visade en ovanlig ärlighet och tog under hela sin tjänstetid, hvad jag märkte, ej den minsta småsak, något högst ovanligt för en buschneger, som är i tillfälle till det så lätt, som han många gånger var.

Nu skulle den nye faktoriföreståndaren, som nyss utkommit från Sverige och knappast var mäktig någon engelska eller än mindre hunnit lära sig något af infödingarnes språk, börja handeln med de svarta. Som redan nämndt, voro infödingarne vid Kitta stundom rätt obehagliga och funno nu tillfället lämpligt att söka imponera på den nyutkomne föreståndaren och bereda honom svårigheter. De infunno sig i flockar under skrän och larm; en höfding uppträdde med en fräckhet utan like och svängde under hotande miner gevär och cutlas framför B. Emellertid hade de ej mycket för sitt besvär, utan afskedades rätt och slätt.

Det visade sig emellertid vid ett tillfälle, hur litet det kan behöfvas för att injaga respekt hos dessa folk. Det var någon af de följande dagarne, infödingarne voro fortfarande rätt närgångna, då de kommo till faktoriet, och föreståndarens tålamod sattes stundom på hårdt prof. Jag var i rummet innanför saluhallen, då plötsligt ett våldsamt väsen uppstod utanför. Hr B:s hastiga steg hördes i magasinsrummet, och då han nästa ögonblick kom inspringande, trodde jag något var på tok och hans nervösa oro oförsiktigt urladdat sig på någon inföding. Det gällde emellertid endast en »örn», som slagit ned på faktorigården efter något djur. Att gripa bössan, som stod laddad i hörnet, springa ut till saluhallen och fälla den förbiflygande gamhafsörnen, som lyft från planen och just svängde af förbi faktoriet, var några ögonblicks verk.

Detta för öfrigt synnerligen enkla skott uppväckte ett formligt jubel, och då jag med den stora fågeln i hand återvände till faktoriet, gingo de svarta ur vägen och betraktade bössan med synbar respekt. Deras uppträdande blef efter detta mera lugnt, och då jag under marscherna i skogarne sedan mötte dem, gingo de numera under tystnad ur vägen.

Den 19 kom bref från Knutson att sammanträffa med honom i Ekundu för planering om en gemensam resa till Ndian, och följande förmiddag vid 11-tiden landade vår kanot vid Ekundu brygga, där emellertid ingen hvit sågs till, något som dock icke förvånade mig under den tryckande hetta, som nu var rådande. Vid faktoriet fann jag K. utsträckt i en hvilstol, Löfdal studerande vid bordet och skulle just utropa, att man här tycktes taga sin dag i angenämt lugn, då Knutsons vacklande steg, när han reste sig för att möta mig, och matta blick i stället framkallade frågan, hur han mådde. Feber, stark feber var det nu mer än vanligt nedslående svaret. Nyss hemkommen från en färd till Bonge hade han och ingeniör Dusén därunder öfverfallits af en tornado med åska, den häftigaste K. sade sig hafva upplefvat i Afrika. Blixtarne formligen uppfyllde luften; framom, bakom och på alla sidor ljungade de utan ett ögonblicks uppehåll, så intensivt, att D. med klockan i hand räknat 80 (säger åttio) på en minut. Knutson kunde knappast ännu förstå, huru det varit möjligt, att de oskadda kommit undan.

Efter ett sådant väder, genomvåta af regnet och skakande af köld fingo de utstå sex timmars färd på floden och i mangroveskogen, och att febern sedan ej kunde vara långt borta, var ej öfverraskande. Efter en stund gick K. därför till sängs. För någon sysselsättning tog jag en kanot och paddlade ut i mangroveskogen. Så intensivt tycktes mig solen aldrig förut ha brännt; de blottade gyttjebankarne jäste i hettan, och icke ett blad rörde sig i den kvafva luften. Krokodilerna gassade sig i slammet, och tre stycken hade jag inom kort sändt kulor utan att få dem att blifva på platsen. Den siste fick en rundkula i pannan, men hade nog kraft att med den starka stjärten göra några slag, så att han kom ned i vattnet, som här var tjockt och ogenomskinligt, och var så försvunnen.

Då skottet ljöd genom mangroveskogen, besvarades det af en hvit hägers hesa kraxande, och i nästa stund kom denne höjande sig allt mer framstrykande öfver creeket. Ett par snabba paddeltag sköt kanoten ett stycke ut åt kanalen och inom håll för den vackra fågeln, som vid skottet virflade ned ur luften i det sumpiga vattnet. Det var det enda exemplar, jag fick af denna försiktiga men på flera ställen eljest ej sällsynta häger.

Solen hade nu blifvit så skarp, att kroppen liksom stelnade, hvarför vi åter styrde mot faktoriet. Vid en krök af creeket hade emellertid rörelser i löfverket fäst vår uppmärksamhet, grenarne böjde sig hit och dit, mörka skuggor syntes här och hvar för att strax försvinna, då ett skott ljöd, och en apa nedföll på den under varande gyttjebanken.

Det var en nunneapa (Cercopithecus mona), samma djur, som förut omtalats, huru hon sårad med handen torkade gyttjan ur ögonen och kastade den ifrån sig.

Här och hvar sågos under färden umbrettastorkar och de små vanliga hägrarne spatsera omkring på bankarne eller sitta på mangroveträdens rötter och nedre grenar.

Redan samma dag skedde återfärden till Kitta.

Bebådadt af dagens ofantliga hetta utbröt emellertid under resan ett hällande regn, hvilket nästan ville sänka den af bl. a. en koffert och en krokodilhud redan förut djupt liggande lilla farkosten.

I ett par timmar föll regnet intensivt ur den blygrå skyn, men regnkappa, sydväst och paraply skyddade bra mot de smatt-

rande skurarne utom fötterna, som voro genomblöta af det inströmmande vattnet. Utan att vid framkomsten känna någon feber tog jag dock för säkerhets skull kina och var följande dag, som användes till inpackning af de hittills gjorda samlingarne, som Knutson lofvat medföra till Sverige, dit han nu, för denna gången belåten på Afrika, inom kort skulle återvända, i början frisk. Men på kvällen började ögonen spränga, pulsen gick häftigt, och en allmän matthet inträdde. Åter togs kina, hvarpå jag efter att ha druckit varmt té insvepte mig i ett par filtar och snart somnade, men vaknade följande morgon med blytungt hufvud och brännande törst. För att släcka denna åts en af de stora apelsiner, jag någon tid förut hittat i skogen, hvilka då voro gröna men nu gulnat. Större än våra vanliga hade de ett ytterst bittert, illasmakande skal, men voro för öfrigt ej onjutbara. I det tillstånd kroppen nu befann sig, tålde dock ej magen denna föda, som nästan omedelbart kom upp; och nu började kräkningar, som ej tycktes vilja taga slut. Magen var liksom elastisk, ej ens en sked vatten kunde behållas; ingen kina fanns tyvärr för tillfället mot febern, icke heller något bromkalium mot kräkningarne. Allt svagare fick jag hela dagen ligga utan att kunna förtära vare sig föda eller medicin, och belägenheten blef oroande. Bud sändes därför till Ekundu med anhållan om bromkalium, det enda som kunde hjälpa mig och af brist på hvilket den förra faktoriföreståndaren blifvit sådan han var vid vår ankomst, och mot kvällen anlände kanoten, i hvilken ingeniör Dusén hade medföljt. Efter intaget bromkalium slutade kräkningarne nästan genast, och inom kort kunde jag förtära både kina, dricka té och sedermera äfven välling, som Dusén kokade af i vatten utspädd kondenserad mjölk och risgryn.

På inrådan höll jag mig äfven följande dag till sängs, och detta visade sig nog vara klokast, ty febern sjöd fortfarande i blodet. Men nu måste Dusén resa, och då faktoristen var borta, blef jag ensam med några svarta buschnegrer. Af en händelse anlände en Kittaman med två ägg, som voro mycket välkomna. Men mina kockar kunde ej koka dem — de voro tydligen icke inne i den högre matlagningen —, hvarför jag fick gå upp och företaga kokningen i en liten konserveringspanna öfver en spritlampa.

Hela eftermiddagen flödade svetten från kroppen, som var som om den kokats.

Kvällen var inne och efter en måltid af risgrynsvälling, kina och kloralhydrat kom slutligen sömnen. Den var dock orolig, och tre gånger under natten måste mer kloralhydrat tagas.

På morgonen vaknade jag rätt frisk, men efter väl tio minuter, sedan jag lämnat bädden, var kroppen åter i svettbad; från pannan nedrullade droppe efter droppe, och samma obehagliga känsla som dagen förut inställde sig. Hungern hade också kommit och måste stillas, och då risgrynsvällingen visat sig förträfflig, fortsattes med denna diet. Ur en burk togs en sked kondenserad mjölk, som löstes i vatten och lämnade en rätt god, ehuru väl söt mjölk, mjöl rördes i liksom litet förvällda risgryn, hvarpå jag gaf mig ner i »köket» för att koka välling. Men hvilken tragikomisk syn måtte ej detta ha varit! Insvept in en filt satt jag på en box vid den rykande elden, en negerpojke låg på magen och blåste på glöden, en med veden inkommen svärm stora myror bet honom så att han skrek, under det att röken hotade förgöra oss båda. Den frampärlande svetten föll allt som oftast vid grytan, som slutligen måste lyftas bort från elden för att ej blifva full med sot. Därmed var soppan färdig, ett stycke smör lades i den, och nu tyckte jag det smakade precis som fisksås. Pojken sken af glädje, då han fick en slef af anrättningen på ett gammalt blad.

Samma dag kommo infödingarne med höns, hvilket just nu var mer än vanligt välkommet till omväxling med konserverna.

Efter tillfrisknandet fortsattes med undersökningarne; nästan dagligen besöktes kringliggande rätt gifvande farmer, men i det hela var skörden denna period ej stor. Jakten var i den täta terrängen mycket svår, det ständiga krypandet i snåren tröttande och gaf stundom ringa lön för mödan.

Åtminstone vid denna tid var det i det hela ovanligt fattigt på fågel vid Kitta, och mången gång vid exkursionerna hvarken hördes eller sågos några fåglar under långa stunder.

Nästan hvarje afton hade jag en tid sökt att fälla en jätteturako (Corythæola cristata) urskogens kanske ståtligaste fågel, men förgäfves. Denna präktiga hjälmfågel är omkring 70 cm lång, färgen är ofvan ljusblå, bröstet är grönt och buken rödbrun,

hufvan blåsvart och ögonen blodröda. Den träffades rätt allmänt på de flesta ställen i högstammig urskog, i farmer o. s. v. ensam, parvis eller i mindre sällskap. Särdeles var den allmän här i Kitta och vid Bonge. Det är en orolig fågel; han löper ledigt längs grenarne då och då uppslående den stora rundade stjärten, hoppar smidigt mellan grenarne och gifver sig så öfver till närstående träd, hvarvid han ofta låter höra sin kacklande högljudda, af de öfriga besvarade stämma. Det var isynnerhet då solen gick ned, deras vidt ljudande röst ekande tonade genom skogen och vid denna tid, då fåglarne drogo fram i skogen, troligen för att uppsöka sina nattläger, var det lämpligast att passa upp på dem under vissa höga träd, där de i förbifarten slogo ned, då de vanligen ej flögo långa sträckor utan skyndsamt drogo fram från det ena höga trädet till det andra, där dessa ej stodo för nära hvarandra. En dag i början af maj hade jag vid solnedgången fattat post under ett af farmens höga träd. En flygande hund drog redan med afmätta vingslag genom luften bort till en oljepalm, hvarifrån hans monotona stämma snart hördes, och äfven jätteturakons kacklande läte ljöd på afstånd, då plötsligen några af de skygga djuren kommo farande och slogo ned i ett silkesbomullsträds höga krona snedt öfver mig. Hoppande från gren till gren eller löpande längs desamma skulle de åter gifva sig af, då jag, utan att på det långa hållet hafva mycket utsikt att träffa, afsköt ett skott.

Oskadd kastade fågeln sig ut med de andra, efter hvilka jag lät andra pipan gå, siktade på ett präktigt exemplar, hvilket gjort en sväng ut från trädet, och som ett spjut sköt fågeln till min glädje susande snedt ned ur luften, midt ut i den oröjda farmen. Seende vid hvilket plantanstånd den föll ned, då den i fallet afbröt ett af dess stora blad, röjde vi oss under stor möda dit. En på bladet sittande fjädertofs visade att vi voro på rätt stråt, och jag gladde mig redan öfver det så länge efterlängtade bytet; men oaktadt det allra ifrigaste sökande kunde vi ej i det tröstlösa virrvarret af blad, kvistar, lianer och dylikt finna fågeln, synnerligast som solen gått ned och skymningen redan inträdt, ännu djupare här nere bland den täta vegetationen.

På återvägen till faktoriet mötte vi den nye faktoriföreståndaren, som undrande öfver dröjsmålet trott att vi gått vilse och

beväpnad med gevär och revolver och följd af ett par negrer gifvit sig ut på spaning!

Först vid Bonge skulle jag slutligen erhålla en jätteturako. De lägga sina bon på grenarne af höga träd, och de blekt blågröna, rundade, omkring fem cm långa äggen äro till antalet två.

Som synes var jakten i denna täta terräng besvärlig och svår, ej så mycket att fälla djuren som fastmer att återfinna det skjutna bytet.

I allmänhet äro pisangätarne, dit jätteturakon liksom den ofta nämnda hjälmfågeln hör, kända för att vara mycket seglifvade, och de flesta af de hjälmfåglar jag sköt och såg falla ned från träden voro som bortblåsta vid framkomsten. Reichenow säger äfven om dem: »de äro mycket seglifvade; påskjutna fåglar gå i regel förlorade för jägaren, i det de rädda sig i de täta snåren». I allmänhet lägga dessa fåglar tre rent hvita ägg.

Det är äfven en annan af skogens fåglar, som i dessa trakter vissa tider i förening med jätteturakon genom sin vidt ljudande stämma gör sig bemärkt, förlänande skymningen i urskogen en egen stämning, och länge hade jag med undran lyssnat till denna sällsamma konsert, innan gåtan, hvilken dessa musikanter voro, slutligen blef löst.

Det är en septemberafton vid Bonge. Kring den öppna, faktoriet omgifvande planen utbreder sig den täta urskogen, hvars stillhet vid skymningens inbrott blott afbrytes af insekternas eviga cittrande; solen sjunker hastigt, och dess sista strålar börja att försvinna. Då ljuder plötsligt ur skogen ett djupt, ihåligt, utdraget tutande: du, du, du, du — än höjande, än åter sänkande sig. Knappt har den första tonen dött bort, förr än en annan hastigare och kanske ännu starkare stämma faller in, som snart besvaras af liknande från flera håll. En kacklande löpning är introduktionen, hvarpå några hastigt utstötta flera gånger upprepade dubbeltoner följa. Det är den ofvan nämnde jätteturakon, som så faller in; och ända till midnatt kunna dessa båda tonkonstnärer plötsligt uppstämma sin sällsamma konsert. Men hvem tillhörde den första dofva, tutande rösten? Det var detta, som så länge skulle trotsa alla försök att tolka. En eftermiddag vid Bonge efter regntiden stod jag utanför min lilla hydda, då plötsligt den sällsamma stämman hördes i träden strax bakom.

Att fatta bössan, balansera mig öfver den smala stam, som låg öfver den där bakom utmynnande bäcken, och försiktigt tränga in i snåren var någon minuts verk. Med klappande puls lyssnade jag, men allt var åter tyst, då den höga stämman på en gång ljöd alldeles vid mig, ett skott gaf eko, och en fågel af något mer än en half meters längd kom ned mellan lianer och grenar.

Det var en sporrgök, sådan hvars stämma plägade höras vid Bibundi ur det höga gräset, men en annan, större och ståtligare form, den stora sporrgöken (Centropus leucogaster). Hela hufvudet med nacke, strupe och framhals voro blåsvarta, ryggen och vingarne brunröda och buken hvit. Vid Bonge var denna sporrgök, hvars stämma var vida djupare, långsammare och mera tutande än den mindre formens, ej ovanlig, i synnerhet i de delar af urskogen, som gränsade till vattendrag, Meme eller de där utfallande bäckarne. Han för ett tillbakadraget lif och gömmer sig försiktigt bland den täta vegetationen eller i det höga elefantgräset vid kanten af skogen, hvarför han lätt skulle undgå uppmärksamhet, om han icke vissa tider genom sin höga stämma förrådde sin vistelseort. Denna lät han i synnerhet under september och oktober höra, då sannolikt hans häckning inföll.

En af de följande dagarne företogs en marsch åt ett förut ej mycket besökt håll. Än nedåt mangroveskogen till, än inåt buschskogen slingrade sig den smala negerstigen fram i den ytterst täta terrängen. Efter en stund möttes flera åsar med ganska branta sidor, för hvilka vi måste upp. Här i denna täta skog var de skygga hornskatornas (Bycanistes Sharpei) tillhåll, samma svarta och hvita fåglar, som ofta under egendomlig buktande flykt i flockar sågos skjuta fram öfver mangroveskogen. De voro som vanligt vilda och skygga. Redan på afstånd märkte de faran, utstötte sina skarpa, knorrande, om en lockande orrhönas påminnande läten, kastande sig under bullrande flykt ned från träden och försvunno mellan kronorna.

Under inträngandet bland den täta underskogen för att möjligen fälla någon hornskata omsvärmades vi i ett nu af en massa buschgetingar, hvilkas bo vi stött på, och svidande styng kändes på pannan och ena kinden. Här var ingenting annat att göra än att afrycka några grenar och slående omkring sig söka blifva de ettriga varelserna kvitt, hvilket för mig var lätt nog, hvaremot

en af negerpojkarne på de taggiga lianerna rätt svårt sargade sig under ifvern att komma från dem.

Under vandringen fram i den täta terrängen hördes några lätta vingslag, och ett par små mörka dufvor flögo elastiskt upp från marken, försvinnande inåt skogen. Det var en redan väl bekant fågel, Calopelia puella, ungefär af en turturdufvas storlek, helt rödbrun, under något ljusare, med ljust gråblått hufvud och gröna metallfläckar på vingarne, af infödingarne benämnd Ndoua.

Denna lilla vackra dufva var inom området på dylik lokal ej sällsynt. Alltid uppehöll hon sig där, aldrig på friare platser såsom i farmer eller dylikt. I skogen höll hon sig än i täta lägre trädkronor, än på marken, än i de höga kronorna, vanligen parvis eller i små flockar. Första gången anträffades hon i Itoki, där några stycken öfverraskades midt inne i täta skogen vid en liten glänta, hvarest de i en lägre krona togo sig en middagslur. Äfven denna dufva hör till de fåglar, som genom sitt egendomliga vidt ljudande läte fästa uppmärksamheten på sig och gifva karaktäristisk stämning åt den trakt de bebo. Tidigt om morgnarne hördes vissa tider såväl här som vid Ekundu egendomliga, vidt ljudande, plötsligt, liksom om fågeln blifvit oroad, afbrutna och åter fortsatta, i en märkvärdig nedgående löpning bortdöende toner, som utan tvifvel kommo från denna dufva. Ofta stod jag långa stunder i närheten eller under det träd, hvarifrån tonerna kommo, utan att det i det täta bladverket kunde vara möjligt att upptäcka fågeln. Slutligen sågs en morgon något röra sig däruppe, hvarifrån tonerna hördes, och vid skottet nedföll en sådan dufva. Ehuru jag icke såg, då hon utstötte tonerna, hade de dock utan tvifvel kommit från henne. Hon lefver af frön, hvaraf kräfvan på fällda exemplar var fylld.

Utom denna och den lilla vid Bibundi och på grässlätterna vid Kamerunstäderna så allmänna ännu mindre Chalcopelia afra anträffades en turturdufva (Turtur semitorquatus), något större än puella och snarlik en skrattdufva, med svart halsring. Ehuru denna dufva rätt ofta i svärmar sågs draga fram i luften, fann jag den aldrig stationär på någon plats jag besökte; det enda exemplar, som erhölls, fälldes en afton i april vid Bibundi genom ett lyckoskott från en högt upp i luften förbidragande liten

flock. Samma art hemfördes äfven af Knutson och Valdau från Kamerunbärget, där äfven den af Reichenow beskrifna Columba Sjöstedti förekommer, hvars närmaste släkting C. arquatrix är utbredd öfver norra, östra, södra och sydvästra Afrika. Denna senare, och utan tvifvel äfven dess kamerunska släkting, häckar på grenar i träden, lefver af bär och dylikt — i synnerhet älskar den oliver — och ses ofta i svärmar på tusende.

Ännu en dufva, utom den omtalade fruktdufvan Vinago calva, anträffades, nämligen den lilla vackra Tympanistria tympanistria eller tamburindufvan. Liksom afra höll den sig på öppen terräng, dock äfven i skogstrakter uppför floderna, där den senare ej gerna påträffades. Här och hvar vid skogsbryn, vid sidan af det höga elefantgräset och i enstaka stående träd visade hon sig ej sällan, däremot aldrig inne i täta skogen, såsom förhållandet var med puella. Hela undersidan var hvit, vid halsens sidor fint gråvattrad, öfversidan brun med svarta vingfläckar. Vid Bibundi var den rätt allmän; här höll den sig oftast enstaka på marken vid sidan af det höga gräset, utmed hvilket hon uppskrämd snabbt flög fram, hvarvid den hvita buksidan under fågelns kastande flykt då och då blänkte till i ljuset.

Under en marsch hade ett enstaka negerläger påträffats, och på hemvägen styrde vi däråt för att närmare taga det i betraktande, hvarvid en uppstigande rökpelare visade, hvar det i den något afröjda farmen var beläget.

Här tedde sig vid framkomsten en idyllisk tafla. Utsträckt på marken låg familjefadern och stekte sig i den heta solen, en gammal anskrämlig käring satt vid den rykande elden skalande koko, under det att de fem barnen pålade mera bränsle. Vid vår ankomst uppstod stor förskräckelse bland de minsta barnen, som jämmerligt skrikande togo till flykten in i hyddan. Mannen, som hade ett godt, kraftigt utseende, reste sig med en frågande blick, undrande, hvad som förorsakade det sällsynta besöket, men lugnade sig genast, då vi hälsade genom en rörelse med handen, hvarefter äfven de öfriga i familjen så småningom kommo fram. De gamla buro ett litet skört, de öfriga, af hvilka ett par voro halfvuxna, voro däremot nakna. Den lilla buschhyddan med omgifning tedde sig rätt inbjudande och var renligare än fallet i allmänhet där plägade vara.

Vid bortgåendet mötte vi några kvinnor med plantaner, som de hämtat i farmen, men förskräckta kastade ifrån sig försvinnande i buschen, något som ej var så sällsynt här vid Kitta, där infödingarne ej länge varit i förbindelse med de hvita.

Nästan hvarje dag denna tid, i början af maj, var mulen, regnet föll äfven ofta, och exkursionerna försvårades däraf mycket. Att intränga i den ständigt af vatten drypande buschen var ej behagligt och ofta nästan lönlöst, då knappast ett djur utom myriopoder, podurider, snäckor och dylikt där stod att finna. Knappt hade solen skinit upp, förr än en skur åter bröt ut och tvang oss att lämna den vattendrypande skogen. Att under sådana förhållanden icke mycket kunde inhöstas, är naturligt; och det var ej tacksamt att efter en hel dags arbete kanske hemvända med endast något femtiotal insekter och andra djur. Larver voro vid denna tid ej allmänna, ehuru märkvärdigt nog alla burarne dock voro upptagna; en anträffades här, en annan där, och då de samlades ihop, befunnos de ej vara så få.

Fångsten med utsatta fällor ville ej lyckas, då vandringsmyrorna ständigt uppåto betet. Det var i synnerhet råttor jag på detta sätt hoppats att få.

Denna grupp befanns också inom området af alla däggdjur talrikast representerad, i det att tolf dithörande arter, däraf en förut okänd, anträffades. Liksom åt gnagarne öfverhufvud, af hvilka 21 olika slag erhöllos, ägnades denna grupp stor uppmärksamhet, då deras insamling särskildt ingick i resans plan. Till följd af råttornas nattliga lefnadsvanor i boningshusen, här och hvar i skogarne, under nedfallna stammar, under trädrötter, i jordgångar o. s. v. voro de knappast annat än tillfälligtvis åtkomliga utom med fällor. Sådana utsattes äfven öfver allt, där djuren genom gångar eller på annat sätt visade sig förekomma. På samma ställen funnos emellertid äfven vandringsmyrorna, dessa idoga renhållningshjon, men som nämndt tillika ett af skogarnes obehagligaste plågoris. De för gnagarne utsatta, med frukter, kött och dylikt försedda fällorna voro därför i regel beröfvade sitt bete, långt innan gnagarne kommo dit. Efter flera månaders försök än med det ena, än med det andra betet, som regelbundet förr eller senare uppåts af de glupska myrorna, hade jag slutligen nästan förlorat hoppet att på detta sätt fånga något, då en tillfällighet

kom mig att upptäcka ett lockbete, som sedermera gaf de mest oväntadt gynnsamma resultat.

Under en marsch inåt skogarne vid Kitta fästes uppmärksamheten på ett längs sidan af vägen frammarscherande myrtåg. Framkommet till några af infödingarne på vägen kastade bitar af en kokosnöt, delade det sig för att sedan åter sammansmälta och fortsätta. Utan att angripa bitarne, snarare undvikande dem, vandrade skarorna oafbrutet förbi. Här var alltså ändtligen något, som vandringsmyrorna ej brydde sig om, men som gnagarne utan tvifvel begärligt åto. Nu gillrades fällorna med kokosnötter, och från den dagen gick fångsten så väl, att jag kunde hemföra öfver ett sextiotal råttor, hvarvid dessutom många dubbletter till följd af brist på sprit under sista tiden bortkastades. Den rikaste fångstplatsen för skogsråttor var emellertid Bonge, och de mest gifvande ställena voro i farmerna liggande fällda stammar, utmed hvilka fällorna sattes.

Allmännast af alla råttor var den hos oss af den bruna numera nästan alldeles utrotade svarta husråttan (Mus rattus), som på många ställen i negerbyarne uppträdde i ofantlig mängd. Äfven vid faktorierna var den stundom allmän. Så kunde man i Ekundu midt på dagen få se den komma upp ur sina jordgångar och springa utmed faktoriets väggar; dock voro de i faktorierna vida sparsammare än i negerbyarne.

Under en marsch till Ekundu hade vi gjort halt i byn, då den ena svarta råttan efter den andra visade sig utmed husen. Önskande en del vackra exemplar tillsade jag negerpojkarne att skaffa mig några stycken och lofvade dem ett blad tobak för hvarje; men inom en liten stund kommo de dragande med så mycket råttor, att tobaksförrådet skulle blifvit alltför mycket plundradt, om jag tillbytt mig dem alla. Icke blott om natten huserade de i negerhyddorna, där de ogeneradt sprungo öfver sofvande människor, utan äfven om dagen sågos de ej sällan inom eller utom buschhusen. Då jag under en resa uppför Meme efter regntiden öfvernattade i en negerhydda och insomnade med en tidning i handen, var denna följande morgon af råttorna delvis söndergnagen. Stundom voro de så närgångna, att de söndergnagde fotsulorna på sofvande negrer, såsom det hände bärarne under en af svenskarnes marscher inåt landet. Utom den svarta

husråttan påträffades icke med säkerhet någon annan råtta i boningshusen. En genom sin roströda nos lätt igenkännlig omkring 14 cm lång råtta (Mus hypoxanthus), hvars smala svans hade en längd af ända till omkring 20 cm, var rätt allmän bland elefantgräset i Bibundi, där den fångades under regntiden af de i farmen rödjande negrerna.

Den efter den svarta allmännaste af dem alla, var den lilla omkring 10 cm långa Mus Tullbergi, hvars svans hade en längd af 11—13 cm. Den var ofvan mörkbrun, sidorna ljusare stötande i gult och undersidan på grå botten hvit med rätt skarp färggräns mot sidorna; fötterna hvita. Vid Bonge fångades talrika ex., hvaraf öfver trettio hemfördes, synnerligast i farmer utmed fällda större stammar; och under torrtiden i nov. och dec. fanns nästan hvarje morgon någon i de där utsatta, med kokosnötter gillrade fällorna. Prydligast af mössen var däremot Deomys ferrugineus med sin ofvan vackert brunröda, i midten betydligt mörkare bruna rygg, bländande hvita undersida och hvita fötter.

Ganska vacker ehuru rätt sträf päls hade äfven den ofvan helt mörkbruna, under vackert rostgula Lophuromys afer, utmärkt genom sin lilla svans, som var en tredjedel kortare än den 9 cm långa kroppen.

Störst af alla var den förut omtalade buschråttan Cricetomys gambianus och därnäst den svarta husråttan. Den i gångar under trädrötter lefvande Mus longipes och den nämnda roströdnosiga Mus hypoxanthus voro mindre men ännu för stora för att kallas möss, hvilkas rad vi kunna låta börja med den vid Bonge fångade, ofvan på grå botten svart och brungult spräckliga, under hvita Mus dolichurus för att sedan fortsättas med den vackra, långörade Deomys, den allmänna M. Tullbergi, den nyupptäckta M. rufocanus, den längs ryggen med ett smalt svart band försedda M. univittatus, den hvitfotade, ofvan mörkbruna M. setulosus, den nära mangroveskogen lefvande, från M. Tullbergi genom sina gråbruna, med hvita tår försedda, icke rent hvita bakfötter skilda M. Alleni samt den vackra, kortsvansade Lophuromys afer.

Af däggdjur voro i dessa skogar som vanligt ekorrarne allmännast, den nämnda lilla gröngula Sciurus poensis och den bruna, på benens yttersida gulröde under hvita, längs sidorna med ett gulhvitt band försedde S. pyrrhopus samt den störste

af dem alla S. Stangeri med sin halfnakna gulaktiga undersida, stora yfviga svart- och hvitbandade svans och varierande öfversida. Kroppen är öfver 30 cm och svansen med håren 40. Hans käraste tillhåll var dessa täta intill mangroveskogen gränsande buschskogar, där han med stor snabbhet kastade sig från krona till krona. Men äfven längre ut i sumpmarken kunde man se honom bland de där växande raphiapalmerna, här liksom i allmänhet ensam. Den var ej allmän och ganska skygg och försiktig. I denna terräng stötte man ej så sällan på den ofvan svart och olivfärgadt spräcklige, under, i synnerhet längs benen, roströde Sciurus rufobrachiatus. Af alla här förekommande ekorrar var denne den skyggaste och svåraste att fälla. Han uppehöll sig gärna i de höga trädtopparne, där han rörde sig med utomordentlig snabbhet och säkerhet. Förlorades han för några ögonblick ur sikte, försvann han på en gång bakom någon gren eller trädstam, där han sedan höll sig orörlig. Till och med ett skott, om det ej dödligt träffade honom, kunde ej förmå en gömd ekorre att lämna den plats, där han sålunda kände sig i säkerhet. Då de därvid förhöllo sig stilla som bilder, kunna de ofta undgå att upptäckas, ehuru de sutto midt för ögonen.

Så såg jag t. ex. en gång en rufobrachiatus klättra upp för stammen af en midt i det höga elefantgräset stående, isolerad palm alldeles intill mig. Plötsligt försvann han ur sikte, tills jag slutligen upptäckte honom midt på stammen framför mig med utspärrade ben, fastklamrad som en ödla.

Af däggdjur tillvaratagas i regel hud och kranium samt, för kommande behöfliga mått, benen af en främre och en bakre extremitet; är någon art sällsynt, kan naturligtvis äfven det öfriga skelettet bevaras. I annat fall prepareras bäst särskilda exemplar till skelett, sedan hud, som vanligen först önskas, redan förefinnes af arten i fråga. För kommande identifiering förses skelettet med samma beteckning som huden af motsvarande art.

Större däggdjur uppskäras ej blott från strax under hakan till anus utan äfven hela vägen från tår, hofvar eller klöfvar uppåt längs benens baksida. Kroppen löses vid handleden, eller på ungulater strax ofvan hofvar eller klöfvar, och tårna uppskäras längs undersidan ända till klorna, så att arsenik kan inkomma öfver allt på hudens insida.

Detta bör särskildt iakttagas vid mindre däggdjur, hvilka ej vid prepareringen behöfva uppskäras längs benen, emedan man då svårligen den andra vägen kan komma ända ned till klorna. Svansen uppskäres längs undersidan ända till spetsen. Ehuru densamma såsom på ekorrar stundom lätt afflås genom att helt enkelt utdraga svanskotorna med muskler och allt, bör skinnet, om det ej är naket, dock sedan uppklippas och bestrykas med gift för att ej ruttna och fälla håren.

På ej för stora djur kunna benens skelettdelar helt och hållet medfölja huden, sedan de rengjorts, bestrukits med arsenik och omlindats med ett lager blånor eller remsor af tunnt tyg.

Vid afdragningen af hufvudets hud är största försiktighet nödvändig vid nosen, där näsmusslorna måste afskäras så högt upp, att näsborrarnes skinn medföljer, enär nospartiet vid uppstoppningen eljest endast med svårighet kan framställas naturligt. Läppar och ögonlock klyfvas inifrån ut till randen, så att arsenik inkommer mellan de dubbla hudlagren. Öronmusslorna afskäras strax vid kraniet.

Större skinn och hudar läggas, sedan de rengjorts från kött och fett samt tvättats i vatten, en till flera dagar i en fullt mättad lösning af lika delar alun och salt, upptagas därpå, få afrinna samt bestrykas på innersidan riktigt med arseniksåpa. Något mindre skinn behöfva blott ingnidas med alun och salt, innan de bestrykas med arseniksåpa, och små t. ex. af ekorrar och dylika konserveras endast med arsenik. Håren strykas därpå rätt på de ur lösningen tagna skinnen, hvarpå desamma uppspikas — dock utan att uttänjas! — och torkas på ett luftigt ställe, men ej direkt i den tropiska solen, där de kunna brännas och blifva sköra.

Vid inpackningen strör man litet naftalinkamfert bland hudar och skinn. Vid mindre djur kan det råskeletterade, torkade kraniet fastbindas vid skinnet; eljest packas det särskildt med noga beteckning, till hvilket skinn det hör.

Efter prepareringen mätas kropparne längs ryggen från nosspetsen till svansroten, vidare från denna till halsens början, öfver och underbenens längd, om man ej bevarar skelettdelarne, samt vidden kring bröstkorgen. Iris färg och diameter antecknas.

Råskeletten behöfva ej vara allt för noggrant rengjorda

utan få, sedan det mesta köttet borttagits, torka hårdt i solen, hvarpå de nedpackas med tydlig påskrift, hvilka skinn eller hudar de tillhöra, t. ex. genom samma nummer som dessa.

En del mindre däggdjur såsom råttor, flädermöss, näbbmöss och andra kunna inläggas i stark sprit, som efter någon vecka förnyas. Härvid göres en rätt stor öppning längs magens midtlinje, så att spriten kan intränga bland tarmarne. Huden kring magen löses ända uppåt ryggen från underliggande väfnader, då eljest gärna förruttning inträder från de närliggande tarmarne och hȧren där falla af. Hela djuret doppas för öfrigt gärna i vatten, innan det nedlägges i spriten, för att urskölja det blod, som ofta till följd af skottet samlats i bukkaviteten.

I hvarje burk böra ej för många djur trängas tillsamman, utan så att minst halfva utrymmet upptages af sprit. Större djur kunna med fördel insaltas. Därvid öppnas magen, huden kring denna lossas, ända upptill mot ryggen och rikligt med salt instoppas i det inre, sedan tarmarne här och hvar uppskurits och exkrementerna utkramats. Härpå öfvergjutes det i salt inbäddade djuret med vatten, så att en tjock lake bildas, och lådan igenlödes.

Som nämndt, var fågelvärlden vid Kitta, åtminstone denna tid, ej rik, och från början af mars till början af april gaf densamma i sina allmännaste drag följande bild. Vid mangrovesumpen, i hvars creeks den med våra sothöns närbesläktade Podica senegalensis uppehöll sig, hvilken man under kanotfärder stundom stötte på, då hon halft springande, halft flygande på vattnet hastigt sökte uppnå stranden eller komma in under det skyddande, vid flod till ytan nedhängande bladverket, sågos då och då drillsnäppor flyga fram eller hvila på grenar och kullfallna stammar. Den nämnda sumphönan är under rent hvit med rödbruna, ljust bandade och fläckiga sidor, ryggen är framtill stålglänsande svart med små runda isabellfärgade fläckar, bakryggen mörkbrun, något stötande i roströdt, hufvud och hals äro skiffergrå, baktill stålglänsande svarta. Från ögat längs halsens sidor löper ett hvitt, smalt band. Stjärten är rätt lång och styf, nästan som på en skarf, och de röda fötterna flikiga som på en sothöna.

Enligt iakttagelser skola dessa sumphöns liksom ormhalsfåglarne gärna sitta på grenar af vid vattnet stående träd och vid månsken vara i rörelse för att söka sin af fisk, krabbor

mollusker och dylikt bestående föda. Jag fann henne alltid ensam; hon simmar djupt och flyger såsom sothönsen ej gärna upp, liksom jag ej heller såg henne dyka. Kanske hon dock förföljd, synnerligast som unge, gör detta.

En annan till samma släkte hörande, förut okänd art (P. camerunensis, af hvilken en kolorerad afbildning lämnats), upptäcktes i december månad strax före julen 1891, vid Bonge, där hon anträffades i Memefloden. Den skiljes lätt från senegalensis genom sin mörka, ljusfläckiga ej rent hvita buksida.

Under en färd i creeken vid Kitta fälldes den sällsynta hvitryggade natthägern Nycticorax leuconotus, en fågel af 60 cm längd med svart hufvud och svarta förlängda nackfjädrar. Ryggen var svart, i midten hvit, vingarne skiffergrå, de stora ögonen rödbruna och fötterna gröngula. Den var föga skygg, och den förbiglidande kanoten var helt nära, innan den sofvande, bland bladverket sittande orörliga fågeln observerades.

De gröna fruktdufvorna (Vinago calva) voro allmänna. Vanligen uppehålla sig dessa dufvor flockvis i trädens mellersta och undre löfverk, gärna i sådana, som stå på ljusare och friare platser såsom i farmer, vid skogsbryn, vid floderna o. s. v. Dock sågos de äfven i täta skogen, men däremot aldrig på marken liksom ej heller i lägre buskager. Genom sin gröna färg äro dessa dufvor synnerligen väl skyddade, och då de på något afstånd sitta bland löfverket, kan vanligen ej det mest vana öga upptäcka dem, så länge de förhålla sig stilla, äfven om en hel flock skulle befinna sig på det ställe, man betraktar. Först när man kommer dem helt nära eller de börja röra sig, falla de i ögonen. Med förkärlek förtära de den i skogarne växande Musanga's söta frukter samt vilda fikon.

I närheten af mangroveskogen fälldes den eljest endast vid Ekundu sedda, om vår sparfhök erinrande, ofvan grå under rödbrunt och hvitt tvärbandade Astur tachiro castanilius. Talrika rödstjärtade papegojor flögo om aftnarne i skränande flockar fram öfver skogen; jätteturakon var allmän men svåråtkomlig, hjälmfågeln allmän. Bland de med hackspettarne besläktade skäggfåglarne (capitoniderna) anträffades den lilla ofvan svarta med gröngula fjäderbräm försedda, under gulaktiga, endast 11—12 cm långa Barbatula scolopacea. Af dessa fåglar, som i 120 kända arter,

däraf 80 afrikanska, bebo Asiens, Afrikas och Amerikas tropiska delar, träffades sex i Kamerun. Den nyss nämnda lilla scolopacea syntes föredraga friare terräng, farmer och skogsbryn, och liknade i sitt uppträdande en liten hackspett, hoppade flinkt på stammar och grenar ifrigt hackande, hvarvid ett trummande ljud ofta lät höra sig. Boet anträffades i ett murket träd, och ingången var ej större, än att fågeln just kunde komma in. Emellertid användes boet ej blott under häcktiden utan äfven under andra tider, då fågeln där tillbringade nätterna, ett förhållande som jag en afton vid Bonge hade tillfälle att iakttaga. Just som det började mörkna, kom en sådan liten skäggfågel flygande, satte sig på ett bredvid mig stående murket träd och försvann nästa ögonblick i ett där varande hål. Vid undersökning kunde ingenting anträffas, som tydde på, att håligheten för tillfället var häckplats, däremot syntes den förr hafva varit använd som sådan.

En vacker, ej sällsynt skäggfågel var den sparfstore Buccanodon Duchaillui med sin röda panna, svarta och gula dräkt. Af hackspettar sågs den lilla Dendromus nivosus, områdets allmännaste hackspett. Den är så stor som vår lilla hackspett, rygg och vingar äro gulbruna, undersidan på brunaktig botten med brunaktigt hvita fläckar och hanens bakhufvud rödt.

Ej så sällsynt var dess något större släkting D. permistus med sin olivgröna rygg, svart och olivgrönaktigt tvärbandade undersida och undre vingtäckar samt på hanen röda baknacke. Hackspettarne voro för öfrigt inom området icke så allmänna. Af de sex anträffade arterna kan endast den anförda nivosa betecknas såsom tämligen allmän. Vid Bonge var den i samlingar ej så vanliga, ofvan olivgröna, hos hanen med gul baknacke försedda Mesopicus xantholophus jämte nivosa bäst representerad, där den vanligen parvis anträffades. Den är af vår mellanspetts storlek. Af hornskator var Lophoceros fasciatus allmän liksom äfven den svåråtkomliga Bycanistes Sharpei samt den rödnäbbade Lophoceros camurus. Den blåkråkslika Eurystomus afer var i mars allmän i mangrove- och raphiacreeken, men tycktes i maj alldeles ha försvunnit. Den till flugsnapparne hörande kortstjärtade Platysteira castanea var allmän i buschskogen, liksom äfven Dicrurus coracinus på något friare terräng, vid gläntor i skogen o. s. v. Från kronorna ljöd stundom den vackra Oriolus larvatus lætior's

läte, ett rätt vemodigt hu-li-u eller hu-hu-liu, som, under det fågeln långsamt rörde sig bland grenarne, hela timmar med korta uppehåll kunde upprepas.

Det var en på flera ställen ej sällsynt fågel. Vanligen träffade man denna vackra, svarthufvade sommargylling ensam i glesbladiga höga kronor, akasior och andra, äfvensom i mangroveskogen, där han rätt långsamt rörde sig bland löfverket sökande larver, puppor, skalbaggar och dylikt, liksom frön och frukter, som utgöra hans föda, hvarvid han med korta pauser lät höra sina egendomliga, klangfulla något vemodiga, vidt omkring ljudande toner. Äfven praktglansstaren Lamprocolius splendidus glaucovirens var allmän, och dess skrik hördes hvarje kväll i farmen. Denna skimrande fågel är något större än en snöskata; öfversidan glänser i stålblått och grönt, den mörka undersidan skiftar präktigt i lila, kopparrödt och djupblått, sammetsfläckarne på vingarne äro svarta, och på halsens båda sidor skimrar en mässingsgul fläck. Det är områdets allmännaste starfågel. Det är en sällskaplig fågel; han lefver i större eller mindre flockar i löfrika kronor, hälst vid skogsbryn, i farmer och på andra soligare platser. Vid solnedgången ser man honom ofta på spetsen af ett skyhögt silkebomullsträd, med sitt klagande, vidt ljudande obehagliga skrik lockande på förbifarande flockar, med hvilka han, då de svänga förbi däråt, ger sig af till deras gemensamma sofplats. De lefva af frukter och unga blad.

Men inga praktväfvare sågos nu till, hvaremot hårfåglar och Alethe castanea fortfarande höllo till i den täta buschskogen förföljande framtågande vandringsmyror.

En sedan förra dagen påtänkt plan att på några dagar besöka Ekundu för att taga insektsvärlden, som i Kitta allt mer syntes aftyna, i betraktande och söka inhösta om ej för samlingarne idel nya så åtminstone andra än de här ständigt återkommande formerna, sattes den 5 maj i verkställighet.

Packningen var snart gjord, och åtföljd af bärarne satte jag mig i den lilla kanoten och styrde från land. Vattnet var emellertid nu mycket lågt, och kanoten ville först ej fram öfver den gyttjiga bottnen. Komma ett stycke hindrades vi af en tvärs öfver creeket liggande stam, och endast med stor svårighet lyckades vi få under kanoten, sedan vi först sökt taga den öfver

stammen, där den då fastnade balanserande som en våg. Vid framkomsten till Ekundu började ett hällande regn, som hindrade någon utflykt, förr än solen åter spred sitt ljus öfver skogen, där den fuktiga luften nu mer än vanligt var som i ett växthus.

Men äfven dessa skogar visade nu samma ödslighet som i Kitta; och det var rätt nedslående att ströfva omkring i den tysta, nästan liflösa skogen. Visserligen flögo här och hvar på vägen fjärilar och andra insekter eller sutto på blad, stammar och grenar, men det var mest samma vanliga, välkända former. De ständiga regnskurarne, som med korta uppehåll föllo, kommo vägarne att forsa af vatten, så att jag ofta långa sträckor måste bäras af negerpojkarne, som villigt vandrade i väg med mig, och så fort de sågo en större vattengöl framför på vägen kommo fram och erbjödo sin rygg. På aftonen strök en häftig tornado med yrande regn hvirflande fram öfver trakten och tvang oss att inom faktoriets väggar söka ett om än bristfälligt skydd mot de nedstörtande vattenmassorna.

Siesta i Ekundu.

Den 7 beslöt jag att företaga en marsch till Ekundu, och äfven faktoriföreståndaren, hr Löfdal, sade sig vara hågad att medfölja. Bärarne tillkallades, ett par burkar konserveradt fårkött (boild mutton) stoppas i en väska, ris kokas och lägges i en burk, som packas bredvid konservburkarne, hvilket allt jämte ett gevär anförtros åt den ene bäraren. De andra fingo håfvar, flaskor och annat för fångsten nödigt. Ett gevär med patroner anförtros åt min uppassare, som ständigt måste hålla sig nära intill för att vara till hands med bössan, om något större djur hastigt skulle visa sig. Af denne negerpojke hade jag nu-

mera ofta en god hjälp till följd af den tillgifvenhet han visade och den stora ärlighet han fortfarande i motsats till de allra flesta svarta ständigt lade i dagen. Det var dessutom en ovanligt vacker pojke, hvars käcka skratt var riktigt uppfriskande att höra. Ytterligare en man med gevär, och så voro vi färdiga att aftåga.

Marschen gick först öfver den kring faktoriet gjorda förhuggningen. Solen stod redan högt och brände rätt skarpt, där vi rörde oss fram i en lång linje.

En ny gräshoppa (Lichenochrus maculosus) från buschskogarne i Kamerun. Naturlig storlek.

Nu voro vi vid skogsbrynet och trädde in under det skuggande löfverket. Här och där flögo fjärilar, sländor o. s. v. fram, och jakten var snart i gång. Till höger och vänster vimla håfvarne, och de allt mer sig fyllande burkarne tydde på, att bytet i dag skulle blifva rikare. Herr L., äfven road af fångsten, anslöt sig till den jagande skaran. Triumferande vid hvarje lyckadt grepp sprungo negerpojkarne omkring och tycktes anstränga sig för att få ett gillande ord, som de besvarade med ett blygt hm! hvarpå de åter gåfvo sig in bland buskagen.

Vi hade ej kommit långt, då vägen syntes spärrad af ett inskjutande creek, men tack vare negrerna, på hvilkas skuldror vi satte oss upp, fördes vi torrskodda till andra sidan. Här möttes en något mörkare och skuggrikare mangroveskog, som dock nu under torrtiden var tämligen fri från vatten. De rikt förgrenade, manshögt öfver jordytan uppstigande, ett slingrande virrvarr bildande rötterna samt lufttrötterna, som så karaktärisera dessa sumpskogar, begränsade vägen på båda sidor och hindrade försöken att intränga bland dem. Snart steg vägen rätt brant, och vi inträdde på ett ljusare område, bladverket öfver vårt

hufvud blef glesare, solen trängde igenom och framlockade ett rikare insektslif, mera omväxlande än jag på länge sett. Här blef fångsten vida bättre och försatte oss snart i bästa stämning. Som spolar löpte negerpojkarne fram och åter i buskagen, där de hade lättare än vi att intränga, och oupphörligen fingo burkarna öppnas för att tillvarataga de ofta värdefulla fynden. Däremot visade sig fågelvärlden äfven här fattig, och ögonen spårade förgäfves i kronorna efter några sällsyntare arter.

Vi voro nu framme vid en brusande bäck, som måste öfvervadas; och här gjordes följande dag ett skott som i sammanhang härmed kunde nämnas.

För att ej riskera att från negerns axlar kastas ned i det våta elementet, hvilket till följd af de hala stenar, som beklädde bottnen, lätt kunnat inträffa, afklädde jag mig skor, strumpor och benkläder och öfvervadade så stödd på en gren. En fågel, som visade sig i ett snår på andra sidan, ådrog sig mitt intresse, och stående i vattnet fällde jag honom, där han satt, hvarpå en af negrerna skickades in att hämta honom. Denne kryper in bland grenar och rötter, men strax därpå hördes ett skrik, och under ropet tata koko, tata koko (egentligen lille pappa, lille pappa), ett utrop, som de ofta ha till sin husbonde, kom han hastigt ut. Troende det kunde vara någon af de ända till öfver 25 fot långa Python-ormar, som bruka finnas i närheten af vattnet, tvekade jag ett ögonblick att halfnaken begifva mig dit in. Men då pojken allt fortfarande skrek, under det att han pekade på marken framför sig, lockade mig fångstifvern, och med tummen på hanen gick jag långsamt in i snåren, spanande framför mig så skarpt ögonen förmådde. Jag behöfde emellertid ej gå långt, förr än jag bland rötter och dylikt varseblef en krokodil, utsträckt på marken, med ögonen lifligt följande alla mina rörelser. En patron med rundkula kastas i bössan, ett skott ger eko, och med vidöppet gap gör djuret några vanmäktiga försök att fly, kultande sig fram mellan rötter och stammar. Men strax därpå blef han liggande, några ryckningar genomila kroppen, käkarne smällas ihop, så att tänderna skallra, en krampryckning går igenom djuret och tyder på, att kulan ej varit utan dödlig verkan. Emellertid skyndar jag fram, rycker till mig en smal lian och surrar den om djurets gap, ett dylikt rep viras

om benen, som sammanknytas på ryggen; och sålunda oskadliggjord bäres han under rop ur skogen. Det var ej den förut erhållna spetsnosiga krokodilen utan en brednosig form, Crocodilus frontatus. Talrika iglar, som sutto på huden, voro synnerligen välkomna och inlades i rör med vatten för att vara lefvande vid fixeringen på kvällen.

En ny löfgroda (Chiromantis lepus) från Kamerun.
Något förstorad.

Här inne ljödo löfgrodornas höga läten och äfven andra batrachiers, af hvilka djur ett par hundra, representerande öfver ett tjugutal arter, hemfördes, och som här hade sitt tillhåll.

Lifvade af det lika goda som oväntade fyndet fortsatte vi i bästa stämning vår väg och framkommo efter ett par timmars ytterligare marsch till en korsväg, hvars ena gren ledde till Kitta, den andra till den strax framför oss liggande Ekundu by. Vid

vinkeln af dessa vägar var ett stort »juju» uppfördt. Härmed förstås allt, som står i förbindelse med andevärlden och det öfvernaturliga, och sådana tillställningar som denna, hvilka ej så sällan påträffades i skogarne, uppfördes för blidkandet af de aflidnes vrede.

Mellan ett par stänger voro tvänne, det öfre i blått och hvitt, det undre i rödt brokiga, sönderrifna kläden uppspända. På båda sidor härom lågo huller om buller sönderslagna glas, flaskor, knifblad o. s. v., som uppsnappats vid faktoriet, och i midten tronade som en värdig prydnad en sönderslagen kopp. Bakom

En annan ny groda (Leptodactylodon ovatus) från samma trakt. I naturlig storlek.

det hela var en slocknad eld och framför stod ett fat med palmoil-chop för den aflidne, hvarjämte några råa, omogna plantaner gåfvo honom en läcker dessert.

Då fullmånen mystiskt träder fram på himlen spridande sitt silfverskimmer öfven skogarne, gå den aflidnes manliga släktingar till dessa platser och uppduka under hvarjehanda ceremonier den dråpliga anrättningen för blidkandet af den döde, som alltid tycks vara vid dåligt humör och de sina just icke vidare bevågen.

Strax bakom denna juju trädde vi in på en fri, af saftigt högt gräs begränsad väg, och de framskymtande kronorna af

smärta kokospalmer visade, att vi nu hade byn framför oss, genom hvars af en pallisadhäck begränsade port vi inträda, framtågande på den enda, uppåt sluttande gatan. Alla husen voro ungefär lika, rektangulära, byggda af raphiapalmens blad på en stomme af stänger och grenar; golfvet var den nakna marken och komforten ringa.

Snart sticka de svarta ut sina krulliga eller ofta nog rakade hufvuden ur dörröppningarne; men vana att handla vid faktoriet följa de ej nyfiket i hälarne utan låta oss i lugn passera. Endast kvinnorna, som sällan komma till faktorierna, voro mera skygga och sprungo in då de sågo oss. Då djurvärlden för tillfället mer intresserade oss än de svarta, fortsatte vi vår exkursion bygatan uppåt; men snart skrika magarne på mat, och vi styra stegen till ett rätt trefligt hus med ett slags trädgård framför för att äta. Här hade en flock negrer samlat sig betraktande något föremål, som en af dem hade i handen. Undrande, hvad som så kunde upptaga deras intresse, gick jag dit och fann det vara en halfapa de fångat, en öronmaki (Galago Alleni). Det var ett litet mjukt fint djur. Den svartbruna svansen var yfvig och jämnbred, djurets öfversida mörkbrun stötande i gulgrått, undersidan hvit. Längden till svansroten var 20, svansen 27 cm. Vid närmare betraktande visade den sig vara upprörande sargad, med djupa sår på lår, rygg och buk, så att tarmarne föllo ut, hvarför jag ryckte till mig det stackars djuret och genom att krama det hårdt öfver hjärtat gjorde slut på dess plågor.

Negrerna äro fullkomligt känslolösa för djurens lidande. Då de t. ex. långt inifrån landet föra höns ned till faktorierna, binda de dem lefvande flera tillsammans i benen, och så få de hänga med hufvudet nedåt som knippen af skjutet vildt, utan mat eller dryck, stundom flera dagar. Huru de stackars djuren härvid skola pinas, är lätt att inse; och då banden vid framkomsten slutligen lösas, kunna hönsen länge ligga och kulta i sanden, oförmögna att stödja sig på de ofta försträckta benen.

Ett annat fall, som visar samma känslolöshet kan här anföras. Under vistelsen vid Ndian hade jag anmodat en ofta med bössa kringvandrande neger, boende några dagsresor inåt landet, att fälla däggdjur, hvilka dock vid framkomsten ej finge vara ruttna, utan nyss skjutna, och nedföra till faktoriet. En

dag infann han sig med ett i en påse förvaradt lefvande djur, en ekorre; och då han hvarken velat riskera, att ekorren sprang sin väg, eller att denne, om han dödades, vore rutten vid framkomsten, hade han helt enkelt knäckt af alla fyra benen och förde så det stackars djuret, hvars ben voro starkt uppsvullna, i väskan ända till faktoriet.

Äfven den lilla apan tycktes plågas förfärligt, och de stora ögonen glänste med en dyster, grön glans. Rädd att de opålitlige negrerna skulle försvinna med det värdefulla djuret, stoppade jag den döda apan utan vidare i en väska och lofvade dem att vid faktoriet få afhämta betalning.

I ett nybyggdt, rätt snyggt hus gå vi sedan in, krunegrerna uppgöra eld för att tillaga maten, och snart flammade lågorna muntert framför oss, där vi tagit plats på ett par framsatta lådor.

Under tiden samlade sig de svarta i en hop utanför dörren; barnen, först skygga, blefvo allt frimodigare och till slut, sedan fruktan väl gått öfver, till och med rätt närgångna. Då de sågo mig fånga en ödla (Agama colonorum), voro de ej sena att anställa jakt efter dessa på väggar och tak kringspringande varelser och kommo med den ena efter den andra, oaktadt jag bestämdt förklarade för de små handelsmännen, att djuren voro värdelösa, och jag ej ville ha ett enda. Eljest brukade de vara tröga nog att få att samla det minsta, men tyckte väl, att de nu hade den hvite så intill sig, att de kunde anstränga sig någon stund för att få ett par tobaksblad.

En liten vasker på 9—10 år var mycket enträgen att få följa med i tjänst och »tvätta kläderna». Hm, kanske han tyckte det behöfdes!

Från de närstående palmerna bragtes oss färska kokosnötter, och en måltid uppdukades på en hvit duk.

Från det vid gatans utvidning, torget, stående »jujuträdet» ett apbrödsfruktträd af imponerande ståtlighet, nedhöggo infödingarne på begäran några taggiga frukter af närmare ett människohufvuds storlek; dessas kärnor, stora som kastanjer, lades på glöden och hade rostade en öfverraskande lika smak med så behandlad potatis.

Huset var enkelt inredt. Vid ena ändan af det största rum

met, hvari man inträdde från gatan, var eldstaden belägen, öfver hvilken diverse föremål såsom skallar af antiloper, apor och dylikt samt krukor och andra redskap hängde i taket. Röken utgick genom en öppning upptill vid gafveln; men då densamma ej alltid räckte till, bolmade röken ofta omkring i rummet och ut genom dörröppningen.

Efter afslutad måltid fortsattes undersökningarne i farmerna och kringliggande skog, där i en brant backe en rik fjärilskörd gjordes. Nu infunno sig några män med begäran om skriftligt, »book», på sin fordran för apan. Negrerna hade här nämligen mycket stort förtroende för sådana skriftliga förbindelser; och då svenskarne alltid inlöste desamma, trodde de, att dessa för sin »juju» ej vågade annat. Det låg äfven i de hvitas intresse att ej genom löftesbrott taga dem ur denna tro, då man under marscher, då bytesvarorna tagit slut, redde sig utmärkt med sådana anvisningar till faktorierna. De fingo äfven sin »book» och aflägsnade sig belåtna.

Så småningom skred emellertid dagen fram, och vi begåfvo oss på hemvägen. Följande dag skeletterades krokodilen, då huden till följd af sköldarnes ovanligt spruckna och fula utseende ej kunde användas.

Den 9 kom kanot från Kitta, och jag gjorde mig i ordning till afresa. Innan färden anträddes, tog jag den lilla kanoten för att söka fälla en krokodil, då dessa nu vid lågvattnet plägade ligga uppe och sola sig på dybankarne. En isfågel, som satt på en öfver en bank utskjutande gren, ådrog sig emellertid min uppmärksamhet, och på tecken styr kanoten däråt. Jag höjde just bössan, då en liten krokodil kröp ned för gyttjebanken, och innan han räddat sig, hade han fått ett hagelskott i hufvudet, men då jag upplyfte den lille uslingen, höll han på att gifva mig ett ordentligt bett. Käkarne klapprade ihop, så att det smällde, och det vida gapet med sina sylhvassa tandrader såg rätt hotande ut. Med en käpp fiskades han emellertid intill kanoten och upp öfver kanten, en lian virades kring nosen, och så var den lille stackarn oskadliggjord. Den utgör nu uppstoppad ett af de föremål, jag som minne bevarat från färden.

Vid Kitta försvårade numera de ofta utbrytande häftiga regnskurarne mycket arbetet; ej sällan drog en tornado hvinande

Afrikas största dagfjäril, tagen på de solglödande flodbankarne vid Ndian.

I naturlig storlek, efter *Rippon*.

och brakande fram öfver skogarne splittrande till och med deras kraftiga träd. Under det vackraste väder kunde vi tåga ut för att efter några timmar i språngmarsch genomblöta få återvända till faktoriet. Det oaktadt var insektfaunan nu ej så fattig. Då solen varm och brännande stack fram mellan skurarne, började ett rätt rörligt lif i buschen; stora praktfulla för mig förut okända

En af urskogens mest högljudda musikanter.
Platypleura confusa. Naturlig storlek.

fjärilar blefvo därvid fångade och lämnade välkomna bidrag till samlingarnes komplettering. Den 14 maj var jag nog lycklig att midt inne i skogen påträffa en utmärkt fångstplats; det var ett tämligen från busch och lianer fritt område under ett stort träd. Hela marken var beströdd med nedfallna frukter, som spredo en behaglig, söt lukt kring hela omgifningen. Också tycktes det vara ett fjärilarnes eldorado, en älsklingsplats, från hvilken de under alla de dagar, jag ännu kvarstannade i Kitta,

och därunder på det hätskaste förföljde dem, ej ville låta sig fördrifvas.

Nattfjärilar visade sig sista tiden mer än någonsin förut. Sländor voro rätt allmänna och gåfvo några nya arter, hvaremot hymenoptererna voro mer sparsamma. Efter mycken svårighet hade det i Ekundu lyckats att fånga en af de stora öfver 6 cm långa cicador (Platypleura confusa), som i dessa skogar så ofta hördes, utan att det varit möjligt att fånga någon af dem. Framvingarne voro sammetsbruna, den yttre hälften gulskuggadt hyalin med bruna fläckar, den inre bruna delen ofvan glänsande af sammetslena, tilltryckta, guldgrönt skimrande hår. De vida mindre bakvingarne voro sammetsbruna, utåt mörkare med hyalin ytterkant. Framkroppen var ofvan grönaktig, bakkroppen brun, spetsen hvit. Vingbredden var till öfver 12 cm. Den musik, den fångade cicadan utförde i håfven, var så öronslitande gäll, att det »slog lock» för trumhinnan.

Cicadorna, som äro ett slags stritar, hafva sugande mundelar och ofullständig förvandling, d. v. s. öfvergå utan något hvilande puppstadium direkt från larv till utbildad insekt. De lefva af safter, som de suga ur växterna, sedan de i deras grenar eller stjälkar insänkt sina till stick- och sugrör ombildade mundelar. Deras larver lefva i jorden och suga där saft ur växternas rötter.

En i södra Europa lefvande cicada har närmare studerats, och dess intresseväckande biologi därvid blifvit känd. Som den senare väl i hufvudsak äfven torde gälla här lefvande, dithörande former, vilja vi i korthet beröra några af dess viktigaste drag.

Vi försätta oss då till en af de parker, där cicadorna gärna hålla till. Vid den tilltrampade stigens sidor finna vi här och hvar hål af en tummes vidd. Kanterna äro alldeles jämna. Men ingen jordhög finnes uppkastad bredvid, såsom när en mullvad arbetat sig upp ur jorden, och en närmare undersökning ger vidare vid handen, att den cirka 4 dm långa, nästan rakt nedlöpande gångens sidor äro hårda, tilljämnade och liksom murade, under det att den omgifvande jorden är lös och torr. Vid botten är gången något utvidgad. Allt detta tyder på, att gången ej är tillfällig och endast tjänat att låta larven tränga upp ur jorden. Huru skall man emellertid förklara, att icke den minsta jord

finnes uppkastad, oaktadt röret har en rymd af ej mindre än 200 kbcm, och att väggarne ej rasa ihop, ehuru gången kan gå midt igenom ett jord- eller sandlager, som är torrt som snus?

Vi stanna för att om möjligt få se en uppkrypande larv, och denna gifver oss nyckeln till gåtans lösning. På ett ställe börjar jorden röra sig, och snart visar sig en stor tjock larv, arbetande sig fram med tillhjälp af de kraftiga, till gräfverktyg omdanade frambenen.

Inom kort har han trängt fram och visar sig i sin helhet. Men i stället för en af den torra jorden dammig larv, såsom man kunnat vänta, se vi en af vatten drypande varelse framkomma, liksom han arbetat sig fram ur ett gyttjelager. Vi fatta den uppblåsta, liksom af vattensot lidande larven med handen och se därvid en klar vätska rinna fram ur dess kropp.

Det är denna vätska, som insekten betjänat sig af vid uppförandet af gången, och så här förhåller sig saken.

Då larven känner sig mogen att öfvergå till utbildad insekt, börjar den att omkring 40 cm från jordytan göra sig en håla. Allt efter som denna tillformas, begjutes den med vätska, hvarigenom väggarne liksom tillsmetas med murbruk och därigenom erhålla nog fasthet att ej rasa ihop, då larven fortsätter gräfvandet uppåt.

Men, som nämndt, är gången närmare en half meter, och den vätska, larven kan hafva i reserv, är snart uttömd. Hur kan nu hans vidare behof häraf fyllas? Om man undersöker gången närmare, finner man vid dess nedre, utvidgade del en fin rot blottad vid ytan för att åter försvinna i jorden.

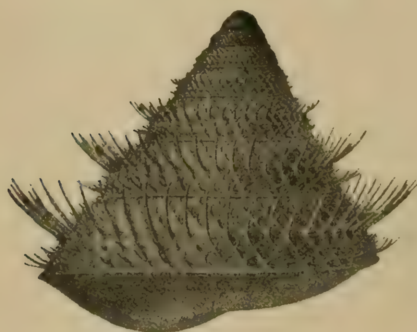
Se där den källa, hvarur larven hämtar den näring, som fordras för fortsatt bildande af den för arbetet nödvändiga vätskan.

Då denna senare utsinat, kryper insekten ned i sin gång, sänker sugröret i det blottade stället af roten och stiger, sedan näringsomsättningen ägt rum, åter upp för att borra sig fram, tillmurande gången rundt omkring, så att den ej rasar ihop.

Denna gång fortsättes till nära jordytan, och i denna afvaktar larven lämplig tid för kläckningen, då han frambryter ur jorden, afkastar larvhuden och framträder som utbildad insekt.

Under sista tiden i Kitta arbetades med de förut kanske väl styfmoderligt behandlade spindlarne, hvaraf något tusental.

om ej mer, konserverades. Af landtsnäckor var särdeles den här i förstoring afbildade, förut okända Trochozonites hystrix allmän på blad vid sidan af skogsvägarne. Nya myriopoder voro ondt om, då oftast samma arter sågos utan omväxling. Fjärillarver voro äfven sparsamma; då och då visade sig några stycken eller enstaka på bladen. Skalbaggarne uppträdde ej i någon större mängd. På bladen sutto dock allmänt chrysomelider, den rätt stora, enfärgadt rödbruna Oides ferruginea och den blå, med gul framkropp försedda Ornithognatus generosus; allmänna chrysomelider voro vidare den O. ferruginea mycket närstående O. gibbosa, den kopparglänsande Stenoplatys Pascoi o.s.v. Uti multnande trädstammar i farmer voro Passalus-arter talrika, liksom den stora svartbruna cerambyciden Mallodon Downesi och andra. Under nedfallna löf funnos onisci-der, myriopoder, daggmaskar, phalangider och andra spindlar samt mörka locustider.

En ny i skogarne vid Kitta allmän snäcka, Trochozonites hystrix. Nat. storlek 11 mm.

Sedan rätt länge hade vi dagligen väntat bref från Sverige, men intet bud hördes af från Ekundu, där den lilla ångslupen från Bibundi stannade, hvarför en kanot den 15 maj afsändes dit att hämta posten eller efterhöra, när den säkert vore att vänta. Följande morgon före utmarschen ombads därför faktoriföreståndaren att genom två skott med studsaren låta mig veta, om kanoten vid sin återkomst medförde bref, eller bud att resan till Ndian kunde anträdas. Vi stodo just under trädet bland de nedfallna frukterna, fjärilarnes eldorado, då först ett, så ett strax därpå följande skott gåfvo den väntade signalen; fångsten afbröts genast och återmarschen till faktoriet anträddes. Bref från Linnell hade kommit, men ingen post från Sverige. I sina rader bad L. mig komma till Ekundu, där afvakta posten från hemmet och sedan fortsätta till Ndian (läses: Änjang!).

Att nu företaga alla inpackningar medgaf ej tiden, och för

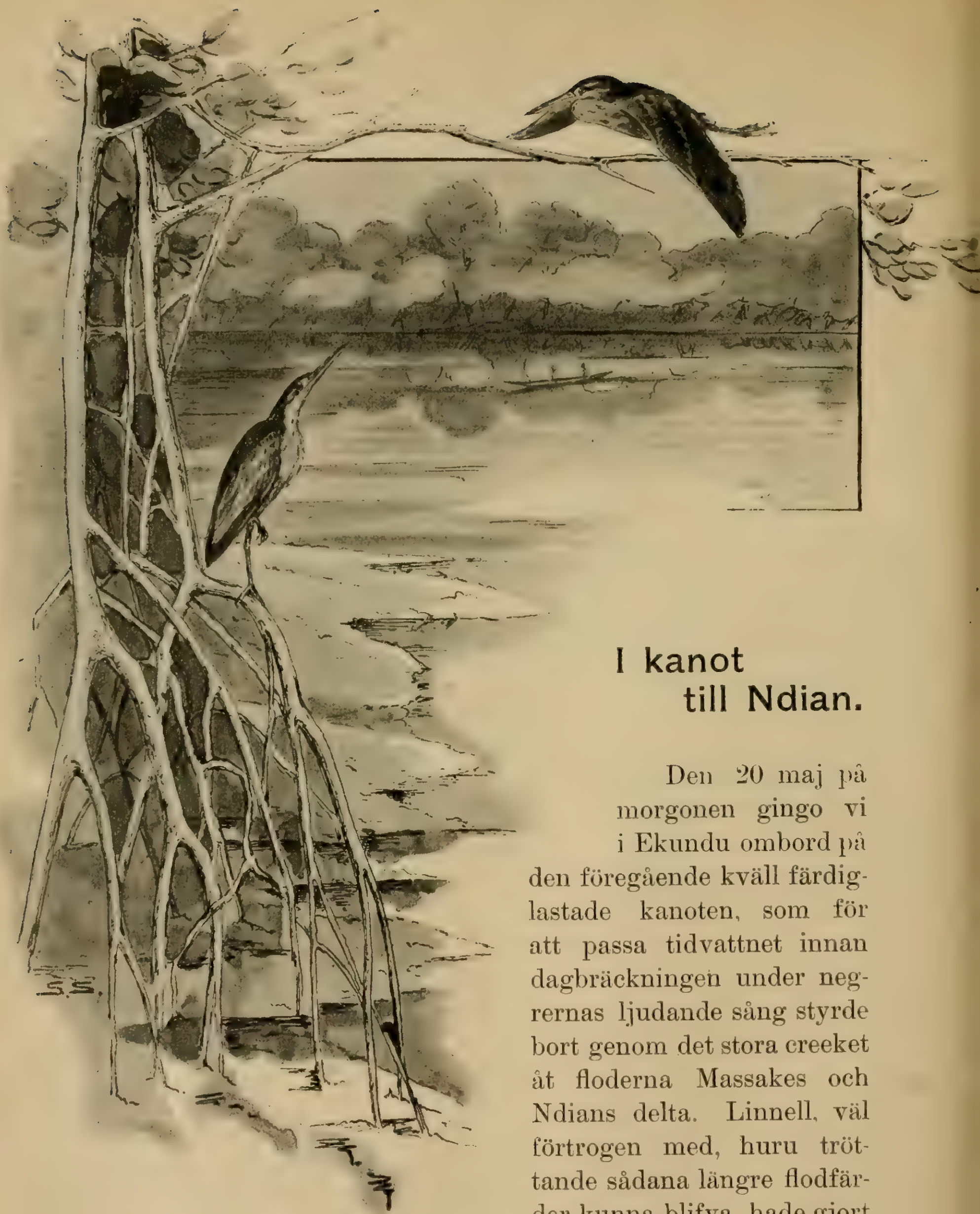
Ett creek med öfverhängande täta kronor, bildande inåt liksom en tunnel, hvari kanoten under färden glider fram.

transporten till Ekundu måste en vida större kanot erhållas än den lilla, hvarmed vi foro i creeken. Emellertid satte vi oss i denna och voro efter några timmars färd i Ekundu.

Den 17 var pingst, och denna skulle ändtligen medföra den efterlängtade posten. Mot tiotiden ljöd ångpipan borta i creeken; snart gåfvo maskinens frustande och propellerns stampande ljud tillkänna, att den så ifrigt väntade ångslupen när som helst kunde komma fram bakom udden vid creekets utvidgning. Så är den framme medförande flera landsmän: Bovallius, Dusén, Pettersson, Carré och kaptenen själf, Björk.

Följande dag lastades vid Kitta alla saker i en stor ditsänd kanot, under det att himlen lät floder af regn nedstörta ur de blygrå molnen.

Så var tiden inne att lämna Kitta för att vid Ndianfloden fortsätta de zoologiska undersökningarne. Månget rätt dystert minne från sjukbädden var visserligen förknippadt med denna isolerade feberplats med sina fuktiga, täta skogar; faunan hade stundom, väl mycket beroende på årstiden, slutet af torrtiden, varit långt ifrån så rik, som man väntat sig i dessa tropiska trakter, men ibland rätt gifvande; och en öfverblick öfver det vunna resultatet visade, att tiden ej varit lönlös; ja, många af de fynd, dessa skogar lämnat, skulle aldrig mer återfinnas under resans fortsättning.

I kanot till Ndian.

Den 20 maj på morgonen gingo vi i Ekundu ombord på den föregående kväll färdiglastade kanoten, som för att passa tidvattnet innan dagbräckningen under negrernas ljudande sång styrde bort genom det stora creeket åt floderna Massakes och Ndians delta. Linnell, väl förtrogen med, huru tröttande sådana längre flodfärder kunna blifva, hade gjort allt för att få det någorlunda bekvämt. Ett bågformigt tak af raphiablad var spändt öfver kanotens främre midtparti till skydd mot solen; därunder

var en af filtar gjord bädd, under det att kanotens främre del var försedd med ett provisoriskt bord för preparering af resans blifvande fynd.

Strömmen var stark, och det hastigt sjunkande tidvattnet förde oss med fart nedåt Massakes mynning, Dongole eller stora Massake.

Ehuru regntiden redan sedan rätt länge genom ofta utbrytande störtskurar bebådat sin ankomst, gynnades färden af det härligaste väder, och i fulla drag kunde vi därför njuta af naturscenerierna kring oss. Den i början enformiga taflan genom mangroveskogen förändrades, då vi hunnit stora Massake med dess här nära utloppet vidsträckta, lugna yta, i fjärran begränsad af mörkgrön skog. Bortom det skimrande hafvet höjde Kamerunbärget sin nu, som oftast, af moln omsvepta hjässa, och äfven utmed dess sidor sågos ljusa molnflockar lägrade öfver den täta urskogen. Solen, som nyss höjt sig öfver skogen, göt ett haf af ljus öfver land och vatten, en från kusten öfver ytan framdragande svag bris verkade uppfriskande och försatte oss i bästa stämning, där kanoten under krunegrernas taktmässiga rodd raskt gled fram på ytan.

Ifrigt väntade jag nu att få sikte på de fågelbankar, vi snart skulle passera, och snart se vi dem på afstånd höja sig ur vattnet. Vid framkomsten möttes vi dock af en missräkning. Då kanoten för det ända mot ytan nående slammet på flera hundra fots afstånd hindrades att komma in till fast mark, kunde bankarne för tillfället ej bestigas. Från vår plats i kanoten fingo vi därför helt fredligt betrakta de pelikaner, små hägrar (Butorides atricapillus; se vignetten!), skuggfåglar, isfåglar och andra dessa sumptrakters bebyggare, som här höllo till. Någon öfverflödande rikedom var det ej, utan en flock sågs här, en annan där, eller spatserade fåglarne enstaka eller några få tillsammans omkring bland dyn.

Från spetsen af en ur vattnet uppskjutande gren svingade sig den hvit- och svartbrokiga isfågeln Ceryle rudis upp i luften, stannade med fladdrande vingar som en tornfalk, öfverskådade den under varande ytan och störtade så blixtsnabbt ned på det upptäckta bytet.

Längre fram visade sig åter pelikaner, men deras skygghet och den osäkerhet, hvarmed kulor lossas från en vickande kanot, omintetgjorde hvarje försök att fälla dem. Men endast

att se dessa präktiga djur i det fria är ett oskattbart nöje. Med tillbakakastad hals och något höjda vingar ro de under gravitetisk hållning sakta fram på ytan. Den ljusa fjäderskruden reflekterar de påfallande solstrålarne och kommer fågeln att skarpt framträda mot det omgifvande vattnet.

Så snart man närmat sig på ett för fågeln oroande afstånd, svänger han hastigt om bortåt; de spridda fåglarne närma sig hvarandra, hvarpå flocken simmar fram i en sned flanklinje, till dess de slutligen höja sig och under långsamma, afmätta vingslag, då och då seglande, styra bort öfver ytan.

I vår ifver att slutligen få en pelikan hade både Linnell och jag stigit fram i kanoten, som allt mer närmade sig några simmande fåglar, och stodo med kulgevär i handen beredda att, ehuru hållet var långt, aflossa skotten, då en liten tärna, som flera gånger förut visat sig, flygande fram och åter öfver bankarne, och hvilken jag gärna ville ha, då hon mycket liknade vår småtärna (Sterna minuta), hvilket den äfven visade sig vara, med elastiska vingslag styr kurs mot oss. Då hon för ett dunstskott svingade ned i vattnet, hoppar en af negrerna i för att uppfiska henne och ger därvid kanoten en våldsam törn. Båda vickade vi till och gjorde under några ögonblick energiska försök att, slående med armarne, komma i jämnvikt; men i nästa stund störtade Linnell med geväret i hand baklänges i vattnet. Första ögonblickets oro lade sig dock snart, då han dök upp, och vattnet ej nådde honom mer än till armhålorna. Geväret hade han ännu kvar och det goda humöret äfven, då han skrattande kraflade sig upp i kanoten.

De på bankarne gående skuggfåglarne voro däremot ej skygga, och snart låg en rengjord sådan färdig till preparering för att snart aflösas af andra fåglar, hvaribland en jättekungsfiskare (Ceryle maxima) intog hedersplatsen.

Denna präktiga öfver 40 cm långa kungsfiskare, kolossen bland sina afrikanska släktingar, är ofvan skiffersvart med blåaktiga fjäderkanter samt beströdd med hvita punkter; hufvudet är svart med hvita fläckar och strupen hvit. Hanen har hela bröstpartiet roströdt och buken försedd med hvita tvärstrimmor och fläckar; honan däremot har hela buksidan och de undre stjärttäckarne roströda. Det väldiga näbbet är ända till 10 cm långt.

En annan form beskrifven under namnet Ceryle gigantea och skild från maxima genom sin ofläckade öfversida, fälldes äfven i Kamerun. Då de båda för öfrigt lika formerna sålunda bo blandade med hvarandra, synes det endast vara variationer af samma art; dock är formen maxima känd från hela tropiska Afrika, gigantea däremot endast från Guinea, från Niger till Angola, hvilket å andra sidan talar för att de skulle vara skilda arter. Jättekungsfiskaren anträffades här och hvar vid floderna eller i mangroveregionen, dock ej så ofta.

Det är en mycket skygg fågel och svår att komma inom skotthåll, då han en gång blifvit skrämd. Sällan ser man honom som hans släkting, den nyss nämnda Ceryle rudis, hvila på ur vattnet uppskjutande stakar, torra grenar och dylikt. Som hviloplats under jakten väljer han däremot gärna tätt belöfvade, öfver ytan utskjutande grenar, från hvilka han oroad kastar sig snedt ner mot ytan och under snabb flykt styr bort.

Han lägger två runda glänsande hvita ägg i gångar, som han, liksom de flesta af sina släktingar, gräfver i branta strandvallar. De förut omtalade Halcyon-arterna häcka däremot i ihåliga träd.

Men allt fortfarande härskar mangroveskogen, som hindrar hvarje försök att landstiga, till dess vi få sikte på en fast fläck på några kvadratmeters yta. Det är en för tillfället öfvergifven fiskarplats med ett uselt skjul af raphiablad. Den fuktiga, unkna luften tydde på, att platsen ej var något sanatorium. Här stego vi i land för att frukostera. De svarta uppgöra eld och koka ris och plantaner; konservburkar uppbrytas och värmas, skinka uppskäres, hvarpå vi slå oss ned på ett par i gräset liggande gamla tunnor. Tack vare den kondenserade mjölken saknades hvarken risgrynsgröt eller godt kaffe. Det var en riktig julfrukost!

Under tiden steg floden allt mer hotande att begrafva äfven vår friplats, bankarne begrofvos af de framryckande vattenmassorna, och med ens var allt lif försvunnet. Fåglarne drogo bort eller gåfvo sig in i den täta mangroveskogen, där de lätt doldes för späjande ögon.

Från Massake styrde vi in i det creek, som i deltat förenar denna med Ndianfloden. Böljande grupper af vinpalmer bekransade här stränderna efter att hafva undanträngt mangroven, förlänande det hela en mer tropisk prägel.

Dagen började allt mer lida mot sitt slut, och mörkret blef allt djupare; syrsorna och stritarnes konsert brusade åter med förnyad kraft genom skogen, och de flygande hundarnes monotona kacklande ljöd från fruktträd och palmer.

Då månens skimmer brutit sig väg genom de ljusa molnen, sökte vi i ledning af detta fortsätta uppför Ndianfloden; men tidvattnet strömmade nu med häftig kraft ut mot hafvet, kanoten rörde sig knappast, och alla insågo det lönlösa i att längre fortsätta, förr än flodvattnet åter vände mot land.

En rå dimma omgaf oss snart, där vi bundit kanoten vid en vid stranden stående stam. En sådan sömn som här skänker i det hela föga hvila. Krafterna äro vid uppvaknandet nästan svagare än föregående afton, och först så småningom gjuta de allt varmare solstrålarne lif och styrka i de domnade lemmarne. Sinnet blir allt lättare, bröstet vidgas, och en känsla af friskhet genomströmmar kroppen, då man åter får andas den torrare, rena luften, som trädt i stället för nattens dimma.

En blick på det omgifvande landskapet, då vi vaknade, hvarvid färden sedan flera timmar fortgått, var emellertid denna gång nog att bortjaga all trötthet; det var helt förändradt. Vinpalmer och mangroveskog hade försvunnit; fast mark begränsade floden på båda sidor och gaf fäste åt en yppig vegetation af kraftfulla träd med djupgröna, täta bladmassor, som likt en ofantlig häck tvärbrant höjde sig ända från ytan. Men mer än detta tilldrogo sig några blommande rankor vår uppmärksamhet. Det var några convolvulacéer, troligen Ipomæor, som klängde sig fast vid en krona, kringströende sina nästan klocklika, ljusröda blommor öfver bladverket.

Det kan tyckas eget, att i dessa trakter, midt under en tropisk sol, tala om, att några blommor, och så enkla som dessa, kunde hafva en sådan tjusningskraft. Men i dessa skogar kan man under veckor ströfva omkring utan att spåra kanske mer än några hopgryttrade blomsamlingar med små obetydliga blommor. Vid en bukt af floden framskymtar ännu ett blomparti — hvita rosor? Vi måste närma oss på ett skotthåll för att finna vårt misstag. Det var endast stora, hvita svepeblad, men i alla händelser praktfulla, som skylt för insekter omgifvande en samling små kvastställda blommor.

Frukter af vinpalmen.

Åter ha vi strömmen, denna gång Ndianflodens, mot oss och alla krafter sättas i för att få fram den tungt lastade kanoten.

Negrernas sång, som länge varit tyst, ljuder åter och är en vädjan till »massa kappen» (kapten, den som förestod färden) att med rhum: »glôcki» (glögg!) belöna deras ihärdighet. Men resans mål är ej långt borta. Bakom nästa krök af floden få vi faktoriet i sikte. Ifrig att se min blifvande bostad har jag rest mig upp i kanoten och granskar taflan. Öfverst på en kulle med mot floden starkt sluttande sidor var boningshuset uppfördt på en från träd och buskar frigjord plats. Dess fria, höga läge bådade godt. Vid kullen vek floden af och bildade här ett skummande vattenfall, hvars vågor hvirflande brötos mot dess klippiga fot.

Ehuru äfven här tät skog behärskade hela landskapet, och endast de smala, genom skogarne gående negerstigarne tilläto inträngandet inåt landet, var dock skogen ej så dunkel och fuktig som vid Ekundu och Kitta, strax innanför mangroveregionen, utan utgjordes liksom vid Itoki mer af tät urskog med väldiga skogsjättar och oljepalmer spridda bland den öfriga trädvegetationen. Här och där var skogen glesare och soligare, om ock undervegetationen, på långa sträckor bestående af aromatiska ingefärsväxter (Amomum) och marantacéer med höga, spadformiga blad, här och där omväxlande med sträckor af elefantgräs, vanligen äfven då var lika tät och svårgenomtränglig. Denna ört- och gräsvegetation kunde saknas, och smala rotskott och stammar bilda fyllnaden mellan de större träden, på hvilken terräng man lättare kunde inträngа något stycke från vägen. Vid stranden nedanför den omkring 30 m. höga kulle, på hvars krön, med utsikt rakt nedåt floden, faktoriet reste sig, höjde sig en del höga träd, hvilkas glesa löfverk svagt beskuggade den sandiga marken, bildande en för vissa dagfjärilar omtyckt uppehållsort.

Emellertid hade krunegrerna uppburit sakerna från kanoten och efter en hastig frukost började jag installera mig i det nybyggda, inbjudande faktoriet.

Utanför dess åt floden vettande gafvel (jämför bilden af Kitta faktori) var ett slags veranda, bildad af det utskjutande, af pålar stödda taket; marken var här hårdt tilltrampad och höjde sig något öfver omgifvande terräng. I det stora boningsrummet stodo de af täta muskitonät omgifna sängarne. Mellan

den ena af dessa och dörren uppslogs ett af packlådor gjordt bord. Ett snyggt kläde spikades däröfver, flaskor uppsattes, böckerna ordnades på en uppslagen hylla, och ett ställ för profrör förfärdigades af en vid faktoriet varande landsman. Väggen intill bordet bekläddes med ett brokigt kläde, och ett dylikt tak uppspändes äfven som en tronhimmel öfver bordet för att hindra från bladtaket nedfallande brask att komma ned bland sakerna. En liten soffa med öfverdrag och några stolar afslutade möbleringen, som ju var treflig nog. Innanför detta rum lågo den täckta saluhallen och magasinet.

Faktoriet var uppfördt af Linnell med folk från innanför liggande byar och hade i febr. samma år öppnats för handel.

Redan under färden, och jag tror äfven förut, hade jag hört talas om en strax vid Ndianflodens vattenfall belägen grotta, där bland annat kvastpiggsvin skulle uppehålla sig.

Ingången till grottan befanns rätt rymlig, som ett brohvalf, ungefär manshög, men delvis tillspärrad af en massa multnande trästycken, stammar och dylikt, som ditförts under regntiden, då floden mycket höjde sig öfver grottans ej så långt ofvan stranden belägna nivå, hvarvid en del flytande föremål där infördes för att, då vattnet sjönk undan, kvarblifva på den väl 20—25 fot långa ingångens botten. Då vi inkommit öfver alla dessa hinder, visade sig hålan i midten vara ungefär dubbelt manshög, vid sidorna låg, och bottnen äfven här inne fuktig och smutsig, betäckt med en del af vattnet införda multnande grenar och dylikt. Vi började nu med tillhjälp af ett medfördt ljus att orientera oss.

Vid grottans främre del, till höger, befann sig vid marken en öppning, nog rymlig att genomsläppa en människa, förande till en inåt sig utvidgande gång, som befanns vara ett flädermössens förlofvade land. Snart börjar det ena af dessa nattspöken efter det andra, störda af bullret och ljuset, fladdra omkring oss, gång på gång utsläckande den brinnande lågan. En stång infördes i gången, och nu störtade hela svärmar af flädermöss fram, kretsande och fladdrande kring oss, hvarpå de den ena efter den andra försvunno genom hufvudingången ut i det fria. Då inga redskap för fångst medförts, lämnades de under en stund i ro, ett par säckar hämtades, hvarpå Linnell och jag lade oss vid ingången till den smala gången, i hvilken en

neger, en frigifven slaf från Dahome, förut krupit in. Sedan de öfriga kringstoppat säckarne, så att alla hål mellan oss och gångens sidor voro tilltäppta, började fångsten. Genom rop och slag med införda käppar skrämdes flädermössen från sina hviloplatser och störtade hopvis mot oss, som lågo vid utgången. Somliga foro midt i ansiktet, andra hakade sig fast i tröjorna och gåfvo rätt kännbara bett med sina små nålhvassa tänder. I den mån de slogo till, grepos de och stoppades i en medförd fjärilhåf, som allt mer fylldes af den myllrande och flaxande skaran. Efter en stund var håfven så full, att den hotade brista, hvarför jakten afslutades; bytet var 41 flädermöss. Nästan allesammans tillhörde den redan förut från Kitta omtalade Phyllorhina caffra. Stundom hade andra såväl större som mindre arter synts flyga ut ur stora ingången utan att dock ha kunnat fångas.

De exkursioner, som nu började, visade, att faunan mycket liknade den i Kitta. En väsentlig olikhet spårades dock, nämligen större rikedom på fjärilar, därtill på stora, praktfulla sådana, och här skulle det lyckas mig att fånga Afrikas största dagfjäril den beryktade Druryia (Papilio) antimachus, som här afbildats. Det är en ståtlig fjäril af ända till öfver 22 cm vingbredd. Färgen är ofvan rödbrun med svarta fläckar och teckningar, som åt kanterna äro mer sammanhängande, och de smala vingspetsarne äro helt svartbruna utan rödbrunt. Undersidan är hvitgul med delvis motsvarande svarta teckningar som öfversidan, samt några rödbruna sådana och stora, hvitaktiga fläckar på framvingarne. Hufvudet och mellankroppen äro svarta, gulfläckiga och bakkroppen gul med mörk ryggskuggning.

Det var en af de sista dagarne af maj, jag första gången skulle fånga denna så mycket omtalade fjäril.

I floden, ej långt från land, höjde sig en sandbank, svagt beväxt med en i solglödet tynande vegetation. Under en kanotfärd landade jag där för att undersöka dess fauna, då plötsligen en antimachus kom flygande öfver vattnet och kretsande gjorde några slag öfver banken. Då den, stundom seglande, utbredde de stora, smala vingarne, erinrade den ej så litet om en svala. Vid minsta rörelse svängde den af utåt och styrde som en fågel bort öfver skogen. Men snart visade den sig åter. Solen glödde på den heta sanden, och denna värme syntes fjäriln älska,

ty något annat var just icke att finna på denna sandplan, såvida den ej, som många andra af sin grupp, ville slå ned för att suga vatten ur den vid flodbädden fuktiga marken. Emellertid blef jag orörligt stående, med blicken följande fjärilns alla rörelser; än var han rätt högt upp, än sänkte han sig med något uppåtsträckta vingar och for snabbt öfver sanden. Så styr han under lekande men snabb flykt åt det håll, där jag står, och med spändt intresse afvaktar jag det afgörande ögonblicket. Nu är han framme, ett hastigt grepp och det präktiga bytet är fånget.

Denna fjäril beskrefs första gången af Drury efter ett 1775 från Sierra Leone af Smeathman hemfördt exemplar, som slutligen tycktes hafva hamnat i Sidney museum i Australien. Emellertidt dröjde det ända till 1864 förr än ett andra exemplar blef kändt, hvilket från Old Calabar, strax intill Kamerun, där det tagits af en kvinnlig missionär, sändes till England. Några år senare tog Mr Rogerr en hane i Gabun efter att i tre dagar ha vaktat på den. Men ehuru sedermera då och då något exemplar fångades, ansågs insekten länge för en stor sällsynthet och betingade höga priser. Numera har dock ett större antal kommit i marknaden och åstadkommit stort prisfall.

Ännu kände man emellertid endast hanen, och först 1892 upptäcktes honan i Gabun, hvarifrån den beskrefs af William Watkins under det att Staudinger nästan samtidigt omnämnde den från Kamerun. Honan är mindre än hanen, med kortare vingar deras bredd mellan spetsarne är endast omkring 15—16 cm., framvingarnes bakkant är knappt eller endast svagare insvängd, och dessa vingars undersida hafva mer brunt, i det hanens därvarande tre stora ljusa fläckar ersättas af bruna.

Som nämndt höjde sig vid stranden, vid båtarnes landningsplats, höga träd med glesare löfverk, hvilka spredo en viss skugga öfver den undervarande marken. Här och i solen utanför svärmade i synnerhet vid middagstiden rikligt med praktfulla fjärilar, papilionider, omkring och inhöstades i stor mängd. Men de voro ofta rätt skygga, och först sedan jag funnit ett lämpligt sätt att fånga dem, var det som skörden blef så rik.

En dag hade ett exemplar skadats i håfven, hvarför jag kastade bort det. I samma stund for en stor fjäril förbi, hejdade sig hastigt, sänkte sig ned mot den på sanden liggande döda

kamraten, kretsade några gånger omkring den och slog så ned. Men detta var blott för några ögonblick. Hastigt höjde han sig därpå åter och sväfvade snabbt bort. Detta var signalen till ett nytt fångstsätt, som blef synnerligen gifvande. En hög döda fjärilar — det visade sig vara större effekt med flera — utlades ett stycke upp på stranden, där jag sedermera vid middagstiden, då fjärilarne mest voro i rörelse, fattade post.

Då en sådan drog förbi i luften och såg de andra på marken, hejdade den sig nyfiket och slog efter en krets ned ibland eller bredvid desamma; i detta ögonblick måste håfven hastigt men varsamt läggas öfver. Det var riktigt en jakt med vettar. De som så fångades voro nästan alla hanar; honorna sågos sparsammare i skogen. Emellertid blef hettan i middagssolen ofta allt för brännande, hvarför jag sökte skydd under de höga träden för att, som en spindel vid sitt nät, skynda fram, då en fjäril på afstånd sågs komma, och orörlig stå posterad vid fjärilshögen, då han hunnit fram. Allmännast voro här den stora, ofvan svarta, med ett bredt öfver båda vingarne gående blått tvärband samt blå prickar utåt kanten försedda, under svarta, med en rad guldglänsande fläckar nära bakvingarnes ytterkant prydda Papilio nireus, vidare den gul- och svartbrokiga, omkring 11 cm breda Papilio hesperus, den ofvan svarta, innanför midten med ett bakåt allt bredare blekgrönt tvärband försedda, under motsvarande i brunt och ännu svagare grönt än på öfversidan eller nästan silfverhvitt skiftande Papilio phorcas, den massvis tillhopa i den fuktiga sanden sittande, till formen machaonliknande, ofvan svart och grönblått tecknade Papilio policenes o. a. Alla dessa fjärilar äro svalstjärtade. Sällsyntare var däremot den ofvan nästan helt blekgula något svarttecknade P. dardanus, hvars svarta och hvita, utan svalstjärt försedda hona i utseende så afviker från hanen, att man ej skulle kunna tro dem höra tillsammans, ja ej ens till samma släkte.

Någon gång kom äfven den ståtliga blå Druryia (Papilio) zalmoxis, näst antimachus Afrikas störste dagfjäril, dragande fram utmed vattnet under gungande långsam flykt. Snabba Charaxes-arter synnerligast den mörke och röde lucretius visade sig äfven ofta.

Emellertid visade sig faunan i skogarne mycket lik den,

jag förut lärt känna, och jag började därför allt mer tänka på att intränga i landet till friare område med omväxlande djurvärld.

Det var nu den första juni. Vi sutto efter slutad måltid på kvällen rökande en självfabricerad cigarr och diskuterade dessa frågor, och jag framkastade därvid planen att intränga om möjligt till Itoki na Ngolo, där friare terräng med grässlätter sades börja. Linnell uppmuntrade planen, som jag beslöt att genast sätta i verket. Redan samma afton sutto vi länge uppe beräknande bärarnes antal och utrustning, nödiga bytesvaror o. s. v.

Lyckligtvis fanns för tillfället vid faktoriet en tolk, Kalla, som förut medföljt på färder inåt Ngolo-landet och denne jämte folk från en närliggande by anställdes för marschen.

Följande dag var liflig verksamhet med packning, ty ingen tid var att förlora. Om ett par veckor skulle den häftiga regntiden vara inne och hindra resans utförande. Redan nu regnade det, ofta våldsamt, hvarje natt, och åskan dundrade så att luften darrade.

På aftonen var hela utrustningen afslutad, bördorna lågo packade, bärarne voro samlade i »kruhuset», och vi slogo oss ned vid bordet för att, under det vi drucko vårt té efter maten, ytterligare tala om resplanen, då Linnell en gång gjort en resa inåt Ngolo-landet och därför kände till en del af vägen.

Inåt Ngololandet.

Klockan half sex vid daggryningen den 2 juni voro vi uppe, bördorna fördelades, och sedan vi i kruhuset tagit en sista öfverblick öfver det hela, satte sig tåget i marsch.

Det var en mulen morgon, himlen var betäckt med blygrå moln, men regnet, som under häftig åska hela kvällen och förnatten flutit i strömmar, hade upphört. Den lilla karavanen rörde sig i en linje fram längs den smala genom skogen gående vägen. I spetsen gick jag för att fånga eller skjuta de fynd, som kunde visa sig, innan de bortskrämdes af folket. Strax intill följde min uppassare med bössan och en väska innehållande flaskor, askar, rör och burkar, så kom tolken och vägvisaren samt efter hvarandra de öfriga. Vattnet dröp från blad och grenar, marken var blöt, ofta slipprig och luften rå. Klockan half nio bröt solen genom de gråblå molnen och spred sitt ljus ej blott öfver naturen utan äfven öfver sinnena, hvilkas stämning under de kulna morgontimmarne, där vi tysta tågade fram, nästan stått på nollpunkten. Endast då och då hördes bärarnes kallande rop på någon efterblifven ljuda genom skogen.

Denna hade nu redan glesnat något; slingrande palmer (Calamus) blefvo allmännare och karaktäriserade i någon mån här och där skogspartierna. Djurlifvet var fattigt. Några hornskators (Bycanistes Sharpei) högljudda knarrande läte ljöd inifrån skogen. Hårfåglar, som hoppade på grenarne i underskogen och den ständigt sjungande Andropadus virens voro för öfrigt nästan de enda fåglar, som visade sig. Den senare är en af områdets allmännare fåglar och en af skogens ifrigaste sångare; den är ungefär af en trädgårdssångares storlek, enfärgadt olivgrön, under något gulare, med rostbrunaktig stjärt. Nästan hela dagen, ända från soluppgången, men än mer på eftermiddagen, då den starka hettan börjar gifva sig, hör man hans stundom rätt vackra dock vanligen medelmåttiga men desto ifrigare, i vissa toner om nämnda sångares erinrande sång ljuda från buskager och lägre tätare kronor, där fågeln sitter gömd bland det skuggande löfverket och icke alltid är så lätt att upptäcka. Hvarken på marken eller i höga kronor sågs han däremot någonsin. Födan består af bär och insekter.

Nära besläktad med honom äro de trastliknande hårfåglarne (Criniger och Xenocichla). Äfven fjärilarne voro sparsamma, och endast de vanliga kända arterna syntes på vägen. Plötsligt genljöd skogen af de mest skärande skrik, och vi skyndade fram för att se, hvad som kunde vara på färde; det ljöd nästan som nödrop. Att det emellertid var en fågel, kunde snart höras, och vid framkomsten funno vi en rödstjärtad papegoja, som af någon anledning roade sig med denna hiskeliga konsert. Midt under denna ljöd ett skott, och som en tung blyklump störtade hon till marken bland grenar och snärjen. En belåten min gick öfver negrernas breda ansikten, och jag hörde dem ropa till hvarandra »mokumba alolli!» (bra bössa), ty hållet var långt.

Bärarne kapplöpte in i buschen och förde till mig den allt jämt ljudligt skränande och flaxande vingskjutna papegojan, hvilken genast dömdes att blifva stek till palmoilchopen för kvällen, hvartill den dock sedan ansågs vara för seg. Klockan var nu tio, hvarför folket fick göra en kort rast för att äta plantaner, under det jag förságg mig med några kalla plättar.

Under tiden strålade solen upp i full glans, insekterna vaknade till lif, fjärilarne blefvo lifligare och flögo stycke för stycke

framför på vägen, till dess de nått gränsen för sitt område, då de ofta, obekymrade om risken att blifva fast, vände och sökte komma förbi i den trånga passagen. Andra, som voro skyggare, föredrogo dock att gifva sig in bland buschen och på omvägar sedermera återvända till vägen, den enda öppnare terräng, de här inne egentligen hade, och dit de därför gärna tydde sig.

Så voro vi vid första byn åt detta håll, Mundemba, som var ganska liten, bestående af en del i två rader ställda hus. Egentligen skulle detta ej blifvit något rastställe, men marschen hade gått raskt, hvarför vi stego in i ett hus för att hvila en stund. Snart hade vi en hel grupp infödingar utanför dörren, där de hälsade på sitt vanliga sätt genom en geste med handen och en svag böjning på kroppen.

I ett närliggande skjul hölls palaver vid en stockeld. Höfdingen iklädd en eldröd skjorta satt i midten vid bålet, under det de öfriga bildade en krets rundt omkring. Vana att vid det närliggande faktoriet se de hvita, läto de ej störa sig utan fortsatte den högljudda palavern.

Snart voro vi åter på marsch. Vägen började emellertid nu blifva svår, stenig och brant; ett par bärgskammar tornade upp i vår väg, skilda genom dalar, på hvilkas botten biflöden till Ndianfloden strömmade fram, det ena rätt bredt ehuru föga djupt och med forsande vatten. Själf utan annan packning än en svenska arméns revolver, en håf och några andra fångstsaker hann jag snart rätt långt före bärarne och slog mig ned på passande platser för att undersöka faunan. Bland de fuktiga, multnande bladen på marken fanns rätt mycket snäckor, men för öfrigt sågs just icke mycket för mig af större värde. På båda sidor om vägen slingrade sig i skogen talrika lianer tillhörande den af svenskarne på Kamerunbärget upptäckta Landolphia florida, dessa trakters viktigaste kautschukväxt.

En med kokospalmer omgifven öppen plats, som passerades, visade, att en negerby förr här varit belägen. Kanske hade densamma, såsom i dessa trakter ej sällan inträffade, måst öfvergifvas till följd af de talrika elefanternas sköflingar i farmerna, hvilka genom sina ständiga påhälsningar i dessa kunna bringa hela byar nästan i svältläger. Valdau omnämner sedermera, att just en af byarne i trakten (Mundemba?) så härjades af nämnda

kolosser, att infödingarne, i fara att svälta ihjäl, flyttade byn till en 4 km. därifrån belägen bärgås.

En tropisk hetta rådde på den instängda öppna platsen, under det vi i skogen haft svalka, om än den ångande luften framprässade svetten ur porerna.

Efter ännu en stunds marsch nådde ljudet af yxor våra öron; framför oss låg en öppen plats, och framskymtande rader af kokospalmer visade, att vi stodo vid en negerby. En liten spenslig gubbe med skrattande kautschukfysionomi visade sig först, skyndade fram under bugning, gör, under det traditionella »amma fokko!», en geste med handen, rycker uppenbarligen belåten med den hvites besök bördan från en af bärarne, och med densamma på hufvudet tågar han i têten in i byn Matamani.

Härmed voro vi i Ngololandet, under det att Mundemba och Ndian voro Balundubyar.

Vi inträdde på en bred, på båda sidor af en lång husrad begränsad gata, och det hela hade ett snyggt och inbjudande utseende. Husen, ett tjugutal på hvardera sidan, voro bestrukna med gulaktig jord, laterit, och äfven den rent hållna gatan var af samma färgton. I dörröppningarne framstucko nyfikna ansikten, hvilka dock alla hade ett godt och vänligt utseende. De voro tydligen vana att se den hvite.

Vid besök i byarne fordrar etiketten, att den hvite alltid tar in hos höfdingen, som i gengäld erhåller passande gåfvor. I sin ifver ville emellertid vår vägvisare föra mig till sitt hus, då jag af tolken upplystes, att vi redan passerat höfdingens bostad, som endast genom en utanför ställd staf skilde sig från de öfriga. Höfdingen är äfven den ende, som får taga den hvite i hand, och efter en kort stund infann sig nu densamme, uppvaktad af »the big men of the town», hvilka däremot på afstånd gjorde sin komplimang.

Höfdingen lät genast utrymma huset, och vi inställde våra saker, hvarpå jag, trött efter dagens marsch, slog mig ned på en träbrits, min blifvande bädd. Emellertid var rummet fullt af rök, hvarför jag snart åter jagades ut.

Hungern blef allt kännbarare, och en af krunegrerna fick order att laga den skjutna papegojan; men tolken förklarade, att den var för seg för att göra chop af, och när själfva neg-

rerna fann den seg, hvad skulle då ej den hvite tycka. — Men kanske det blott var en list att själfva få den! Alltnog ersattes den af en höna, som kokt i olja med peppar och plantaner smakade förträffligt.

Ännu var solen uppe, hvarför jag med ett par negrer gjorde ett slag i skogsbrynet och i farmerna, där elefanterna kors och tvärs gått fram, efterlämnande breda vägar genom den täta vegetationen. De mötande negerbarnen voro litet skygga, men de äldre hade tagit på sig en lugn, värdig min. Befolkningen hade ett godt utseende, och många ett regelbundet, sympatiskt ansikte.

Men snart försvann solen bakom skogens kronor, skymningen blef allt tätare, de flygande hundarnes läten ljödo här och hvar från träd och palmer, syrsornas, stritarnes och gräshoppornas eviga konsert brusade allt starkare genom skogen, och negrerna hade redan försvunnit i sina hus, då vi på den öde gatan återvände till vår enkla buschhydda.

Nu återstod prepareringen af dagens fångst, hvarvid en på kortsidan ställd låda fick tjänstgöra som bord, under det att de små tjänsteandarne Anolly och Prisse slogo sig ned bredvid på golfvet, med undran betraktande de skrifna anteckningarne, som lågo bredvid. De talade om mitt hem, som låg »far away», och dit de ofta bedt mig att få medfölja. Mest intresserade dem emellertid mina nya, gula, höga med klackjärn försedda knäppkängor, som väckte deras lifliga beundran och odelade bifall. Utom träbritsen fanns af möbler endast en liten spjälbänk i rummet; och öfver de i båda ändarne af det senare belägna eldstäderna voro ställningar för torkning byggda. Äfven en ordentlig dörr fanns, något som till och med faktorierna kunde sakna.

Det var första gången jag sof på negrernas planksängar; bekvämt var det just icke, och hvilan var ej stor. Stel i kroppen vaknade jag fram på morgonen, och vid daggryningen voro vi färdiga till uppbrott. Höfdingen infann sig för att få sin gåfva, bestående af två buntar tobak. Detta var för logiet, hvaremot inga plantaner kunnat erhållas, då enligt höfdingens bedyrande elefanterna så sköflat farmerna, att folket knappt hade för eget behof.

Landet steg inåt allt mer, och redan denna plats låg betydligt högre än Ndian. Kölden hade äfven under natten varit kännbar och tvingat mig att stiga upp och gnida den frusna kroppen. Under hela natten hade regnet piskat på tak och väggar, och ännu vid afmarschen svepte ett fint duggregn fram genom rymden. Luften var dimmig och rå, hela skogen dröp af vatten, och man hade nästan svårt att tro, att man befann sig midt i en tropisk urskog. Vägen skar efter en stund ett biflöde till Ndianfloden för att därifrån fortsätta upp för en brant ås. Här måste vi med händerna gripa i grenar och lianer för att komma upp, och bärarne stannade stundom på knä för att hvila. Så gick det åter nedåt, där vid djupet en flod friskt forsade fram, vid stränderna omkransad af stora, trädartade ormbunkar. Uppskjutande från den sluttande bärghällen strax ofvan floden, öfver hvilken de sköto ut, utvecklade de i den nu framträdande solen hela sin praktfulla bladskrud, öfversållade af vattendroppar, hvilka som otaliga små eldklot glittrande återkastade de gyllene strålarne. Men inga leende blommor fröjdade ögat; hvart blicken än gled hän, från vattnet till trädens höga kronor, utbredde sig detta eviga haf af blad, där endast de olika skiftningare i grönskan och bladgruppernas olika form gåfvo omväxling åt sinnet. Äfven fåglarne, som här syntes kunnat hafva ett eldorado, voro tysta, och endast sällan afbröt något ljud, förutom från den starkt forsande strömmen, urskogens tystnad.

Strax efter middagen voro vi vid Ndianflodens från Rumpibärgen kommande omkring 40 m. breda hufvudarm. Sedan bärarne lyckligt öfverfört sina packningar, återvände två af dem för att bära mig öfver och höggo ett par stafvar till stöd på den slippriga, steniga bottnen. Då detta var gjordt, kastar jag mig upp på den enes axlar, och stödjande hvarandra stiga männen varsamt ut i floden, som visserligen ej var djupare, än att jag sålunda kunde komma öfver, men starkt forsande och skummande.

Snart visar åter en by sina rader af kokospalmer, och vi äro vid Meta, där afsikten var att rasta, då folket ännu ej fått en bit till föda på hela dagen, och jag själf endast tagit ett par kalla plättar och en kopp svart kaffe. Men tiden medgaf ej något uppehåll, då vi innan kvällen måste nå fram till Vevoka, dit det ännu sades vara rätt lång väg, och regn dessutom hotade.

Marschen gick sålunda rakt genom staden, hvars långa gata starkt sluttande sträckte sig upp emot skogen på andra sidan byn. Vi hade nästan passerat hela byn upp mot skogen, då plötsligen skrik och oväsen hördes nedifrån bygatan, och då vi vända oss om, finna vi en hel svärm af infödingar under höga rop och skrän rusa upp för gatan efter oss. Redan här hade folket visat sig litet obehagligt, och det var med en viss spänning vi afvaktade den anstormande hopen. Höfdingen, en skägglös, långskranglig skrikhals, stod snart gestikulerande framför mig och slutligen fick jag genom tolken höra, hvar skon klämde. Den hvite hade passerat utan att ligga öfver natten och gifva någon present. Emellertid vände vi rakt om och fortsatte vår väg, lämnande de svarta i sina funderingar, att de trots denna demonstration ej kunnat utprässa den önskade tributen.

Så voro vi åter på den slingrande skogsvägen. Marken var lerig och usel, kläderna nedtill som om man gått i lerhoar, och marschen blef allt mer tröttande. Men denna dag skulle medföra ett värdefullt fynd, upptäckten af ett nytt däggdjur. Under marschen på den smala stigen ljöd plötsligen från skogen en för mig okänd fågelstämma. Steg för steg gick jag framåt i den riktning, hvarifrån lätet hördes och närmade mig allt mer fågeln. Terrängen var här inne litet friare, och bössan höjdes just för att fälla fågeln, då ett litet däggdjur löpte fram öfver den af multnande blad betäckta marken. I nästa ögonblick hade bössan riktats på detta, som befanns vara en förut okänd råtta, nu beskrifven under namnet Mus rufocanus.

Sedan magen öppnats med ett snitt, och bukkaviteten sköljts med sprit, lades hela djuret i konserveringsvätskan, hvarpå färden fortsattes.

Emellertid började hungern pina oss kännbart, och det var därför med allmän tillfredsställelse vi framåt femtiden fingo Vevoka, dagsresans mål, i sikte. Det var en stor by, ett af de största negersamhällen jag sett, snygg och ren som Matamani, hvilken i detta hänseende öfvergick alla, jag dittills påträffat. Landet hade ständigt höjt sig, och denna plats låg mer än 600 meter öfver hafvet.

Vi trädde in i höfdingens hus, i ett med leopardhud prydt rum, där välvilliga händer genast undanröjde den rykande elden

och annat, som infödingarne visste, att den hvite ej tyckte om. Bördorna nedlades och den första hungern stillades.

Emellertid samlade sig höfdingen och hans män till palaver på den af husets fyra sidodelar omslutna gården, från hvilken man direkt inkom i de särskilda rummen, som ej på annat sätt syntes stå i förbindelse med hvarandra. Närmast väggarne till någon meters bredd höjde sig marken, beskuggad af det nedskjutande taket. Här slog sig höfdingen med följe ned för att börja öfverläggningen.

Innanför dörröppningen till min bostad ställdes en med en matta betäckt stol. En bananklase af jättedimensioner med, som jag sedermera räknade, 137 frukter af smala, rätt långa gurkors storlek, frambars, och en bunden höna öfverlämnades, allt presenter från höfdingen. Och nu väntade alla med spänning att få höra talas om olja, ebenholz och dylikt, då de trott, att besöket gällde handel. Men häraf vardt intet. Genom tolken fingo de veta, att den hvite nu ej kom för handel utan för att söka »etanda, etanda, etanda» — alla slags djur. Ett ögonblick sågo de på hvarandra med frågande och förvånade miner. Därpå brast hela församlingen ut i skallande skratt och larm, och deras vänlighet tycktes med ens sedan svalna. De drogo sig snopna tillbaka, men voro både förvånade och belåtna, då de sågo, huru mycket tobak de följande dag fingo för de insamlade föremålen, hvaraf ett och annat var af värde. De antogo att djuren voro afsedda för den hvite mannens »juju», liksom de själfva därtill använde döda djur och dylikt. Här liksom på andra ställen gick jag, som jag af bärarne hörde, under namnet »Mokalla na etanda», det första ordet deras namn på den hvite. Trött lade jag mig därpå att hvila på den enda i rummet varande spjälsoffan, men väcktes snart af höfdingen, som infunnit sig för att visa ett litet innanför beläget rum med ett öfver hela ytan, någon aln från marken befintligt spjälverk. Här lades 5—6 bastmattor, en filt breddes öfver, och det hela var rätt inbjudande. Men ändock blef sömnen dålig till följd af den massa svarta råttor (Mus rattus), som här huserade. De sprungo ogeneradt fram och tillbaka öfver mig, upp för väggarne och det sluttande taket, från hvilket de nedrefvo en del brask. Vid första uppvaknandet af deras buller antog jag det vara kycklingar, ty

sådana hade på kvällen spatserat omkring i rummet, men en närgången, rakt öfver hufvudet löpande individ lärde mig med ens, hvad sällskap jag hade i min sofbur.

Äfven denna natt störtade regnet i strömmar ur luften, och först fram på förmiddagen kunde en exkursion företagas. Undervegetationen var ytterst tät med massor af elefantgräs, zingiberacéer och marantacéer, på hvilka flera slags snäckor sutto, däribland åtskilliga arter af släktet Helicarion såsom pertineus, columellaris och subglobosus, alla förut okända. Öfverallt var underskogen genombruten af elefanter, hvilka här syntes vara mycket talrika och ofta sades ödelägga farmerna. Stundom var det endast några få meter mellan gångarne, och somliga områden liknade ett nät af vägar.

Blad och grenar dröpo af vatten och försvårade inträngandet, hvarför bytet ej blef så rikt, ehuru å andra sidan ej alldeles att förakta, då flera nya djurformer anträffades. En från Kamerun förut okänd liten fågel Euprinodes schistaceus, grå, med hvit buk och en del hvita stjärtpännor fälldes äfven; vingarne och de fyra mellersta stjärtpännorna voro svartbruna. Här erhöllos äfven flera exemplar af en präktig, ända till omkring 20 cm lång tusenfoting, en förut okänd Spirostreptus, svart med hvitgula tvärband.

Knappt hade vi följande dag lämnat Vevoka, förr än landskapet till min glädje plötsligt förändrades; träden stodo glesare, ofta med stora mellanrum, hvaremot undervegetationen, mest bestående af elefantgräs, fortfarande var tät. Vägen var nästan igenväxt, de efter nattens regn våta bladen slogo ständigt i ansiktet, och marken var sumpig. Klockan tio mötte vi första öppna plats med lågt gräs mellan de glesa träden, och så ovan var jag vid en sådan tafla, så mycket hade jag längtat efter en sådan natur, att jag i glädjen började springa omkring bland stammarne till bärarnes icke ringa förvåning. Vägen gick nu nedåt. Under våra blickar utbredde den här rätt låga urskogen sitt böljande haf af i olika grönt skiftande bladverk, här och hvar omväxlande med palmernas uppskjutande runda kronor. Solen strålade i full glans, och hela naturen badade i dess lifvande ljus. Framför oss hördes sorlet af en flod, allt starkare blef bruset, och snart stodo vi framför en bred forsande ström, det största hinder vi hittills mött. Nu var det åter att sitta

upp på en krunegers axlar, hvilken stödd af en annan neger, båda med en staf i händerna, steg för steg gick fram i den starka strömmen. Nedanför vadstället var denna ännu vildare, den efter nätternas regn redan ansenliga vattenmassan störtade fram med ofantligt våld, och ett felsteg skulle här helt säkert varit ödesdigert.

Därpå bar det åter uppåt, och från krönet af höjden se vi framför oss en ny negerby, Ikotti, med omkring 60—70 hus af

En negerby.

ovanlig längd, 40 fot och däröfver, och med ända till fyra dörrar åt gatan. Väggarne saknade rappning och bestodo endast af »bambu»-mattor och det vanliga stommet af grenar, palmbladskaft och pålar. Redan här visade infödingarne, att de ej voro vana att se den hvite; endast en gång hade en sådan besökt dessa trakter, och från alla håll ljödo ropen »mokalla fokko!», den hvite kommer.

Vägen steg uppåt och landet blef allt friare. Marken var här och där beväxt med vackra hvita liljor liknande Agapanthus, och äfven andra blommor gladde den härvid sedan länge så ovana blicken. Efter en kort rast under ett skuggande träd, då

solen nu brännde med våldsam styrka, passerades en ny by, Bokkova, eländig att skåda. Husen voro bestrukna med kogödsel i stället för med lera, stundom helt och hållet, stundom blott i fogningar och hål. Utan uppehåll drogo vi vidare för att slutligen komma till en om möjligt ännu ruskigare by, Itoki na Ngolo. Äfven här voro husen bestrukna med kogödsel, stodo som vanligt i två rader, bildande mellan sig en uppåt vidgad gata, här begränsad af gudahuset eller juju-huset. Gatan och den öppna platsen, torget, voro usla och orena med lämningar af djur och människor. Vid förbigåendet såg jag in i ett af husen. Här lågo några getter och skrikande nakna barn kring den rykande elden, under det att en ko till hälften inträngt genom motsatta dörröppningen. Marken eller golfvet var betäckt med orenlighet, och så väl här som på de flesta af byns öfriga till omkring femton uppgående hus voro taken delvis eller nästan fullständigt uppruttnade. Det hela gaf en bild af armod, vårdslöshet och elände. Barnen voro dock ej fula, med stora, kolsvarta ögon och ljusbrun hy. Kreaturen glänste af välmåga, isynnerhet kalfvarne, som hela tiden fingo följa mödrarne, då infödingarne ej veta att tillvaratage mjölken; de tycka till och med detta vara förnedrande såsom en händelse från Bonge visade. En af firmans i skogen gående kor hade en dag fått en kalf och faktoriföreståndaren beslöt att infånga djuret för att få färsk mjölk. En lina kastades kring hornen, och efter mycket besvär blef den bångstyriga kon bunden, hvarefter faktoristen slog sig ned för att mjölka. En flock förbigående negerkvinnor stannade, nyfiket beskådande hans förehafvande, och frågade slutligen, hvad han skulle med mjölken till. Vid svaret, att han ämnade dricka den, brusto de ut i skratt och höga rop och frågade om han icke hellre ville ha mjölk af dem. Då han just icke hade någon användning för denna, utropade de förvånade: den hvite är då märkvärdig: mjölk af människor, som han själf en gång druckit, vill han icke ha, men från djuren tar han den föda deras ungar skulle lefva af! och de ville icke tro honom, förr än han hämtat en kopp och under deras stormande munterhet tömt dess innehåll.

Äfven de raggiga fåren sågo frodiga ut och liknade mera kalfvar. I de öfriga husen, som hastigt besågos, sutto negrerna

vanligen utmed väggarne eller tittade fram ur dörrarne, men drogo sig, åtminstone kvinnor och barn, genast tillbaka, då jag såg på dem. Bud sandes till höfdingen, och ledd af tvänne män kommer en stackars eländig gubbe in i det nybyggda hus, där jag tagit in, och sätter sig. Som present medförde han en höna, men aflägsnade sig snart åter.

Nu började jag något närmare se mig omkring i min nya bostad. Ej blott väggarne utan äfven marken, »golfvet», voro betäckta med gödsel, och allt tydde på orenlighet och armod. Till och med bärarne tyckte, att platsen var otreflig. Vacker boskap gick som nämndt omkring på gatan och kring husen, och det sades vara till skydd mot denna, som bladhyddorna beströkos med gödsel. Sedan höfdingen aflägsnat sig, inträdde en ståtlig ung neger, kraftigt byggd och med sympatiska drag, genom hela sitt utseende och uppträdande vidt skild från sin omgifning. Det var den förres son. Såväl till följd af det hurtiga uppträdande han visade, som af önskvärdheten att på denna aflägsna plats, där folket för öfrigt föreföll så föga vänligt, för att icke säga nästan fientligt, hafva någon som kunde anskaffa de nödvändiga lifsmedeln, behandlades han från första stunden, såsom han också i det hela förtjänade, med mer än vanlig välvilja. Sedan allt i den eländiga hyddan var ordnadt, bärarnes saker inställda och vakt satts att se till dessa, togs en första närmare öfverblick öfver traktens terräng och natur.

Följande gatan uppåt utträdde vi på en upp till en glest beväxt kulle ledande smal stig.

I norr sågos från den rätt högt liggande platsen i parallella rader gående åsar, som med sina här och där uppskjutande spetsar, allt betäckt med en svällande bladvegetation, liknade ett af storm häftigt upprördt haf. I fjärran begränsades taflan af uppskjutande höjder. Närmare kring oss stodo i den öppna, här och hvar med kullar försedda terrängen grupper af buskar och låga träd med glest löfverk samt spridda samlingar af tätare och resligare träd. På en ej långt ifrån belägen kulle reste sig ett dödt, afbarkadt silkebomullsträd med sina utbredda torra grenar, kring hvilket svarta, långstjärtade fåglar kretsade, och dit styra vi våra steg. Det visade sig vara ett slags starfågel, Phoeoptera lugubris, som här hade sin bostad. Det är en fagel af, inberäk-

nadt den långa, vinglika stjärten, 19 cm längd. Dräkten är glänsande blåsvart, de svartbruna handpennorna äro vid basen kanelbruna. Honan skiljer sig från hanen genom sin blågrå-aktiga undersida. Iris är gul.

Liksom förhållandet ofta är med de närstående glansstararne, om hvilka han genom sin blåglänsande svarta fjäderskrud erinrar, lefver denna sturnid i flockar och häckar kolonivis i ihåliga träd, betjänande sig af de hål, som där gjorts af hackspettar och skäggfåglar.

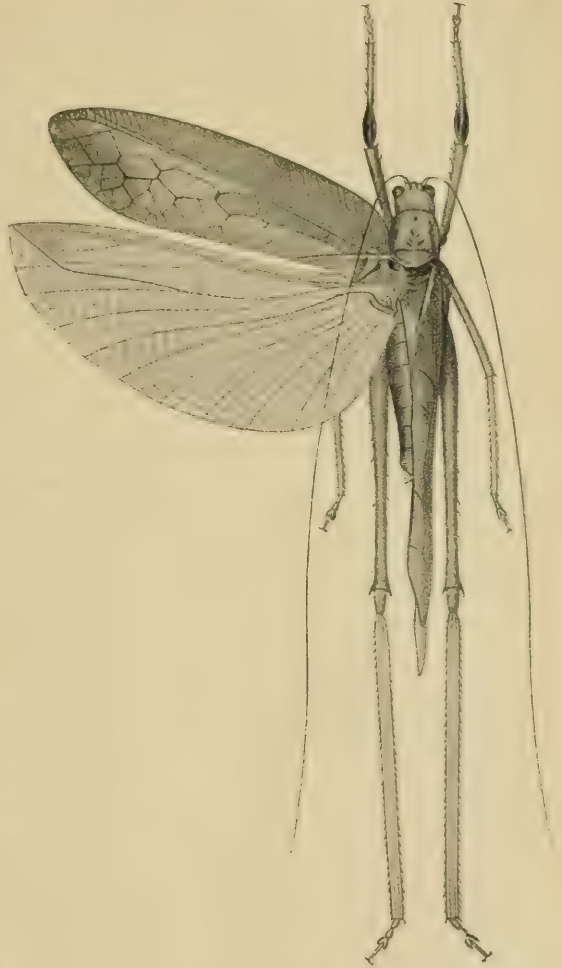
En sådan koloni hade vi just framför oss.

Det fristående, af någon tornado afbräckta silkebomullsträdet, sådana man i dessa trakter ej sällan anträffar, var koloniens gemensamma bostad och det centrum, kring hvilket alla rörde sig, än kretsande omkring i luften, än som mesar sittande på stammen eller hängande vid öppningen af de antagligen af den gråbruna skäggfågeln Gymnobucco calvus gjorda hålens mynningar. Men äfven på grenarne af icke så långt därifrån stående träd sågos flockar på tiotals fåglar.

Snart började emellertid solen närma sig skogens toppar, en svag skymning utbredde sig redan öfver landskapet, och vi drogo oss åter ned till byn, där en hop negrer samlades utanför dörren för att sälja en del saker, de insamlat. Ett och annat var visserligen af värde, men det mesta var kändt och inbragte samlarne föga valuta; det väckte äfven deras missbelåtenhet och undran, att några för finare fynd erhöllo rikligare än andra för i deras tycke mycket präktigare, detta för att förmå dem att ifrigt söka efter de värdefullare och ej endast plocka till sig, hvad som låg för ögonen hvar som helst.

En viss tvetydighet röjdes emellertid i deras hemlighetsfulla miner och hviskningar; de smögo omkring och tassade öfver allt, hvilket dock i början undgick min uppmärksamhet, till dess bärarne, som bättre än den hvite förstodo deras tankar, hvilka de för dem ej så mycket dolde, infunno sig under begäran att få sofva inne hos mig, något som förut aldrig inträffat, då de eljest alltid lågo bland infödingarne. »Massa, this people no be good», klagade de och voro synbarligen mycket belåtna, då de fingo utbreda sina mattor och tygstycken utmed väggarne, där de sedan lågo som en rad hundar. Efter slutadt arbete upp-

sattes hängmattan, i hvilken jag, insvept i en filt, gick till hvila. Då platsen ligger högt var natt-temperaturen kall; särskildt fröso bärarne, som nästan nakna lågo på sina kläden eller mattor utan något öfver sig.

En ny gräshoppa (Arantia melanotus) från Itoki na Ngolo. Hane i naturlig storlek.

Sedan jag följande morgon druckit en kopp té och ätit ett par ägg, som anskaffats, bröt jag med bärarne upp i dagbräckningen för att genomströfva trakten. Det var en kulen, kall morgon, och vi voro alla rätt olustiga, där vi vandrade fram längs gatan uppåt den ofvanför liggande höjden, hvarifrån vi dagen förut besett landet. Snart voro vi uppe och började undersöka de spridda buskarne och den låga, öppna gräsmattan. Några fjärilar syntes sakta fladdrande omkring bland stånden; men de voro ofta rätt slitna, visande att deras flygtid nalkades sitt slut. Bland det korta delvis förbrända gräset sågs fram på dagen rätt mycket gräshoppor, däribland den förut okända här afbildade Arantia melanotus. Plötsligen sköt en grön hackspett förbi, slog till i ett på kullen stående mindre träd, där den raskt klättrade upp, för att i nästa stund falla för ett fint

hagelskott. Det var en förut okänd fågel (Dendromus (Campothera) Tullbergi, se den kolorerade planschen), ett af de värdefullaste ornitologiska fynd jag under resan lyckades göra. Genom sin säregna teckning, synnerligast genom den röda, stora fläcken framtill på vingknotan, äfvensom, ehuru mindre, genom näbbformen, är den högst afvikande från alla kända hackspettar. Under de år, som sedan dess gått, har denna art icke blifvit återfunnen, hvarför detta exemplar fortfarande är det enda kända af denna hackspett.

Betraktande den vackra fågeln styrde jag stegen upp till det redan förra aftonen besökta, på en närbelägen höjd stående, afbrutna och afbarkade silkebomullsträdet, där de omtalade svarta starfåglarne äfven i dag kretsade omkring; och snart lågo fem af dem inlagda i sina pappstrutar.

Där uppe var fri utsikt öfver det omgifvande landet med dess här och där uppskjutande spridda låga träd och buskar.

Enstaka svart- och hvitbrokiga fåglar sutto på dessa och befunnos vara en vår varfågel mycket liknande, ehuru något mindre törnskata (Lanius Mackinnoni), en inåt till Uganda mycket känd art. Från de låga trädens och buskarnes yttersta toppar späjade de efter byte, som de än grepo på marken, än någon gång såsom flugsnappare fångade i luften. Skrämda kastade de sig mot marken följande denna tämligen nära för att längre bort slå till i någon annan uppskjutande topp.

Törnskatorna äro väl representerade i Afrika, och af de omkring 400 kända arterna af denna familj tillhöra 141 de svartes världsdel, däraf 31 det mest typiska släktet, Lanius.

Ofta hafva dessa fåglar vacker, klangfull stämma, något som vi med kännedom om endast våra ej skulle förmoda, under det att de å andra sidan kunna vara mycket bjärta och brokiga, såsom t. ex. den i buschskogen vid Ekundu erhållna Malaconotus Lessoni (= Lanius hypopyrrhus). Denne är af en varfågels storlek, öfversidan är olivgrön, strupen, kräfvan och bröstet äro scharlakansröda, undersidan för öfrigt guldgul, hufvudet och nacken vackert ljusgrå med ett hvitt streck mellan näbbet och de liksom nötskrikornas blåaktigt hvita ögonen.

Emellertid började till rätt mycket besvär grupper af negrer från byn samla sig kring oss bortskrämmande flera skygga djur, som därigenom aldrig skulle erhållas.

Under kringströfvandet på en af höjderna visade sig plötsligen tre män på den inifrån landet ledande vägen. Den ene igenkändes genast på den långa ebenholzstafven vara en höfding; de två andre, kraftigt byggda negrerna voro försedda med långa, svarta flintlåsgevär. Utom det lilla höftklädet buro de endast en i en skida instucken, högt upp utmed sidan hängande cutlas. Efter att några ögonblick ha sett på dem fortsatte vi undersökningarne bland det låga gräset och buskagen. Snart voro männen framme på den nedanför kullen förbigående stigen, där de stannade, kritiskt mönstrande mig och mitt sällskap. Höfdingens redan förut högljudda stämma blef nu allt ifrigare och att frågan gällde mig var tydligt nog. Hittills hade han förhållit sig någorlunda lugn, men nu tycktes hans tålamod ha brustit. Bärarne framkommo, icke utan respekt för det svarta majestätet, och meddelade, att det var höfdingen från närmaste by, och att han genast ville hålla palaver med den hvite. Det var antagligen första gången han såg någon sådan, på hvilken han tydligen föresatt sig att imponera. Tillsägelsen att på aftonen infinna sig i byn, om han hade något af vikt att meddela, föll honom ej i smaken och bragte hans blod i ytterligare svallning. Han kom nästan i raseri, gestikulerade och ropade, att den hvite skulle komma genast.

Störd af allt detta gick jag ned från kullen till de tre Ngolomännen. Genom tolken lät jag höfdingen förstå, att den hvite ej brukade taga befallningar, utan var van att gifva sådana. Han hade därför att aflägsna sig, då han nu befann sig vid en by, där han ej hade att befalla. Om vägen följande dag ginge genom hans by, skulle vi närmare talas vid, men äfven under kvällen kunde detta ske efter hemkomsten till Itoki.

Emellertid stod han fortfarande orerande kvar, och det måste blifva slut på mötet, som redan tagit allt för mycket af den dyrbara tiden. Från en af bärarne ryckte jag till mig Martini-Henry studsaren, ställde mig så, att höfdingen skulle få en ordentlig känning af smällen och lät kulan gå igenom ett intill stående träd af en mindre björks tjocklek. Vid det skarpa skottet, som säkerligen »slog lock» för öronen, ryggade han tillbaka, ruskade på hufvudet, men sökte för öfrigt att hålla god min. Denna antog dock ett betänkligare uttryck, då han på uppmaning be-

traktade stammens andra sida, där kulan gått igenom, bortryckande ett stycke af barken samt en större flisa ur det hårda träet. Han stoppade fundersamt fingrarne i hålen, såg på geväret, hvilket han tydligen fann vara något annat än flintlåsgevären, som, laddade med långt ifrån bästa krut samt utan andra kulor än järnstycken, ofta bitar af gamla järngrytor, vid skotten endast bortslå barken eller något stycke af veden. Ännu ville han dock ej anse sig besegrad, men detta skulle revolvern slutligen åstadkomma. Det var, som nämndt, svenska arméns utmärkta vapen, från hvilket nu flera kulor hveno förbi honom in i en smalare stam, som de med lätthet genomträngde. Under lifliga gester förklarade mina bärare verkan af denna lilla bössa, som sköt så länge den hvite ville, något som en serie skott förut kommit dem att tro.

Nu försvann det sista af deras styfsinthet, och alla tre aftågade mot byn.

Som torrtiden just var slut, tedde sig såväl floran som faunan rätt fattig; men de erhållna fynden voro i gengäld ofta af stort intresse, och flera förut okända former anträffades. Rikast hade hittills under marschen fångsten af landtmollusker och myriopoder varit, ett sjuttiotal fjärilar, däribland flera nya, hade insamlats, vidare skalbaggar, halfvingar, rätvingar och andra. En egendomlig liten orm (Typhlops punctatus) liknande en daggmask hade påträffats på en skogsstig.

Stora regndroppar började nu falla, och från toppen af den kulle, där vi stodo med fri utsikt öfver landskapet norrut från öster till väster med dess böljande bladmassor, hvilka här ofvanifrån, i förening med landets kupering och skiftande i olika grönt tedde sig som ett böljande haf, kunde vi se, huru ett hvitt töcken svepte fram öfver landet. Allt tätare föllo regndropparne, och då den helmulna himlen tydde på, att solen ej så snart skulle bryta sig väg genom molnen, drogo vi oss så småningom från höjden ned mot byn.

Här mötte oss åter samma förstämning bland folket, som om det haft något mindre vänligt i sinnet. Bärarne aflämnade sakerna, en måltid af konserver, ett par i askan rostade plantaner och en kopp té intogs, hvarpå inläggning af dagens skörd började. Sysselsatt med prepareringen af den fällda hackspetten

hörde jag plötsligen högljudda röster utifrån, och in trädde min antagonist från dagens exkursion samt byns gamle höfding, nu som förra gången ledd af ett par trogna undersåtar, hans kraftfulle son samt en annan neger, väl någon af »the big men of the town». Först togo de plats strax vid dörren och voro i början så intresserade af, hvad de sågo, där jag satt vid arbetet med en på kortsidan ställd låda till prepareringsbord, att de tego. Men det var ej så länge. Snart reste sig höfdingen från grannbyn och sade högt något, som bärarne ej förstodo, då tolken var frånvarande, och språket redan här så pass mycket var förändradt, att de öfriga ej fullt uppfattade det.

Några uppmaningar att lämna rummet efterkom han ej, och höfdingens son, den ende jag litade något på, syntes ej kunna eller vilja tvinga honom.

Det hade kommit så långt, att det började visa sig, hvem som här skulle bestämma. Att nu gifva vika hade varit långt ifrån klokt och hade förefallit som svaghet. Bärarne sågo sig redan frågande omkring, och det var nödvändigt att beslutsamt rädda den tillspetsade situationen. Att det ej var utan fara att bruka våld bland dessa negrer, visste jag — den engelske konsuln Johnston, som ej långt förut sökt intränga i Ngololandet och utan tillstånd öppnat ett jujuhus i en af de byar jag passerat, hade öfverfallits och bundits vid ett träd, men sedermera frigifvits vid löftet att ej gå vidare inåt landet. Men å andra sidan kunde efterlåtenhet haft ännu värre följder, hvarför jag steg upp, fattade det svarta majestätet om nacken och lät mannen försvinna genom dörren. De andra rusade hastigt efter, och ej ens »kronprinsen» stannade kvar.

Var redan den föregående natten ej vidare behaglig, blef denna det i ännu mindre grad.

En isande tystnad rådde rundt omkring, och ej en människoröst hördes — det tycktes vara lugnet före stormen. Äfven denna natt sofvo bärarne i rummet, och ett nattligt öfverfall var i själfva verket ej uteslutet. Det var en lång natt; men slutligen bröt solen fram, och det rörliga lifvet började åter pulsera.

Klockan sex voro vi uppe. En klar sol strålade efter nattens regn, och på blad och gräs återkastade glittrande vattendroppar som eldklot dess gyllene strålar. Hela naturen synten frossa i

den friska, svala, nästa kyliga luften, och med stärkta krafter stodo vi i begrepp att fortsätta vår marsch.

Den uppgift jag vid Ndian erhållit, att slättlandet här skulle börja, var visserligen oriktig, ehuru dock terrängen delvis börjat blifva friare och lät förmoda, att landet inåt skulle vara ännu mer öppet. Det var sålunda skäl att söka intränga vidare; tolken tillkallades för att skaffa vägvisare, men vägrade att gå längre in, på det bestämdaste afrådande att fortsätta åt det hållet.

Den dagen förut snöpligt afvisade höfdingen hade lämnat byn uppretad, och mottagandet i hans by komme att blifva obehagligt och ej utan fara.

Förnärmad i närvaro af de sina och grannarne komme han här att visa sin makt och i alla händelser hindra vidare framträngande. Alla bärarne instämde; och då denna plats äfven från början varit bestämd som marschens mål, bytesvarorna redan i hög grad börjat förminskas, och regnet allt oftare afbröt arbetet, beslöt jag mig för återfärd.

Innanför Ngolo utbredde sig det stora Batangalandet, hvars invånare hade rykte om sig såsom utpräglade människoätare. Valdau, som kort förut sökt intränga i detta land, men genom infödingarnes motstånd tvangs att återvända, skrifver därom:

»Hvad beträffar påståendet att Batanga äro kannibaler, antog jag, att det var sant så till vida, att de visserligen icke lefva på människokött, men ej rata det, utan tvärtom gärna äta sådant, om tillfälle erbjuder sig. Detsamma kan man påstå förhållandet vara i Ngolo, ehuru de förneka det, emedan de veta, att de hvita och kustfolken afsky kannibalism. Alla stammar i dessa trakter hafva varit människoätare, men sedan 20 á 30 år tillbaka hafva slafvarne, som brukade lämna materielet till deras kannibaliska måltider, blifvit allt för dyrbara att tjäna som födoämne. Då handeln med palmolja började, togos landets alla öfverflödiga arbetskrafter i anspråk för tillverkningen af denna värdefulla handelsvara, och med den praktiska blick, som är negern medfödd, insåg han genast, att slafven såsom tillverkare af palmolja skulle blifva honom till ojämförligt större nytta än som slaktdjur. Priset på en slaf hade mångdubblats, och egennyttan förbjöd hans herre att för några måltiders skull göra sig af med sin värdefullaste egendom.

Kannibalismen har upphört så godt som af sig själf, och det är palmoljehandeln som har förtjänsten däraf. Af den nu uppväxande generationen i Ngolo är det troligen icke en på hundra som någonsin smakat människokött. Detta dyrbara födoämne förekommer numera endast vid större ekalé- (eller juju-) fester, i hvilka endast byns förnämsta och rikaste män deltaga.

I början af året (1891) hade Kalla*) varit i Ikoj (andra byn åt öster från Itoki na Ngolo), hvarest just då pågick en stor ekaléfest med anledning däraf, att en af byns äldsta upptogs i en af de högre graderna. I likhet med de flesta af våra europeiska ordnar har ekalén flera grader, och intagandet i en af dessa medför alltid en viss utgift, som för de högre graderna är så ansenlig, att endast de rikaste kunna gå i land därmed. En medlem af en hög grad har också alltid stort anseende i byn. Ehuru af för låg grad för att få deltaga i själfva festen, fick Kalla dock såsom varande medlem af orden tillträde till ekaléhuset, hvarest förberedelserna till festen pågingo. I en stor järngryta, som ännu ej var satt på elden, fick han se ett ben och en arm af en ung människa, och det upplystes, att de tillhört en på morgonen dödad ung slaf, som köpts från Batanga.»

Sålunda voro vi i det hela midt ibland kannibalerna, och de få medförda bärarne, på hvilka jag dessutom ej det minsta kunnat lita, om något allvarligare inträffat, voro ej ens beväpnade med ett gevär.

Sedan hemfärden sålunda blifvit besluten, återstod att gifva höfdingen en lämplig gåfva, och med två famnar tyg och ett par buntar tobak var skulden för bostaden uppgjord. Sonen erhöll dessutom en famn tyg för sin del, och belåten såväl för denna gåfva som för löftet att få medfölja ett stycke på vägen och bära den mycket beundrade studsaren gick han före tåget — dock icke längre, än jag hade honom i mitt omedelbara grannskap! — då vi bröto upp från byn.

Först togs en annan väg än den vi kommit.

Som nämndt låg platsen högt, och redan strax nedanför staden stupade marken brant, bildande en mycket besvärlig backe, där vi så godt som hela tiden steg för steg fingo klättra ned på trädrötter, då det häftiga regn, som nu en tid synnerligast

*) Samma tolk som jag medförde; han var från Bimbia.

om nätterna fallit, dels bortsköljt marken, dels gjort den slipprig och svår att vid en så stupande sluttning passera. Så voro vi vid botten, där en bäck med kallt friskt vatten strömmade fram. Här mötte oss bekanta från Bibundi i form af några svarta svalor (Psalidoprocne fuliginosa), sådana som där plägade stryka fram öfver faktorigården och det höga elefantgräset. Flera små bäckar mötte nu vår väg, och åsarnes sidor visade en växtlighet af spridda högre träd och palmer mellan buskar och lägre stammar; vegetationen var sålunda glesare än i buschskogen.

Vid åttatiden passerade vi Itokis systerby Betikka, som var af samma bedröfliga utseende. Fåren bräkte, barnen skreko och en hop med folk följde oss i hälarne, då vi i en lång rad drogo genom byn.

Här tog den unge Itoki-höfdingen afsked under många vänskapsbetygelser. Efter en timma passerade vi Ikotti, där bref och saker från Linnell mötte, och voro så åter på vår gamla marschruta.

Vid Vevoka, där folket förut mött oss så frimodigt, sprungo de nu hals öfver hufvud in i skogen. Flera grupper med mötande kvinnor kastade bördorna ifrån sig och försvunno på skilda håll. Undrande, hvad detta hade att betyda, fick jag af tolken veta, att den för tillfället i têten gående bäraren skrämde dem med, att den hvite sköt alla han såg, på hvilket dåliga skämt jag snart gjorde slut. I Vevoka var allt sig likt; den feta damen med de tjocka mässingsringarne om benen, som det tycktes byns stolthet, gick fortfarande omkring för att väcka beundran. Hon var också värd att kallas en negerskönhet. Ansiktsdragen voro regelbundna, med rätt mycket af europeisk anstrykning, hyn var vackert ljusbrun, tänderna glänsande hvita, och de stora svarta ögonen präktiga.

På aftonen infann sig en del barn med några snäckor, det enda de samlat.

Till följd af det hällande regn, som hela natten föll, hvilket jag, tänkande på den breda floden, som följande dag skulle passeras, med föga nöje lyssnat till, voro vägarne på långa sträckor som gyttjekanaler, i hvilka vi vadade fram. Skorna hade redan på dessa dagar blifvit så illa åtgångna, att de aldrig mer kunde botas. Framtill voro de helt och hållet öppna, så att

Etnografiska föremal från Kamerun.

fötterna stucko fram, af ofvanlädret fanns endast några slamsor kvar, hvaremot fodret eget nog bättre hållit stånd, så att de nu sågo ut som ett par tygkänger. Det enda som var helt var klackarne med sina bastanta järn.

Redan vid tiotiden voro vi i Meta, där höfdingen från Matamani väntat för att få hälsa; han var på väg inåt landet. Så voro vi vid Ndianfloden eller stora Mana, såsom den här vid sitt öfre lopp kallas.

Såsom vi anade hade den svällt betydligt; brusande hvirflade vattenmassorna fram och störtade skummande öfver sin steniga bädd. På axeln af en kruneger bar det ut i den våldsamma strömmen; stödd på en staf och på en bredvid gående bärare skrider han steg för steg ut i den rasande forsen. För hvarje gång foten åter sättes ned pröfvas länge och noga, om den står på fullt stadig grund, innan den andra röres från sin plats. Nu äro de ute på de djupare ställena, och vattnet spolar upp för deras bröst; men allt går väl, och snart är hela karavanen lyckligen öfver. Därmed var det svåra vadstället passeradt, och vi fortsätta vandringen genom skogarne. Vid en öppning bland träden föll blicken på en gamhafsörn, som hvilande tagit plats på en kal gren, och för en kula ur studsaren tumlade han från sin upphöjda ställning ned bland träd och grenar. Nu blef det ett rusande in i buschen för att hämta den fällda fågeln; huggknifvarne hvina och ljudliga rop förkunna slutligen, att djuret var funnet. Under tiden kom maken sväfvande öfver. Tyvärr hade jag fina hagel i bössan, treor, men kastade dock ett skott efter fågeln, då afståndet ej var stort; och efter åtskilliga svängar och kastningar störtar äfven denna under buller och knakande af afbrutna grenar stendöd ned bland träd och buskager.

Vid tvåtiden hade vi uppnått Matamani. Då regnet omöjliggjorde exkursion de timmar, som ännu voro kvar af dagen, tog jag paraplyn och gjorde en rond för att söka erhålla några etnografiska föremål, hvaraf en del skålar, skedar, tallrikar, jujuskramlor och dylikt erhölls. Äfven utlofvades ett par större trummor, som skulle medföras till faktoriet, hvarvid de, för att löftet skulle vara fullt bindande, mottogo en skrifven papperslapp, »book», då palaver väntade dem, om löftet ej infriades.

Så grydde morgonen af den sista marschdagen i all glans,

och en strålande sol följde oss under vår vandring i den vattendrypande skogen.

Men regntiden syntes nu på allvar hafva inträdt, och redan vid elfvatiden öppnades på nytt himmelens slussar. Vattnet genomträngde regnrock och öfriga kläder, paraplyn var en enda trasa, gång på gång sönderrifven af mötande grenar, och kastades som obrukbar in i buschen; och så började en ilande språngmarsch, då febern redan sjöd i ådrorna. Åtföljd af endast två bärare nådde jag under isande störtregn faktoriet just i tid till den färdiga middagen.

Så var den intressanta färden inåt Ngolo-landet afslutad. Då insektlifvet denna tid, vid regnperiodens början, var i slummer, hade visserligen inga massor af insekter inhöstats, men dock flera förut okända påträffats, liksom äfven obekanta former af andra grupper såsom mollusker och myriopoder. Ja till och med af vertebrater hade okända arter upptäckts nämligen ett däggdjur och en fågel. Utom Valdau, som samma år under en marsch där passerat, hade ingen hvit besökt målet för resan. Något slättland hade ej anträffats, men den fria terräng, som vid flera ställen visade sig, hade ej blott gifvit sinnet omväxling utan äfven varit platsen för säregna och värdefulla fynd; och ständigt komma därför dessa minnen att lefvande stå för mina ögon.

Sista tiden i Ndian.

Till följd af regnet, som nästan dagligen började falla i strömmar, kunde snart ej mycket arbete utföras i det fria, och några längre exkursioner i den vattendrypande täta skogen voro ej att tänka på. De stunder, som kunde tillbringas ute, höll jag mig därför mest i närheten af faktoriet, där för öfrigt de bästa fångstplatserna funnos, dels nere vid floden, där som nämndt de stora fjärilarne ofta flögo omkring, dels äfven i buschen, hvilken dock gaf mycket sämre resultat, ehuru den då och då i alla händelser måste undersökas. Skalbaggar voro mycket sparsamma, och af större former anträffades hufvudsakligen cerambycider. Små trägnagare flögo kring lampan om kvällarne, där de fastnade på oljehuset, eller åto sig in i bjälkarne af faktoriet. Sandflugorna voro stundom rätt plågsamma, men muskiterna däremot dess bättre nästan försvunna.

En afton, då regnet afstannat, styrde jag stegen inåt buschskogen följande den smala vägen; men knappast ett djur sågs till, ej ett kvitter hördes, allt var tyst och förstämdt. Djuren tycktes ej trifvas i dessa fuktiga, ogenomträngliga snår. Från floden såg allt så imponerande vackert ut genom det böljande

ofta ända ned till ytan sig sträckande bladverket. Men innanför detta glänsande skal var det ofta, synnerligast denna tid, dödt och ödsligt. Redan hade jag uppgifvit förhoppningen att finna något, och vände åter mot faktoriet, då en fågel, i hastigheten påminnande om en orrhöna, under vinglande flykt kastade sig fram ej högt öfver vägen. I nästa ögonblick var den försvunnen bland träden, men böjande mig ned lyckades jag vid en rörelse af grenarne se, hvar den slog ned. Utan att våga lämna denna punkt ur sikte, inträngde jag bland den här rätt glesa underskogen. Steg för steg, varsamt undvikande allt buller af grenar och kvistar, hade jag närmat mig den inom skotthåll, hela tiden fixerande platsen i trädet, då en ny rörelse bland löfven, där ögonen voro riktade, visade, att jag var på rätt väg. Ehuru marken här inne var tämligen fri från undervegetation, och just den gren, där skottet tagit, återfanns, sökte jag nästan nervöst flera minuter efter den tydligt nedfallande fågeln, gick tillbaks till den plats, hvarifrån jag skjutit, för att förvissa mig om att ej ha tagit fel och stannat vid något annat, i skottlinjen varande träd, var så åter vid den sönderskjutna grenen, då ögat på en gång faller på den bland de multnande, mörkt gulbruna bladen, utan någon betäckning framför mig liggande fågeln. Det var den sällsynta, endast från det zool. Västafrika kända Himantornis hæmatopus, en till rallfåglarne hörande vadare, af närmare en half meters längd. Den var ofvan rostbrun med hvitgula fjäderkanter, undersidan något mörkare, hufvudets sidor och strupen voro hvita, det rätt långa näbbet mörkt, fötterna röda och ögonen klart gulröda. Det var det enda exemplar, jag skulle erhålla af denna sällsynta fågel, om hvars lefnadsvanor föga är bekant. Dess föda utgöres, som jag fann, af tusenfotingar, gräshoppor, fjärilpuppor och snäckor, hvaraf det fällda exemplarets magsäck, hvilken äfven innehöll grus för underlättande af födans mekaniska sönderdelning, var fylld. Äfven vid Ekundu, i därvarande täta buschskog, tror jag mig hafva sett denna stora rall, ehuru så hastigt, att den ej med säkerhet kunde identifieras.

Ett annat fynd från dessa täta skogar strax vid Ndians faktori var upptäckten af den förut okända honan af praktväfvaren Malimbus Racheliæ, hvars vackra bild här återgifvits. Liflig och drillande klängde hon omkring på det under byggnad

varande alnslånga, retortformiga boet, som nedhängde från en mellan tvänne träd omkring 25 fot öfver marken löpande lian. Hanen till denna praktväfvare upptäcktes af Du Chaillu vid Muni-floden i norra Kongo och beskrefs 1857. Med undantag af denna art utmärka sig alla praktväfvare af en glänsande svart och röd dräkt, hvaremot ifrågavarande art dessutom prydes af en vacker höggul teckning, som hos hanen äfven sträcker sig öfver hjässan, halsens sidor och nacken.

Ett af de lägre djur, jag särskildt önskade erhålla, var den beryktade s. k. guineamasken (Filaria medinensis). Det är en trådmask, nematod, af ända till 80 cms längd men endast 0,5—1,7 mms tjocklek, som lefver parasitiskt i bindväfven under människans hud, förorsakande svåra, slutligen uppbristande bulnader, en sjukdom känd under namnet dracontiasis. Det är honan, som förorsakar detta onda. Den förekommer i gamla världens tropiska länder, men är särskildt allmän vid Guldkusten; och då vid faktorierna ofta män från denna trakt, Accra, voro i tjänst som snickare och tunnbindare, hade jag ständigt min uppmärksamhet på dessa.

Ungarne af denna mask lefva i vattnet, borra sig in i små där kringsimmande hinnkräftor (cyclopider) och komma med dessa troligen genom dricksvattnet in i människan. Här lefva de först i tarmarne, och intränga efter ett halft à ett år därifrån i underhudens bindväf vid skilda delar af kroppen. Guineamasken, känd bland annat från Röda hafvet, var redan bekant för de gamle, och de ormar, af hvilka Israels barn hemsöktes i öknen, anses hafva varit guineamaskar.

En dag infann sig tunnbindaren, en Accra-man, klagande öfver värk i fotleden, hvarför han ej kunde arbeta. Hela yttre sidan af foten, under fotknölen, just där dessa maskar oftast pläga sätta sig, var i hög grad svullen, och var rann ur flera hål. Här var utan tvifvel, hvad jag så länge sökt. Emellertid var saken ej så lätt att undersöka, då minsta beröring förorsakade patienten stor smärta.

En lindrig pressning visade ett stycke af en gulhvit, smal trådmask, och nu var saken klar. Ett par negrer höllo den sjuke, som vid hvarje försök att utkrama djuret ryckte och skrek, till dess vid pressning ena ändan af masken visade sig.

Hastigt virades densamma kring en pänna, hvarpå djuret varsamt upprullades kring den. Men slutligen blefvo den sjukes plågor för stora, och vid ett ryck afslets masken, innan den i sin helhet utkommit. I forskningens intresse hade kanske pressningarne kring de öppna såren nog varit något hårdhändta, detta för att utfå hela djuret, och negerns rop hördes vida omkring. Men han befriades dock från det onda, och sedan de återstående bitarne följande dag med det utkommande varet aflägsnats, och såren behandlats med sublimat, var det onda rätt snart öfver.

Som förut nämndt, låg Ndians faktori på krönet af en mot floden vettande höjd med utsikt nedåt floden. Denna höjds främre sidor voro, såsom ofta vid nybyggen, belamrade med fällda träd, högar af torra grenar och buskar, hvilka hopats vid afröjning af den fria, kring faktoriet varande förhuggningen. Öfver denna öppna plats flögo om aftnarne ofta flygande hundar på sin väg att uppsöka lämpliga fruktträd, och flera sådana djur hade redan fällts.

Så uppenbarade sig en afton ett exemplar af alldeles ovanlig storlek. Som en stor uggla sväfvade den, just då solen sjönk ned, fram från en öppning mellan några kronor, gled under jämna vingslag tyst som en skugga fram öfver förhuggningen för att strax försvinna på andra sidan i skogen, där den säkerligen uppspårat några läckra trädfrukter, förmodligen fikon, som de med förtjusning förtära. På detta sätt kom den kväll efter kväll och så punktligt, att vi plägade roa oss med att på verandan med klockan i hand under ett »nu kommer den», angifva rent af det ögonblick den stora »ugglan» sväfvade fram genom skogsöppningen.

Men det präktiga djuret måste införlifvas med samlingarne. Försedd med ett par patroner fattade jag därför en kväll post vid sidan af öppningen, men då klockan ännu felades något litet i den vanliga tiden, ställdes bössan vid ett träd, under det jag granskade något i skogskanten, hvilket ådragit sig min uppmärksamhet.

Just nu visade sig emellertid djuret och var, innan jag hunnit fram till bössan, redan ur skotthåll. Följande kväll passade jag bättre på och stod, då de första skuggorna utbredde sig öfver skogen, med bössan i hand vid öppningen; och efter några

vinglande rörelser faller vid skottet den flygande hunden tungt ned bland sluttningens hopade bråte.

Flera mindre flygande hundar (Cynonycteris collaris), mörkbruna, svartgrå eller gulaktigt bruna, men hvilkas nos saknade de stora hudveck, som gåfvo den andra arten (Epomophorus monstrosus), som ofta antydt en af dessa trakters mest karaktäristiska varelser, dess högst egendomliga, eller såsom det latinska namnet angifver, »vidunderliga» utseende, skötos vid månskenet, som äfven denna tid någon gång kunde frambryta, strax utanför faktoriet, där de flögo från och till där stående fikonträd. Emellertid var det ej alltid lätt att få skott på dem.

Hastigt kommo de helt obemärkt farande under snabb, vinglande flykt, fladdrade några ögonblick i sicksack omkring trädkronan och hängde sig därpå fast vid någon gren. Det var dessa ögonblick, då de orienterande fladdrade kring kronan, aftecknande sig mot den ljusa himlen, de måste fällas, ty väl inkomna bland löfverket försvunno de med ens ur sikte.

Och så några ord om lifvet vid Ndian. Den bästa ordning rådde i Linnells faktori, rummet var enkelt men pyntadt, maten ren och väl lagad, detta senare helt och hållet föreståndarens personliga förtjänst, då han allt ifrån den ofta dystra tiden på bärget, efter utkomsten till Kamerun, i den ädla kokkonsten förvärfvat sig ej ringa öfning, speciellt afpassad efter därvarande förhållanden och tillgångar.

Strax då vi kommit upp, drucko vi på verandan vårt kaffe eller té med bakadt bröd, en under därvarande förhållanden ingalunda vanlig föda, enär bakningen utan ugn var en både besvärlig och svår procedur. Jäsningen med det i handeln varande »baking-powder» ville aldrig riktigt lyckas, och brödet blef därför ofta hårdt och klimpigt.

Ett utmärkt jäsningsämne var palmvin, som äfven gaf brödet en god syrlig smak. Men detta kunde ej alla dagar erhållas, utan var det tvärt om rätt sällan infödingarne bragte sådant. Linnell löste emellertid denna fråga på ett lyckadt sätt. Genom att lägga mogna, i bitar skurna plantaner, som vi ständigt hade riklig tillgång på, någon dag i vatten, till dess att de ordentligt jäste, och sedan sila ifrån bitarne, erhölls en syrlig vattensaft med alldeles samma jäsande egenskaper som palmvinet. Af

denna och mjöl samt salt knådades därpå en deg, som lagd i en bleckform, hvilken ställdes i en större, med lock försedd och som ugn tjänande järngryta bildade ett utmärkt bröd, som vid bakningen ofta jäste högt öfver formens kanter.

Middagens nästan stående rätt utgjordes af i palmolja stekta höns med mycket brännande peppar samt kokt ris, stundom äfven palmoilchop, äfven denna svidande af peppar, hvilka rätter i längden vida föredrogos framför de enformiga konserverna. Om kvällarna kom vanligen höns i olja eller något konserveradt kött på bordet samt frukt- eller ärtmjölsoppa, hvarpå vi vid en rykande kopp té tände våra pipor.

Sedan det tystnat vid faktoriet, började bästa tiden för anteckningar och konservering, här ännu mer gynnad genom nästan fullständig frånvaro af muskiter, hvilka på somliga ställen, såsom vid Ekundu, omöjliggjorde sådan sen sysselsättning.

Ännu ett par veckor, till mot slutet af juni, fortsattes undersökningarne vid Ndian. Men allt oftare strömmade regnet genom luften, allt sällsyntare blefvo de stunder, då solen bröt fram ur den grå molnväggen. Från början var min afsikt att blifva vid Ndian öfver regntiden, men då en dag bud kom, att Linnell skulle lämna faktoriet för en resa till Fernando Po, beslöt äfven jag att lämna Ndian för att gifva mig upp till Bonge, där, efter hvad det vid julbesöket tycktes visa sig, de bästa skördarne voro att förvänta. Landet var där öppnare, djurlifvet föreföll rikare och skogen lättare att undersöka.

Från Ndian.

Dagen för afresan den 26 juni var inne. Nedför den branta sluttningen bars den ena lådan efter den andra och instufvades i den vid stranden liggande, på midten med ett hvälfdt tak försedda kanoten, samma, som fört oss upp till Ndian; och sedan vi tagit afsked af den nyss ankomne faktoriföreståndaren, som förut varit i Kitta, och sista tiden i Bibundi stärkt

krafterna efter sin farliga blodfeber, som dock snart skulle föra honom i grafven, styrde vi med god fart under negrernas välkända sång ned mot hafvet. Det var en kulen men ej regnig dag. En hvit dimma låg utbredd öfver vattnet, på hvilket vi raskt gledo fram. Djurlifvet var ytterst fattigt, och knappt ett ljud, om ej skriket af några öfverfarande papegojor, afbröt naturens tystnad. Så småningom hade vi nått flodens nedre lopp och inkommo i den nu mer än vanligt ödsliga mangroveskogen. Dimman utbredde sig åter öfver vattnet, och först då vi nådde bankarne, blef utsikten friare. Under det vi sålunda foro fram, upptäckte Linnells goda öga trots den tjocka luften, att en på afstånd ej långt från mangroveskogens ena sida frampaddlad kanot tillhörde kalabarerna, hvilka voro förbjudna att intränga öfver gränsen och här idka handel. Från ett bredvid liggande mausergevär lät han en kula löpa fram utmed vattnet och ned ej så långt ifrån kanoten. Men nu blef det fart i denna, och som ett skott styrde den in i närmaste creek och försvann inåt sumpskogen.

Nedåt bankarne började djurlifvet blifva något lifligare. Ett par umbrettastorkar spatserade makligt omkring mellan några skygga, hvita hägrar (Ardea alba). Redan på afstånd sträckande sina långa halsar vredo de senare lyssnande hufvudet hit och dit och begåfvo sig därpå under ett kraxande ljud med afmätta vingslag bort öfver den i dimman förtonande vattenspegeln. Umbrettastorkarne däremot stannade lugnt kvar, steg för steg promenerade de makligt af och an, höggo en slamfisk här, en annan där, stannade för att likgiltigt betrakta kanoten och återtogo därpå mekaniskt sin förra vandring. På en annan bank höllo små vackra tärnor (Sterna minuta) till, som med lätt och elastisk flykt foro fram och åter eller liksom sällskapspapegojor par vid par sutto på den blottade gyttjan. Men det allt mer sjunkande tidvattnet gjorde slut på jakten, och för att med detta möjligast länge kunna fortsätta ned mot kusten, styrde vi åter i väg för att dock snart mötas af den hämmande flodvågen från hafvet. Härmed var den snabbare färden slut; aln för aln fingo roddarne nu arbeta sig fram mot det kraftiga tidvattnet, till dess vi slutligen nådde mynningen af Ekundu creek och där medföljde det inträngande vattnet. Här och hvar bland mangroveträden syntes bestånd af

Grupp af skrufpalmer i mangroveskogen samt infödingar.

skrufpalmer, Pandanus, som äfven tillhöra dessa sumpmarker, ehuru de vanligen endast bilda grupper bland mangroveträden. Vid mynningens bankar rådde som vanligt ett rörligt fågellif. Pelikaner stodo som soldater uppradade borta vid mangroveskogen, men gäckade som förut våra försök att fälla dem. Här skulle vi åter möta representanter för vår svenska fauna, nämligen spofsnäppor (Tringa subarquata), af hvilka flera fälldes. Denna lilla inom norra polarområdet häckande snäppa drager sig om vintern söder ut till Afrika, Indien och Australien, stundom äfven utmed de östliga delarne af Nordamerika ned till Västindien. Hos oss är den, som bekant, om hösten rätt allmän t. ex. vid Ölands södra udde i flockar tillsammans med kärrsnäppor (Tringa alpina) och andra. På gyttjebankarne i Massake hade i januari flockar af skärfläckor (Recurvirostra avocetta), denna hos oss tyvärr kanske nu utrotade vackra, egendomliga vadare, anträffats, alla ungfåglar, och nu flögo flera småspofvar (Numenius phæopus) fram öfver dessa bankar.

Äfven småsnäppor (Tringa minuta) förekomma under flyttningen här nedåt ända till Kap, hvaremot kärrsnäppan (Tringa alpina) och mosnäppan (Tringa Temmincki) stanna i nordöstra Afrika, Kordofan, Nubien o. s. v. utan att besöka världsdelens västra delar. Vår lilla rätt sällsynta myrsnäppa (Tringa platyrhyncha), som äfven bebor Asien och Australien, flyttar däremot ej nedåt Afrika. Vi voro nu inne i det välkända Ekundu creek och landade inom kort vid faktoriets brygga.

Efter omkring en veckas vistelse vid denna plats, där nu föga kunde uträttas, gick färden den 1 juli i kanot till Bonge uppför floden Meme. Till skydd mot det i strömmar från skyn nedstörtande regnet hade kanoten försetts med ett litet hvälfdt tak, hvarunder jag instufvat mig med filtar och öfrig utrustning för färden. Sju negrer skötte paddlarne, under det att Prisse och Anolly krupit ihop med hvar sin säck öfver hufvudet. Den förre hade dock så småningom tytt sig allt närmare taket och var slutligen under detta, och ehuru utrymmet var trångt, hade jag ej hjärta att köra ut honom i det kalla regnet. För att passa tidvattnet skedde afresan från Ekundu strax vid middagen, och i skymningen voro vi i Matuttu, en plats i ödsligaste sumpmarken, den sista, dit den lilla ångslupen kunde gå upp. Ett

litet skjul med kärnsäckar var den enda tillflyktsorten, och här fingo vi »hvila ut» på det hårda underlaget. Under natten vältrade regnet i strömmar från himlen och vattnet steg hastigt, öfversvämmande hela platsen ända upp till husets tröskel. Så snart det dagats, voro vi åter i kanoten, som under 2 ½ timmar med yttersta ansträngning, aln för aln, drefs fram mot strömmen. Det är vid sådana färder, man beundrar negrernas uthållighet och härdighet mot regn och köld. Vattnet piskade öfver deras nakna kroppar, som slutligen antogo en nästan askgrå färgton; morgonluften var rå och kall, och hela naturen omkring oss gaf i sitt öfversvämmade tillstånd en bild af vild ödslighet. Men ändock ljödo deras sånger lika ihärdigt, kraftigt sänktes paddlarne i de hastigt förbiilande vattenmassorna, och musklerna spändes till ständigt nya ansträngningar. Nu voro vi framme vid en krökning af floden, dit vi kommit i lä för ena stranden — och krafterna sattes åter på stålprof. Knappt styr den tungt lastade kanoten ut i den fria strömmen, förr än den fattas af de hvirflande vattenmassorna och som ett spån snurrar rundt omkring och därpå tillbaka nedåt floden. Åter styra vi i lä för stranden och med sporrade krafter ut öfver strömmen för att dock på samma sätt kastas tillbaka. Efter ytterligare ett försök afstodo vi från planen att under dessa förhållanden komma vidare, då desamma voro allt för riskabla. En ur vattnet uppskjutande stam eller tjockare gren, mot hvilken kanoten under sin ostyrbara, kringsvängande färd nedför strömmen stötte emot, skulle kommit densamma med hela dess dyrbara innehåll att kantra eller till och med kunnat krossa den ej allt för hållbara farkosten.

Böjande oss för den tvingande nödvändigheten återstod ej annat än att återvända till Matuttu, dit vi framkommo på — 2 ½ minuter, d. v. s. sextio gånger fortare än färden gått uppför.

Nu voro vi dömda att förnöta en hel dag på denna ödsliga plats, en tid, som dock förkortades genom grundligt studium af den vid Ekundu mottagna rikliga posten.

Följande morgon gryr. En blick ut genom den öppna glugg, som bildade dörren, visade, att vi äfven i dag skulle få hårdt nog att taga oss fram, om än möjligheten syntes något större. Sedan kanoten blifvit länsad, och en del tyngre lådor, som jag

beslöt att kvarlämna i Matuttu för att upptagas till Bonge vid lämpligare tillfälle, burits in i kärnhuset, voro vi åter på väg. Fot för fot, aln för aln gick det i den ofta rasande strömmen, och mången gång syntes kanoten stå alldeles stilla. Några ögonblicks hvila med paddlingen förde den stundom längre tillbaka, än den kommit fram på en lång stund, och framåt middagen voro roddarne förklarligt nog uttröttade. Vid ett träd gjordes därför kanoten fast, hvarpå vi i det för ögonblicket uppklarnande vädret intogo vår måltid, för min del bestående af ett stycke i olja kokt getkött och några tjocka ananasskifvor, hvilkas färska, skarpa saft dock snart kom mungiporna att svida som efter sockerbetor. Då middagen afslutats, visade sig en från Bonge kommande kanot med bref att i denna fortsätta resan upp till faktoriet, då ingen visste, när den stora kanoten kunde taga sig fram.

En buschneger hade dagen förut sett våra fåfänga försök att taga oss fram i den starka motströmmen och därom underrättat de hvita vid faktoriet. Då någon oljerock eller annat mot regnet ej fanns, tvekade jag att betjäna mig af den lilla farkosten, synnerligast vid tanke på febern, som säkerligen ej skulle låta vänta på sig efter en sådan färd i genomvåta kläder.

Då roddarne emellertid försäkrade, att vi skulle framkomma innan kvällen, beslöt jag mig för resan, svepte en dubbelviken filt omkring mig, och så bar det af med fart genom de skummande vattenhvirflarne. Aldrig skall jag glömma denna färd. Kanoten var knappt en aln bred och omkring åtta alnar lång; och vid hvarje paddeltag gick vattnet upp till ena eller andra kanten. Efter några timmars färd började regnet gå igenom filtarne, hvarför jag gärna efterkom de tre paddlarnes begäran att få ro in till en farm och äta. Vattnet hade nu stigit, så att hela farmen stod under ytan, och vi rodde mellan plantanstånden ända fram till huset.

Här uppgjordes en stor eld, alla kläder torkades, mat kokades, hvarpå resan skulle fortsättas. Inom kort insågo vi dock omöjligheten af att taga oss fram i den rasande strömmen, som för hvarje stund tycktes blifva allt starkare. Det återstod sålunda ej annat än att återvända och öfvernatta i den smutsiga kojan, som visade sig vara förvandlad till ett formligt råttnäste, då alla

från marken genom det stigande vattnet fördrifna råttor där syntes hafva sökt en fristad. Den tidning, jag vid insomnandet hade i hand, var på morgonen söndergnagen och visade äfven andra märken af råttornas framfart.

Tidigt nästa morgon fortsattes resan i den stora, under natten framkomna kanoten, då det ständigt nedstörtande regnet snart genomblötte min filt. Emellertid sändes med den lilla kanoten bref och förklaring om saken samt anhållan om mat, då förrådet var slut. På middagen visar sig kanoten åter medförande en god regnrock och begärda proviant. Glad steg jag då åter i det lilla tråget och var mot skymningen ändtligen framme och lyckönskades af landsmännen att vara öfver svårigheterna. Två kanoter, sade man, som samma eftermiddag sändts ned för floden med ebenholz, hade törnat emot och sjunkit med hela sin last. Floden var nu omkring 18 fot högre än under torrtiden.

Ehuru alla visade det största tillmötesgående, och vistelsen här väl skulle blifvit så angenäm, som omständigheterna medgåfvo, beslöt jag mig dock snart att hällre i Bibundi, omgifven af stärkande hafsluft, tillbringa den redan i all sin dysterhet pågående regntiden.

Då en kanot därför ej många dagar senare afgick till Ekundu, instufvade jag mig med en del af packningen. Färden som upp tagit 3 ½ dagar tog tillbaka endast — 4 ½ timmar. Det gick med susande fart nedför den hvirflande floden; en af negrerna stod i fören för att observera ur vattnet uppskjutande grenar och dylikt, mot hvilka kanoten eljest lätt kunnat stjälpa.

Vid framkomsten till Ekundu var ej firmans lilla ångslup, såsom vi beräknat, där, då maskinisten insjuknat i blodfeber. Huru länge denna skulle vara, kunde ju ej afgöras, kanske någon månad; och då det ej var möjligt att i Ekundu invänta ångslupen, beslöt jag mig för att medfölja en roddbåt, som samma afton med ebenholz skulle fara öfver hafvet till Bibundi.

Sedan en presenning bredts öfver en ställning i fören till skydd mot regnet afreste vi kl. 4 e. m.

Efter fyra timmar skulle vi, efter roddarnes utsago, vara vid Memes mynning och där i ett fiskläger invänta lämpligt tidvatten. Tyvärr hade dock afresan skett för sent, så att vi, i stället för att hafva medvatten ända ut, på halfva vägen möttes

af »floden». Nu började ett hårdt arbete i det starka motvattnet. Framåt midnatt väcktes jag af några häftiga ryckningar och reser mig för att se, hvad som var på färde; vi voro nära den breda mynningen, och vågor från hafvet slogo med våldsamhet mot den djupt lastade båten. En skarp vind med regn och dimma slog i ansiktet och förmörkade ännu mera den redan förut tillräckligt dystra natten. Bakom oss sågos konturerna af den strand, vi lämnat, framför endast de hvitkammade, höga vågorna. Ju längre ut vi kommo, desto skarpare kändes blåsten, desto häftigare kastades båten af och an.

Plötsligen stå vi på grund, och alla försök att få båten loss voro förgäfves, hvarför intet annat återstod än att vänta, till dess vattnet höjt sig mera. Här visade sig nu åter ett prof på negrernas härdighet mot regn och köld. Alldeles nakna, endast iklädda sitt höftkläde, lade de sig på träklabbarne, under det regnet strömmade öfver dem, somnande som i en bädd. Fram på morgonen fortsattes resan, och omsider framkommo vi till ett fiskläger, Beticka ba Malalle, där jag blef ilandburen för att få några timmars sömn, då på hafvet just ej varit någon hvila.

Här härskade en kväfvande rök. Sedan elden blifvit släckt och röken delvis aflägsnats, gick jag på en stege upp mot takåsen, där ett spjälverk fanns att ligga på. Denna trakt var nämligen så besvärad af muskiter, att infödingarne endast på detta sätt vissa tider kunde freda sig för dem under sömnen. Den mängd rök, som här fortfarande var samlad, förtog emellertid all tanke på sömn, hvarför jag i stället låg och betraktade den grupp af infödingar, som satt lägrad kring glöden. Deras kroppar glänste af insmordt fett; kvinnornas hårklädsel var mycket egendomlig, bestående af en massa valkar, flätor och tofsar i skiftande mönster. Efter några timmars hvila stego vi åter om bord; dock gick hafvet fortfarande högt, så att båten framåt middagen åter måste söka land.

Slutligen voro vi efter något mer än ett dygns färd i Bibundi, där just en färdig måltid snart kom mig att glömma resans strapatser.

Regntiden.

Så var jag åter i Bibundi, bortsedt från det korta besöket vid Kamerunstäderna, Dualla, första utgångspunkten för de zoologiska undersökningarne. Mer än ett halft år hade förflutit sedan ankomsten dit, i midten af december. Äfven om platsen i och för sig själf var sig lik, gåfvo dock nu de talrika vattensamlingar och flödande rännilar, som på många ställen nästan förvandlat marken till kärr, det hela en främmande, dyster och kulen prägel. Det närliggande väldiga bärget var försvunnet för blicken, inhöljdt i gråblå moln, ur hvilka eviga vattenmassor nedstörtade öfver den omkransande skogen, hvars böljande löfhaf skymtade fram genom den då och då något uppklarnande luften. Att arbetet vid faktoriet denna tid till stor del låg nere är naturligt, då Bibundi egentligen var en exportplats och allt fraktande på floderna under regntiden var till ytterlighet försvåradt och ofta nog omöjligt. Negrerna höllo därför mest till i kruhuset, kring hvars eldar de pratande, ätande och rökande samlade sig. Skyddade af ett öfver sig som ett paraply buret stort plantan-

Hemvändande kanoter.

blad kommo infödingarne då och då från kringliggande byar för att sälja kautschuk och ebenholz samt koko, under det att köket, utom af dessa senare, vidare provianterades af en i floden nästan dagligen fiskande neger, en af de mycket få infödingar jag påträffade, som man skulle ha kunnat kalla drinkare. Endast rhum kunde förmå honom att bedrifva sitt yrke, och fick han icke detta, blef det häller ingen fångst af.

Det var nöjsamt att åse denna sport, som inbragte den ena präktiga fisken efter den andra. Till utseendet rätt mycket påminnande om stora karpar hade fiskarne ett synnerligen godt kött och skulle utan tvifvel bättre anrättade, än där kunde ske, räknas bland de delikataste af alla fisksorter. Försedd med ett långt, stadigt spö, i spetsen beväpnadt med en lös, i en hullingbärande, smal spets utlöpande doppsko, paddlades negern, stående upprätt i kanoten, af en annan sakta fram öfver ytan. Då en fisk visade sig, ofta stående stilla vid bottnen, sänktes spöet varsamt ned i vattnet och fördes mot fisken; en hastig stöt, och spetsen inträngde i kroppen. Det sårade djuret rusade nu med fart fram i vattnet lösryckande doppskon, i hvilken ett utmed spöet löpande snöre var fästadt, och infångades med håf, sedan den efter en stund blifvit utmattad.

Under hela juli månad var, så vidt jag kunnat erinra mig, ej en enda klar dag, och äfven större delen af augusti var lika tröstlös. Nätter och dagar störtade regnet i strömmar genom luften, och det ständiga smattrandet mot tak och väggar, den ständigt molnhöljda himlen och det enformiga lifvet gjorde sinnet nedtryckt.

Att under sådana förhållanden samlingarne till stor del lågo nere, är naturligt.

Insektvärlden var nästan i dvala, och de former, som här och där sågos, tillhörde de alldagligaste och funnos redan i tillräcklig mängd. Minskades regnet för några timmar, styrde vi stegen ut till farmen, där dock endast gångarne voro möjliga att taga sig fram på, och inom kort måste återfärden anträdas, då regnet ånyo tilltagit och genomdränkt kläderna. Bland elefantgräset satt en del landtmollusker, och sökandet efter dessa öfverläts stundom åt negrerna på egen hand, utan att så mycket därmed kunde uträttas, synnerligast som jag ej ofta ville skicka

ut dem, nakna som de voro, i det kalla regnet. Synnerligen vackra voro de på träd och buskar sittande konformiga Pseudachatina-arterna, som redan förut, sidan 307, varit omnämnda.

Om insektvärlden låg i dvala, var fågelfaunan däremot rikare och egentligen det enda, som jämte molluskfaunan under regn-

Ett par Pseudachatina-arter i naturlig storlek.

tiden gaf något egentligt utbyte. Utom de i farmen och kring faktoriet sig allmänt uppehållande svarta och gulbrokiga väfvarfåglarne (Ploceus nigerrimus och cucullatus), blåglänsande isfåglar (Halcyon senegalensis), små dufvor (Chalcopelia afra och Tympanistria tympanistria), de bland elefantgräset lefvande sporrgökarne (Centropus), långstjärtade änkefåglar (Vidua principalis), på marken vid elefantgräset kringhoppande trastar (Turdus saturatus), vidt

En ny flugsnappare från Kamerun.

Efter akvarell af *Axel Ekblom.*

TULLBERGS TR., STHLM.

ljudande, stora hornskator (Ceratogymna elata), i oljepalmerna sig uppehållande hökfåglar (Polyberoides typicus) o. s. v., väckte de nu allmänt uppträdande små metallglänsande guldgökarne liflig uppmärksamhet. De äro de praktfullaste af alla gökar, och af de fyra afrikanska arterna höllo sig tre tillsammans strax nere vid hafsstranden i ett litet träd, ditlockade af en mängd på bladen lefvande fjärillarver. Allmännast var den ofvan koppargrönt glänsande, under hvite, vid sidorna mörkbandade, med kopparfärgad hvitfläckig stjärt försedde Chrysococcyx cupreus; ungefär lika allmän var den mindre Chr. Klaasi, »lilla guldgöken», med sin hvita, koppargrönt fläckiga stjärt, under det att den praktfullaste af dem alla, den ofvan tillika med hufvud, hals och bröst smaragdgrönt strålande, under skönt ljusgule, blåfotade smaragdguldgöken (Chr. smaragdineus) blott ett par gånger lät se sig. De äro endast omkring 20 cm långa, smärta, med långa vingar och lång stjärt. De två förstnämnda voro på några ställen rätt allmänna, under det att de på andra syntes felas; och under de sex första månaderna kunde ej en enda guldgök påträffas, ehuru de ifrigt eftersöktes. Först nu vid regntiden lyckades det att få se dem, därtill på en gång i stor mängd; och i nämnda af larverna angripna träd kunde på ett par veckor omkring ett tjugutal af dessa praktfåglar fällas.

Liksom de flesta gökar äro äfven de små guldgökarne enstöriga egoister, som ej gärna tåla medtäflare inom sitt jaktområde. Sällan sågos därför mer än en eller ett par samtidigt besöka trädet, och en häftig strid uppstod vanligen, om flera där samtidigt inträffade. Deras flykt är lätt och snabb, och synnerligast då de i flykten förfölja hvarandra, utveckla de sin färdighet att röra sig i luften. Hanens stämma, som han såväl under hvilan som i flykten låter höra, består af fyra tämligen raska, något vemodiga, hvisslande toner, åtföljda af ett slags nedgående drill.

Vid sökandet efter föda röra de sig sakta och försiktigt bland löfverket; ana de fara, blifva de genast stilla, och äro da ej lätta att upptäcka. Först efter en stund förråder kanske en sakta rörelse i grenarne hvar de sitta. Guldgökarne äro parasiter, bygga ej själfva sina bon, utan lägga äggen hos andra fåglar, såsom det synes hos väfvare, ärlor, flugsnappare och andra. En

i augusti fälld hona hade ett stort ägg i äggledaren visande, att hon var i häckning.

De flygande hundarne (Epomophorus monstrosus), dessa väldiga fruktätande flädermöss, hvilka som nämndt gifva en karaktäristisk prägel åt den tropiska västafrikanska natten, voro här allmänna.

Då man efter en lång sjöresa anländt till dessa ekvatoriala trakter, och solen för första gången sänker sig bakom de mäktiga skogarne eller nedsjunker under oceanens yta, då påminner väl intet så mycket som just dessa djurs från fruktträd och palmer kommande vidt ljudande läten, att man nu befinner sig i ett främmande land, långt borta från hemlandets tysta skogar. Icke utan ett visst välbehag lyssnar man till de monotona, förnöjda, kacklande ljuden, som timma efter timma tona från samma palm eller samma träd, och hvilka förläna natten dess sällsamma stämning. Det är i synnerhet under torrtiden, då månen sprider sitt silfver öfver skogarne, man hör dessa allmänna djur.

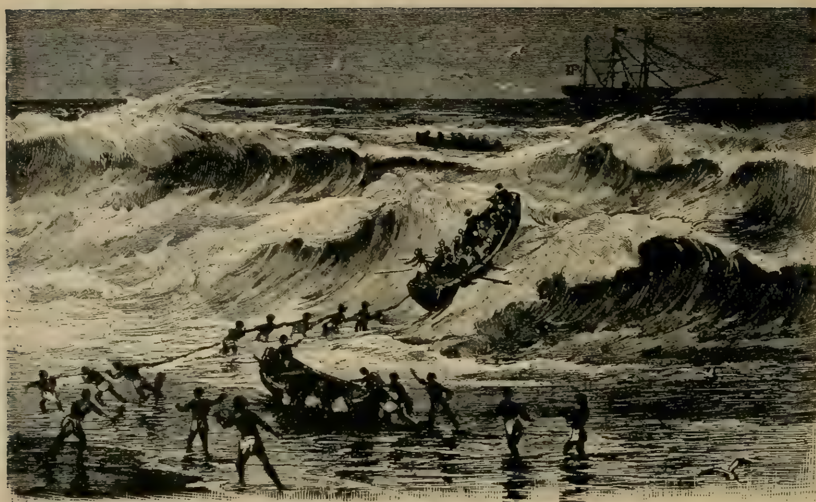
Under regntiden finnas de väl lika mycket, ja kanske ännu talrikare, men de förhålla sig då tystare, hvarför de mindre observeras. Vid ingen af de besökta platserna voro de så talrika som vid Bibundi, och några strax intill faktoriet växande stora fikonträd voro här deras förnämsta samlingsplats och gemensamma förrådsbod, som i obegränsad mängd syntes erbjuda dem föda.

Då solen gått ned, och den korta skymningen inträdt, kommo de som genom ett trollslag i rörelse. Från skilda håll närmade sig i luften mörka gestalter, några af kattugglors storlek, under afmätta vingslag och styrde rakt på målet, en palm eller ett träd, som de regelbundet syntes besöka, så länge desamma hyste några frukter. Stötte flera samtidigt tillhopa i hvarandras närhet, syntes endräkten för några ögonblick störd; det hittills monotont upprepade kacklandet öfvergick plötsligen i ett raskare och ilsknare tempo för att strax därpå återgå till sin förra enformighet, och freden syntes vara sluten.

Ehuru frukterna af de nämnda mellan faktoriet och hafsstranden vid randen af Bekongoles sista böjning före utloppet i hafvet stående fikonträden genom sin råa, kärfva smak i vanliga fall voro för oss onjutbara, kunde dock de riktigt mogna fikonen,

som lågo på marken, förtäras och hade en nästan smörliknande, något fadd, ej söt smak. Från den motsatta strandens skogar kommo de flygande hundarne under regntiden hvarje afton, dock vanligen så sent, att de endast otydligt kunde urskiljas, då de mot den mörka bakgrunden flögo upp till fikonträdens kronor. En afton vid ebb var vattnet så lågt, att jag torrskodd kunde beträda den nedanför varande strandbädden, hvarigenom ett något bredare parti af den ljusa himlen blef synlig som bakgrund, när de stora flädermössen drogo öfver floden. Då skymningen kastade sin täta slöja öfver land och vatten, uppdöko som spöken den ena efter den andra, än med jämna vingslag följande flodens lopp, än framsväfvande mellan skogens kronor. De flesta styrde hän åt de nämnda träden till, under hvilka jag fattat post i den nedanför varande flodbädden.

Utan att skrämmas af de ekande skotten kommo ständigt nya djur till träden, och väl där syntes de föga oroa sig för de skarpa ljuden. Svårigheten vid denna jakt var, att de flesta flädermössen visade sig först, sedan det blifvit så mörkt, att, då bössan kastades till ögat, djuren endast med svårighet kunde skönjas, synnerligast då de vid låg flykt sväfvade fram från skogens dunkla bakgrund. Eljest erbjödo de genom sin jämna flykt de lättaste skott, och inom kort låg ett helt knippe af de fula djuren på stranden färdiga att prepareras.

Bränning vid Guineakusten.
(Efter »Graphic»).

En kamp i bränningarna.

Hittills hade resan aflupit utan allvarsammare äfventyr. Visserligen hade sådana färder som den uppför Memeflodens rasande fors under regntiden, den nattliga resan under blåst och piskande störtskurar i liten båt öfver hafvet nära bränningarne och andra icke varit odeladt angenäma; men någon omedelbar kritisk situation hade just ej förestått.

En båtfärd, som den 29 juli företogs på hafvet, hade däremot äfven för mig lätt kunnat få ett tragiskt slut — den blef i alla händelser en landsmans död.

Under flera veckor hade vi i Bibundi väntat på en svensk skuta, som från Norrland skulle nedkomma med trälast. Ändtligen sågs en morgon till vår glädje en båt i hällande regn styra in från hafvet och däri flera i oljerockar och sydväst klädda sjömän. Det var kaptenen med några matroser från fartyget, som låg för ankar längre ut. Efter utbytta hälsningar slogo vi oss alla ned på verandan, där de berättade om färden från Sverige. Sedan, om jag nu minnes rätt, fyra månader hade

de varit på väg och på länge ej sett land. Enbart förlitande på sina instrument hade denne vanlige skeppare följt rätt kurs och utan att i det ösande regnet kunna se kusten stannat rakt utanför Bibundi och med kompass i båten gifvit sig åt land, där han genom bränningarne styrde rakt in i den smala flodöppningen, som han ej på några få skotthåll under detta väder kunde se. Han var stolt öfver sin bragd, och vi kunde ej annat än lifligt applådera denna berättigade känsla.

Snart var tiden emellertid inne att återvända om bord, hvarvid kaptenen frågade, om någon önskade följa med ut och bese båten, hvilken inbjudan Linnell och jag antogo.

Visserligen hade jag föregående dag legat i lindrig feber, men sammanträffandet med landsmännen hade, såsom jag tyckte, kommit denna att försvinna. Efter att en stund ha besett fartyget började jag dock åter känna feber i ådrorna, och häftiga frosskakningar infunno sig, hvarför kaptenen lät bemanna båten för att ro mig till land.

Emellertid voro matroserna ej vana vid bränningarne, så att de kunde passa på och undvika de höga vågorna. Plötsligen kommer en sådan bakifrån, brusar skummande öfver båten, och nästa ögonblick lågo vi alla begrafna under den väldiga vattenmassan. Huru långt jag var nere i djupet, vet jag ej, blott det, att det behöfdes en lång, kvalfull stund, innan jag ombonad med dubbla kappor kommit upp till ytan. Nu började kampen för räddningen, och snart var jag framme vid den med kölen uppåtvända båten och klängde mig fast vid densamma. Fyra matroser lågo rundt omkring. Af dessa kunde endast en simma, och denne beslöt genast att söka simma i land genom bränningarne. Två grepo tag i mig och ingenting kunde förmå dem att släppa; »vi kunna ej simma», var deras enda svar.

Sedan jag fått tag i båtkanten, grepo äfven de andra i denne, men, som vi alla voro på en sida, rullade båten rundt omkring, och åter voro vi i vågorna.

Det var fruktansvärdt att se deras askgrå ansikten, hvarpå döden redan syntes hafva tryckt sin prägel. Åter arbetade vi oss fram till farkosten, och efter tre à fyra gångers fruktlösa försök, alltjämt nedkastad i vattnet, lyckades jag komma upp, sätta mig ridande öfver den och afkasta kapporna. Medan jag

här afref kläderna, försvann en af matroserna i djupet. Jag betraktade honom under denna sista kamp; hans ansikte var gulblekt, ögonen stela, utstående ur sina gropar, och blicken riktad rakt uppåt; — nästa svallvåg, och han var begrafven.

De öfriga två höllo ännu sig kvar, under det att den tredje, en skicklig simmare, genast styrt åt land. Jag såg honom gå upp bland bränningarne, just då jag fått af mig kläderna. Under arbetet att afdraga skorna för att sedan gifva mig genom bränningarne rullade båten om än en gång, men kom nu, ehuru den stod under vattnet, på köl. Försiktigt kröpo vi i den en och en, och nu berodde det, om vi kunde behålla den i detta läge. Vid hvarje våg, som alnshögt spolade fram öfver våra hufvuden, höllo vi fast i tofterna; så rullade vågen förbi, och åter höjdes vi ur vågorna.

Emellertid gjorde den i land varande matrosen allarm, men då han först ej kunde göra sig förstådd af negrerna, åtgick en stund innan hjälpen kom; och förd af Sumbas kraftiga hand styr den räddande båten åter genom bränningarne mot land.

Följande afton kastades den omkomne matrosens lik upp på stranden. Det var dock alldeles oigenkännligt till följd af de ohyggliga slag, det fått i ansiktet mot klipporna.

Sedan vi af en gevärslåda, det enda vi hade att tillgå, gjort en kista, lades den döda kroppen i denna till följande dag, och en graf gräfdes på andra sidan floden uppe i skogen ofvan det ställe vid hafsstranden, där liket flutit i land. Kistan täcktes med palmblad, och en vacker krans af hvita liljor, på hvilkas band orden: »En sista hälsning från landsmännen i Bibundi» lästes, prydde den för öfrigt. I närvaro af dr Jungner, Linnell och Ålander samt en massa svarta förrättade jag därpå jordfästningen. Hvilka sällsamma värf kan man ej stundom i lifvet få fylla!

I den frambrytande solen.

En kanotfärd till Bonge.

Tiden började helt naturligt blifva lång och synnerligen enformig, där vi dag för dag inneslutna i ett faktorirum, samtidigt tjänande som salubod, fingo förnöta en dyrbar tid. Ständigt rådde samma mulna himmel, samma grå moln gledo ständigt fram öfver landskapet eller hängde hotande i skyn utgjutande sina strömmar öfver land och vatten.

Också är Kamerun en af världens regnrikaste trakter, och vid Debundscha, helt nära Bibundi, är årliga nederbörden uppmätt till 897 cm, en regnmängd, som endast skall öfverträffas på en plats af jorden, nämligen Cherrapunji-platån, på sydsidan af det ostindiska Chassia-bärget, där de ljumma vattenmättade hafsvindarne afkylas och upplösas i ständigt regn.

Eljest uppgifves den årliga regnmängden vid kusten till omkring 436 cm.

Ehuru vattnet ännu forsade fram öfver marken och betäckande stora sträckor nästan omöjliggjorde hvarje försök att taga sig fram, drefs man dock oemotståndligt ut ur det fängelse, som så länge hållit en inspärrad.

Af insektsvärlden var dock ej ännu så mycket att se. Öfver den öppna planen framför faktoriet fladdrade långsamt en och annan fjäril (Amauris hecate, Precis sophia och andra). Flugor och steklar började också att röra på sig. Några stora spinnarlarver (Imbrasia epimethea) svart- och gulbrokiga med rödbruna taggar, analplåt och hufvud hade af regnet spolats ned från en trädkrona, hvars sönderätna löfverk tydde på, att flera där troligen funnos att få, — en förmodan, som vid undersökning bekräftades.

Dessa sparsamma fynd tycktes visa, att en ny tid stod för dörren, och jag beredde mig därför att lämna Bibundi för att vid Bonge fortsätta de vid regntiden till största delen afbrutna undersökningarne.

Så kom en af de sista dagarne af augusti föreståndaren för Bonge faktori i följd af sjuklighet till Bibundi och meddelade, att det sedan någon vecka där nästan varit fritt från regn. Vattnet i farmen hade betydligt sjunkit, och en färd uppför floden borde ej blifva allt för svår. Om en vecka skulle lilla ångslupen gå till Ekundu, hvarför jag först tänkte företaga resan med denna; men då den skulle repareras och endast i lyckligaste fall blefve i ordning till sagda tid, bestämde jag mig för att gå med roddbåt till Ekundu. Jag hade redan en gång förut gjort färden i liten båt öfver hafvet mellan dessa stationer och varit besluten att ej göra om den, riskabel som den var, om blåst uppstod och bränningarne sattes i svall och äfven långsam, i det att förra resan tagit mer än ett dygn. Äfventyret i bränningarne var äfven i friskt minne.

Men här voro fördelarne för stora, 10—12 dagar och kanske mera komme att vinnas, ty i Ekundu väntade en kanot att direkt uppgå till Bonge med den medförda provianten, hvaraf de vid faktoriet voro i behof. När nästa så stora kanot afgick, att den kunde medtaga de i Matuttu sedan i början af juli ännu kvarliggande tunga sakerna, var äfven ovisst, och så beslöts att göra allt i ordning för roddfärden.

Denna gång var lyckan bevågen. Det vackraste väder vi på månader haft strålade på den för afresan bestämda dagen, den 3 september. Under det i fören uppsatta soltaket kunde jag alltså i lugn slå mig ned, och snart voro vi ute på hafvet, som skimrade i det reflekterade solljuset. Huru skönt kändes

det ej att vara fri från det dystra Bibundi och åter känna sig omgifven af den öppna naturen. Jag satt och betraktade det långsamt passerande strandlandskapet. Böljande bladmassor med här och där en uppskjutande palmkrona utbredde sig som ett haf uppåt Kamerunbärgets sluttning, enstaka torra stammar sköto äfven upp innanför stranden, sträckande mot höjden sina vissnade armar, hvarpå en gamhafsörn slagit sig ned efter att kanske sedan soluppgången ha sväfvat fram längs kusten eller kretsande i stora bågar med sin hvita och svarta dräkt förhöjt landskapets stämning. Framför oss långt i fjärran utbredde sig mangroveskogarnes enformiga sumptrakter.

För öfrigt var naturen här utifrån betraktad stilla och lugn. En delfin, som stund efter annan visade sig tumlande i ytan, ådrog sig för ett ögonblick uppmärksamheten.

Efter några timmar, som genom det pådrifvande tidvattnet fört oss långt mot Memes mynning, höres på afstånd skriket af tärnor, mycket påminnande om våra fisktärnors ehuru starkare, och snart sväfvar den ena tärnan efter den andra under långsamma vingslag fram öfver ytan och upp i luften förbi oss, i flykten mycket påminnande om skrattmåsar. De saknade nämligen våra tärnors elastiska flykt och erinrade, där de drogo fram under jämna vingslag, mer om måsar. Det var samma tärna (Sterna maxima), hvilken regelbundet syntes uppehålla sig här, och som jag förut här anträffat. På stranden satt en hel mängd af dem med sina bländhvita bröst mot oss. Några lyfte redan; så höres med ens ljudande skrik, och hela svärmen svingar sig upp styrande väg ut mot hafvet. En af de eleganta fåglarne har emellertid kommit för nära och faller vid skottet hvirflande ned på ytan. Men nu blef det lif. Skränande och skrikande svänger hela skaran, liksom våra tärnor vid sådana tillfällen, nyfiket om åt den fallne fågeln, som snart fick sällskap, där han gungade på vågorna, hvarpå de öfriga efter några kretsar spridde sig ut åt hafvet.

Under tiden börjar »floden» brusa fram med hela sin styrka, vågorna blifva allt större, och ryggarne hvitna af fräsande skum. Dock visste vi knappast, med hvilken fart båten i själfva verket sköt fram, förrän vid passerandet af några vid Beticka utsatta stakar för ryssjor, hvilka nästan som telegrafstolpar från ett kupéfönster skymtade förbi.

De på tärnorna lossade skotten hade framlockat en del infödingar, som samlade sig på stranden, och då krunegrerna ej medtagit tillräckligt vatten, rodde vi mot stranden, där jag under tiden tog den brokiga gruppen i betraktande. Det var mest kvinnor och barn. De senare sprungo alldeles nakna omkring, de förra buro om höften det vanliga skörtet. Några af männen kommo ut för att hälsa och gåfvo sig därpå i sina kanoter ut på fiske och fångst af räkor, hvilka utgöra en viktig näring för Beticka-folket. Bland de öfriga om ej vackra så dock ej vidare motbjudande kvinnorna vandrade en oformlig jättekvinna omkring, och i allmänhet tycktes ingen nöd härska bland dem, frodiga och välfödda som de flesta voro.

Efter att en stund ha betraktat båten slogo sig kvinnorna ned intill på stranden och började ordna hvarandras hårklädsel. Med en tilltäljd pinne utkrattades de krulliga tofvarne, snoddes därpå tillsammans i en mängd små tofsar eller lades upp i tre större bakåt gående åsar af flera tums höjd, inuti hvilka gräs eller dylikt lades.

Så lefva dessa människor sin tid dag för dag, man skulle äfven kunna tro fredligt och bekymmerslöst, men detta kanske ej är fallet i så hög grad, som skenet visar. Fastmer härskar ett visst tyranni från männens sida, här dock kanske mindre än på de flesta andra håll, då kvinnornas stora plåga, det stränga arbetet i farmerna, ej förekommer, enär fiske utgör detta folks egentliga näringsgren.

Ännu en stunds färd och vi hafva inkommit i mangroveskogarnes vidsträckta sumpmarker. Hvad är väl att ytterligare säga om dessa skogar, där åtminstone i de yttre delarne hvarje enskildt parti är så lik det hela; en samling af idel identiska föremål, ställda tillhopa och med kronor och rötter insnärjda och sammanväfda med hvarandra. Den är till sin enformiga natur som ett vidsträckt sädesfält, och endast några sänkningar i löfverket, några skiftningar i olika grönt gifva här omväxling för ögat.

Några rödstjärtade papegojor foro skrikande öfver floden, och småspofvar ströko under vemodiga toner i svindlande fart öfver vattenytan.

Under tiden sänker sig solen; glittrande ligger vattnet i den lugna kvällen, och prunkande höja de detsamma bekransande

vinpalmerna sina stolta blad mot höjden. Naturen är i hvila; endast farkostens buller, negrernas sång och de taktfasta ljuden från paddlarne visa, att den rastlösa människan icke aktar på den tid, som af naturen själf tyckts bestämd till ro.

Det är redan sedan flera timmar mörkt vid framkomsten till Ekundu, där flera ljus illuminera landningsplatsen. Faktoriets föreståndare, herr Bovallius, är till mötes, och vid en kopp rykande té fördrifva vi under samspråk en stund, hvarefter jag går till hvila, trött efter att i fjorton timmar ha suttit på samma roddbräda.

Strax efter soluppgången började preppareringen af tärnorna, hvarpå en kort exkursion företogs före den fortsatta resan. Efter en god middag, lagad af mästerkocken Mofundu, en ej så litet bortskämd negerpojke, som för studiet af den ädla kokkonsten en gång medföljt herr B. till Sverige, steg jag i den lastade stora kanoten, som under negrernas ljudande sång styrde fram i creeket bort åt Memes mynning. Djurlifvet i mangroveskogen denna tid var fattigt, ingenting sågs, ingenting hördes mer än en och annan fågel. Kungsfiskarnes (Halcyon Forbesi) gnäggande läten afbröto då och då tystnaden. Ruggiga och fula, våta af de fina duggskurar, som emellanåt insvepte allt i en dyster slöja, sutto ett par gamhafsörnar (Gypohierax) på enstaka, torra grenar. Aporna voro äfven tysta. En ormhalsfågel, rätt närstående våra skarfvar, hade tagit plats i en torr topp, där han satt med gamlikt utbredda vingar. Öfver vattenytan var mer lif; flockar af drillsnäppor (Actitis hypoleucos), ibland på flera tjog, flögo framför oss stycke efter stycke för att emellanåt hvila på de uppskjutande mangroverötterna; men knappt ett läte hördes från dessa eljest så högljudda fåglar, allt var tyst och förstämdt.

Så nådde vi i skymningen Matuttu; ett par hus af raphiapalmens blad stående midt i gyttjan, högar af ebenholz och palmkärnor, se där som nämndt allt, hvad man här ser. Rundt omkring utbredde sig täta bestånd af ur gyttjan uppskjutande vinpalmer. Här var muskiternas förlofvade land.

Egentligen skulle vi fortsatt färden, men då »headman» sade sig ansvara för att nå Bonge följande kväll, äfven om vi lade oss här i stället för i ett längre uppför floden liggande

buschhus, satte jag mig upp på axlarne af en kruneger och bars genom den lösa dyn upp till kärnhuset. En måltid bestående af ett stycke skinka och en rostad plantan intogs, en självfabricerad cigarr tändes, muskitonätet uppsattes, hvarpå jag gick till hvila på de benhårda kärnsäckarne.

Vid daggryningen fortsattes färden. Hela natten störtade emellertid regnet från skyn, hvilket kom floden att svälla och strömma med rasande fart. Fram mot dagen slutade regnet upp, och nu kunde man ändtligen riktigt se sig omkring.

Hvad denna dag var vacker, och jag kände det efter så lång fångenskap härligare än eljest att åter vara midt uti denna storslagna natur med dess yppiga växtlighet.

En klar sol göt öfver den praktfulla vegetationen, som bekransade Memes stränder, ett haf af ljus. Högkroniga silkebomullsträd, palmer och klängande växter, alla tycktes täfla att insupa de lifgifvande strålarne, täfla att frossande utbreda sina böljande löfverk mot sol och ljus.

Timma efter timma förgick, utan att jag kunde se mig mätt eller finna tiden lång, oaktadt den sakta fart, hvarmed kanoten sköt fram.

Under första delen af resan gick denna inom mangrovens och raphians områden, hvilken senare ofta dominerade hela sträckor, uppskjutande sina tätt ställda, praktfulla jättebuketter bildande blad nästan ända ned ifrån vattenytan.

I den mån marken uppåt blef fastare, vidtog Memes storslagna urskogsvegetation; skogsjättarne blefvo allt talrikare, oljepalmernas runda kronor visade sig bland löfträdens, klätterpalmer (Calamus) sträckte sina slingrande stammar från träd till träd, under det att Ipomæor och andra rankväxter med sin bladskrud beklädde skogsjättarnes stammar.

Med solen och det förändrade rika landskapet blef äfven djurlifvet rikare, om det också egentligen endast är fågelvärlden, man vid en sådan resa får njuta af.

En krokodil, som låg uppkrupen på en vid flodkanten liggande stock, fick en kula och tumlade ned, om lefvande eller död vet jag ej, och bortfördes af den hvirflande strömmen.

Från den ena strandens trädkronor till den andras foro brokiga hornskator (Bycanistes Sharpei) under buktande flykt. Med

några snabba vingslag, vanligen åtföljda af fågelns knarrande, starka läte, sköto de, ofta flera tillsammans, fram, utspände samtidigt vingar och stjärt, gledo så några ögonblick genom luften allt mer sjunkande och höjde sig åter under upprepadt skrik. Det var samma slags fågel, som i mangroveskogen så ofta sågs utan att kunna erhållas, och som på visst sätt gaf denna en säregen prägel. Deras flykt är så taktmässig, och alla följas så noga, att de lätt ådraga sig uppmärksamheten.

Från en klunga slingerväxter hördes hjälmfågelns kråklika rop. Om detta ej var vidare nöjsamt att lyssna till, så var dock själfva fågeln, skimrande i stålblått, grönt och purpur så mycket mer tilltalande, en ståtlig prydnad för det vackra sceneriet. Bladgröna dufvor (Vinago calva) syntes här och där skjuta fram i större eller mindre flockar eller slå ned bland löfverket, där de genom sin färg äro så fullständigt skyddade, att de gäcka äfven det mest vana öga vid sökandet, såvida de förhålla sig stilla. Ibland kan man se hela flockar slå ned i en mindre krona och stå långa stunder under trädet utan att förmå upptäcka *en*, förr än de kanske plötsligt med klatschande vingslag under buller och bråk gifva sig i väg.

Färden gick långsamt och trögt mot det starkt strömmande vattnet. Fram på e. m. gingo de svarta i land för att koka sitt ris, och headman underrättade nu, att det var omöjligt att vid denna ström hinna upp till Bonge samma dag. Jag erinrade honom om, hvad han kvällen förut sagt, och att det blefve hans »palaver», om vi ej hunne fram; vi måste i nödfall fara hela natten utan hvila.

Skymningen var nu inne; allt mörkare blef det i den täta urskogen, allt häftigare strömmen.

Under en timme hade de väl paddlat i djupa natten, då alla ropade, att de hvarken sågo land eller vatten; ginge kanoten i kvaf i mörkret kunde de ej hjälpa det, de ville ej längre bära ansvaret. Ja, här var ingenting annat att göra än att surra fast kanoten vid en stam och afbida dagen, och med en filt svept omkring mig lade jag mig på ett par trälådor och saltsäckar. Molnen hade nu något skingrat sig, en svag ljusning utbredde sig öfver naturen, stjärnorna tittade fram och gåfvo förhoppning att slippa undan skurarne. Men falsa spes! Jag hade väl

sofvit en timma, då jag väcktes af smattrande regn, filten var redan genomvåt, och rännilar löpte nedåt kroppen. Genomvåt fick jag tillbringa natten sittande med ett negerparaply öfver hufvudet, den kalla flodluften kom mig att ordentligt frysa, — det var en lång natt.

Så snart ljuset bröt fram fortsattes färden, och fram på f. m. voro vi uppe vid Bonge.

Djurlifvets uppvaknande efter regnperioden.

Så var jag för tredje gången vid denna vackra plats, som skulle blifva den mest gifvande af alla besökta, och efter att hafva i faktoriet fått torra kläder och ätit en smula gick jag med föreståndaren att bese det s. k. annexet, min blifvande bostad. Det låg något hundra steg från faktoriet och sålunda ur vägen för handelsvimlet.

En treflig veranda med bord lämpade sig utmärkt till plats för larvburarne, längst fram i rummet var skrifbordet, snart belamradt med flaskor, rör, böcker, askar och dylikt, vid fönstret stod ett mindre äfvenledes jordfast bord för uppblåsning af larver och konservering. Rundt kring väggarne ställdes, utom den med nät omgifna sängen, koffertar och lådor, hvilka, då de ej behöfde stå på hvarandra, blefvo lätt åtkomliga.

Bakom hyddan och skild från denna genom en rätt djup bäck höjde sig den täta urskogen, hvars strandparti med sin

ända till ytan sig sträckande täta vegetation synnerligast från floden gjorde sig praktfullt gällande.

Längs randen af den rätt höga sluttningen mot floden stod en rad ananasstånd. Hyddans tak och väggar voro gjorda af vinpalmens till mattor hopfogade blad, fästade på ett skelett af i jorden nedslagna tjockare eller smärtare stolpar med horisontellt fastbundna tvärslåar. Det närliggande magasinets väggar voro dessutom öfversmetade med lerjord.

Hela landskapets vegetation kring Bonge är buschskog, dock ofta glesare och ljusare, med spridda silkebomullsträd, skogens jättar, om hvilkas ofantliga stammar bilden sidan 437 gifver en lefvande föreställning, och talrika andra träd såsom Spathodea, Ficus, Anthocleista m. fl. blandade med spridda oljepalmer.

På stora sträckor utbreder sig ofta den förut omtalade underskogen af tätt växande scitaminéer: zingiberacéer (Amomum granum paradisi) och en väldig marantacé, hvars stora, spadformiga blad uppbäras af ett ända till tio fot högt bladskaft. Zingiberacéens röda, spolformiga frukter sitta lågt vid rotstocken; de däri varande fröna omgifvas af ett syrligt, läskande kött, som man under marscher gärna förtär. Att tränga i en sådan »busch» möter, som ofta nämndt, vanligen de största hinder, om det ej rent af är omöjligt med de medel, hvaröfver man i vanliga fall förfogar; och man får under exkursionerna i de flesta fall nöja sig med att följa de stigar, som negrerna upphuggit mellan sina byar och farmer. Skulle det äfven lyckas att intränga i dessa snärjen, finnes för öfrigt ofta nog knappast någonting att få därinne, då ej många högre djur uppsöka dem, och äfven insekterna hällre ty sig ut till något friare terräng. Däremot träffas stundom annan, glesare och tämligen ljus busch, som tillåter att man, om än med svårighet, rör sig därinne, och denna är uppehållsort för ett rikare djurlif.

Vid Bonge hade redan sedan ett par veckor solljusa dagar visat sig, emellanåt afbrutna af häftiga regnskurar.

Den firman tillhöriga rätt vidsträckta kakaofarmen, som den svällande floden ställt under vatten, började allt mer torrläggas, hvilket tillät mig att åtminstone tämligen torrskodd kunna kryssa mig fram från tufva till tufva.

Men några längre exkursioner voro till en början ej möjliga.

Författarens bostad i Bonge.
Foto. af Dusén.

Det lönade ej heller mödan att ströfva omkring, då endast högst få och därtill vanliga arter visade sig. Däremot var tiden lämpligare för sökandet efter podurider och mollusker, som ej fordra direkt solljus och stark värme för att ymnigt framträda. Poduriderna eller hoppsvansarne, små insekter af någon till några få millimeters storlek, träffades bland nedfallna löf, under lossnade

Silkebomullsträd.
Samma som på nästa bild men sedt från roten.

barkstycken och dylikt, men rikligast bland de högar af plantanskal, som utkastades från negrernas bostäder. Fångsten af dessa små djur skedde bäst med ett inuti fuktigt profrör, som hastigt sattes öfver dem. De blefvo härvid skrämda, gjorde ett språng medelst den under kroppen varande hoppapparaten för att komma undan, men foro därvid mot rörets sida, som var tillräckligt klibbig för att fasthålla dem. Allt emellanåt sköljdes de fångade

insekterna ned från kanterna med sprit, hvarpå allt sammans hällades i ett förvaringsrör. På detta sätt blefvo de ömtåliga djuren fullkomligt oskadade, då man ej ens vidrört dem.

Vattensamlingarne voro som vanligt ytterst fattiga. Några dytiscider (Copelatus sordidipennis, trilobatus; Hydaticus matruelis), gyrinider (Orectogyrus angularis, Demeryi, specularis) samt några stora vattenlöpare voro utom sländlarver och grodyngel nästan allt, hvad håfningarne lämnade.

Ännu hade fjärilarne ej mycket visat sig. Några herperider och blåvingar voro dock i rörelse. Vid öppna ställen bland slingrande convolvulacéer och cucurbitacéer äfvensom vid skogsstigar sågs en och annan af den sedermera under hela torrtiden förekommande svarta och hvita Neptis melicerta. Här kunde man också få se något sönderslitet fult exemplar af den stora, hvita, i vinrödt skiftande, med solar prydda Salamis Anacardii; äfven vid Bibundi hade jag under regntiden sett ett par sådana, ehuru ej så utnötta.

Äfven den stora svarta och gula, svalstjärtade Papilio hesperus visar sig, styrande kosan bortåt farmhuset, där denna präktiga fjäril gärna höll till bland utkastadt afskräde. Under lätt och ledig flykt strök den gulbandade Papilio cypræophila fram mellan trädens öfre och mellersta grenar sökande efter blommor. Äfven på öppna platser kunde man få se denna fjäril ehuru ej så ofta. Den blef sedermera allt allmännare.

Skogsvägarne voro nu efter allt regn ännu våta, och knappast ett lif rörde sig på eller utmed dem. Öfver allt voro pölar och dammar. Här skulle jag emellertid påträffa första exemplaret af en liten klogroda (Xenopus Mülleri), som hittills förgäfves eftersökts, hvilket fynd snart åtföljdes af flera.

De främre extremiteterna på dessa små grodor bära fyra fria fingrar; bakbenens fem tår äro däremot sammanbundna med simhud, och de tre inre bära skarpa klor. Dessa djur förekomma blott i Afrika och utmärka sig för öfrigt, liksom de sydamerikanska piporna, genom saknad af tunga.

För öfrigt fanns bland de fuktiga nedfallna löfven en del mollusker, hoppstjärtar, långbenta spindlar (Opilionider), platta tusenfotingar (Polydesmider) och några andra former.

Följande veckor gåfvo, hvad insektvärlden beträffar, just ej

En fälld skogsjätte. Silkebomullsträdet (Eriodendron anfractuosum).

annat än vanliga fynd. Skalbaggar blefvo dock allt allmännare. På bladen sutto praktfulla cassider (Aspidomorpha togata, mutata, diaphana, tortuosa, chlorina, dissentanea och andra) glänsande som guldklot och andra phytophager (Sagra, Lema, Eumolpider, Galerucider: Oides ferruginea, gibbosa, typographica, Diacantha- och Hyperacantha-arter o. s. v.) samt vackra coccinellider (Epilachna och Solanophila-arter). I det inre af palmstammar söktes sällan förgäfves efter den stora, öfver tumslånga, brunsvarta snytbaggen Rhynchophorus phoenicis; dennes hvita, tjocka, med brunt hufvud försedda larv, som lefver i palmstammarne, uppsökes och ätes begärligt af infödingarne, hur oaptitlig den än kan förefalla.

En förut okänd, i naturlig storlek omkring 3 mm lång hoppstjärt (Campylothorax longicornis).

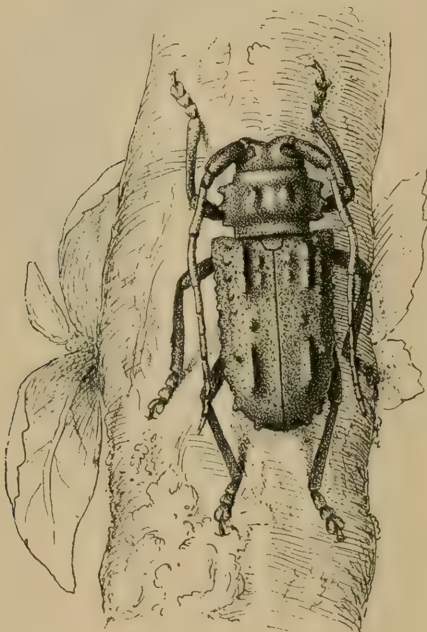
Det långa bakre organet är hoppapparaten, som kan böjas fram under buksidan och sedan vid språnget kraftigt slås bakåt.

En mindre, smalare, svart snytbagge (Lixus frater) uppehöll sig med förkärlek på en composité, med hvars gula frömjöl han helt och hållet omgaf sig.

Coprophagerna voro talrika, såsom den svarta, grönglänsande Diastellopalpus tridens, som är ungefär af en tordyfvels storlek, den något mindre, vackert metallgröna, framtill kopparskimrande Onthophagus semiiris, den större, svarta, hornbärande Catharsius eteocles, den ännu ansenligare svarta C. gorilla samt jätten bland dem, den helt

svartbrune Heliocopris samson. De träffades under spillning, hvarvid isynnerhet elefanternas lämnade rika fångstplatser. Hela marken under och omkring kunde vara nästan fullsatt af djur, så att en enda plats lämnat öfver ett par hundra exemplar.

Rätt svåra fiender för boningshusen voro de allmänt förekommande bostrychiderna. Dessa skalbaggar genomborrade bjälkar och dörrposter från alla sidor och röjde sin närvaro genom massor af stoftfint söndermalet trä, som samlade sig nedanför på marken eller stannade i omgifvande spindelväf. Det var i allmänhet rätt små former af svart till brunaktig färg. Den störste (Apate monacha) var omkring 15 mm. och borrade alltid sina gångar snedt uppåt, då däremot de andra, omkring fyra à fem mm långa (Sinoxylon nitidipenne, Xyloperta crinitarsis och andra) borrade vinkelrätt in.

En ny longicorn (Bothynoscelis tridentata). Nat. storlek 15 mm.

Staphyliniderna, hvaraf ett trettiotal arter, däraf omkring hälften förut okända, medfördes, anträffades stundom (Hesperus cafioides, och dess var. laniger) massvis bland af surnande palmvin genomdränkt bast och dylikt, hvarmed infödingarne täckte hålen i palmstammarne, då de uttappat saf, samt likaledes vid safven af fällda palmstammar.

Bland de talrika longicornerna erhölls Ommatomenus megalops, en prionid af ansenlig storlek, som här afbildats. Den fördes till faktoriet af en inföding, som tjudrat den med en smal lian, däri han bar honom af fruktan att råka ut för hans tångskarpa bett. Dess larver lefva i trä. I farmer, där fällda trädstammar lågo kringspridda, funnos några Passalus-arter i mer än önskvärd mängd. Under hvarje barkstycke, man lyfte bort,

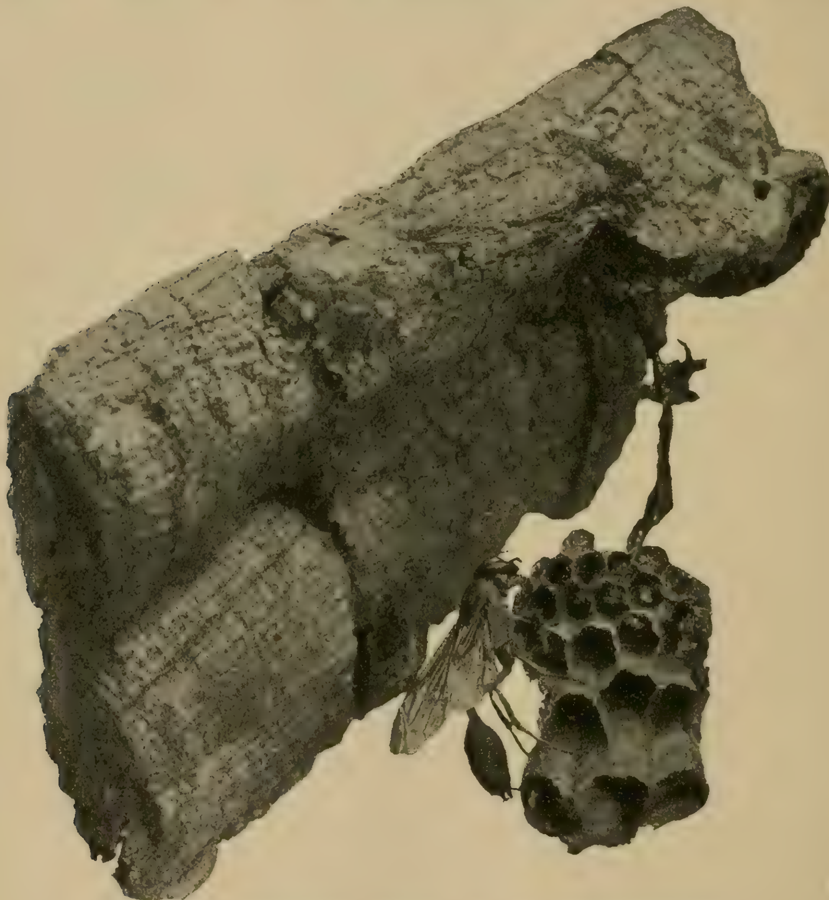
Ommatomenus megalops från Bonge.
I naturlig storlek.

brukade någon eller några af dessa platta svartbruna omkring tumslånga skalbaggar sitta. Högg man sedan i den murkna trämassan, kunde man vara viss på att få se deras hvita puppor och larver i alla möjliga utvecklingsstadier. Det var dock endast vissa tider, de förekommo i så stor mängd, dessemellan sågos de ej så mycket till.

Bin och humlor äro i dessa trakter ej synnerligen rikt representerade liksom i det tropiska Afrika för öfrigt. Talrikast förekomma dessa insekter enligt Friese i Brasilien, med dess rika omväxling af terräng och vegetation. Afrika är däremot, för så vidt det gäller dess tropiska delar, fattigare på bin och humlor än öfriga sådana trakter, under det att dess subtropiska områden, Egypten, Algier och kanske äfven Kaplandet däremot äro så rika på dem, att man här kan tala om s. k. maxima i dessa insekters förekomst. Mest i ögonen fallande voro trähumlorna (Xylocopa), ofta stora, kraftigt byggda humlor af ända till omkring 35 mm längd, hvilka heta dagar i den glödande solen under brusande flykt plägade fara fram och åter inom bestämda områden. En sådan plats var den höga flodkanten framför faktoriet vid Bonge. Störst och allmännast var den svarta X. torrida, hvars främre kroppsdelar liksom de två främre benparen hos hanen äro vackert brungula, under det att honan är helt svart, samt den hos båda könen likafärgade X. nigrita med sin svarta och hvita teckning. Den hvita färgen är utbredd öfver främre delen af undre kroppen samt utmed abdomens sidor. Äfven den mindre, smutsigt brungula och svarta X. africana, hvars hane däremot ofvan är helt gulgrön och på thorax renare och skarpare gul, och några andra voro ej sällsynta. Dessa humlor hafva fått sitt namn däraf, att de bygga sina bon i trä: döda stammar och grenar o. s. v., hvari de med sina skarpa mandibler gnaga gångar, som de medelst de vid gnagandet uppkomna träspånen, hvilka sammanhållas med en klibbande vätska, uppdela i celler. I hvar och en af dessa celler inlägger honan för den tillkommande larven lämpligt foder och ofvanpå detta ett ägg.

Vidare förekommo ej så sällan några arter tapetserarebin (Megachile) samt varieteten Adansoni af det vanliga honungsbiet, Apis mellifica, och andra. Af Anthidium truncatum, äfvenledes ett bi, påträffades dess 25 mm långa och 20 mm breda, af afgnagd

växtull bestående bo, fästadt fritt på öfversidan af ett plantanblad. Det var mjukt som fnösksvamp, blekt roströdaktigt och innehöll fem celler. En af dessa var ännu tom och öppen, en annan innehöll en kula hoppackadt frömjöl af en liten ärtas

En geting (Belenogaster junceus) med bo, i naturlig storlek.

storlek, till näring för den tilltänkta larven, under det att de öfriga vid öppnandet voro fyllda med talrika inom larvens tunna, pergamentartade kokong inneslutna parasitsteklar. Samlingen af anträffade bin omfattade 18 arter, däraf några nya. Bland getingar kunna nämnas Belenogaster junceus, som här blifvit

afbildad med sitt bo, hvilket utan betäckning för cellerna anträffades i taket af en kullfallen ihålig stam nära mynningen och på undersidan af fällda stammar, samt »buschgetingar».

Bland hymenoptererna gjorde sig under den kommande insekttiden parasitsteklarne (ichneumonider, braconider, pteromalider och andra) obehagligt bemärkta genom sina förödande sköflingar

En på skogsvägarne allmän förut okänd gräfstekel (Salius magnificus) i naturlig storlek.

i larvburarne. Nästan dagligen dödades larver och puppor icke allenast i enstaka exemplar, utan hela kullar dukade under för dessa djur. Ofta passa steklarne på, när larverna ännu halla tillsammans, flyga från den ena till den andra och insticka sitt äggläggningsrör, hvarefter larven är dömd till undergång. Så snart en larv började krypa tillsammans och ej ville äta, oaktadt man såg, att den ej nått sin utveckling till förpuppning, visste man, hvad som fattades honom, och någon räddning fanns ej.

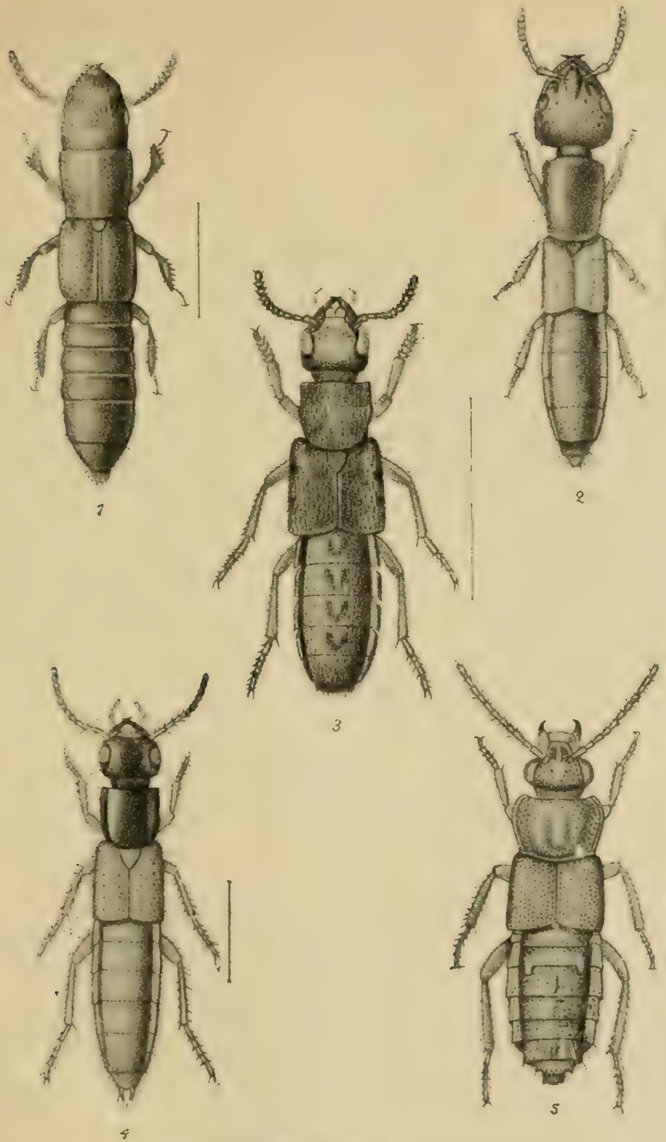
Dag för dag blef han allt tunnare och mjukare, till dess han liksom upplöstes af de allt jämt tillväxande och frätande parasiterna. Ibland syntes han däremot alldeles frisk, växte och förpuppade sig; men i stället för fjäril sågs en vacker dag någon parasitstekel flyga på gallret af buren. Bland braconiderna voro sådana af släkterna Iphiaulax, Plaxopsis, Disophrys och andra, däribland många nya.

På vägarne i skogen surrade ofta en stor svart rödbent förut okänd gräfstekel (Salius magnificus) fram med rätt stor snabbhet. Hans gångar, som med förkärlek anlades midt på den tilltrampade vägen, gingo nästan lodrätt ned. Stod man stilla vid en påbörjad gång, kunde man få se det lifliga djuret med sina metallskimrande mörka vingar slå ned vid dess mynning, oroligt springa fram och åter och så krypa in för att i nästa ögonblick åter visa sig. Syntes ingen fara vara för handen, dröjde det allt längre tid därnere, emellanåt visande sig för att undanskaffa den jord, det lösgjort. Den fullfärdiga gången var omkring en fot djup och fylld med rof för larverna. Jag har flera gånger uppgräft sådana bon och aldrig funnit annat än stora gräshoppor såsom rof.

Bland från skadade palmer och träd utsipprande, jäsande saft uppehöllo sig talrika tvestjärtar, hvaraf omkring hälften af de medförda arterna voro förut okända.

Under den dystra regntiden, synnerligast under dess värsta period juli och augusti, voro fjärilarne så godt som försvunna, och endast några af de allmännaste arterna kunde man i enstaka, ofta söndriga och utnötta exemplar finna på stigar och vid skogsbryn. Men äfven i september och större delen af oktober visade faunan en stor fattigdom, och några sällsynta arter voro knappast att finna. Dessa månader voro däremot tillika med de första veckorna i november den ypperligaste larvtiden.

Vid sökandet efter larven gällde det först och främst att veta, hvar man skulle söka, ty endast på vissa platser kunde man hoppas på något bättre resultat. Så visade sig buschskogen högst larvfattig, och äfven vid skogsstigar, där en del fjärilar såsom Cymothoe-, Aterica- och Euryphene-arter regelbundet uppehöllo sig, blef skörden alltid klen. Öppna, soliga platser vid sidan af skogen, farmer med glest stående träd och slinger-

Några nya staphylinider från Kamerun.

växter, dessa voro däremot platser, som sällan lämnade sökaren utan lön.

Larver och puppor träffades hufvudsakligen på blad och

grenar, men äfven fällda stammar och dylikt fingo ej förbigås, och lämnade stundom goda skördar, isynnerhet af puppor, hvilka genom sin med omgifningen öfverensstämmande färg först vid noggrannaste undersökning kunde upptäckas. Så fann jag vid ett tillfälle så väl larv som bredvid sittande puppor af en ofvan svartbrun, mörkgult fläckig under i dessa färger och rödbrunt brokig art, af ungefär en nässelfjärils storlek (Hewitsonia Kirbyi), där dessa så fullständigt liknade den gråbrokiga bark, på hvilka de sutto, att ej blott dennas allmänna färgton utan äfven dess finaste nyanseringar hos dem återfunnos.

Larvuppfödningen fordrade för att lyckas rätt mycken omsorg; dagligen skulle nytt foder inläggas i alla burarne, och då detta ofta måste hämtas långt borta, där larverna blifvit tagna, åtgick en rundlig tid, innan alla burarne blifvit genomgångna.

En ständig oro förorsakade myrorna, hvilka voro ytterst svåra att afhålla från burarne, där de visste att vid hvarje obevakadt ögonblick inträuga. Andra skadedjur voro som nämndt parasitsteklarne, äfvensom parasitflugor (Tachina).

Som en egenhet vill jag omnämna, att lefvande sådana parasitflugor för några år sedan kläcktes på riksmuseet. Från en i Kongo varande svensk missionär, Laman, hade museet bland rätt mycket annat erhållit några lefvande puppor af större spinnarfjärilar, och ur en af dessa puppor framkommo en vacker dag flera sådana flugor. Men äfven en spinnarfjäril framkläcktes på museet, i nov. 1899, efter att i april samma år hemförts från Kongo.

Det var rätt sent en kväll, i salarne var allt tyst, och endast från drottninggatan kom då och då ljudet af någon förbirullande vagn. Plötsligen hördes ett skrapande, som kom mig att blicka upp. Det ljöd som om det varit alldeles framför mig. Åter blef det tyst, och jag trodde, att det endast varit inbillning, då samma skrapande ljud åter förnams. Nu var det icke längre något tvifvel. Kunde någon råtta kommit in och praktiserat sig ända hit upp? Gång på gång skrapade det och prasslade, utan att jag kunde förstå, hvarifrån det kom. Det kunde väl icke ha blifvit lif i spritburkarne heller. Bland andra saker stod på bordet äfven en pappcylinder, hvari pupporna från Kongo sedan våren låg, och denna tycktes innehålla gåtan. Varsamt

öppnades locket, och nu visade sig den nyss kläckta fjäriln med sina små skrumpna vingar och öfverfördes skyndsamt på gardinen, där han lätt höll sig fast och i fred fick låta vingarne utveckla sig.

En af dessa var dock tyvärr redan rätt torr och ville ej blifva vacker.

Sedan larverna blifvit uppblåsta, inlades de omedelbart i en bleckdosa; denna torkades först vid låga, hvarefter något naftalin inströddes och betäcktes af ett bomullslager. För att hindra minsta fuktighet att inränga, hvilket i så fall mjukade upp huden och kom den att förlora åtminstone de mera ömtåliga färgerna, tilltrycktes locket därpå genast, och stearin smältes rundt kring fogen. På detta sätt, som jag först började använda, sedan jag praktiskt fått erfara den fuktiga luftens i så hög grad förstörande inverkan, lyckades det att behålla larverna rätt bra. Under första vistelsen i Kamerun förvarades de i en insektlåda, till dess det blifvit ett tillräckligt antal att fylla en dosa, men härunder ledo de stor skada af fukt och mögel.

De sista dagarne af oktober bildade en vändpunkt i fjärilarnes uppträdande. Dag för dag ökades de brokiga skarorna; kring skogens höga kronor, vid stigar och bäckar, farmer och öppna platser fladdrade lekande hopar omkring eller smögo fram i den glesa buschen.

Öppna sandiga platser vid flodstranden, svagt beskuggade af högt däröfver sig hvälfvande kronor, voro särdeles omtyckta samlingsplatser för en hel del arter. Här såg man hela moln af de med våra kålfjärilar närbesläktade hvit-, svart- och gulrödt tecknade, tunnvingade Mylothris-arterna (spica, asphodelus och andra) fladdra omkring med de äfvenledes dessa närstående citrongula och svarta Terias (brenda och senegalensis) och med den om våra pärlemorfjärilar påminnande Atella columbina, eller i massor samlade på marken. Med hastiga vingslag kom den svalstjärtade Papilio policenes eller den vida större svarta och blå P. nireus öfver vattenytan och sänkte sig ned bland de öfriga; allt flera infunno sig, till dess hela kvadratfots ytor sålunda formligen betäcktes af ifrigt sugande fjärilar. Här infunno sig äfven den stora P. hesperus, den en kolossal machaonfjäril närmast liknande P. menestheus, vidare P. leonida och P. slatreillianus

v. Theorini; och kanske äfven en ståtlig P. zalmoxis syntes ibland dem med något utbredda, darrande vingar.

Skyggt störtade en ljus Cyrestis camillus ned mellan bladverket, for hastigt några slag hit och dit för att i nästa ögonblick åter vara försvunnen.

På solljusa heta ställen flögo brokiga Charaxes-arter, hvaraf den röda och svarta Ch. lucretius var allmännast; äfven Ch. brutus och den lilla grönaktiga, ytterst lifliga Ch. eupale voro ej sällsynta. Deras flykt öfverträffade alla andras i snabbhet, och sällan lyckades man att länge med blicken följa dem i deras svindlande lopp. De älska framför allt solen, och endast under middagens hetaste stunder kunde man hafva hopp om att fånga några af dessa prydliga fjärilar.

Deras kraftiga byggnad och spänstigheten hos vingarne göra, att det fordras att medelst ett hastigt grepp med handen göra dem all rörelse omöjlig, om man vill hoppas att få dem felfria. Nästan samtliga dessa vackra fjärilar fångas bäst på exkrementer. I januari påträffades några exemplar af den skygga, blå och svarta Charaxes mycerina. I flera dagar sågos de på samma ställe, men gäckade länge alla försök att fånga dem. Som pilar sköto de hvirflande fram och voro i nästa ögonblick ur synhåll för att dock snart åter visa sig på sin vanliga plats, som de ej tycktes vilja öfvergifva.

Terrängen var en öppen plantanfarm, marken beväxt med slingrande convolvulacéer, och en stark hetta rådde där under middagstiden.

Det är en anmärkningsvärd egenhet, att vissa därvarande fjärilar hafva sitt bestämda område, från hvilket de ogärna vika, och dit de, om de blifvit bortskrämda, snart återvända. Hit höra flera Cymothoe-arter såsom C. æmilius, C. Beckeri, C. theobene, Kallima rumia, Euphædra ruspina m. fl. Euphædra-arter, Diadema salmacis, Cynandra opis m. fl. Dag från dag kunna samma exemplar af dessa arter visa sig på en och samma fläck, somliga på stigar, andra på buskar och träd, ja därvid till och med hafva utvalt en viss gren eller ett löf, där de ständigt slå ned.

Vi lämna nu flodstranden och vika af på en därifrån ledande smal stig in i buschskogen. Här möter oss en helt annan fauna.

En mindre svart och blekgul fjäril (Catuna angustata) kommer

här vanligen först till mötes, följande stigen på ringa höjd. Den hör just till de omtalade arterna, som hafva sitt bestämda område, hvarifrån de ej gärna vika. Att fånga honom möter inga svårigheter; bit för bit skrämmes han framför på vägen, vid hvars sida han ofta slår ned på blad eller dylikt, tills han hunnit gränsen för sitt område.

Helt hastigt vänder han nu och söker komma förbi, då rätta ögonblicket är inne att med ett raskt grepp fånga honom.

Den stora ofvan svartbruna, något blått, hvitt och gult tecknade, under grönskuggade Euphædra harpalyce stryker hastigt fram öfver vägen; den är skygg och ej så lätt att fånga, då den ofta vet att i sista ögonblicket komma undan, i det den vigt smyger in mellan de tätt stående zingiberacéerna och marantacéerna, som på många ställen resa sig som murar vid stigens båda sidor. Äfven enstaka exemplar af andra arter sitta på dessa blad med utbredda vingar, men gifva sig skrämda i väg under snabb, kastande flykt. Diestogyna Gambiæ slår gärna till på nedfallna frukter såsom fikon och dylikt i sällskap med Euphædra ruspina, E. ceres, E. themis, E. xypete och flera Euryphene arter: E. sophus, E. oxione, E. tentyris m. fl. På utskjutande kvistar sitta små prålande, med långa hvita, från bakvingarnes bakkant utgående bihang försedda blåvingar (Hypolycæna) eller tumla omkring med hvarandra, hvarvid bakvingarnes fladdrande bihang gör en sällsam effekt och komma dem att likna små rullande klot. Då de hvila, röra de bakvingarna som en sax.

Här och hvar ser man den ståtliga, brunsvarta och gula Cymothoe fumana med sina sirligt svängda, vågkantade vingar än skjuta fram öfver vägen, än hvilande på ett blad med utbredda vingar.

På soliga platser sitter den helröda Cymothoe sangaris; den är liflig och rätt svår att fånga. Så är äfven den präktige svartbrune och hvitbrokige, på bakvingarnes öfversida i midten hvite och därbakom med en stor rödgul fläck försedde Cymothoe Beckeri, hvars hane, såsom vanligt hos detta släkte, är så olik honan, att de svårligen kunna anas höra tillsammans; den senare är ofvan guldgul, blekare inåt samt med bred brunsvart bård baktill, under gulaktig, brunskuggad, inåt i ett väl begränsadt

stort fält hvitfläckig. Den föredrager solig, något öppen terräng inuti skogen, där den slår ned på blad ej för nära marken. Den är orolig, hvilar ett ögonblick och ger sig åter i väg under snabba, kraftiga slag, spänner ut vingarne och seglar sirligt fram mellan det solbelysta bladverket.

Den under torrtiden så vanliga Cymothoe cænis, hvars hane är hvit, honan svartbrun, var ännu i november ej allmän. Den kommer eljest i stora tåg, som under timmar i ständigt nya skaror draga fram genom luften förbi åskådaren, och som eget nog dag för dag ha samma riktning.

Bland den skuggiga buschen sutto tröga, dystert färgade Mycalesis-arter såsom xeneas, martius och sandace. Dessa sky allt skarpare ljus och ty sig in i dunklet. Detta är äfven fallet med den hvita, mycket tunnvingade Pseudopontia paradoxa, stor som en roffjäril, och hvilken allmänt träffades vid stigarne, där den mycket långsamt sväfvade omkring, än höjande sig, än sänkande sig på sträckta vingar. Den var i rörelse redan tidigt på morgonen, då dess flykt var ännu makligare. I början af mars torde den hafva sin ena flygtid, ty alla exemplar, jag i Kitta fångade och såg under denna tid, voro vackra och arten allmän; i slutet af månaden voro de flesta fläckiga och fula. Efter regntiden uppträdde den allmänt i oktober och var sedan allmän ännu, då jag i januari lämnade Bonge.

I farmer och på andra röjda platser uppväxer nästan alltid en vegetation af lägre krypande och slingrande växter: convolvulacéer, cucurbitacéer m. fl. Äfven en sådan terräng har sin typiska fjärilvärld. Här ser man den gulbandade Precis terea och dess släkting den sammetsbruna Pr. stygia fladdra omkring med den blågrå, under brokige Ergolis enotrea, vidare de allmänna Pr. sophia och Acræa bonasia.

Synnerligen egendomlig flykt har den mycket allmänna, i brunrödt, hvitt och svart tecknade Danaida chrysippus var. et ab. alcippus; den sker nästan i vågor, under det att vingarne äro i stark dallring. Vid skogsbryn och vid sidan af det höga elefantgräset träffades den mörka Mycalesis dorothea och den hvita tunnvingade Leptosia alcesta, närbesläktad med den förut nämnda Pseudopontia.

Talrika hesperider tumlade omkring bland blommorna. På

Kakaofarm.

de omtalade af slingerväxter bevuxna öppna platserna kunde man någon gång få se den i samlingar sällsynta Salamis temora draga fram under afmätta vingslag eller hvila på ett blad, då och då uppslående sina praktfulla, i blått och violett skiftande vingar. En annan form af samma släkte, Salamis Anacardii, hvit och mörk, med små röda af gult omgifna och svart begränsade solar och i viss belysning violettskimrande, en stor och präktig fjäril, var däremot allmän och föredrog gles skog. Vid klart solljus svingar han sig behagfullt upp bland trädkronorna, utbreder sina prålande vingar, sänker och höjer sig, kretsande fram och tillbaka på sträckta vingar. Därpå slår han ned på något blad eller oftare på dess undersida, där han hvilar med nedvändt hufvud och hopfällda vingar. Ej sällan uppskrämmes han från sin hviloplats, då man går på bredare skogsstigar, vid hvilkas sidor han gärna sitter.

De här nämnda dagfjärilarne höra i allmänhet till de vanligare, som därför gifva en viss karaktäristisk prägel åt det område, där de uppträda. Dessemellan ser man naturligtvis en mängd sällsyntare former, som dock vid en allmän skiss som denna helt naturligt ej lämpligen böra anföras.

De områden, som under resan undersöktes, visade sig rika på dagfjärilar, och prof. Aurivillius, som bearbetat de hemförda dithörande samlingarne, skrifver härom: »Om man får bedöma de olika afrikanska områdenas fauna efter de hittills offentliggjorda förteckningarne, måste Kamerun vara en af de på dagfjärilar rikaste trakterna i Afrika.

Under sin vistelse i Kamerun samlade Sjöstedt, såsom af min nu afslutade förteckning framgår, i det lilla området mellan Kamerunbärget och floden Ndian icke mindre än 392 arter dagfjärilar. Från det mycket stora område, som omfattar hela Sydafrika söder om stenbockens vändkrets, anför Trimen i sitt förträffliga verk icke mer än 387 arter.

Från den stora ön Madagaskar, som under de senaste åren varit besökt af talrika samlare, äro enligt Mabille blott 255 arter dagfjärilar bekanta.

Af öfriga lokalförteckningar må här nämnas Schaus's och Clements från Sierra Leone med 211, Karsch's från Togolandet med 220, och Plötz's förteckning öfver Buchholz utbyte med

sina 280 arter. Buchholz samlade dock icke blott i Ashanti och Gabun utan äfven och hufvudsakligast i Kamerun. Alla andra lokaluppgifter stå i artantal vida under den af S. i Kamerun gjorda samlingen».

Vistelsen vid Bonge faktori, hvilket var nybyggdt, uppfördt af veckad plåt, försedt med inlagdt golf och sålunda vida förnämare än de, jag förut bebott, var efter förhållandena angenäm, hvartill dessutom faktoriföreståndaren herr Löfmarck genom sitt ordningssinne och sitt vänliga väsen mycket bidrog. Nedanför den framför faktoriet varande breda gången eller planen sänkte sig stupande Memes omkring tjugu fot höga strand, som under torrtiden, då vattenståndet, såsom på närstående bild synes, var lågt, snart betäcktes af en vegetation af mest slingrande lägre växter. Vid regntiden gick vattnet stundom upp på faktoriplanen. Under några höga skuggande träd var landningsplatsen belägen, tjänstgörande dessutom som såväl de hvites som de svartes badplats.

I den lilla till skydd mot vandringsmyrorna på stolpar stående bur, som synes på fotografien af min bostod, hade en långsvansad hvitnosig apa (Cercopithecus ludio) sin varelse, beredande oss rätt mycket nöje.

Öfversidan var svartaktig, fint gulspräcklig, bröstet och undersidan hvita, och trakten under svansroten mörkt rödbrun.

Längden var 90 cm, hvaraf svansen upptog en half meter. Det var ett litet behagligt djur, som rätt snart blef tamt, hvarefter det då och då fick springa fritt omkring.

Hennes första besök, sedan hon kommit lös ur buren, gällde vanligen de af palmbladsmattor gjorda väggarne och det sluttande taket inuti huset. Vigt krånglade hon upp för väggar och tak sökande efter de där sittande stora spindlarne, hvilka hon med begärlighet förtärde. Visserligen var det icke rådligt att lämna henne utan tillsyn, ty allt hvad glas och dylikt hette var snart utsatt för hennes nyfikenhet och förstörelselusta. En stor flaska cyankalium och gips slungade hon vid ett sådant tillfälle i marken, innan jag hann förhindra det. Ertappad kastade hon sig då i vild förskräckelse upp för väggarne eller till något annat tryggt gömställe, hvarifrån det under en stund sedan ej var möjligt att få ned henne. Hon blef med tiden mycket tillgifven och

Bonge faktori sedt från Meme.

lät mig utan att visa rädsla eller ondska taga henne med handen. Mot främlingar visade hon sig däremot misstrogen och bet dem, da de sökte fasthålla henne. Bananer åt hon gärna, dock nästan med större förtjusning spindlar och en del större insekter såsom gräshoppor och dylikt, och så länge sådana kastades in till henne, fingo frukterna ligga orörda. Ännu ett par stycken dylika apor anträffades i Kamerun, där de dock ej torde hafva varit så vanliga.

Redan tidigt på morgonen började handeln vid faktoriet. Med sina af palmolja fyllda kalebasser, säckar med palmkärnor eller stycken af ebenholz på ryggen kommo negrerna, ofta i små karavaner, klädda endast i ett litet åtdraget höftkläde och med den i en slida stuckna fascinknifven, cutlas, i ett snöre öfver högra axeln, uppdragen högt mot vänstra armhålan. Allt efter som de kommo, slogo de sig ned i den öppna saluhallen mellan faktoriet och magasinet, där de under högljudt prat inväntade faktoriets öppnande. Vanligen buro de äfven en smal staf i ena handen till stöd under marschen genom skogarne. Det var endast männen som handlade vid faktorien; kvinnorna arbetade i farmerna, hämtade plantaner för måltiderna, buro hem stora vedbördor o. s. v.

Med den stigande värmen utvecklade sig ett allt rikare insektlif, fåglarnes stämmor genljödo åter i skogen, i farmer och kring faktorierna, och hela naturen liksom vaknade till nytt, kraftigare lif genom solens mäktiga strålar.

Det ligger i sakens natur, att detta skulle vara en för samlingarne gynnsam period, och dessa hade nu sin gyllene tid.

Hvad som ännu i det närmaste undgått mig var skogsantiloperna, hvilka visste att hålla sig väl dolda i skogens gömslen. Genom Åkaja, en af de få i dessa trakter påträffade negrer, som kunde kallas jägare, bragtes emellertid denna tid flera sådana, dels af den minsta och allmännaste arten, infödingarnes »Isello» (Cephalolophus melanorheus), en graciös liten antilop af knappast mer än en duktig hares vikt. Från svansroten till bogbladets framkant mäter den endast 34 cm, dess färg är ofvan svartgrå, under ljusgrå, och hufvudet är prydt med ett par konformiga, korta, spetsiga, raka horn.

Ej fullt så allmän var »Nbindi» (Cephalolophus Ogilbyi), i storlek ungefär som ett mindre rådjur, till färgen ofvan rödgul,

bakåt mörkare röd, med ett svart band längs ryggen från skuldrorna till svansroten, där det ändar i en spets; benen äro svartbruna endast nedtill mot klöfvarne.

Ett tredje slags antilop, till utseendet närmast liknande föregående, var infödingarnes »Så» eller »Nså» (Cephalolophus dorsalis subsp. castaneus), hvaraf ett vackert exemplar erhölls, den första gamla dittills kända bock af denna antilop. Dess längd från nos- till svansspetsen var 107 cm; från bogbladets främre rand till svansroten mätte den 64 cm, höjden öfver länden var omkring 53 cm och vikten 20 kg. Den var ofvan rödbrun med ett ända från nosspetsen till svansroten och vidare ut på svansens öfversida löpande svart band, som öfver korsryggen blef bredare; frambenen, utom upptill på insidan, och bakbenen ungefär till underlårens midt voro brunsvarta. Hufvudets undersida var ljus, bröstet i midten mörkt och svansens undersida hvit. Höjden öfver bogarne var ungefär en half meter. Köttet af den gamla bocken hade en stinkande lukt och var för oss européer knappast ätbart.

Den lilla Isello hade däremot ett mört och välsmakande kött. Äfven de bekanta vattenantiloperna (Hyæmoschus aquaticus) förekommo ej sällan och jagades af infödingarne under torrtiden med hundar, som från skogen neddrefvo dem i den grunda floden, där de med spjut dödades, då de sökte dölja sig i vattnet.

Det är ett vackert djur; öfversidan är rödbrun med ett längs kroppens sidor löpande hvitt band, ryggen är prydd med små hvita fläckar, bukens och lårens sidor äro tecknade med afbrutna hvita band, bröstet är hvitt. Hanens öfre hörntänder äro långa och starkt nedskjutande utanför läpparne.

För öfrigt funnos äfven större antiloper, »buschkor» såsom Tragelaphus scriptus, infödingarnes »Kave», vidare Cephalolophus sylvicultor och möjligen andra, hvaraf spår då och då sågos, synnerligast vid mangrovesumparne. Skygga höllo de sig dock försiktigt undan och voro utan hundar ej lätta att ertappa.

Områdets allmännaste skogsantilop, Cephalolophus melanorheus.
Efter lavering af G. Swenander.

Till Dübenfallet och Kottasjön.

Trakterna närmare Bonge voro efter ett par månader ganska ingående undersökta. Jag beslöt därför att intränga något längre i landet, framför allt att besöka de grässlätter, som ett par dagsmarscher in utbredde sig norr om Kamerunbärget mellan Dübenfallet och Bakundu ba Foë, och den 1 november var allt i ordning för marschen. Dagen före voro vi i arbete med förberedelserna; tyger och rhum, tobak och medicin, flaskor, rör, burkar m. m.

inpackades och fördelades på särskilda mansbördor, hvilka, då allt var i ordning, befunnos utgöra sju.

Kl. 3 på e. m. stod den lilla karavanen framför min hydda färdig till uppbrott med ränslar, lådor, håfvar, gevär m. m., och efter en sista granskning bryta vi upp med Bavo faktori till närmaste mål för att där öfvernatta och följande dag kunna nå fram till det därifrån rätt aflägsna Bakundu.

Vid faktoriet gjordes ett ögonblick halt för att taga afsked af Löfmarck, som låg i häftig feber. Han steg då upp för att följa med ett stycke på väg; men febern kokade i ådrorna, krafterna voro afmattade, och efter några ögonblick tvangs han åter att söka bädden. Föreståndaren för farmen, hr Löfdal, som förut medföljt på en marsch till Ekundu stad och nu uttryckt sin önskan att medfölja för att se landet inåt, slöt sig här till karavanen, sedan farmhuset blifvit tillstängdt, vakt utsatt och en af de i kakaofarmen arbetande negrerna tillkallats för att bära de få förnödenheter, han önskade medtaga.

Så fortsatte vi bort till den mellan Bonge och Bavo af firman anlagda breda vägen.

Vi voro nu nästan i torrtiden, och solen brände skarpt från den molnfria himlen, där vi tågade fram i en lång rad. Ehuru rätt ny hade vägen delvis redan börjat växa igen af den ständigt uppskjutande vegetationen. Stammar lågo här och hvar liksom högar af ris, grenar och annan bråte, som kvarblifvit sedan anläggningen; längs ena sidan var en smal stig tilltrampad, och på denna sökte vi oss fram. Snart stötte vi på tvänne jägare, hvilkas hundar om halsen buro ett slags träbjällror, eüli, för att vid jakten höras i skogen, då de ej skälla vid drefvet efter antiloperna. Mot en bunt tobak förvärfvas den ena bjällran, under det att den andras bärare försvann i skogen. På båda sidor om den breda, nästan linjeraka vägen reste sig den ogenomträngliga urskogen, från hvilken då och då en fågels stämma ljöd. Marken bar rikliga märken efter elefanter, och många minuter kunde man sällan gå utan att se deras djupa spår, om än dessa naturligtvis oftast voro gamla.

Efter något mer än en timma voro vi vid Bavo faktori och möttes på faktorigården af föreståndaren, hr Ålander. Gul i ansiktet och med febern sjudande i kroppen kom han oss till

mötes och bjöd oss stiga in i faktoriet, där vi drucko en kopp té. Men nu blef det min tur att känna mig dålig — febern kom och tinningarne bultade, krafterna domnade af, och endast med stor svårighet höll jag mig ännu en stund uppe.

Det såg mörkt ut för morgondagens marsch, och jag beslöt därför, efter att ha tagit kinin och ytterligare tömt en kopp varmt té, att bädda ned mig i filtar, och inom kort lackade kroppen i ångande svettbad. Länge fick jag ligga så utan sömn, då intet kloralhydrat fanns, somnade slutligen för att åter vakna under känslan af matthet och äckel. Ändtligen gryr dagen.

En sval, frisk luft strömmade oss till mötes, då vi stego ut på faktoriplanen, solen kastade sina första klara strålar öfver skogens kronor, och hela naturen glittrade i en skrud af kristallklara daggdroppar.

Framför oss, nedanför den höga flodvallen, strömmade Meme fram, bekransad af en reslig urskogsvegetation; från den låga underskogen höjde sig kronorna högre och högre, här och hvar framlyste oljepalmernas runda bladkronor, och öfver dem alla reste spridda silkebomullsträd sina jättekronor, under det att stammarne högt uppåt ofta bekransades af slingerväxternas likt draperier nedhängande bladverk.

Just framför faktoriet var skogen ett stycke inåt gles, med enstaka döda stammar, hvaremot den af elefantgräs och högväxta örter bestående underskogen var kompaktare än vanligt. På den kring faktoriet röjda planen lågo här och hvar spridda fällda stammar, högar af grenar och dylikt efter röjningen. Själfva faktoriet erbjöd ej mycket sevärdt. Uppfördt af raphia-mattor, såsom infödingarnes bostäder, bestod det af ett enda rum samt magasin, golfvet var den naturliga marken, och framför det lilla med en lucka stängbara fönstret stod ett jordfast, på fyra stolpar hvilande bord.

I ena hörnet var faktoristens järnsäng med sina filtar, under det en annan bädd var afsedd för hans svarte medhjälpare Bunda. På en ställning röko ett par palmoljelampor, sådana jag endast här såg, hvarjämte några lådor, dels af metall till bevaring af kläder och andra förnödenheter, dels af trä stodo spridda här och hvar.

För att förkorta marschvägen beslöto vi att på kanot fara floden uppför till Ekumba Ndene. Men kanoten var för liten,

och efter åtskilliga krängningar, hvarvid den var nära att kantra, styres den åter mot land.

Så sätta vi oss i marsch inåt skogsvägen.

Hvad är väl ytterligare att säga om en sådan färd genom buschskogen? Ständigt samma vyer möta ögat, marantacéer och andra scitaminéer, stundom äfven elefantgräs, bilda den täta undervegetationen, sträckande sina blad utåt den smala stigen, slående oss i ansiktet och ofta hindrande oss att se längre framför oss än ett tiotal steg. Fjärilar flyga fram och åter längs stigen, slå upp på bladen, utspänna sina prunkande vingar för att strax åter försvinna och sedan komma fram på ett annat ställe. De här mycket talrika elefanterna hade öfver allt gjort breda vägar genom buschen, hvilka korsade vår stig allt som oftast. Vägen var dålig, leran gick ofta upp till vristerna och tröttade mycket. Luften började snart blifva het, ehuru det öfver varande löfverket hindrade solen att fritt nå oss. Efter ett par timmars marsch voro vi kl. 10 framme vid Ekumba Ndene och stego törstiga af den redan kännbara värmen in i första bästa hus, där vi förfriskade oss med saften af kokosnötter, hvilka på befallning af höfdingen nedhöggos från kringstående palmer. Emellertid innehöllo de föga saft, så att åtta stycken åtgingo för att få ett halft glas.

Redan härifrån hördes rätt starkt dånet af Dübenfallet, detta präktiga af hr Valdau upptäckta vattenfall, som Meme, hvilken här sväller ut till en bredd af omkring 450 fot, under sitt lopp mot hafvet bildar. Genom en utskjutande klippa är fallet deladt i tvänne armar och nedstörtar utan hinder till ett djup af omkring 70 fot. Vi betrakta det först ofvanifrån, nedstiga därpå längs en stupande stig för att underifrån se det i hela dess prakt.

Yrande och skummande störtar Memes väldiga vattenmassa ned i det ansenliga djupet, från hvilket ett moln af stänk som en fin dimma, hvilken snart genomväter våra kläder, uppstiger i luften. Här nere är allt vått som efter ett regn, och solstrålarne återspeglas från blad och stenar.

Efter att en stund hafva betraktat det storslagna sceneriet arbeta vi oss mödosamt upp och äro strax vid färjstället.

Här stego vi samtliga i en stor kanot, half med vatten, som inströmmade i fören, hvilken var så godt som ett enda stort hål.

Bärarne stodo med bördorna på ryggen, då dessa ej kunde nedsättas i kanoten bland det inströmmande vattnet. Knappt kommen några famnar från land sättes den ranka farkosten i en oroväckande vaggning; än från ena, än från andra sidan inrusade vattnet, alla sökte hålla sig fast i kanterna, och vi fruktade ett ögonblick att hamna i floden. Men allt gick väl, och varsamt styrde vi åter mot stranden, där lyckligtvis ännu en kanot fanns, ehuru så liten, att endast två personer, paddlaren och en annan, samtidigt fingo rum. Denna steg jag i, hvarpå öfverfärden företogs väl hundra fot ofvan fallet.

Forsen var ganska stark isynnerhet i strömfåran, hvarför det ett ögonblick såg ut, som om kanoten skulle dragas ned; men det lilla tråget sköt snabbt genom strömmen, först i en båge uppåt, och med en känsla af lättnad landade vi oskadda på flodens andra strand.

Här var ett nytt bevis på negrernas lojhet, i det att de hellre än att utmed stranden göra en väg till någon högre upp för floden belägen plats, hvarifrån kanoterna kunde styras öfver snedt nedåt, vid hvarje öfverfart riskerade att komma ned för fallet, isynnerhet under den starka strömmen vid regntiden; en afbruten paddel eller annat sådant missöde, och kanoten skulle motståndslöst glida rakt ned för fallet. Ja, så var jag öfver; nu skulle äfven hr Löfdal samma väg, och med ryggen vänd mot fören paddlades han utan äfventyr öfver till terra firma. En sista hälsning med hatten till hr Ålander, som därifrån återvände till Bavo, litet tobak som betalning till färjmannen, och så voro vi kl. 11 åter på väg inåt landet.

Icke en vindfläkt rörde sig, solen kastade sina heta strålar på det öfver oss skuggande bladverket upphettande den fuktiga luften till betydlig höjd.

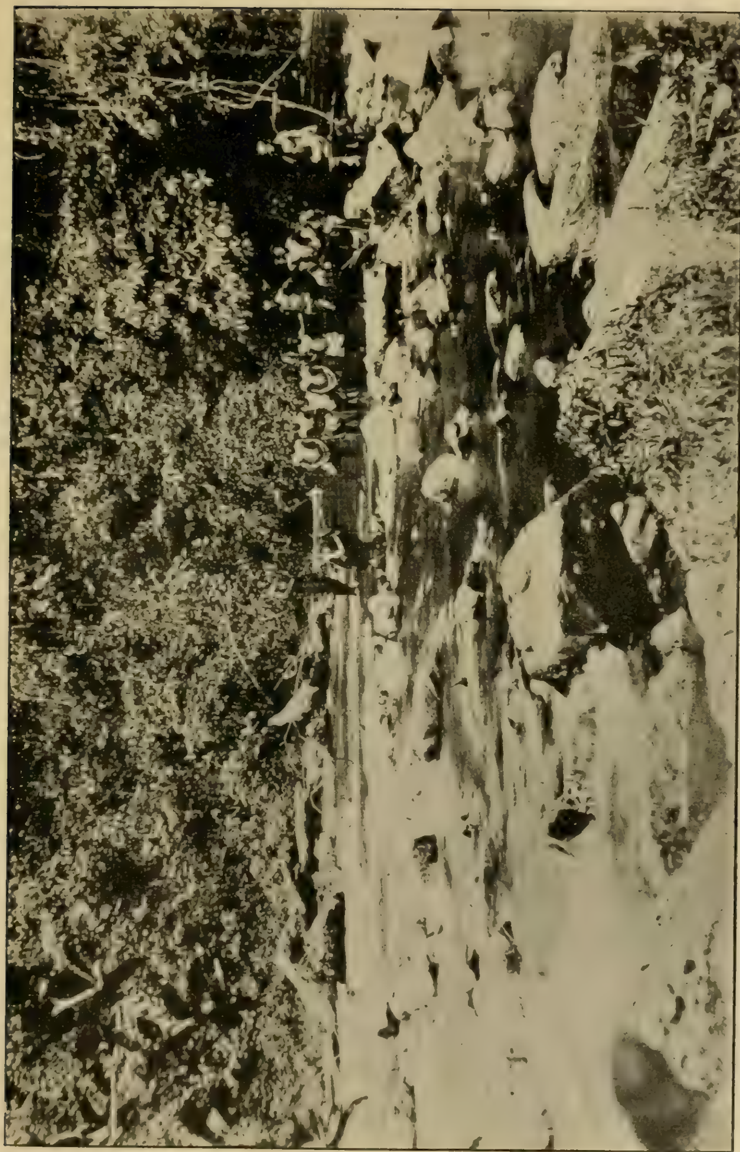
Vi voro nu i en riktig elefanternas tummelpats; öfver allt på stigar och i buschen var marken upptrampad af dessa jättedjur, och det var eget, huru vi i en sådan mark kunde marschera en hel timme utan att vägen spärrades af dem. Just vid middagen trädde vi plötsligen ut ur skogen och hade den vidsträckta grässlätten framför våra ögon. Det var en öfverraskande, präktig bild, som här tedde sig för våra beundrande blickar. En vidsträckt öppen terräng (se vignetten) utbredde sig framför oss,

i fjärran begränsad af den omgifvande urskogen. Öfver allt sköto mot höjden solfjäderpalmernas (Borassus æthiopum), dessa beryktade och beprisade skönheters pelarstammar, från hvilkas spets stora buketter af solfjäderlika blad utbredde sig.

Nästan så långt ögat nådde var det endast glest stående stammar med sina kronor, som höjde sig ur det manshöga gräset.

Men man måste kanske såsom vi hafva gått långa tider i skogens snår och täta höljen, trängt fram på dessa trånga stigar för att riktigt kunna uppfatta det präktiga i en sådan bild. Också stodo vi nästan i andakt inför den fria, solljusa taflan; sinnet vidgades, ja jag kan säga, att aldrig något natursceneri på mig gjort ett mäktigare intryck. Det var en äkta bild från Afrikas stäpper, så vidt skild från allt hvad jag förut sett. Men hvilken glödande hetta här rådde! Med ett negerparaply i ena handen och hatten i den andra, oupphörligt svalkande hjässan, gick det i half språngmarsch genom det heta gräset, och först sedan vi nått en »oas», ett skogsbälte som delade slätten i tu, kunde vi stanna och se oss omkring. Här i luften kretsade fram och åter våra gamla vänner från norden, ladusvalorna; så tillbringa de tiden för vår kulna senhöst och frostiga vinter i ljus och värme. Bland träden visade sig en nektarinid (Cinnyris chloropygia) i sin smaragdgröna och lysande röda skrud, några palmseglare (Tachornis parvus brachypterus), liknande små smärta tornsvalor, foro hvinande genom luften och sköto in bland palmernas blad, där de troligen hade sina bon, den lilla långstjärtade dominikaneränkan (Vidua principalis) i sin svarta och hvita dräkt och sitt röda näbb kastade sig under vinglande flykt upp ur gräset för att snart åter slå ned; en grå ormhök, (Polyberoides typicus) flög fram mellan träden, ett par svarta och karmosinfärgade praktväfvare (Malimbus scutopartitus) klättrade på sitt halffärdiga, i ett par slingerpalmer (Calamus) sittande alnslånga, retortformiga bo, under det att en snyltglada i sirliga kretsar sväfvade fram öfver slätten.

För öfrigt härskade djup tystnad och hvila; ty middagssolens brännheta strålar tvingade djuren att söka skydd i skogens täta skugga. Men febern vill ej lämna mig, och stundom darrar hela kroppen. Så genomvandrade vi det smala skogsbältet och fortsatte öfver slätten på andra sidan, tills vi efter upprepade

Öfvergången af en flod under torrtiden.

anhaltsplatser åter inträdde i skogen, där vi i en mindre flod, som öfvervadades, togo ett uppfriskande bad; huruvida det för febern var så välgörande, lämnar jag dock därhän.

Klockan strax före half två voro vi framme vid Bakundu ba Foë och stego in i första bästa hus utan att efterfråga höfdingen, hvilket eljest är vanligt. Här samlade sig i hast en nyfiken skara; i dörrar och springor o. s. v., öfverallt tittade intresserade ögon fram, under det att några af de gamla männen trängde sig in i hyddan, hvilken de dock snart måste lämna, utom ägaren, som lämpligen ej kunde vägras att vara inne i sitt eget hus, isynnerhet som vi icke vidare förfrågat oss om rätt att stiga in. Under tiden gjordes förberedelserna till middagen, och efter att hafva uppgjort köpet af en höna, slaktat och rensat denna, lägges hon i en gryta med tämligen litet vatten. Då hon nästan var kokt inlades i bitar skurna, kokta plantaner, tre skedar palmolja hälldes öfver jämte mycket peppar samt salt, hvarpå det hela fick stå på elden till dess hönan var genomkokt — och så var den beryktade rätten palmoil-chop färdig.

Emellertid blef febern allt häftigare, hvarför jag efter att ha druckit en kopp hett té tog en dosis kina och uppsatte hängmattan för att lägga mig och svetta ut. Men ännu var det ljust, och då tiden var dyrbar, borde äfven dessa stunder användas.

Försedd med en del bytesvaror, som af en åtföljande neger buros i väskan, undersöktes närliggande hyddor för möjligt anträffande af några etnografiska föremål af värde, hvarvid ägarne förmåddes att ur sina gömslen framdraga en del förut för mig okända saker. Nu voro dock krafterna slut, och en tilltagande matthet tvingade mig att gå till hvila.

Det var ännu fullständigt mörkt, då jag följande morgon slog upp ögonen; febern var till stor del öfver, ehuru en viss matthet ännu förlamade krafterna. Min landsman, som tillbragt natten på en hård träbänk, utan ens en filt vare sig öfver eller under, började äfven röra på sig, och stel i alla leder gned han kroppen för att förtaga verkningarne af det hårda hvilolägret.

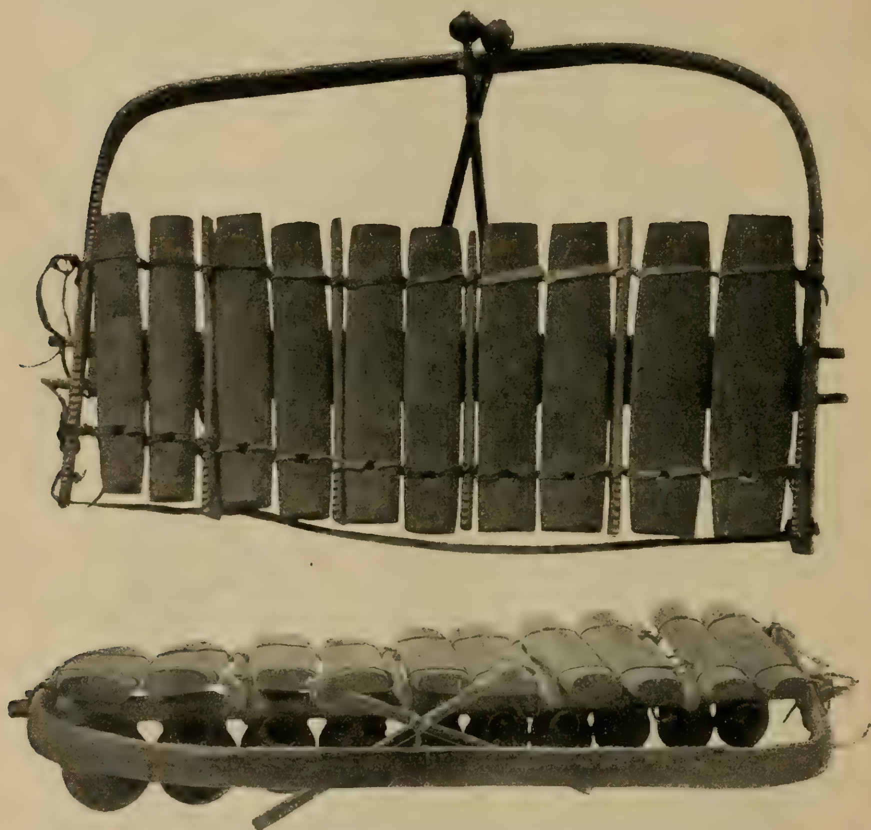
Snart var äfven hela det öfriga sällskapet på benen; de ännu yrvakna negerpojkarne koka té, värma återstoden af gårdagens palmoilchop, och efter en hastig frukost stå vi färdiga att vid half 7-tiden bryta upp. Byn sträcker sig uppför en brant backe; kalla vindar draga fram här uppe och tvinga oss att tillknäppa rockarne. Från öfre delen var utsikten präktig, och den af smärta kokospalmer omkransade byn, inbäddad i den

Väfstol fran Kamerun.
Bastet erhålles fran vinpalmen.

omgifvande urskogens djupa grönska, tog sig därifrån, trots sina usla hyddor, helt idyllisk ut. Hela flockar af negrer stodo ifrigt pladdrande på bygatan och betraktade den aftågande karavanen.

Nattens regn hade för länge sedan upphört, och solen lyste åter klart öfver urskogens kronor, hvilka glittrade i en praktfull skrud af oräkneliga vattendroppar, som återkastade de gyllene strålarne.

Musikinstrument från Kamerun.
Uppifrån och från sidan; det undre visande de tomma kalebasser, som förstärka ljudet.

Hade gårdagens marsch på de dåliga vägarne varit ansträngande, blef detta nu förhållandet i ännu högre grad. Hela timmar måste vi gå fram liksom i murhoar, och framträngandet var ovanligt mödosamt.

Terrängen var likartad, oftast med tät undervegetation af zingiberacéer och marantacéer, hvilka som en kompakt mur reste

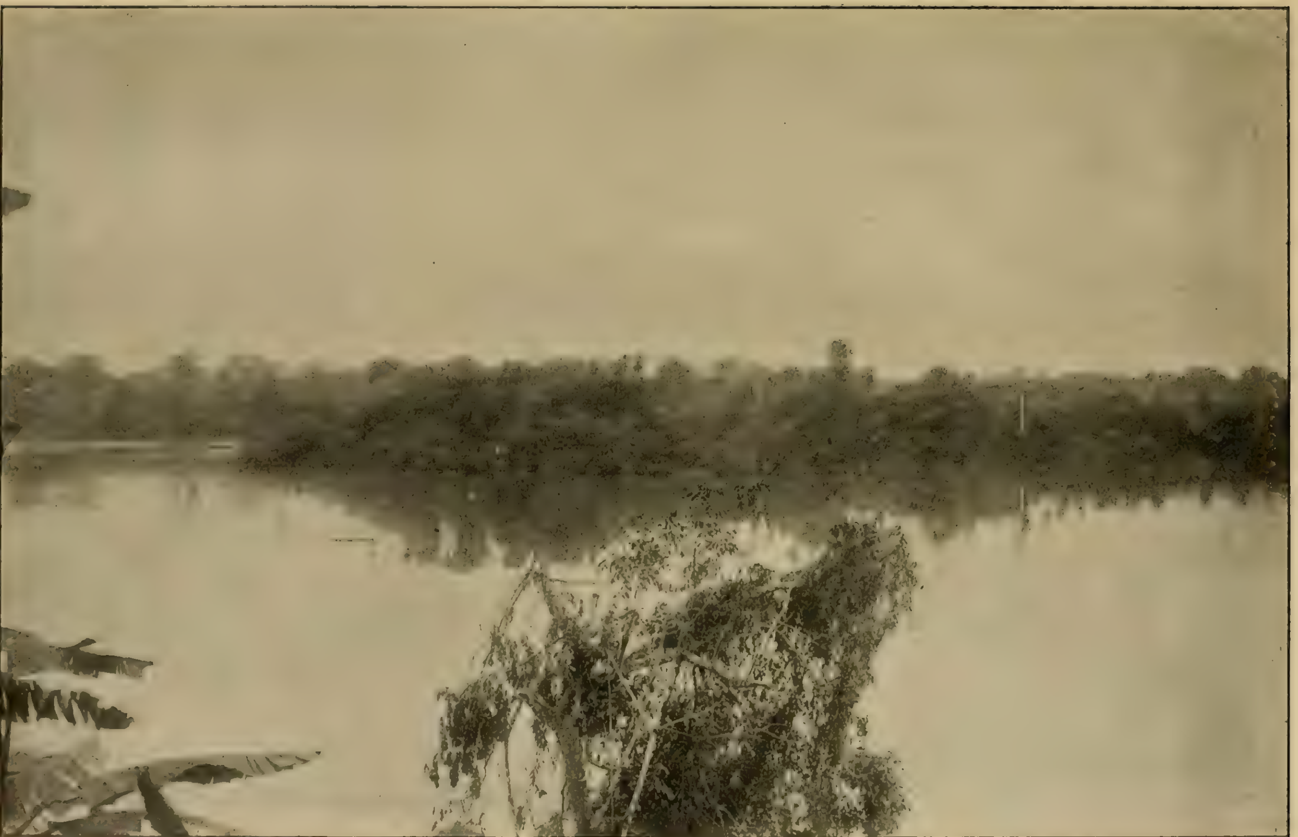

Bild från Kottasjön.

sig på den smala buktande och slingrande vägens båda sidor, utskjutande sina af nattregnet ännu drypande blad, som allt mer vätte våra kläder.

Efter att hafva passerat några bifloder till Meme, af hvilka en var så pass djup, att jag föredrogo att simma öfver den hellre än att sittande öfver nacken på en neger få blöta fötterna under öfverfärden, trädde vi vid half tiotiden plötsligen fram ur skogen och stodo vid den omkring 3 km långa Kottasjöns höga strand.

Det var en ståtlig tafla, af hvilken närstående bild endast ger en svag antydan, isynnerhet som kringliggande höjder här ej framträda. Framför oss utbredde den lugna sjön sin spegelblanka yta, som ej krusades af den obetydligaste vindfläkt. Rundt omkring höjde sig landet på afstånd, beklädt med den yppersta tropiska vegetation, Afrika kan hafva att uppvisa. Väldiga trädkronor sköto här och hvar upp ur det böljande löfverket, där palmkronorna med sina ofantliga blad afstucko från den öfriga grönskan. Midt i sjön höjde sig en mindre ö med byn Balombi ba Kotta ägande omkring 400 invånare. Vår ankomst hade bemärkts på ön och en del kanoter sköto ut från denna mot stranden. Det var små usla tingestar, som blott buro ett par man, paddlaren och den som skulle fraktas. Varsamt stego vi i de små trågen och nu gällde det att hålla jämvikt, då det bar af utåt sjön. Här ute var utsikten ännu präktigare, luften var sval och inpumpades under djupa drag uppfriskande i lungorna.

I vida kretsar sväfvade en gamhafsörn fram och åter uppe i luften, den enda bevingade varelse, som för ögonblicket gaf lif åt taflan. Under det jag i minnet sökte fästa detaljerna af omgifvande land och vatten, närmade sig kanoten öns strand. Landningsplatsen var helt liten, och från denna ledde en brant, kort stig upp till den strax intill liggande byn, hvaraf ännu endast några få hus voro synliga. En blå Druryia zalmoxis var det första som visade sig af insektvärlden liksom äfven några i violett glänsande förut okända sländor (Thrithemis violacea).

Emellertid hade äfven de öfriga så småningom landat, och vi begåfvo oss upp för backen fortfarande utan att se mycket af byn, och först sedan vi vikit omkring ett hörn, tedde sig en helt annan, oväntad tafla. Här var stor »ju-ju»-fest och hela byns befolkning, några hundra negrer, var församlad.

Kring en massa svartblå köttstycken, som lågo spridda på den gulaktiga marken, dansade de, svängande med sina knifvar och tjutande så att luften genljöd. Egendomligt nog hade ingenting hörts nedifrån stranden. Jujuhuset eller gudahuset stod öppet, och här utanför hade de förnämsta och mäktigaste männen slagit sig ned. Vi stodo först några ögonblick och sågo på dessa svartaktiga köttstycken, som vid närmare betraktande visade sig vara elefantkött. En outhärdlig stank böljade vid en svag vindfläkt fram och kom oss att omedvetet rygga tillbaka. Infödingarne hade hittills varit så upptagna, att de ej gifvit akt på oss, men nu uppstod ett ofantligt tumult och alla rusade upp.

Höfdingens hus var strax intill och här stego vi in. Emellertid var stanken af de i grönt och gulblått skiftande köttstyckena alldeles outhärdlig; folket hade hittat elefanten död i skogen i fullkomligt upplösningstillstånd. Mycket hade jag sett i den vägen bland dessa folk, men att människor kunde äta, hvad väl knappt någon hund velat hafva, var ej lätt att tro, förr än man sett det med egna ögon. Nu fick jag emellertid syn på elefantkraniet, som, väl rengjordt, låg alldeles helt på marken ett stycke ifrån.

Sedan höfdingen infunnit sig för att hälsa, tillkallades en tolk att uppgöra köpet af kraniet. Palavern började, affären uppgjordes, bröts gång på gång, i det att säljaren begärde flerdubbelt den aftalade summan, så fort uppgörelse skulle ske. Slutligen tröttnade jag på ordandet, som ej tycktes leda till något resultat, och tillsade bärarne att taga sina bördor och aftåga; men vi voro nu i infödingarnes våld, då vi utan kanoter icke kunde komma från ön.

Innan återfärden anträddes, måste äfven de höga träd och palmer beses, som vida omkring voro bekanta såsom nattläger för tusentals papegojor, då det var för dessas skull, vi rott ut till ön. De reste sig strax bakom husen, och alla toppar voro kala af fåglarnes ideliga bitande i blad och kvistar.

Som bekant samla sig dessa papegojor vid solnedgången i skaror ofta på flera tusen vid bestämda sofplatser, hvartill de välja de högsta träden i trakten eller, såsom jag vid flera tillfällen såg, äfven mangroveträden i sumptrakterna. Det torde dock vara ett egendomligt fall, att papegojorna till nattläger

välja midt i en negerby stående träd och palmer och obekymrade om det nattliga larmet från trummande och dansande negrer gå till hvila så att säga midt ofvan taken. Här i dessa träd samla sig vid skymningen papegojor från hela trakten; från alla håll kommer vid denna tid den ena flocken efter den andra, slår ned i träden och omgifvande palmer, hvilka så småningom bitas nästan bladlösa och formligen betäckas af de talrika fåglarne.

Vid mitt besök kunde jag ej stanna på ön öfver natten utan valde den icke långt från sjön belägna byn Baye ba Foë till nattkvarter. Klockan var omkring 6 på aftonen och jag hade tagit plats utanför dörren till min bostad. En sista svag ljusning upplyste ännu naturen, då svärm efter svärm, ofta på hundraden, skränande papegojor hvina förbi högt upp i luften, alla styrande kosan rakt åt det håll, där Balombi ba Kotta låg. Den ene af infödingarne efter den andre togs i förhör och alla instämde i följande: vid skymningen komma papegojorna flockvis och slå ned, hälst i palmerna, som äfven visat tydliga spår af dessa påhälsningar, i det att en del af bladen voro alldeles sönderslitna. Infödingarne uppsätta under dagen omkring alnslånga limspön, som läggas löst mellan trädens grenar eller palmernas blad. Då papegojorna flockvis slå ned, fastna många på spöna och tumla under försöken att befria sig ned på marken, där de gripas. Flera sådana lefvande papegojor visades mig äfven, då jag frågade efter äggen (»mecke na kussu» = papegojägg), af hvilka senare de dock tyvärr ej kunde bringa några.

Ingen sades få skjuta på ön för att ej skrämma bort fåglarne. Hvar de häckade, kunde ingen upplysa om, de sprida sig då parvis i skogarne. Dessa uppgifter voro så öfverensstämmande, att de utan tvifvel voro med sanna förhållandet öfverensstämmande. Det var ej heller första gången, jag hörde detta ställe omnämnas, som för sina papegojor var vida bekant, och en af orsakerna till marschen inåt landet var som nämndt just att få bese denna papegojornas sofplats.

Bedöfvande måste larmet från dessa tusende strupar vara, då hela skaran mot soluppgången bryter upp.

Då ljuset inbrutit, äro de alla borta, och ingenting påminner om det larm och vimlande lif, som där nyss härskat. De tillhöra alla den grå, rödstjärtade papegojan (Psittacus erithacus).

Efter att en stund ha besett papegojornas nattläger, styrdes stegen ned till stranden, där palaver uppstod om kanoter, då ingen ville föra oss i land utan höfdingens medgifvande. Denne följde hela tiden vid min sida, klädd i nytt, fint kläde, tiggande som en zigenare än det ena än det andra. Medveten om värdet af elefantkraniet önskade jag om möjligt blifva ägare af det och erbjöd att lämna ett opo tyg (8 famnar), som ännu låg i en af lådorna. På höfdingens fråga efter en snusdosa, visades honom några bleckaskar för insekter, som lågo i rockfickorna; ett par sådana skulle blifva hans egendom, om kraniet genast nedfördes.

Detta tycktes honom allt för lockande, två man skickades att hämta kraniet — men naturligtvis hade betarne borttagits, och så började palavern på nytt för att få dessa. Nu var jag dock trött på de lönlösa underhandlingarne, gjorde min af att slå igen lådorna och afbryta vidare tal om saken. Men åsynen af det vackra tyget och askarne hade ej varit utan verkan, och bud skickades upp efter betarne, som strax stoppades i en låda, kraniet lades i en kanot för att afbryta vidare ordande om detsamma, hvarpå farkosten sköts från land. Vid stranden höllo negrerna på att skölja köttet — smörjan gick gudbevars ej an sådan den var! — och stanken höll på att kväfva mig. Som ett par ankor summo två små pojkar omkring med en stor tarm, som de sökte rycka från hvarandra; en annan hade fått ett köttstycke, som han fasthöll under hakan för att riktigt njuta af odören.

Ändtligen voro vi ute på den öppna, blanka vattenytan, lyckliga att hafva lämnat den stinkande tiggarhålan, så naturskönt den än var belägen.

Det dröjde en god stund, innan alla kommit i land. Här togs det värdefulla kraniet i närmare skärskådande, omlindades med stora af fina lianer fasthållna blad och lämnades till en duktig bärare.

Febern var öfver, hvilket gjorde det möjligt att bättre observera djurlifvet och bedrifva insamlingarne; — — ännu en blick åt sjön och vi voro åter i skogens sköte. Som hr Valdau påvisat, saknar Kottasjön aflopp; den har utseende af en kratersjö, dess vatten är grumligt, kan ej drickas och innehåller massor af

kringsimmande alger. Det från bäckar och dylikt tillströmmande vattnet synes ej vara mer, än att motsvarande kvantiteter bortdunsta från sjöns yta.

Vi beslöto oss nu att söka uppnå Ekumba Ndene samma kväll för att min följeslagare snarast skulle kunna vara åter i Bonge och återtaga arbetet.

För att slippa de nyfikna negerhoparne vid nästa by gingo vi in i ett något stycke därifrån beläget buschhus för att dricka té och äta några sardiner. Folket var dock ogästvänligt, nekade bärarne att koka sina plantaner hos dem och gömde sig hastigt i skogen, då vi kommo in i ett litet hus, där eld fanns uppgjord. Den på elden stående grytan flyttades af bärarne bort, och dessa hittade på något ställe en annan, som togs i beslag. Vatten var dock ondt om, och vid besöket i ett närliggande hus hade infödingarne hällat ut sitt vattenförråd, innan de sprungo i busch. I ett annat fanns dock en stor kruka.

Allt gick rätt hastigt, och efter omkring en half timme voro vi åter på marsch, men digra moln började nu hopa sig öfver oss, himlen mulnade allt mer, och enstaka droppar började redan falla. Klockan var 4, och vi hade ännu omkring 2 ½ timme fram. Dessutom ville jag ogärna gå miste om tillfället att ägna ännu någon tid till undersökning af grässlätten, hvarför jag beslöt att kvarblifva öfver natten i Baye ba Foë, under det hr L. ensam med en bärare fortsatte till Ekumba Ndene, oaktadt det redan började blifva skumt genom de täta molnen, och han komme att få passera Meme vid det nämnda vadstället, sedan mörkret inbrutit. Färden gick dock tämligen lyckligt, ehuru regnet kom öfver honom och genomvätte kläderna. Saknande kläder till ombyte måste han i Ekumba Ndene sofva i de våta plaggen på en bänk utan att ens hafva en filt öfver sig, hvarför han gulblek och febersjuk följande morgon hade framkommit till Bonge, där han dock snart återfick krafterna.

Emellertid hade jag i Baye ba Foë erhållit tak öfver hufvudet; hängmattan uppspändes mellan ett par fasta stakar tvärs öfver hyddan i väggen, hvarpå jag slog mig ned vid ett medfördt ljus för att konservera dagens fångst och anteckna intrycken från marschen. Vid solnedgången betraktades de åt Kottasjön farande papegojorna. Klockan 8 började det blifva tyst; bärarne

lågo i en lång rad utmed ena väggen, och några tycktes redan sofva; ett par hade fått en rostad plantan att äta på, en föda som jag ingalunda afundades dem.

Ljuset spred ett svagt sken öfver de svarta kropparne, under det att då och då ett prassel i väggarne visade, att de utanför varande infödingarne, trots regnet, ej upphört att genom hål och springor nyfiket betrakta sina gäster.

Slutligen lågo samlingarne färdiga och insvept i en filt gick till hvila i den sviktande hängmattan.

Det var ännu alldeles mörkt, då jag slog upp ögonen, men en viss oro bland de utmed väggen liggande negrerna tycks dock antyda, att dagen snart var inne. Klockan var 4,45. Bärarne väckas, resa sig långsamt, tillknyta sina höftkläden och börja därpå ordna med elden, tévattnet kokas i sin panna, en konservburk öppnas och plantaner tillredas åt hela karavanen.

Ännu var det endast en svag brytning af ljus, och likväl genljöd luften redan af skränet från papegojorna, som troppvis spredo sig från Balombi ba Kotta. Allt jämt ända till dess det ljusnat eller kanske något längre kommo nya flockar.

Den från elden bolmande röken dref mig ut på gatan, där negrerna redan började visa sig.

Här sågs en nästan naken varelse med pipa i munnen filosofiskt spatsera gatan framåt, möta en annan, med hvilken han växlade några ord, titta in i någon öppnad dörr för att äfven där utbyta några fraser. Där gick en kvinna, äfven hon med pipa i munnen samt en stor lerkruka i en påse på ryggen, på väg till vattenplatsen. Om en kort stund är hon tillbaka och aflämnar sin börda. Det är en ovanligt vacker kvinna, som äfven hemma skulle väckt uppseende, ansiktet har ett godt drag, ögonen äro klara, goda och håret upplagdt i en mängd små tumshöga flätor, omkring halsen pråla blåa och hvita på snören uppsatta pärlor, höftklädet, som når ett stycke ofvan knäna, är omsorgsfullt kantadt och upplagdt i en fåll, något rätt ovanligt, då de svarta vanligen använde det tillklippta tygstycket sådant det var.

Sedan frukosten afslutats, voro vi kl. 6,45 åter på marsch och solen brände från en molnfri himmel, då vi åter passerade grässlätterna. I den klara luften sköt, då vi lämnat urskogen, en

Den förut okände gamle hanen af Afrikas enda stortungade, växtätande flädermus.

Efter akvarell af *Axel Ekblom.*

flock stora, svarta och hvita hornskator (Bycanistes albotibialis). fram i luften. Deras skarpa knarrande läte hördes på långt håll, där de styrde kurs åt några höga kronor ej långt från skogsranden. Vid soluppgången samla sig dessa stora fåglar för att äta, ofta i bestämda träd, från hvilka deras skarpa läte långa stunder i korus oafbrutet höres.

Så småningom blifva de lugnare, och snart förråder endast ett knarrande ljud eller prasslet af nedfallande frukter deras närvaro. De undvika människors boningar, äro ständigt på sin vakt och därför ej lätta att öfverraska. Märker någon den ringaste fara, utstöter hon strax skarpa af de öfriga besvarade läten, hvarpå hela flocken hastigt ger sig på flykten, och äfven nu skulle mina bemödanden att få någon af dem blifva svikna.

Långt innan jag, inkommen på den smala skogsvägen, dit jag återvändt, var dem inom skotthåll, hördes från en krona ett varnande skarpt ljud, och med bullrande flykt som af stora tjädrar kastade sig hela flocken ned från träden och bort öfver urskogen. Deras längd är 80 cm, de svarta partierna af dräkten glänsa i grön metallglans, och den hvita stjärten prydes af ett bredt svart tvärband. På torra, bland det höga gräset växande buskar sutto vackra biätare, sådana som äfven visat sig på liknande lokal vid Dualla En annan närstående form, den hvitstrupiga biätaren (Aerops albicollis), områdets allmännaste art, visade sig sedan regntiden första gången i midten af månaden.

Vid torrperiodens inträdande begynna nämligen dessa biätare sina vandringar och stryka då omkring i större eller mindre svärmar. Äfven denna art är en vacker fågel. Ryggen, vingarne och stjärten äro blågröna, de båda mellersta stjärtpennorna ha smala förlängda spetsar. Pannan, ett ögonbrynstreck, kinder och strupe äro hvita, hjässan brunsvart. Ett bredt band under strupen svart, undertill med ljusblå begränsning; de öfre stjärttäckarne äro ljusblå, bröst och sidor blekt grönaktiga, buken hvit, ofta med blågrön skuggning, de undre vingtäckarne ljust roströda. Öppna, soliga, gärna i närheten af floder belägna platser med enstaka, mindre träd, helst sådana med torra grenar eller glest löfverk såsom akasior och andra, äro deras mest omtyckta uppehållsorter, men äfven i farmer, vid skogsbryn o. s. v., långt från vatten, kan man ofta få se dem. Däremot såg jag aldrig

denna biätare i den egentliga skogen, om ej stundom svärmande som svalor öfver dess höga kronor. De tycka äfven om att bada; stundom kunde man därför få se dem samlade i flockar på grenarne af något vid vattnet stående träd, hvarifrån den ena efter den andra störtade ned i vattnet för att strax åter lyfta upp och efter en kort sväng slå ned på grenarne.

På eftermiddagen voro vi tillbaka i Bonge. Här mötte mig det nedslående meddelandet, att endast en del af elefantkraniet kommit dit med hr Löfdals bärare, som tagit det med sig från Baye ba Foë; flera bitar fattades, hvilket gjorde det nästan värdelöst. Emellertid måste ett försök göras att återfå de förlorade delarne, hvarför bäraren försågs med proviant för två dagar och sändes tillbaka för att söka efter dem. Hoppet att det skulle lyckas, var ej stort; han måste fråga i byarne och hvarje neger han mötte, om någon sett benbitarne. Stor var därför min glädje och öfverraskning, då han nästa kväll återkom med allt, som fallit bort, han hade funnit det i den kanot, i hvilken de på natten passerat Meme.

Så var den intresseväckande marschen afslutad och efterlämnade utom en del goda fynd minnet af ett präktigt, af en landsman upptäckt vattenfall, en slätt med solfjäderpalmer samt en insjö.

Insektlif.

Med november månads inträdande hörde de solljusa, regnfria dagarne till regel, och redan sista veckan i oktober bildade i Bonge, isynnerhet hvad de mer i ögonen fallande dagfjärilarne beträffade, en tydlig öfvergångstid, då med ens de mest skiftande arter, som förut ej visat sig, uppträdde.

Det är i dag den 12 november, och vi gifva oss ut på den vanliga exkursionen nedåt Bonge farm. Från faktoriplanen går marschen förbi det hvitlimmade kökshuset och fortsättes längs den bort genom farmen ledande rätt breda vägen. Härifrån vika vi in bland grupper af buskar och slingrande lägre växter på terrängen mellan vägen och skogsbrynet. Solen bränner redan skarpt från den molnfria himlen, och luften är alldeles lugn. En del skära convolvulacé-blommor äro spridda bland slingerväxternas gröna bladverk, som här och hvar betäcker marken eller som draperier nedhänger från trädens stammar och grenar. Här på bladen sitta hesperider

med halft öppna vingar, en del svarta, hvitprickiga eller hvitfläckiga (Celænorrhinus proximus, Hypoleucis ophiusa, Gastrochæta meza), andra gulröda och mörka (Oxypalpus ignita, Osmodes adosus) eller hvirfla lekande omkring i yster bröllopsdans. Snabba som vinden stå de därvid knappast att följa med blicken i deras svindlande lopp.

Från blomma till blomma flyga stora brummande trähumlor (Xylocopa torrida, nigrita, africana, imitator), under det att små vackra bin (Apis mellifica var. Adansoni), en varitet af vårt vanliga honungsbi, ifrigt täfla med dem om blommornas nektar.

De plågsamma sandflugorna, hvilka som ett stoft plägade dansa omkring i luften, där de ej utan att särskildt fixeras till följd af sin ringa storlek kunde ses, voro i dag äfven framme och spredo malört i glädjebägaren. Flera småfjärilar (pyralider) stöttes upp bland gräs och andra växter, såsom den allmänna gulhvita och rödvioletta Glyphodes sinuata, den större blekt blågröna Glyphodes sericea, den synnerligen allmänna gulaktiga och mörkfläckiga Sylepta aurantiacalis, den äfvenledes allmänna Zebronia phenice och andra.

På blommor och buskar sutto flera slags hemipterer samt parasitsteklar, ichneumonider och braconider, äfvensom en och annan trollslända, den svartblå och hyalina Palpopleura lucia. En ansenlig tusenfoting, omkring 20 cm lång, fingertjock, svart och rödbrun (Spirobolus pulvillatus) låg i gräset, där den var nära att krossas, innan den i sista ögonblicket observerades.

Efter en längre stunds undersökning af platsens fauna styra vi stegen nedåt farmen in bland de spridda kakaoträden, öfver hvilka silkebomullsträden här och hvar höjde sina kronor. Ett glimmande i luften kom mig att se upp, där en ljus, ofvan i purpur skimrande präktig fjäril, den redan förut nämnda Salamis Anacardii, elastiskt sväfvade fram och strax intill slog ned med utbredda vingar i det glödande solljuset.

Men de strödda anteckningarne voro svåra att göra, ty sandflugorna voro i dag värre än eljest, och ögonlocken voro nära att svullna igen.

Negrerna arbetade med att undersöka barken af de stammar, som här och hvar lågo på marken, letande efter puppor, skalbaggar och dylikt. På bladen sutto runda, plattade skalbaggar

(cassider: Aspidomorpha-arter) glänsande som eldklot. Citrongula fjärilar (Terias-arter) af olika storlek, samt hvita, kålfjärilliknande sådana med gula och svarta bräm (Mylothris-arter) syntes här och där, de senare under rask flykt stryka fram utmed buskraderna.

Solen blef allt hetare, allt mer väcktes insektvärlden till lif. Gröna gräshoppor, locustider, hoppade här och hvar på marken eller sutto bland löfverket, trähumlor (X. torrida) brusade fram och åter inom ett begränsadt område, under det att en blåskimrande isfågel från sin hviloplats störtade ned på marken, som rof medförande en stor acridiid, hvilken grupp bland gräshopporna var vida talrikare representerad än locustiderna. Utmed marken strök under egendomligt darrande flykt en hvit, mörk och gulbrokig Danaida chrysippus var. dorippus, en af traktens vanligaste fjärilar, fram. Dess med mjuka ryggutskott försedda larv hade en gång vid Itoki anträffats i mängd på vid den torrlagda flodbädden växande plantor.

Vi voro nu inne bland höga plantanstånd, där en bland de breda bladen sittande platt, utbredd, svartbrun, med hvitt tvärband försedd triangelformig hemipter, en ricaniid af ej en tums längd (Pochazia fasciata) och ett par fjärillarver först mötte ögat. Härifrån nådde vi en liten bäck, där en belostomid (Appasus nepoides), några klogrodor och glatta, slemmiga darrmalar (Malapterurus electricus), en af områdets allmännaste fiskar och bekant för de elektriska stötar, han vid ofredandet utdelar, påträffades. De elektriska batterierna på dessa bekanta fiskar utgöras af en mellan huden och musklerna liggande fettliknande väfnad, bestående af en mellan hinnor inbäddad geléartad massa, försedd med en särskild puls- och blodåder samt en rikt förgrenad nerv.

På stranden fladdrade hvita, svarta och rödgula Mylothrisarter omkring, under det en orolig, fläckig sandlöpare (Cicindela interstincta) bedref sin jakt på marken. Från höjden nedsköt den svalstjärtade, machaonliknande blågröna och mörka, under rödbandade Papilio policenes. Då solen lyser fram, visar sig denna allmänna fjäril på öppna platser, helst nära vatten, slår gärna därvid ned på allehanda afskräde, ruttnande djur o. s. v., löper omkring med något utslagna, hastigt dallrande vingar och undersöker marken eller rofvet med den långa snabeln; härunder är han föga rädd, så att han utan svårighet kan fångas

till och med med handen. Ibland synas hela massor omkring ett rof och kunna då i ett tag fångas med håfven, genom att denna varsamt lägges öfver dem. Trähumlor brusade äfven här i luften fram och åter, och en ljusgrön Charaxes eupale strök förbi utan att kunna häjdas i sin snabba färd. På bladen sågos flera chrysomelider, under det att svarta curculionider (Lixus frater och avuncularis) på några blommande compositéer sutto inhöljda i deras gula frömjöl. Flera cerambycider flögo omkring i solen eller sutto på fällda stammar och grenar, däribland en liten rödgul art med tre hvita längsgående band på thorax (Chariesthes Richteri), som var rätt skygg och under hvilan slog ned på bladens undersida.

Chariesthes tripunctata, en förut okänd cerambycid af 8 mm längd.

Ett par omkring tumslånga coreider (Mygdonia tuberculosa) med tjocka bakben surrade brummande i väg skrämda från sin hviloplats. En röd, med två svarta prickar prydd skalbagge, en hispid (Gyllenhaleus bipunctatus), drog ett par gånger förbi, lysande i solen. Fram öfver gräset vimlade en Precis terea med brandgula och mörka vingar; bland buskarne uppehöllo sig pyralider och andra småfjärilar, och en och annan snäcka satt på blad eller kvistar.

Utkommen på den breda farmvägen nåddes örat af ett ljud, som hastigt kom mig att lyssna. Silfverrent ljödo de cittrande nedgående tonerna, och intet tvifvel fanns, att det icke var en representant för vår svenska fauna, en grönsångare (Phylloscopus sibilatrix), som under sin färd från norden nått dessa trakter, på en gång väckande minnen från hemlandets blommande ängar och lundar. Förgäfves spanade dock ögat efter den lille sångaren, och först den 12 december skulle jag i samma farm åter höra dessa välkända toner och genom den fällda fågeln säkert kunna

Goliatbaggen, Afrikas störste skalbagge.
Naturlig storlek.

fastställa, att grönsångaren, liksom äfven löfsångaren, under flyttningen förekommer i Kamerun, där ingen af dem förut hade anträffats.

Sländorna, odonaterna, voro denna tid äfven allmänna, och hemfördes i fyrtio arter, hvaraf tretton förut voro okända, närmare ett motsvarande antal som Sveriges hela odonatfauna, hvilken omfattar fyrtioåtta arter. Vid vattensamlingarne flögo stora trollsländor, Æschna-arter, fram och åter förföljande mygg, flugor och andra insekter, då och då hvilande på torra grenar, stammar eller andra fristående föremål för att förtära sitt byte. Talrika hanar af Palpopleura lucia med sina mörkblå och glasklara vingar uppehöllo sig, synnerligast strax efter regntiden, vid vattengölar utmed skogsbrynen, hvaremot de gulaktiga och hyalina honorna voro sällsyntare och ofta genom sin snabbhet trotsade försöken att fånga dem.

Afrikas största skalbagge, goliatbaggen, träffades ej här men erhölls från Kamerunbärget.

På öppna platser, farmer och dylikt, sågs den för öfrigt vidt utbredda Pantala flavescens, de mycket allmänna trollsländorna Orthetrum brachiale och Trithemis rubrinervis, jagande hit och dit eller sittande på stenar, stammar och andra föremål. Vid de smala skogsstigarne träffades den ståtliga jungfrusländan Sapho orichalcea, som med sina djupblå, eller hos honan gulaktiga och hvitfläckiga vingar fäste uppmärksamheten vid sig. Uppskrämd från den kvist eller det blad, hvarpå hon hvilat, fladdrade hon långsamt upp på sina breda vingar, for några slag omkring och slog åter snart ned ej långt från sin förra hviloplats. Spensliga flicksländor, agrionider, sutto på kvistar och gräs, under det att den metalliskt skimrande Idomacromia proavita liksom en cordulia synnerligast mot aftonen under ifrig jakt susade fram och åter på öppna platser.

Såsom det var att vänta, voro de egentliga trollsländorna, libelluliderna, talrikast, representerade af nitton anträffade arter; af corduliider sågs endast en, af æschnider fyra, af gomphider en, af calopterygider tio och af de små spensliga flicksländorna, agrioniderna, fem arter. Af särskildt intresse var fyndet af en ny, västafrikansk representant af det såväl från Nord- som Sydamerika, Ostindien, Nya Guinea, Australien o. s. v. samt från Mada-

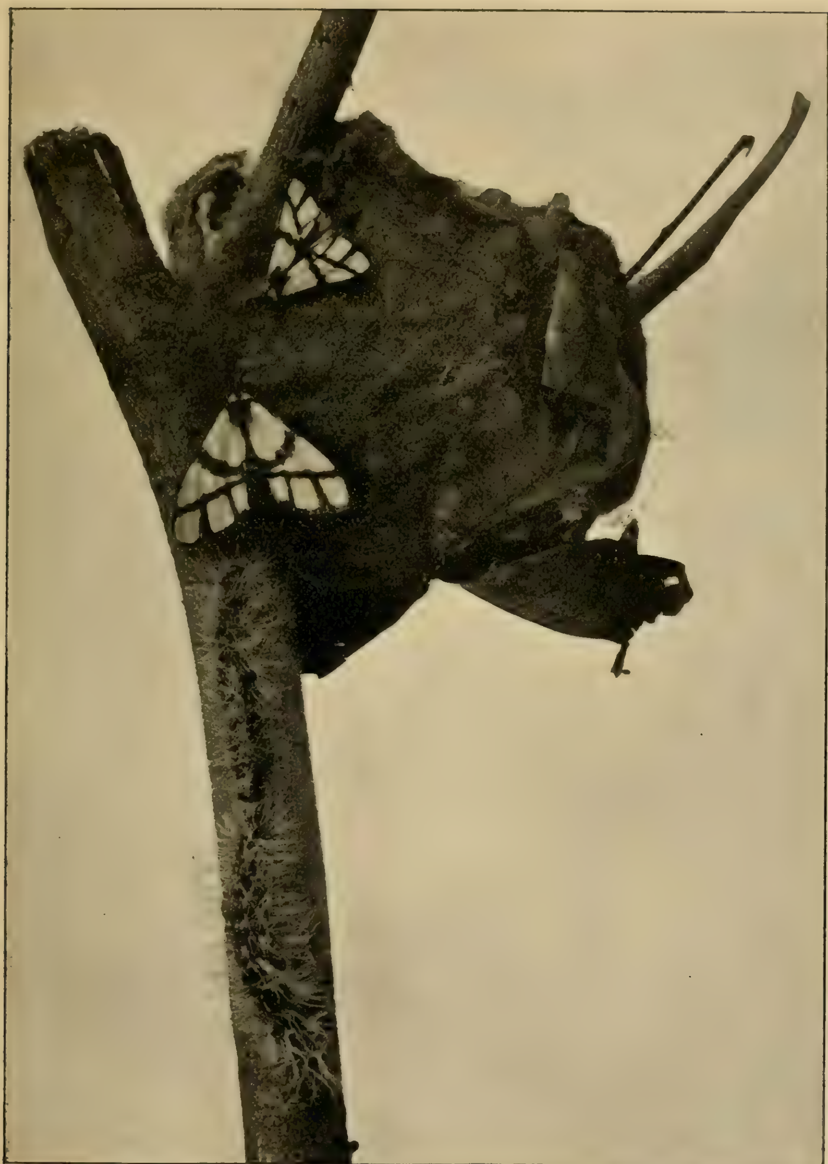
gaskar bekanta släktet Neophlebia, som hittills dock eget nog ej anträffats på afrikanska kontinenten.

Hvad beträffar de ofta så prydliga, stora spinnar- och svärmarfjärilarne, erhöllos dessa i det hela blott genom uppfödning af larver och anträffades endast tillfälligtvis i naturen såsom imago. Bland de vackraste af dem som kläcktes, om den också ej var så vidare sällsynt, var en präktig ljusgul saturnid (Antheræa dione); hvarje vinge var prydd med en inuti glasklar, däromkring gul, så mörk och ytterst rosafärgad ocell, större på bakvingarne. Larverna voro svarta med ljusgula taggar och insamlades under någon vecka i närmare ett hundratal, som till större delen förpuppade sig och i mängd utkläcktes. Mycket talrik var samtidigt en brun och svart, ljusluden spinnarlarv af ända till 10 cm längd, från hvilken en förut okänd gulbrunaktig fjäril, beskrifven under namnet Gonobombyx angulata, erhölls, hvars hane på framvingarne pryddes af en hvit, bjärt framträdande fläck. Larverna, som ofta kröpo omkring på faktoriväggarne, förpuppade sig på dessa hvar som helst, äfvensom bland plantanblad, på trädstammar o. s. v. Den fasta kokongen var brungul och besatt med larvens nålfina taggar.

Beträffande svärmarfjärilarne kan det säkerligen intressera våra svenska entomologer att höra, att såväl dödskallefjäriln (Acherontia atropos) som åkervindesvärmaren (Sphinx convolvuli) och oleandersvärmaren (Deilephila nerii), alla kända från vår fauna, anträffades inom Kamerunområdet.

Dödskallefjäriln är egentligen en utpräglad afrikanare. Han bebor nämligen hela den æthiopiska regionen från Kap och utbreder sig vidare åt norr i den palearktiska regionen till Shetlandsöarne, Lofoten och Sydvaranger åt öster till Transkaukasien och norra Persien, åt väster till Azorerna. Däremot förekommer han icke i den palearktiska regionens västra delar, Japan och Amurlandet, eller i den orientaliska regionen, i det den här förekommande formen, ofta upptagen under namnet atropos, är en om än mycket närbesläktad så dock väl skild art, beskrifven under namnet A. styx.

Sphinx convolvuli bebor hela östra halfklotet med undantag af dess nordligaste delar, under det att Deilephila nerii bebor ætiopiska regionen ända från Kap samt går österut till Ceylon,

Hane, hona (den undre) samt larver och larvbo af processionsspinnaren Anaphe infracta.

Efter en till Riksmuseet hemförd grupp. Något förminskad.

norra Indien och Kaukasien och förirrar sig sedan uppåt ända till Gotland, Ryska Karelen o. s. v.

Intressanta genom sina tåg voro larverna af de s. k. processionsspinnarne, hvilka i oktober—december i mängd anträffades och sedan kläcktes i februari. Redan under regntiden i Bibundi hade dessa larver visat sig och tilldragit sig vår uppmärksamhet. Det var en dyster julidag, jag första gången skulle få se dem, och regnet smattrade på faktoriets tak och väggar. För att åtminstone andas ut en stund utom det trånga fängelse, som ofta höll oss inneslutna, hade jag insvept i en regnrock gått ut på faktorigården och styrde stegen till en liten af väfvarfåglarnes bon behängd palm. Vattnet rann fram öfver den svarta marken, som här och hvar bildade bäddar för framilande flöden, hvilka sökte sig väg ned till den strax intill forsande Bekongole. Här vid palmen sutto väfvarfåglarne som blöta sparfvar i flock eller flögo ned på marken för att vid stigkanten söka frön af gräs och örter, genom sitt hurtiga väsende upplifvande den ödsliga naturen.

Blicken gled just från dessa fåglar åt det af veckad plåt uppförda magasinet, då en lång mörk, buktande linje, aftecknande sig mot dess ljusa yta, fäste min uppmärksamhet. Det var ett tåg processionsspinnarlarver, omkring 4—5 cm långa, glest gulhvitt eller blekt gulbrunt långludna med brunt hufvud. Dessa larver vandra långsamt fram i långa tåg följande i rad efter hvarandra. Uppför och nedför stammar, väggar och dylikt rör sig långsamt det buktande tåget; knäpper man bort en af dem, blir det snart oro bland de efterföljande, hvilka öka takten för att fylla luckan. Men det är ej blott genom dessa tåg processionsspinnarnes larver gjort sig bekanta; deras hår äro äfven brännande, hvarför det är klokast att ej oförsiktigt taga larverna med handen. Mogna till förpuppning krypa de tillsammans i någon grenvinkel eller dylikt till en enda klump, omspinna sig med en gemensam väfnad, inblandad med larvens långa hår, och inom detta gemensamma hölje, som är af en till ett par knytnäfvars storlek, stundom mindre, beroende på antalet larver, som spunnit sig tillsamman, förpuppar sig hvarje larv inom en pergamentartad, hårdare hylsa. Puppan är omkring 25 mm lång, naken, glatt, glänsande, smalt oval, mörkt rödbrun. De mellan ving-

spetsarne 5—6 cm breda fjärilarne äro hvita med på framvingarne skarpt markerade band, tvänne från vingens framkant, konvergerande i en vinkel inåt, samt två andra från det yttre längsbandet till vingens utkant gående mörka streck. Bakvingarne hafva endast två svagt antydda, rostgula, smala band, ett utmed ytterranden, ett annat parallellt med detta något utom vingens midt. Kroppen är gulbrun, som fnöske, luden, synnerligast spetsen af honans bakkropp, som rundt omkring bär en tjock, korthårig mjuk pensel, hvilkens hår antagligen, såsom förhållandet är vid andra dylika fall, t. ex. hos trädgårdsnunnan, vid äggläggningen afgnidas öfverägghögarne och som en filtmassa täcka dessa.

Med den tilltagande värmen började snart rätvingarnes högljudda skaror att ökas; på gångar och gräsmattor, buskar och slingerväxter — öfver allt sågos acridiider och locustider, talrika så väl till arter som individer. Locustiderna, till hvilka våra vårtbitare som bekant höra, och af hvilka 37 arter erhöllos, liknade ofta typiskt våra inhemska former, andra hade uppsvällda täckvingar, påminnande om blad.

I skogarne träffades ofta en mycket stor locustid med tunna, bladgröna vingar (Zeuneria melanopeza). Högst egendomlig föreföll en stor, mycket taggig, vinglös med gräshopporna besläktad insekt, en hetrodid (Cosmoderus femoralis), en förut okänd form, som ej sällan anträffades, långsamt kringkrypande på breda blad och dylikt. Det var förnämligast den stora framryggen, som var väl beväpnad, men äfven benen buro nålhvassa taggar, så att det nästan var omöjligt att vidröra det eljest oskadliga djuret.

Den största af de anträffade syrsorna, grylliderna, var den brunaktiga Brachytrypus membranaceus. Vid några tillfällen hade infödingarne kommit till faktoriet med denna stora syrsa, men blott i enstaka exemplar. Den 15 okt. var en vacker månskensafton, hela urskogen genljöd af syrsornas, gräshoppornas och stritarnes eviga konsert, som brusande nådde örat från alla håll. Plötsligen hördes från marken strax intill, där jag stod på faktoriplanen, ett allt annat öfverröstande, skarpt, gällt brusande ljud. Framåtlutad gick jag steg för steg lyssnande för att upptäcka, hvarifrån det kom, då det tillhörde dessa egendomliga

Palophus centaurus bland torra grenar. Exempel på »skyddande likhet«.
Naturlig storlek 24 cm.

En ny giftig orm från skogarne vid Ekundu i Kamerun.

Efter akvarell af *Axel Ekblom.*

…LLBERGS LIT. STHLM

läten, som tyckas komma från alla håll, det var som dånet från ett i gång varande tröskverk. Mitt närmande oroade djuret, och det blef hastigt tyst; men efter några ögonblick var musiken åter i gång och blef, då jag kommit närmare, så intensiv, att den häftiga vibrationen gjorde örat nästan okänsligt under några ögonblick, sedan den upphört. Slutligen upptäcker jag i månskenet ett hål i marken och däröfver en uppkastad jordhög, på hvilken den ifrige musikern satt. I nästa ögonblick var han som ett skott försvunnen i gången, men tycktes vara för sånglysten att kvarblifva där, hvarför han snart tittade fram och blef gripen.

Understödd af mina svarta medhjälpare fångade jag under nattens lopp närmare ett tjugutal af de präktiga djuren genom att hälla vatten i gångarne, då de begåfvo sig upp. Äfven följande afton fortsattes jakten framgångsrikt, men efter någon vecka hördes de ej vidare af.

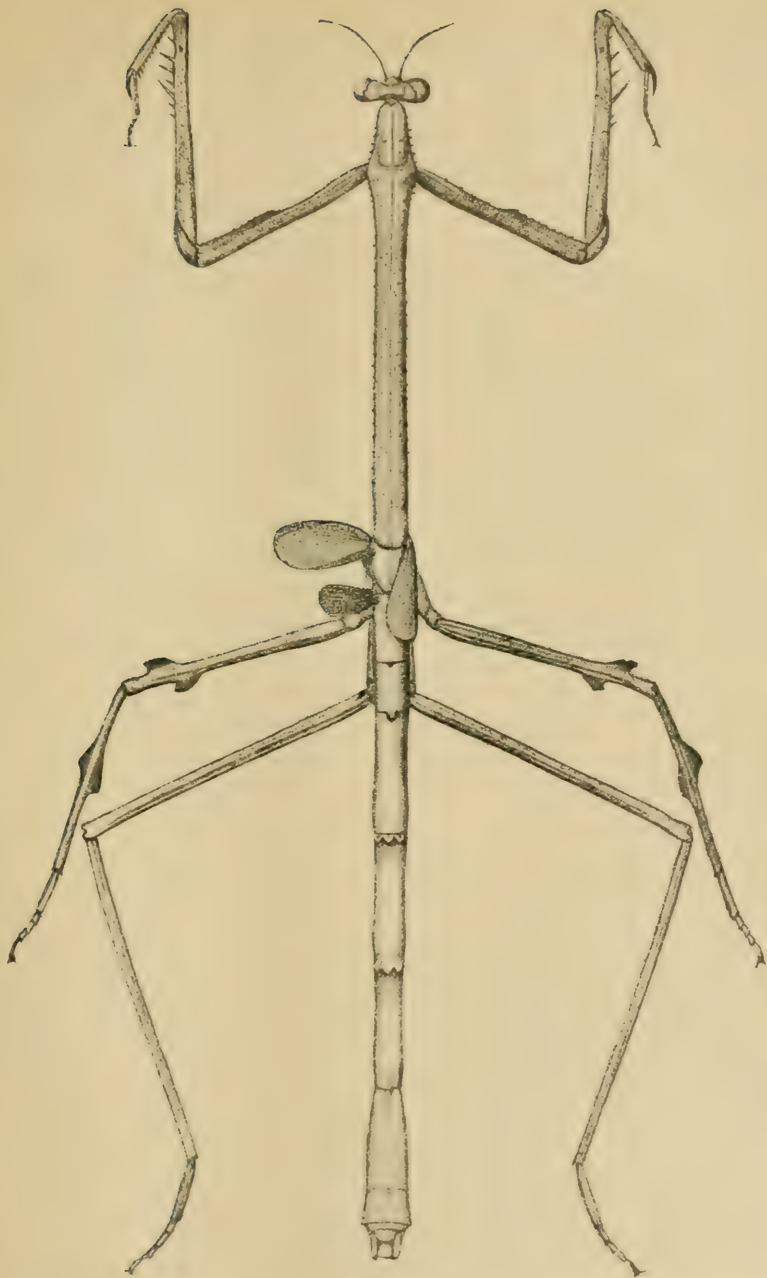
En om vår inhemska art mycket påminnande ehuru mindre mullvadsyrsa (Gryllotalpa africana) lefde i sanden vid flodstränderna och kom stundom flygande in mot ljuset om kvällarne.

Märkvärkdigast bland rätvingarne voro de genom sin förklädnad eller skyddande likhet beryktade phasmiderna eller spökgräshopporna, »vandrande pinnar», som stundom upptäcktes bland torra grenar och dylikt, hvilka de till sin skapnad, såsom bilden på förra bladet visar, så påfallande likna, att de ofta förvilla ögat. Huru slående denna likhet är framgår t. ex. af följande. En dag infann sig vid Bonge faktori en neger medförande en korg, hvari han tycktes förvara något. Korgen var af det handkannliknande slag, hvari de brukade förvara fisk och räkor, men några sådana funnos där ej, då jag tittade i den; endast en stor brun kvist låg därinne tvärs öfver. Tydligen beredd på min frågande min, vidrörde negern nu »kvisten», som till min förvåning slog ut ett par stora svarttecknade vingar. Det var en Palophus centaurus och mätte 24 cm.

I hög grad egendomlig föreföll en rätvinge af phasmidernas karaktäristiska, pinnlika utseende, men hvars första benpar med dess taggbesatta underben samt det karaktäristiska, trekantiga hufvudet och den tindrande blicken tydligen visade, att den hade en vida större släktskap med mantiderna. Den var

mycket olik alla till sin grupp förut kända former och blef representant för ett nytt släkte, liksom äfven arten, nu beskrifven under namnet Macrodanuria phasmoides, var okänd. Liknade nu denna bruna, pinnsmala mantid en spenslig phasmid, påträffades en mantid (Theopompa heterochroa) af alldeles motsatt utseende, med den platta bladliknande form, som utmärker de »vandrande bladen», den andra af de vidt skilda typer, man finner inom spökgräshoppornas egendomliga grupp. Vingarne voro stora, bredt kantade, och hela djuret förvillande likt den gråhvita stam, hvarpå den satt. Skrämd sprang den hastigt uppåt som en ödla, stannade åter orörlig, då den med ens var försvunnen för blicken, om man ej noga fixerade den plats, där den stannade. För öfrigt funnos ytterligare flera arter mantider, de flesta glupska, kvicka och äfven obehagliga varelser, som om kvällarne stundom kommo infarande mot ljuset och då alltid väckte uppståndelse, emedan de plägade fara midt på en och ilsket hugga sina hvassa taggar i ansikte och händer — ett tilltag som vanligen kostade dem lifvet. Mantidernas äggsamlingar, som äro omgifna af ett frasigt, poröst hölje, fästas på grenar, stammar och strån. De allmännaste mantiderna voro Polyspilota striata med gulbrun, brunflammig framdel på täckvingarne och P. pustulata, hos hvilken denna framdel var grön.

Under bark, nedfallna frukter, vid utsipprande saf af fällda palmer o. s. v. träffades talrika tvestjärtar (forficulider), så äfven kakerlakor (blattider) på passande lokaler, af dessa senare omkring ett trettiotal arter, däraf icke mindre än femton voro förut okända. En af desamma (Eustegasta buprestoides), som lefde på bladens öfversida, glänste i metalliskt grönt och pryddes af hvitgula fläckar. Under nedfallna blad och dylikt lefde mer enkelt färgade gråbruna, mörktecknade arter (Epilampra och andra). Af hos oss förekommande kakerlakor anträffades den stora kosmopolitiska, mörkt kastanjbruna, under ljusare, ofvan på framryggen med en ljusare teckning försedda Periplaneta americana, hvilken genom att sönderäta isynnerhet yllesaker, tröjor och dylikt, vid faktorierna, där den ofta var ofantligt allmän, var till stor skada och förargelse, samt den lilla endast 11—13 mm långa, brungula, på framryggen med två längsgående mörka streck försedda äfvenledes vidt utbredda Phyllodromia germanica. Den förstnämnda,

En om phasmiderna erinrande förut okänd mantid (Macrodaunria phasmoides).
I naturlig storlek.

som är omkring 3 cm lång, träffas hos oss vid sockerbruk, bryggerier o. s. v.

Spindlar voro i Kamerun allmänna, och af dessa från det zool. Västafrika dittills föga kända djur, hvaraf 124 arter i omkring femton hundra exemplar hemfördes, visade sig omkring hundra sp. förut vara okända. De hafva beskrifvits af vår berömde landsman den frejdade arachnologen prof. Tamerlan Thorell, hvars sista arbete detta var. Under ett besök hos T. i Kungelf strax efter det han återflyttat från Genua till Sverige, kom samtalet på dessa djur, och den vördade gamle forskaren uttryckte därvid sin önskan att lära känna faunan från denna trakt af jorden, hvarifrån han under sitt lifslånga studium af spindeldjuren sällan erhållit något material. Trött efter resan ville han dock ej bestämma sig för arbetet genast, men skulle underrätta, om krafterna stodo honom bi. Då följande vår solen bröt fram, tändes åter intresset, han grep sig an med arbetet, som han äfven bragte till afslutning.

En grupp bland insekterna, som alltid lätt ådrager sig uppmärksamheten där liksom hos oss är myrorna. Utom vandringsmyrorna och de små förut äfvenledes nämnda faraomyrorna funnos i Kamerun talrika andra sådana insekter, hvaraf ett tjugutal arter hemfördes. Några byggde stora i träden sittande bon, och gjorde sig härigenom redan på afstånd bemärkta. Här och hvar isynnerhet i mer öppen terräng, farmer och dylikt, sågos ofta stora dylika bon af en half till bortåt en meters längd af det utseende, bilden på följande blad angifver, sittande på stammar, vanligen ej så nära marken utan snarare rätt högt. Massan, hvaraf de voro byggda, var gråpapperslik, bräcklig, och ytan rundt omkring behängd med oregelbundna, omkring en half millimeter tjocka fjäll, hvilka, fästade med sin öfre del, fritt nedhängde delvis täckande hvarandra taktegelformigt.

Under desamma befunno sig öppningarne till den inre labyrinten, hvilka sålunda utifrån vanligen ej sågos utom undertill på boet, där fjällen saknades, och öppningarne därför lågo blottade. Ingångarne äro sålunda väl skyddade för inträngande regn, hvilket nedrinner utmed fjällen som från tegelpannor. Att medföra ett sådant bo hade alltid varit min afsikt, men föga anade jag de svårigheter, som skulle vara förknippade med nedtagandet

af detsamma, då de på stammen och grenarne krypande, ur boet frammyllrande oräkneliga myrorna med ilska försvarade sitt hem.

En dag skulle planen utföras, och åtföljda af ett par viga krunegrer, som erbjudit sig att nedsåga ett i farmen ej långt från faktoriet varande sådant bo, begåfvo vi oss försedda med såg och rep en middag till ort och ställe. Boet satt något tjugutal fot upp i ett slätt, gråaktigt träd, hvars bark påminde om aspens, i vinkeln under en 12 cm tjock gren. Det visade sig upptill vara fjorton cm bredt, blef nedåt så småningom tjockare, något nedom midten trettiosju cm, och var där af ungefär elliptisk genomskärning, med en omkrets af åttio cm, undertill med bred, rundad afslutning. Det tillhörde en liten svartaktig myra (Cremastogaster Stadelmanni var. intermedia n. v.), hvars arbetare voro 4,3—4,6 mm långa, mörkbruna, delvis svartbruna, med roströda eller brunröda mandibler. De bevingade 8—8,5 mm långa honorna voro svarta, delvis mörkbruna, med ljusa tarser och mörkskuggade vingar.

På stammen marscherade vid framkomsten en mängd myror upp och ned. En af krunegrerna klättrade upp till boet och började afsåga grenen strax ofvan detsamma. Men nu strömmade de retade djuren formligen fram ur det inre, negerns nakna kropp öfverhöljdes af de ilskna, illaluktande insekterna, som han då och då strök bort från armar, ben, kropp och ansikte, hvarvid andra genast voro färdiga att svärma öfver honom. Allt ursinnigare blefvo anfallen, allt större hopar kommo fram, och negern syntes ej längre kunna härda ut. Uppmuntrande ord saknades visserligen ej, men de började snart vara utan verkan. Men ett medel fanns ännu, som sällan plägade vara utan resultat, och detta tillgreps: »en flaska rhum, om boet kommer helt ned!» Ett förnöjdt rop besvarade löftet, och åter arbetade han en stund, emellanåt skrikande af plågor och obehag. Men ånyo blefvo myrorna för svåra, och han var nära att ej kunna uthärda längre, då löftet ökades till två, därpå till tre flaskor. Ändtligen var stammen äfven under boet genomsågad med det slöa verktyget, ett rep slås om grenstumpen ofvantill och kastas kring en tjock närstående gren, den andre krunegern fattar i tåget, och efter ännu några sågtag svajade grenen med boet i luften och hamnade snart oskadt på marken. Vid hemkomsten lades det

På en stam fästadt bo af myran Cremastogaster Stadelmanni var. intermedia. Naturlig storlek 68 cm.

några dagar i en täckt låda öfverströdt med naftalinkamfert, som dödade myrorna, hvilka i massor betäckte bottnen. Emeller-

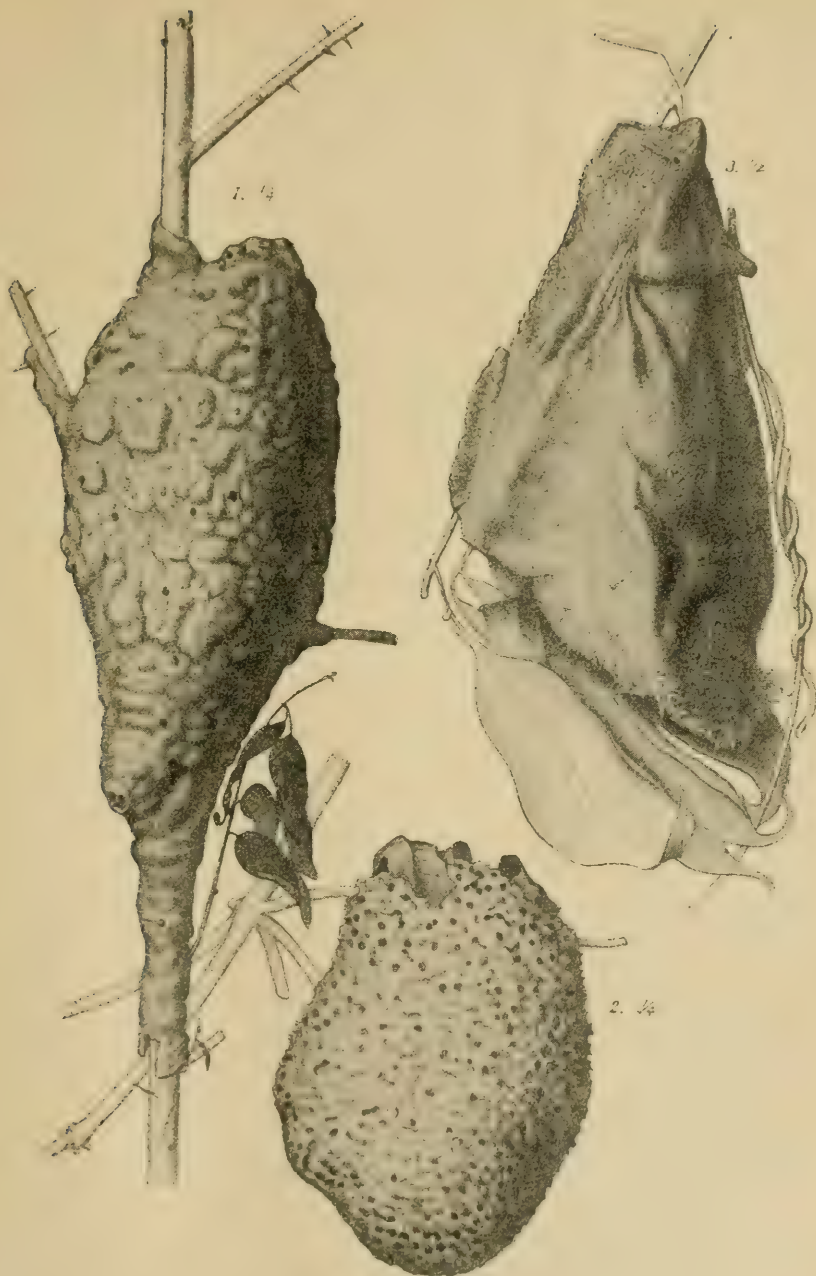
tid var det allt för bräckligt för att kunna inpackas på vanligt sätt; grenen eller stammen afsågades därför så långt, att den just passade i en större låda, genom hvars gaflar några stora spikar slogos och vidare in i ändarne af stammen. Så stod det isoleradt i lådan, hvilken dock med stor försiktighet måste transporteras och vid hvarje förflyttning var under särskild uppsikt ända fram till Liverpool, då den med det andra fraktgodset hemsändes och verkligen lyckligt framkom till Riksmuseet.

Flera andra former af bon sågos, somliga byggda rundt omkring grenar eller fästade vid blad, lianer och kvistar, andra utgörande af myrorna urhålkade döda grenar o. s. v.

Bilderna på nästa sida återgifva bon af först nämnda slag. Det långsträckta tillhör en förut okänd art Cremastogaster inconspicua, är nära 30 cm långt och fortsättes utmed grenen i en 11 cm lång, smalare del; det är byggdt rundt omkring en taggig gren och på ena sidan om denna mer utveckladt än på den andra. Byggnadsmaterialet är gråpapperliknande och färgen mörkt brungrå. Under det att det förut omtalade boet på ytan var försedt med talrika flikar eller fjäll, har detta en jämn, med öppna spridda hål försedd öfversida men med talrika bucklor och vårtlika ansvällningar. Vid boets öfre del äro hålen dock mer eller mindre riktade nedåt och mot regn upptill skyddade af en taklikt utskjutande del.

Arbetarne af denna art äro omkring 3,5 mm långa, till färgen bruna eller mer rödaktigt bruna, bakkroppen är mer eller mindre gulbrun, mandiblerna och antennlederna smutsigt gulröda. De bevingade honorna äro 6,7—7,5 mm långa, till färgen mörkbruna med gulrödaktiga tarser och ofta äfven samma färg på mandiblerna och bakkroppens undersida.

Det rundade boet på samma bild nedtill tillhör äfven en Cremastogaster, nämligen arten margaritæ, och togs fästadt på en lian. Det är omkring 20 cm långt och 17 cm bredt, byggdt af tämligen tunn gråpapperliknande massa; ytan är fjällig med talrika hål. Fjällen hafva dock icke fria kanter utan äro rundt omkring genom små pelare förenade med de undre, och mellanrummen mellan dessa pelare bilda de rundade öppningarne. Genom denna ojämna yta ha dessa bon, hvaraf ett par hemförts,

Olika former af myrbon.

utseende af att ej vara färdiga, och antagligen täckas äfven dessa slutligen af ett gemensamt, af hål genomborradt hölje.

Det till höger upptill afbildade boet tillhör Polyrhachis laboriosa, en rätt stor, 8,4 mm lång, svart myra. Det är 17 cm långt, tillplattadt, fästadt mellan tunna grenar, lianer och blad. Boets gråbruna öfversida har nästan utseendet af gammal kogödsel och består af gröfre och finare, kors och tvärs löpande växttrådar, sammanhållna genom något fästande ämne. Upptill befinner sig en stor oval öppning, under det mindre, rundade hål äro strödda här och hvar.

En stor svart taggig art, Polyrhachis militaris, bebodde torra trädgrenar, som den själf urhålkade, hvilket äfven var förhållandet med den stora rödgula Camponotus maculatus subsp. brutus, hvars gångar inuti grenarne voro stora och mycket jämna. De voro båda synnerligen rörliga och angrepo häftigt, då man ofredade dem.

En annan, rödbrun myra (Myrmicaria eumenoides) till allmänna utseendet påminnande om vår stackmyra, bodde i blad, hvilkas kanter den vek tillsamman.

Slutligen några ord om vermes.

De i fuktig jord isynnerhet vid flodstränderna förekommande maskarne, oligochæter, hvilka före inläggandet i sprit fixerades uti kokande sublimat eller i Perenyis vätska, visade sig enligt dr Michaelsen i djurgeografiskt hänseende bekräfta de åsikter, man förut haft angående de västafrikanska oligochæternas karaktär. De liknade i sitt allmänna utseende våra former; somliga voro mycket stora daggmaskar med skimrande metallglans, andra voro som vanliga metmaskar. Af de elfva påträffade arterna voro fyra förut okända.

I magen och tarmkanalen af vertebrater anträffades åtskilliga trådmaskar. En sådan är redan omnämnd från Ndian nämligen den s. k. guineamasken.

Tiden började nu nalkas att utföra den ända från resans planläggning hysta afsikten att bestiga Kamerunbärget, hvars högre vid denna tid ännu så föga kända trakter med deras, så långt man sett, egendomliga, själfständiga, från kringliggande lägre skogstrakter i hög grad afvikande fauna med visshet haft mycket dittills okändt att erbjuda, så väl hvad den högre som den lägre faunan beträffar.

Afsikten var att ej taga den vanliga vägen öfver Victoria genom Mapanja och Buea, utan från Bibundi tåga rakt åt öster till Bomana och därifrån söder ut till Mann's spring, som var afsedd att blifva första stationen för undersökning af bärgets djurvärld.

Det var nu vid midten af november. Då faunan närmare Bonge började blifva allt noggrannare undersökt, utsträcktes exkursionerna längre bort, och denna dag befann jag mig vid Bavo faktori, hvars föreståndare, herr Ålander, inbjudit mig att där kvarstanna några dagar.

Det var en het, brännande dag; torrtiden var inne, och vid den förut omtalade breda vägen, som af firman anlagts mellan Bonge och Bavo faktorier, delvis redan svår att passera till följd af den ständigt uppväxande vegetationen, fanns under färden dit just ingenting af värde vare sig för bössan eller för håfven. Efter att vid framkomsten hafva besökt den goda fångstplatsen vid badstället, där mycket fjärilar höllo till, sutto vi under middagen och talade om bärgsbestigningen. Huru föga anade jag då, att bud redan var på väg uppför floden för att meddela omöjligheten af att realisera denna plan, därmed krossande en af mina bästa förhoppningar. Då vi följande morgon i den svala luften gingo framför faktoriet, hördes plötsligen nedifrån floden en kanot vara i annalkande; allt tydligare blef de paddlande negrernas sång, och snart visar sig farkosten vid flodens sista krökning. Vår nyfikenhet stegrades, då vi funno en för oss obekant europé bland de svarta, iklädd en hvit dräkt med glänsande metallknappar.

Vår första tanke var, att det kunde vara en tysk tjänsteman från guvernementet, som önskade bese faktoriet, då han presenterade sig som landsman; det var en af de nyss utkomna faktoristerna. Sedan vi hälsat och gått några steg uppåt mot faktoriet, sade han: Jag har allvarliga saker att berätta; guvernören har den 5 nov. varit uppe och bekrigat bärgsbefolkningen vid Buea, och hela bärget är i uppror, en tysk officer v. Gravenreuth har fallit, de flesta hvita deltagarne i expeditionen äro sårade, ej minst guvernören, som erhållit tre skottsår. Under natten hade de svarta af fällda träd gjort förskansningar, bakom hvilka de besköto de antågande trupperna, och midt framför ingången till byn var ett väldigt silkebomullsträd fälldt.

Efter en stunds strid flydde de svarta uppåt bärget, hvarvid de sökte storma en på höjden liggande boning, hvilken beboddes af dr Preuss, som där var innesluten. Emellertid tog truppernas ammunition slut, hvilket tvingade dem att återvända genom urskogen till Bibundi, en färd som tog någon vecka, under det uppmarschen varat några få timmar.

Ett från Ekundu medsändt bref styrkte berättelsens hufvuddrag och löd sålunda:

»Guvernören varit och bränt Buea, en löjtnant dödad, guvernören själf fått tre sår. Jag beklagar, men måste på det bestämdaste afråda Eder att tänka på någon bärgsbestigning.

Bovallius.»

Så var den planen krossad.

Det var emellertid lyckligt, att denna ej ännu kommit till utförande, detta beroende på, att firmans lilla ångslup låg under reparation och ej ännu kunnat föra sakerna från Ekundu öfver hafvet till Bibundi, hvarifrån, som nämndt, marschen skulle gått öfver Bomana till Mann's spring.

Bärgsborna voro, åtminstone vid denna tiden, ganska vilda och svårhandterliga, och deras uppstudsighet mot de hvita hade växt till oförsynt grad, hvilket bl. a. min reskamrat, som under regntiden gjorde en bärgsbestigning och då vistades ibland dem, nogsamt fick erfara.

Oupphörligt besvärades han af bråkande negerflockar, och då han en dag skickade upp en medförd negerpojke att från ett träd hämta några frukter, ville de i sitt raseri slita sönder denne, som ej vågade gifva sig ned, förrän han genom mutor blifvit lofvad befrielse från öfverfall. Varnad af detta och andra, ofta upprepade klagomål på Bueas befolkning hade jag för att om möjligt ej störas i mitt arbete beslutit att bestiga bärget från en annan sida och sålunda undvika denna by.

Flera gånger hade guvernören hotat bestraffa Buea-folket, men ju längre det drog ut med uppfyllandet af hotelsen, ju mer växte dess trots.

Emellertid var regeringens tålamod nu slut, och guvernören beslöt att tåga dit upp med, som det uppgifvits, 150 svarta soldater.

Dagen före hade infödingarne fått klarhet om planen och användt natten till att förskansa sig. Emellertid blefvo de först drifna från byn och togo vägen uppåt Mann's spring.

Hade bärgsbestigningen ägt rum, hade vi nu befunnit oss vid denna plats, dit ingen varning kunnat nå, innan de anstormande negrerna varit framme. Att efter det deras by blifvit bränd, och många af byns befolkning fallit för de hvitas kulor, mötet ej blifvit vänskapligt, är lätt att inse, och en europé att släcka sin vrede på hade utan tvifvel då varit dem välkommen.

När sålunda planen på bärgsbestigningen var krossad, beslöt jag att kvarblifva på Bonge faktori till årets slut, då de öfriga faktorierna redan besökts, och trakten kring intet af dessa visade sig gynnsammare än där.

I tropisk sol.

Vi voro nu vid midten af december, och solen brände allt skarpare från den molnfria himlen. Detta nedsatte mycket spänstigheten, och efter blott några timmars exkursion var man färdig att sjunka ned af trötthet. En dag bröt jag med följeslagare upp från Bonge med Bavo till mål.

Det var en af dessa tryckande varma dagar, då de högre djuren hålla sig undan bland skuggande träd och buskager. Ögat gled under marschen nedåt farmen från träd till träd utmed skogsbrynet och utåt kakaoplanteringen utan att upptäcka något af värde, då en isgrå, under tvärbandad roffågel af en sparfhöks storlek (Kaupifalco monogrammicus) gled fram mellan de spridda silkebomullsträden.

Denna vackra, undersätsiga, kraftigt byggda hök var här under torrtiden ej sällsynt, hvaremot den andra tider ej syntes till. Med förkärlek utvalde han till jaktplats något öppen terräng såsom farmer med spridda större träd, från hvilkas grenar han

lurade på rof. Aldrig sågs han under jakten sväfva omkring eller höja sig öfver trädkronorna utan direkt från sin hviloplats nedstörta på sitt rof och så åter slå upp i trädet. Ehuru han egentligen icke var skygg, förstod han dock att vara på sin vakt, och en gång skrämd trotsade han ofta alla försök att komma honom nära. Han flög icke långa sträckor, utan slog vanligen snart ned i de täta trädkronorna eller på mer fristående grenar. I torra trädtoppar, där många roffåglar eljest gärna slå ned, sågs han däremot icke. Hans hållning är rak och ståtlig, flykten snarare låg än hög och bestämd på målet. Lätet är ett fint, då och då utstött, långdraget, om gladans erinrande skrik. Födan består af gräshoppor, råttor och näbbmöss, som funnos i kräfvan på fällda exemplar. Vida sällsyntare var den något större falkliknande Baza cuculoides, som äfven denna dag fälldes i Bonge farm. Den var ofvan svartgrå, strupen och bröstet voro askgrå och underkroppen gulhvit med mörka tvärband.

Från farmen fortsätta vi längs den nyanlagda vägen, där elefanterna kors och tvärs upptrampat marken, och öfverföllos äfven på återvägen till Bonge af en gammal hona, som troligen blifvit påskjuten af de svarta och därigenom ilsken.

Framkomna till Bavo undersöktes krokodilbanken, där ägg af dessa djur förut blifvit uppgräfda ur sanden. Äfven gräfningar efter mullvadsyrsor och maskar företogos.

Under tiden hade från Ekundu en kanot anländt till Bonge, hvarom bud kommit genom skogen, och en lastkanot beordrades att fara ned för floden för att hämta förnödenheter.

För att undersöka floden beslöt jag då att återvända med kanoten och hade snart placerat mig i fören, beväpnad endast med en hagelbössa. Under negrernas sång och kraftiga rodd sköt farkosten raskt ned för Meme. Efter en stund mattades plötsligen sången och tystnade slutligen alldeles. Afbrottet var för hastigt för att icke hafva någon särskild orsak, och på min fråga, hvad som stod på, pekade de nedåt floden hviskande Njoko! (elefant!). Ja, långt nedför floden upptäckte jag denne, där han stod i vattnet nedanför den höga flodvallen. Vattnet var ej så grundt, hvarför endast halfva kroppen och hufvudet voro öfver ytan. Gång på gång fyllde han snabeln med vatten och spolade det yrande öfver sig. Vi närmade oss allt mer och

floden var blott ett hagelhåll bred. Vid hvarje paddeltag blef det allt tystare i kanoten, och allas ögon spändes på den framför oss i floden stående kolossen; men plötsligt kastar denne upp hufvudet, gör en sväng och pulsar ut åt flodfåran. Under tiden gled kanoten, ehuru alla upphört att paddla, af farten allt närmare, snart voro vi blott ett par hagelhåll från djuret, och negrerna fingo order att hålla åt andra flodstranden, utmed hvilken vi skulle söka komma förbi. Emellertid syntes elefanten vara retad och plumsade oss till mötes, öronen slogos ut som ett par stora skärmar, och han såg rätt hotande ut.

Plötsligen, vi voro väl femtio steg från honom, stannade han, slog öronen bakåt, kastade om mot land, arbetade sig upp för den branta flodvallen lämnande en djup väg efter sig och stannade i skogsbrynet ofvanför vallen. Nu måste vi förbi, och alla paddlar arbetade hastigt i vattnet. Redan trodde vi oss vara honom kvitt, då han med ens störtade ned i floden, så att jord och vatten yrde omkring, negrerna förlorade besinningen, försvunno som grodor åt alla håll i vattnet — styrmannen först! — och kanoten fastnade på en i floden liggande stam.

Situationen var för ögonblicket obehaglig, kanoten var nära att kantra under negrernas hoppande och kom endast med nöd åter i jämnvikt; den ena paddlaren efter den andra hade redan under rop och skrik störtat i vattnet — utom min lille uppassare, den modigaste af hela den svarta skaran.

Elefanten var nu strax intill den mot trädstammen vaggande kanoten och närmade sig steg för steg pulsande med utslagna öron.

Försvarslös som jag var, endast beväpnad med hagelbössa, tycktes ej återstå annat än att hoppa i floden och simma åt andra stranden, ehuru äfven detta ej med säkerhet skulle hafva aflupit lyckligt, så inpå lifvet jag nu hade min motståndare. Men utan en salfva skulle han ej gå fri, och mot de utspärrade öronen, dock siktande något öfver för att endast gifva honom en ordentlig smäll i hörselapparaten, affyrade jag båda piporna — ett sista, lama försök till försvar i den ojämna striden. Under ljudligt trumpetande svängde elefanten nu till min öfverraskning om och försvann med snabeln i vädret uppför den branta, rasande flodvallen med en hastighet och vighet, som man ej skulle tilltro dessa eljest makliga klumpdjur.

Nu kunde jag åter se mig omkring. Flera af negrerna summo i vattnet, några hade nått strand och gåfvo sig åter i floden ut mot kanoten.

Då jag såg ned i vattnet, upptäckte jag en svart skepelse, som rörde sig där som ett besynnerligt stort vattendjur. Det var en buschneger, som gifvit sig i utan att kunna simma och säkert drunknat, om han ej i tid observerats. Medtagen af rädsla efter det långa badet hjälptes han upp i farkosten, som lossades från stammen och åter sattes i fart under negrernas jubelsång, hvari den hvite framstod som deras räddare. Efter att en stund ha hört på deras högljudda glädje och frågat, hvad de egentligen sjöngo om, fick jag följande öfversättning.

När en »big man» i stammen dör efterlämnande ovänner, på hvilka han vill hämnas, ingår han i en elefant, ströfvar omkring förstörande deras farmer och söker tillfälle att skada dem själfva. Detta var en sådan elefant. Efter att första gången godvilligt ha gått undan kände han vid uppkomsten på flodvallen igen någon ovän i kanoten och störtade sig ned för att döda den. Vid åsynen af »mokalla» (den hvite) stannade han villrådig, om han skulle våga sig fram, hvilket han dock beslöt sig för; men då skotten ljödo i öronen, svek honom modet och han försvann. Det var sålunda den hvite, som räddat ovännen i kanoten, hvem af dem denne nu än var, och därför sjöngo de den hvites lof. Det enkla förhållandet var utan tvifvel det, att vi stött på en af dessa gamla elefanter, som pläga visa sig på samma trakt vid floden och ofta blifva påskjutna och retade af de svarta och kanske äfven af hvita. Sådana kunna mot elefanternas vana för öfrigt, liksom förhållandet äfven är med af sin unge åtföljda honor, utan vidare gå anfallsvis till väga. Dylika möten med retade elefanter äro ingalunda ofarliga och aflöpa ej alltid så väl som nu. Under första vandringen på kamerunsk botten, vid Dualla, fästes vår uppmärksamhet på en där varande ny graf, prydd med en stor frisk krans. Det var en tysk faktorist, hvilken gifvit sig upp för floden, som jag tror Mungo, och blifvit ihjälslagen af en kanoten angripande elefant. De svarte kastade sig i, men den hvite dröjde så länge, tills det var för sent att undkomma, och inom kort var han en söndertrasad massa och kanoten af det rasande djuret slagen i bitar.

Fågellifvet under torrtiden.

Så nalkades åter julen, och liksom förra året samlades äfven nu alla därute varande landsmän vid Bonge för att tillsammans tillbringa några festdagar.

Utom chefen hr Valdau och hans närmaste i tjänsten, herrar Bovallius och Linnell, sammanträffade sålunda hrr Löfmarck, Ålander, Löfdal, Svensson, Broman Carlowitsky, Nennes, Liander, Hellqvist, maskinisten Björk, alla i tjänst hos firman, samt ingeniör Dusén.

Med julen var ett år gånget, och mitt uppdrag för de zoologiska institutionerna afslutadt.

Genom tillmötesgående från firmans sida erbjöds jag att ännu en tid kvarblifva och för egen del fortsätta studier och insamlingar.

Torrtiden var nu i sitt flor, och flodens vattenmassa var ringa. Från botten uppsköto öfver ytan af tornadon kullvräkta stammar samt rötter och hindrade färderna, synnerligast med större farkoster.

Fågellifvet tycktes i början af januari vara fattigare än förut sedan regntiden, och en öfversikt af dess allmännaste drag, sådant det framstod under de dagliga exkursionerna, visade ungefär följande bild.

Till de vanligaste fåglarne hörde Pycnonotus gabonensis, en af dessa trakters få goda sångare. Han har närmast utseen-

det af en liten smärt trast af 20 cm längd. Färgen är ofvan gråbrun, ansiktet svart och undersidan hvit. Hans käraste uppehållsort var farmer, ofta i närheten af boningshusen, plantager och dylik öppen terräng, hvaremot han saknades i täta urskogen. Ännu oftare än här vid Bonge sågs han vid Bibundi i därvarande farmer. Utom sin klangfulla stämma äger denna fågel äfven stor förmåga att förvillande härma flera andra fåglars läten. Ofta slår han ned på svajande plantanblad, svingar sig rakt upp i luften, vänder och störtar åter rakt ned.

I farmen hördes ofta en liten kortstjärtad sångare (Camaroptera tincta) af endast 11 cm längd, till färgen grå, under ljusare, med gulgröna vingar, gröngula underben och ljusa fötter.

Denna oroliga och larmande lilla fågel iakttogs mycket ofta från oktober till februari vid Bonge, där han med förkärlek uppehöll sig bland lägre oljepalmer och mindre träd i därvarande farm. Ofta hördes hanens vidt ljudande lockton: »plitt, plitt, plitt», som nästan gaf en karaktäristisk stämning åt traktens hörbara fågellif, och hvilket ehuru något svagare och mer kväkande hade en icke ringa likhet med tonerna från den äfvenledes här allmänna, till törnskatorna hörande Dryoscopus affinis, en fågel af knappt vår vanliga törnskatas storlek, ofvan svart med hvit öfvergump och helt hvit undersida, och ofta upprepadt, med korta mellanrum hördes från den oroligt kringhoppande sångaren. Men under det att Dryoscopus ända till öfver tjugo gånger utan paus kunde upprepa sitt läte, hördes sångarens däremot endast tre à fyra, hvarpå ett kort afbrott följde. En tid hördes de ljudande tonerna dagligen från ungefär samma del af farmen, där fågeln antagligen hade sitt bo.

Bland de sex olika slagen af anträffade törnskator var den nämnda Dryoscopus jämte den förr omtalade Nicator chloris den allmännaste och visade sig synnerligast under torrtiden i Bonge farm, mest uppehållande sig i kronorna af högre fristående träd. Här hoppade den lätt och smidigt omkring bland bladverket eller klättrade upp för nedhängande grenar, under det att den med korta afbrott lät höra sin kraftiga stämma. Under bullrande flykt for den så öfver till en annan krona, där strax åter dess stämma ljöd. Honan håller sig i hanens närhet och svarar honom stundom med ett knarrande ljud. Egendomlig

är den växelsång, som paret tillsammans utför, och långa stunder kan man lyssna till den underbart klingande duetten. Knappt har hanen låtit höra ett par karaktäristiska, hvisslande, fylliga flöjttoner, förr än honan svarar med ett knorrande »err», och så fortgår växelsången i takt, att man skulle vara benägen tro, att alla tonerna komme från samma fågel.

I farmen uppehöll sig allmänt den förut omtalade isfågeln Halcyon senegalensis och äfven hans nära släkting H. Forbesi, som eljest typiskt tillhör mangroveskogen, visade sig, i det ett par sådana ungfåglar här fälldes.

Ingalunda sällsynta voro de till skäggfåglarne hörande Gymnobucco calvus och Peli, hvilka ofta hafva uppfattats såsom blott olika åldrar eller kön af samma fågelart. Dräkten är anspråkslös, gråbrun, och hela hjässan kal, svart; storleken är ungefär en sparfs. Skäggfåglarne hafva två tår framåt och två bakåt och stå nära hackspettarne. Ehuru frågan, huruvida dessa två former representerade skilda arter eller ej, vid tiden för de hemförda samlingarnes bearbetning ännu var en stridsfråga, uppfördes de af mig som skilda, då de mest talande bevisen syntes fordra en sådan tydning. Den förste, som beskref G. Peli, var Hartlaub, under det att Lafrenaye, som beskrifvit G. calvus, höll för mycket troligt, att denne skulle visa sig vara honan eller den yngre fågeln till Peli.

Jules Verreaux öfverensstämde med Hartlaub däri, att G. Peli, som skiljer sig hufvudsakligen genom något mindre storlek, tunnare näbb och tvänne fram i pannan sittande stora fjädertofsar eller penslar, vore en själfständig art. I sin monografi öfver skäggfaglarne förenar mr Marshall dem sedermera åter, under uppgift, att den tjocknäbbade, icke tofsbärande fågeln (calvus) vore honan, den tunn-näbbade, tofsbärande (Peli) hanen. Häremot gjorde Sharpe den invändning, att Hartlaub i sin originalbeskrifning af G. Peli tydligen angifvit, att så väl hanen som honan hafva tofs, hvarför han tills vidare uppfattade dem som skilda arter.

Snart blefvo de af Shelley åter sammanslagna, då han icke trodde, att två olika arter kunde hafva så lika utbredning, som dessa tycktes hafva. Han ansåg G. Peli för ett af könen, hvilket vore ovisst, dock troligast hanen.

Att definitivt afgöra, hvilken af dessa åsikter var den rätta, var ej möjligt, förr än ett större antal exemplar, af olika åldrar och kön, än som hittills skett, genom anatomisk undersökning blifvit bestämdt.

Frågans lösning kunde äfven i ej ringa grad underlättas genom direkta iakttagelser i naturen och på i fångenskap hållna fåglar. Härvid vore att efterse, om båda formerna i naturen verkligen öfver allt lefva tillsammans, hvilket emellertid icke synes vara fallet, och om hos yngre fåglar, som alltid skola sakna tofsar, endast tjocknäbbade eller äfven tunn-näbbade exemplar förekomma. Om ungfåglarne alltid hafva tjock näbb, måste vid någon tid öfvergången till den mer tunn-näbbade skapnaden inträda. Att detta icke sker, så länge fåglarne äro yngre, framgår däraf, att jag vid boet fällde såväl hanar som honor, hvilka voro under häckning och alltså fullt utbildade, och som ännu behållit det tjocka näbbet och voro utan tofsar. G. Peli vore i så fall ännu äldre fåglar, och man skulle kunna erhålla denna form genom att under en tillräckligt lång tid hafva calvus-exemplar i bur. Träffade man däremot ungfåglar med tunt näbb, skulle detta tyda på, att de tillhörde en konstant, tunn-näbbad art, som sedermera dessutom finge fjädertofsar.

Utom de nämnda karaktärerna afveko de i Kamerun fällda calvus-exemplaren genom sina karaktäristiska hvita spoler på en del nackfjädrar, hvilken hvita färg stundom sträckte sig till det spolen närmast liggande partiet af fjädrarne; hos Peli felades det hvita. Vidare gick det nakna partiet på hjässan längre bakåt på calvus, under det å andra sidan Pelis vingpennor i ytterkanten voro försedda med gulgröna sömmar. Åsikten, att calvus endast vore gamla honor eller ungfåglar, vederlägges däraf, att jag i Kamerun erhöll ett honexemplar utan tofs, som vid anatomisk undersökning visade sig fullt utveckladt och könsmoget.

Reichenow säger dessutom om calvus, att de båda könen till det yttre äro alldeles lika, hvaraf framgår, att han sett äfven hanar utan tofs. Nu vore att konstatera, om, såsom Hartlaub i sin originalbeskrifning af Peli säger, honor med tofsar förekomma, och en sådan omtalar äfven Shelley i ett arbete, där han om dessa fåglar säger: »en är betecknad ♀ och har likväl tofsar». Af detta framgick, enligt min åsikt, att de båda for-

merna voro skilda arter, en åsikt som äfven Reichenow hyllar i sitt under utgifning varande monumentala verk »Afrikas fåglar».

Vid Bonge, där stora flockar af Gymnobucco hade sina bon i en murknande, hög, barklös stam af ett silkebomullsträd, funnos båda arterna i nästan samma antal, så att flera exemplar af hvardera kunde fällas i ett skott, där de sutto klängande vid öppningarne till sina af dem själfva huggna gångar. Detta tycktes först tala för, att de skulle tillhört samma art, utan att dock naturligtvis bevisa det, då ej sällan närbesläktade arter lefva i hvarandras närhet och blandade med hvarandra. Huru ofta blifva icke hos oss t. ex. de tillsammans i flockar lefvande gråsparfvarne och piltinkarne ansedda för samma slags fåglar!

Vid samma stam sågos ofta, synnerligast på eftermiddagarne, små ljusbruna flädermöss, antagligen Kerivoula Smithi, fara ut ur hål, som de bebodde, hvirflande fladdra fram bland trädkronorna och så åter försvinna i hålen.

Till allmännare fåglar denna tid hörde vidare hornskatorna, den brunaktiga rödnäbbade Lophoceros camurus och den svarta och hvita L. fasciatus, de båda svarta och karmosinröda praktväfvarne Malimbus scutopartitus och nitens, den vid floden sig uppehållande lilla svalan Hirundo nigrita och ladusvalan, H. rustica, den gröna till törnskatorna hörande Nicator chloris, den olivgröne, rostbrunstjärtade ifrige sångaren Andropadus virens, de i massor morgon och afton öfverfarande papegojorna, den ofvan gröne under tvärbandade hackspetten Campothera permista och den lilla C. nivosa, den i buschskogen sig uppehållande flugsnapparen Platysteira castanea, den svarta Dicrurus, den gröna fruktdufvan Vinago calva, den grå eller som yngre brune ormhöken Polyberoides typicus, den mindre, isgrå, under tvärbandade Kaupifalco monogrammicus, gamhafsörnen Gypohierax angolensis, snyltgladan Milvus ægyptius, hjälmfåglarne Turacus meriani och Corythæola cristata, guldgökar, den tornsvallika palmseglaren Tachornis parvus brachypterus, Criniger calurus och andra hårfåglar, samt vid floden drillsnäppor, Actitis hypoleucos, och andra.

Sällsyntare voro nu den lilla vid Bibundi och Kamerunstäderna så allmänna dufvan Chalcopelia afra, skrikhafsörnen Haliaëtus vocifer, och, ehuru mindre, den gulnäbbade göken

Ceuthmochares æreus, några små skäggfåglar, Xylobucco, den i mangroveregionen så allmänna isfågeln Alcedo Guentheri, äfvensom den lilla med denne besläktade, som en ädelsten glimmande Ispidina picta, sommargyllingen Oriolus larvatus lætior, den lilla brunhjässade Eremomela badiceps, som äfven förut setts i Bibundi. Den uppehåller sig i tunnbladiga kronor, kringfladdrande som en löfsångare, sökande sin af små insekter och mjuka växtdelar bestående näring. I hans sällskap sågs den ytterst lilla Pholidornis Rushiæ, som i sitt uppträdande något påminde om våra kungsfåglar, och alltid höll sig parvis eller några få tillsamman. De stora hornskatorna (Ceratogymna elata och Bycanistes albotibialis), som förut varit allmänna, syntes numera icke till; icke ens om kvällarne hördes deras susande vingslag ljuda från skogen. Biätarne (Aerops albicollis) syntes ej vidare till, liksom ej heller den blåkråklika Eurystomus.

Bästa tiden för studiet af fågelvärlden var morgnarne, innan solen började bränna. Fåglarne drogo sig då ut till farmer och andra öppna ställen och voro där äfven lättare att se, än då de tysta hoppade omkring bland skogens snår och täta kronor.

Någon lifligare sång tonade ej nu i naturen. Den flitigaste sångaren var den olivgröne Andropadus virens, hvars ofta vackra röst dock stundom skämmes af disharmoniska ljud och skvattrande toner. Äfven Nicator lät ofta höra sig men hade vida sämre musikinstrument; den lilla flugsnapparen Platysteira castanea bjöd till med sin svaga röst, glansstararne läto sitt klagande »klä!» ljuda från sin skyhöga plats i silkebomullsträdens toppar, Gymnobucco's pip och skrikande röst hördes stundom från vissa träd, där hela flockar samlat sig för att äta de omtyckta frukterna. Oroliga bytte de ständigt plats, foro från och till träden under ständigt pip, hvarvid de under flykten något påminde om gråsparfvar. Stundom ljöd Kaupifalco's fina skrik i farmen, och under långa timmar då och då skrikhafsörnens motbjudande, kända läte. Ladusvalorna flögo tysta fram och åter. En och annan klangfull ton kunde Pycnonotus gabonensis stundom låta höra, där han flugit upp på ett plantanstånds svajande blad, hvarjämte det klingande, raska ehuru entoniga lätet från någon i en hög krona kringhoppande törnskata (Dryoscopus affinis) lifvade naturen. Vacker sång fattades. Gnäggande hördes Halcyon

Den grå, rödstjärtade papegojan, Jako (Psittacus erithacus), zool. Västafrikas mest typiske karaktärsfågel.
Efter lavering af G. Swenander.

senegalensis' stämma från någon gren, där fågeln hastigt slagit upp för att kanske strax skjuta ned på något upptäckt byte, en gräshoppa eller dylikt. Mot aftonen drog flock efter flock af papegojor under bedöfvande skrik öfver skogen, och då solen just gick ned tonade jätteturakons kacklande toner genom skogen, besvarade af den stora sporrgökens egendomliga, djupa, tutande läte. Så ungefär tedde sig de allmännaste dragen af fågellifvet denna tid, visserligen ej fattigt men ej synnerligen omväxlande.

Vid denna tid utbröt en rätt svår feber med yrsel och nedsatta krafter, som under ett par dagar omöjliggjorde all verksamhet. På morgonen samma dag den utbröt, kändes just ingenting, som tydde på, att någon feber var i antågande, något som eljest plägade vara fallet, då olustighet och dåsighet vanligen redan på förhand bebådade dess ankomst. Efter några timmars vistelse i det fria började hastigt en känsla af ovanlig trötthet bemäktiga sig kroppen, allt oftare fick jag stanna och hade sedan all möda att kunna komma mig för att stiga upp. Vid hemkomsten började en ymnig svettning, hvarpå yrsel inställde sig; och så tydligt tyckte jag mig därvid samtala med Linnell, att illusionen vid uppvaknandet fortfor, hvarvid jag vänd mot dörren ropade: »gå före in, jag kommer snart efter». Strax därpå inkom Löfmarck, hvilken jag frågade, hvarför Linnell egentligen var i Bonge. Först vid hans förvånade svar: »inte är han här!» förstod jag, att ej allt stod väl till och kände mig rätt generad af den för Löfmarck säkert något konstiga frågan.

Dess bättre förflöt natten lugnt till fram på morgonen, då en häftig frysning infann sig, hvilken dock afhjälptes genom några filtar.

Följande dag hade visserligen förbättring inträdt, men en stor matthet kändes ännu, och verksamhetslusten var alldeles försvunnen. Liknöjd gick jag fram och åter mellan bostaden och faktoriet, men ingenting skulle ha kunnat förmå mig att uträtta något, en typisk symtom på denna sjukdom. Så kom eftermiddagen med någon förbättring, och följande morgon voro krafterna så pass återställda, att en färd ned till Ekundu kunde företagas.

Redan föregående dag hade Löfmarck meddelat sin afsikt att i tjänsteärende besöka Ekundu och därvid frågat, om jag

önskade medfölja för att utsträcka undersökningarne nedåt Meme. Huru lockande detta under andra förhållanden skulle hafva varit, då mer värdefulla fynd på dessa ej sedan länge besökta lokaler säkert kunde motses än kring Bonge, voro krafterna för tillfället allt för nedsatta, febern för sjudande i ådrorna för att jag vare sig kunde eller vågade företaga en sådan flodfärd i den brännande solen. Emellertid hade ej alla förberedelser för resan den först bestämda dagen afslutats, och då jag följande morgon vaknade med stärkta krafter och fann alla i fullt arbete för färden, beslöts hastigt att medfölja. Gevär och håfvar, flaskor och rör m. m. nedstufvades sålunda, några bräden uppslogos till bord i kanotens för, en tom ginlåda med en viken filt ordnades till stol, och inom kort var allt redo för affärden.

Nere vid stranden under de höga skuggande träden var lif och rörelse, säckar med palmkärnor, oljefat och ebenholz nedfördes och instufvades af de pratande och ropande negrerna. Alla intogo därpå sina platser, paddlarne sänktes och lyftes under ljudande sång, och snart gled den tungt lastade stora kanoten nedför floden. Från min plats i fören hade jag fri utsikt öfver flod och stränder. Solen strålade från den molnfri himlen med allt mer tilltagande styrka. Här och där uppsköto ur det ofta grunda vattnet för den med strömmen framskjutande tunga kanoten farliga kullfallna stammar, rötter och dylikt, och ofta ljöd ett varnande »look out for sticks!» till förare och manskap. Storslagen höjde sig vegetationen på båda sidor vid Memes stränder från flodvallens öfra del, under det att dess starkt sluttande sidor, som under regntiden bilda flodbädden, utom af vid det sjunkande vattnet kvarlämnade rötter, grenar och dylikt, betäcktes af uppspirande lägre, stundom storbladiga växter, Ipomæor och andra slingrande former.

Här och där syntes någon vanligare fågel i bladverket, ett par svarta och hvita hornskator sväfvade öfver, och en praktväfvares svarta och karmosinröda dräkt lyste fram i en krona. Den med våra sothöns besläktade Podica senegalensis visade sig vid några rötter, mellan hvilka hon hastigt försvann.

På en från stranden utskjutande liten sandbank visade sig nu en brokig sporrvipa (Lobivanellus albiceps), sådan jag förra året vid jultiden erhållit just under en dylik färd från Bonge.

Med rak hållning vandrade hon omkring med afmätta steg utan att vidare bekymra sig om oss; negrernas sång aftog allt mer, och blickarne riktades på fågeln, som bjärt afbröt från den gula sandbanken. Under tiden gled kanoten tyst framåt och var snart inom håll, pang . . . klick, ty ingen patron var i! Vid klickandet kastade sig fågeln upp i luften, gjorde ett slag nedåt floden och vände åter tillbaka för att komma förbi, men föll då vid skottet snedt ned i floden, där som vanligt vid dylika tillfällen hjälpsamma händer täflade att upphämta den.

Så småningom voro vi vid Memes nedre lopp; urskogen försvann bakom oss lämnande rum för sumpskogarne, först med praktfulla scenerier af raphiapalmens jättebuketter, längre ned allt mer inblandade med mangrove, som slutligen blef ensam härskare i slammets och moddens öde rike. På gränsen till fastare mark, där raphian ännu var öfvervägande, låg Matuttu, denna lilla plats midt i sumpen, dit varor från Bonge faktori så småningom nedfördes för att, då ett tillräckligt parti samlats, afhämtas af firmans ångslup. Huru enformigt lifvet på en sådan plats måste vara, är lätt att inse. Instängd i det lilla buschhuset fick föreståndaren tillbringa sin dag som i ett fängelse; rundt omkring var endast slam och dy, hvarur den tätt växande raphian uppsköt. Visserligen kunde man gå tämligen torrskodd närmast hyddan, men ett halft stenkast därifrån stodo palmerna som murar rundt omkring. För tillfället befann sig en i firmans tjänst varande engelsman, mr Porter, där. Han såg i dag ovanligt proper ut; klädd i halmhatt, hvit tröja och blå byxor kom han fram ur sitt ide, hälsade oss välkomna och godt nytt år samt bjöd oss stiga in, hvilken inbjudan vi för en liten stund, medan vi åto vår medförda middag, tacksamt antogo. Därpå lämnade vi honom åter i sin ensamhet, och vid fyra-tiden hade vi Ekundu nya magasin i sikte.

En kraftig, yngre man, efter hvilken en stor svart hund följde, kom oss vid bryggan till mötes. Det var en nyss utkommen landsman, hr Magnus Leyer, och hans följeslagare var den ende af sitt slag, som för tillfället fanns i svenska Kamerun. Äfven hr Knutson hade en gång medfört en hund, hvilken emellertid blef söndersliten af en haj vid öfversimningen af Bekongole, strax vid dess mynning i hafvet. För tillfället tycktes

djuret i Ekundu må rätt väl, ehuru den tjocka pälsen nog ej var så behaglig i den tropiska solhettan. Ofta sågs han äfven lägga sig på marken bitande sig i tassarne, hvari de här allmänna sandlopporna inträngt.

Efter att hafva besett det nyuppförda magasinet och granskat en del vid faktoriet kvarliggande saker, hvilka befunno sig i godt skick, samspråkade vi en stund i skymningen vid våra pipor för att, sedan muskiterna börjat blifva för svåra, draga oss tillbaka under våra nät. Men någon sömn blef det denna gång ej af så snart. Plötsligt ljöd en ånghvisslas skarpa ljud från creeket. Det var den lilla ångslupen som nalkades, och snart hälsa vi dess förare, maskinisten Björk, som med sina schalar om magen under sitt vanliga leende steg upp på bryggan.

Vi voro alltså åter bland mangroveskogens jäsande dybankar, och så snart dagen följande morgon randades, styrde jag i den af en kruneger paddlade kanoten, åtföljd af min lille uppassare, nedåt Massakes delta. Lugnt sköt kanoten fram på den blanka vattenspegeln, som nu vid flod ända till ytan bekransades af mangrovens mörkgröna löfverk. En liten häger (Butorides atricapillus) visade sig först bland mangrovens grenade rötter. Den är liksom umbrettan typisk för dessa sumptrakter och till storlek något mindre än en småspof. Hjässan och de förlängda nackfjädrarne äro svarta, metallskimrande, hufvudets och halsens sidor äro grå. Längs halsens främre del löper ett hvitt, mer eller mindre rostfläckigt band, ryggens och skuldrornas lancettformiga fjädrar äro gråaktiga, glänsande stålgröna; vingpennorna skiffergrå med smala, hvita sömmar, undersidan är grå med något blåaktig buk och ögonen gula med röd ögonkrets. Öfvernäbbet är svart, undernäbbet gröngult med svarta kanter och spets, fötterna gula. Det är den allmännaste häger inom området. Ehuru den ej saknas uppåt floderna, uppehåller han sig dock med förkärlek i deras sumpiga deltaländer, där af tät mangroveskog begränsade kanaler och vida slambankar finnas, hvilka i rikligt öfverflöd lämnar honom lätt tillgänlig föda i de massor af slamkrypare (Periophthalmus), som där synnerligast vid lågt vattenstånd visa sig. Där spatserar han fiskande omkring än på de öppna bankarne, än mellan mangroveträdens rötter, till dess den stigande floden försätter hans jäktområde under vatten och

tvingar honom att för några timmar draga sig tillbaka bland mangroveträdens lägre grenar eller deras öfver vattnet uppskjutande rötter. Det är en föga skygg fågel och träffades alla årstider. Reichenow fann den häckande i en mangroveskog vid Guldkusten. Boen sutto i träden, ofta flera i samma; de voro löst sammanfogade af torra grenar och innehöllo 3 blågröna ägg.

Äfven en skuggfågel och en kungsfiskare (A. Guentheri visade sig, men för öfrigt var det nu öde och tyst i sumpskogen. Värmen blef snart tryckande, och icke en vindfläkt rörde bladen, ytan glimmade som en spegel, på båda sidor begränsad af en mur af tätt bladverk. Ett par ladusvalor foro tysta fram öfver ytan, och en flock biätare (A. albicollis) hade tagit plats i träden vid creekets sida. Krokodilerna, som här eljest denna tid voro vanliga företeelser, höllo sig i dag undan. Emellertid tilltog värmen allt mer, så att kroppen slutligen liksom stelnade, och då naturen i den brännande solen blef allt tystare, styrde vi åter hem mot Ekundu för att nästa morgon återvända till Bonge.

Från Bonge.

En fälld skogsantilop (Cephalolophus melanorheus) och en tam chimpansunge.

Tiden var nu inne att ordna för den slutliga afresan från denna station, den bäst gifvande af alla besökta platser, och den 18 jan. vidtogos de första förberedelserna till samlingarnes inpackning.

Under sista tiden hade tyvärr spritförrådet varit slut, hvilket omöjliggjorde insamling af en del djurformer såsom myriopoder, spindlar o. s. v., liksom äfven många fångade gnagare måste bortkastas, då burkarne redan voro öfverfulla af dessa djur; det var stor fara, att alltsammans skulle taga skada, och med oro iakttogs konserveringsvätskans fortgående försämring. Men när nöden är störst är hjälpen närmast! Från Ekundu uppkom en af dessa dagar en kanot innehållande bl. a. tre från Europa till en af faktoristerna ankomna lådor. Denne hade vid utkomsten till Kamerun fattat lifligt intresse för zoologiska insamlingar, ett

En förut okänd råtta från Ngolo-landet.

Efter akvarell af *Axel Ekblom.*

intresse, som det förslappande klimatet emellertid snart förtog. Bland annat hade han då från hemmet begärt denaturerad sprit, hvaraf sex flaskor nu anlände; och då lusten för samlingar sedan länge fördunstat, kunde spriten utan svårighet af mig förvärfvas, hvilket utan tvifvel räddade flera af de mödosamt nog erhållna gnagarne.

Före affärden skulle ännu några vyer tagas, och åtföljd af ett par unga negrer gjordes ett besök i Bonge by, hvars befolkning emellertid först vid löfte om betalning kunde förmås att ordna sig till lämpliga grupper.

Följande dag stodo lådor och öfrigt färdiga, och i daggryningen den 20 jan. instufvades de i tvänne lastkanoter. Vid 7-tiden var allt i ordning och efter att hafva druckit en kopp té och tagit ett hjärtligt farväl af landsmännen, steg jag i en af kanoterna.

Ett kanonskott gaf eko från flodvallen, den blågula flaggan hissas på den höga stången, sänkes och höjes till vänlig afskedshälsning, solhjälmen svänges till svar, och under negrernas sång styra kanoterna nedför floden.

Så försvann för mina blickar Bonge faktori, som sedan början af september varit min bostad, och där jag trifts så väl. Härtill hade ej blott den efter förhållandena goda bostaden bidragit utan i icke ringa mån äfven den ordning, som härskade vid faktoriet och föreståndaren herr Löfmarcks vänsälla väsen och stora beredvillighet att på allt sätt underlätta arbetet. Lägg härtill, att trakten varit den mest gifvande af alla besökta, att klimatet varit rätt hälsosamt, muskiterna, som ofta på andra ställen voro så plågsamma, här varit rätt sparsamma, och tydligt är, att det varit orsak att från denna station medföra mer än vanligt goda minnen.

Solen brände snart skarpt, och hettan kändes, trots en dubbelumbrella, framåt dagen tryckande, där jag satt med argusögon bevakande den dyrbara lasten. Floden var, som vanligt denna tid, ofta svår att befara till följd af uppskjutande stammar, rötter och dylikt, hvilka voro farliga för de hårdt lastade kanoterna, och det gällde att i tid hafva ögonen på dem för att undvika en riskabel sammanstötning.

Från fören var en fri utsikt öfver floden och dess stränder.

Ett och annat vanligare fynd hade under resan redan gjorts, då vid en krök af floden en stor skrikhafsörn svängde upp från sin hviloplats. Under jämna vingslag gjorde han en krets öfver floden och slog så åter ned i ett vid stranden stående högt, tätbladigt träd. Kanoten paddlades tyst framåt och närmade sig allt mer trädet, där fågeln oaktadt sin storlek var dold för oss, och ögat spanade länge förgäfves efter honom, då en rörelse bland den täta bladmassan förrådde hans plats. Vid skottet störtade örnen under några väldiga vingkast tungt till marken.

Ehuru jag ej sällan såg och hörde skrikhafsörnar, hade alla försök att fälla någon hittills strandat på deras stora försiktighet, och jag hade nästan uppgifvit tanken på att få något exemplar bland samlingarne.

En ung kruneger hoppade i vattnet, klättrade upp för den höga flodstranden och var snart tillbaka med bytet.

En nära ytan gående stor fisk sköts under tiden och blef en värdefull tillökning för matförrådet, isynnerhet som flera månader gått, sedan sådana läckerheter sist bjödos.

En vid skogsbrynet stående elefant fick däremot, ehuru ett kulgevär låg i kanoten, fritt passera, då jag ej med den dyrbara lasten om bord ville riskera ett öfverfall.

På en ur floden uppskjutande torr gren hade en ormhalsfågel slagit sig ned; fläktande med vingarne som en gam eller skarf spände han slutligen ut dem till flykt, sväfvande fram öfver ytan och upp öfver kronorna.

Strax efter tolf nådde vi Matuttu, där Mr Porter fortfarande vistades. Då afsikten var att omedelbart fortsätta resan, hade folket fått tillsägelse att kvarblifva i kanoterna, medan jag en kort stund hälsade på engelsmannen. Emellertid var tidvattnet ännu emot, hvarför Mr Porters inbjudan att hos honom intaga middagen med tacksamhet antogs. Denna var superb. Köttet var stekt i smör och smakade förträffligt. Själf var värden för tillfället sjuk men icke desto mindre, såsom alltid, underhållande.

Det var en person med icke ringa bildning och stor causerande talang, men som glidit ur rätta spåren. Med den trovärdigaste min skildrade han sina växlande öden och sina gyllene dagar, särskildt sin tid i Victoria, där han också sades hafva innehaft en mycket god ställning. Huru mycket som var sant

af dessa lifliga skildringar, lämnar jag därhän; underhållande voro de i alla händelser för stunden. Första sammanträffandet med honom var strax vid framkomsten, vid landstigningen i Bibundi, och redan ett par dagar därefter skulle jag blifva offer för hans vältaliga berättelser. Högst intresserad, sade han, af de samlingar, som gjordes, önskade han bidraga till dessa i den mån han kunde och undrade, om skelett och hud af en gammal gorilla, som han fällt i Gabun, vore af värde; han skulle i så fall skrifva efter dem och som gåfva öfverlämna dem. På mitt svar, att de ju representerade en ej obetydlig summa, invände han leende, att hans behof numera ej voro stora, och att han gärna gjorde denna lilla uppoffring. Glad omtalade jag för Knutson det värdefulla löftet, men möttes af ett ironiskt leende, hvilket visade sig vara fullt berättigadt. Utan att låta sig förbluffas talade engelsmannen emellertid länge om den väntade sändningen och detta med en min, som ofta gjorde en villrådig, om icke sakerna en dag ändock skulle komma. Han hade haft det bättre, om sprit ej funnits. Nu satt han isolerad i ett träsk, utan att hafva en hvit människa att tala med, och utan annat anseende än det drag af finess, som, trots allt, fortfarande vidlät honom.

Efter middagen rökte vi en självfabricerad cigarr, hvarpå jag tog afsked af min underhållande värd och var så åter i väg mot Memes mynning,

Vid vänstra stranden sträckte sig här en nu vid lågvatten blottad gyttjebank, hvars massa glänste i den glödande solen. Vid vattenbrynet hoppade hela hjordar af slamfiskar, som ditlockade glupska vadare. Med afmätta steg spatserade några skuggfåglar omkring bland det öfverflödande rofvet, och mot en af dessa styrdes kanoten hän.

Allt för upptagen med sitt fiske tycktes han ej fästa sig vid faran. Med framåtböjd kropp gick han omkring bland de åt alla sidor hoppande fiskarne, den korta tofsen hvilade rakt bakåt, hvarigenom hufvudet fick ett mycket långsträckt, stort utseende, hoppade så flaxande några steg framåt, grep en framför honom hoppande fisk, lät den försvinna i den vida halsen och fortsatte sin makliga vandring. Umbrettans flykt är lätt och vacker. Stundom stryker fågeln fram lågt öfver bankarne, lyfter sig

eljest omkring 20—40 fot, sällan högre. Vill den förflytta sig på längre afstånd, skall den stiga till betydlig höjd i luften och ibland där sväfva omkring i stora bågar.

Vid högvatten gifver umbrettastorken sig in i mangroveskogen, där man då ser honom sitta på grenarne. Från bankarne spatserar han äfven in bland mangrovens greniga rotsystem och är där väl fredad. Äfven en småspof visade sig och ökade samlingen efter att hafva hämtats af Anolly, hvilken på rygg banade sig fram i gyttjan till den fällda fågeln. Till oigenkännlighet inhöljd i gyttja plumsade han sedan länge i creeket för att slutligen rentvagen åter upptagas i kanoten.

Klockan var half fyra, solen började sänka sig, men ännu voro dess strålar ytterst skarpa. Under negrernas jämna paddeltag sköt kanoten god fart i det af raphia och mangrove begränsade creeket, allt närmare kommo vi resans mål, de svartas sånger började åter ljuda, faktoriet framskymtade, och snart lade vi intill vid stora bryggan hälsade af landsmännen och en samling på stranden stående negrer.

En ödesdiger jaktfärd.

Utbytet från creeken närmare Ekundu började efter hand blifva rätt enahanda, och nya eller värdefullare fynd blefvo allt sällsyntare.

Sedan arbetet för de institutioner, för hvilka resan företagits, numera blifvit afslutadt, och allt, som tillhörde desamma, låg inpackadt och under alla eventualiteter endast var att afsända, beslöt jag mig att, trots det att varningar ej saknades, företaga en längre färd in bland de vidsträckta mangroveträsken, där ännu en del värdefulla fynd kunde vara att finna.

Den 2 febr. skulle planen realiseras. Åtföljd af ett par paddlande negrer styrde jag vägen in i ett förut ej besökt creek, bland dess i solen jäsande och stinkande dybankar. Det var en mycket lång och smal kanal, och efter flera timmars färd såg den fortfarande likadan ut.

Så allmän skuggfågeln i dessa trakter än var, hade det aldrig lyckats mig att påträffa dess beryktade bo. Detta, som har en genomskärning af ända till omkring sex fot, en i förhållande till fågeln ovanlig storlek, är täckt och försedt med en snedt nedåt riktad ingång, så stor, att ägaren just kan komma in. Det består ofta af tre rum, ett inre, sängkammaren, hvari de 3—5 hvita eller stundom gulaktiga äggen ligga, hvilka växelvis rufvas af de två makarne. I det mellersta, matsalen, samlas förråd af slamfisk och dylikt, under det att det yttre tjänar till uppehållsort för den ej rufvande maken, då denne ej ute är upptagen med insamling af föda eller dylikt. Ibland skola dock

bona endast hafva ett rum. I detta creek skulle jag i dag få se ej mindre än tre umbrettabon, alla byggda i mindre vid creekets sida stående träd omkring 20 fot från ytan. Materialet utgjordes mest af torra, lancettlika långa blad, kanske af raphiapalmen, samt, för fastare stöd, grenar och pinnar. Den snedt nedåt vända ingången var riktad åt creeket, så att man från kanoten kunde se ett stycke in i boet. Olyckligtvis stodo alla träden utom det ena isolerade, endast omgifna af raphiapalmernas stora buketter, hvarigenom nedtagandet af desamma syntes blifva svårt om ens möjligt. I alla händelser voro de för stora för den kanot, som nu medfördes, hvarför jag beslöt att nästa dag återvända försedd med en större farkost samt rep, såg och andra verktyg.

Till hjälp erhölls vid faktoriet följande dag bl. a. en vig kruneger, Lagos, knubbig, undersätsig och stark, och klockan tre på e. m., då vattnet var lågt, gåfvo vi oss åter in i det långa smala creeket. På förmiddagen hade starka lianer huggits i skogen, och äfven verkliga rep hade erhållits på faktoriet. Raskt sköt kanoten utmed ena sidans dybankar, solen brände i den lugna, instängda kanalen, och endast få varelser upplifvade taflan, utom de massor af slamfiskar, hvaraf bankarne vimlade. Här och hvar visade sig en isfågel, den vanliga Alcedo Guentheri, den lilla praktfulla, i blått skimrande Ispidina picta, den stora Halcyon Forbesi, den skrikande, trastliknande hårfågeln Xenocichla leucopleura och drillsnäppor.

Äfven den lilla om vår löfsångare påminnande nektariniden Anthothreptes gabonica, som just i sådan lokal har sin käraste uppehållsort, sågs här och hvar.

Det är en liten liflig fågel; hurtigt som en löfsångare hoppar han omkring bland löfverket, smyger fram mellan blad och grenar, försvinner för att ett ögonblick därefter visa sig på någon mera fristående kvist vickande med stjärt och vingar. Hans täckta, pungformade bo påträffades, som förut nämndt, alltid hängande på torra grenar, som uppsköto ur vattnet eller hängde öfver ytan. Sången är liflig och påminner något om grönsångarens. Om den klara, rena sång, som stundom ljöd från mangroveskogen, och hvilken jag ofta beundrat såsom en af de vackraste man i Kamerun fick höra, äfven kom från denna

fågel, kunde aldrig säkert konstateras. Det är ej utan, att detta vore möjligt, då jag ej eljest kan förstå, hvarifrån denna sång skulle komma, då det i denna lokal ej finnes så många arter att välja på. En Platysteira-liknande fågel, en slags flugsnappare, sågs dock några gånger utan att det lyckades att fälla den.

Fruktdufvor sågos ofta i svärmar slå ned i mangroven. Likaledes höll sig den blåkråklika Eurystomus afer vid creeken, och var synnerligast mot aftonen i rörelse, under smidig, elegant och ledig flykt ifrigt jagande längs desamma. Seglande några ögonblick genom luften gör den en hastig volt efter något rof, skjuter snedt uppåt och slår så ned på någon torr gren. Fram på e. m. sågos dessa fåglar stundom i hela flockar under den sirligaste flykt kretsa öfver de höga silkebomullsträdens toppar i farmerna. Men ingen af dessa, om ej Platysteira, liksom ej heller någon annan af de påträffade arterna skulle kunna förmodas frambringa de vackra tonerna, mer än den nämnda nektariniden, ehuru äfven detta som nämndt blott är en och dessutom rätt osäker förmodan.

Så styra vi allt längre in i den ödesdigra sumprännan. Den blottade gyttjan utbredde sin äckliga stank, pöste och jäste, och solens ännu heta strålar gjorde sitt bästa att komma de osunda ångorna att höja sig i ödesdiger mängd. Lungorna fylldes med de farliga gaserna, och följden uteblef ej heller länge. Emellertid voro vi nu framme vid ett af bona, det enda mer åtkomliga, kanoten backades till creekets andra sida, alla paddlarne sattes med kraft i vattnet, och farkosten rände med fart upp på den sluttande dybanken. Emellertid stannade den vid bankens midt, dock nog långt upp för att några utskjutande grenar kunde nås, och kanoten i dessa dragas in till creekets kant. Marken, som vid flod betäckes af vatten, var äfven här uppe bland träden och palmerna lös och betäckt af djup slam. Det var en vild och dyster natur. Rundt omkring i täta klungor stodo raphiapalmernas jättebuketter med sina kolossala blad, utgående ända från den låga stammens nedersta af dy betäckta delar, hvilka af brist på sol och luft hade ett förvissnadt utseende. Väl uppkomna på en stam klängde vi oss fast vid några lianer och voro därifrån uppe på creekets brädd. Med cutlas i hand banades

väg till det strax intill varande boet, under det att negrerna fastgjorde kanoten. Starka lianer af en tummes tjocklek, som här i mängd förekommo, höggos ytterligare och drogos fram till trädet. Lagos klättrade upp för stammen till den trifurkation, hvari boet satt, besteg detta och började afsåga de tre tjocka grenarne ett stycke öfver nästet, hvilket var af sådant omfång, att negern stundom ej sågs underifrån, där vi stodo. Om en stund voro grenarne lyckligen afsågade, lianer och rep fastgjordes i de tre stumparne ofvanför boet, kastades därpå kring högre grenar af några kringstående träd, hvilka negrerna bestego genom att klättra upp längs de kring stammarne växande lianerna. Redan ett par timmar hade arbetet fortgått, ännu en stark lian fastgjordes, med hvilken vi rodde öfver creeket för att fästa den vid en där varande stam och därigenom hindra boet att vid nedfirandet slå emot de träd, kring hvilkas grenar de öfriga tågen voro kastade, och nu återstod endast att afsåga den bärande stammen strax under boet. Vid de kring trädgrenarne kastade repen och lianerna stodo negrer färdiga för att, då boet var fritt, varsamt nedfira detsamma med omgifvande grenar, hvari det hvilade, i den under väntande stora kanoten. Intet syntes hindra att snart vara ägare af det präktiga boet; redan började för Lagos' energiskt arbetande såg den snedt mot creeket lutande stammen under boet att knaka, alla stodo på sin post, hållande i de kring stammarne slagna lianerna och tågen, och den sista delen af trädet gaf allt mer vika. Boet börjar sakta luta utåt, allt mer spännas tågen — då på en gång med brak och knastrande lianer och tåg som grässtrån springa af, och boet från sin höjd störtar i creeket, stänkande långt omkring det gyttjiga vattnet och i fallet splittrande sig till en oformlig massa.

Där låg hela vårt arbete. Solen var nu nästan nere, en fuktig, osund dimma uppsteg ur vattnet och gjorde kläderna fuktiga — jag frös och detta var början till den blodfeber, som under tre veckor skulle fängsla mig vid sjukbädden och som nästan blifvit döden.

En ljusgrå inifrån kontinenten kommande solrök, som sedan några dagar strukit fram öfver trakten, var denna kväll ovanligt stark, och allt tycktes förena sig för att sätta kroppen i ett för feber synnerligen mottagligt tillstånd. Nu anträddes hastigt hem-

färden, men då negrerna i dimman och skymningen ej riktigt kunde igenkänna vägen vid creekens korsningar, var det nästan mörkt, innan vi framkommo till Ekundu.

Ehuru några febersymtomer ännu ej inträdt, togs dock genast ett halft gram kinin, men redan nästa dag var kroppen matt och stel, hvilket dagen därpå ytterligare förvärrades. Trött och olustig tillbragte jag dagen utan någon sysselsättning och samma kväll bröt det onda fullt ut.

Urinen blef svart, nästan som porter — det var tecken till blodfeber, den mest fruktade yttringen af den afrikanska malarian. Som vanligt kokades té, hvilket dracks så hett som möjligt, omkring ett gram kina eller mer, en ovanligt stor dosis, intogs, åtta filtar breddes öfver, och inom kort badade kroppen dess bättre i en sjudande svettning. Under natten inträdde yrsel, hvarvid tankarne mest tycktes hafva rört sig kring kanotfärden och nedtagandet af umbrettaboet, hvarom jag då och då lär ha talat. Vid efternatten vaknade jag matt och svag. Urinen hade dock betydligt ljusnat och krisen var öfver. Men nu inträdde en sådan afmattning, att den gränsade till lamhet, ben och armar voro utan rörelseförmåga och föreföllo som döda. Endast hufvudet kunde vändas på kudden, och fingerspetsarne hade ännu bevarat en smula af sin rörelseförmåga.

Under de två första dygnen inträdde ingen nämnvärd förbättring. Med svagheten följde motvilja för all mat, och endast med svårighet kunde den nödiga födan intagas. Herr Bovallius, som för tillfället förestod faktoriet, gjorde allt för att mildra det onda. Han anskaffade kycklingar, som stektes i smör och hackades i små bitar, hvilka med sylt af svarta vinbär så småningom förtärdes. Hönsbuljong med äggula var äfven en rätt, som magen kunde fördraga. Tillfrisknandet gick långsamt; visserligen kunde efter ytterligare någon vecka bädden utbytas mot en på verandan stående fällstol, men kroppen var fortfarande kraftlös, ansiktet, efter utsago, mycket blekt och blicken stirrande. Först efter två veckor började krafterna märkbart ehuru sakta att återkomma, men ett recidiv, som under detta svaghetstillstånd säkerligen varit ödesdigert, var ännu ej uteslutet. En afton började underbenen svullna upp; det var början till elefantiasis, denna isynnerhet bland negrerna ej ovanliga, vanställande sjukdom. Benen

blifva tjocka, väfnaderna äro mjuka som deg, utan elasticitet, och en intryckning med fingret åstadkommer en grop, som först så småningom försvinner. Ehuru svullnaden redan under natten gick öfver, hade sjukdomen gifvit sig tillkänna och ansågs vara en varning att tiden var inne att lämna landet.

Emellertid återkommo krafterna allt mer, och omkring tre veckor efter feberns utbrott kunde jag, om än med föga uthållighet, börja att åter röra mig i fria naturen.

Ännu några ströftåg företogos i dessa buschskogar innan afresan och belönades med ett par goda fynd. En dag i februari under vandringen på den beskuggade vägen förnamns ett för mig obekant högljudt läte. Det var ett upprepadt »beäh, beäh», stundom omväxlande med några rena, välljudande toner. Ifrigt lyssnande gick jag framåt, men dessa ljud tycktes komma från alla håll, och först efter en god stund upptäcktes plötsligt fågeln sittande alldeles isolerad på en öfver vägen mellan kronorna löpande lian. Det visade sig vara en förut okänd hårfågel (Xenocichla clamans), — här afbildad i färger, — af ungefär en talltrasts storlek.

Men ännu ett värdefullt fågelfynd skulle erhållas i denna trakt, en förut okänd gök (Cuculus Aurivillii), af hvilken äfven en kolorerad bild lämnats. Med snabb flykt sköt han fram mellan kronorna, slog till bland löfverket för att nästa ögonblick falla för ett skott.

De sista dagarne på afrikansk botten.

Slutet började nu närma sig för den till vistelse i Kamerun afsedda tiden.

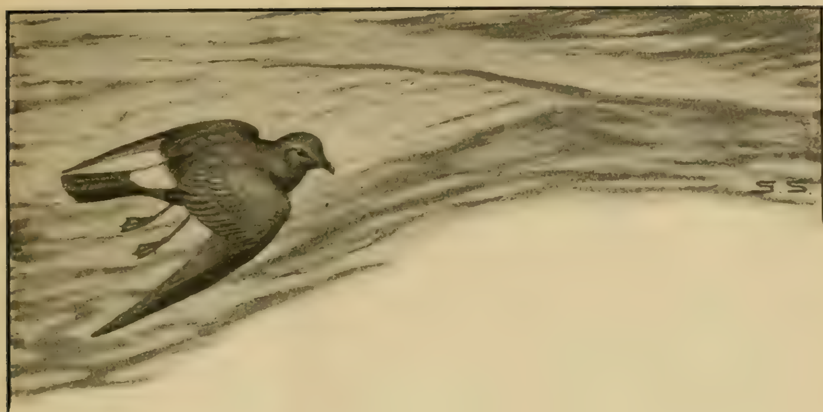
Visserligen hade firman frikostigt erbjudit, att denna ytterligare kunde förlängas, men blodfebern hade så försvagat kroppen, att en fördröjd afresa ej var rådlig. Under ett besök vid Rio del Rey, beläget i mangroveregionen, hade åter en försämring inträdt, hvarför jag med herr Valdau, som då äfven var där, uppgjorde afresan med nästa båt, som anlöpte Bibundi.

Planen hade egentligen varit, att från Rio del Rey anträda hemresan, då den engelske ångaren Matadi väntades skola anlöpa här. Sedan kom emellertid bud, att ångbåten varit i Bibundi och snart skulle återkomma för att hämta en del krunegrer, som ej blifvit färdiga att tagas ombord. För att Matadi ej endast för mig skulle behöfva göra resan hit från Bibundi, beslöt jag att via Ekundu begifva mig dit och där gå om bord.

Då den lilla ångslupen, med hvilken resan utmed kusten till Bibundi skulle företagas, anlände till Ekundu, borde allt vara i ordning för färden.

Vi sutto just, maskinisten Björk och jag, intagande vår middag på verandan, hvaremot Löfmarck af feber var hindrad att deltaga i måltiden. En kanot med som det tycktes Isangilli-folk hade lagt till vid stranden, och samtalet kom att röra sig om dessa, då min bordsgranne yttrade: Ja de voro nyss uppe vid kruhuset med en krokodil, som de sålde; jag ämnade köpa den, men hufvudet var redan afhugget.

Intresserad af berättelsen steg jag upp från bordet och gick bort till kruhuset. Där låg det ursprungligen vackra exemplaret och bredvid detsamma det afhuggna hufvudet. Flera grytor stodo redan på eldarne och tycktes vänta på steken, hvilken emellertid redan var så rutten och full med maskar, att dessa lågo som en väg, där djuret från stranden dragits fram i sanden. Nu tillkallades headman, inom kort var kraniet inköpt, och bärande det i den smala nosen återvände jag till middagen. Allt mer började jag emellertid att fundera på, om ej äfven skelettet skulle kunna användas, då hufvudet tämligen aktsamt var skildt från kroppen. Sedan middagen var öfver, undersöktes därför halskotorna, som befunnos tämligen hela, och efter rätt lång palaver förvärfvades hela skelettet dock på villkor, att allt köttet skulle tillfalla negrerna. Biträdd af Lagos, en annan kruneger samt min uppassare — den mellerste — rengjordes nu skelettet, hvarvid de svarta voro mycket måna att afskrapa den minsta köttsmula. Björk, som var en intresserad åskådare, hämtade fotografiapparaten och tog en bild, efter hvilken vignetten till detta kapitel tecknats. Det var emellertid ett drygt arbete med krokodilen, och först följande morgon låg skelettet färdigt till inpackning.

Farväl från Afrika!

En mödosam dag var den 11 mars afslutad. Eftermiddagen hade tagits i anspråk för att göra i ordning för afresan, som när som helst kunde ske, blott den lilla ångslupen anlände. Den enkla supén var inmundigad, té drucket, och vi voro just i samspråk, huru resan till Bibundi skulle företagas, om båten ej i tid komme till Ekundu, då en hes signal ljöd långt nere i mangrovecreeket. Det var den väntade ångslupen, och nu blef det lif och rörelse bland svarta och hvita. Då allt utom några i det sista använda småsaker låg färdigt, var min första tanke att samma natt afresa, synnerligast som himlen var rätt klar och ingaf hopp att slippa tornado.

Emellertid tillät ej det låga vattenståndet afresan förr än följande morgon.

Under tiden hade den lilla steamern arbetat sig fram till bryggan, dock endast med stor möda, ty veden var slut, och den ringa ånga, som ännu fanns kvar i pannan, var ej så stark. Det frustade, gnistrade och stampade, då han med de tunga kuttrarne i släp arbetade sig fram från den sista kröken, men det gick, och snart styr han långsamt fram mot bryggan. Denna vimlade af cruboys, och deras babblande språk ljöd från alla

håll. Det var krutet till deras aflöning, de voro så angelägna om att få veta, om det fanns med, och så snart detta förts i land, började inskeppningen af de zoologiska samlingarne medelst den nyuppförda på bryggan stående kranen. På eftermiddagen hade denna vid lastning af oljefat visat sig svikta, och endast en låda fick därför nedfiras hvarje gång.

Det var icke utan oro jag såg dessa lådor, som innehöllo resans nästan hela skörd, sorglöst svängas hit och dit i luften och vårdslöst nedsläppas om hvarandra, synnerligast nu på natten, då arbetet var svårare att öfvervaka. Lika ofta som ett varnande rop nådde negrernas öron, lika ofta skreko de sitt »yes sir!» hvilket icke hindrade, att de nästa ögonblick rullade rundt en låda, ehuru detta var strängt förbjudet. Med sömnen blef det just ej mycket denna natt, och insvept i en filt låg jag fullt klädd inom muskitonätet. Knappt hade ögonen slutits, förr än uppassaren väckte och sade, att klockan var 2. Hon var dock bara 12; oron att ej komma med till sitt hem höll honom vaken. Bibundi hägrade för den lille stackarn, och huru godt han haft det, emot hvad de eländiga hyddorna i hans by hade att bjuda på, längtade han dock dit.

Flera gånger hade jag språkat med honom därom och frågat, hvad han egentligen ville göra i buschhusen, då han kommit tillbaka. Han skulle sitta vid sin far och tala om den hvite, huru han haft det och visa, hvad han fått. Så ville han se på sin mor! Nå, skall du säga, att den hvite varit hård emot dig? frågade jag vid ett sådant tillfälle. Nej, det ville han icke säga, ty den hvite hade varit snäll, eljest hade han ej blifvit hos honom så länge. Det var i själfva verket en ovanligt lång tid han stannat utan afbrott, och endast herr Bovallius' uppassare, Mofundu, hvilken, som förut är nämndt, äfven varit i Sverige, hade af de då bland svenskarne varande negrerna utan afbrott stannat så länge i tjänst. Men nu ville han hem. Hvad skall du göra med hela din sparade aflöning, frågade jag, då denna, bestående bl. a. af ett gevär, kuttingar med krut, tyger, tobak m. m. sedermera utbetalades. »I go buy a woman!» var det rätt oväntade svaret. Ja, härmed börjar det fria lifvet för den unge negern, han slipper arbeta i farmerna, bära ved och koka sin mat, hvilket allt hustrun får göra.

Som sagdt, pojken väckte i otid.

Klockan strax efter två voro vi uppe, och de sista sakerna fördes ned. Björk och Löfmarck stodo nere vid bryggan, den senare ännu febersjuk. En sista hälsning och tack för tiden i Afrika, och ångslupen styrde sakta bort genom creeket, och vid solnedgången samma dag voro vi öfver hafvet vid Bibundi.

Här voro herrar Valdau, Dusén, Bovallius och Liander. Den 15 mars väcktes vi tidigt med underrättelse, att den engelska steamern Matadi under natten anländt och väntade att afgå för resa till Liverpool, dit den framkom omkring den 20 april. Det var ännu mörkt, då jag steg upp för att första gången på femton månader ikläda mig en europeisk kostym med krage, manchetter och dylika lyxartiklar. Utkommen på verandan fann jag de hvita redan klädda, snart hördes korkar smälla, och en afskedsskål dracks bland de församlade landsmännen. Så var färdigt att stiga i den väntande roddbåten, hatten svängdes till afsked, och genom bränningarne styra vi bort mot den för ankar liggande ångaren, lämnande den afrikanska kusten med dess urskogar och skiftande djurvärld, bilder hvilka ofta ännu med styrka tränga sig fram, då tanken går tillbaka och åter försätter sig till dessa trakter, som efterlämnat så många så väl glada som dystra minnen.

Öfversikt af resans resultat.

Under de år, som sedan resans afslutning förflutit, hafva de hemförda samlingarne varit föremål för ständig bearbetning af in- och utländska fackmän, oftast specialister inom de olika grupperna, och blott några mindre betydande grupper återstå ännu obearbetade. Hittills hafva sålunda 48 arbeten publicerats, hvartill komma redogörelser för ett tjugotal grupper, som föreligga färdiga och snart i sammanhang torde offentliggöras. De behandla tillsammans öfver 2,300 skilda djurformer, hvaraf 530 förut voro okända, omfatta 1,360 sidor i oktav och 420 i kvart och äro illusterade af 86 taflor med tillsammans 1,165 figurer och 83 afbildningar i texten. De hemförda djurens antal uppgår, såsom af den slutliga öfversikten framgått, till öfver 23,000.

I några af följande arbeten hafva äfven från annat håll erhållna västafrikanska djurformer upptagits af författarne. Dessa hafva dock ej anförts i det följande, som endast afser att lämna en kort öfversikt af resultatet från förevarande färd.

Däggdjur. Mammalia.

Tycho Tullberg. Ueber einige Muriden aus Kamerun. *Nov. Acta Reg. Soc. Upsal. Ser. III, 1893*, 66 Seit. 4 Taf. mit 183 Fig.

Yngve Sjöstedt. Die Säugethiere des nordwestlichen Kamerungebietes. *Mittheilungen von Forschungsreisenden und Gelehrnten aus den deutschen Schutzgebieten. Bd. X, Berlin 1897. H 1. p. 1—22.*

Yngve Sjöstedt. Ueber das alte Männchen des macroglossen Chiropters Megaloglossus Woermanni PAG. *Bih. Vet. Akad. Handl. Bd. 21, IV, n:o 1, 1895, p. 1—7. 1 color. Taf.: 3 Fig.*

Yngve Sjöstedt. Säugetiere aus Kamerun, West-Afrika. *Bih: Vet. Akad. Handl. Bd. 23, IV. N:o 1, 1897. p. 1—50, 1 color. Taf.* [Däggdjur = 52 (1 nov.) sp., 197 ex.]

Fåglar. Aves.

Yngve Sjöstedt. Die Vögel des nordwestlichen Kamerungebietes. *Mitth. aus d. deutsch. Schutzgeb. (se ofvan) Bd. VIII, 1895, p. 1—36; 1 Karte.*

Yngve Sjöstedt. Zur Ornithologie Kameruns nebst einigen Angaben über die Säugetiere des Landes. *Kongl. Sv. Vet. Akad. Handl. Bd. 27, N:o 1, 1895, p. 1—120 (kv.); 10 color. Taf.: 11 Fig.* [Faglar = 183 (6 n. sp., 408 ex.

Kräldjur. Reptilia.

Yngve Sjöstedt. Reptilen aus Kamerun, West-Afrika. *Bih. Vet. Akad. Handl. Bd. 23. Afd. IV, N:o 2, 1897, p. 1—36, Taf. I—III;* 13 Fig. [29 (1 n.) sp., 73 ex.].

Groddjur. Batrachia.

L. G. Andersson. Neue Batrachier aus Kamerun. *Verh. zool.-bot. Ges. Wien, 1903, p. 141,* (vorläuf. Mitth.) [Groddjur = 21 (3 nov. sp., 203 ex.].

Fiskar. Pisces.

Einar Lönnberg. Notes on fishes collected in the Cameroon by Mr Y. Sjöstedt. *Öfversikt Vet. Akad. Förh. 1895, N:o 3. p. 179—195.* [16 (5 nov.) sp., c:a 27 ex.].

Blötdjur. Mollusca.

Adolf d'Ailly. Contributions à la connaissance des mollusques terrestres et d'eau douce de Kaméroun. *Bih. Vet. Akad. Handl. Bd. 22, Afd. IV, N:o 2, 1896. p. 1—138; pl. 1—5: 62 fig. 23 textfig.* [71 (24 nov.) sp., c:a 1,150 ex.].

Insekter. Insecta.

De öfver denna stora klass utgifna arbetena hafva med för öfrigt skilda titlar publicerats under den sammanbinde rubriken: »Beiträge zur Kenntnis der Insektenfauna von Kamerun» samt löpande nummer. En del af de redan bearbetade familjerna, som här anföras utan litteraturcitat, äro ännu ej offentliggjorda, hvarför endast materialets omfattning angifves.

Skalbaggar. Coleoptera.

Sandjägare. Cicindelidæ.

W. Horn. Determ. [4 sp., 88 ex.].

Jordlöpare. Carabidæ.

[192 ex.].

Dykare och Hvirfveldykare. Dytiscidæ et Gyrinidæ.

M. Régimbart. Beitr. N:o 12. *Ent. Tidskr. XXIII, 1902, p. 295—300.* [20 (3 nov.) sp., 345 ex.].

Kortvingar. Staphylinidæ.

Albert Fauvel. Beitr. N:o 19. *Arkiv för Zoologi, Bd 1, p. 235—244, Taf. N:o 11: 6 Fig.* (*Wasmann:* Termitophil 1 n. sp.). [31 (14 nov.) sp., 162 ex.].

Svartbaggar. Histeridæ.

G. Lewis. Determ. [11 (1 nov.) sp., 140 ex.].

Glansbaggar. Nitidulidæ.

A. Grouvelle. Determ. [14 (1 nov.) sp., 304 ex.].

Trogositidæ.

Mr. Léveillé. Determ. [1 sp., 2 ex.].

Ekoxar. Lucanidæ.

H. Boileau. Determ. [9 (7) sp., 41 ex.

Kamhorningar. Passalidæ.

128 ex..

Dyngbaggar. Coprophaga.

Carl Felsche und **H. d'Orbigny.** Beitr. N:o 20. *Arkiv för Zoologi, 1904, Bd. 1, p. 399–409. 1 Textfig.* [43 (4 nov.) sp., 856 ex.].

Ållonborrar. Melolonthidæ.

E. Brenske. Beitr. N:o 14. *Ent. Tidskr. XXIV, 1903, p. 81–98, 2 Textfig.* [24 (9 nov.) sp., 101 ex.].

Rutelidæ.

F. Ohaus. Beitr. N:o 13. *Öfvers. Vet. Akad. Förh. 1902, N:o 10, p. 343–352, 1 Textfig.* [16 (4 nov.) sp., 185 ex.].

Jättebaggar. Dynastidæ.

Ej afslutade; omfatta c:a 50 ex.

Guldbaggar. Cetoniidæ.

Chr. Aurivillius. Determ. (e. p.) [17 sp., 71 ex.].

Praktbaggar. Buprestidæ.

Ch. Kerremans und **Y. S.** Determ. [5 (1 nov.) sp., 39 ex.].

Monommidæ.

[16 ex.].

Knäppare. Elateridæ, Eucnemidæ, Throscidæ.

Otto Schwarz. Beitr. N:o 15. *Arkiv för Zoologi Bd 1, 1903, p. 43–53, 1 Textfig.* [25 (8 nov.) sp., 45 ex.].

Lysmaskar. Lampyridæ.

Henry S. Gorham. Determ. [3 sp., 6 ex.].

Mjukbaggar. Lycidæ.

J. Bourgeois. Beitr. N:o 22. *Ent. Tidskr. XXIV, 1903, p. 285–287* [20 (1 nov.) sp., 108 ex.].

Lymexylonidæ.

Yngve Sjöstedt. Determ. [1 sp., 2 ex.].

Trägnagare. Bostrychidæ.

P. Lesne. Determ. [6 sp., 27 ex.].

Tenebrioner. Tenebrionidæ.

H. Gebien. Beitr. N:o 28. *Arkiv för Zoologi. Bd. 2, N:o 5, 1894, p. 1–30, Taf. 1–2; 21 Fig.* [60 (8 nov.) sp., 531 ex.].

Mordellidæ. Alleculidæ. Lagriidæ.

Resp. 2 sp., 4 ex.; 4 sp., 4 ex.; 50 ex.

Viflar. Curculionidæ.

K. M. Heller. Beitr. N:o 27. *Ent. Tidskr. XXV, 1904, p. 161—201, 5 Textfig.* [92 (14 nov.) sp., 928 ex.].

Brenthidæ.

38 ex.

Anthribidæ.

K. Jordan. Determ. [12 sp., 44 ex.].

Timmermän. Cerambycidæ.

Chr. Aurivillius. Beitr. N:o 21. *Ent. Tidskr. XXIV, 1903, p. 259—282, 11 Textfig.* [138 (19 nov.) sp., c:a 403 ex.].

Bladätare. Chrysomelidæ.

Martin Jacoby. Beitr. N:o 18. *Arkiv för Zoologi, Bd. 1, 1903, p. 223—234, Taf. 10: 8 fig.* [72 (9 nov.) sp., 1,552 ex.].

Chrysomelidæ: Sköldbaggar. Cassinæ.

Fr. Spæth. Beitr. N:o 17. *Arkiv för Zoologi, Bd. 1, 1903, p. 171—180; 1 Textfig.* [24 (2 nov.) sp., 613 ex.].

Hispinæ.

J. Weise. Beitr. N:o 16. *Arkiv för Zoologi, Bd. 1, 1903, p. 55—63.* [10 sp. 43 ex.] (publ. tillsammans med Coccinellidæ).

Languridæ.

Sigm. Schenkling. Determ. [1 sp.].

Erotylidæ.

Sigm. Schenkling. Determ. [11 sp., 81 ex.].

Svampbaggar. Endomychidæ.

Henry S. Gorham. Determ. [6 sp., 36 ex.].

Nyckelpigor. Coccinellidæ.

J. Weise. Beitr. N:o 16. *Arkiv för Zoologi, Bd. 1, 1903, p. 55—63, Taf. 5: 12 Fig.* [13 (3 nov.) sp., 130 ex.].

Steklar. Hymenoptera.

Bin. Apidæ.

H. Friese. Beitr. N:o 9. *Ent. Tidskr. XXIII, 1902, p. 225—232, 1 Textfig.* [20 (2 nov.) sp., 105 ex.].

Andra Gaddsteklar. Vespidæ, Crabronidæ, Pompilidæ, Scoliidæ, Thynnidæ, Mutillidæ, Chrysididæ.

Alb. Tullgren. Beitr. N:o 24. *Arkiv för Zoologi, Bd. 1, 1904, p. 425—458, Taf. 1—4: 15 Fig.; 3 Textfig.* [44 (19 nov.) sp., 196 ex.].

Myror. Formicidæ.

Gustav Mayr. Beitr. N:o 5. *Ent. Tidskr. XVII, 1896, p. 225—256. Taf. 4—5: 4 Fig.* [22 (6 nov.) sp., 2,310 ex.].

Äkta Parasitsteklar. Ichneumonidæ.

A. Roman. Determ. [3 sp.].

Braconider. Braconidæ.

Gy Szépligeti. Beitr. N:o 29. [15 (11 nov.) sp., 24 ex.].

Chalcidider. Chalcididæ.

C:a 300 ex.

Gallsteklar. Cynipidæ.

J. J. Kieffer. Beitr. N:o 26. *Ent. Tidskr. XXV, 1904, p. 107—110.* [1 nov. sp.].

Växtsteklar. Tenthredinidæ.

Fr. W. Konow. Determ. [3 sp.].

Fjärilar. Lepidoptera.

Dagfjärilar. Rhopalocera.

Chr. Aurivillius. Beitr. N:o 2. *Ent. Tidskr. XIV, 1893,* p. 257—292, Taf. III—VI; *1894,* p. 273—314, Taf. IV—VI; *1895,* p. 195—220, Taf. II; *1895,* p. 255—268, Taf. III; *1896,* p. 279—292, 5 Fig. = 132 sid., 9 tafl. med 98 fig., 18 textfig. [c:a 392 (28 nov.) sp. c:a 2,300 ex. + talrika larver].

Heterocera.

Chr. Aurivillius. Beitr. N:o 11. *1) Ent. Tidskr. XXIII, 1902, p. 273—288, Taf. 4—6: 14 Fig.; 7 Textfig.* [13 (9 nov.) sp. c:a 50 ex. + talrika larver]; *2) Arkiv för Zoologi, Bd. 2, N:o 4, 1904, p. 1—* , (under tryckning).

Geometridæ, Tortricidæ, Tineidæ.

C:a 300 ex. + larver.

Mott. Pyralidæ.

G. F. Hampson. Determ. [75 (c:a 24 nov.) sp., 282 ex.].

Flugor. Diptera.

Denna ordning har ännu förblifvit obearbetad. Omfattar omkring 50 sp. i 300 ex.

Loppor. Siphonaptera.

Yngve Sjöstedt. Determ. [1 sp. 25 ex.].

Halfvingar. Hemiptera.

E. Haglund. Beitr. N:o 4. *Öfversikt Vet. Akad. Handl. 1894, N:o 8, p. 387—408; 1895 N:o 7, p. 445—480; 1899, N:o 2, p. 49—71; = 77 sid.* [237 (58 nov.) sp., 1,193 ex. + talr. larver].

Sköldlöss. Coccidæ.

T. D. A. Cockerell. Two remarcable new Coccidæ. *Canadian Entomologist 1903, p. 64—65* [1 n. sp., 410 ex.].

Florvingar. Neuroptera.

Nattsländor. Trichoptera.

Georg Ulmer. Beitr. N:o 23. *Arkiv för Zoologi, Bd 1, 1904, p. 411—423, 12 Textfig.* [4 (3 nov.) sp. 9 ex.].

Myrlejonsländor och Florsländor. Neuroptera Planipennia.

H. W. Weele. Under arbete [c:a 15 sp., 29 ex.].

Sländor. Pseudoneuroptera.

Trollsländor, Jungfrusländor och Flicksländor. Odonata.

Yngve Sjöstedt. Beitr. N:o 6. *Bih. Vet. Akad. Handl. Bd 25, IV, N:o 2, 1899, p. 1—62.* [40 (13 nov.) sp., 318 ex.].

Dagsländor. Ephemeridæ.

Två arter.

Gnagarinsekter. Corrodentia.

Termiter. Termitidæ.

Yngve Sjöstedt. Monographie der Termiten Afrikas. *Kongl. Sv. Vet. Akad. Handl. Bd. 34, N:o 4, 1900, p. 1—234 (kv.). Taf. I—IX; 206 Fig.* Nachtrag: *l. c. 1904, Bd. 38, N:o 4, p. 1—128. Taf. I—IV.* [ex. p. 13 (11 nov.) sp., 1,050 ex.].

Embiidæ.

1 sp.

Vinglösa. Aptera.

Hoppstjärtar. Collembola.

Harald Schött. Beitr. N:o 1. *Bih. Vet. Akad. Handl. Bd. 19, IV, N:o 2, 1893, p. 1—28, Taf. 1—7.: 49 Fig.* [13 (11 nov.) sp., 190 ex.].

Rätvingar. Orthoptera.

Tvestjärtar. Forficulidæ.

Hj. Borg. Beitr. N:o 25. *Arkiv för Zoologi, Bd. 1, 1904, p. 563—580, Taf. 26: 24 Fig.* [14 (9 nov.) sp., 383 ex.].

Hemimeridæ.

H. J. Hansen. Beitr. N:o 3. *Ent. Tidskr. XV, 1894, p. 65—93, Taf. 2—3; 25 fig.* [1 (1 nov.) sp., c:a 11 ex.].

Kakerlakor. Blattidæ.

Hj. Borg. Beitr. N:o 10. *Bih. Vet. Akad. Handl. Bd. 28, IV, N:o 10, p. 1—38, Taf. 1—2: 15 Fig.* [27 (15 nov.) sp., 58 ex.].

Vandrande blad och »vandrande pinnar». Mantidæ & Phasmidæ samt Syrsor, Gryllidæ.

Yngve Sjöstedt. Beitr. N:o 7. *Bih. Vet. Akad. Handl. Bd. 25, IV, N:o 6, 1900, p. 1—36, 1 Taf.: 6 Fig.* [27 (6 nov.) sp., 127 ex.].

Gräshoppor. Locustidæ.

Yngve Sjöstedt. Beitr. N:o 8. *Bih. Vet. Akad. Handl. Bd. 27, IV, N:o 3, 1901, p. 1—45, Taf. I—IV.: 19 Fig.* [37 (10 nov.) sp., 141 ex.].

Gräshoppor. Acridiidæ.

C:a 1,400 ex.

Tusenfotingar. Myriopoda.

C. O. v. Porat. Zur Myriopodenfauna Kameruns. *Bih. Vet. Akad. Handl. Bd. 20, IV, 1894, N:o 5, p. 1—90. Taf. 1—5: 165 Fig.* [69 (40 nov. sp., c:a 300 ex.].

Spindeldjur. Arachnoidea.

Kvalster. Acarina.

Ivar Trägårdh. Drei neue Acariden aus Kamerun. *Ent. Tidskr. XXV, 1904, p. 152—160, 1 Taf.: 18 Fig.; 2 Textfig.* [3 (3 nov.) sp., 24 ex.].

Klokrypare. Chelonethi.

Alb. Tullgren. Chelonethi from Camerun in Westafrica collected by Dr Yngve Sjöstedt. *Ent. Tidskr. XXII, 1901, p. 97—101, 4 Textfig.* [3 (3 nov. sp., 49 ex.].

Skorpioner. Scorpiones.

E. Lönnberg. Skorpioner och Pedipalper i Uppsala Universitets zoologiska museum. *Ent. Tidskr. XVIII, 1897, p. 175; ex. p.* [1 sp., 38 ex.

Gisselskorpioner. Pedipalpi.

E. Lönnberg. Se föregående arbete. [1 sp., 8 ex.].

Spindlar. Araneæ.

Låckdjur. Opiliones.

William Sörensen. Opiliones laniatores a Cl. Dr Yngve Sjöstedt in Camerun (Africa centrali) collectos, descripsit. *Ent. Tidskr. XVII, 1896, p. 177—208.* [14 (14 nov.) sp., 102 ex.].

Egentliga spindlar. Araneæ veræ.

T. Thorell. Araneæ camerunenses (Africæ occidentalis) quas anno 1891, collegerunt Cel. Dr Yngve Sjöstedt aliique. *Bih. Vet. Akad. Handl. Bd. 25, IV, N:o 1, p. 1—105.* [124 (96 nov.) sp., c:a 1,500 ex.].

Kräftdjur. Crustacea.

Egentliga kräftdjur. Decapoda.

Carl W. S. Aurivillius. Krustaceen aus dem Kamerungebiete. *Bih. Vet. Akad. Handl. Bd. 24, IV, N:o 1, 1898, p. 1—31, Taf. 1—4: 27 Fig.* [17 (4 nov.) sp., med följande = 137 ex.].

Rankfotingar. Cirripedia.

Carl W. S. Aurivillius. Se föregående arbete. [1 sp.].

Likafotingar. Isopoda.

G. Budde-Lund. A revision of Crustacea Isopoda Terrestria. *Ent. Meddel. Kjöbenhavn, And. Række, Bd. I, H. II, 1899, p. 67—97, 4 Taf., 63 Fig.* [8 (8 nov.) sp., 30 ex.].

Maskar. Vermes.

Borstmaskar. Oligochæta.

W. Michaelsen. Westafrikanische Oligochæten gesammelt von Herrn Prof. Dr Yngve Sjöstedt. *Arkiv för Zoologi Bd. 1, p. 157—170. 1 Taf. N:o 6: 4 Fig.* [11 (4 nov.) sp. c:a 50 ex.].

Trådmaskar. Nematodes.

L. A. Jägerskiöld. Bidrag till kännedomen om Nematoderna. Stockholm. 1893. ex. p.; p. 54, Taf. 1, Fig. 10; Fig. 31—34. [1 n. sp.].

L. A. Jägerskiöld. Chordodes Kallstenii, eine neue Gordiidæ aus Kamerun. *Bih. Vet. Akad. Handl. Bd. 23, IV. N:o, p. 1—10, 1 Taf.: 6 Fig.; 2 Textfig.* [1 n. sp.].

Guineamaskar. Filariidæ.

Yngve Sjöstedt. Determ. [1 sp.].

Illustrationer.

I färgtryck.

Efter akvareller af Axel Ekblom.

I svarttryck.

Helsidplancher.

Vignetter.

Bilder i texten.

Karta.

Register.

INSERT FOLDOUT HERE

